ספרי מוסר · אחרונים

אור ישראל

רבי ישראל מסלנט

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אור ישראל

רבי ישראל מסלנט

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אור-ישראל/

הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
שערי אור 12
פרק א 55
פרק ב 57
פרק ג 58
פרק ד 60
פרק ה 62
פרק ו 64
פרק ז 69
פרק ח 73
פרק ט 76
פרק י 77
פרק יא 78
פרק יב 78
פרק יג 79
פרק יד 80
פרק טו 81
פרק טז 83
פרק יז 83
פרק יח 85
פרק יט 86
פרק כ 87
פרק כא 88
פרק כב 89
פרק כג 89
פרק כד 91
פרק כה 92
פרק כו 93
פרק כז 95
פרק כח 100
פרק כט 103

פרק ל 107
פרק לא 128
אגרת המוסר 133
נתיבות אור 141
כוכבי אור 164

הקדמה

הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפ"ג מִשְׁמֹנָה פְּרָקִים כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, אָמְרוּ הַקַּדְמוֹנִים כִּי יֵשׁ לַנֶּפֶשׁ בְּרִיאוּת וְחֹלִי כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לַגּוּף בְּרִיאוּת וְחֹלִי, וּבְרִיאוּת הַנֶּפֶשׁ הוּא שֶׁתִּהְיֶה תְּכוּנָתָהּ כוּ', שֶׁתַּעֲשֶׂה בָּהּ תְּדִיר הַטּוֹבוֹת וְהַפְּעֻלּוֹת הַנְּאוֹתוֹת, וְחָלְיָהּ הוּא שֶׁתִּהְיֶה תְּכוּנָתָהּ כוּ', שֶׁתַּעֲשֶׂה בָּהֶן תְּדִיר הָרָעוֹת וְהַפְּעֻלּוֹת הַמְגֻנּוֹת כוּ', וּכְמוֹ שֶׁהַחוֹלִים הַגּוּפָנִים כְּשֶׁיֵּדְעוּ חָלְיָם כִּי יִשְׁאֲלוּ הָרוֹפְאִים וְיוֹדִיעוּם מַה שֶּׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתוֹ וְיַזְהִירוּם כוּ', כֵּן חֹלֵי הַנְּפָשׁוֹת צָרִיךְ לָהֶם שֶׁיִּשְׁאֲלוּ הַחֲכָמִים שֶׁהֵם רוֹפְאֵי הַנְּפָשׁוֹת כוּ', וִירַפְּאוּ אוֹתָם בַּמְּלָאכָה אֲשֶׁר יְרַפְּאוּ בָּהּ מַדּוֹת הַנֶּפֶשׁ כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת דֵּעוֹת לְיַחֵס חֹלֵי הַנֶּפֶשׁ לְחֹלֵי הַגּוּף עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה כְּמוֹ בְּתַהְלוּכוֹת שְׁלוֹם הַגּוּיָה וְעִנְיָנָהּ, חַיּוּתָהּ וּבְרִיאוּתָהּ וּבִנְיָנָהּ, כְּבָר נוֹדַע כִּי בִּכְלָל מִשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר, כֹּחוֹת הָאֱנוֹשִׁית הוֹלֵךְ וְרָפֶה, עַד דּוֹרֵנוּ זֶה אֲשֶׁר בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים נִתְמַעֵט הַבְּרִיאוּת וְגָבְרָה הַחֻלְשָׁה, יְדוּעִים חֹלִי וּמַכְאוֹב מִכָּל נֶגַע וְכָל מַחֲלָה, כּוֹלְלִים מִסְפָּר רַב מִבְּנֵי אָדָם. הִנֵּה כְּמוֹ כֵן הוּא בְּתַהְלוּכוֹת שְׁלוֹם הַנֶּפֶשׁ, הֵיא חַיֵּי הַנְּשָׁמָה לֹא תַעֲמֹד עַל מְכוֹנָהּ, דּוֹר אַחַר דּוֹר הוֹלֵךְ וְדַל בַּמַּצָּב הָרוּחָנִי, בְּרִיאוּת הַנֶּפֶשׁ הוֹלֶכֶת וְחָסֵר, מַכִּים וּנְגוּעִים בְּחֹלִי הַנֶּפֶשׁ תֵּרֵב מִסְפָּרָם מֵעֵת לְעֵת:

הַאֲמָנָם תַּחַת כִּי בַּדּוֹרוֹת הַחוֹלְפוֹת, אַךְ בְּמֶשֶׁךְ דּוֹר שָׁלֵם, מַאֲבוֹת לִבְנֵי בָּנִים, הָיָה נִרְגָּשׁ שִׁנּוּי בְּמַצַּב הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה מוּל דּוֹר הַקּוֹדֵם, עַתָּה בַּדּוֹר הָאַחֲרוֹן, הִנֵּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים בְּכָל מֶשֶׁךְ שָׁנוֹת מוּעָטוֹת, רוּחַ חֲדָשָׁה תַּחֲלֹף עַל פָּנֶיהָ, וְתִשָּׂא בִּכְנָפֶיהָ הֲמוֹן תְּמוּרוֹת וְצָבָא חֲלִיפוֹת אֵין מִסְפָּר, וּכְבָר נִרְאֶה וְנִכָּר הִשְׁתַּנּוּת גְּדוֹלָה בַּחֲלִישׁוּת וְרִפְיוֹן הַנֶּפֶשׁ, בְּתוֹרָה וְיִרְאָה וַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי הֵמָּה הוֹלְכִים וְחָסֵר, עַד הָעֵת הָרָעָה הַזֹּאת, אֲשֶׁר תַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ הִקִּיפָה כְּמַעַט כָּל בָּשָׂר, ה' יְרַחֵם:

וְכַאֲשֶׁר נַשְׁקִיף בְּעֵין הַבְּחִינָה עַל מַצַּב הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה בִּכְלָל, בְּאֵיזֶה מֵהֶם שָׁלְטָה מַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ בְּיוֹתֵר לְהָרַע, עַיִן בְּעַיִן נִרְאֶה כִּי אֵין עָרֹךְ לְרִפְיוֹן הַתּוֹרָה, מוּל חֻלְשׁוּת הַיִּרְאָה, כִּי הִנֵּה עִם כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מָצְאָ אֶת תּוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה, שִׁפְלוּת עֶרְכָּהּ וּשְׁמָמִין שְׁעָרֶיהָ, הִנֵּה בְּכָל זֹאת הַבְטָחַת נוֹתֵן הַתּוֹרָה יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי לֹא תִשָּׁכַח עֲדוּת מִפִּי זַרְעַ יַעֲקֹב הִיא שֶׁעָמְדָה לָנוּ גַּם הַיּוֹם, כִּי הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב נִשְׁמַע מִבָּתֵּי מִדְרָשׁוֹת, וְשַׁעֲרֵי צִיּוֹן הַמְצֻיָּנִים בַּהֲלָכָה פְּתוּחִים לִרְוָחָה, וְכֵן נִמְצְאוּ בָּרוּךְ ה' טְהוֹרֵי לֵב, הַתּוֹמְכִים אוֹתָהּ בְּמַחוֹקֵק בְּמִשְׁעֲנוֹתָם:

אוּלָם אַךְ הַיִּרְאָה יְרֵדָה פְּלָאִים, מִגָּבְהֵי מָרוֹם לְסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה, בְּאֹפֶן נוֹרָא מְאֹד, בְּאֹפֶס עָצוּר וְעָזוּב, בְּאֵין מִשְׁעָן וּמַשְׁעֵנָה, דַּרְכֵי הַיִּרְאָה אֲבֵלוּת, שַׁעֲרֵי עֲבוֹדַת ה' שׁוֹמְמִין, הָעֲוֹנוֹת רַבּוּ

לְמַעְלָה רֹאשׁ, הַמִּדּוֹת הָרָעוֹת תִּשְׁלֹט בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז, הֲמָה יַשְׁחִיתוּ וְיַתְעִיבוּ כָּל חֶלְקָה טוֹבָה בְּנַחֲלַת ה'. תְּלַהֵט וְתִשָּׂרֵף מוֹסְדֵי הַיִּרְאָה וְהָעֲבוֹדָה, גָּבְרוּ בַּעֲלֵי לָשׁוֹן, יִרְאֵי חֵטְא נִמְאָסוּ, סָר מֹרַע מִשְׁתּוֹלֵל, הַשֶּׁקֶר תִּתְעַטֵּף בִּמְעִיל הַצֶּדֶק, אִישׁ זְרוֹעַ לוֹ הָאָרֶץ, וְהָאֱמֶת נֶעְדֶּרֶת:

גַּם הִנֵּה אֶת אֲשֶׁר מִלְּפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל, הָיָה הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה תָּמִים יַחְדָּו, כְּתֹאמֵי צְבָיָה, הִתְלַכְּדוּ וְלֹא הִתְפָּרְדוּ, כָּל בַּעֲלֵי תּוֹרָה הָיוּ מְשֻׁבָּצִים גַּם בַּפְּנִינֵי הַיִּרְאָה, בְּעֶרֶךְ חָכְמָתָם הָיָה גַּם יִרְאָתָם, הִנֵּה עַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים כִּמְעַט נִתְפָּרֵד הַחֲבִילָה, נִתְּקוּ הַמּוֹסֵרוֹת, וְנִפְסַק הַקֶּשֶׁר הַמְחַבֵּר אוֹתָם יַחַד, וְסוֹף סוֹף בְּאֵין יִרְאָה, תָּפוּג גַּם תּוֹרָה חָלִילָה ה' יְרַחֵם:

הַאֲמָנָם בְּתַחֲלוּאֵי הַגּוּף, לְעֻמַּת הַמַּחֲלוֹת הַמִּתְרַבּוֹת, כְּנֶגְדָּן חָכְמַת הָרְפוּאָה רְחָבָה וְנִסְבָּה לְמַעְלָה רֹאשׁ, חַכְמֵי הָרוֹפְאִים עֲמֵלִים תָּמִיד לְהַרְחִיב אֶת חוּג פְּעֻלָּתָהּ, לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּשָׁרְשֵׁי הַמַּחֲלוֹת, וּבְכֹחַ הַחָכְמָה הַבְּחִינָה וְהַנִּסָּיוֹן, יַמְצִיאוּ מַעַת לְעֵת תְּרוּפוֹת חֲדָשׁוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ מִלְּפָנִים, כֵּן רַבִּים הֵמָּה הַשּׁוֹקְדִים לִלְמֹד חָכְמַת הָרְפוּאָה, כִּרְבוֹת הַמַּחֲלוֹת כֵּן רַבּוּ רוֹפְאִים וּרְפוּאוֹת:

אָכֵן לֹא כְּאֵלֶּה חֵלֶק חַיֵּי נְפָשׁוֹת וְתַחֲלוּאֵיהֶ, הַחוֹלִים מִתְרַבִּים, הַמַּחֲלוֹת מִתְגַּבְּרוֹת, הַחֲלִישׁוּת מִתְחַזְּקוֹת, דַּרְכֵי הָרְפוּאָה נִנְעָלוּ, אֵין רוֹפְאִים וּרְפוּאוֹת, אֵי צָרֵי וּמָזוֹר, אֵין אָרוּכָה וּתְעָלָה:

לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל, לוּלֵי ה' שֶׁהָיָה לָנוּ, יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי ה', כִּי בְּחֶמְלַת ה' עַל עַמּוֹ, הִנֵּה גַּם בַּדּוֹר הָאַחֲרוֹן שָׁלַח לָנוּ הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה, רוֹעֶה נֶאֱמָן מוֹשִׁיעַ וָרָב, לְהַחֲיוֹת עַם רַב חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ, לְגָהוֹת צָרֵי וּמָזוֹר לְתַחֲלוּאֵי נְפָשׁוֹת וְלְהַשִׁיבָם לִתְחִיָּה, הֲלֹא נִיהוּ כ"ק אדמו"ר הָרַב הַגָּאוֹן הַגָּדוֹל רשכבה"ג הֶחְסִיד וְהֶעָנָו אוֹר עוֹלָם הַמְפָרְסָם בְּקִצְוֵי אֶרֶץ מָרְנָא וְרַבָּנָא רַבִּי יִשְׂרָאֵל מִסַּאלַאנְט זצוקללה"ה, אֲשֶׁר כְּבָר מוּדַעַת וּמְפֻרְסָם בַּתֵּבֵל, כָּל תֹּקֶף גְּדֻלָּתוֹ וְצִדְקָתוֹ חֲסִידוּתוֹ וְעָנְוָתָנוּתוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ:

וְהִנֵּה יוֹתֵר שֶׁהָיָה גָּאוֹן וְחָסִיד, עוֹד זָכָה וְזִכָּה אֶת הָרַבִּים, בְּמִדָּה נִפְרָזָה מְאֹד, כִּי הוּא הֵאִיר עֵינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתוֹרָתוֹ וְיִרְאָתוֹ, וְהָיָה עָמֵל וְיָגֵעַ כָּל יָמָיו, לְהָקִים אֶת סֻכַּת יְרָאָה הַנּוֹפֶלֶת, וּלְהָרִים אֶת קַרְנָהּ, לְחַבֵּר אוֹתָהּ אֶל הַתּוֹרָה כְּמוֹ לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל, לְרַפְאוֹת תַּחֲלוּאֵי נְפָשׁוֹת, וּלְהָשִׁיב אֶת לִבָּם לְאָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, בְּמֶתֶק שְׂפָתָיו הֵשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן, וְהִשְׁבִּיעַ כָּל נֶפֶשׁ נַעֲנָה בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

הוּא הֶעֱמִיד תַּלְמִידִים הַרְבֵּה, וְנָתַן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם לְהַדְרִיךְ אוֹתָם, לְלַמְּדָם דֶּרֶךְ ה' וְדַעַת תְּבוּנוֹת, לְנָטֹעַ וּלְהַשְׁרִישׁ בִּלְבָבָם יִרְאַת ה' וּמִדּוֹת יְשָׁרוֹת וּרְצוּיוֹת, וּלְהוֹרוֹתָם דַּרְכֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וְהָעוֹלָה עַל כֻּלּ, הֵן הֵן גְּבוּרוֹתָיו וְנוֹרְאוֹתָיו כִּי הִפְלִיא עֲצָה הִגְדִּיל תּוּשִׁיָּה, לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים לְדוֹר דּוֹר, לְהַעֲלוֹת מַרְפֵּא אֲרוּכָה וּתְעָלָה לְתַחֲלוּאֵי נְפָשׁוֹת לַהֲשִׁיבָם לִתְחִיָּה, בַּתַּחְבוּלָה הַנִּפְלָאָה שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת, כִּי אִזֵּן וְחִקֵּר וְלִמֵּד דַּעַת אֶת הָעָם חָכְמָה וּמוּסָר, מָזוֹר וּתְרוּפָה כּוֹלֶלֶת לְמַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ, וּלְהַנְצֵל מִפַּח וּמוֹקְשֵׁי הַיֵּצֶר, לְקַבֵּץ עִתִּים סְדוּרוֹת בְּכָל יוֹם, לִלְמֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר, בְּלֵב נָכוֹן, בִּשְׂפָתַיִם דּוֹלְקִים, בְּקוֹל מְעוֹרֵר תּוּגָה וַעֲצָב, וְהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְכִי הַלִּמּוּד הַזֶּה, יְשׁוּעָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ, יִרְאַת ה' וְעַנְוַת צֶדֶק בְּעִקְּבוֹתֶיהָ, מְלַמֶּדֶת לָאָדָם חָכְמָה וְדַעַת, צֶדֶק מִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים. וְכָל מִדָּה נְכוֹנָה יִקָּרֵה וַחֲמוּדָה:

וְהִנֵּה אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל, אֲשֶׁר כְּעַמּוּד אֵשׁ שְׁלָחוֹ ה' לְפָנֵינוּ, לְהָאִיר עֵינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתוֹרָה וְיִרְאַת ה', וּפָתַח לָנוּ שַׁעֲרֵי אוֹרָה, עַל יְדֵי דֶּרֶךְ לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, מָסַר נַפְשׁוֹ עַל זֶה כָּל יְמֵי חַיָּיו, לְקַבֵּץ דַּרְכֵי הָרְפוּאָה הַזֹּאת שֶׁל לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת, וְלָשׂוּם לָהּ מְסִלּוֹת בְּקֶרֶב יִשְׁרֵי לֵב יוֹדְעֵי בִּינָה, וְכֵן לָתֵת לָהּ מַהֲלָכִים בְּקֶרֶב הָעָם, לְהַרְחִיב אֶת הַמִּנְהָג בָּזֶה, אֲשֶׁר יְשׁוֹטְטוּ בָהּ רַבִּים, וְתִרְבֶּה הַדַּעַת וְיִרְאַת ה' בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, וְהִרְעִישׁ אֶת הָעוֹלָם בָּזֶה כַּיָּדוּעַ וּמְפֹרָסָם, וְחֵפֶץ ה' הִצְלִיחַ בְּיָדוֹ, וּמִשְּׁמַיָּא זַכֵּי לֵיהּ לְזַכּוֹת בָּזֶה אֶת הָרַבִּים, וְלִפְעֹל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ לְחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ, כִּי עַל יְדֵי הָרְפוּאָה הַבְּדוּקָה הַזֹּאת שֶׁל לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, הַרְבֵּה עָתְקוּ וְגַם גָּבְרוּ חַיִל, בְּיִרְאַת ה' וּמִדּוֹת רְצוּיוֹת. וּתְהִי לָהֶם לְמַעְיְנֵי הַיְשׁוּעָה יְשׁוּעַת הַנֶּפֶשׁ, אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, אִישׁ אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ וּתְכוּנָתוֹ, וּבְכֵן נִתְרַבֶּה דַּעַת שֶׁל יִרְאַת ה' בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל:

וְהִנֵּה גְּדוֹלִים צַדִּיקִים בְּמִיתָתָן כוּ', כִּי כְּמוֹ שֶׁאֵין מִסְפָּר לִגְדוּדָיו אֲשֶׁר זָכָה בַּחַיִּים, כֵּן גַּם אַחֲרֵי אֲשֶׁר נִגְנַז אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְאָבַד חָסִיד מִן הָאָרֶץ, לֹא אָבְדוּ עֶשְׁתּוֹנוֹתָיו וּמַחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר חָשַׁב עַל עַמּוֹ, לְהֵיטִיב וּלְהַשְׂכִּיל אוֹתָם בִּינָה בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי כָּל פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ, נִשְׁאָר בְּיָדֵינוּ בָּרוּךְ ה' לְפַלֵּטָה עַד הַיּוֹם, וְאִם כִּי הֶעָפָר שָׁב אֶל הֶעָפָר, וְעֵינֵי בָּשָׂר לֹא יְשׁוּרֶנּוּ, אוּלָם רוּחוֹ עוֹד מִתְהַלֵּךְ בַּחַיִּים, וְלֹא כָּבָה אוֹר יִשְׂרָאֵל, אוֹר תּוֹרָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְדֶרֶךְ מוּסָרוֹ הַטּוֹב, שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוֹלֵךְ וְאוֹר עוֹד הַיּוֹם, לְהָאִיר עֵינֵי תְּמִימִים יִשְׁרֵי לֵב בְּיִרְאַת ה' וַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

כִּי מִגְּדוֹלֵי תַּלְמִידָיו אֲשֶׁר חָסוּ בְּצֵל דָּלְיוֹתָיו, וְשָׁתוּ מֵימָיו הַיּוֹצְאִים מִן הַקֹּדֶשׁ, וְזָכוּ לַעֲמֹד לְפָנָיו וּלְקַבֵּל מִפִּיו דֶּרֶךְ ה', הֵמָּה הֶחֱזִיקוּ בִּדְרִכּוֹ דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ, וְעָמְלוּ לְהָפִיץ תּוֹרַת רַבָּם וְדֶרֶךְ מוּסָרוֹ הַטּוֹב, לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, לְקָרֵב נְפָשׁוֹת לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וּלְהַשְׁקוֹתָם מַיִם חַיִּים אֲשֶׁר דָּלוּ מִן הַקֹּדֶשׁ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל, מִדִּבְרֵי חָכְמָתוֹ וּמוּסָרָיו בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וּבְרוּחַ ה' כִּי הֻקְבַּע לִמּוּד הַמּוּסָר לְחֹק בְּכַמָּה יְשִׁיבוֹת גְּדוֹלוֹת, וּבְכַמָּה קִבּוּצִים

שֶׁל לוֹמְדֵי תוֹרָה, לְהַפְרִישׁ שָׁעָה קַלָּה בְּכָל יוֹם, לֶהֱגוֹת בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר, לִלְמֹד לְיִרְאָה אֶת ה' הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא:

וְכֵן נָגַהּ שְׁבִיב מְאוֹר יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ, לְהָאִיר גַּם עַל פְּנֵי הַמִּזְרָח, בַּמָּקוֹם הַקָּדֵשׁ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם, כִּי גַּם שָׁם בַּקֹּדֶשׁ נִמְצְאוּ אֵיזֶה שְׂרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרֵא, מִתַּלְמִידֵי תַּלְמִידָיו, יוֹשְׁבֵי אֹהָלִים שֶׁל תּוֹרָה, מוֹשִׁיבֵי מִלְחָמְתָהּ שַׁעֲרָה, וְהִנְהִיגוּ בֵּינֵיהֶם דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ שֶׁל לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וְעַל דַּרְכֵיהֶם נָגְהּ אוֹרָהּ, יִגְבְּרוּ חֲיָלִים בַּתּוֹרָה, וְיִרְאַת ה' טְהוֹרָה:

וְהִנֵּה אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל, הָיָה נַחַל נוֹבֵעַ מָקוֹר חָכְמָה וְדַעַת יִרְאַת ה' וּמוּסַר הַשֵּׂכֶל, לֹא תִּמָּלֵא אׇזֶן מִשְּׁמֹעַ דַּרְכֵי חָכְמָתוֹ וְהַשְׂכָּלָתוֹ בַּעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאֶת תּוֹכַחַת מוּסָרָיו, אֲשֶׁר נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתָיו, צוּף אִמְרֵי נֹעַם מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ, אוּלָם לֹא זָכִינוּ שֶׁיִּהְיֶה דְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים, כְּתוּבִים מִפִּיו בְּעֵט בַּרְזֶל וְעֹפֶרֶת עַל פְּנֵי לוּחַ, כִּי הוּא לֹא כָּתַב מֵעוֹלָם עַל סֵפֶר, לֹא דַּרְכֵי חָכְמָתוֹ בְּרֵבֵי תוֹרָתוֹ, וְלֹא אֶת עִצֶּם בִּינָתוֹ בְּיִרְאַת ה' וַעֲבוֹדָתוֹ, גַּם עַל דִּבַּר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, מַטָּרַת חֵפֶץ רוּחוֹ וְרַעְיוֹן לִבּוֹ, לֹא כָּתַב כִּי אִם מַאֲמַר אִגֶּרֶת הַמּוּסָר, אֲשֶׁר נִדְפַּס כַּמָּה פְּעָמִים, וְכֻלּוֹ סוֹבֵב הוֹלֵךְ עַל דֶּרֶךְ לִמּוּד הַמּוּסָר, וְכֵן אֶת שְׁתֵּי הַדְּרָשׁוֹת הַנִּדְפָּסוֹת מִמֶּנּוּ בְּסֵפֶר תְּבוּנָה, אֲשֶׁר יִשָּׂא מִדְּבְרוֹתָיו גְּבוֹהוֹת וּנְצוּרוֹת בְּחָכְמַת הַיִּרְאָה וְדַרְכֵי הַמִּדּוֹת, וּזְעֵיר שָׁם יְדַבֵּר גַּם עַל דִּבַּר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר:

עַל כֵּן הִנֵּה בְּשָׁכְבָר הַיָּמִים וְשָׁנִים, שַׂמְתִּי אֶל לִבִּי לְחַפֵּשׂ בְּחֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ, אוּלַי אֶמְצָא מַה מִּדְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים בְּיִרְאַת ה', וּבִפְרָט בְּעִנְיַן לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, יָגַעְתִּי וּמָצָאתִי בְּעֻזְרַת ה' חֻמְדָּה גְּנוּזָה מִכְּתַב יָד קָדְשׁוֹ אדמו"ר זצוק"ל, מִכְתָּבִים בּוֹדְדִים, מְעַטֵי הַכַּמּוּת וְרַבֵּי הָאֵיכוּת, אֲשֶׁר כָּתַב לְתַלְמִידָיו וּמְקֹרָבָיו, לְחַזֵּק לְבָבָם בְּיִרְאַת ה', וּבִלְמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, גְּנָזֵי מַטְמוֹנִים יְקָרִים מִפְּנִינִים:

וְלָזֹאת הִנֵּה אָנֹכִי הַכּוֹתֵב, אֲשֶׁר הִנְנִי אֶחָד מִתַּלְמִידָיו, וְזָכִיתִי לֶעָמֹד לְפָנָיו, לִיצֹק מַיִם עַל יָדָיו, וּלְשַׁמֵּשׁ אוֹתוֹ כְּעֶבֶד לִפְנֵי הָרַב, וְגַם הוּא קֵרֵב אוֹתִי מְאֹד, וְזָכִיתִי לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי אֱלֹקִים חַיִּים תָּמִיד, מִפִּי קָדְשׁוֹ יוֹצֵא מִפִּיו הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר, בְּדַרְכֵי יִרְאַת ה' וַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אֶת תּוֹכַחַת מוּסָרָיו בְּכָלָל, וְעַל דִּבַּר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר בִּפְרָט, אֶת אֲשֶׁר בִּשַּׂר צָדֶק בְּקָהָל רַב, וַאֲשֶׁר הָיָה דּוֹרֵשׁ בְּיִחוּד לִפְנֵי תַּלְמִידָיו, וְכֵן אֶת אֲשֶׁר יְחֻד הַדִּבּוּר לִפְנֵי שָׂרִידִים מִתַּלְמִידָיו, אֲשֶׁר יָדַע אוֹתָם כִּי הֵם כֵּלִים עֲלוּלִים לְקַבֵּל שִׁפְעוֹ, וְנָתַן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם, לְיַחֵד עִמָּהֶם הַדִּבּוּר, וּלְהַדְרִיךְ אוֹתָם לְלַמֵּד אוֹתָם דֶּרֶךְ ה', וְכֵן נָתַתִּי אֶל לִבִּי לְהִתְבּוֹנֵן עַל דַּרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ בַּקֹּדֶשׁ, עִם צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ וּמִדּוֹתָיו הַחֲמוּדוֹת, וְאוֹרוּ עֵינֵי מְאוֹר יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ:

וְעַל כֵּן מָצָאתִי לִי לְחוֹבָה, לְגָאֹל אֶת נַחֲלָתוֹ, וּלְקַבֵּץ אֶת הֶמוֹן מִכְתָּבָיו הַקְּדוֹשִׁים, הַמְפֹרָדִים וּמְפֻזָּרִים, לִהְיוֹת עֲרוּכִים וּשְׁמוּרִים, וּלְהָפִיץ אוֹתָם עַל פְּנֵי תֵּבֵל בְּעֶזְרַת ה', לְכַמָּה וְכַמָּה תּוֹעֲלִיּוֹת כַּאֲשֶׁר נַזְכִּיר אוֹתָם אַחַת לְאַחַת:

א) **כַּאֲשֶׁר** דְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים חָבִיב אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל עַד לְאַחַת, וְהַכֹּל מִתְאַוִּים לִשְׁתּוֹת בַּצָּמָא אֶת דְּבָרָיו, וְאֶגֶרֶת הַמּוּסָר מִמֶּנּוּ נִדְפַּס כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים, לָזֹאת רָאִיתִי לְהוֹצִיא לָאוֹר בְּלִי נֵדֶר בְּעֶזְרַת ה', גַּם אֶת מִכְתָּבָיו הַקְּדוֹשִׁים, אֲשֶׁר יָשִׁישׂוּ בָּהֶם כָּל מְבַקְשֵׁי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְיִתְעַלְסוּ בָּם כָּל יִשְׂרֵי לֵב:

ב) **הֵן** כַּאֲשֶׁר בָּרוּךְ ה' רַבִּים הֵם כְּהַיּוֹם, הַמַּחֲזִיקִים בְּלִמּוּד הַיִּרְאָה, אֲשֶׁר לֹא רָאוּ אֶת הָאוֹר הַמַּפְלִא אוֹר יִשְׂרָאֵל וּקְדוּשׁוֹ, וְשׁוֹמְעִים אֶת דְּבָרָיו עַל דְּבַר חוֹבַת לִמּוּד הַזֶּה, רַק אִישׁ מִפִּי אִישׁ, עַל כֵּן הַמִּכְתָּבִים הָאֵלֶּה יִהְיֶה לְעֵינַיִם, כִּי יַפִּיצוּ אוֹר נֹגַהּ, עַל פְּנֵי דַּעְתּוֹ הַשְׁקָפָתוֹ וְהַחְלָטָתוֹ בְּדָבָר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, כִּי הֶחֱזִיק אֶת חֵן עֶרְכָּהּ וּפְעֻלָּתָהּ וְעִצָּם תּוֹעֲלָתָהּ לְמַעְלָה לְהַפְלִיא מְאֹד, כִּי שֶׁמֶשׁ וּמָרְפֵּא בְּכַנָּפֶיהָ, לְהָחִישׁ יֶשַׁע וְלִגְהוֹת מָזוֹר לְתַחֲלוּאֵי נְפָשׁוֹת, וּבָהּ עוֹלָם יִוָּשַׁע, וְכִי יְסוֹד הַתּוֹעֶלֶת הוּא, אַךְ הַלִּמּוּד בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְכֵן כִּי חִיּוּב לִמּוּדָהּ הוּא חִיּוּב מֻקָּף לְכָל הַנְּפָשׁוֹת אַחַת לֹא נֶעְדַּר, וְכָל אִישׁ הַזּוֹכֶה לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר, וּלְהַדְרִיךְ בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר, הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו, לִהְיוֹת מִמַּצְדִּיקֵי הָרַבִּים, אֲשֶׁר בְּאוֹר הַחַיִּים יָאִירוּ, וְכַכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד יַזְהִירוּ, וְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי בְּמַאֲמָרִי שַׁעֲרֵי אוֹר בִּיסוֹדֵי דַּרְכֵי לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, אֲשֶׁר זְכִינוּ לִשְׁמֹעַ מִפֶּה קָדוֹשׁ, יִמְצָא הַקּוֹרֵא מְפֻזָּרִים בְּתוֹךְ מִכְתָּבָיו הַקְּדוֹשִׁים, זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם:

ג) **הִנֵּה** מִלְּבַד כַּמָּה יְדִיעוֹת אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בְּמִכְתָּבָיו בְּדַרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הִנֵּה הִנָּם חוֹצְבִים לַהֲבוֹת אֵשׁ בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וּמַלְהִיבִים הַלְּבָבוֹת לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, חוֹדְרִים כְּלָיוֹת וְלֵב, גַּם כִּי עֵטוֹ עֵט סוֹפֵר מָהִיר, וּלְשׁוֹנוֹ לָשׁוֹן לִמּוּדִים עַד לְהַפְלִיא, וְכָל הַקּוֹרֵא דְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים בְּשׂוּם לֵב, יִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ בְּיִרְאַת ה', וְיִקָּחֵהוּ לְבָבוֹ לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר:

ד) **מֵהֶמּוֹן** מִכְתָּבָיו נִלְמַד וְנִקַּח מוּסָר, עַד כַּמָּה מָסַר אדמו"ר זצוק"ל אֶת נַפְשׁוֹ לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, כִּי גַּם בִּהְיוֹתוֹ מֻרְחוֹק, לֹא שָׁכַח חַנּוֹת עָנְיֵי הַנֶּפֶשׁ, וְלֹא הִסְתִּיר אֶת אוֹר פָּנָיו, לֹא הִתְעַצֵּל מִלִּכְתֹּב מִכְתָּבִים, וּלְהָרִיץ דְּבָרָיו אֶל תַּלְמִידָיו וְאֶל מְקֹרָבָיו, לְחַזֵּק לְבָבָם בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וּלְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וְכֵן לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר אוֹתָם, לְזַכּוֹת אֲחֵרִים עִמָּהֶם, לְחַזֵּק יָדַיִם רָפוֹת לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וּבִרְכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת לְאַמֵּץ. לְמַעַן לִלְמֹד לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְלַהֲלֹךְ בִּדְרָכָיו כָּל הַיָּמִים:

ה) **הִנֵּה** יֵשׁ כַּמָּה סִבּוֹת הַגּוֹרְמוֹת לִפְעָמִים, לְהָסֵב לֵב אִישׁ אֶחוֹרַנִּית מֵהַלִּמּוּד הַיָּקָר הַלָּזֶה שֶׁל לִמּוּד הַיְרָאָה וְהַמּוּסָר, וּבְיוֹתֵר עוֹד לָתֵת דֹּפִי וּמְגֻרַעַת בְּקָדְשֵׁי שָׁמַיִם, וּלְהוֹצִיא עָלֶיהָ גַּם מִשְׁפָּט מֵעָקֵל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי יְהוֹשֻׁעַ מַאֲמַר א' פֶּרֶק ז' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, הִנֵּה הַדְּבָרִים הָעוֹצְרִים בְּעַד הָאָדָם, לְבַל יִטְעַם וְיִרְאֶה בְּטוּב הַלִּמּוּד הַזֶּה שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר הֵם שִׁבְעָה כוּ', וְהַמּוֹנֵעַ הַשְּׁבִיעִי הוּא הַקִּנְאָה, כִּי יִמְצְאוּ רַבִּים הַמַּפְרִיעִים לִמּוּד זֶה בְּטָעֲנוֹת מַסְפִּיקוֹת, לְמִי שֶׁלֹּא הִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ דֵּי הַצֹּרֶךְ וְהַמַּכְרָח אֵלָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְמִי שֶׁלֹּא טָעַם טַעֲמוֹ וְלֹא רָאָה בְּאוֹרוֹ, כִּי יִטֶּה לְבָבוֹ לְדִבְרֵיהֶם אֲשֶׁר יְחַפְּאוּ, וּבָאֱמֶת כָּל טַעֲנוֹתֵיהֶם, לֹא מִבִּינַת חָכְמָתָם יוֹצְאִים, אֲבָל מִמָּקוֹר מְשֻׁחַת הַקִּנְאָה נוֹבְעִים, אֲשֶׁר רִשְׁפֶּיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ, וְקָשָׁה הִיא כִּשְׁאוֹל, וְהָאֱמֶנֶם כִּי קִנְאַת סוֹפְרִים טוֹבָה לְהַרְבּוֹת חָכְמָה, אֲבָל לֹא לְהַמְעִיטָהּ, לְהַשְׁרִישׁ הַיִּרְאָה בְּלִבּוֹת בְּנֵי אָדָם. אֲבָל לֹא לְנָטְשָׁהּ, עַד כָּאן לְשׁוֹן דְּבָרָיו הַנֶּחְמָדִים:

וְלָזֹאת הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר כְּבָר טָעַם טַעַם לִמּוּד הַיָּקָר הַזֶּה, שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר, יַשְׂכִּיל וְיָבִין מֵעַצְמוֹ, כִּי הִיא אוֹצָר נֶחְמָד בְּנָוֶה צֶדֶק, עֵץ חַיִּים מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ, וְאֵין בָּהּ שׁוּם נְפָתָל וְעִקֵּשׁ, וְלֹא יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים, גַּם כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יָזִיזוּ אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ. אוּלָם הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא בְּעַצְמוֹ מֻשְׂלָל מִדַּרְכֵי הַיְדִיעָה שֶׁל מַהוּת לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, כִּי לֹא נִסָּה אוֹתָהּ, וְלֹא רָאָה בְּאוֹרָהּ, לֹא יַכִּיר חֵן עֶרְכָּהּ וּפְעֻלָּתָהּ, וְלֹא יָבִין אֶת טִיב סְגֻלָּתָהּ, וְכַאֲשֶׁר יִשְׁמַע עָלֶיהָ דִּבְרֵי שִׂטְנָה, מִי וְמִי אֲשֶׁר יִתֵּן בָּהּ דֹּפִי, וִיחַפֵּא עָלֶיהָ דְּבָרִים, וּכְמִתְלַהְלֵהַּ יוֹרֶה זִקִּים, יַעֲמֹד מִשְׁתָּאֶה וּמַחֲרִישׁ, וְלֹא יֵדַע לִשְׁפֹּט שָׁפוֹט, הִנֵּה לָאִישׁ הַזֶּה יִהְיֶה הַמִּכְתָּבִים הָאֵלֶּה לוֹ לְעֵינַיִם, לִרְאוֹת אֶת הַשֶּׁמֶשׁ הַמַּזְהִיר בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם, לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל כִּי חוֹבַת לִמּוּד הַמּוּסָר בְּכָל פְּרָטֶיהָ, מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יַהֲלֹךְ, מֵאֵת אַבִּיר הָרוֹעִים, גְּאוֹן הַגְּאוֹנִים צַדִּיק חָסִיד וְעָנָו אוֹר עוֹלָם קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוקללה"ה:

חֻכְמֵי הַקַּבָּלָה וְחַכְמֵי הַמֶּחְקָר, יְדַמּוּ בְּמִשְׁלֵיהֶם אֶת הַתֵּבֵל בִּכְלָלָהּ, לְיָם הַשּׁוֹאֵן בַּהֲמוֹן גַּלָּיו, וְאֶת גּוּיַּת הָאָדָם כָּאֳנִיָּה הַשָּׁטָה בְּלֵב יָם, וְכַמְבאָר בַּזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ פָּרָשַׁת וַיַּקְהֵל, וּבְפֵרוּשׁ הַגְּרַ"א זצוק"ל עַל סֵפֶר יוֹנָה, וּלְהַמְלִיץ בַּסֵּפֶר בְּחִינַת עוֹלָם, הָעוֹלָם יָם זוֹעֵף רַב מְצוּלָה כוּ':

נַשְׂכִּיל בִּינָה, כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר הוּכְנוּ בָּתֵּי סֵפֶר לְחָכְמָה זוֹ, שֶׁל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת אֱנִיָּה, לְלַמֵּד לְרַבֵּי הַחוֹבְלִים, דֶּרֶךְ אֳנִיָּה בְּלֵב יָם, לְהוֹלִיךְ אֳנִיָּה גְּדוֹלָה עַל פְּנֵי יַמִּים רַבִּים, וּמַה גַּם בְּעֵת סוּפָה וּסְעָרָה, כֵּן הִנֵּה הָאֳנִיָּה הַקְּטַנָּה הַזֹּאת, הַשָּׁטָה בְּלֵב יַם הַתֵּבֵל, נִדְרָשׁ אֵלֶיהָ חָכְמָה רַבָּה וַעֲמֻקָּה, לְנַהֵל אוֹתָהּ בְּמִישׁוֹר לְבַל תְּאַבֵּד דֶּרֶךְ, וּלְשָׁמְרָהּ מִכָּל אָסוֹן וָפֶגַע, כִּי הַיָּם זוֹעֵף, וְרוּחַ סוֹעָה וְסַעַר מִסְעֶרֶת הַיֵּצֶר הוֹלֵךְ וְסוֹעֵר וְנוֹשֵׁב בְּחָזְקָה, גַּלֵּי הַתְּאוֹת וְהַמִּדּוֹת

הַנִּשְׁחָתוֹת, יָרוּמוּ מִמַּעַל כְּמוֹ נֵד, וְהָאֳנִיָּה נִדְחֶפֶת בֵּין צוּרֵי מִכְשׁוֹל וּסְלָעִים, הֵמָּה נִסְיוֹנוֹת הָרַבּוֹת אֲשֶׁר בְּקֶל תּוּכַל הָאֳנִיָּה לְהִתְהַפֵּךְ עַל פָּנֶיהָ וְתִטְבַּע בְּמִצּוּלָה:

וְהִנֵּה כְּרֵב הַחוֹבֵל, הַמְנַצֵּחַ עַל מְלֶאכֶת אֳנִיָּה גְּדוֹלָה, הַמְּלֵאָה אַלְפֵי אָדָם, אֲשֶׁר תֹּאחַז דַּרְכָּהּ בַּיָּם הַגָּדוֹל, הַמְלַמֵּד בְּחָכְמָה זוֹ מִנְּעוּרָיו, וַאֲשֶׁר נָגוֹלוּ לְפָנָיו כָּל כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וּמַסְלוּלֵיהֶם, יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בָּרוּחוֹת הַסּוֹעֲרוֹת, לְהוֹלִיךְ הָאֳנִיָּה כְּנֶגְדָּן, וּכְבָר הִזְקִין עָלֵי אָרְחוֹת יַמִּים, אֲשֶׁר אַף הוּא יוּכַל לִיתֵּן בַּיָּם דֶּרֶךְ, וּבְמַיִם עַזִּים נְתִיבָה, וּמַה גַּם עֵת אֲשֶׁר סָעַר גָּדוֹל מִתְחוֹלֵל עַל פְּנֵי הַיָּם וַתִּרוֹמַם גַּלָּיו, וְהָאֳנִיָּה תְּאַבֵּד דַּרְכָּהּ, תָּחוּג וְתָנוּעַ בְּתוֹךְ מִשְׁבְּרֵי יָם, כִּי אָז כָּל הַנּוֹסְעִים יִשְׁאוּ עֵינֵיהֶם, אַךְ אֶל רַב הַחוֹבֵל, כִּי הוּא יַצִּילֵהּ מִשֶּׁטֶף מַיִם רַבִּים, וְיַנְחֵם אֶל מְחוֹז חֶפְצָם. אוּלָם הֲיִתָּכֵן כִּי יָבֹא אִישׁ אֲשֶׁר לֹא לוֹמַד בְּחָכְמָה זוֹ כָּמוֹהוּ, וּמַה גַּם אִם לֹא יוּכַל לְהַחֲזִיק כֵּן תִּרְנָה אַף בְּסִירַת דּוּגָה קְטַנָּה, כִּי יָבֹא לְהִתְחָרוֹת עִם רַב הַחוֹבֵל, לְפָרֹשׂ נֵס וְתֹרֶן, לְהָנִיעַ אֶת לֵב הַנּוֹסְעִים, לְנַהֵל הָאֳנִיָּה עַל פִּיו:

כֵּן הַדָּבָר בְּתַהֲלוּכוֹת הָאֳנִיָּה הַקְּטַנָּה הַזֹּאת, הַשָּׂטָה בְּלֵב יָם זוֹעֵף. הִנֵּה אדמו"ר הגה"ח זצוק"ל הוּא כְּרַב הַחוֹבֵל, הַמְלַמֵּד וּמְנֻסֶּה בְּחָכְמָה זוֹ מִנְּעוּרָיו, לְנַהֵל אֶת הָאֳנִיָּה בְּתוֹךְ מִשְׁבְּרֵי יָם, עַל יְדֵי נֵס וְתֹרֶן שֶׁל חָכְמַת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, אֲשֶׁר עָמַל וְיָגַע בָּהּ כָּל יָמָיו, יוֹדֵעַ וּמַכִּיר בָּרוּחוֹת הַנּוֹשְׁבוֹת מִסַּעֲרַת הַיֵּצֶר, לְהוֹלִיךְ הָאֳנִיָּה כְּנֶגְדָּן בְּלִי אָסוֹן, וּכְבָר הִזְקִין עָלֵי אָרְחוֹת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וְהוּא נוֹתֵן לָנוּ בַּיָּם זוֹעֵף דֶּרֶךְ, לְהַצִּיל אֶת הָאֳנִיָּה מִשֶּׁטֶף מַיִם רַבִּים, לְבַל תִּצְלַל בְּמִצּוּלוֹת הַתַּאֲוָה וְהַמִּדּוֹת הָרָעוֹת, כָּעֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים, עַל יְדֵי לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. עַתָּה מִי יוּכַל לְהִתְחָרוֹת, עִם הָאָדָם הַגָּדוֹל בַּעֲנָקִים הַלָּזֶה, הֲלֹא אַךְ אֵלָיו נִשָּׂא עַיִן, לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ וַעֲצָתוֹ, וּלְאוֹרוֹ נִסַּע וְנֵלֵךְ, לְלֶכֶת אַחֲרָיו אֹרַח מֵישָׁרִים, בְּדֶרֶךְ מוּסָרוֹ הַטּוֹב, לִלְמֹד לְיִרְאָה אֶת ה' הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, וְלֵהָלֵךְ בִּדְרָכָיו לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים:

וְהִנֵּה לַאֲשֶׁר קִבּוּצַת הַמְכֻתָּבִים הַקְּדוֹשִׁים, הֵם מַעֲטֵי הַכַּמּוּת וְאֵין בָּהֶם כְּדֵי סֵפֶר, אָמַרְתִּי לָשׂוּם עֲלֵיהֶם נוֹסָפוֹת רַבּוֹת, אֲשֶׁר עַד סֵפֶר יָשׂוּב. וְכֻלָּם יִפְנוּ לְמַטָּרָה אַחַת, לְעוֹרֵר הַלְּבָבוֹת לְיִרְאַת ה', וּלְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, וְאֵלֶּה הֵם:

א) **אֶל** קִבּוּצַת מִכְתָּבָיו הַקְּדוֹשִׁים, הוֹסַפְתִּי אֵיזֶה דְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ מִפִּיו הַקָּדוֹשׁ, וְכֵן צֵרַפְתִּי אֶת שְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים הַנִּדְפָּסִים מִמֶּנּוּ בְּסֵפֶר תְּבוּנָה, וְכֵן אִגֶּרֶת הַמּוּסָר, לְמַעַן אֲשֶׁר כָּל דְּבָרָיו בִּכְתַב יַד קָדְשׁוֹ יִהְיוּ לַאֲחָדִים, וְכֵן שְׁנֵי מִכְתָּבִים מֵרַבּוֹ שֶׁל אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל:

ב) **לְהוֹדִיעַ** מְעַט מֵהַרְבֵּה מִגְּדֻלַּת חָכְמָתוֹ וְיִרְאָתוֹ צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ שֶׁל אדמו"ר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל, וְאֶת דַּרְכּוֹ וְהִלּוּכוֹ בַּקֹּדֶשׁ, וְכַמָּה מִדְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים בְּדַרְכֵי ה' וּבְמִדּוֹת,

וּבְסוֹפוֹ יָבֹא גַּם מְעַט מִמַּעֲלַת רַבּוֹ הַגה"ח קְדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד מָרָנָא יוֹסֵף זוּנְדִיל זצוק"ל מִסַּלַאנְט:

ג) **מַאֲמָר** אָרֹךְ עַל דְּבַר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, אֲשֶׁר עָרַכְתִּי בְּעָנְיֵי, וְהוּא עַל דְּבַר חוֹבַת לִמּוּד הַיִּרְאָה בִּכְלָל, לְבָאֵר כִּי יְסוֹדָתָהּ בְּהִרְרֵי קֹדֶשׁ, בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וּבְדִבְרֵי כַּמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים, וְאֵיךְ נִסְתְּרָה דַּרְכָּהּ, וְכֵן כָּל פְּעֻלַּת צַדִּיק קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל בְּדִבַּר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, צַדִּיק מַה פָּעַל וּמַה חִדֵּשׁ, וְכָל תַּהֲלוּכוֹתֶיהָ וּפְרָטֶיהָ אֲשֶׁר קִבַּלְנוּ מִפִּיו קָדוֹשׁ, וְאֵיךְ נִתְפָּרְסֵם לִמּוּד הַמּוּסָר בָּעוֹלָם עַל שֵׁם קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל:

ד) **מַאֲמָרִים** שׁוֹנִים בְּיִרְאָה וּמוּסָר וְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי בְּעָנְיֵי, וְיוּכְלוּ לִהְיוֹת לְתוֹעֶלֶת, לִפְנֵי מְבַקְּשֵׁי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

כָּל הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה, יִקָּרְאוּ בַּשֵּׁמוֹת הַנִּאוֹתוֹת לָהֶם הִנֵּה כָּל דִּבְרֵי אדמו"ר זצוק"ל, קְבוּצַת מִכְתָּבָיו וְיֶתֶר דְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים, יִקָּרְאוּ **אוֹר יִשְׂרָאֵל** וְאֶת הַדְּבָרִים מִדַּרְכּוֹ וְהִלּוּכוֹ בַּקֹּדֶשׁ יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם **נְתִיבוֹת אוֹר**:

וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִפִּיו, הִנֵּה מַאֲמָרִי עַל דְּבַר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר יִקָּרֵא בְּשֵׁם **שַׁעֲרֵי אוֹר**, וְאֶת הַמַּאֲמָרִים בְּיִרְאָה וּמוּסָר אֲשֶׁר הֲכִינוֹתִי, יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם **כּוֹכְבֵי אוֹר**:

וִיהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כִּי אוֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה לְאוֹר עוֹלָם, וְרַבִּים יֵלְכוּ לְאוֹרוֹ בְּדֶרֶךְ מוּסָרוֹ הַטּוֹב, תִּרְבֶּה הַדַּעַת וְיִרְאַת ה' בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, וְאוֹרוֹ יִהְיֶה הוֹלֵךְ וָאוֹר עַד נְכוֹן הַיּוֹם, כִּי תִּמָּלֵא כָּל הָאָרֶץ דֵּעָה, לְיִרְאָה אֶת ה' הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא, וְנִזְכֶּה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד, עִם כָּל יִשְׂרָאֵל בְּיַחַד, אֵלֶּה דִּבְרֵי תַּלְמִידוֹ הַכּוֹתֵב יוֹם ב' כ"ג טֵבֵת שְׁנַת תר"ס פֹּה קָאוּנָא:

יִצְחָק בְּהַרַב כּוֹ' מוהר"ש **בְּלָאזְער** מִלְּפָנִים רַב בְּעִיר הַמְּלוּכָה **פָּעטָערְבוּרְג**.

שערי אור

פרק א

עַל דְּבַר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר

אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. כָּתַב בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבְּעוֹלָם מֻרְכָּבִים הֵמָּה בִּיצִיאוֹתָם לָאוֹר מִסְּבָּה וּמְסוֹבָב כּוֹ'. כָּל סְבָּה הִיא מְסוֹבֶבֶת מִסְּבָּה הַקּוֹדֶמֶת לָהּ כּוֹ'. סוֹף דָּבָר אֵין מְסוֹבָב בְּלִי סְבָּה, לְהִוָּלֵד מִמֶּנָּה הַמְסוֹבָב כּוֹ'. וְאֵין סְבָּה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה נוֹלֶדֶת מִסְּבָּה הַמְסַבֶּבֶת כּוֹ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר:

וְהִנֵּה זֶה יָדוּעַ וּמוּבָן לְכָל חָכָם לֵב וּמֵבִין דָּבָר. כִּי לְפִי עֶרֶךְ גֹּדֶל יִקָּרַת כָּל מְסוֹבֶב הוּא הַתַּכְלִית. כֵּן לְפִיהָ יִרְבּוּ אוֹ יִגְדְּלוּ הַסִּבּוֹת הַפּוֹעֲלוֹת הַמְסַבְּבוֹת לְמַלְאוֹת הַתַּכְלִית. וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר עָבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא הַתַּכְלִית הַנִּרְצֶה הַיּוֹתֵר יָקָר וְנִכְבָּד. שֶׁאֶפְשָׁר לְהִמָּצֵא

בָּעוֹלָם. כִּי לְמַעֲנָהּ הֻכִין ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כָּל הַבְּרִיאָה בְּכָלְלָהּ. וְאֶת הָאָדָם בְּחִיר הַנִּבְרָאִים בִּפְרָט. עַל כֵּן נַשְׂכִּיל בִּינָה וְנַרְדְּפָה לָדַעַת. מַה הֵנָּה הַסִּבּוֹת הַפּוֹעָלוֹת הַמְסַבְּבוֹת. לְהִוָּלֵד מִמֶּנָּה הַמְסוֹבָב הַתַּכְלִית הַנִּשְׂגָּב וְהַיָּקָר הַלָּזֶה:

וְכַאֲשֶׁר נִדְרֹשׁ מֵעַל סֵפֶר ד' מִדִּבְרֵי הַכְּתוּבִים. וְהַמְקֻבָּל לָנוּ מִדִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. נִמְצָא כִּי הַסִּבָּה הָרִאשִׁית לְכָל הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה. הִיא יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהִיא הַצִּיר וְהַמֶּרְכָּז. אֲשֶׁר עָלֶיהָ תִּסֹּב כָּל הֲלִיכוֹת מִצְעֲדֵי גֶּבֶר. כָּל מַעֲשָׂיו עֲלִילוֹתָיו וְתַחְבּוּלוֹתָיו וְכָל דַּרְכֵי הַנְהָגָתוֹ עִם אֱלֹקִים וְאָדָם. וְזֶהוּ יְסוֹד וְשֹׁרֶשׁ לְכָל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה'. וּשְׁלֹמֹה בְּנוֹ אָמַר בְּחָכְמָתוֹ תְּחִלַּת חָכְמָה יִרְאַת ד'. וְכֵן חָתַם אֶת סֵפֶר קֹהֶלֶת. סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת אֱלֹקִים יְרָא:

וַחֲכָמֵינוּ זַ"ל אָמְרוּ בַּגְּמָרָא יוֹמָא דַּף ע"ב, מַאי דִּכְתִיב לָמָּה זֶה מְחִיר בְּיַד כְּסִיל כוּ'. אוֹי לְשׁוֹנָאֵיהֶן שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וְאֵין בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם עַיִן שָׁם. וּבְפֶרֶק ג' דְּאָבוֹת תְּנַן, רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אוֹמֵר כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת וְכָל כוּ'. וּבִבְרָכוֹת (דַּף ל"ג) אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַשְׁבִּ"י אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּבֵית גְּנָזָיו. אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. וּבְיוֹתֵר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשַׁבָּת (דַּף ל"א). כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם. דּוֹמֶה לְגִזְבָּר שֶׁמְּסָרוּ לוֹ מַפְתְּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת. וּמַפְתְּחוֹת הַחִיצוֹנִית לֹא מְסָרוּ לוֹ בְּהַי עַיֵּיל. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י יִרְאַת שָׁמַיִם דּוֹמָה כוּ'. כָּךְ אִם יֵרֵא שָׁמַיִם הוּא נַעֲשֶׂה חָרֵד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. וְאִם לָאו אֵינוֹ חֹשׁ לְתוֹרָתוֹ עַיִן שָׁם. וּמִתְבָּאֵר מִזֶּה כִּי יִרְאַת שָׁמַיִם הִיא הַמַּפְתֵּחַ הַחִיצוֹנָה. לִפְתֹּחַ בָּהּ הַשַּׁעַר לַה' שַׁעֲרֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה:

אֲכָן מַהוּ מַהוּת שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. אֲשֶׁר הִיא הַמַּפְתֵּחַ לִפְתֹּחַ שַׁעֲרֵי צֶדֶק. הֵינוּ הַסִּבָּה לַעֲבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. הִנֵּה יָדוּעַ כִּי יֵשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בְּיִרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְחַכְמֵי הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר יְכַנּוּ אוֹתָם בְּשֵׁם. יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת. עַיֵּן בְּסֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת פֶּרֶק ו' מִשַּׁעַר אַהֲבַת ה'. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְהַיִּרְאָה עַל שְׁנֵי פָּנִים כוּ'. אֶחָד מֵהֶם יִרְאַת עָנְשׁוֹ וּנְסִיּוֹנוֹ כוּ'. וְהַשֵּׁנִי יִרְאָה לִכְבוֹדוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ וְעֹצֶם גְּבוּרָתוֹ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר מִסִלַּת יְשָׁרִים פֶּרֶק כ"ד שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. יֵשׁ יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וְזֶהוּ הַמִּין הָאֶחָד. וְיֵשׁ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזֶהוּ הַמִּין הַשֵּׁנִי כוּ'. יִרְאַת הָעֹנֶשׁ כִּפְשׁוּטָהּ. שֶׁהָאָדָם יָרֵא מֵעָבֹר אֶת פִּי ה'. מִפְּנֵי הָעֲנָשִׁים אֲשֶׁר לַעֲבֵרוֹת. אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ כוּ'. וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת הוּא. שֶׁהָאָדָם יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֶׂה מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וְהִנֵּה בִּכְלַל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. הוּא גַּם כֵּן יִרְאַת אִבְדַן הַשָּׂכָר שֶׁל שִׂכַר מִצְוָה. כִּי כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא מִפַּחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ כֵן יְחַיֵּב שֶׁיִּתְעַצֵּם בְּלִבּוֹ אַהֲבַת הַשָּׂכָר הָאֱמִתִּי עַל כָּל חֶמְדַּת תֵּבֵל לִהְיוֹת נִכְסָף וּמִשְׁתּוֹקֵק לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ד'. הִיא הַטּוֹבָה הַצְּפוּנָה לַצַּדִּיקִים. בְּעַד

שְׂכַר מִצְוָתָם אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאָתָה. וְלִירֹא מֵאָבְדַן הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל חָלִילָה. וְכֵן בִּכְלַל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. הוּא גַּם־כֵּן אַהֲבַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי שְׁנֵיהֶם הֵם כְּמַעַט בְּסוּג אֶחָד. וְכַמְבֹאָר בְּסוֹטָה (דף ל"א). דְּאָמַר רָבָא לְהַנְהוּ תְּרֵי תַּלְמִידֵי דְּאַקְרִיוּן לְהוּ בְּחֶלְמָא כּוּ'. תְּרַוַּיְכוּ רַבָּנָן צַדִּיקֵי גְּמוּרֵי אַתּוּן. מַר מֵאַהֲבָה וּמַר מִיִּרְאָה. אַךְ בְּכָל זֹאת מַעֲלַת הָאַהֲבָה הִיא גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִיִּרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְכַמְבֹאָר שָׁם תַּנְיָא רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר גָּדוֹל הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה. יוֹתֵר מֵהָעוֹשֶׂה מִיִּרְאָה כּוּ' עַיֵּן שָׁם:

אָמְנָם אִם כִּי תַּכְלִית יִרְאַת ד'. הוּא בְּוַדַּאי מַדְרֵגָה הַגְּבוֹהָּה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. אוּלָם יָדוּעַ כִּי יִרְאַת ד' רֵאשִׁית דַּעַת הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וְהֶחָסִיד הַקָּדוֹשׁ מוֹהר"ח וִיטַאל זצוק"ל. בַּהַקְדָּמָה לַסֵּפֶר הַקָּדוֹשׁ עֵץ חַיִּים כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְהַבָּא לְטַהֵר וּלְקָרֵב. רֵאשִׁית הַכֹּל יִרְאַת ה' לְהַשִּׂיג יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁהִיא יִרְאָה הַפְּנִימִית. לֹא יַשִּׂיגוּהָ אֶלָּא מְתוּךְ גֻּדְלוּת הַחָכְמָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה גְּדוֹלָה מִזּוֹ כָּתְבוּ חַכְמֵי הַיִּרְאָה. כִּי מִבַּלְעֲדֵי יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. לֹא יוּכַל לַעֲלוֹת כְּלָל בְּמַעֲלוֹת מַדְרֵגָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְכֵן כָּתַב הַגָּאוֹן מהרמ"ל מַלְבִּי"ם זצוק"ל בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה לְפָרָשַׁת יִתְרוֹ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. אָמְנָם כְּבָר בֵּאֲרוּ חַכְמֵי לֵב. שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָבֹא תֵּכֶף לַמַּדְרֵגָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת. לִירֹא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְצָרִיךְ שֶׁנִּירָא תְּחִלָּה יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וּמִמֶּנָּה נַעֲלֶה אֶל מַדְרֵגָה הָרָמָה שֶׁהִיא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְכֵן כָּתַב אדמו"ר הגה"ח זצוק"ל בְּאֶגֶרֶת הַמּוּסָר. שֶׁהָאֱמוּנָה הַמְרַחֶפֶת בָּנוּ שֶׁהָאֱלֹקִים שׂוֹפֵט הוּא לָתֵת לְאִישׁ כִּפְרִי מַעֲלָלָיו. הִיא רֵאשִׁית מִצְעָדֵינוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַיֵּן שָׁם:

עֹלַת הַדָּבָר הִנֵּה מִלְּבַד הַטַּעַם הַפָּשׁוּט. הַמְבֹאָר לְכָל חָכָם לֵב. שֶׁאִי אֶפְשָׁר לָעוּף בְּטִיסָה אַחַת לְרוּם הַמַּעֲלוֹת. וְדֶרֶךְ קְנִיַּת הַבְּחִינָה הַגְּדוֹלָה מֻכְרָח שֶׁתִּהְיֶה בְּהַדְרָגָה. מִתְּחִלָּה לִירֹא מִפַּחַד עָנְשׁוֹ. וְאַחַר־כָּךְ לִירֹא גַּם מִגֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עוֹד יֵשׁ בָּזֶה יְסוֹד אַחֵר מִדַּרְכֵי הַיִּרְאָה. כִּי הִנֵּה בְּפֵרוּשׁ קַדְמוֹן אֲשֶׁר סָבִיב לְהָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה פֶּרֶק א'. כָּתַב לְעִנְיַן דַּרְכֵי הַיִּרְאָה. שֶׁל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וּמָצָאנוּ בַּתּוֹרָה שְׁנֵי כְּתוּבִים. הָאֶחָד מוֹרֶה שֶׁהַיִּרְאָה מְבִיאָה לִידֵי עֲשִׂיַּת כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁנֶּאֱמַר וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל כּוּ'. וְהַשֵּׁנִי מוֹרֶה שֶׁלֹּא נִצְטַוִּינוּ בְּכָל הַמִּצְוֹת. אֶלָּא כְּדֵי שֶׁנַּגִּיעַ בָּהֶן לְיִרְאָה שֶׁנֶּאֱמַר וְיִצְּוִינוּ כּוּ'. וְהַהֶכְרֵעַ בֵּינֵיהֶם שֶׁהַיִּרְאָה יֵשׁ לָהּ ג' קְצָוֹות. הַקְּצָה הָרִאשׁוֹן הוּא תְּחִלָּתָהּ וְהִיא קוֹדֶמֶת לְכָל הַמִּצְוֹת. שֶׁהַיְרֵא מִן הַמֶּלֶךְ לֹא יַעֲבֹר עַל דְּבָרָיו. וְעַל זֶה אָמַר כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ כּוּ'. וְחֵלֶק הַשֵּׁנִי הוּא סוֹף הַיִּרְאָה. וְהִיא הַיִּרְאָה הָאֱמִתִּית. לֹא יַגִּיעַ אָדָם לָהּ אֶלָּא אַחַר עֲשִׂיַּת כָּל הַמִּצְוֹת כּוּ'. וּכְשֶׁיַּגִּיעַ לְזוֹ הַמַּעֲלָה יַעֲתֵק מִמֶּנָּה לְמַעֲלַת הָאַהֲבָה. שֶׁהָאַהֲבָה לְעוֹלָם לֹא תִּהְיֶה אֶלָּא לְאַחַר הַיִּרְאָה:

וּבֵאוּר הָעִנְיָן הוּא. יָדוּעַ כִּי חֶלְקֵי הָעֲבוֹדָה שְׁנַיִם הֵמָּה. אֶחָד חֵלֶק הַמַּעֲשֶׂה וְהוּא קִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת בְּפֹעַל בְּסוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב. ב' אָפְנֵי הָעֲבוֹדָה בְּטָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה. וְיֵשׁ בָּזֶה מַדְרֵגוֹת רַבּוֹת. וְהִנֵּה יְסוֹד עֲבוֹדַת ד' לְעִכּוּבָא. הוּא קִיּוּם הַמַּעֲשֶׂה בְּפֹעַל. וְעַל יְדֵי קִיּוּם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה נִקְרָא עוֹבֵד ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהוּא אָהוּב וְנֶחְמָד לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְטָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה הוּא רַק לְשֶׁלֵּמוּת הָעֲבוֹדָה. וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה בְּסֵפֶר נֶפֶשׁ הַחַיִּים עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה יִרְאַת הָעֹנֶשׁ יְסוֹדָהּ בַּנֶּפֶשׁ הַחִיּוּנִית אוֹ הַטִּבְעִית. כִּי תֹּכֶן כֹּחַ הַיִּרְאָה נְטוּעַ גַּם בְּכָל נֶפֶשׁ חַיָּה. וְלָזֹאת גַּם בְּהֵיוֹת הָאָדָם הוֹלֵךְ אַחַר שְׁרִירוּת לִבּוֹ. נָגוּעַ וּמֻכֶּה מֵעָוֹנוֹת וּפְשָׁעִים. לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לִירָא הַיִּרְאָה הַזֹּאת שֶׁל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וְעַל כֵּן הַיִּרְאָה הַזֹּאת קוֹדֶמֶת לְכָל הַמִּצְוֹת. כִּי הִיא סִבָּה בֶּאֱמֶת לְכֹלָּה פָּשַׁע וּלְהָתֵם חַטָּאת. וְלִהְיוֹת יָרֵא וְחָרֵד לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה וְכָל הַמִּצְוָה:

אָכֵן הַמַּדְרֵגָה הָרָמָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְהוּא הַדַּעַת הַשְּׁלֵמָה וְהַהַכָּרָה הַשִּׂכְלִית. לִירֹא וְלַחֲרֹד מִגֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה הַתֹּאֲוֹת הַחֻמְרִיּוֹת וְהַמִּדּוֹת הַמְגֻנּוֹת. וְגִלּוּלֵי הָעֲוֹנוֹת וּפְשָׁעִים. הֵם מָסָךְ מַבְדִּיל בֵּינָם לְבֵין הַקֹּדֶשׁ. וְכָל עוֹד אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָרָע בְּעֵינֵי ד'. לַעֲבֹר עַל בְּרִיתוֹ וּמֵמְרֶה רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא יוּכַל לְהָבִיא הַיִּרְאָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת אֶל קִרְבּוֹ. וְלֹא יַגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ בְּשׁוּם עִנְיָן. בִּלְתִּי כַּאֲשֶׁר יִתְפַּשֵּׁט מְעַט מִגַּשְׁמִיּוּתוֹ. וְיִפָּשֵׁיט מֵעָלָיו אֶת בִּגְדֵי הַצוֹאִים. מֵהַבְלֵי הָעוֹלָם וְהַתֹּאֲוֹת הַנִּמְבָזוֹת. וְיִצְרֹף כַּבּוֹר סִיגָיו מִמִּדּוֹת הַנִּשְׁחָתוֹת. וְיִתְקַדֵּשׁ מִטֻּמְאַת הַגְּוִיָּה. לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בְּפֹעַל. אָז יוּכַל לִישֹׂא אֵבֶר. וְלִדְאוֹת עַל כַּנְפֵי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בַּאֲמִתַּת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִירֹא וְלַחֲרֹד מִפַּחַד רוֹמְמוּתוֹ וַהֲדַר כְּבוֹדוֹ וְלַעֲלוֹת לְרוּם הַמַּעֲלוֹת לְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְדָבְקָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

נִמְצָא כִּי הַמַּדְרֵגָה הַגְּבוֹהָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְאַהֲבַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הֵם מְסוֹבָבִים מֵעֲשַׂיַּת וְקִיּוּם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אוּלָם קִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה עַצְמָהּ בְּפֹעַל. הוּא מְסוֹבָב רַק מִסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ:

וְהִנֵּה יִרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְלַבֵּד שֶׁהִיא סִבָּה לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. עוֹד הִיא תַּכְלִית לְעַצְמָהּ. כִּי הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה אֶת ד' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא. וְכָל מוֹנֵי הַמִּצְוֹת חֲשָׁבוּהָ בְּכְלַל תַּרי"ג. הִנֵּה גַּם לְעִנְיַן תַּכְלִית הַמִּצְוָה כָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּסֵפֶר הַמִּצְוֹת. כִּי הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה הַזֹּאת הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וְעַיֵּן שָׁם מַה שֶּׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. מִצְוָה ד' הִיא שֶׁצִּוָּונוּ לְהַאֲמִין יִרְאָתוֹ יִתְעַלֶּה. וּלְהִפָּחֵד מִמֶּנּוּ. וְלֹא נִהְיֶה כַּכּוֹפְרִים הַהוֹלְכִים בִּשְׁרִירוּת לִבָּם וּבְקָרְיֵ. אֲבָל נִירָא בְּיִרְאַת עָנְשׁוֹ בְּכָל עֵת. וְזֶהוּ אָמְרוֹ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִּירָא עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

אָמְנָם נִרְאֶה כִּי אֵין כַּוָּנָתוֹ לִשְׁלֹל מִכָּתוּב זוֹ הַמַּדְרֵגָה הַגְּבוֹהָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. כִּי בְּרֵישׁ פֶּרֶק ב' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה כָּתַב. הָאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה מִצְוָה לְאַהֲבוֹ וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְאָהַבְתָּ וְכוּ'. וְנֶאֱמַר אֶת ד' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא. וְהֵיאַךְ הוּא הַדֶּרֶךְ לְאַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ. בְּשָׁעָה שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרוּאָיו הַנִּפְלָאִים כו' מִיָּד הוּא אוֹהֵב כו'. וּכְשֶׁמְּחַשֵּׁב בַּדְּבָרִים הָאֵלּוּ עַצְמָן. מִיָּד הוּא נִרְתָּע לַאֲחוֹרָיו וְנִפְחָד. וְיוֹדֵעַ שֶׁהוּא בְּרִיָּה קְטַנָּה שְׁפֵלָה אֲפֵלָה כו' עֵין שָׁם. וְהִנֵּה זֶהוּ דֶּרֶךְ שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. אָכֵן נִרְאֶה כִּי הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה הַזֹּאת שֶׁל אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא. כּוֹלֵל בֶּאֱמֶת כָּל בְּחִינוֹת הַיִּרְאָה. שֶׁהַדַּעַת נוֹתֵן שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא וְלִפְחֹד מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הֵן יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְהֵן יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְכֵן בְּכָל מָקוֹם שֶׁהַזְכִּירוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל יִרְאַת שָׁמַיִם נִכְלָל שְׁנֵיהֶם תַּחַת שֵׁם זֶה. אַף כָּל מָקוֹם הוּא לְפִי עִנְיָנוֹ:

וְעַל כָּל פָּנִים מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. כִּי יִרְאַת שָׁמַיִם דּוֹמָה לְמַפְתֵּחוֹת חִיצוֹנוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהַיְנוּ בְּתוֹר סִבָּה. לִהְיוֹת יָרֵא וְחָרֵד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י כַּנַּ"ל. בְּלִי סָפֵק כִּי הַכַּוָּנָה הִיא עַל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. כִּי הִיא הַסִּבָּה רִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר תְּסוֹבֵב מִמֶּנָּה קִיּוּם הַמַּעֲשֶׂה בְּפֹעַל. לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ קַדְמוֹן הַנַּ"ל. כִּי תְּחִלַּת הַיִּרְאָה הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. וּמֵבִיאָה לִידֵי עֲשִׂיַּת כָּל הַמִּצְוֹת. וְזוֹ הִיא שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּאֵבוֹת כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמִמּוֹצָא דָּבָר נִשְׂכָּיל בֵּינָה. מִמַּה שֶּׁדִּמּוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּחָכְמָתָם. יִרְאַת שָׁמַיִם לְמַפְתֵּחוֹת. לְפִתְחַ בָּהֶן הַשַּׁעַר לָה' שַׁעֲרֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה. מוּבָן מִזֶּה כִּי כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִתָּכֵן לִפְתֹּחַ דֶּלֶת סְגוּרָה עַל מִסְגֶּרֶת. בְּמַנְעוּלֵי בַּרְזֶל וּנְחוּשְׁתַּיִם מִבִּלְי מַפְתֵּחַ. כֵּן הוּא דָּבָר נִמְנָע. לִפְתֹּחַ הַשַּׁעַר לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם. אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בִּשְׁלֵמוּת. מִבִּלְי הֱיוֹת בְּיָדוֹ מַפְתֵּחַ שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. וְאַף אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה. לֹא יָחוּשׁ לְתוֹרָתוֹ לְקַיֵּם אוֹתָהּ. מִבִּלְי שֶׁיִּהְיֶה עָמוּס מִתְּחִלָּה דַּי סִפּוּקוֹ בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

כִּי הִנֵּה אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. כָּתַב בְּאִגֶּרֶת הַמּוּסָר פֵּשֶׁר דָּבָר בֵּין הַשִּׁיטוֹת. בְּעִנְיַן מַהוּת הַיֵּצֶר הָרָע וְיֵצֶר טוֹב מַה הֵמָּה. אִם יֵצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ הַטֻּמְאָה בָּאָדָם הַמּוֹבִילוֹ לִפְשָׁעִים. וְיֵצֶר טוֹב הוּא כֹּחַ הַקְּדֻשָּׁה בָּאָדָם הַמּוֹבִיל לְטוֹב. אוֹ כִּי הַיֵּצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ תַּאֲוַת הָאָדָם. הַמַּשְׁקֶפֶת אֶל כָּל דָּבָר הֶעָרֵב לִשְׁעָתוֹ. וְיֵצֶר טוֹב הוּא כֹּחַ הַשֵּׂכֶל הַיָּשָׁר הַצּוֹפֶה וּמַבִּיט לְהַנּוֹלָד כו'. וְהֶעֱלָה בָּזֶה אֲשֶׁר נִרְאֶה בַּעֲלִיל כִּי שִׁתֵּי הַשִּׁיטוֹת נְכוֹנוֹת. הַיֵּצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ הַתַּאֲוָה. וְגַם יֵשׁ בּוֹ רוּחַ הַטֻּמְאָה. וְכֵן יֵצֶר הַטּוֹב. הוּא הַשֵּׂכֶל הַנָּכוֹן הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד וְצוֹפֶה לְמֵרָחוֹק. וְגַם יֵשׁ רוּחַ הַקְּדֻשָּׁה בָּאָדָם עַיֵּן שָׁם:

וּבְכֵן הִנֵּה מִצַּד הֱיוֹת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה. לִבּוֹ פּוֹנֶה לַתַּאֲוֹת הַחָמְרִיּוֹת. לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׁמֹחַ. לַחֲמֹד הוֹן וָעֹשֶׁר. לֶאֱהֹב כָּבוֹד וּשְׂרָרָה. לַעֲטוֹת גֹּבַהּ וְגַאֲוֹן לִרְוֹם לְבָבוֹ. לְהִתְעַנֵּג עַל תַּעֲנוּגוֹת בְּשָׂרִים. בְּכָל מִדָּה פְּחוּתָה. וְכָל תַּאֲוָה נִמְבָזָה:

וְעִם זֶה גַּם יֵצֶר לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם. הוּא הַיֵּצֶר הָרָע מִיסוֹד הָרוּחָנִי. אֲשֶׁר הֶחָכָם מִכָּל הָאָדָם. יְתָאֵר אוֹתוֹ בְּחָכְמָתוֹ בְּמַחֲזֶה נוֹרָא מְאֹד. בְּתוֹר מֶלֶךְ גָּדוֹל. הַסּוֹבֵב אֶת עִיר קְטַנָּה. הִיא הַגּוּיָה עִם הֶמּוֹן כֹּחוֹתֶיהָ. וְיִקְדַּיֵּשׁ עָלֶיהָ מִלְחָמָה לִכְבֹּשׁ אוֹתָהּ וּלְלָכְדָהּ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר קֹהֶלֶת ט'. עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט. וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אוֹתָהּ. וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדוֹלִים. וּמָצָא בָּהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם כו'. וְדָרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בִּנְדָרִים דַּף ל"ב. עִיר קְטַנָּה זֶה הַגּוּף. וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט אֵלּוּ אֵבָרִים. וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אוֹתָהּ זֶה יֵצֶר הָרָע. וּמָצָא בָּהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם זֶה יֵצֶר טוֹב:

מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי הָאָדָם צָרִיךְ לִהְיוֹת מוּכָן תָּמִיד לְמַעֲרָכוֹת קָרָב. עִם הַתַּאֲוָה וְעִם יֵצֶר הָרוּחָנִי. עַתָּה בַּמֶּה יַעֲצֹר אֶת רוּחַ תַּאֲוָתוֹ הַסוֹעֵר תָּמִיד כַּהֲמוֹת יָם לְגַלָּיו. לִבְלֹעַ תְּהוֹם רַבָּה. לְכָל חֲמוּדוֹת הַתֵּבֵל. וּלְתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם. וּבַמֶּה יֶאֱסֹר אֶת הַמִּלְחָמָה הַכְּבֵדָה לְנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרוּחָנִי. הוּא הַמֶּלֶךְ גָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנַּעֲרָץ. הַפָּנוּי מִכָּל טִרְדָה. אִשָּׁה וּבָנִים אֵין לוֹ. אֵינוֹ דּוֹאֵג לְמָצֹא טֶרֶף בֵּיתוֹ. גַּם הַבְלֵי הַזְּמַן לֹא יַטְרִידוּהוּ. וְהוּא מְמַלֵּא אֶת תְּעוּדָתוֹ וְחוֹבָתוֹ. שֶׁנִּבְרָא לְזֶה בִּרְצוֹן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בְּכָל יִתְרוֹן הַכֹּשֶׁר. בְּלִי עַצְלוּת וְרִפְיוֹן יָדַיִם. וְהָאָדָם הֶחָלוּשׁ כְּתוֹלַעַת. עָמוּס בְּטִרְדָה וַעֲבוֹדָה רַבָּה. הַמְבַלְבֵּל אֶת דַּעְתּוֹ. וּמְעַכֵּר אֶת שִׂכְלוֹ. נִרְדָּם בְּחֵיק הָעַצְלָה. מֻכֶּה בְּעִוָּרוֹן וּבְתִמָּהוֹן לֵבָב. עַל יְדֵי הַתַּאֲוֹת הַנִּמְבָזוֹת. אֵיךְ יַעֲמֹד לְנֶגְדּוֹ בְּקִשְׁרֵי הַמִּלְחָמָה. וְלֹא יִפֹּל שָׁדוּד לְרַגְלָיו. אִם לֹא בְּיִרְאַת ד' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר הִיא מִבְטָח עֹז וּמִבְצַר מִשְׂגָּב. לְהִשָּׂגֵב בָּהּ נֶגֶד כָּל אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם. כִּי הַיִּרְאָה עֹז לָהּ בְּכֹחָהּ. לֶאֱסֹר עֲבוֹתוֹת תַּאֲוָתוֹ וּזְדוֹן לִבּוֹ. לְבַל תִּפְרֹץ לְכַלָּה וּלְהַשְׁחִית. וְכֵן לִהְיוֹת יְמִינוֹ רוֹמֶמָה. לְהָקִים אֶת שְׁאוֹן וְסַעֲרַת הַיֵּצֶר לְדֻמָּה. וְלָצֵאת כְּגִבּוֹר מְנַצֵּחַ מִן הַמִּלְחָמָה:

אֶת כָּל זֶה יְגַלֶּה לָנוּ הֶחָכָם מִכָּל הָאָדָם בְּעַצְמוֹ. כִּי אַךְ יִרְאַת ה' הוּא כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר לְלֹחֵם אֶת מוֹשֵׁל. בַּכָּתוּב שָׁם פֶּרֶק י"א. שְׂמַח בַּחוּר בְּיַלְדוּתֶיךָ גו'. וַהֲלֹךְ בִּדְרָכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ. וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹקִים בַּמִּשְׁפָּט. וְדָרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל (בְּשַׁבָּת דַּף ס"ג). עַד כָּאן דִּבְרֵי הַיֵּצֶר הָרָע. מִכָּאן וְאֵילָךְ דִּבְרֵי הַיֵּצֶר הַטּוֹב עַיֵּן שָׁם וְהַיְנוּ כִּי מַה שֶּׁאָמַר שְׂמַח בַּחוּר כו'. הֵן הֵמָּה דִּבְרֵי הַיֵּצֶר הָרָע. וּמַה שֶּׁאָמַר וְדַע וְכוּ' הֵמָּה דִּבְרֵי הַיֵּצֶר טוֹב.

הִנֵּה יְבָאֵר לָנוּ הֶחָכָם מִכָּל הָאָדָם בְּכָאן. אֶת תְּכוּנַת הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת וְעִנְיָנָהּ. קוֹל שְׁאוֹנָהּ וְכָל הֲמוּלָה. כִּי הַיֵּצֶר הָרָע יַעֲמֹד עַל מָצוֹר. רֹאשׁ שֵׁן סֶלַע מְצוּדַת הַתַּאֲוָה. הַנִּשְׁקָפָה עַל פְּנֵי כָּל חֲמוּדוֹת הַתֵּבֵל וְתַעֲנוּגָיו. וְהַיֵּצֶר טוֹב לְצַד אַחֵר יִפְנֶה. וּלְעֶמָּתוֹ יַחֲנֶה. יִתְיַצֵּב עַל גִּבְעַת

הַיִּרְאָה. הַצּוֹפָה מוּל פְּנֵי גְּבָהֵי מְרוֹמִים. לְפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. זֶה יִפְרֹשׂ מְצוּדָה לִלְכֹּד אוֹתוֹ בְּתַאֲוֹתָיו. בֶּאֱמֹר לוֹ שְׂמַח בַּחוּר בִּילְדוּתֶיךָ. וַהֲלֹךְ בְּדַרְכֵי לִבֶּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ. שִׂים מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ. וְנֹפֶת מָתוֹק אֶל חִכְּךָ. וְאַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ. וְזֶה יַהֲרֹס אֶת הַמְצוּדָה בְּכֹחַ הַיִּרְאָה. כִּי יִקְרָא אֵלָיו בְּשֵׁם ה' אֱלֹקֵי הַמִּשְׁפָּט. וְיֹאמַר לוֹ זְכֹר אֶת בּוֹרְאֶךָ בִּימֵי בְּחוּרוֹתֶיךָ. כִּי לוֹ נָקִם וְשִׁלֵּם. וְיָבִיא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נֶעֱלָם.

הִנֵּה כִּי כֵן רָאִינוּ. כִּי אַף אִם יִהְיֶה הָאָדָם מָלֵא וְגָדוּשׁ בְּיִרְאַת ה'. הִנֵּה הַמִּלְחָמָה נְכוֹנָה לְפָנָיו. כִּי הֲלֹא זֶהוּ תֹּכֶן הַמִּלְחָמָה מִלְחֶמֶת הַתַּאֲוָה עִם הַיִּרְאָה. וְאַף כִּי בְּכֹחַ הַיִּרְאָה יוּכַל לְהִתְגַּבֵּר לַעֲשׂוֹת חַיִל. וְלַהֲדֹף אֶת אוֹיְבָיו אָחוֹר. אָכֵן אִם לִבּוֹ יִהְיֶה חָלָל נָעוֹר וָרֵיק מִיִּרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הֲלֹא אָפֵס כָּל תִּקְוָה לְפָנָיו. לַעֲמֹד בְּמַעֲרָכוֹת קָרֵב, מִבְּלִי קֶשֶׁת וְחִצִּים. בְּאֵין חֶרֶב וַחֲנִית. כִּי אַף אִם הַיֵּצֶר טוֹב יְרִיעַ אַף יַצְרִיחַ וְיִחַר גְּרוֹנוֹ מִזְּעוֹק כָּל הַיּוֹם. וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹקִים בַּמִּשְׁפָּט. יִהְיֶה כְּקוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר. וְשׁוֹמֵעַ לֹא יִהְיֶה לוֹ. אַחֲרֵי כִּי אֵין פַּחַד אֱלֹקִים לְנֶגֶד עֵינָיו. לֹא יִירָא מֵאֵימַת הַדִּין. וְלֹא יִפְחַד מֵחֲרָדַת הַמִּשְׁפָּט:

פרק ב

אֲמָנָם הַמַּפְתֵּחַ הַזֶּה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֵאַיִן יִמָּצֵא. כִּי לֹא תִתְגּוֹלֵל אֶבֶן קֹדֶשׁ כְּזֹאת בְּרֹאשׁ כָּל חוּצוֹת. לֹא יִמְצָאוּהָ כָּל עוֹבְרֵי דָּרֶךְ. וְלֹא תַּשִּׂיג אוֹתָהּ יָד כָּל אֱנוֹשׁ עַל נְקֻלָּה. כִּי הִיא חֲבוּאָה בְּסֵתֶר אֱלֹהָּה. וְסָבִיב לָהּ חוֹמָה בָּרִיחַ וּדְלָתַיִם. סוֹגֶרֶת וּמְסֻגֶּרֶת בְּמַנְעוּלֵי בַרְזֶל וּנְחוּשְׁתַּיִם. מֵעֵינֵי רַבִּים נֶעֱלָמָה. וְלֹא יֵדְעוּ אֶת מְקוֹמָהּ:

כִּי הִנֵּה תַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה הַזֹּאת. שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִיא יְחִידָה בְּמִינָהּ. שׁוֹנָה וְנִבְדֶּלֶת מִשְּׁאָר כָּל מִינֵי הַיִּרְאָה הַשּׁוֹלֶטֶת בָּעוֹלָם. כְּמוֹ מוֹרָא בָּשָׂר וָדָם. אוֹ מִשְּׁאָר פִּגְעֵי הַתֶּבֶל. אֲשֶׁר הַיִּרְאָה הִיא בְּטֶבַע. וּבְמָקוֹם שֶׁהַדַּעַת וְהַשֵּׂכֶל נוֹתֵן. שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא וּלְפַחֵד מִזֶּה. הִנֵּה עַל יְדֵי הַיְדִיעָה וְדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל לְבַד. תִּפֹּל עַל הָאָדָם אֵימָה וָפַחַד. כִּי הַיִּרְאָה תָּבֹא אֵלָיו בְּהֶכְרֵחַ. וְהַחוּשִׁים יִתְפָּעֲלוּ מִבְּלִי רָצוֹן. בְּכָל חַדְרֵי לִבּוֹ יִרְגִּישׁ חִיל וְרַעַד. וְיִרְאָתוֹ תִּהְיֶה גַּם עַל פָּנָיו. וְאַף כִּי בְּכֹחַ הָאָדָם הוּא. לְהִתְאַפֵּק וּלְהַבְלִיג עַל יִרְאָתוֹ. וְלַעֲשׂוֹת מַעֲשֶׂה בְּפֹעַל מִבְּלִי לְהַשְׁגִּיחַ עַל יִרְאָתוֹ וּפַחְדּוֹ. וּכְמוֹ שֶׁאָנוּ רוֹאִים בַּנִּסָּיוֹן. כִּי לִפְעָמִים מִצַּד הַהֶכְרֵחַ יִסְכֹּן הָאָדָם אֶת נַפְשׁוֹ. לֵילֵךְ בְּדְרָכִים מְסֻכָּנִים וְכַדּוֹמֶה. בְּכָל זֶה גַּם בַּעֲשׂוֹתוֹ זֹאת בְּנַפְשׁוֹ. יְרַחֲפוּ כָּל עַצְמוֹתָיו מֹרַעַד וָרֶתֶת. כִּי עַל עָצֶם הַיִּרְאָה אֵין אָדָם שַׁלִּיט בְּרוּחוֹ לִכְלֹא אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ. וְאֵין חָכְמָה וְעֵצָה לְנֶגְדָּהּ. לְהַסִּיחָהּ מִדַּעְתּוֹ וּלְהַסִּיחָהּ מִלִּבּוֹ:

אָכֵן לֹא כְּאֵלֶּה חֵלֶק תַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה. שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי הַיִּרְאָה הַזֹּאת אֵינֶנָּה בְּטֶבַע הָאָדָם. וְהֶאֱמוּנָה וְהַיְדִיעָה וְדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל. לֹא יוֹבִילוּ אֶת

הַיִּרְאָה פָּנִימָה לַחֲדֹר לְתוֹךְ חַדְרֵי לִבָּבוֹ. וְלֹא יִפָּעֲלוּ עַל הַחוּשִׁים מְאוּמָה. וּכְמוֹ שֶׁיּוֹרוּנוּ דַּרְכֵי הַנִּסָּיוֹן. כִּי הִנֵּה אָדָם בְּדַעְתּוֹ וְשִׂכְלוֹ יוֹדֵעַ וּמַאֲמִין. כִּי ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ צוֹפֶה וּמַבִּיט עַל כָּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו. וְכֵן כִּי הָאֱלֹקִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט אֶת כָּל מַעֲשָׂיו. מִסְפַּר מִפְקָד יְמֵי חַיָּיו. לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו. וְכִגְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לוֹ. אִם בַּחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת. אֲשֶׁר נָכוֹנוּ לוֹ שָׁם שְׁפָטִים רַבִּים רָעִים וְנוֹרָאִים. אוֹ כִּי יִזְכֶּה לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים. לְהִתְעַנֵּג עַל ה' בְּנָעִימוּת וְעֵדֶן נָצַח. אוּלָם הַאִם יַתְאִימוּ בַּד בְּבַד. דַּרְכֵי הָאֱמוּנָה הַזֹּאת. עִם הֲלִיכוֹת מִצְעֲדֵי גֶּבֶר. וְדַרְכֵי הַנְהָגָתוֹ עִם אֱלֹקִים וְאָדָם:

וְכָל זֶה הוּא מֵאֲשֶׁר כִּי הַיִּרְאָה הַזֹּאת שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. אֲשֶׁר מְסוֹבֶבֶת מִכֹּחַ הָאֱמוּנָה וְדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל. אֵינֶנָּה בְּטֶבַע הָאָדָם. וְלֹא יַרְגִּישׁוּ אוֹתָהּ כֹּחוֹת הַחוּשִׁים. כִּי עַל כֵּן אֵין פַּחַד אֱלֹקִים לְנֶגֶד עֵינָיו. לֹא יִירָא מֵאֵימַת הַדִּין. וְלֹא יִפְחַד מֵחֶרְדַּת הַמִּשְׁפָּט. וְאֵין מָגוֹר לוֹ מִסָּבִיב מִפַּחַד הָעֲנָשִׁים הָרָעִים וְהַנּוֹרָאִים. גַּם אֵימַת הַמָּוֶת לֹא תְבָעֲתֵהוּ. וּמִלַּהַט חַרְבָּהּ הַחוֹרֶרֶת לֹא יֶחֱרַד. וּמוֹרָאָהּ לֹא יִפֹּל עָלָיו. גַּם בְּעֵת עֲשׂוֹתוֹ אֵיזֶה חֵטְא וְעָוֹן. לֹא יֹאחֲזֵהוּ רַעַד. וְלֹא תְכַסֵּהוּ פַּלְצוּת. כִּי יַעֲשֶׂה זַר מַעֲשֵׂהוּ בְּרוּחַ נָכוֹן שָׁקֵט וְשַׁאֲנָן וּמְנוּחַת הַלֵּב בְּאֵין מַחֲרִיד. וְכֵן גַּם אֹשֶׁר הָרוּחָנִי נְעִימוּת וְעֵדֶן נָצַח. לֹא יִקַּח לְבָבוֹ. גַּם בַּעֲשׂוֹתוֹ אֵיזֶה מִצְוָה לֹא יִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ. וְלֹא יִשְׂמַח עַל שְׂכָרָהּ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רַב. וְכֵן לֹא יִתְעַצֵּב בְּהִפָּקְדָהּ:

בִּלְתִּי כַּאֲשֶׁר יִתֵּן הָאָדָם אֶל לִבּוֹ. לִהְיוֹת עִמֵּל לְבַקֵּשׁ יִרְאַת ה' חָכְמָה וּמוּסָר. הִנֵּה עָמֵלוֹ וִיגִיעוֹ תַּעֲמֹד לוֹ. שֶׁיּוּכַל לְהַשִּׂיגָהּ וְלִקְבֹּעַ אוֹתָהּ בְּנַפְשׁוֹ שֶׁתִּהְיֶה יִרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ פְּרוּשָׁה עַל פָּנָיו. וְעַל כָּל חַדְרֵי לִבָּבוֹ. וּמִפַּחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כָּל עַמּוּדֵי גְּוִיָּתוֹ יִתְפַּלְּצוּן. וְכָל חוּשָׁיו יָרִיחוּ בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיַרְגִּישׁוּ פַּחַד וּרְעָדָה. וְכֵן לֶאֱהֹב וְלַחֲמֹד אֶת אֲשֶׁר הָרוּחָנִי. עַל כָּל חֶמְדַּת תֵּבֵל. וְלִירֹא מֵאָבְדַן הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בִּבְרָכוֹת (דף ל"ג) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם. הֲרֵי כִּי הוּא בְּיַד הָאָדָם לְהַשִּׂיג הַיִּרְאָה הַזֹּאת שֶׁל יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אוּלָם הֶחָזוֹן הַזֶּה תִּכֶּן רוּחַ בְּנֵי אָדָם בְּדַרְכֵי יִרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא פְּלִיאָה נֶעֱלָמָה וְחִידָה סְתוּמָה. א'. מַהוּ הַחִזָּיוֹן הַנִּפְלָא הַלָּזֶה. מַדּוּעַ בֶּאֱמֶת אֵין יִרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תָּקוּעַ בַּטֶּבַע בְּלֵב הָאָדָם הַמַּאֲמִין. מִבִּלִּי שׂוּם עָמָל וִיגִיעָה כְּלָל. כְּכָל דַּרְכֵי הַיִּרְאָה מִתַּהֲלוּכוֹת הַתֵּבֵל. אֲשֶׁר הַיִּרְאָה תָּבוֹא מֵעַצְמָהּ בְּלֵב הָאָדָם בְּהֶכְרֵחַ. וּמַדּוּעַ יִגָּרַע חֵלֶק הָאֹשֶׁר הַנּוֹרָא. הַלּוֹהֵט בְּעֶמֶק רְפָאִים בְּאֵין מְכַבֶּה. אֲשֶׁר תֹּאכַל מְנֻפָּשׁ עַד בָּשָׂר. מֵהָאֹשֶׁר הַיְסוֹדִי שֶׁל זֶה הָעוֹלָם. אֲשֶׁר הִיא רַק חֵלֶק אֶחָד מִשִּׁשִּׁים מִיסוֹד הָאֹשֶׁר הָרוּחָנִי:

ב'. אַחֲרֵי אֲשֶׁר כְּלַל הַדְּבָרִים לֹא נֶעְלָם מֵעֵינֵי הָאָדָם. כִּי עֵינֵי ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ צוֹפִים עַל כָּל דַּרְכֵי אִישׁ. וְכֵן כָּל עִנְיְנֵי אַחֲרִיתוֹ. קוּמוֹ לְמִשְׁפָּט לִפְנֵי כִּסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק. וְכָל מִשְׁפְּטֵי

ד' הַנּוֹרָאִים. אֲשֶׁר הֵם תְּהוֹם רַבָּה. וּבְכָל זֹאת לֹא יִפְעֲלוּ עַל הַחוּשִׁים. וְלֹא יַרְגִּישׁ בִּלְבָבוֹ מוֹרָא שָׁמַיִם וּפַחַד עָנְשׁוֹ. אִם כֵּן מַה תּוֹסִיף תֹּת הֶעָמָל בָּזֶה. לְהַשִּׂיג יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא מָצִינוּ דּוּגְמָתָהּ בְּתַהֲלוּכוֹת הַתֵּבֵל. בְּדַרְכֵי הַיִּרְאָה מִכָּל פֶּגַע רַע. כִּי מַה שֶּׁיִּשְׁפֹּט הַשֵּׂכֶל שֶׁיֵּשׁ לִירֹא וְלִפְחֹד. הִנֵּה הַיִּרְאָה תָּבֹא מֵעַצְמָהּ בְּהֶכְרֵחַ. מִבְּלִי שׂוּם עָמָל כְּלָל. וּמַה שֶּׁלֹּא תִּפְעֹל הַיְדִיעָה מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל לְהַפִּיל אֵימָה וָפַחַד. לֹא יוֹעִיל שׂוּם עָמָל וְתַחְבּוּלָה כְּלָל. וְאִם־כֵּן הַיִּרְאָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא. וְאֵיכָכָה יוּכַל לְהַשִּׂיגָהּ. גַּם עַל יְדֵי עָמָל וִיגִיעָה:

וַהֲכִי נִפְלָא. כִּי הִנֵּה תַּהֲלוּכוֹת טִבְעֵי הַיִּרְאָה. הֵמָּה שׁוֹנוֹת וּמִתְחַלְּפוֹת לְפִי תְּכוּנוֹת טִבְעֵי בְּנֵי אָדָם. יֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר הוּא מְטֻבָּע תּוֹלַדְתּוֹ. יָרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב. יָרֵא מִקּוֹל עָלֶה נִדָּף. גַּם הַמִּקְרִים וְהַפְּגָעִים הָרְחוֹקִים מְאֹד. יַחֲרִידוּהוּ וְיַרְגִּיזוּהוּ מִמְּנוּחָתוֹ, וְיֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר הוּא מְטֻבָּעוֹ אַמִּיץ הַלֵּב וְאַבִּיר רוּחַ. לֹא יִירָא גַּם מִשַּׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שַׂחַל. וְלֹא יִפְחַד. רַק כַּאֲשֶׁר יָבִין וְיַשְׂכִּיל כִּי סַכָּנָה קְרוֹבָה נִשְׁקֶפֶת לוֹ. וְכֵן יֵשׁ יָחוּשׁ לְהַיִּרְאָה עִם דַּעַת וְהַשְׂכָּלַת הָאָדָם. כִּי הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ. מֻרְחוֹק יִבְרַח מִמְּצוּדָה רָעָה. וְיָחִישׁ עֲתִידוֹת לָמוֹ. לְהֶחִישׁ מִפְלָט לוֹ מִפַּח יוֹקְשִׁים. וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ. טָח עֵינָיו מֵרְאוֹת וְלִבּוֹ מֵהַשְׂכִּיל. לֹא יִרְאֶה וְלֹא יִתְבּוֹנֵן בְּרַע. עַד אֲשֶׁר הַמְּצוּדָה תִּהְיֶה פְּרוּשָׂה לְרַגְלָיו:

הִנֵּה כִּי כֵן הָיָה הַדַּעַת נוֹתֵן. אֲשֶׁר דַּרְכֵי הַיִּרְאָה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. יִהְיֶה כְּפִי תַּהֲלוּכוֹת הָאָדָם בְּדַרְכֵי יִרְאָתוֹ מִפִּגְעֵי הַתֵּבֵל. לְפִי תְּכוּנָתוֹ וְטִבְעוֹ וּלְפִי הַשְׂכָּלָתוֹ בְּחָכְמַת הָעוֹלָם. וְאַף כִּי תֹּכֶן הַיִּרְאָה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם הִיא חֲלוּשָׁה מְאֹד. וְאֵין לָהּ עֶרֶךְ וְדִמְיוֹן. עִם שְׁאָר דַּרְכֵי הַיִּרְאָה מִפִּגְעֵי הַתֵּבֵל. בְּכָל זֹאת הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה עַל כָּל פָּנִים נִרְאֶה וְנִכָּר בְּיִרְאַת שָׁמַיִם. הֶבְדֵּל בִּבְנֵי אָדָם לְמִינֵיהֶם. הֶחָכָם הוּא אוֹ סָכָל. יָרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב אוֹ אַבִּיר לֵב. וּלְתִמְהוֹן לִבֵּנוּ אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּנִסָּיוֹן. כִּי יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֵין לָהּ יָחוּשׁ כְּלָל עִם דַּרְכֵי הַיִּרְאָה מִתַּהֲלוּכוֹת הַתֵּבֵל. לֹא תִּגְבַּל עִם טִבְעֵי וּתְכוּנוֹת הָאָדָם. וְלֹא עִם תְּבוּנַת לְבָבוֹ וְהַשְׂכָּלָתוֹ בְּדַרְכֵי הַחָכְמָה. וְעַל כֵּן בְּדַרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת יִרְאַת שָׁמַיִם. אֵין יִתְרוֹן לֶחָכָם עַל הַכְּסִיל. וְלֹא לַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב. עַל אַמִּיץ רוּחַ וְכַבִּיר לֵב. כִּי רוּחַ אֶחָד לָהֶם. שָׁלוֹם שָׁלוֹם וְאֵין פַּחַד:

אָמְנָם פֶּשֶׁר דָּבָר לְדַעְתִּי הוּא. כִּי רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם בְּדַרְכֵי יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא בֶּאֱמֶת נַעֲלָה מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי וְנִשְׂגָּב מִכָּל רַעְיוֹן. כִּי רַק מִיַּד ה' עָלָיו הִשְׂכִּיל. וּכְמוֹ שֶׁנִּבְאַר בְּעֶזְרַת ה'. הִנֵּה הָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה. כָּתַב מֵעִנְיַן הַבְּחִירָה שֶׁבְּיַד הָאָדָם. שֶׁזֶּהוּ עִקָּר גָּדוֹל. וְהוּא עַמּוּד הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. שֶׁאֵין לוֹ מִי שֶׁיְּכַפֶּהוּ וְלֹא גּוֹזֵר עָלָיו. וְלֹא מוֹשְׁכוֹ לְאֶחָד מִן הַדְּרָכִים. אֶלָּא הוּא מֵעַצְמוֹ וּמִדַּעְתּוֹ נוֹטֶה לְאֵיזֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּרְצֶה. וְעַיֵּן שָׁם מַה שֶּׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. אִלּוּ הָאֵל הָיָה גּוֹזֵר עַל הָאָדָם. לִהְיוֹת צַדִּיק אוֹ רָשָׁע. אוֹ אִלּוּ הָיָה שָׁם דָּבָר.

שֶׁמּוֹשֵׁךְ אֶת הָאָדָם מֵעִקַּר תּוֹלַדְתּוֹ כוּ'. מַה מָּקוֹם הָיָה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וּבְאֵיזֶה דִּין וְאֵיזֶה מִשְׁפָּט נִפְרַע מִן הָרָשָׁע. אוֹ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיק כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

וּלְפִי מֻשְׁכָּל רֹאשׁוֹן יִפָּלֵא מְאֹד. אַחֲרֵי אֲשֶׁר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. שָׁם עִנְיָן לְעוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו. וּשְׁפָטִים נָכוֹנוּ לִפּוֹעֲלֵי עָוֶן. אִם אָמְנָם כִּי עַל יְדֵי זֶה תִּגְדַּל אֵימַת הָעִנְיָן. אִם אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל ד'. וְלֹא יָחוּשׁ גַּם לִשְׁפָטָיו הַנּוֹרָאִים. אוּלָם מַה מָּקוֹם לִשְׂכַר מִצְוָה. הֲלֹא סוֹף סוֹף הוּא מֻכְרָח מִכֹּחַ יִרְאַת הָעִנְיָן. לְהַטּוֹת עַצְמוֹ לְדֶרֶךְ טוֹבָה. וּמַה בְּכָךְ כִּי הָאָדָם אֵין לוֹ כּוֹפֶה וּמוֹשֵׁךְ מֵעִקַּר תּוֹלַדְתּוֹ. אִם חֶרְדַּת הָעִנְיָן כּוֹפֶהוּ. וּמַה יּוּכַל לִהְיוֹת הֶכְרֵחַ גָּדוֹל יוֹתֵר מִזֶּה. לֵילֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים. אִם עָרוּךְ מֵאֶתְמוֹל תָּפְתֶּה. הֶעֱמִיק הַרְחִיב מְדוּרָתָהּ. שְׁאוֹל מִתַּחַת תִּרְגַּז לִקְרָאתוֹ. לְבַלַּע אוֹתוֹ בְּבִטְנָהּ. וּמוֹקְדֵי עוֹלָם יְבָעֲתוּהוּ. אִם כֵּן אַיֵּה הַבְּחִירָה? וּמַה מָּקוֹם לְגֶמֶל שָׂכָר לְפוֹעֲלֵי טוֹב?

אוּלָם עִם דַּרְכֵי הַנֶּפֶשׁ. אֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּתַהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה שֶׁל יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תִּפְתַּר הַפְלִיאָה הַזֹּאת בְּקַל. כִּי הֲלֹא בֶּאֱמֶת אֵין הַיִּרְאָה הַזֹּאת שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם בְּטֶבַע בְּלֵב הָאָדָם. וְהוּא מֻשְׁלָל מִמֶּנָּה בְּתַכְלִית. וְאֵין מָגוֹר לוֹ מִסָּבִיב מִפַּחַד הָעֲנָשִׁים הַנּוֹרָאִים כְּלָל. שְׁאוֹל מִתַּחַת לֹא תַּרְגִּיזֵהוּ. יוֹם הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט לֹא יְבַהֲלֵהוּ. וְעֵמֶק הַבָּכָא לֹא יַחֲרִידֵהוּ. וּמִי אֲשֶׁר יַעֲמֹל לְהַשִּׂיג יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהַיִּרְאָה תְּאַלְּצֵהוּ לֵילֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים. הִנֵּה גַּם הַיִּרְאָה הִיא מְנַת חֶלְקוֹ וּפְרִי עֲמָלוֹ. וּמִיָּדוֹ הָיְתָה זֹאת לוֹ. וּמַגִּיעַ לוֹ שָׂכָר בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט.

וְעִם זֶה נִמְצָא פֵּשֶׁר דְּבַר הַחִידָה הַסְּתוּמָה. מִתַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה. שֶׁל יִרְאַת ה' וּפַחַד עֶנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר אֵינֶנָּה בְּטֶבַע בְּלֵב הָאָדָם. כְּשֶׁאַר מִינֵי הַיִּרְאָה מִפִּגְעֵי הַטֶּבֶל. וְהָאָדָם מֻשְׁלָל מִמֶּנָּה בְּתַכְלִית וּרְחוֹקָה מִכְּלִיוֹתָיו. וְכֵן מֵאֵין תִּמְצָא הַיִּרְאָה בְּנֶפֶשׁ עֲמֵלָה לָהּ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ. אֲשֶׁר הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי כָּל זֶה הוּא בֶּאֱמֶת נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי. כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה זֹאת. וְהַכֹּל הוּא בִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

יָדוּעַ כִּי תַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה הוּא. לְמַעַן לְהֵטִיב לוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ. לְהַנְחִילֵהוּ חַיֵּי עַד. עֵדֶן וּיקַר נָצַח. לְהִתְעַנֵּג עַל ד' וְלֶהֱנוֹת מִזִּיו שְׁכִינָתוֹ כִּי יָבוֹא עַל שְׁכָרוֹ בְּעוֹלָם הַגְּמוּל. בְּעַד יְגִיעַ כַּפָּיו וּפְרִי עֲמָלוֹ בְּתוֹרָה וּמִצְוֹת. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים פֶּרֶק א' עַיֵּן שָׁם. וְלָזֶה מָסַר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֶת הַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם. שֶׁיִּהְיֶה מַעֲשָׂיו מְסוּרִין לוֹ לְדַעְתּוֹ וְלִרְצוֹנוֹ. בְּאֵין כּוֹפֶה אוֹ מוֹשְׁכוֹ לְאֶחָד מִן הַדְּרָכִים. הַטּוֹבִים אוֹ הָרָעִים. לְמַעַן עַל יְדֵי בְּחִירָתוֹ בְּדֶרֶךְ הַטּוֹב. יִזְכֶּה לָבוֹא עַל שְׂכָרוֹ:

אָמְנָם כַּאֲשֶׁר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שָׂם חֹק וּמִשְׁפָּט. לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו. לְגֶמֶל שָׂכָר לְפוֹעֲלֵי טוֹב. וּלְהַעֲנִישׁ גַּם לָרָשָׁע רַע כִּרְשִׁעָתוֹ. וְלָזֹאת אִם הָיָה יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּפַחַד עֶנְשׁוֹ תָּקוּעַ בְּלֵב הָאָדָם בַּטֶּבַע. שׁוּב הָיָה טֶבַע יִרְאָתוֹ מַכְרִיחוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר.

לְבַל יַשִּׂיגוּהוּ חֲרוֹן אַף ה' וּמִשְׁפָּטָיו הַנּוֹרָאִים. וְהָיָה זֶה גֵּרָעוֹן בְּחֹק הַבְּחִירָה. וּמִמֵּילָא יִגָּרַע גַּם שָׂכָרוֹ. רָצָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁהוּא מְקוֹר הַטּוֹב וְהַחֶסֶד. שֶׁתִּהְיֶה הַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוּת. לְמַעַן לְהַרְחִיב גְּבוּל שְׂכַר הָאָדָם בְּכָל הָאֶפְשָׁרִיּוֹת:

עַל כֵּן הִנֵּה כְּמוֹ שֶׁבְּרִיאַת הָאָדָם הִיא בְּחָכְמָה נִפְלָאָה. הַקֶּשֶׁר הָרוּחָנִי בַּנַּשְׁמִי. בִּנְיַן גְּוִיָּתוֹ וּצְבָא כּוֹחוֹתֶיהָ. כֵּן הוּא מֵחָכְמַת פְּלָאֵי הַבְּרִיאָה. כִּי כַּאֲשֶׁר בֵּין הֶמּוֹן כֹּחוֹת רַבּוֹת כָּעֲדֶר הַקְּצוּבוֹת. אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגְּוִיָּה. נָתַן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּקִרְבּוֹ כֹּחַ טֶבַע הַיִּרְאָה. לְיִרְא וְלִפְחֹד מִכָּל דָּבָר רַע. גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְצַמְצֵם אֶת גְּבוּל כֹּחַ הַיִּרְאָה. וְלִשְׁלֹל מִטֶּבַע הָאָדָם מוֹרָאוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ. וְכֵן מוֹרָא כָּל הַדְּבָרִים. אֲשֶׁר תּוּכַל לִהְיוֹת סִבָּה לְהַכְרִיחַ אוֹתוֹ אֶל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ מוֹרָא פַּחַד הַמָּוֶת וְכַדּוֹמֶה. לְמַעַן תִּהְיֶה הַבְּחִירָה חָפְשִׁית בְּיָדוֹ:

וּבַחְיוֹת כֵּן. כִּי כָּל עִנְיַן שְׁלִילַת הַיִּרְאָה יִרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מִטֶּבַע הָאָדָם הוּא נַעֲלֶה מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי. וְרַק הוּא עִנְיַן רוּחָנִי מִגְּזֵרַת עֶלְיוֹן מֵחָכְמָתוֹ וְיִכָלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אִם כֵּן בֶּאֱמֶת שׁוּב לֹא הָיָה מוֹעִיל שׁוּם חָכְמָה וְעֵצָה וְתַחְבּוּלָה. לְהָסֵב אֵלָיו יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּלְהָבִיא אוֹתָהּ אֶל קִרְבּוֹ. וְהָיָה הָאָדָם נִשְׁאָר נָעוּר וָרֵק וְלִבּוֹ חָלָל מִיִּרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אָכֵן כַּאֲשֶׁר סוֹף סוֹף הִנֵּה הַיִּרְאָה הִיא דָּבָר מֻכְרָח אֵצֶל הָאָדָם. כִּי יִרְאַת ה' רֵאשִׁית דַּעַת. וְהִיא קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ. כִּי בְּכֹחָהּ יִגְבַּר אִישׁ. לִכְבֹּשׁ אֶת הַמִּלְחָמָה הַכְּבֵדָה הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. וְיִרְאַת שָׁמַיִם הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. הִיא הַמַּפְתֵּחַ הַחִיצוֹנָה. לִפְתֹּחַ בָּהּ הַשַּׁעַר לַה'. לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הַקָּדוֹשׁ מַהַרְח"וּ זצוק"ל. כִּי הַבָּא לְטַהֵר וּלְקָרֵב. רֵאשִׁית הַכֹּל יִרְאַת ה'. לְהַשִּׂיג יִרְאַת הָעֹנֶשׁ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

כִּי עַל כֵּן רָאֲתָה הַחָכְמָה הָעֶלְיוֹנָה. לִמְסֹר גַּם עֶצֶם הַיִּרְאָה מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּיַד הָאָדָם לְבָחִירָתוֹ. שֶׁתִּהְיֶה בְּדַעְתּוֹ וּבִרְשׁוּתוֹ. וְיִהְיֶה שַׁלִּיט עָלֶיהָ כִּרְצוֹנוֹ. אִם לִירֹא מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. אוֹ לַחְדֹּל. כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר בְּחָכְמָתוֹ וְיִכָלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מָנַע מִטֶּבַע הָאָדָם מוֹרָאוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. כֵּן בִּיכָלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. פָּתַח לִפְנֵי הָאָדָם פֶּתַח תִּקְוָה. וְשָׂם בְּקִרְבּוֹ כֹּחַ רוּחָנִי. שֶׁיּוּכַל לְשׁוֹבֵב לוֹ יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אִם יִהְיֶה בִּרְצוֹנוֹ לְבַקֵּשׁ יִרְאַת ד'. וְלִהְיוֹת עָמֵל וְיָגֵעַ לְהַשִּׂיגָהּ. וּבְכֵן הַבְּחִירָה חָפְשִׁית בְּיָדוֹ. כִּי אִם יִרְצֶה לִהְיוֹת רָפֶה יָדַיִם. נִרְדָּם בַּיִּרְכָתַיִם. יִשְׁאַר עַל טִבְעוֹ נָעוּר וְרֵק מִיִּרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וַיֵּלֶךְ חֲשָׁכִים וְאֵין נֹגַהּ בְּדַרְכֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אָכֵן אִם יִרְצֶה לְבַקֵּשׁ יִרְאַת ה' חָכְמָה וּמוּסָר. וְלִהְיוֹת עָמֵל לְחַפְּשָׂהּ כַּמַּטְמוֹנִים. אָז יִמְצָאֶנָּה. וְיִהְיֶה פַּחַד ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּמִשְׁפָּטָיו לְנֶגֶד עֵינָיו תָּמִיד. וּבְצֵל כְּנָפָיהּ יֶחֱסֶה. לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה:

וְעַל כָּל פָּנִים הֵן אֲשֶׁר הָאָדָם מֻשְׁלָל יִרְאַת ה' מִטִּבְעוֹ. וְהֵן אֲשֶׁר יֵשׁ בְּכֹחַ הָאָדָם לְהַשִּׂיג יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי תָּבֹא בְּנֶפֶשׁ עֲמֵלָה לָהּ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ. אֵין לָזֶה סִבָּה טִבְעִית בְּדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל. כִּי אִם הוּא עִנְיַן רוּחָנִי. וּמִיַּד ה' הָיְתָה זֹאת. וְהַכֹּל בִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר יָנוּחַ שֵׁבֶט הַבְּחִירָה עַל גּוֹרָל הַיִּרְאָה. שֶׁיִּהְיֶה עֻצָּם הַיִּרְאָה בְּיָדוֹ. אִם לִירֹא אוֹ לַחְדֵּל. הוּא נַעֲלֶה מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי. אַךְ הֶיפְּלֵא מֵה' דָּבָר:

וּמֵעַתָּה מַאֲשֶׁר עֻצָּם הַיִּרְאָה הִיא מְסוּרָה לִבְחִירַת הָאָדָם. יִגְדַּל וְיִרְבֶּה שְׂכַר הָאָדָם בִּשְׁתֵּיִם. א' פְּרִי עֲמַל הַיִּרְאָה. כִּי כַּאֲשֶׁר אֵיפְנֵהּ בְּטֶבַע בְּלֵב הָאָדָם. וְצָרִיךְ לְהָיוֹת עָמֵל הַרְבֵּה לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ וּלְהַשִּׂיגָהּ. וְיָדוּעַ כַּמָּה תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת. וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. כְּמוֹ כֵן אֵין קֵץ לִשְׂכָרוֹ. ב' מִצַּד הַבְּחִירָה. כִּי אַף אִם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה הוּא רַק פְּרִי הַיִּרְאָה. וּמְסוֹבָּבִים הַמָּה בְּהֶכְרֵחַ מִכֹּחָהּ. אָכֵן הֲלֹא גַּם עֻצָּם הַיִּרְאָה הִיא פְּרִי בְּחִירָתוֹ. בְּחִירָה גְּמוּרָה חָפְשִׁית מִדַּעַת וּרְצוֹן הָאָדָם. כִּי בְּאֵין יִרְאָה אֵין עֶלְיָהּ כּוֹפֶה וּמַכְרִיחַ כְּלָל לְהַשִּׂיגָהּ כַּמּוּבָן. וּמֵעַתָּה גַּם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם. אַף כִּי מְסוֹבָּבִים הַמָּה בְּהֶכְרֵחַ מִכֹּחַ הַיִּרְאָה. בְּכָל זֹאת הַמָּה נֶחֱשָׁבִים עַל גּוֹרַל הַבְּחִירָה. כִּי הַמָּה מְסוֹבָּבִים מִסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה. פְּרִי בְּחִירָתוֹ בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר הִיא בְּחִירָה גְּמוּרָה חָפְשִׁית כַּנַּ"ל. וּמֵעַתָּה הִנֵּה שְׂכָרוֹ אִתּוֹ וּפְעֻלָּתוֹ לְפָנָיו בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט:

שׁוּב מָצָאתִי בְּסֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת בְּפֶרֶק ה' מִשַּׁעַר הַבְּחִינָה שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְאַחַר כָּךְ חֻשַּׁב בְּמִדַּת הַבֹּשֶׁת אֲשֶׁר יֵחֵד בָּהּ הָאָדָם. מַה גְּדֻלָּה מַעֲלָתָהּ וְרַבָּה תּוֹעֲלָתָהּ כוּ'. וּמִן הַתַּמָּהּ הַגָּדוֹל שֶׁהַטְבַּע הָאָדָם עַל הַבֹּשֶׁת מִבְּנֵי אָדָם כוּ'. וְלֹא הָטְבַּע עַל הַבֹּשֶׁת מִבּוֹרְאוֹ הַמַּשְׁקִיף עָלָיו תָּמִיד. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מַכְרִח עַל עֲבוֹדָתוֹ אוֹתוֹ וְיֶחֱלַשׁ חִיּוּב תַּגְמוּלוֹ עָלֵינוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ חַיָּבִין לְהִתְבּוֹשֵׁשׁ מִן הַבּוֹרֵא מִדֶּרֶךְ הַבְּחִינָה כוּ'. וְדַעְתֵּנוּ הַשְׁקָפָתוֹ עַל נִגְלוֹתֵינוּ וְנִסְתָּרוֹתֵינוּ כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הֲרֵי כִּי גַּם בְּעִנְיַן יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְהוּא הַבּוּשָׁה מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כָּתַב הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל כִּי הָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה נִמְצָא בְּטֶבַע הָאָדָם הַבּוּשָׁה מֵהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ בְּטִבְעוֹ הַבֹּשֶׁת מִבְּנֵי אָדָם. רַק הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּחָכְמָתוֹ מָנַע מִטֶּבַע הָאָדָם הַבֹּשֶׁת מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מַכְרָח עַל עֲבוֹדָתוֹ. וְיֶחֱלַשׁ חִיּוּב תַּגְמוּלוֹ עָלֵינוּ כַּנַּ"ל. אִם כֵּן מִכָּל שֶׁכֵּן בְּעִנְיַן יִרְאַת הָעֹנֶשׁ שֶׁהִיא קְרוֹבָה לָחוּשׁ. שֶׁהָיָה רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה נִמְצָא בְּטֶבַע הָאָדָם יִרְאָתוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ בְּטִבְעוֹ הַמּוֹרָא וְהַפַּחַד מִכָּל דָּבָר רַע. אָכֵן כִּי כֵן גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִשְׁלֹל מִטֶּבַע הָאָדָם מוֹרָאוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם הֶכְרֵחַ עַל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיִהְיֶה גֵּרָעוֹן בְּחֶלֶק הַבְּחִירָה. וּמִמֵּילָא יִגָּרַע גַּם שְׂכָרוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמִמּוֹצָא דְּבָרֵינוּ נַשְׂכִּיל. גַּם בְּעִנְיַן יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. אֲשֶׁר יָדוּעַ כִּי יֵשׁ בְּכֹחַ הָאָדָם לְהַשִּׂיג הַמַּדְרֵגָה הַזֹּאת. לִירֹא מִגֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ וּלְהִתְבּוֹשֵׁשׁ מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֵין לָזֶה מָבוֹא בְּדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל שֶׁיּוּכַל לְהַשִּׂיגָהּ. וְאַף כִּי כָּתַב הֶחָסִיד הַנַּ"ל. כִּי חַיָּבִים אֲנַחְנוּ לְהִתְבּוֹשֵׁשׁ מִן הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל דֶּרֶךְ הַבְּחִינָה בְּהַשְׁקָפָתוֹ עַל נִגְלוֹתֵינוּ וְנִסְתְּרוֹתֵינוּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה מִי אֵינוֹ יוֹדֵעַ. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו. וּבְכָל זֹאת הָאָדָם מֻשְׂלָל בְּתַכְלִית מֵהַבּוּשָׁה מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאִם־כֵּן מַה תּוֹעִיל הַבְּחִינָה וְהַהַשְׂכָּלָה בָּזֶה. וּמַה גַּם כַּאֲשֶׁר כָּתַב הֶחָסִיד הַנַּזְכָּר לְעֵיל. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּחָכְמָתוֹ מָנַע מִטֶּבַע הָאָדָם הַבּשֶׁת מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאִם־כֵּן מַה כֹּחַ הָאָדָם לְהַשִּׂיגָהּ. אוּלָם נִרְאֶה כִּי גַּם זֶה הוּא רַק עִנְיָן רוּחָנִי כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּחָכְמָתוֹ. מָנַע מִטֶּבַע הָאָדָם הַבּשֶׁת מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כֵּן בְּחָכְמָתוֹ שָׂם כֹּחַ בְּיַד הָאָדָם. שֶׁיּוּכַל לְהַשִּׂיג יִרְאַת רוֹמְמוּתוֹ וְהַבּשֶׁת מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה חָפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ׃

פרק ג

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּגְּמָרָא (בְּרָכוֹת דַּף ל"ג). אָמַר רַבִּי חֲנִינָא הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל גו' כִּי אִם לְיִרְאָה גו' עַיֵּן שָׁם. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. מַה הִשְׁמִיעוּנוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בָּזֶה. הֲלֹא דְּבַר הַבְּחִירָה. הוּא אֶחָד מִיסוֹדֵי הַדָּת. וְזֶהוּ עִקָּר גָּדוֹל עַמּוּד הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. כִּי לוּלֵא הָיְתָה הַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם. אֵין מָקוֹם לְכָל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה וּלְשָׂכָר וְעֹנֶשׁ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם הִיא הַכַּוָּנָה. כִּי כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בְּוַדַּאי מְסוּרִין הֵמָּה בְּיַד הָאָדָם לְדַעְתּוֹ וּבְחִירָתוֹ. כִּי כִּירֵא אֱלֹקִים. כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא. בְּכָל זֹאת קִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בְּפֹעַל. הַבְּחִירָה בְּיָדוֹ הִיא. אָכֵן יַשְׁמִיעֵנוּ כִּי גַּם עֶצֶם הַיִּרְאָה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. הִיא נְתוּנָה תַּחַת כַּנְפֵי הַבְּחִירָה. הֲגַם שֶׁהוּא נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי אֵיךְ תִּהְיֶה הַיִּרְאָה תַּחַת שְׁלִיטַת הָרָצוֹן. אָכֵן כִּי כֵן גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ׃

וְכֵן יוּבַן בָּזֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל שָׁם. אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּבֵית גְּנָזָיו. אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. וּכְפִי הַנִּרְאֶה מִזֶּה. כִּי יִרְאַת שָׁמַיִם הִיא בְּחִינָה נַעֲלָה מְאֹד עוֹלָה עַל כֹּל. אַךְ בַּמֶּה כֹּחַהּ גָּדוֹל? וּלְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן הֵיטֵב. כִּי בְּוַדַּאי תַּכְלִית הַבְּחִירָה הוּא שֶׁתִּהְיֶה בְּחִירָה גְּמוּרָה חָפְשִׁית. בְּלִי שׁוּם צַד הֶכְרֵחַ בָּעוֹלָם כְּלָל. וְהִנֵּה מִי שֶׁכְּבָר רָכַשׁ לוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם. הִנֵּה הַיִּרְאָה תַּכְרִיחֵהוּ לְפַלֵּס מַעֲגְלוֹתָיו בְּדֶרֶךְ טוֹבָה וְאֹרַח יְשָׁרִים סְלוּלָה. אוּלָם כַּאֲשֶׁר יִרְאַת שָׁמַיִם אֵינֶנָּה בְּטֶבַע הָאָדָם. וְרַק הִיא מְסוּרָה תַּחַת יַד הַבְּחִירָה. אִם יִרְצֶה לִהְיוֹת עָמֵל לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ, אִם כֵּן בְּאֵין יִרְאָה מִי מַכְרִיחַ אוֹתוֹ עַל הַיִּרְאָה עַצְמָהּ לִהְיוֹת עָמֵל לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ. הוּא הַיִּתְרוֹן אֲשֶׁר לְיִרְאַת שָׁמַיִם עַל כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. כִּי כָּל הַתּוֹרָה

וְהַמִּצְוָה עַל כַּנְפֵי הַיִּרְאָה תִּנָּשֵׂאנָה. אַךְ עַל אֵיזֶה כָּנָף תִּנָּשֵׂא הַיִּרְאָה עַצְמָהּ. הֲלֹא עֶלְיֹהָ אֵין כּוֹפֶה וּמַכְרִיחַ כְּלָל לְהַשִּׂיגָהּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִיא רַק בְּחִירָה גְּמוּרָה חָפְשִׁית. הַתְּלוּיָה רַק בְּדַעַת וּרְצוֹן הָאָדָם. וְלָזֹאת גָּדוֹל כֹּחָהּ מְאֹד נַעֲלֶה. כִּי אֵין לוֹ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּבֵית גְּנָזָיו. אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם:

וְעַם זֶה נַשְׂכִּיל בִּינָה. לְהָבִין דִּבְרֵי חֲכָמִים וְחִידּוֹתָם. מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשַׁבָּת. כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תּוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם. דּוֹמֶה לְגִזְבָּר שֶׁמָּסְרוּ לוֹ מַפְתֵּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת וּמַפְתֵּחוֹת הַחִיצוֹנוֹת לֹא מָסְרוּ לוֹ בְּהֶי עַיֶּיל. וּפַרַשׁ רַשׁ"י כָּךְ אִם יֵרֵא שָׁמַיִם הוּא נַעֲשָׂה חָרֵד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. וְאִם לָאו אֵינוֹ חָשׁ לְתוֹרָתוֹ. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. לְאֵיזֶה עִנְיָן הִזְכִּירוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּהַמָּשָׁל גִּזְבָּר. מַאי עִנְיַן גִּזְבָּר לְנוֹשֵׂא הַמָּשָׁל. הֲלֹא גַּם כָּל אִישׁ בְּבֵיתוֹ וּבְחוֹמוֹתָיו. אִם יִהְיֶה לוֹ רַק מַפְתֵּחוֹת מֵחֲדָרִים הַפְּנִימִים. בְּלִי מַפְתֵּחוֹת מֵהַחֲדָרִים הַחִיצוֹנִים. לֹא יוּכַל לָבֹא אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת. וְהָיָה לָהֶם לוֹמַר בְּפַשְׁטוּת. מָשָׁל לְאָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַפְתֵּחוֹת הַפְּנִימִיּוֹת. וּמַפְתֵּחוֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת אֵין לוֹ בְּהֶי עַיֶּיל. וּמַאי עִנְיַן גִּזְבָּר לְכָאן:

אוּלָם נִרְאֶה כִּי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הִשְׁכִּילוּ בְּחָכְמָתָם. לְהַזְכִּיר בְּהַמָּשָׁל גִּזְבָּר לְכַוָּנָה עֲמֻקָּה מְאֹד. לְעוֹרֵר אֶת הָאָדָם עַל עָמַל הַיִּרְאָה. כִּי הִנֵּה כָּל אִישׁ הַשּׁוֹרֵר בְּבֵיתוֹ וּבְחוֹמוֹתָיו. אִם לֹא יִהְיֶה לוֹ מַפְתֵּחוֹת מֵהַחֲדָרִים הַחִיצוֹנִים. הַאִם בַּחוּץ יַעֲמֹד. וְהַחֲדָרִים יִשָּׁאֲרוּ סְגוּרִים עַל מַסְגֵּר וְלֹא יִפָּתְחוּ. הֲלֹא הַהֶכְרֵחַ יְאַלְּצֵהוּ לְהַשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מַפְתֵּחוֹת לְפִתּוֹחַ הַבַּיִת. אוֹ יִשְׁבֹּר דְּלָתוֹת נְחוּשָׁה. וְגַם בְּרִיחֵי בַּרְזֶל יְגַדֵּעַ. אוּלָם לֹא כֵן הַגִּזְבָּר הַמְמֻנֶּה בְּשֶׁל אֲחֵרִים עַל הַבַּיִת. אִם לֹא מָסְרוּ לוֹ מַפְתֵּחוֹת מֵהַחֲדָרִים הַחִיצוֹנִים. מַה יַּכְרִיחֵהוּ לִהְיוֹת עָמֵל לְהַשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מַפְתֵּחוֹת. אוֹ לְגַדֵּעַ מַסְגֵּרוֹת. וּבְכֵן יוּכַל לִהְיוֹת כִּי הַשַּׁעַר יִהְיֶה סָגוּר וְלֹא יִפָּתַח לְעוֹלָם. וְלֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת:

וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר הִמְשִׁילוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּחָכְמָתָם. יִרְאַת שָׁמַיִם לְמַפְתֵּחוֹת הַחִיצוֹנוֹת. לְפִתּוֹחַ בָּהֶן שַׁעֲרֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה. וּמִי שֶׁאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם. דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ מַפְתֵּחוֹת הַחִיצוֹנוֹת לְפִתּוֹחַ הַבַּיִת. בַּל נֹאמַר כִּי בְּכָל זֹאת בֶּטַח לֹא יַעֲמֹד בַּחוּץ. וְהַהֶכְרֵחַ יְאַלְּצֵהוּ לִהְיוֹת עָמֵל לְהַשִּׂיג הַמַּפְתֵּחַ שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. לְפִתּוֹחַ הַשַּׁעַר לַה'. כִּי לֹא כֵן הַדָּבָר. כִּי יִרְאַת שָׁמַיִם הִיא הַמַּפְתֵּחַ לְפִתּוֹחַ הַשַּׁעַר. הֵינוּ הַסִּבָּה לְקַיֵּם כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּמִי שֶׁכְּבָר יֵשׁ בְּיָדוֹ הַמַּפְתֵּחַ הַזֶּה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. בּוֹ יִפָּתַח שַׁעֲרֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה. כִּי הִיא תַּכְרִיחֵהוּ לִהְיוֹת יָרֵא וְחָרֵד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת. אוּלָם אִם אֵין בְּיָדוֹ הַמַּפְתֵּחַ שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. בְּאֵין יִרְאָה מַה יַּכְרִיחֵהוּ עַל הַמַּפְתֵּחַ עַצְמָהּ שֶׁל יִרְאָה לְהַשִּׂיגָהּ? כִּי הִיא רַק בְּחִירָה חָפְשִׁית הַתְּלוּיָה בְּדַעְתּוֹ וּבִרְצוֹנוֹ. וּבְכֵן אִם לֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ. יוּכַל לִהְיוֹת כִּי הַמַּפְתֵּחַ הַזֶּה שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם לֹא יִהְיֶה בְּיָדוֹ עַד עוֹלָם. וְשַׁעֲרֵי הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה יִשָּׁאֲרוּ סְגוּרִים עַל מַסְגֵּר

בְּמַנְעוּל בָּרְזֶל וְלֹא יִפָּתֵח. וְלָזֶה מָשְׁלוּ מָשָׁל לְגַזְבָּר שֶׁלֹּא מָסְרוּ לוֹ מַפְתֵּחוֹת הַחִיצוֹנוֹת. אֲשֶׁר אֵין לוֹ שׁוּם הֶכְרֵחַ לְבַקֵּשׁ מַפְתֵּחוֹת וּלְגַדֵּעַ מַסְגֵּרוֹת:

תַּכְלִית יְסוֹד הַדְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. יֵשׁ לְהַעֲמִיס בְּכַוָּנַת הַכָּתוּב פָּרָשַׁת נִצָּבִים. הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. וּלְפִי מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן יִפָּלֵא מְאֹד. כִּי הִנֵּה גֶּדֶר הַבְּחִירָה הוּא. אֶת אֲשֶׁר יִבְחַר הָאָדָם אֶחָד מִן הַדְּבָרִים. עַל יְדֵי הִסְתַּכְּלוּת וְהִתְבּוֹנְנוּת. כְּמוֹ מִי שֶׁמֻּנָּח לְפָנָיו מָנוֹת. וּבוֹדֵק אוֹתָם וּמַבְחִין וּמִתְבּוֹנֵן בָּהֶם. וּבוֹחֵר אֶת הַטּוֹב וְהַיָּפֶה. כָּל נָתָח טוֹב וְשָׁמֵן. וְלָזֶה דְּבַר הַבְּחִירָה נוֹפֵל רַק בֵּין הַדְּבָרִים הַדּוֹמִים כְּמַעַט בְּאֵיכוּתָם. אֲשֶׁר יֵשׁ עִנְיָן לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהַבְחִין בָּהֶם. לְמַעַן לִבְחֹר אֶת הַטּוֹב וְהַיָּפֶה. אֲבָל מִי שֶׁנּוֹטֵל מַה שֶּׁיַּעֲלֶה בְּיָדוֹ. אוֹ בִּדְבָרִים שֶׁאֵין צָרִיךְ שׁוּם הַבְחָנָה כְּלָל. כְּמוֹ בֵּין זָהָב לַאֲבָנִים. אוֹ בֵּין כּוֹס יֵין הָרָקָח. לְבֵין סַךְ רַעַל. אֵין זֶה תַּחַת סוּג בְּחִירָה כְּלָל. וְעַל כֵּן יִפָּלֵא מַאי עִנְיָן בְּחִירָה בֵּין חַיִּים לְמָוֶת. גַּם מַה צָּרִיךְ לוֹמַר וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. מִי גֶּבֶר יִהְיֶה בְּיָדוֹ הַחַיִּים וְהַמָּוֶת. וְלֹא יִבְחֹר בַּחַיִּים:

אוּלָם הַכָּתוּב יָגֵלֶּה לָנוּ. הַסּוֹד הַכָּמוּס הַזֶּה מִפְּלְאֵי הַבְּרִיאָה בְּדַרְכֵי הַיְרָאָה. א'. כִּי הָאָדָם מִטִּבְעוֹ יִהְיֶה מֻשְׁלָל מִיִּרְאַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. ב'. כִּי בְּכָל זֹאת יֵשׁ בְּכֹחַ הָאָדָם לְשׁוֹבֵב לוֹ יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עַל יְדֵי חֻפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ לִהְיוֹת עָמֵל לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ. אַף כִּי שְׁנֵיהֶם הֵמָּה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי הִנֵּה אַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּעֵקֶב דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה כָּרוּךְ הַחַיִּים. וּבְעֵקֶב דֶּרֶךְ בֵּית עָוֹן כָּרוּךְ הַמָּוֶת. בַּל יַחְשֹׁב הָאָדָם כִּי בֶּטַח יִהְיֶה כֵּן בְּטִבְעוֹ לֶאֱהֹב אֶת הַחַיִּים וְלִרְדֹּף אַחֲרָיו. וְלִירֹא מִפְּנֵי הַמָּוֶת וְלִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן יוֹדִיעַ לָנוּ הַכָּתוּב. כִּי לֹא כֵן הוּא. כִּי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּחָכְמָתוֹ מָנַע מִטֶּבַע הָאָדָם. מוֹרָא וּפַחַד עָנְשׁוֹ. וְכֵן מוֹרָא מִכָּל הַדְּבָרִים. אֲשֶׁר תּוּכַל לְהִיוֹת סִבָּה לְהַכְרִיחוֹ עַל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ מוֹרָא הַמָּוֶת וְכַדּוֹמֶה. וּבְכֵן הַחַיִּים וְהַמָּוֶת. הֵמָּה שָׂוִים. בְּטֶבַע הָאָדָם. וְאִם יִשְׁאֲהוּ רוּחַ תַּאֲוָתוֹ לְלֶכֶת לְמַרְאֵה עֵינָיו. יֵלֵךְ גַּם בְּדֶרֶךְ הַמָּוֶת. וַיְזַנֵּיחַ אֶת טוּב הַחַיִּים:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ גו'. כִּי יָדוּעַ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. אֵין נְתִינָה פְּחוֹת מִשְּׁוֵה פְּרוּטָה. כִּי דָּבָר שֶׁאֵין לָהּ חֲשִׁיבוּת לֹא יִתֹּאַר בְּגֶדֶר נְתִינָה. וּמִכָּל שֶׁכֵּן דָּבָר שֶׁאֵין לָזֶה שׁוּם שִׁוּוּי כְּלָל. וּמַה גַּם אִם עוֹד כָּל אִישׁ יָרֵא לִנְגֹּעַ בָּזֶה. כִּי הִיא מָוֶת וּמְשַׁכֶּלֶת לֹא יִתְיַחֵס עַל זֶה שֵׁם נְתִינָה. כִּי מִי יְקַבֵּל אוֹתָהּ. וּבְאֵין מְקַבֵּל אֵין נְתִינָה. וְלָזֶה אִם הָיָה יְרָאַת ה' בְּטֶבַע הָאָדָם. לִירֹא מִפַּחַד עָנְשׁוֹ. וְלָסוּר מִנִּי אֹרַח הַמָּוֶת. לֹא הָיָה עִנְיָן לוֹמַר הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ. כִּי הַמָּוֶת לֹא הָיָה בְּגֶדֶר נְתִינָה כְּלָל. כִּי רַק אֶת הַחַיִּים יֹאהַב הָאָדָם וְיִקַּבֵּל. וְהוּא דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְאֶת הַמָּוֶת וְהוּא דֶּרֶךְ בֵּית עָוֹן וְהַתַּאֲוָה יִזָּרֶה כְּמוֹ

דָּוָה. וּבְאֵין מְקַבֵּל אֵין נְתִינָה. אָכֵן כַּאֲשֶׁר גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לִשְׁלֹל מִטֶּבַע הָאָדָם מוֹרָאוֹ. אֵימַת מִשְׁפָּטוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. וְלֹא תִּבַּעֲתֵהוּ שׁוּם דָּבָר. גַּם מוֹרָא הַמָּוֶת לֹא יַחֲרִידֵהוּ:

וְעַל כֵּן יֹאמַר הַכָּתוּב. הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ גו'. כִּי אֶת שְׁנֵיהֶם הִנְנִי נוֹתֵן. גַּם הַמָּוֶת יִהְיֶה נְתִינָה חֲשׁוּבָה כְּמוֹ הַחַיִּים. כִּי גַּם אֶת הַחֶמְדָּה וְהַתַּאֲוָה יֶאֱהַב הָאָדָם. אַף כִּי אַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי מָוֶת. וּצְעָדֶיהָ שְׁאוֹל יְתֻמְכוּ:

אָכֵן לְבַל יֹאמַר הָאָדָם נוֹאָשׁ. אִם כָּךְ גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִשְׁלֹל מִטֶּבַע הָאָדָם מוֹרָאוֹ. וְהַחַיִּים וְהַמָּוֶת הֵם שָׁוִים בְּעֵינֵי הָאָדָם. מִי יְפֻרְנָה. וְאִם הוּא אוֹהֵב אֶת דֶּרֶךְ הַמָּוֶת. אֵיךְ יִשְׁנָאֶנָּה:

וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. כִּי אַהֲבַת הַחַיִּים בְּיָדְךָ הוּא. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא פָּתַח לִפְנֵי הָאָדָם פֶּתַח תִּקְוָה. לְהַשִּׂיג יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עִם אַהֲבַת הַחַיִּים וְשִׂנְאַת הַמָּוֶת. בְּדֶרֶךְ מִשְׁפַּט הַבְּחִירָה. הַיְנוּ כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה לִבְחֹר בַּטּוֹב. לְהִסְתַּכֵּל וּלְהִתְבּוֹנֵן וּלְהַבְחִין. בֵּין אֹשֶׁר שֶׁל גּוֹרַל הַחַיִּים. חַיֵּי עוֹלָם הַזֶּה וְחַיֵּי עַד. עִם עֵדֶן וְיקַר נֶצַח. וּבֵין מְרִירוּת שֶׁל גּוֹרַל הַמָּוֶת עִם הַשָּׁפָטִים הַנּוֹרָאִים. אָז תָּבִין יִרְאַת ה'. וְתִבְחֹר בַּחַיִּים לְאַהֲבָה אוֹתָהּ וּלְדָבְקָה בָּהּ:

עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יֵאירוּ לָנוּ דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּסִפְרֵי וְזֶה לְשׁוֹנָם. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה. שֶׁמָּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל. הוֹאִיל וְנָתַן הַמָּקוֹם לְפָנֵינוּ שְׁנֵי דְּרָכִים. דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְדֶרֶךְ הַמָּוֶת. נֵלֵךְ בְּאֵיזוֹ מֵהֶן שֶׁנִּרְצֶה תַּלְמוּד לוֹמַר וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הַמַּאֲמָר הַזֶּה מַפְלִיא לֵב. אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיִּהְיֶה רְשׁוּת לְהָאָדָם. לֵילֵךְ בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ שֶׁיִּרְצֶה. אַיֵּה כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל מֵהַר סִינַי. גַּם אֵיךְ נִמְשָׁךְ הַטַּעֲנָה הַזֹּאת. מִמַּה שֶּׁנִּתַּן הַמָּקוֹם לִפְנֵיהֶם שְׁנֵי דְּרָכִים:

אוּלָם הֵן הֵן הַדְּבָרִים. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. הִיא הַמְּסִלָּה הָעוֹלָה אֶל טוּב הַחַיִּים. וְדֶרֶךְ הָרַע שֶׁל בֵּית עָוֹן. הִיא נְתִיבָה אֶל מָוֶת. אִם־כֵּן הָיָה הַדַּעַת נוֹתֵן שֶׁיִּהְיֶה כֵּן בְּטֶבַע הָאָדָם. לֶאֱהֹב אֶת הַחַיִּים. וְלִירֹא מִפְּנֵי הַמָּוֶת. וְאָז הָיָה כָּל אִישׁ מְפַלֵּס מַעֲגְלוֹתָיו בְּדֶרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה נְתִיב הַחַיִּים. אוּלָם כַּאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָנַע זֹאת מִטֶּבַע הָאָדָם. כִּי גַּם דֶּרֶךְ הַמָּוֶת יֶעֱרַב וְיִבָּסֵם לוֹ. כִּי לְכָךְ אָמַר הַכָּתוּב הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ. כִּי גַּם הַמָּוֶת הוּא נְתִינָה חֲשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אִם־כֵּן מַה בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת. הוּא הַמַּאֲמָר. שֶׁמָּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל. הוֹאִיל וְנָתַן הַמָּקוֹם לְפָנֵינוּ שְׁנֵי דְּרָכִים דֶּרֶךְ הַחַיִּים וְדֶרֶךְ הַמָּוֶת נֵלֵךְ בְּאֵיזֶה מֵהֶן שֶׁנִּרְצֶה. הֵיְינוּ מֵאַחַר אֲשֶׁר שְׁנֵי הַדְּרָכִים הֵם בְּתוֹר נְתִינָה. כִּי גַּם דֶּרֶךְ הַמָּוֶת הוּא נְתִינָה חֲשׁוּבָה אֵצֶל הָאָדָם. וְגַם זֶה יֹאהַב וְיִקַּבֵּל בְּרָצוֹן. אִם־כֵּן נֵלֵךְ בְּאֵיזֶה מֵהֶן שֶׁנִּרְצֶה. הַיְנוּ כִּי אִם יִרְצֶה הָאָדָם לֵילֵךְ בְּדֶרֶךְ הַמָּוֶת. מַה כֹּחוֹ לִכְבֹּשׁ אֶת רְצוֹנוֹ. וּלְהַטּוֹתוֹ לְדֶרֶךְ הַחַיִּים. עַל זֶה אָמַר תַּלְמוּד לוֹמַר וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים. הַיְינוּ כִּי בְּכָל זֹאת אַהֲבַת הַחַיִּים וְשִׂנְאַת

הַמָּוֶת הוּא בְּיָדְךָ. כִּי אִם תִּבְחֹר כְּמִשְׁפַּט הַבְּחִירָה. לִהְיוֹת עָמֵל לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהַבְחִין בֵּינֵיהֶם בֵּין דֶּרֶךְ הַחַיִּים לְדֶרֶךְ הַמָּוֶת. אָז בֵּין תָּבִין מַה בֵּין גּוֹרָל הַחַיִּים לְגוֹרָל הַמָּוֶת וְתִבְחֹר בַּחַיִּים:

פרק ד

אָמְנָם אַחֲרֵי אֲשֶׁר יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ. מֻשְׂלָל מִטֶּבַע הָאָדָם. וְלֹא תָּבֹא כִּי אִם בְּנֶפֶשׁ עֲמֵלָה לְהֹ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. עַתָּה מַה יִּהְיֶה מִשְׁפַּט הֶעָמֵל שֶׁיַּעֲמֹל הָאָדָם לְמְצֹא אֶת הַמַּטְמוֹן הַיָּקָר. וּלְהַשִּׂיג הַמַּפְתֵּחַ שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם:

אָכֵן כַּאֲשֶׁר נַשְׂכִּיל בֵּינָה בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל. נִמְצָא כִּי יְסוֹד הֶעָמֵל בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַיִּרְאָה. הוּא לְבַקֵּשׁ חָכְמָה וּמוּסָר. חֶשְׁבּוֹן וָדַעַת וְהִתְבּוֹנְנוּת בְּכָל הַדְּבָרִים. אֲשֶׁר יִסְתַּעֲפוּ מֵהֶם יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ עֹנֶשׁ וְשָׂכָר וְהַשְׁגָּחָה. וְרֹב טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל בְּרוּאָיו וְכַדּוֹמֶה. וְאַף כִּי הֶאֱמוּנָה וְהַיְדִיעָה לְבַד. לֹא תַּעֲשֶׂה בַּדִּים. וְלֹא תִּתֵּן פְּרִיָהּ. לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם לְיִרְאָה אֶת ה'. אוּלָם הַהִתְבּוֹנְנוּת בְּכָל הַדְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל עֹז לָהּ בְּכֹחָהּ. לִפְעֹל גְּדוֹלוֹת וּנְצוּרוֹת. לְהַשְׁפִּיעַ שֶׁפַע יִרְאַת ה'. עַל כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ. וְתָבֹא כַּמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו. וְיִהְיֶה פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו תָּמִיד. וְכָל חוּשָׁיו יָרִיחוּ בְּיִרְאַת ה':

כְּבָר שָׁנוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק ב' דְּאָבוֹת. רַבִּי אוֹמֵר כוּ' וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. וְכֵן שָׁנוּ בְּרֵישׁ פֶּרֶק ג' שָׁם עֲקַבְיָא בֶּן מַהֲלַלְאֵל אוֹמֵר. הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה כוּ'. מֵאַיִן בָּאתָ מִטִּפָּה סְרוּחָה. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ לִמְקוֹם עָפָר רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן. לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. עַתָּה מַהוּ הַחֶשְׁבּוֹן וְהַהִסְתַּכְּלוּת הַזֹּאת. שֶׁזְּכְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל כִּי עַל יָדָהּ לֹא יָבֹא לִידֵי עֲבֵרָה. הֲלֹא הַיְדִיעָה הַזֹּאת לֹא נֶעְלָם מֵעַיִן כָּל חַי. מִי לֹא יָבִין שְׂכַר מִצְוָה וְהֶפְסֵד עֲבֵרָה. וּמִי לֹא יֵדַע כִּי אָדָם יְסוֹדוֹ מֵעָפָר וְסוֹפוֹ לֶעָפָר. לְמֶלְתְּעוֹת רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְכֵן כִּי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יָבִיא בַּמִּשְׁפָּט עַל כָּל נֶעְלָם. וּבְכָל זֹאת הִנֵּנוּ רוֹאִים כִּי לֹא יַעֲשֶׂה רֹשֶׁם בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם. לְיִרְאָה אֶת ה'. לַהֲלֹךְ בִּדְרָכָיו וְלִהְיוֹת סָר מֵרָע. כִּי רַעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו. וַעֲוֹנוֹתָיו יַעַבְרוּ רֹאשׁוֹ:

אָכֵן בְּלִי סָפֵק. כִּי הַחֶשְׁבּוֹן וְהַהִסְתַּכְּלוּת הַזֹּאת הוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת הָרַב בְּהַעֲמָקַת הַשֵּׂכֶל. בְּלֵב נָכוֹן וּבְצִיּוּרֵי חוּשִׁי בְּכָל אַחַת מִדַּרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל כִּי לְכָל אַחַת וְאַחַת יֵשׁ חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבּוֹת. וְעַיִן בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ אוֹרַח חַיִּים סִימָן רכ"ט הָרוֹאֶה קֻשְׁיָת אוֹמֵר כוּ'. וְאָסוּר לְהִסְתַּכֵּל בּוֹ בְּיוֹתֵר. וְעַיֵּן שָׁם בְּבֵאוּרֵי הַגְּרַ"א וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. בְּיוֹתֵר. טוּר וְרד"א דְּהָא צָרִיךְ לִרְאוֹת כְּדֵי לְבָרֵךְ. וּלְשׁוֹן הִסְתַּכְּלוּת הוּא בְּעִיּוּן הַרְבֵּה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וְלָזֹאת גַּם מַה שֶּׁאָמַר הַתַּנָּא הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים כוּ' הַהִסְתַּכְּלוּת הַזֹּאת הוּא בְּוַדַּאי הָעִיּוּן הָרַב בְּהַעֲמָקַת הַשֵּׂכֶל וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בְּיוֹתֵר בְּהַשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. וְכֵן אֵין סָפֵק

בַּדָּבָר. כִּי הַהִסְתַּכְלוּת הַזֹּאת. לֹא עַל יְדֵי פַּעַם אֶחָד אוֹ פַּעֲמַיִם. יוֹם אוֹ יוֹמַיִם. יַעֲשֶׂה רֹשֶׁם בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם. לְיִרְאָה אֶת ה' וְשֶׁלֹּא יָבוֹא לִידֵי עֲבֵרָה. וּבִפְרָט מִי שֶׁלִּבּוֹ לֵב הָאֶבֶן וְקָשֶׁה כְּצוּר הַחֲלָמִישׁ. אָכֵן יוֹם יוֹם יִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי מַצַּב תְּכוּנָתוֹ וְעִסְקוֹ וּמִדּוֹתָיו. כֵּן יַרְבֶּה וְכֵן יְמַעֵט:

בַּל נִתְפַּלֵּא וּבַל נִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה. אַחֲרֵי אֲשֶׁר תִּכֶּן הַדְּבָרִים. מְקוֹר הֲוָיָתוֹ זִכְרוֹן רֵאשִׁיתוֹ וְאַחֲרִיתוֹ. וְהַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. לֹא נֶעְלָם מֵעֵין הָאָדָם. וּבְכָל זֹאת לֹא יִתְפַּעֵל מִזֶּה. לֹא יֵחַת וְלֹא יֵרֵף לְבָבוֹ. מַה יִּתֵּן וּמַה יּוֹסִיף הַהִתְבּוֹנְנוּת. אֲשֶׁר כְּמַעַט כְּלַל הַדְּבָרִים. יָדַע מֵעַצְמוֹ גַּם קֹדֶם לָכֵן:

אוּלָם כְּבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה. כִּי כָּל זֶה הוּא בְּאֶמֶת נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי. וּכְמוֹ אֲשֶׁר הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּחָכְמָתוֹ וְיִכְלְתּוֹ. שָׂם גְּבוּל לְכֹחַ הַיְרִאָה בָּאָדָם. וּמָנַע מִטִּבְעוֹ אֶת מוֹרָאוֹ וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כֵּן בְּחָכְמָתוֹ וְיִכְלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. שָׂם כֹּחַ בָּאָדָם שֶׁיּוּכַל לְשׁוֹבֵב אֵלָיו יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בְּכֹחַ עָמָלוֹ וִיגִיעוֹ. אִם יִרְצֶה לְבַקֵּשׁ יִרְאַת ה' חָכְמָה וּמוּסָר:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בַּגְּמָרָא בָּבָא בַּתְרָא דַּף ע"ח. עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים אֵלּוּ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ עַיֵּן שָׁם. וּכְפִי הַנִּרְאֶה מִזֶּה. כִּי רַק הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. אֲשֶׁר כְּבָר כָּבְשׁוּ לִפְנֵיהֶם אֶת הַמִּלְחָמָה עִם יִצְרָם לִמְשֹׁל עָלָיו. הֵמָּה יוּכְלוּ לְיַעֵץ מֻשָּׂרִים. לַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים פֶּרֶק ג' עַל הַמַּאֲמָר הַזֶּה. וְזֶה כִּי הָעֲצָה הָאֲמִתִּית הַזֹּאת. לֹא יוּכְלוּ לְתֵת אוֹתָהּ וְלִרְאוֹת אֲמִתָּתָהּ . אֶלָּא אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָצְאוּ מִתַּחַת יַד יִצְרָם וּמָשְׁלוּ בּוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וּבְהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה יִפָּלֵא מְאֹד. אֵיזוֹ חָכְמָה וְהַשְׂכָּלָה יֵשׁ בָּעֲצָה הַזֹּאת. כִּי לְכְאוֹרָה הוּא דָּבָר פָּשׁוּט הַמּוּבָן לְכָל אִישׁ. כִּי הַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ הוּא עֵצָה טוֹבָה וְתַחְבּוּלָה לְנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע. לִהְיוֹת סָר מֵרַע וְלַעֲשׂוֹת טוֹב:

אוּלָם הוּא הַדָּבָר. יַעַן כִּי בֶּאֱמֶת אֲמִתַּת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. גָּלוּי וְיָדוּעַ לְכָל אִישׁ גַּם קֹדֶם הַחֶשְׁבּוֹן. בַּל יֹאמַר הָאָדָם לְנַפְשׁוֹ נוֹאָשׁ. הֵן אָנֹכִי יוֹדֵעַ אֶת כֹּל וּמַאֲמִין בַּכֹּל. וְהִנְנִי מֵבִין וּמַשְׂכִּיל. לֹא נֶעְלָם מִמֶּנִּי שְׂכַר מִצְוָה וְהֶפְסֵד עֲבֵרָה. וּבְכָל זֹאת יִרְאַת ה' רְחוֹקָה מִכְּלִיוֹתַי. וּמַה תּוֹעֶלֶת לִי בְּחֶשְׁבּוֹנוֹת:

אוּלָם הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. אֲשֶׁר כְּבָר לִמְּדוּ יְדֵיהֶם לַקְּרָב. לִלְחֹם אֶת מוֹשֵׁל. הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. הֵמָּה יוֹדְעִים עַל יְדֵי דַּרְכֵי הַנִּסָּיוֹן. כִּי לֹא כֵן הַדָּבָר. כִּי הָאֱמוּנָה וְהַיְדִיעָה לְבַד. בְּלֹא רָצוֹן וּבְלִי חֶשְׁבּוֹן וְדַעַת. לֹא תַּעֲשֶׂה פְּרִי מְאוּמָה. אוּלָם כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה הָאָדָם. לְבַקֵּשׁ חָכְמָה

וּמוּסָר חָשְׁבוֹן וָדַעַת וְאֵין חֶשְׁבּוֹן בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת. לְחַשֵּׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. מִשְׁכַּר מִצְוָה וְהֶפְסֵד עֲבֵרָה. בְּהִתְבּוֹנְנוּת בְּכָל פְּרָטֶיהָ. בְּכֹחָהּ יִגְבַּר אִישׁ. לִכְבֹּשׁ אֶת הַמִּלְחָמָה. וְלִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּיִצְרוֹ. וְעַל כֵּן רַק הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. אֲשֶׁר כְּבָר כָּבְשׁוּ לִפְנֵיהֶם אֶת הַמִּלְחָמָה. הֵמָּה יוּכְלוּ לָתֵת עֵצָה. וּלְלַמֵּד חָכְמָה וָדַעַת בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן. בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה לַאֲשֶׁר אֵין אָדָם שַׁלִּיט בְּרוּחוֹ. לִכְלֹא אֶת הֶמּוֹן הַמַּחֲשָׁבוֹת הַטּוֹרְדוֹת. הַמְּלֵאוֹת בְּקִרְבּוֹ מֵחֲלָלוֹ שֶׁל הַבְלֵי הָעוֹלָם וְטִרְדַּת הַזְּמַן. וּלְהַפְשִׁיט אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ. מִכָּל עִנְיְנֵי הַבְלֵי הַגַּשְׁמִים. לֵישֵׁב בָּדָד וְלִדֹּם. וּלְהַעֲמִיק אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּהִתְבּוֹנְנוּת. בְּדַרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן מֵחֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. גַּם כִּי לְיִרְאַת ד' יֵשׁ חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבּוֹת. וְהָאָדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ דַּרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן. מַה לְּבַקֵּשׁ חֶשְׁבּוֹן וָדַעַת. וּבַמֶּה לַחֲשֹׁב וּלְהִתְבּוֹנֵן. עַל כֵּן בְּהֶכְרֵחַ הוּא כִּי הַהִסְתַּכְּלוּת וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בְּדַרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן הַנַּ"ל. יִהְיֶה לִקְרוֹת וְלֶהֱגוֹת בַּסֵּפֶר. לְשַׁנֵּן בַּפֶּה וְלַחֲזֹר אֶת מַאמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַמְפֻזָּרִים בְּשַׁ"ס וּמִדְרָשִׁים וְזֹהַר הַקָּדוֹשׁ. הַמְדַבְּרִים בְּהַרְחָבַת כָּל הָעִנְיָנִים הָהֵם. מֵחֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּמֵהַדְּבָרִים שֶׁחָשַׁב עֲקַבְיָא בֶּן מַהֲלַלְאֵל. וּמִשְּׁאָר חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ. וְאָז יִתְחַמֵּם לְבָבוֹ. וְיִתְפַּעֵל וְיִתְרַגֵּשׁ נַפְשׁוֹ. וְיִלְבַּשׁ אֵימָה וְיִרְאָה. פַּחַד וּרְעָדָה. בּוּשָׁה וְהַכְנָעָה מִלִּפְנֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּירוּשַׁלְמִי כָּל מִי שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם אַגָּדָה. לֹא טָעַם טַעַם יִרְאַת חֵטְא:

וְלָזֹאת הַחֲכָמִים גְּאוֹנֵי הַדּוֹרוֹת הַחֲסִידִים. שֶׁעָמְדוּ אַחֲרֵי חַכְמֵי הַתַּלְמוּד. הִפְלִיאוּ עֵצָה לְהַגְדִּיל וּלְהַאְדִּיר חָכְמַת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וְחִבְּרוּ עַל זֶה סְפָרִים שְׁלֵמִים בְּחָכְמָה זוֹ. הֵם אָסְפוּ וְקִבְּצוּ כְּעֶמִיר גָּרְנָה כָּל הַכְּתוּבִים. וְכָל מַאמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַמְפֻזָּרִים בְּתַלְמוּד וּמִדְרָשִׁים וְזֹהַר הַקָּדוֹשׁ. וְדִבְרֵי חַכְמֵי הַקַּבָּלָה. הַמְדַבְּרִים מִיִּרְאַת ה' בְּכְלָל. וְהַנּוֹגֵעַ לְכָל מִדָּה וּמִדָּה בִּפְרָט. וְכָל עֲלִילוֹת מִצְעָדֵי קְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן. וְדַרְכֵי עֲבוֹדָתָם בַּקֹּדֶשׁ. וְכָל הַנִּסִּים וְהַנִּפְלָאוֹת שֶׁאֵרְעוּ לָהֶם. אֲשֶׁר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. כִּי מֵהֶם נִלְמַד חָכְמָה וּמוּסָר. לְיִרְאָה אֶת ה' וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו. וְכֵן הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן כָּל דַּרְכֵי הַיִּרְאָה וְחֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ. אֲשֶׁר יְסוֹדָתָם בְּדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל:

וּכְמוֹ סֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. סֵפֶר חֲסִידִים. סֵפֶר גִּנַּת אֱגוֹז לְרַבִּי שְׁלֹמֹה גַּבִּירוֹל. סֵפֶר הַיָּשָׁר לְרַבֵּנוּ תָּם. שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה וְסֵפֶר הַיִּרְאָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה. סֵפֶר אָרְחוֹת חַיִּים לְהָרֹא"שׁ. סֵפֶר אָרְחוֹת צַדִּיקִים. סֵפֶר מְנוֹרַת הַמָּאוֹר. סֵפֶר מַגִּיד מֵישָׁרִים לְמָרָן הַבֵּית יוֹסֵף. סֵפֶר תֹּמֶר דְּבוֹרָה לְהָרַמַ"ק. סֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה. סֵפֶר חֲרֵדִים לְהֶחָסִיד מוהר"א אַזְכָּרִי. סִפְרֵי מוֹהַר"ל מִפְּרַאג. סֵפֶר שַׁעַר הַקְּדֻשָּׁה לְהֶחָסִיד הַקָּדוֹשׁ מוֹהַר"ח וִיטָאל. סֵפֶר שְׁלָ"ה הַקָּדוֹשׁ. סֵפֶר אוֹר צַדִּיקִים לְהֶחָסִיד מהר"מ פָּאפִּירַשׁ. סֵפֶר יְסוֹד יוֹסֵף לְהֶחָסִיד מהר"י מִדֶּבְּנָא. סֵפֶר מְסִלַּת

יְשָׁרִים. סֵפֶר נֶפֶשׁ הַחַיִּים. סֵפֶר יְסוֹד וְשֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדָה לְהֶחָסִיד מהר"א זִיסְקִינְד מֵהוֹרַאדְנָא. וְעוֹד שְׁאָר סִפְרֵי מוּסָר דּוֹמֵיהֶם:

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר. כְּבָתֵּי מִרְקַחַת הַגְּדוֹלִים. אֲשֶׁר נִמְצְאוּ בָּהֶם כָּל מִינֵי סַמִּים שֶׁבָּעוֹלָם לְתַחֲלוּאֵי הַגּוּף. כֵּן הִמְצִיאוּ לָנוּ הַגְּאוֹנִים הַחֲסִידִים הַמְחַבְּרִים סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כָּל הַסַּמִּים וְכָל רְפוּאוֹת תְּעָלָה לְמַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ:

אָמְנָם הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לְהוֹעִיל כָּל בָּתֵּי מִרְקַחַת וְכָל הַסַּמִּים שֶׁבָּעוֹלָם לְתַחֲלוּאֵי הַגּוּף. אִם הַחוֹלֶה לֹא יִרְצֶה לְבַקֵּשׁ מָזוֹר לְמַחֲלָתוֹ. וְיִרְפֶּה וְיִתְעַצֵּל וְיִמָּנַע לְקַבֵּל הַסַּמִּים וְהָרְפוּאוֹת. יִהְיֶה מֵאֵיזֶה סִבָּה שֶׁתִּהְיֶה. כֵּן לֹא יוֹעִילוּ כָּל סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר שֶׁבָּעוֹלָם. לִגְהוֹת מָזוֹר לְתַחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ. אִם הָאָדָם יִמָּנַע לִלְמֹד וְלֶהֱגוֹת בָּהֶם:

וְהִנֵּה הַחֲסִידִים הַקְּדוֹשִׁים מְחַבְּרֵי סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. לֹא שָׂמוּ עַל לֵב לִכְלֹל בְּסִפְרֵיהֶם. עַל דְּבַר חוֹבַת הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כִּי הֲלֹא זֶהוּ הָעִקָּר. וּלְלַמֵּד דַּעַת חָכְמָה וּמוּסָר. עַל לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. אֵיךְ כִּי הַלִּמּוּד הַזֶּה הוּא רְפוּאָה בְּדוּקָה לְכָל חֹלִי וְכָל מַדְוֵי הַנֶּפֶשׁ. וְכֵן כִּי הוּא חוֹב קָדוֹשׁ עַל כָּל אָדָם. לְהַחֲזִיק בְּלִמּוּד הַמּוּסָר וּבַל יֵרֵף. לִקְבֹּעַ עִתִּים סְדוּרוֹת לָזֶה. לִלְמֹד בְּסִפְרֵי מוּסָר וְלֶהֱגוֹת בָּהֶם:

יַעַן כִּי פְּעָלָתָם תָּעִיד עַל מַחֲשַׁבְתָּם. עַל חוֹבַת הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי מוּסָר. כִּי לָמָּה עָמְלוּ וְיָגְעוּ לְחַבֵּר סִפְרֵיהֶם הַקְּדוֹשִׁים. הֲלֹא מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי כָּל כַּוָּנָתָם הָיְתָה. לְמַעַן אֲשֶׁר בְּסִפְרֵיהֶם יֶהֱגוּ וְיִלְמְדוּ. לְיִרְאָה אֶת ה' הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו לְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְדָבְקָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אַךְ בֶּאֱמֶת אֵין צָרִיךְ לֹא לִרְאָיוֹת וְלֹא לְמוֹפְתִים כִּי דָּבָר זֶה הוּא מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן. כִּי הַחָכְמָה הַזֹּאת שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר. תְּחַיֶּה אֶת בְּעָלֶיהָ חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. וְתוֹכַל גַּם לְרַפֵּא אוֹתָהּ מִמַּחֲלָתָהּ. הֲלֹא יָדוּעַ כִּי הָאַהֲבָה הַיּוֹתֵר גְּדוֹלָה. שֶׁאֶפְשָׁר לְהִמָּצֵא בָּעוֹלָם. הוּא אַהֲבַת הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ. כָּל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמֹל מִסְפַּר מִפְקַד יְמֵי חַיָּיו. הוּא אַךְ לְפִיהוּ. וְכָל חֶפְצוֹ וּתְשׁוּקָתוֹ. כָּל יְמֵי חַיָּיו עַל אַדְמָתוֹ. הוּא רַק לְהַפִּיק רְצוֹן גְּוִיָּתוֹ. וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. כִּי נַפְשׁוֹ לֹא תִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ. כָּל צַעַר וּמַכְאוֹב שֶׁיַּשִּׂיגוּהוּ. לֹא יָנוּחַ וְלֹא יִשְׁקֹט. גַּם כָּל הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ. אַךְ לְהָסִיר מֵעָלָיו נִגְעוֹ וּמַכְאוֹבוֹ. וּבְיוֹתֵר יִדְאַג כָּל אָדָם לְנַפְשׁוֹ. לְהָכִין לְפָנָיו אַחֲרִית וְתִקְוָה. לְעֵת זִקְנוּתוֹ כְּכָלוֹת כֹּחוֹ. כִּי רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב. וְעוֹד מְעַט יִפְנֶה הַשֶּׁמֶשׁ. לִהְיוֹת גַּם אָז בְּטוּבָה. וְלִחְיוֹת חַיֵּי מְנוּחָה עֹנֶג וְשַׁלְוָה. אִם כִּי הַיָּמִים הָהֵם. כְּבָר אֵין לוֹ חֵפֶץ בָּהֶם:

וְאִם כֵּן הֲיִתָּכֵן. כִּי יִדְאַג הָאָדָם בְּעַד נַפְשׁוֹ וּגְוִיָּתוֹ. רַק עַד עֵת בֹּא חֶלְקָתוֹ. וְהוּא עַד רֶגַע אַחֲרוֹנָה שֶׁל יְמֵי חַיָּיו. וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה עִמּוֹ בָּרֶגַע שֶׁלְּאַחֲרֵי כֵן. לְאַחַר פְּרִידַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגְּוִיָּה. לֹא יָחוּשׁ כְּלָל וְיַעֲזֹב בְּיַד הַמִּקְרֶה. הֲלֹא כָּל אִישׁ מִשְׂרָאֵלִי מַאֲמִינִי יִשְׂרָאֵל. יוֹדֵעַ וּמַאֲמִין מֵבִין

וּמַשְׂכִּיל. כִּי אִם כִּי הַפַּח נִשְׁבַּר. הוּא לֹא יִמָּלֵט. כִּי אֵין בֵּין רֶגַע אַחֲרוֹנָה. לָרֶגַע שֶׁלְּאַחֲרֵי כֵן. כִּי אִם פְּשִׁיטַת הַלְּבוּשׁ בִּלְבַד. וְזֶה הָאָדָם בְּעַצְמוֹ חַי גַּם לְאַחַר כָּךְ. רַק הוּא פּוֹשֵׁט וְלוֹבֵשׁ צוּרָה אַחֶרֶת. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו בְּזֶה הַלָּשׁוֹן. כִּי גּוּף הָאָדָם אֵינוֹ רַק הַלְּבוּשׁ. וְכֹחַ הָאָדָם הַמַּרְגֶּשֶׁת נֹעַם וְצַעַר. הִיא חַיָּה גַּם לְאַחַר פְּשִׁיטַת הַלְּבוּשׁ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

בְּשֶׁגַּם כִּי יָדוּעַ. אֶת אֲשֶׁר חֶכְמֵינוּ זַ"ל בְּרוּחַ קָדְשָׁם. נָשְׂאוּ חָזוֹן עַל סוֹד הַנֶּפֶשׁ וְעִנְיָנָהּ. דִּין הַגּוּף עִם הַנְּשָׁמָה. כִּמְשַׁל הַחִגֵּר עַל הַסּוּמָא. כִּי גַּם אַחֲרֵי אֲשֶׁר תִּשָּׁבֵר הַכַּד עַל הַמַּבּוּעַ. וְהֶעָפָר יָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה. בְּכָל זֶה הִנֵּה הַנֶּפֶשׁ עִם הַגְּוִיָּה. כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹתָם בַּחַיִּים יַחַד חָטְאוּ. כֵּן גַּם בְּמוֹתָם לֹא יִפָּרְדוּ. וּכְמוֹ שְׁנֵיהֶם יַחַד. הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה. וְהִתְעַנְּגוּ בַּטּוּבָה. כֵּן יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט יִקָּרְבוּ. וּשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד יְקַבְּלוּ גְּמוּל עֲוֹנָם יַחַד:

וְגַם זֶה יָדוּעַ. כִּי עֹנֶשׁ שָׁעָה אַחַת בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי. הוּא רַע וָמַר יוֹתֵר מִכָּל הַיִּסּוּרִים הַקָּשִׁים בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְכֵן שָׁעָה אַחַת קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִכָּל תַּעֲנוּגֵי וְחֶמּוּדוֹת חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְאִם כֵּן זֶה הָאָדָם אֲשֶׁר כָּל יִשְׁעוֹ וְחֶפְצוֹ בְּכָל יְמֵי חַיָּיו. הוּא רַק לִדְרֹשׁ טוֹבַת עַצְמוֹ. וְאִם־כֵּן אֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁלֹּא יִדְאַג גַּם כֵּן בְּעַד עַצְמוֹ. בְּעַד נַפְשׁוֹ וּגְוִיָּתוֹ. מַה שֶּׁיִּהְיֶה עִמָּם לְאַחֲרוֹנָה. בְּעֵת יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת אָז מְאוּמָה. כִּי הַגְּוִיָּה תְּנוּחַ בִּמְנוּחָה נְכוֹנָה. וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ:

וְלָזֹאת הֲלֹא הוּא מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן. כִּי כַּאֲשֶׁר יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ. לִקְבֹּעַ עִתִּים סְדוּרוֹת. לְלִמּוֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. הַמַּזְכִּירִים לוֹ חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבּוֹת. מֵחֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. הֲמָה לֹא יִתְּנוּ דֶּמִי לוֹ. עֲדֵי יָכִין מָנוֹס וּמִפְלָט לְנַפְשׁוֹ וּגְוִיָּתוֹ. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר נוֹדַע. כִּי הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. הוּא רְפוּאָה בְּדוּקָה לְמַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ. וְלָזֶה כְּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יִתָּכֵן לְחוֹלֶה בְּתַחֲלוּאֵי הַגּוּף. בְּעֵת אֲשֶׁר שַׂעֲרֵי הָרְפוּאוֹת יִהְיוּ פְּתוּחִים לְפָנָיו חִנָּם אֵין כֶּסֶף. כִּי יִרְפֶּה וְיִתְעַצֵּל לִיקַּח סַמֵּי תְּרוּפָה. לְהַצִּיל נַפְשׁוֹ מֵרֶדֶת שַׁחַת. כֵּן לֹא יֵאָמֵן לְמֵכָה וְנָגוּעַ בְּתַחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ. כִּי יַעֲזֹב נַפְשׁוֹ לִשְׁאוֹלָה. וְאֶת גְּוִיָּתוֹ לַבֶּהָלָה. וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל לְבַקֵּשׁ מָזוֹר לְמַחֲלָתוֹ. בְּלִמּוּד סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. אֲשֶׁר יְשׁוּעָה וּמַרְפֵּא בְּכַנְפֵּיהֶן:

פרק ה

אוּלָם הִנֵּה בַּדּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים. הוֹאִילוּ כַּמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים לִדְאֹג בְּעַד זֶה. וּלְפָרְסֵם אֶת הַחוֹב הַקָּדוֹשׁ מִלִּמּוּד סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר בְּדָבָרִים בְּרוּרִים. וְכֵן כִּי הוּא חוֹב עַל כָּל אָדָם לִקְבֹּעַ זְמַן עַל הַלִּמּוּד הַזֶּה בְּכָל יוֹם:

הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מַהַר"י זצוק"ל. בַּעַל אוּרִים וְתֻמִּים. בְּסֵפֶר יַעֲרוֹת הַדְּבַשׁ חֵלֶק א' דְּרוּשׁ ה' כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְהָעִקָּר שֶׁיִּלְמֹד כָּל אָדָם. הֵן תַּלְמִיד חָכָם הֵן עַם הָאָרֶץ אִישׁ וְאִשָּׁה דַּף אֶחָד

בְּכָל יוֹם מִסְפְּרֵי מוּסָר. כָּל אָדָם לְפִי עִנְיָנוֹ שְׁלָ"ה אוֹ שְׁאָר סִפְרֵי מוּסָר. וְכֵן מַה שֶּׁהוּא בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז. כִּי הַרְבֵּה סְפָרִים בִּלְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מוּסָר גָּדוֹל לְמְאֹד. אַשְׁרֵי אָדָם הַהוֹגֶה בָּהֶן. וְזֶה יִהְיֶה לָאָדָם מַמָּשׁ לְחוֹמָה בְּצוּרָה. שֶׁלֹּא בְּקַל יִלְכְּדֵהוּ זָקֵן וּכְסִיל כִּי תַּחְבּוּלוֹת רַב עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְכֵן כָּתַב שָׁם בִּדְרוּשׁ הֶסְפֵּד שְׁנַת תק"ז וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְכֵן מִי שֶׁבְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכָּנֶה. מְחֻיָּב עָלָיו לִקְרוֹת בְּכָל יוֹם עֶרֶב וָבֹקֶר. אֵיזֶה דַּפִּין מִסִּפְרֵי מוּסָר. אֲשֶׁר הֵם תּוֹדָה לְקֵל רַבִּים בִּדְפוּס כוּ'. וְכֵן חוֹבָה כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה אֶשְׁתַּקֵּד. וּבְלִי נֶדֶר עוֹד לַעֲשׂוֹת בַּזְּמַן הַזֶּה. לִלְמֹד עִם תַּלְמִידִים בַּחוּרִים וּבַעֲלֵי בָּתִּים. טָרֶם פְּתְחִי לִלְמֹד עִמָּם שִׁעוּר גְּמָרָא אוֹ פּוֹסֵק. לִלְמֹד עִמָּם דַּף אֶחָד מִשְּׁלָ"ה מַה שֶּׁכָּתַב בְּתוֹכַחַת מוּסָר. וְלֹא יִהְיוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים בַּחוּרִים נֶעְדָּרִים מִיִּרְאָה. וְהוֹלְכִים אַחַר הֶבֶל עוֹלָם כוּ'. וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֶה לוֹ לוֹמֵד יוֹם בְּיוֹמוֹ בַּסְּפָרִים הַנַּ"ל. אָז יַבְחִין כַּמָּה חָטָא לְנַפְשׁ וְכַמָּה רָעוֹת שֶׁעָשָׂה. וְיִהְיֶה חָרֵד לִדְבַר ה' בְּסוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. עוֹד שָׁם מַאן גֶּבֶר בָּעֵי חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. יַתְמִיד יוֹם בְּיוֹמוֹ בְּסֵפֶר תּוֹכַחַת מוּסָר כוּ'. וְאִם תַּעֲשׂוּ כֵּן מֻבְטָח אֲנִי בָּכֶם. שֶׁיִּהְיֶה לְבַבְכֶם נִפְתָּחוֹת עַל שָׁרְשֵׁי הַיִּרְאָה. לִירֹא אֶת פְּנֵי ד' הַנּוֹרָא. וְלֹא בְּקַל תֶּחֱטְאוּ בְּשִׁאט נֶפֶשׁ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

הִנֵּה בְּסֵפֶר מִסְלַת יְשָׁרִים. כָּתַב דַּרְכֵי קִנְיַת כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁחָשַׁב הַתַּנָּא רַבִּי פִּינְחָס בֶּן יָאִיר. הִנֵּה בְּכָל מִדָּה כָּתַב בְּדַרְכֵי קִנְיָתָהּ. שֶׁהוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת וְהַהִסְתַּכְּלוּת כָּל אֶחָד לְפִי עִנְיָנָהּ עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ כִּי דַּרְכֵי הַהִסְתַּכְּלוּת וְהַהִתְבּוֹנְנוּת אֲצִלֵנוּ הוּא רַק עַל יְדֵי הִלּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כִּי מִי יוּכַל לְכְלֹא אֶת הֲמוֹן הַמַּחֲשָׁבוֹת הַטּוֹרְדוֹת הַמְּלֵאוֹת מֻחָלָלוֹ שֶׁל עוֹלָם. וּמִי יְפַנֶּה אֶת לִבּוֹ לְמַחֲשָׁבוֹת שֶׁל חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ. אֲכֵן כָּתַב גַּם בְּפֵרוּשׁ בְּאֵיזֶה מְקוֹמוֹת. עַיֵּן שָׁם בְּדֶרֶךְ קִנְיַת הַזְּהִירוּת פֶּרֶק ד' שֶׁכָּתַב זֶה לְשׁוֹנוֹ. אָמְנָם עַל דֶּרֶךְ פְּרָט הַמֵּבִיא לָזֶה הוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל חֹמֶר הָעֲבוֹדָה אֲשֶׁר חַיָּב בָּהּ הָאָדָם. וְעִמָּק הַדִּין עָלֶיהָ. וְיֵצֵא לוֹ זֶה מִן הָעִיּוּן בַּמַּעֲשִׂים הַכְּתוּבִים בְּסִפְרֵי הַקֹּדֶשׁ. וּמִן הַלִּמּוּד בְּמַאֲמְרֵי הַחֲכָמִים זַ"ל. הַמְעוֹרְרִים עַל זֶה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְעַיֵּן שָׁם בְּדַרְכֵי קִנְיַת הַנְּקִיּוּת פֶּרֶק י"ב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הִנֵּה הָאֶמְצָעִי הָאֲמִתִּי לִקְנוֹת הַנְּקִיּוּת. הוּא הַתְמָדַת הַקְּרִיאָה בִּדְבָרֵי חֲכָמִים זַ"ל. אִם בְּעִנְיְנֵי הֲלָכוֹת וְאִם בְּעִנְיְנֵי הַמּוּסָרִים כוּ'. וְכֵן בְּעִנְיַן הַמִּדּוֹת. מֻכְרַחַת לוֹ קְרִיאַת מַאֲמְרֵי הַמּוּסָר לַקַּדְמוֹנִים אוֹ לְאַחֲרוֹנִים. וּבְהַקְדֵּמַת סֵפֶר מִסְלַת יְשָׁרִים כָּתַב. כִּי אֵין הַתּוֹעֶלֶת הַנִּלְקָט מִזֶּה הַסֵּפֶר. יוֹצֵא מִן הַקְּרִיאָה בּוֹ פַּעַם אַחַת. אֲבָל הַתּוֹעֶלֶת יוֹצֵא מִן הַחֲזָרָה עָלָיו וְהַהִתְמָדָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

וְכֵן כָּתַב הֶחָסִיד הַנַּ"ל. עַל דְּבַר הַהִתְבּוֹנְנוּת בְּיִרְאָה וּמוּסָר. כִּי צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה זֶה בְּכָל יוֹם לְכָל הַפָּחוֹת שָׁעָה אַחַת. עַיֵּן בְּסִפְרוֹ דֶּרֶךְ עֵץ חַיִּים כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הֲלֹא הָאָדָם רֹב שְׁנוֹת יָמָיו. עוֹמֵד לַחֶשְׁבּוֹת מַחְשָׁבוֹת עֲסָקָיו. עִסְקֵי חַיֵּי שָׁעָה. וְלָמָּה לֹא יָשִׂים אֶל לְבּוֹ. אֲפִלּוּ שָׁעָה

אַחַת גַּם לָזֹאת. לַחֲשֹׁב מַחֲשֶׁבֶת מַמָּשׁ. מַה הוּא וְלָמָּה בָּא לָעוֹלָם. אוֹ מַה מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וּמַה יִּהְיֶה סוֹף כָּל עִנְיָנוֹ. זֹאת הִיא הַתְּרוּפָה הַיְּוֹתֵר גְּדוֹלָה וַחֲזָקָה. שֶׁתּוּכַל לְהַמְצִיא נֶגֶד הַיֵּצֶר וְהִיא קַלָּה וּפְעֻלָּתָהּ גְּדוֹלָה וּפְרִיָּהּ רַב. שֶׁיַּעֲמֹד הָאָדָם בְּכָל יוֹם לְפָחוֹת שָׁעָה אַחַת פָּנוּי מִשְּׁאָר כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת לַחֲשֹׁב רַק עַל זֶה שֶׁאָמַרְתִּי. וִיבַקֵּשׁ בִּלְבָבוֹ מֶה עָשׂוּ הָרִאשׁוֹנִים אֲבוֹת הָעוֹלָם שֶׁכָּךְ חָשַׁק ה' בָּהֶם. מֶה עָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. מֶה עָשָׂה דָּוִד מְשִׁיחַ ה' כוּ'. וְיַעֲנֶה בְּשִׂכְלוֹ מַה טּוֹב לָאָדָם כָּל יְמֵי חַיָּיו. לַעֲשׂוֹת כֵּן גַּם הוּא וְטוֹב לוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וּבְסֵפֶר מַעֲשֶׂה רַב כָּתַב בְּשֵׁם הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר כְּמָה פְּעָמִים בְּכָל יוֹם. וְכֵן בַּמִּכְתָּב עָלַיִם לְתִרוּפָה אֲשֶׁר כָּתַב לְבֵיתוֹ מִדֶּרֶךְ נְסִיעָתוֹ לְאֶרֶץ הַקְּדוֹשָׁה. כָּתַב שָׁם וְז"ל הַקָּדוֹשׁ. וּבַסְּפָרִים שֶׁלִּי יֵשׁ מִשְּׁלִי עִם לְשׁוֹן אַשְׁכְּנַז. לְמַעַן הַשֵּׁם שֶׁיִּקְרְאוּ בְּכָל יוֹם כוּ'. וְגַם סֵפֶר קֹהֶלֶת יִקְרְאוּ לְפָנֶיךָ. כִּי שָׁם מַהְבִּיל עִנְיְנֵי עוֹלָם הַזֶּה. וּשְׁאָר סְפָרִים כוּ'. וְגַם אֶת חֲתָנִי אֲנִי מַזְהִיר בְּכָל זֶה כוּ' וְתִלְמֹד מַסֶּכֶת אָבוֹת וּבִפְרָט בְּפִרְקֵי אָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן. וּמַסֶּכֶת דֶּרֶךְ אֶרֶץ קַדְמָה לַתּוֹרָה כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וּבְסֵפֶר בִּרְכֵי יוֹסֵף לְהַגָּאוֹן רַבִּי חַיִּים דָּוִד אֲזוּלַאי זצוק"ל. בְּסִימָן א' כָּתַב כִּי רָאוּי לְקַבֵּעַ עֵת לִלְמֹד בְּסִפְרֵי מוּסָר כוּ'. כִּי כָּל הַגָּדוֹל כוּ'. וְקִבַּלְתִּי כִּי תַּבְלִין הַיֵּצֶר הָרַע הוּא תּוֹכַחַת מוּסָר מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל:

הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מוֹהָר"י מִלִּיסָא זצוק"ל בַּעַל חָוֹת דַּעַת. כָּתַב בַּצַּוָּאָה הַקְּדוֹשָׁה שֶׁלּוֹ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הִנְנִי מַזְהִיר אֶתְכֶם שֶׁתִּתְקַבְּעוּ שִׁעוּר בְּכָל יוֹם בְּסִפְרֵי מוּסָר כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים נַעֲשָׂה לְבֵנוּ כְּלֵב הָאֶבֶן וּמֵחֲמַת לִמּוּד בְּסִפְרֵי מוּסָר יִתְרַכֵּךְ הַלֵּב עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מוֹהַר"ח זצוק"ל בְּסֵפֶר נֶפֶשׁ הַחַיִּים שַׁעַר ד' כָּתַב. כִּי רָאוּי לְכָל אָדָם לְהָכִין עַצְמוֹ כָּל עֵת קֹדֶם שֶׁיַּתְחִיל לִלְמֹד. לְהִתְחַשֵּׁב מְעַט עִם קוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בְּטָהֳרַת הַלֵּב בְּיִרְאַת ה'. וּלְהִטָּהֵר מֵעֲוֹנוֹתָיו בְּהָרְהוּרֵי תְּשׁוּבָה כוּ'. וְכֵן בְּאֶמְצַע הַלִּמּוּד הָרְשׁוּת נְתוּנָה לְהָאָדָם לְהַפְסִיק זְמַן מוּעָט. טֶרֶם יִכְבֶּה מִלְּבּוֹ יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. שֶׁקִּבֵּל עָלָיו קֹדֶם הַתְחָלַת הַלִּמּוּד. לְהִתְבּוֹנֵן מֻחְדָּשׁ עוֹד מְעַט בְּיִרְאַת ה' כוּ'. אַךְ לֹא הֵרְשָׁה לַעֲסֹק בְּהִתְבּוֹנְנוּת וּקְנִיַּת הַיִּרְאָה. אֶלָּא כְּפִי אֲשֶׁר יִשְׁקֹל בְּשִׂכְלוֹ לְפִי טִבְעוֹ וְעִנְיָנוֹ. שֶׁזֶּה הָעֵת הוּא צֹרֶךְ וְהֶכְרֵחִי לוֹ לַעֲסֹק בִּקְנִיַּת הַיִּרְאָה וּמוּסָר עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה מִזֶּה יוּכַל כָּל אִישׁ לְשַׁעֵר. כַּמָּה עֵת מֻכְרָח לוֹ. לְהִתְחַשֵּׁב עִם קוֹנוֹ בְּטָהֳרַת הַלֵּב בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהר"ז זצוק"ל. בְּסֵפֶר יְסוֹד וְשֹׁרֶשׁ הָעֲבוֹדָה בְּשַׁעַר הַנִּיצוֹץ כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְהָעֵרָה מִסִּפְרֵי יְרֵאִים וּמוּסָר הוּא יָדוּעַ וּפָשׁוּט. שֶׁמֵּהַתְמָדַת לִמּוּדוֹ בָּהֶם. יָבֹא בְּלֵב הָאָדָם מַטַּע נָעֳמָנִי הַיִּרְאָה מְאֹד וְיִרְאַת ה' תּוֹסִיף כוּ'. וְדָבָר זֶה אֵין צָרִיךְ סַעַד לְתָמְכוֹ. כִּי פָּשׁוּט

הוּא שֶׁמְּתוֹךְ לִמּוּד סִפְרֵי יְרֵאִים וּמוּסָר יָבֹא הָאָדָם אֶל הַתְּמָדַת הַלִּמּוּד כוּ'. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ בְּזוֹהַר חָדָשׁ דְּאִצְטָרִיךְ לֵיהּ לְבַר נַשׁ לְמִינְדַּע כוּ'. מַאן אָתֵי וּלְאָן יְהַךְ כוּ'. וַהֲאֵיךְ אִיהוּ זָמִין לְמֵיעַל בְּדִינָא קַמֵּא מַלְכָּא כוּ'. הֲרֵי מְבֹאָר שֶׁחִיּוּב עַל הָאָדָם לַחֲקֹר וְלֵידַע הַדִּין וְהָעֹנֶשׁ שֶׁל עוֹלָם הָעֶלְיוֹן כוּ'. וְכָל זֶה יִמְצָא הָאָדָם בְּסִפְרֵי יְרֵאִים וּמוּסָר. גַּם מִלִּמּוּד סִפְרֵי יְרֵאִים. יָבֹא הָאָדָם גַּם כֵּן לְמַדְרֵגַת הַחֲסִידוּת בְּכָל עִנְיְנֵי עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְגַם לְמִדּוֹת יְשָׁרוֹת וּמִנְהָגִים יְשָׁרִים שֶׁנִּמְצָא בְּסִפְרֵי יְרֵאִים. לָכֵן חִיּוּב גָּדוֹל מְאֹד מְאֹד עַל הָאָדָם. בְּלִמּוּד סִפְרֵי יְרֵאִים וּמוּסָר בְּכָל יוֹם בְּשִׁעוּר קָבוּעַ. וְגַם הָאַר"י ז"ל מְזַהִיר מְאֹד לְאָדָם. שֶׁיִּלְמֹד בְּכָל יוֹם סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְלֹא יֵעָדֵר אַף יוֹם אֶחָד מִלִּמּוּד זֶה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ׃

וּבַסֵּפֶר חוּט הַמְּשֻׁלָּשׁ. וְהוּא תּוֹלְדוֹת הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מַהר"מ סוֹפֵר זצוק"ל. בַּעַל סֵפֶר שוּ"ת חָתָם סוֹפֵר. חֲבַר מֵאֵת נָכְדּוֹ הָרַב הַגָּאוֹן. כָּתַב שָׁם מִדֶּרֶךְ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנַּ"ל בַּקֹּדֶשׁ. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְרֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה' כוּ'. עַל כֵּן לִמֵּד לִפְנֵיהֶם קֹדֶם כֹּל שִׁעוּר בְּסֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. כְּדֵי לְהַלְהִיב לְבָבָם בְּיִרְאַת ה'. וְכִמְעַט כָּל מוּסָרָיו וְהַנְהָגוֹתָיו הָיָה מִדִּבְרֵי סֵפֶר הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. וְכֵן חָפֵץ שֶׁתַּלְמִידָיו יַעַסְקוּ בּוֹ בִּימֵי בַּחֲרוּתָם. לְמַעַן יִקְבְּעוּ לָהֶם דֶּרֶךְ אֶחָד בַּעֲבוֹדַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כוּ'. וְכֵן אָמַר לְתַלְמִידָיו שֶׁיִּלְמְדוּ בְּסֵפֶר מְנוֹרַת הַמָּאוֹר. כִּי שָׁם מְלֻקָּטִים הֵיטֵב דִּבְרֵי אַגָּדַת חֲכָמֵינוּ ז"ל כוּ'. וְרָגִיל עַל לְשׁוֹנוֹ לוֹמַר לְתַלְמִידָיו. תַּאֲמִינוּ לִי שֶׁבְּיוֹם שֶׁאֵין אֲנִי לוֹמֵד מִסֵּפֶר מוּסָר. מַרְגִּישׁ אֲנִי בְּעַצְמִי הִצְטַנְּנוּת בְּיִרְאַת ה' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ׃

וְהַגָּאוֹן הַצַּדִּיק בַּעַל חַיֵּי אָדָם בְּהִלְכוֹת יוֹם כִּפּוּר כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְרָאוּי לְכָל אָדָם כוּ'. וּפְשִׁיטָא שֶׁהוּא חוֹב גָּמוּר עַל כָּל אָדָם. לִלְמֹד בְּכָל יוֹם בְּסִפְרֵי הַיִּרְאָה. אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה. שֶׁהוּא יוֹתֵר חִיּוּב מִכָּל לִמּוּדוֹ. וַאֲפִלּוּ אִם יִתְבַּטֵּל עַל יְדֵי זֶה מִלִּמּוּד פֶּרֶק מִשְׁנָיוֹת אוֹ מִשְּׁאָר לִמּוּד. כִּי מַה ה' אֱלֹהֶיךָ מְבַקֵּשׁ מִמְּךָ כִּי אִם לְיִרְאָה אוֹתוֹ. וְכִדְאִיתָא בַּמִּשְׁנָה אִם אֵין יִרְאָה אֵין תּוֹרָה כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם׃

וְהִנֵּה הֵיטֵב אֲשֶׁר כָּתַב הַגָּאוֹן הַנַּזְכָּר לְעֵיל. כִּי לֹא יֵרַע לֵבָב הָאָדָם בְּלָמְדוֹ סִפְרֵי מוּסָר. וּלְמֹרְאֵה עֵינַיִם יִתְבַּטֵּל עַל יְדֵי זֶה מִלִּמּוּד פֶּרֶק מִשְׁנָיוֹת. אוֹ מִשְּׁאָרֵי לִמּוּד. כִּי בְּשׁוּם עִנְיָן לֹא יַגִּיעַ שׁוּם נֶזֶק לְלִמּוּד הַתּוֹרָה. עַל יְדֵי לִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי כַּאֲשֶׁר יִתְעוֹרֵר לֵבָב הָאָדָם לְיִרְאָה אֶת ה'. עוֹד יוֹסִיף אֹמֶץ בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה לְהַרְבּוֹת זְמַן הַלִּמּוּד. כִּי הַרְבֵּה עִתּוֹת פְּנוּיוֹת יִמְצָא הָאָדָם לְלִמּוּד הַתּוֹרָה. וּלְקַמֵּץ מִשְּׁעוֹת בַּטָּלָה׃

וַהֲכִי נִכְבַּד הוּא. אֲשֶׁר מָצָאתִי בְּסֵפֶר מַגִּיד מֵישָׁרִים לְמָרָן הַבֵּית יוֹסֵף בְּסוֹף פָּרָשַׁת בְּהַר מַה שֶּׁהִזְהִיר לוֹ הַמַּגִּיד וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְתִקְרָא מַרְגָּנִיתָא דְּבֵי רַב בְּכָל יוֹם כוּ'. וְגַם כֵּן תִּקְרָא קְרִיאָה אַחַת מִסֵּפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת לְהַכְנִיעַ הַיֵּצֶר הָרַע וּלְהַשְׁפִּילוֹ מִתְּקִפּוֹ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה מַרְגָּנִיתָא דְּבֵי רַב. זֶהוּ אֲשֶׁר הֵבִיא בְּסֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה בְּשַׁעַר הַיִּרְאָה פֶּרֶק י"ב וְזֶה

לְשׁוֹנוֹ שָׁם. עוֹד בְּעִנְיְנֵי הַפְּטִירָה וְהַחֶשְׁבּוֹן מָצָאתִי מִכְּתַב יָד מַרְגָּנִיתָא שֶׁל רַבִּי מֵאִיר כוּ'. וְכִי מַה הֲנָאָה לָאָדָם וְסוֹפוֹ לִפְרֹשׁ מֵעוֹלָם לְעוֹלָם כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְזֶהוּ מַה שֶּׁכָּתַב בְּסֵפֶר מַגִּיד מֵשָׁרִים שָׁם שֶׁאָמַר הַמַּגִּיד לְמָרָן הַבַּיִת יוֹסֵף. וּזְכֹר מַה שֶּׁאָמַר הָרַב בְּמַרְגָּנִיתָא שֶׁלּוֹ מַה הֲנָאָה לָאָדָם כוּ'. וְעַיֵּן שָׁם בְּסֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה דִּבְרֵי הַמַּרְגָּנִיתָא בַּאֲרִיכוּת. כִּי הֵם דִּבְרֵי מוֹסָר פְּשׁוּטִים מֵעִנְיְנֵי הַפְּטִירָה וְהַחֶשְׁבּוֹן:

וְהִנֵּה כָּל קוֹרֵא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. מַה שֶּׁהִזְהִיר הַמַּגִּיד לְמָרָן הַבַּיִת יוֹסֵף בְּשׁוּם לֵב יֹאחֲזֵהוּ רַעַד וְרָתֵת. אִם הָאֶרֶז אֲשֶׁר בַּלְּבָנוֹן הֶחְסִיד הַקָּדוֹשׁ מָרָן הַבַּיִת יוֹסֵף אֲשֶׁר יָדוּעַ גֹּדֶל חֲסִידוּתוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ. וְשָׁלֹא פָּסַק אַף רֶגַע אַחַת מִלְּהַרְהֵר בְּדִבְרֵי תּוֹרָה. כְּמִבֹּאר שָׁם בְּסֵפֶר מַגִּיד מֵשָׁרִים בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת. וְאֶת גֹּדֶל מַעֲלָתוֹ כִּי מַלְאַךְ ה' דּוֹבֵר בּוֹ. וּבְכָל זֹאת צִוָּה לוֹ הַמַּגִּיד. לִקְרֹא בְּכָל יוֹם מַרְגָּנִיתָא דְּבֵי רַב. אֲשֶׁר הֵם דִּבְרֵי מוֹסָר פְּשׁוּטִים מֵעִנְיְנֵי הַפְּטִירָה וְהַחֶשְׁבּוֹן. וְכֵן לִקְרֹא בְּכָל יוֹם סֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. לְהַכְנִיעַ הַיֵּצֶר הָרָע וּלְהַשְׁפִּילוֹ מִתָּקְפּוֹ. מַה יַּעֲנוּ אֲזוֹבֵי קִיר. מֵעַתָּה הֲיוּכַל שׁוּם גֶּבֶר לְזַכּוֹת דַּרְכּוֹ. יְהִיֶה מִי שֶׁיִּהְיֶה. וְלִפְטֹר עַצְמוֹ מִלִּמּוּד הַמּוֹסָר בְּכָל יוֹם מַמָּשׁ:

וְהֶחָסִיד הַמְקֻבָּל מהר"מ פַּאפִּירַשׁ זְצוק"ל. בְּסֵפֶר אוֹר צַדִּיקִים כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְתִקְרָא בְּכָל יוֹם קְרִיאָה אַחַת מִסֵּפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. וְהַמַּגִּיד אָמַר שֶׁטּוֹב לִלְמֹד בּוֹ. וְנִרְאֶה לִי דִּבְזְמַנּוֹ לֹא הָיָה הַסֵּפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה. וְהָאִידָנָא לֹא תְּזוּז מֵינֵיהּ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְאדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. הָיָה אוֹמֵר כִּי מָצִינוּ גַּם לְחַכְמֵי הַתַּלְמוּד. שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בִּתְרוּפָה זוֹ. לַחֲזֹר אֶת פְּסוּקֵי יִרְאָה וְהַבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְכַמְבֹאָר בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ז'. רַב כִּי הֲוֵי חֲזֵי אַמְבּוּהָא אַבַּתְרֵיהּ. אָמַר אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ כִּגְלָלוֹ לָנֶצַח יֹאבַד. מַר זוּטְרָא חֲסִידָא כִּי הֲוֵי מְכַתְּפֵי לֵיהּ בְּשַׁבָּתָא דִּרְגָלָא אָמַר הָכֵי. כִּי לֹא לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם נֶזֶר לְדוֹר וָדוֹר. וְעַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ רַשְׁ"י אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם כוּ' כְּדֵי שֶׁלֹּא תְּזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו הָיָה אוֹמֵר כֵּן עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה זֶהוּ יְסוֹד לִמּוּד הַמּוּסָר. לְשַׁנֵּן בַּפֶּה דִּבְרֵי הַכְּתוּבִים אוֹ מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּיִרְאָה וּמוּסָר. אָכֵן הִנֵּה לְהַקָּדוֹשִׁים בַּעֲלֵי חֲזַ"ל הָיָה מַסְפִּיק לָהֶם. אִם רַק הִזְכִּירוּ בְּפִיהֶם פַּעַם אַחַת אֵיזֶה פָּסוּק. הַמַּהְבִּיל עִנְיְנֵי טוֹבַת הָעוֹלָם הַזֶּה. הִתְפַּעֵל נַפְשָׁם מִיָּד שֶׁלֹּא תְּזוּחַ דַּעְתָּם. אוּלָם אֶצְלֵנוּ כַּמָּה פְּעָמִים נָחוּץ לָנוּ לַחֲזֹר אַחַר פְּסוּקִים כְּאֵלֶּה. וּמַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַמַּלְהִיבִים לֵב. עַד שֶׁיַּעֲשֶׂה רֹשֶׁם קָטָן בִּלְבָבֵנוּ. אַף בִּפְרָט אֶחָד שֶׁל מִדַּת הַגַּאֲוָה. שֶׁלֹּא תְּזוּחַ דַּעְתֵּנוּ כָּל כָּךְ:

וּבְסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה שַׁעַר ג'. פֵּרֵשׁ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּמִשְׁלֵי א' לְדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. פֵּרוּשׁ כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וַעֲזִיבַת הָעֲבֵרוֹת יִקָּרֵא חָכְמָה כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם. וְאַחַר שֶׁיִּלְמֹד וְיֵדַע הַמִּצְוֹת וּמָה הֵם הָעֲבֵרוֹת. צָרִיךְ שֶׁיִּלְמֹד

גְּנוּת הָעֲבֵרוֹת וְהַהֶפְסֵד וְהָאֲבָדוֹן הַנִּמְצָא בָּהֶם לְהַרְחִיק נַפְשׁוֹ מֵהֶם. וּלְהוֹכִיחַ עַצְמוֹ בְּזִכָּרוֹן הָעֲנָשִׁים וּלְיַסֵּר זוּלָתוֹ. וְזֹאת הַיְדִיעָה תִּקָּרֵא מוּסָר וְלַמּוֹכִיחִים יִנָּעֵם לִלְמֹד לָדַעַת זֹאת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

פרק ו

הִנֵּה עָרַכְנוּ פֹּה. חֶבֶל גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים קְדוֹשִׁים וּמְקֻבָּלִים. אֲשֶׁר הִזְהִירוּ מְאֹד עַל הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כִּי הוּא חוֹבַ קָדוֹשׁ עַל כָּל אָדָם לְקִבֹּעַ עֵת לִלְמֹד בְּכָל יוֹם סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְיֵשׁ אֲשֶׁר הִגְדִּישׁוּ אֶת הַמִּדָּה. לִלְמֹד בְּסִפְרֵי מוּסָר פַּעֲמַיִם בְּכָל יוֹם עֶרֶב וָבֹקֶר. וּבְשֵׁם הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. כָּתְבוּ לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר כַּמָּה פְּעָמִים בְּכָל יוֹם. וְיֵשׁ גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים. אֲשֶׁר הִנְהִיגוּ אֶת לִמּוּד הַמּוּסָר בִּישִׁיבוֹתֵיהֶם. יְשִׁיבוֹת גְּדוֹלוֹת לֵאלֹקִים. לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר עִם בְּנֵי הַיְשִׁיבָה. וּמִלְּבַד זֶה הִנֵּה כָּל הַגְּאוֹנִים וְהַחֲסִידִים אֲשֶׁר עָמְלוּ לְחַבֵּר סִפְרֵי מוּסָר. הִנֵּה פְּעֻלָּתָם תָּעִיד עַל פְּנֵי דַּעְתָּם וְהַשְׁקָפָתָם בְּדָבָר לִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי הֲלֹא כָּל כַּוָּנָתָם הָיְתָה לְמַעַן אֲשֶׁר בְּסִפְרֵיהֶם יֶהֱגוּ וְיִלְמְדוּ. לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְדָבְקָה בּוֹ:

וְכַאֲשֶׁר נַשְׂכִּיל וְנִתְבּוֹנֵן בֵּינָה. כִּי הִנֵּה כָּל הַגְּאוֹנִים וְהַחֲסִידִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. אֲשֶׁר הִזְהִירוּ מְאֹד עַל לִמּוּד הַמּוּסָר. הֵמָּה הָיוּ לְפָנִים. וְחָיוּ בְּדוֹר מָלֵא דֵּעָה אֶת ה' בְּתוֹרָה וְיִרְאָה. כִּמְעַט כָּל הָעָם מִקְּטַנָּם וְעַד גְּדוֹלָם. הָיוּ מְשֻׁלּוֹמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל. כִּי נֶאֱמָנָה אֶת אֵל רוּחָם. הַמַּדָּעִים הָיוּ מוּזָרִים עוֹד בַּיָּמִים הָהֵם. וְכָל הַשְׂכָּלָתָם לֹא הָיָה כִּי אִם הַשֵּׂכֶל וְיָדַע אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל כֵּן הַתּוֹרָה וַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הָיְתָה בְּמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה מְאֹד. חַכְמֵי הַתּוֹרָה וְיִרְאֵי ה'. נָחֲלוּ כָּבוֹד וּגְדֻלָּה. תִּפְאֶרֶת וּתְהִלָּה. לֹא קָנְאוּ אָז בְּהוֹלְלִים וְלֹא בְּעוֹשֵׁי עַוְלָה. כִּי אִם קִנְאוּ בְּיִרְאַת ה' כָּל הַיּוֹם. רוּחַ הָעֵת הַחֲדָשָׁה. אֲשֶׁר יָכְנוּ הַיּוֹם בְּשֵׁם רוּחַ הַזְּמַן. עוֹד לֹא נִרְאָה וְלֹא נִשְׁמַע בָּאָרֶץ. כִּי אִם רוּחַ דַּעַת וְיִרְאַת ה'. וּבְכָל זֹאת מָצְאוּ הַגְּאוֹנִים וְהַחֲסִידִים הָהֵם. אֶת לִמּוּד הַמּוּסָר. לְדָבָר נָחוּץ וּמֻכְרָח אֶל הָאָדָם. לִיסוֹד חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ:

וּמַה גַּם אֲחֵרֵי אֲשֶׁר בִּרְבוֹת הַיָּמִים וְשִׁנּוּי הָעִתִּים. חֲדָשׁוֹת נִהְיָה בָּאָרֶץ. וְהִנֵּה רוּחַ וְהִנֵּה רַעַשׁ. וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה בְּסוּפָה וּסְעָרָה. וַתִּגַּע בְּפִנּוֹת הַבַּיִת בֵּית ה' וְאֹהֲלֵי יַעֲקֹב. הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה רָגְזוּ מִמְּקוֹמָם. יְסוֹדוֹתֵיהֶם הֻחֲלוּ לְהִתְמוֹטֵט. וְעַמּוּדֵיהֶם הִתְפַּלְּצוּן. חֲלַל תִּפְאַרְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. וְהוּרַד עֲדֵי הַיִּרְאָה. צַדִּיק נֶעֱזָב. וְסָר מֵרַע מְשֻׁתּוֹלָל. יִרְאֵי ה' יִתְחַבְּאוּ בְּנִקְרוֹת הַצּוּרִים. יָשׁוּחוּ וְיִמְעָטוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם. וּמֵעֵת לְעֵת כַּלְבּוּשׁ יַחֲלִיפוּ וְיַחֲלֹפוּ. הֲמוֹן תְּמוּרוֹת וּצְבָא חֲלִיפוֹת. בְּמַצַּב הַתּוֹרָה וַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וַתֵּרֶד מַטָּה מַטָּה אֲחוֹרַנִּית. וְאִם כֵּן מַה נּוֹרָא הַחוֹבַ שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר. לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר יִרְאַת ה' בָּקֶרֶב הָאָדָם. וַאֲשֶׁר כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יָזִיזוּ אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ:

וְכֵן מַה שֶּׁכָּתַב הַגְּאוֹן הֶחָסִיד מָרְנָא יְהוֹנָתָן זצוק"ל בַּעַל אוּרִים וְתֻמִּים. כִּי נָהֹג לִלְמֹד עִם תַּלְמִידָיו בַּחוּרִים בְּנֵי הַיְשִׁיבָה סִפְרֵי מוּסָר. וְכָתַב לְמַעַן לֹא יִהְיוּ בַּעֲוֹנוֹת הָרַבִּים בַּחוּרִים נֶעֱדָרִים מִיִּרְאָה. וְהוֹלְכִים אַחַר הֶבֶל עוֹלָם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה אֱמֶת מַה נֶּהְדָּר וּמַה נִּכְבָּד הַדָּבָר הַזֶּה. לְהַדְרִיךְ בְּנֵי הַנְּעוּרִים לִלְמוּד הַמּוּסָר. לְמַעַן יִהְיוּ הַנְּטִיעִים מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאִם הַגְּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל אָמַר כֵּן בְּדוֹרוֹ לִפְנֵי מֵאָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. עֵת אֲשֶׁר הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה עָמְדָה בְּמַעֲלָה רָמָה. וּכְבָר הִכִּיר לָדַעַת אֶת רוּחַ בְּנֵי הַנְּעוּרִים. כִּי בְּקַל יָנוּעוּ וְיָנוּדוּ. לְכָל אֲשֶׁר יִהְיוּ רוּחָם לְלֶכֶת. כְּנוֹעַ עֲצֵי יַעַר מִפְּנֵי רוּחַ. וְעַל כֵּן יָעֵץ מֻשָּׁרִים. לְהַדְרִיךְ אוֹתָם בְּמַעְגְּלֵי יֹשֶׁר. עִם לִמּוּד הַמּוּסָר. שֶׁלֹּא יִהְיוּ בַּחוּרִים נֶעֱדָרִים מִיִּרְאָה וְהוֹלְכִים אַחַר הֶבֶל עוֹלָם. רַק הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה יִהְיוּ אֲצָלָם תָּמִים יַחְדָּו. וְכֵן הִנְהִיג אַחֲרָיו הַגְּאוֹן הֶחָסִיד מהר"מ סוֹפֵר זצוק"ל. אֶת לִמּוּד הַמּוּסָר בִּישִׁיבָתוֹ הָרָמָתָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

עַתָּה מַה נֹּאמַר וּמַה נְּדַבֵּר. כַּאֲשֶׁר נַשְׁקִיף בְּעֵין הַבְּחִינָה. מַה בֵּין רוּחַ הַדּוֹרוֹת הָהֵם. לְרוּחַ הַדּוֹר הַזֶּה. מַה גָּדוֹל וּמַה נּוֹרָא הַחוֹבָה לְקַבֵּעַ לִמּוּד הַמּוּסָר בְּכָל הַיְשִׁיבוֹת הַגְּדוֹלוֹת. לְהַשְׁרִישׁ גִּזְעָם בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּלְכָל מִדָּה נְכוֹנָה. בְּעוֹד כַּפְתָּם רַעֲנָנָה. וְיִהְיוּ כְּגֶפֶן פּוֹרִיָּה. בְּתוֹרָה וְיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִדּוֹת יְשָׁרוֹת:

וְהִנֵּה בַּגְּמָרָא בָּבָא בַּתְרָא דַּף ח' דָּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ זֶה דַּיָּן כוּ'. וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד. אֵלּוּ מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת כוּ'. וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י מְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים הֵן. שֶׁמְּלַמְּדִין וּמְחַנְּכִין אוֹתָן בְּדֶרֶךְ טוֹבָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הֲרֵי כִּי רַשִׁ"י ז"ל הוֹסִיף עִם הַלִּמּוּד. שֶׁמְּחַנְּכִין אוֹתָן בְּדֶרֶךְ טוֹבָה:

אוּלָם לְתִמָּהוֹן לֵבָב נִרְאֶה אֶת אֲשֶׁר לֹא פִּלַּלְנוּ. כִּי הַסְּגֻלָּה הַיְקָרָה הַזֹּאת. שֶׁל לִמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. אֲשֶׁר הֵכִינוּ לְפָנֵינוּ הַחֲסִידִים חַכְמֵי הַמּוּסָר. לִגְהוֹת צִרֵי וּמְזוֹר לְכָל חֹלִי וְכָל מַדְוֵי הַנֶּפֶשׁ. וִיסוֹדָתָהּ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל. וְכֵן בְּדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל. וְכַמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים הִזְהִירוּ לִמְאֹד עַל הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה הַלִּמּוּד הַיָּקָר הַזֶּה נִשְׁכַּח כְּמֵת מִלֵּב. עָנָן סְתָרָה וַעֲרָפֶל חֲתוּלָתָהּ. וְגוֹרָלָהּ הוּא כְּגוֹרַל אִישׁ מִסְכֵּן וְחָכָם. אֲשֶׁר בְּכֹחַ חָכְמָתוֹ הוּא. לְמַלֵּט אֶת הָעִיר הַקְּטַנָּה מִיַּד מֶלֶךְ גָּדוֹל הַסּוֹבֵב אוֹתָהּ לְלָכְדָהּ. וְעָלָיו אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחָכְמָתוֹ קֹהֶלֶת ט'. וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת הַמִּסְכֵּן הַהוּא. וְכֵן הוּא גּוֹרַל הַלִּמּוּד הַיָּקָר שֶׁל סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר אֲשֶׁר יְשׁוּעָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ. וְיֵשׁ בְּכֹחָהּ לְמַלֵּט נֶפֶשׁ הָאָדָם מִיַּד שְׁאוֹל סֶלָה. וּבְכָל זֹאת אֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב לִזְכֹּר אֶת הַסְּגֻלָּה הַיְקָרָה הַזֹּאת. אֲשֶׁר בָּהּ יוּכַל לִהְיוֹת נוֹשָׁע תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים. הֵן בַּעֲלֵי עֵסֶק עֲמוּסֵי הַטִּרְדָּה. וְהֵן

הַיּוֹשְׁבִים לִפְנֵי ה' בְּאָהֳלֵי תוֹרָה. לֹא יָחוּשׁוּ לְנַפְשָׁם. לְהַפְרִישׁ שָׁעָה קַלָּה בְּכָל יוֹם. לִלְמֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. אַף כִּי גַּם הַלִּמּוּד הַזֶּה שֶׁל סִפְרֵי יִרְאָה. הֵן הֵן גּוּפֵי תוֹרָה:

וּבְכֵן מַחֲשַׁבְתָּם הַטּוֹבָה וְכַוָּנָתָם הָרְצוּיָה. שֶׁל הַגְּאוֹנִים הַחֲסִידִים מְחַבְּרֵי סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. אֲשֶׁר עָמְלוּ וְיָגְעוּ לִזְכּוֹת אֶת הָרַבִּים. לְפַנּוֹת הַדֶּרֶךְ וּלְיַשֵּׁר הַמְּסִלָּה לַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִלְמֹד חָכְמָה וּמוּסָר. עֵצָה וְתוּשִׁיָּה. יִרְאַת ה' וְעַנְוָת צֶדֶק. וְכָל מִדָּה נְכוֹנָה. כְּמַעַט עָלָה בַּתּוֹהוּ כִּי סִפְרֵיהֶם הַקְּדוֹשִׁים מֻנָּחִים בְּקֶרֶן זָוִית. אֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ. כִּי אִם שְׂרִידִים אֲשֶׁר ד' קוֹרֵא. וְרַק אֵיזֶה מֻעָּט הֶעְתִּיקוּ לַשָּׂפָה הַמְדֻבֶּרֶת. וְהָיָה לַהֲמוֹנֵי עַם וְלַנָּשִׁים לִקְרוֹת בָּהֶן. אָכֵן מֵאָז פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ סְפָרִים הַחִיצוֹנִים בְּשָׂפָה זוֹ. כִּמְעַט חָדְלוּ סִפְרֵי מוּסָר לִהְיוֹת לָהֶם מַהְלְכִים גַּם אֵצֶל הֲמוֹנֵי עַם. וּבְכֵן רַבָּה הָעָזוּבָה עַל פְּנֵי לִמּוּד הַיִּרְאָה. וְכִמְעַט נִכְחָד מִתַּחַת שְׁמֵי ה':

וְכַאֲשֶׁר נַחֲקֹרָה לָדַעַת סִבַּת הַדָּבָר. בְּשֶׁל מִי הָרָעָה הַזֹּאת. הַלִּמּוּד הַיָּקָר הַזֶּה שֶׁל סִפְרֵי מוּסָר. הַמְלַמֵּד לָאָדָם חָכְמָה וְדַעַת וְיִרְאַת ה'. צֶדֶק וּמֵישָׁרִים. וְכָל מִדָּה יְקָרָה וַחֲמוּדָה. מַדּוּעַ כֹּה נֶעֱזָב וְנִטַּשׁ. וְאֵין לָהּ מַהְלְכִים בֵּין הַחַיִּים. אָכֵן נִמְצָא כִּי מִלְּבַד הַמּוֹנְעִים אֲשֶׁר זָכַר בְּסֵפֶר דִּבְרֵי יְהוֹשֻׁעַ. הָעוֹצְרִים בְּעַד הָאָדָם לְבַל יִטְעַם וְיִרְאֶה בְּטוּב הַלִּמּוּד הַיָּקָר הַזֶּה עַיִן שָׁם. אָכֵן עוֹד סִבּוֹת לְהַנָּה. אֲשֶׁר יְגַדְּרוּ אֶת דַּרְכָּהּ בְּגָזִית. לְבַל תַּעֲבֹר בָּהּ רֶגֶל אִישׁ. וְהֵמָּה עִקָּרִים גַּשְׁמִית וְרוּחָנִית:

סִבָּה הַגַּשְׁמִית הִיא. כִּי הֲלֹא לִמּוּד הַמּוּסָר הוּא בְּתוֹר רְפוּאָה לְמַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ. וּבְהֶכְרֵחַ צָרִיךְ שֶׁתִּתְקַדֵּם בְּקֶרֶב לֵבָב הָאָדָם. הַהַכָּרָה לֵידַע כִּי הַנֶּפֶשׁ חוֹלָה מְאֹד. וְאַחֲרֵי כֵּךְ הַחֵפֶץ וְהָרָצוֹן לְבַקֵּשׁ מָזוֹר לְמַחֲלָתוֹ. וְהוּא לְבַקֵּשׁ רְצוֹן ה' לְהִתְקָרֵב לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְלָזֶה גּוּפָהּ הֲלֹא נִדְרָשׁ חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבִּים מֵחֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ. וּבְאֵין מוּסָר הֲלֹא אֵין חֶשְׁבּוֹן וְדַעַת. וּמֵאַיִן יִוָּלֵד בְּקִרְבּוֹ הַהַכָּרָה וְהַהִתְעוֹרְרוּת הַזֹּאת לָרֹאשׁוֹנָה. בְּלֹא לִמּוּד הַמּוּסָר. וּבְאֵין מֵעִיר וּמְעוֹרֵר:

זֹאת שֵׁנִית כִּי עֶצֶם הַסְּגֻלָּה שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר. אִם כִּי כוֹלֶלֶת חֶשְׁבּוֹנוֹת רַבִּים. אוּלָם יָדוּעַ כִּי הַיְסוֹד בָּהּ הוּא חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ מֵיִרְאַת הָעֹנֶשׁ לַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. כִּי הֲלֹא צָבָא לֶאֱנוֹשׁ עֲלֵי אֶרֶץ. כָּל עֲמַת שֶׁבָּא כֵּן יֵלֵךְ. כַּאֲשֶׁר יָצָא מִבֶּטֶן עֵרֹם. כֵּן יָשׁוּב לָלֶכֶת. וְלִזְכֹּר אֶת יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ. וְכִי יִפָּקֵד אֱלֹקֵי הַמִּשְׁפָּט עַל כָּל נֶעְלָם. וּכְמוֹ שֶׁשָּׁנוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּרֵישׁ פֶּרֶק ג' דְּאָבוֹת הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים כוּ'. הִנֵּה הַלִּמּוּד וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בָּעִנְיָנִים הָאֵלֶּה. בַּהַשְׁקָפָה הָרִאשׁוֹנָה הֵם דֶּרֶךְ תּוּגָה וְעֶצֶב. וְכָל יֶשַׁע וְחֵפֶץ הָאָדָם הוּא לִהְיוֹת בְּשִׂמְחָה וְטוּב לֵב תָּמִיד. לְהָסִיר דְּאָגָה מִלְּבָבוֹ. וּלְהַעֲבִיר יָגוֹן מִבְּשָׂרוֹ וְלִחְיוֹת בְּשַׁלְוָה. וְעַל כֵּן לֹא יַחְפֹּץ לִנְגֹּעַ אַף בַּקְצֵה לִמּוּד הַמּוּסָר. מִבְּלִי הִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ וּלְמָרֵר אֶת רוּחוֹ:

אם כִּי הָאֱמֶת לֹא כֵן הוּא. כִּי הָרְפוּאָה הַזֹּאת שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר. הִיא תְּחִלָּתָהּ מַר וְסוֹפָהּ מָתוֹק. כִּי כַּאֲשֶׁר יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ לִלְמֹד בְּסִפְרֵי מוּסָר. אָז בְּעֵינָיו יִרְאֶה וּלְבָבוֹ יָבִין. כִּי לְשִׂמְחָה מַה זּוּ עוֹשָׂה. וְלַשָּׁוְא הוּא לְהִיוֹת עוֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרַע. אֲשֶׁר יִקָּרֶה אוֹתוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. וְלֵילֵךְ בְּעִוֶּר בַּאֲפֵלָה. אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין מָנוֹס וּמִפָּלָט לְהִנָּצֵל מִזֶּה. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּפֶרֶק ד' דְּאָבוֹת. בְּעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת וּבְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְנַהֲפֹךְ הוּא כִּי יִשְׂמַח בְּחֶלְקוֹ וְיָגִיל בִּרְעָדָה. אֲשֶׁר נִפְקְחוּ עֵינָיו לָדַעַת טוֹב וָרַע. לִהְיוֹת רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. וּלְקַדֵּם אֶת פְּנֵי הָרָעָה בְּכָל מַה שֶּׁאֶפְשָׁר:

אוּלָם סִבַּת הָרוּחָנִית הִיא פְּשׁוּטָה. כִּי זֹאת הִיא עֻצַּת הַיֵּצֶר. הוּא הַמֶּלֶךְ גָּדוֹל הַסּוֹבֵב אֶת הָעִיר הַקְּטַנָּה. הִיא הַגְּוִיָּה עִם הֶמּוֹן כּוֹחוֹתֶיהָ וּבוֹנֶה עָלֶיהָ מְצוּדִים לִכְבֹּשׁ אוֹתָהּ וּלְלָכְדָהּ וּמְצוּדָתוֹ פְּרוּשָׂה עַל כָּל הַחַיִּים. וְיַעַן כִּי אַךְ יִרְאַת ה' הִיא כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר. לִלְחֹם אֶת מוֹשֵׁל. וְלַעֲמֹד כְּנֶגְדּוֹ בְּמַעֲרָכוֹת קָרֵב. וְלִמּוּד הַמּוּסָר הוּא הַמַּשְׁפִּיעַ שֶׁפַע יִרְאַת ה'. כִּי עַל כֵּן הוּא נִצָּב בִּפְנֵי הָאָדָם לְשָׂטָן. עַל יַד דֶּרֶךְ לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר לְמַעַן יֵלֵךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ. וּבְרֹב אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה. בְּאֵין חָכְמָה וּמוּסָר. בְּאֵין חֶשְׁבּוֹן וָדַעַת. מַה שֶּׁהָיָה וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה לְאַחֲרוֹנָה. וּבְכֵן נָקֵל לוֹ לְצוֹדֵד בְּנֵי אָדָם בְּמִכְמַרְתּוֹ כִּדְגֵי הַיָּם. וְכָאֶסֹף בֵּיצִים עֲזוּבוֹת. בְּאֵין מַצִּיל וּמוֹשִׁיעַ:

וּבְיוֹתֵר כִּי הִנֵּה מִתַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיֵּצֶר עַרְמָתוֹ וְתַחְבּוּלוֹתָיו הוּא. כִּי אַף כַּאֲשֶׁר תִּגְבַּר יְמִינוֹ עַל הָאָדָם. לְלָכֹד אוֹתוֹ בַּמְּצוּדָה. לְהַתְעוֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב. לְהוֹלִיכוֹ עֲקַלְקַלּוֹת בְּתוֹהוּ לֹא דָרֶךְ. וְלִמְשֹׁל עָלָיו מִמְּשָׁל רַב כִּרְצוֹנוֹ. וְאַף אִם כְּבָר חָלְפוּ שָׁנִים רַבּוֹת וְכֵן נָגוֹזוּ וְעָבַר. בְּכָל זֹאת עוֹד יָרֵא וּמְפַחֵד תָּמִיד. וְאֵינוֹ בָּטוּחַ עִם הָאָדָם. כִּי אָכֵן רוּחַ הִיא בֶּאֱנוֹשׁ וְהַבְּחִירָה בְּיָדוֹ. וּפֶן יִפְקַח עֵינֵי שִׂכְלוֹ. וְיִרְצֶה לָצֵאת מִתּוֹךְ הַהֲפָכָה. כִּי יָשׁוּב וְנִחַם עַל הָרָעָה. וִימַלֵּט עַל נַפְשׁוֹ. וְאָז יַעֲלֶה כָּל עֲמָלוֹ בַּתֹּהוּ. כִּי עַל כֵּן יִתֵּן עָלָיו שִׁבְעָה עֵינַיִם. וַיַּפְקִיד עָלָיו שׁוֹמְרִים. לִשְׁמֹר מִפָּנָיו אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. לִשְׁמֹר אֶת עֻקְּבוֹתָיו. וְלִסְפֹּר אֶת צַעֲדֵי רַגְלָיו. לְבַל יִבְרַח וִימַלֵּט מִיָּדוֹ כְּצִפּוֹר מִפַּח:

וְכִי נִתְפַּלֵּא אֵיפוֹא. בַּמֶּה כֹּחוֹ גָּדוֹל לְכִלֹּא אֶת רוּחַ הָאָדָם. לִשְׁמֹר עָלָיו לְבַל יְזוֹרֵר וְיִתְנַעֵר מֵעֲפַר חָמְרִיּוּתוֹ. לְהִתְעוֹרֵר לָצֵאת מֵעֵמֶק עָכוֹר אֶל פֶּתַח תִּקְוָה. אָכֵן הוּא מוּבָן עִם מַה שֶּׁכָּתַב בְּסֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים פֶּרֶק ב' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְאוּלָם הִנֵּה זֹאת בֶּאֱמֶת אַחַת מִתַּחְבּוּלוֹת הַיֵּצֶר הָרָע וְעָרְמָתוֹ. לְהַכְבִּיד עֲבוֹדָתוֹ בִּתְמִידוּת עַל לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם. עַד שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָהֶם רֶוַח לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהִסְתַּכֵּל בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ הֵם הוֹלְכִים. כִּי יוֹדֵעַ הוּא שֶׁאִלּוּלֵי שָׂמִים לִבָּם כִּמְעַט קַט עַל דַּרְכֵיהֶם. וַדַּאי שֶׁמִּיָּד הָיוּ מַתְחִילִים לְהִנָּחֵם מִמַּעֲשֵׂיהֶם כוּ'. וַהֲרֵי זֶה מֵעֵין עֻצַּת

פֹּרַעֹה הָרָשָׁע. שֶׁאָמַר תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה כוּ'. הָיָה מִשְׁתַּדֵּל לְהַפְרִיעַ לִבָּם מִכָּל הִתְבּוֹנְנוּת. בְּכֹחַ הַתְּמָדַת הָעֲבוֹדָה הַבִּלְתִּי מַפְסֶקֶת. כֵּן הִיא עֲצַת יֵצֶר הָרַע מַמָּשׁ עַל הָאָדָם:

וְהִנֵּה הֶחָסִיד זצוק"ל סָתַם וְלֹא פֵּרֵשׁ. דְּבַר עִנְיַן הַכְבָּדַת הָעֲבוֹדָה עַל לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם. מַהוּ הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת. אוּלָם נִרְאֶה כִּי זֶהוּ כּוֹלֵל שְׁנֵי דְּבָרִים. א' הַטִּפּוּל וְהַטִּרְדָה בְּעִסְקֵי הַתֵּבֵל. אֶת הַהֶכְרֵחִיּוּת לִמְצֹא טֶרֶף בֵּיתוֹ. וּבַקֻּשַׁת הַמּוֹתָרוֹת. כִּי הָאָדָם שָׁקוּעַ בַּטִּרְדָה הַזֹּאת בְּכָל לֵב וָנֶפֶשׁ. לֶאֱסֹף וְלִכְנֹס עִנְיָן. וּלְהַרְבּוֹת מִקְנֶה וְקִנְיָן. וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. כִּי אֵין לַחֶמְדָּה הַזֹּאת מִדָּה. וְאֵין לְתַשּׁוּקָה זוֹ גְּבוּל. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. אֵין אָדָם מֵת וַחֲצִי תַּאֲוָתוֹ בְּיָדוֹ. יֵשׁ לוֹ מָנָה מְבַקֵּשׁ מָאתַיִם כוּ':

הַשֵּׁנִית הִיא טִרְדַּת הָאָדָם עִם יְצִרוֹ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּיוֹמָא דַּף ל"ה. נָאָה הָיִיתִי וְטָרוּד בְּיִצְרִי הָיִיתִי כוּ' עַיֵּן שָׁם. כִּי אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁמַּטְרִיד אֶת הָאָדָם וּמְבַלְבֵּל אֶת דַּעְתּוֹ כְּמוֹ טִרְדַּת הַיֵּצֶר. אֲשֶׁר יְסִיתֵהוּ לֵילֵךְ אַחַר הַהֶבֶל. בְּדַרְכֵי לִבּוֹ וּבְמַרְאֵה עֵינָיו. לְכָל אֲשֶׁר יִשָּׂאֵהוּ רוּחַ תַּאֲוָתוֹ לָלֶכֶת וּמְדוֹתָיו הַפְּחוּתוֹת לְכַלֵּה וּלְהַשְׁחִית וּמִשְׁתֵּי אֵלֶּה טִרְדַּת עִסְקֵי הַתֵּבֵל. וְטִרְדַּת הַיֵּצֶר. הָאָדָם מֻכֶּה בְּעִוָּרוֹן וּבְתִמָּהוֹן לֵבָב. וְנָתוּן כְּמוֹ בְּתוֹךְ כַּף הַקֶּלַע. רֹאשׁוֹ עָלָיו כְּגַלְגַּל וְלִבּוֹ סְחַרְחַר. טַח עֵינָיו מֵרְאוֹת וְלִבּוֹ מִלְהַשְׂכִּיל. הוּא הַכְבָּדַת הָעֲבוֹדָה עַל לִבּוֹת בְּנֵי הָאָדָם שֶׁכָּתַב הֶחָסִיד הַנַּ"ל:

וְעַל כָּל פָּנִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר כָּל עָמַל הַיֵּצֶר הָרַע עֶרְמָתוֹ וְתַחְבּוּלוֹתָיו הוּא. לְהַפִּיל תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם. וְלִשְׁמֹר עָלָיו לְבַל יִפְקַח עֵינֵי שִׂכְלוֹ. לְדַעַת טוֹב וָרַע וּלְהִתְעוֹרֵר לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר נַפְשׁוֹ. כִּי יַכְבִּיד עֲבוֹדָתוֹ בְּתָמִידוּת עַל לִבּוֹ. עַד שֶׁלֹּא יִשְׁאַר לוֹ רֶוַח לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהִסְתַּכֵּל עַל דְּרָכָיו. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר מִסְלַּת יְשָׁרִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְלָזֶה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי לְמוּד הַמּוּסָר הוּא כְּקוֹץ מַכְאִיב בְּעֵינֵי הַיֵּצֶר הָרָע. כִּי עַל יְדֵי זֶה תִּפָּרַע כָּל עֲצָתוֹ וְכָל חָכְמָתוֹ תִּתְבַּלַּע. כִּי הֲלֹא כָּל פְּרִי לְמוּד הַמּוּסָר הוּא דַּרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן מֵהֶחֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. וְהַהִתְבּוֹנְנוּת בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וּמַה גַּם אִם הָאָדָם יִתֵּן אֶל לִבּוֹ. לְקַבֵּעַ לוֹ עֵת בְּכָל יוֹם. לִלְמֹד סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כִּי אָז לַשָּׁוְא שָׂקַד שׁוֹמֵר. לִשְׁמֹר מִפָּנָיו אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. כִּי כַּאֲשֶׁר יִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ בְּיִרְאַת ה'. וְיִתְבּוֹנֵן עַל דְּרָכָיו. יַהֲרֹס אֶת הַמְּצוּדָה וְיִנָּדַע אֶת הַמַּסְגֵּרוֹת. וְיִהְיֶה הַדֶּרֶךְ פְּתוּחָה לְפָנָיו. לָנוּס וּלְהִמָּלֵט עַל נַפְשׁוֹ לְהִנָּצֵל כַּצִּבְי מִיָּד. לְהִתְנַחֵם עַל רָעָתוֹ. וְלָשׁוּב אֶל ד' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. כִּי עַל כֵּן מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי הַיֵּצֶר הָרַע יֵצֵא נֶגֶד לִמּוּד הַמּוּסָר. בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה. וְלֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לִיקַּח כָּל הָאֶמְצָעִים. לְהָסֵב לֵב הָאָדָם אֲחוֹרַנִּית מִלִּמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. אִם בְּטַעֲנוֹת שְׁדוּפוֹת קַדִּים. אוֹ בִּשְׁאָר דְּרָכִים אֲשֶׁר נָכוֹנוּ לְפָנָיו. לַחֲסֹם אֶת דַּרְכָּהּ. וְלִגְדֹּר אֶת נְתִיבוֹתֶיהָ בְּגָזִית. לְבַל תַּעֲבֹר בָּהּ רֶגֶל אִישׁ:

אָמְנָם אֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בִּפְנֵי דִּרְכֵי הַחָכְמָה. הָאָדָם בְּחָכְמָתוֹ יַרְגִּיז גַּם אֶת הָאֲרִי מִסֻּבָּכוֹ וַיִּלְכְּדֵהוּ בַּמְצוּדָה. גַּם אֶת הַתַּנִּים הַגְּדוֹל יַעֲלֵהוּ בַּחַכָּה. וּמַה גַּם לְצוֹדֵד לֵבָב בָּשָׂר. לְמָשְׁךְ אוֹתוֹ בְּחֶבְלֵי הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. לְטוֹב לוֹ כָּל הַיָּמִים. וְעַל כֵּן לוֹ עָמְדוּ תוֹמְכִים בִּימִין לְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. לְתָמְכָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּחָכְמָה וְעֵצָה. לֹא הָיְתָה כָּל כָּךְ כַּלָּה וְנֶחֱרָצָה. כִּי כָּל דָּבָר טוֹב וּמוֹעִיל רַק בְּחֶבְלֵי עֵצָה וְתַחְבּוּלָה יִתְמֵךְ. כַּאֲשֶׁר כֵּן עָמְלוּ בוֹנִים תָּמִיד. לְתוֹרָה וְלִתְעוּדָה לְתָמְכָהּ וּלְסַעֲדָהּ. אוּלָם עַל פְּנֵי הָעִנְיָן הַנִּשְׁגָּב הַלָּזֶה שֶׁל לְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. שָׁכְנָה דּוּמְיָה חֲרִישִׁית וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט. בְּאֶפֶס מֵעִיר וּמְעוֹרֵר. אֵין מַחֲזִיק בְּיָדֵהוּ. וְאֵין תּוֹמֵךְ גּוֹרְלֵהוּ. לֹא בְּדִבּוּר וְלֹא בְּמַעֲשֶׂה. אֵין חָזוֹן נִפְרָץ. אֵין מוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר. וְאֵין מְבַשֵּׂר צֶדֶק בְּקָהָל רַב לֵאמֹר. זֶה הַדֶּרֶךְ לְכוּ בוֹ. אִכְלוּ מִפְּרִי פִּי סִפְרֵי הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וְתָאוֹרָנָה עֵינֵיכֶם וּתְחִי נַפְשְׁכֶם. לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מַטָּה. וְלִשְׁבֹּעַ בִּנְעִימוּת בִּיקָר וְעֵדֶן נָצַח:

פרק ז

אָמְנָם לַכֹּל זְמַן וְעֵת לְכָל חֵפֶץ. כֵּן בָּא הָעֵת לְהַחֲיוֹת הַסְּגֻלָּה הַיְקָרָה הַזֹּאת. שֶׁל לְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר מֵעֲרַמַּת עָפָר. לְמַעַן תְּהִי לְמַעְיְנֵי הַיְשׁוּעָה. לְהַחֲיוֹת עַם רַב חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. כִּי עַל כֵּן בְּחֶמְלַת ה' עַל עַמּוֹ. בָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹר יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ רִכְבּוֹ וּפָרָשׁוֹ. כ"ק אדמו"ר הַגָּאוֹן הַגָּדוֹל הֶחָסִיד הָאֱמִתִּי קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוקללה"ה מֵעִיר סָאלַאנְט. וְהֵן בִּימֵי עֲלוּמָיו יָצַק מַיִם עַל יַד אִישׁ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא. כ"ק הַגָּאוֹן הַגָּדוֹל הֶחָסִיד וְהֶעָנָו אוֹר עוֹלָם קְדוֹשׁ ד' מְכֻבָּד מָרָנָא יוֹסֵף זוּנְדִיל זצוק"ל. הַמְפֻרְסָם בְּפִי כֹּל בְּשֵׁמוֹ ר' זוּנְדִיל סָאלַאנְטֶער. תַּלְמִיד חָבִיב לְהַגָּאוֹן הַגָּדוֹל הֶחָסִיד רַבָּן שֶׁל בְּנֵי הַגּוֹלָה מוהר"ח זצוק"ל מְוואלָאזִי'ן. וְאדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. שִׁמֵּשׁ אֶת רַבּוֹ בְּקֹדֶשׁ. וְקִבֵּל מִפִּיו דַּרְכֵי הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר וַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיָצַק מַיִם עַל יָדוֹ שָׁנִים רַבּוֹת. עַד אֲשֶׁר נָסַע רַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מָרָנָא יוֹסֵף זוּנְדִיל הַנִּזְכָּר לְעֵיל. לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ יְרוּשָׁלַיִם תוב"ב:

וְהִנֵּה לְסַפֵּר פֹּה אֶת כָּל פָּרָשַׁת גְּדֻלַּת הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהרי"ז הַנִּזְכָּר לְעֵיל זצוק"ל. כָּל תִּקֻּף צַדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ עִנְוָתָנוּתוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ. אֲשֶׁר שִׁמְעָה אָזְנֵנוּ מִפֶּה קָדוֹשׁ אדמו"ר זצוק"ל. אֶת אֲשֶׁר הָיָה מְסַפֵּר תָּמִיד גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת מִמַּעֲלוֹת רַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל. תִּקְצַר הַיְרִיעָה מֵהָכִיל. וְאֶפֶס קָצֵהוּ יִרְאֶה הַקּוֹרֵא בְּהַקְדָּמַת אדמו"ר זצוק"ל לְסֵפֶר הַתְּבוּנָה בְּשׁוּלֵי הַיְרִיעָה שָׁם. בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל וְיָצַקְתִּי מַיִם עַל יְדֵי מוֹרִי הָרַב מ' יוֹסֵף זוּנְדִיל הַיּוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַיִם תוב"ב וְעַד כֹּה לֹא הִגַּעְתִּי לְקַרְסֻלָּיו הוּא הָיָה כוּ'. הֶאֱרַכְתִּי מְעַט בְּמַעֲלַת אָדָם הַגָּדוֹל הַלָּזֶה אוֹר עוֹלָם לְפִי הַשַּׁעֲרָתִי כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹן אדמו"ר זצוק"ל עַיֵּן שָׁם. וְכֵן רָאִיתִי בְּמִכְתָּב אֶחָד מִכְּתַב יָד קָדְשׁוֹ אדמו"ר זצוק"ל שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כַּאֲשֶׁר שִׁמַּשְׁתִּי אֶת מוֹרִי וְרַבִּי הָרַב הַגָּאוֹן הַצַּדִּיק כוּ' כְּמוֹ' יוֹסֵף זוּנְדִיל נ"י הַנִּזְכָּר לְעֵיל כַּמָּה שָׁנִים. וְיָדַעְתִּי גְּדֶל

צַדְקוֹתָיו לְמַעְלָה לְהַפְלִיא רֹאשׁ מָצָאתִי כוּ' כִּי לְפִי הַשְׁעָרָתִי לֹא מָצָאתִי עוֹבֵד ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כְּמוֹ מוֹרִי וְרַבִּי הַנִּזְכָּר לְעֵיל עַד כָּאן לְשׁוֹן אדמו"ר:

וְהִנֵּה הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהרי"ז הַנַּ"ל רַבּוֹ שֶׁל אדמו"ר. הָיָה דָּרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר בְּכָל יוֹם בְּהִתְבּוֹנְנוּת רַב. וְכֵן לַחֲזֹר אַחַר פְּסוּקֵי יִרְאָה וְאַהֲבָה. וְעַל מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל הַמַּלְהִיבִים בְּיִרְאָה וּמוּסָר. וּפְעָמִים רַבּוֹת הָיָה הוֹלֵךְ מִחוּץ לָעִיר עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה. לִלְמֹד וְלַחֲזֹר דִּבְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְכֵן בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ בַּלֵּילוֹת שֶׁל יְמוֹת הַחֹרֶף. שֶׁהָיָה הֶחָסִיד הַנַּ"ל מַחֲמִיר לְעַצְמוֹ שֶׁלֹּא לִלְמֹד לְאוֹר הַנֵּר וְהָיָה לוֹמֵד בְּעַל פֶּה. וְאָז הָיָה חוֹזֵר גַּם כֵּן דִּבְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. לַעֲשׂוֹת הֶכְנָה עַל כָּל יְמֵי הַשָּׁבוּעַ בְּמִדּוֹת וְעִנְיָנִים שֶׁיִּהְיֶה נְחוּצִים לוֹ עַל פִּי מַצָּבוֹ לְהִתְחַזֵּק וּלְהִתְאַמֵּץ בָּהֶם. וְכֵן רָאִיתִי בְּמִכְתָּב אֶחָד שֶׁכָּתַב הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל לִבְנוֹ הָרַב שֶׁיִּחְיֶה בְּכִתַב יַד קָדְשׁוֹ. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַקָּדוֹשׁ וְתָחֵזֹר תָּמִיד פְּסוּקֵי הַהַשְׁגָּחָה וּבְטָחוֹן וִישׁוּעָה. כְּמוֹ קַוֵּה אֶל ה' חֲזָק וְאִמְצוּ כוּ' עֵינַי תָּמִיד אֶל ה' כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלַי וְכַדּוֹמֶה כוּ'. וְאָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח וּתְשׁוּעַת ה' כְּהֶרֶף עַיִן כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּבְלִי סָפֵק כִּי הוּא קִבֵּל דֶּרֶךְ לְמוּד הַמּוּסָר מֵרַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהר"ח זצוק"ל מוואלאזין:

אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. בִּהְיוֹתוֹ בְּטַל יַלְדוּתוֹ. רֹאשׁוֹ לְעֻמַּת הִגִּיעַ. שֶׁמֶשׁ תְּבוּנָתוֹ זָרְחָה כָּאוֹר שִׁבְעָתַיִם. וּכְבָר הָיָה מְפֻרְסָם אָז לְגָאוֹן אַדִּיר תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל. וְכַאֲשֶׁר נִתְקָרֵב אֶל הַקֹּדֶשׁ לְרַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהרי"ז הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהָיָה נִכְנָס וְיוֹצֵא אֶצְלוֹ תָּמִיד כְּבֶן בַּיִת. הָיָה מִתְבּוֹנֵן עַל דִּרְכֵי רַבּוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וְסוֹפֵר צַעֲדֵי רַגְלָיו. וְכַאֲשֶׁר הָיָה רַבּוֹ הוֹלֵךְ עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה לִלְמֹד וְלַחֲזֹר דִּבְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. הָיָה אדמו"ר הוֹלֵךְ אַחֲרָיו בְּהֶחְבֵּא. לְהִתְבּוֹנֵן וְלִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי מוּסָרוֹ הַטּוֹב. וְהַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהרי"ז הַנִּזְכָּר לְעֵיל. רָאָה וְהִתְבּוֹנֵן כִּי הַפֶּרַח הַנֶּחְמָד הַזֶּה יִשְׂגֶּה כָּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן. וְאוֹר יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה לְאוֹר עוֹלָם. וְאוֹרוֹ יָהֵל עַל כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. נִפְלְאֹת אַהֲבָתוֹ אֵלָיו. וּפָרַשׂ עָלָיו מֵהוֹד צִדְקָתוֹ וְדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ לְצַוּוֹת אוֹתוֹ עַל לְמוּד הַמּוּסָר. וְאָנֹכִי שָׁמַעְתִּי בְּיִחוּד כִּי פַּעַם אֶחָד אָמַר לוֹ בָּזֶה הַלָּשׁוֹן. יִשְׂרָאֵל לְמֹד מוּסָר וּתְהֵא יְרֵא שָׁמַיִם. הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָרְדוּ לְתוֹךְ חֲדָרֵי לִבּוֹ כְּחֵץ מְקֻשָּׁת. וְהִתְחִיל לִתְמֹךְ אֲשׁוּרָיו בְּמַעְגְּלוֹת רַבּוֹ הֶחָסִיד. לִלְמֹד גַּם כֵּן בְּכָל יוֹם סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְנַפְשׁוֹ הִתְפַּעֵל מְאֹד בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהִתְעוֹרֵר בְּלִבּוֹ רוּחַ טָהֳרָה וְרֶגֶשׁ קֹדֶשׁ. לְהִתְרוֹמֵם מֵעַל חֲמוּדֵי הַזְּמַן. וּלְבַקֵּשׁ רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיִגְבַּר חֲיָלִים בַּתּוֹרָה וְיִרְאַת ה' בְּיַחַד. וּבְגֹדֶל גְּאוֹנוּתוֹ הֶעֱמִיק וְהִרְחִיב גַּם בְּחָכְמַת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וְעָמַל וְיָגַע לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל עַל כָּל דִּרְכֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְתִקּוּן כָּל הַמִּדּוֹת. וּכְמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר שָׂטַף וְעָבַר בְּתוֹרָה וְצִדְקוּת וַחֲסִידוּת וַעֲנָוָה וְיִרְאַת חֵטְא. וּבְעוֹדוֹ צָעִיר לְיָמִים כְּבָר נִלְווּ אֵלָיו רַבִּים. לְהִסְתּוֹפֵף בְּצֵל הַדָּרָכָתוֹ. וְלִשְׁמֹעַ מִפִּנּוּ דִּבְרֵי חָכְמָתוֹ וְהַשְׂכָּלָתוֹ בְּיִרְאָה וַעֲבוֹדַת ה'

יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּכְבָר הֵחֵל אָז לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. וְכֹה הָיָה הוֹלֵךְ וְגָדוֹל. עַד כִּי גָּדַל מְאֹד. וּמִשֶּׁפַע תּוֹרָתוֹ וְיִרְאָתוֹ הִשְׁפִּיעַ עַל דּוֹרוֹ. וּבְיוֹתֵר עַל תַּלְמִידָיו הָרַבִּים. כִּי נָתַן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם לְהוֹרֵם דֶּרֶךְ ד'. וְלִנְטֹעַ בְּקִרְבָּם נִטְעֵי נַעֲמָנִים יִרְאַת ה' וּמִדּוֹת יְשָׁרוֹת. זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים. וְהֵרִים קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִרְאַת ה' בָּעוֹלָם. וַיְהִי לְנֵס כִּי יָצָא שְׁמוֹ בְּכָל אַפְסֵי אָרֶץ. לְרַבָּן שֶׁל בְּנֵי הַגּוֹלָה גְּאוֹן עוֹלָם. וּלְחָסִיד וְעָנָו צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם:

פרק ח

הִנֵּה כַּאֲשֶׁר הֶעֱמִיק אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל, בְּחָכְמָה זוֹ שֶׁל לְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וַיַּרְא אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב. לְזַכּוֹת בָּהֶן אֶת הָרַבִּים. אָז בְּחָכְמַת אֱלֹקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ. אִזֵּן וְחִקֵּר וְתִקֵּן אֶת הַחָכְמָה הַזֹּאת שֶׁל לְמוּד הַמּוּסָר. הֱכִינָהּ וְגַם חָקָרָהּ. הֵטִיבָהּ וְשִׁכְלְלָהּ. וְכֵן נָתַן אֶל לִבּוֹ לְהַגְדִּילָהּ וּלְהַאְדִּירָהּ. לְהָכִין אוֹתָהּ וּלְסַעֲדָהּ בְּצֶדֶק וּמֵשָׁרִים. לְשׁוּם לָהּ מִסְלוֹת בְּקֶרֶב הָעָם. וּמַהְלְכִים בֵּין הַחַיִּים וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר פָּעַל וְעָשָׂה וְלִמֵּד דַּעַת. בִּיסוֹדֵי דִּרְכֵי הַחָכְמָה הַזֹּאת:

א **עָצֹם** חוֹבַת לְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר — כַּאֲשֶׁר רָאָה אדמו"ר זצוק"ל וְהִשְׁקִיף בְּעֵין הַבְּחִינָה. עַל מַצָּב הָרוּחָנִי שֶׁל הַדּוֹר כִּי בְּרַע הוּא. הַיִּרְאָה תֵּרֵד פְּלָאִים. וַעֲבוֹדַת ה' מִתְמַעֶטֶת. הַמִּדּוֹת מִתְרַגְּשׁוֹת. וְעַל יְדֵי צָרְכֵי הַחַיִּים אֲשֶׁר יִתְרַבּוּ מֵעֵת לְעֵת. הָאָדָם נֶאֱחָז בִּסְבָךְ טְרָדוֹת רַבּוֹת. וְנִסְיוֹנוֹת מִתְחַדְּשׁוֹת חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים. וְהַמִּלְחָמָה הַכְּבֵדָה הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר הוֹלֵךְ וְקָשֶׁה עַל הָאָדָם. וְתָעֹז יַד הַיֵּצֶר לְהַסֵּב הַמִּלְחָמָה אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר. וְכֵן רָאָה וְיוּכַח. אֶת כָּל הַטּוֹבָה הַצָּפוּנָה בְּלִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי שָׁאַר רוּחַ לָהּ לִפְעֹל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ. כִּי יְשׁוּעָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ. לְהָחִישׁ יֶשַׁע וְלִגְהוֹת צָרִי וּמָזוֹר. לְחֹלִי וּמַדְוֵי נְפָשׁוֹת. לַהֲשִׁיבָם לְתִחְיָה. וְאֵין אִישׁ מִתְחַזֵּק אִתָּהּ. אֵין תּוֹמֵךְ גּוֹרָלָהּ. וְאֵין מַחֲזִיק בִּימִינָהּ. וְכִמְעַט נִשְׁכַּח זִכְרָהּ:

וְעַל כֵּן הִתְנַשֵּׂא כַּאֲרִי וְכַלָּבִיא. לַעֲשׂוֹת גְּדוֹלוֹת. וְהֵרִים קוֹלוֹ כַּשּׁוֹפָר. לִקְרֹא בִּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת. וּלְדָרֹשׁ בְּמַקְהֵלוֹת. לְפָרְסֵם חוֹבַת לְמוּד הַמּוּסָר לָרַבִּים. כִּי אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה. לְהָחִישׁ מִפְּלָט מִפַּח יוֹקְשִׁים שֶׁל הַיֵּצֶר הָרָע. אֲשֶׁר עַל כָּל פִּנָּה יֶאֱרֹב. לִפְרֹשׂ רֶשֶׁת לָרַגְלֵי הָאָדָם. לְלַכֵּד אוֹתוֹ בִּמְצוּדָה. אִם לֹא בִּלְמוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וּמַה גַּם הָאִישׁ אֲשֶׁר כְּבָר נִלְכַּד בַּפַּח וְנֶאֱחַז בַּמְּצוּדָה. אֵין תִּקְוָה לְפָנָיו. לְהִתְהַפֵּךְ מֵרַע לְטוֹב בְּלֹא לִמּוּד הַמּוּסָר. וְכֵן הוֹדִיעַ וּפֵרְסֵם. טִיב לִמּוּד הַמּוּסָר וּמַהוּתָהּ. חֵן עֶרְכָּהּ וּסְגֻלָּתָהּ. כִּי הִיא כְּטַל שֶׁל תְּחִיָּה. אֲשֶׁר יֵשׁ בְּכֹחָהּ לְהָפִיחַ רוּחַ חַיִּים. בְּקֶרֶב עֲצָמוֹת יְבֵשׁוֹת מֵהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּלְקָרֹם עֲלֵיהֶם עוֹר שֶׁל יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכֵן לַהֲפֹךְ לֵב אֶבֶן לְלֵב בָּשָׂר. וְתַחַת רוּחַ עֲוָעִים. לְחַדֵּשׁ בְּקִרְבּוֹ רוּחַ נָכוֹן:

וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר מְצוּדַת הַיֵּצֶר פְּרוּשָׂה עַל כָּל הַחַיִּים הַמְדַבְּרִים. עַל כֵּן לִמּוּד הַמּוּסָר. הוּא חִיּוּב מֻקָּף לְכָל הַנְּפָשׁוֹת. אַחַת לֹא נֶעְדַּר. מֵהָרַב הַיּוֹשֵׁב כִּסֵּא לְמִשְׁפָּט. עַד הַפּוֹעֵל אֶשֶׁר אַחַר הֲרַחֲמִים. מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה. כְּתַלְמִיד חָכָם כְּעַם הָאָרֶץ. כְּבָחוּר כְּזָקֵן. כְּעָשִׁיר כְּעָנִי. כְּנִקְלֶה כַּנִּכְבָּד. כִּירֵא ה' כַּאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ יָרֵא. כֻּלָּם מְחֻיָּבִים לִקְבֹּעַ עִתִּים לְלִמּוֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר:

וְכֹה הָיָה אדמו"ר זצוק"ל. הוֹלֵךְ וְקוֹרֵא בְּקוֹל גָּדוֹל. בְּשֵׁם לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. כְּצוֹפֶּה לְבֵית יִשְׂרָאֵל. לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר בְּנֵי אָדָם לַלִּמּוּד הַלָּזֶה. כִּי מִמֶּנָּה תּוֹצָאוֹת חַיִּים. לְיִרְאַת ה' רֵאשִׁית חָכְמָה. וְכֵן לְמַד דַּעַת חָכְמָה וּמוּסָר לְתַלְמִידָיו. לֹא יִיעַף וְלֹא יִגַע מֵעֲשׂוֹת חַיִל. וְכֵן קִבֵּץ וְרִבֵּץ פְּעָלִים. לְשֵׁם לִמּוּד הַמּוּסָר. לְהַרְחִיב הַמִּנְהָג בָּזֶה אֲשֶׁר יְשׁוֹטְטוּ בּוֹ רַבִּים. וְתִרְבֶּה הַדַּעַת וְיִרְאַת ה' בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל וְהִרְעִישׁ אֶת הָעוֹלָם בָּזֶה כַּיָּדוּעַ וּמְפֻרְסָם. עַד אֲשֶׁר נִתְפַּרְסֵם בַּתֵּבֵל. חוֹבַת לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. עַל שֵׁם אדמו"ר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל. וַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ הַלָּזוֹ. לֹא הֶרֶף מִטַּל יַלְדוּתוֹ עַד יוֹמוֹ הָאַחֲרוֹן:

פרק ט

ב **אַפְנֵי** תּוֹעֶלֶת הַלִּמּוּד וְהוּא לִמּוּד הַמּוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת — אדמו"ר זצוק"ל בְּחָכְמָתוֹ שִׁנָּה אֶת פְּנֵי לִמּוּד הַמּוּסָר. וַיַּלְבֵּשׁ אוֹתָהּ צוּרָה אַחֶרֶת. וְתַחַת אֲשֶׁר מִלְּפָנִים. גַּם מִי שֶׁלָּמַד לִפְעָמִים אֵיזֶה סִפְרֵי מוּסָר. הָיָה סִגְנוֹן הַלִּמּוּד הַזֶּה. בְּטַעַם וּבְנִגּוּן לִמּוּד גְּמָרָא וּפוֹסְקִים. אוֹ בְּעִיּוּן וְהַבָּטָה לְבַד. אוּלָם אדמו"ר זצוק"ל הוֹרָה בֵּינָה וָדַעַת. כִּי פְּרִי הַתּוֹעֶלֶת מִלִּמּוּד הַמּוּסָר הוּא לִשְׁנֵי פָּנִים. א' הוּא הַיְדִיעָה וְהַהַשְׂכָּלָה בְּחָכְמַת הַיִּרְאָה. לֵידַע דֶּרֶךְ ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּדַרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ. כִּי הִיא חָכְמָה רַבָּה וַעֲמֻקָּה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב הֵן יִרְאַת ה' הִיא חָכְמָה. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּשַׁבָּת דַּף ל"א הֵן אַחַת עַיִן שָׁם. וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה הֶחָסִיד בְּסֵפֶר מִסְלַת יְשָׁרִים בַּהַקְדָּמָה עַיֵּן שָׁם. הַב' הִיא הַהִתְעוֹרְרוּת. אֲשֶׁר עַל יְדֵי הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי מוּסָר. יֵחַם לְבָבוֹ וְיִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ וְיִכָּנַע רוּחוֹ. וְיִתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ: **וְהִנֵּה** לִשְׁלֹמוּת הַיְדִיעָה. אֵין הֶבְדֵּל בְּאֵיזֶה אֹפֶן וְעִנְיָן שֶׁילְמֹד. וְגַם הָעִיּוּן לְבַד טוֹב. אוּלָם לְתַכְלִית קְנִיַּת הַיִּרְאָה. לְהִתְעוֹרֵר עַל יְדֵי הַלִּמּוּד לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה בְּסִגְנוֹן הַלִּמּוּד כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. עֲדַיִן רָחֲקָה יְשׁוּעָה. לְהָבִיא יִרְאַת ה' אֶל קִרְבּוֹ. וְלַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם בְּלִבּוֹ. כִּי בִּידִיעָה לְבַד לֹא יִוָּסֵר הָאָדָם. כִּי כְּלַל הַדִּבָּרִים מִיִּרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא נֶעְלָם מִמֶּנּוּ הַיְדִיעָה גַּם קֹדֶם הַלִּמּוּד. וּבְכָל זֹאת יִרְאַת ה' רְחוֹקָה מִכְּלְיוֹתָיו. וּכְמַאֲמָרָם ז"ל בְּשַׁבָּת דַּף ל"א. מַאי דִּכְתִיב וֶהֱ דַּרְכָּם כֻּלָּ לָמוֹ יוֹדְעִין כוּ'. שֶׁמָּא תֹּאמַר שִׂכְחָה הִיא מֵהֶן כוּ':

וְלָזֹאת לְתַכְלִית קְנִיַּת הַיִּרְאָה. נָחוּץ שֶׁתִּהְיֶה סְגֻנּוֹן הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי מוּסָר. בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. בְּלֵב נָכוֹן, בְּקוֹל עָצֵב. בִּשְׂפָתַיִם דּוֹלְקִים. לְהָרְחִיב אֶת הָרַעְיוֹן בְּצִיּוּרֵי חוּשִׁי. כִּי כֹּחַ הַצִּיּוּר מוֹעִיל מְאֹד לַמּוּסָר. לְעוֹרֵר הַנֶּפֶשׁ בְּרִגְשַׁת הָאֲבָרִים. לְמָשְׁךְ בְּקִרְבָּהּ דְּבָרִים הַנּוֹדָעִים מֵעֲנְשֵׁי הַגְּוִיָּה וְהַנֶּפֶשׁ. כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכֹחַ כְּלֵי שִׁיר וְקוֹל זִמְרָה. אֲשֶׁר יִתְפַּעֵל נֶפֶשׁ הָאָדָם וְיִתְעוֹרֵר רוּחוֹ הֵן לְשִׂמְחָה הֵן לְעֶצֶב. כֵּן כַּאֲשֶׁר יִקְרָא הָאָדָם מַאמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְסִפְרֵי מוּסָר. הַמַּלְהִיבִים הַלְּבָבוֹת בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בְּקוֹל תּוּגָה וַעֲצֵב. וְהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. אָז יֵחַם לְבָבוֹ בְּקִרְבּוֹ. וְיִסְתָּעֵר וְיִתְרַגֵּשׁ נַפְשׁוֹ. וְיִתְפַּעֲלוּ כָּל חוּשָׁיו עַד אֲשֶׁר הַדְּבָרִים יַכּוּ שֹׁרֶשׁ בְּמַשְׂכִּיּוֹת לְבָבוֹ פְּנִימָה. לְהָבִיא יִרְאַת ה' אֶל קִרְבּוֹ. וּמַה גַּם אִם לִפְעָמִים תְּבִיאֵהוּ לִמּוּד הַמּוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת אֶל הַבֶּכִי. וְעֵינָיו יֵרְדוּ פַּלְגֵי מָיִם. וְיִתֵּן דִּמְעָיו כְּטַל חֶרְמוֹן. אָז רוּחַ חֲדָשָׁה יִתַּן בּוֹ. וְתָבֹא יִרְאַת ה' כַּמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו:

ג **וְעַל** כֵּן טוֹב לַחֲזֹר מַאֲמָר מִיִּרְאָה וּמוּסָר כַּמָּה פְּעָמִים. וּבְיִחוּד כַּאֲשֶׁר יַגִּיעַ לְאֵיזֶה מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל. אוֹ שְׁאָר דִּבְרֵי מוּסָר. אֲשֶׁר יַרְגִּישׁ בְּנַפְשׁוֹ כִּי יִתְפַּעֵל מִזֶּה. וְיַחְדֹּר לְתוֹךְ חַדְרֵי לְבָבוֹ. יַחֲזֹר וְיִשְׁנֶה עָלָיו בְּהִתְפַּעֲלוּת. כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים. עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה חָרוּת עַל לוּחַ לְבָבוֹ. וּלְטוֹטָפוֹת בֵּין עֵינָיו. וְאָז גַּם בְּלֶכְתּוֹ בַּחוּץ. וּבְשָׁכְבוֹ עַל מִשְׁכָּבוֹ. יִצְלֹל הַמַּאֲמָר הַזֶּה לְתוֹךְ אָזְנָיו כְּפַעֲמוֹן. וְלֹא יָמוּשׁ מִזִּכְרוֹנוֹ:

ואדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּעַצְמוֹ. הָיָה לוֹמֵד סִפְרֵי מוּסָר. בְּהִתְפַּעֲלוּת רַב וְעָצוּם. וּבְקוֹל נָעִים מְאֹד מְעוֹרֵר עֶצֶב. וְלִפְעָמִים הָיָה חוֹזֵר עַל מַאֲמָר אֶחָד בְּהִתְפַּעֲלוּת. כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים. וְכָל הַשּׁוֹמֵעַ קוֹלוֹ נָמַס לְבָבוֹ וַיְהִי לְמַיִם. וְגַם לְעֵת זִקְנוּתוֹ וְזִקְנֵי תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כָּל זְמַן שֶׁמַּזְקִינִים כוּ'. וְהָאִישׁ קָדוֹשׁ וְנוֹרָא. וְכִמְעַט הִתְפַּשֵּׁט נַפְשׁוֹ מִגַּשְׁמִיּוּתוֹ. בְּכָל זֹאת לֹא חָדַל מִלִּלְמֹד וְלֶהֱגוֹת בְּסִפְרֵי מוּסָר. בְּהִתְפַּעֲלוּת עֲצוּמָה מְאֹד. וְלִפְעָמִים הָיָה בּוֹכֶה בְּכִי רַב:

ד **כַּאֲשֶׁר** הַחֲסִידִים מְחַבְּרֵי סִפְרֵי יִרְאָה. אָסְפוּ וְקִבְּצוּ כָּל מַאמְרֵי מוּסָר מִיִּרְאָה בִּכְלָל. וְכֵן הַמִּתְיַחֲסִים לְכָל מִדָּה וּמִדָּה בִּפְרָט. לָזֹאת אֶת הַמִּדָּה אֲשֶׁר יַרְגִּישׁ אָדָם בְּנַפְשׁוֹ כִּי נִשְׁחֲתָה אֶצְלוֹ בְּיוֹתֵר. יָשִׂים עָלֶיהָ עַיִן וָלֵב לִגְהוֹת מָזוֹרָהּ. לַחֲזֹר בְּהִתְפַּעֲלוּת מַאמְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. הַשַּׁיָּכִים לְמִדָּה זוֹ בִּפְרָט עַד אֲשֶׁר שָׂב וְרָפָא לוֹ, וְכֵן גַּם בְּמִדּוֹתָיו הָרְצוּיוֹת. אִם יַגִּיעַ לוֹ לִפְעָמִים אֵיזֶה נִסָּיוֹן. אֲשֶׁר צָרִיךְ לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. יָחִישׁ מִפְלָט לוֹ מִסַּעֲרַת הַיֵּצֶר. בְּלִמּוּד הַמּוּסָר הַמִּתְיַחֵס לִפְרָט זֶה. עַד אֲשֶׁר יִכְבֹּשׁ הַמִּלְחָמָה. אוּלָם לִמּוּד הַמּוּסָר הַשַּׁיָּכִים לְיִרְאַת ה' בִּכְלָל. לַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. עַל זֶה צָרִיךְ לַחֲזֹר וְלִשְׁנוֹת עֲלֵיהֶם תָּמִיד:

ה **לִמּוּד** הַמּוּסָרִי חוֹבָה עַל הָאָדָם. לִקְבֹּעַ עִתִּים סְדוּרוֹת לָזֶה. לִלְמֹד בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. בְּלִי הֶפְסֵק זְמַן גָּדוֹל בֵּין הַלִּמּוּדִים. זֹאת הִיא כְּמַעַט סִבָּה טִבְעִית. אֲשֶׁר לִמּוּד הַמּוּסָרִי אֵינֶנָּה

פּוֹעֵל לִפְעָמִים פְּעֻלָּתָהּ הַנִּדְרֶשֶׁת. מִסִּבַּת הַפְּסָקוֹת זְמַן אָרֹךְ. בְּלִי הִתְעוֹרְרוּת קְטַנָּה בֵּינֵיהֶם. כֵּן יֵשׁ גַּם סִבָּה רוּחָנִית. הִיא הָעֲבֵרוֹת הַמְטַמְטְמוֹת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם. וְהָיָה לְאֶבֶן חָלִילָה. רְפוּאָתָהּ הָעִקָּרִית לִמּוּד הַתּוֹרָה וְגַם הַתְּפִלָּה בְּהַכְנָעָה וְעַל יְדֵי זֶה יֵרָךְ לְבָבוֹ. לְהִתְפַּעֵל מִדִּבְרֵי תּוֹכַחַת יִרְאָה וּמוּסָר:

הָאָדָם הַטָּרוּד בַּעֲסָקָיו. וּמַחֲלָתוֹ רַבָּה וְעִתּוֹתָיו קְצָרָה וּמַה גַּם תּוֹרָתוֹ. קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה. הִיא הָרִאשׁוֹנָה לְפָנָיו. לָזֹאת לְכָל הַפָּחוֹת לִלְמֹד בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ סִפְרֵי מוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. וְגַם לִלְמֹד אֵיזֶה פְּעָמִים בְּשָׁבוּעַ שָׁעָה קַלָּה סִפְרֵי מוּסָר. כְּמַעַט גַּם אֵיזֶה מִינוּטִין לְמַעַן לֹא יִתְבַּטְּלוּ הָרְשִׁימוֹת הַנּוֹלָדוֹת. מֵאֹרְחַ הַזְּמַן מִשַּׁבָּת קֹדֶשׁ לְשַׁבָּת קֹדֶשׁ:

פרק י

י **יִרְאַת** הָעֹנֶשׁ. אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. בְּדַרְכֵי מוּסָרָיו. לֹא הָלַךְ בִּגְדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת. וְלֹא נָשָׂא מִדִּבְרוֹתָיו עַל בְּחִינוֹת רָמוֹת. שֶׁל דַּרְכֵי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְאַהֲבַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי אִם אָחַז צַדִּיק דַּרְכּוֹ דֶּרֶךְ הַקֹּדֶשׁ בְּרֻבֵּי מוּסָרָיו רַק מִן יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. כִּי הִיא רֵאשִׁית דַּעַת. וְהַצַּעַד הָרִאשׁוֹן לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִהְיוֹת סָר מֵרַע וְלַעֲשׂוֹת טוֹב. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אדמו"ר זצוק"ל בְּאִגֶּרֶת הַמּוּסָר עַיֵּן שָׁם. וְיסוֹדָתהּ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. שֶׁשָּׁנוּ בְּפֶרֶק ג' דְּאָבוֹת. הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מֵאַיִן בָּאתָ. וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ. וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן וְכוּ'. וְלָזֶה לִמּוּד הַמּוּסָר מִיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ. יוֹעִיל יוֹתֵר לְנֶפֶשׁ הָאָדָם מִכָּל צָרֵי גִּלְעָד:

וּכְבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. כִּי אַחַת מִן הַסִּבּוֹת הַמּוֹנְעִים אֶת הָאָדָם מִלִּמּוּד הַמּוּסָר. וְחוֹסֶמֶת אֶת דַּרְכָּהּ. יַעַן כִּי הַיְסוֹד בָּהּ הִיא יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. דַּרְכֵי הַחֶשְׁבּוֹן מֵעֲנְיָנוֹ אַחֲרִיתוֹ. יוֹם פְּקֻדָּתוֹ. מַצַּע רְפִידָתוֹ. הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן. עֵמֶק רְפָאִים וּבֶטֶן שְׁאוֹל. וּבְהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה הַהִתְבּוֹנְנוּת בָּעִנְיָנִים הָאֵלֶּה הֵם דֶּרֶךְ תּוּגָה וַעֲצֶב. וְכָל יֶשַׁע וְחֵפֶץ הָאָדָם הוּא. לְהָסִיר דְּאָגָה מִלִּבּוֹ, לְחַיּוֹת בְּשַׁלְוָה. וְלִהְיוֹת תָּמִיד שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב. וְעַל כֵּן יַטֶּה אֶת דַּרְכּוֹ מִנִּי אֹרַח לְמוּד הַלֶּזֶה. כִּי לֹא יַחְפֹּץ לְהַעֲלוֹת עַל לִבּוֹ מִזִּכְרוֹן אַחֲרִיתוֹ כְּלָל. לְבַל תִּבְעָתֶהוּ אֵימָתָה. וְלֹא יַרְגִּיז אֶת מְנוּחָתוֹ. כִּי יִתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ:

וַהֲכִי נִפְלָא. כִּי הִנֵּה מִלִּבַּד אֲשֶׁר הָאָדָם לֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ. לִהְיוֹת עָמֵל לִקְנוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה עוֹד נִפְלָא בְּיוֹתֵר. כִּי גַּם הֲמוֹן הַסִּבּוֹת וְהַמִּקְרִים רַחֲמָנָא לִצְלַן הַמִּתְרַגְּשׁוֹת בָּעוֹלָם. הַמַּחֲרִידוֹת כָּל לֵב. וּמַרְעִידוֹת כָּל נֶפֶשׁ. אֲשֶׁר גַּם בְּלִי אֹמֶר וּדְבָרִים. הַדַּעַת נוֹתֵן שֶׁיִּתְפַּעֵל הָאָדָם מֵהֶם. וְיִתֵּן מֹרֶךְ וּפַחַד בִּלְבָבוֹ לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְכָל זֹאת לֹא יַעֲשֶׂה שׁוּם רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ כְּלָל. יַעַן כִּי הָאָדָם בְּחֵפֶץ וְרָצוֹן. יִשְׁתַּדֵּל לְהַשְׁכִּיחַ מִלִּבּוֹ. וּלְהַסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִכָּל דָּבָר שֶׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת כִּוּוּנִים לְהַעֲצִיבוֹ:

וְכֵן הִנְנוּ רוֹאִים בְּחוּשׁ. כִּי אִם יִקָּרֶה חַס וְשָׁלוֹם אֵיזֶה מִקְרֶה פִּתְאוֹמִית רַחֲמָנָא לִצְלַן. כְּדָגִים הַנֶּאֱחָזִים בִּמְצוּדָה. בְּטֶבַע הָאָדָם לַחֲקֹר וְלִדְרֹשׁ הֵיטֵב. אִם אֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר. וְאִם לֹא הָיָה בָּזֶה אֵיזֶה סִבָּה טִבְעִית. וְכַאֲשֶׁר יִתְוַדַּע שׁוּם סִבָּה קַלָּה אַף מִמְּצִיאוּת רָחוֹק. שֶׁאֶפְשָׁר לְתְלוֹת בָּזֶה יִשְׁבַּע רָצוֹן וְיִהְיֶה לִכְסוּת עֵינַיִם. כִּי יַרְגִּיעַ רוּחוֹ וְתָנוּחַ דַּעְתּוֹ בָּזֶה:

זֹאת תּוֹרַת הָאָדָם וְזֶה דַּרְכּוֹ. אוּלָם זֶהוּ הוֹלְלוּת גְּדוֹלָה וְסִכְלוּת. וּכְבָר נָשָׂא אדמו"ר זצוק"ל עַל זֶה אֶת מְשָׁלוֹ. כִּי זֶה נִדְמֶה לְאִישׁ אֲשֶׁר מִטְבָּעוֹ יָרֵא מִקּוֹלוֹת וּבְרָקִים. וְכַאֲשֶׁר יִשְׁמַע קוֹל רַעַם נוֹרָא בַּגַּלְגַּל וְיִפְחַד פַּחַד. יַסְתִּיר אֶת עַצְמוֹ תַּחַת כָּרִים וּכְסָתוֹת. וְיֶאֱטֹם אֶת אָזְנָיו מִשְּׁמֹעַ. בְּחָשְׁבוֹ כִּי עַל יְדֵי כֵּן לֹא יִפָּגְעֵהוּ רָעָה. כֵּן מַה בֶּצַע לְהִיוֹת עוֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת. וְאָזְנָיו מִשְּׁמֹעַ. וְלִבּוֹ מֵהַשְׂכִּיל. אֶת הָרָעָה אֲשֶׁר יִקָּרֶה אוֹתוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים מִפְּרִי מַעֲלָלָיו. אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין מִפְלָט וּמָנוֹס לְהִנָּצֵל מִזֶּה. גַּם כִּי הַפַּח נִשְׁבַּר הוּא לֹא יִמָּלֵט. כִּי אָנָה מֵרוּחַ ה' יֵלֵךְ. וְאָנָה מִפָּנָיו יִבְרַח. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל בְּפֶרֶק ד' דְּאָבוֹת. בְּעַל כָּרְחָךְ אַתָּה מֵת. וּבְעַל כָּרְחָךְ אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא:

אָכֵן הִנֵּה הָעִקָּר. אֲשֶׁר יְנַעֵר הָאָדָם אֶת חִצְנוֹ מִלִּמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. פֶּן תִּבְיאֵהוּ דֶּרֶךְ עֹצֶב. הוּא אַךְ דִּמְיוֹן כּוֹזֵב. וְכָל זֶה הוּא מֵאֲשֶׁר לֹא הִסְכִּין בַּלִּמּוּד הַזֶּה. אוּלָם כַּאֲשֶׁר יַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לִלְמֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. אָז יַשְׂכִּיל וְיָבִין כִּי לֹא כֵן הַדָּבָר. וְלִשָּׁוְא פָּחַד פַּחַד מִכַּמָּה טְעָמִים.

(א) כִּי לֹא לְפִי מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן. אֲשֶׁר מִיָּד כִּי יִקָּרֵא הָאָדָם בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. יֵחַם לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ. וְיִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ מִיִּרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכָל עַמּוּדֵי גּוּיָתוֹ יִתְפַּלְּצוּן. כִּי עַל יְדֵי הָעֲבֵרוֹת הַמְטַמְטְמוֹת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם. הַלֵּב נַעֲשֶׂה כְּאֶבֶן וְקָשֶׁה כְּצוּר הַחֲלָמִישׁ. עַד אֲשֶׁר גַּם כִּי יִקָּרֵא בְּסִפְרֵי מוּסָר. וּמַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַנּוֹרָאִים מִיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ. לֹא יַרְגִּישׁ אַךְ מְעַט. יִלְמֹד וְלֹא יִתְעוֹרֵר הַרְבֵּה. רַק בְּרִבּוֹת הַיָּמִים. וּמַיִם הַרְבֵּה יִשְׁפֹּךְ עַל נַפְשׁוֹ בַּלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. אָז יִשְׁאַף בְּקִרְבּוֹ רוּחַ יִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיִכָּנַע לְבָבוֹ הֶעָרֵל. וְנַפְשׁוֹ תִּתְעוֹרֵר לָצֵאת מֵעֵמֶק עָכוֹר. אֶל פֶּתַח תִּקְוָה:

ב **גַּם** כַּאֲשֶׁר לִמּוּד הַמּוּסָר יַעֲשֶׂה רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ. וְיִהְיֶה עָמוּס בְּיִרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. גַּם אָז לֹא יוֹסִיף עֵצָב עִמּוֹ. וְאִדמו"ר זצוק"ל הָיָה אוֹמֵר עַל זֶה. כִּי אִישׁ חַיִל הָעוֹבֵד בַּצָּבָא. עָמוּס בַּעֲבוֹדָה רַבָּה. וְגַם כַּאֲשֶׁר יֻחֲטָא וְאָשֵׁם וְיִשָּׂא עֲוֹנוֹ. כִּי גָּווֹ יִתֵּן לַמַּכִּים אוֹתוֹ בְּשֵׂטֶב כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר. וּבְכָל זֹאת לֹא רָאִינוּ אוֹתוֹ הוֹלֵךְ קוֹדֵר בְּעַצְבוּת סַר וְזָעֵף. כִּי יָקוּם מֵעַל הָאָרֶץ. וְיִמְחֶה אֶת דִּמְעָתוֹ מֵעֵינָיו. וְיָשׁוּב מִיָּד אֶל עֲבוֹדָתוֹ וְאֶל מַשָּׂאוֹ. וְיַצְהִיל אֶת פָּנָיו. יַעַן כִּי חוֹבַת הָעֲבוֹדָה הַמֻּטֶּלֶת עָלָיו תָּמִיד מַשָּׂא לַעֲיֵפָה. לֹא יִתְנַהוּ לְהַסִּיחַ דַּעַת. וְלַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת לֹא לְעֻזָּר וְלֹא לְהוֹעִיל. רַק יִתְחַזֵּק לְהֵטִיב אֶת פָּעֳלוֹ. בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדָה עָלָיו:

כֵּן הַדָּבָר בַּעֲבוּדָתֵנוּ אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי כַּאֲשֶׁר יִלְמֹד הָאָדָם וְיִקְרָא בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְיִתְעוֹרֵר לִבָּבוֹ לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וַיַּשְׂכִּיל וְיָבִין אֶת הָעֲבוּדָה הַגְּדוֹלָה הָעֲמוּסָה עָלָיו. לְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְלַהֲלֹךְ בִּדְרָכָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה הַיִּרְאָה תְּגָרֵשׁ מִמֶּנּוּ כָּל מַחֲשָׁבָה. וּתְאַלְּצֵהוּ לְהִתְגַּבֵּר כַּאֲרִי. וְלַעֲבֹד עֲבוֹדַת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּלִי הֶרֶף:

ג **כַּאֲשֶׁר** יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ לִלְמֹד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. וְאָז יִפְקַח אֶת עֵינָיו. לִרְאוֹת גַּם הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל שֶׁל עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהַטּוֹבָה הַצְּפוּנָה לַצַּדִּיקִים. אֲשֶׁר לֹא רָאֲתָה עַיִן כָּל נָבִיא וְחוֹזֶה. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר יִרְכֹּשׁ לוֹ יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְהֶכְרֵחַ יַעֲשֶׂה רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ. לְשַׁנּוֹת דַּרְכּוֹ לְטוֹב אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה. וְאָז תִּהְיֶה לְהֶפֶךְ. כִּי יִשְׂמַח בְּחֶלְקוֹ וְיָגִיל בִּרְעָדָה. אֲשֶׁר נִפְקְחוּ עֵינָיו לְדַעַת טוֹב וָרָע. וְלִרְאוֹת אֶת הַנּוֹלָד. וְהַיִּרְאָה תִּתֵּן לוֹ עֹז וְתַעֲצוּמוֹת. וְהַשָּׂכָר הַגָּדוֹל תְּסַעֲדֵהוּ. וְהַתִּקְוָה לְהֵטִיב עוֹד אֶת דַּרְכּוֹ. וּלְמַלֵּט אֶת נַפְשׁוֹ מֵחֶשְׁכַת עֲרָפֶל שֶׁל עִמְקֵי שְׁאוֹל. לָאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים בִּיקָר וְעֵדֶן נָצַח. תַּחֲלִיף אֶת כֹּחוֹ. וְרוּחַ נָכוֹן תְּחַדֵּשׁ בְּקִרְבּוֹ:

וּבְכָל זֹאת הָאִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב. וְלֹא יִרְצֶה לֶגֶשֶׁת בָּרְאשׁוֹנָה אֶל סִפְרֵי הַמּוּסָר מִיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ. הִנֵּה לְפָנָיו כַּר נִרְחָב מִשְּׁאָר מוּסָרִים וְתוֹכָחוֹת לִשְׁלֹחַ יָדוֹ בְּעֵץ הַחַיִּים. שִׂכַּר מִצְוָה מֵחַיֵּי עוֹלָם. וְכֵן הַמּוּסָרִים מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. כְּמוֹ מֵהַשְׁגָּחָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל הָאָדָם בְּכָל רֶגַע שׁוֹמְרוֹ וְצִלּוֹ. וְרֹב טוּבוֹ וְחֶמְלָתוֹ וַחֲסָדָיו. וְהֶחְסִיד בַּעַל חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. סוֹדֵר עַל זֶה שְׁנֵי שְׁעָרִים. שַׁעַר הַבְּחִינָה וְשַׁעַר עֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים. וְכָל זֶה יַסְפִּיק לְהָאִיר אֶת עֵינֵי הָאָדָם. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לְהִתְקָרֵב לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

ז **אַל** יִפֹּל לֵב הָאָדָם. בְּלִמְדוֹ מוּסָר וְאֵינֶנּוּ מִתְפַּעֵל. וְאֵין רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ מוֹצֵאת לְשַׁנּוֹת דַּרְכּוֹ. יֵדַע נֶאֱמָנָה אִם כִּי לֹא נִגְלָה לְעֵינֵי בָּשָׂר הָרֹשֶׁם. עֵינֵי הַשֵּׂכֶל רוֹאוֹת. בְּרָבוֹת הָעִתִּים. בְּרִבּוּי הַלִּמּוּד. מֵהִתְקַבְּצוּת הָרְשִׁימוֹת הַנֶּעֱלָמוֹת. לְאָדָם אֶחָד יֵהָפֵךְ. וְתַאֲוֹתָיו נֶאֶסְרוּ לְבַל יִפְרְצוּ הַרְבֵּה. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִבָּטְלוּ. וְהַנִּסָּיוֹן יָעִיד בְּהַשְׁקָפָה קַלָּה. עַל לוֹמֵד הַמּוּסָר אִם מְעַט כּוֹ'. בְּיֶתֶר שְׁאֵת יַעֲלֶה עַל בְּנֵי גִּילוֹ. בְּרַעְיוֹנָיו וְכָל הַנְהָגָתוֹ כָּל זֶה הוּא מִלְּשׁוֹן אדמו"ר זצוק"ל בַּמִּכְתָּב:

ח **אוּלָם** כַּאֲשֶׁר הִפְלִיג אדמו"ר זצוק"ל. לְדַבֵּר חָכְמָה וּמוּסָר בְּיִרְאַת הָעֹנֶשׁ. מֵעִנְיַן עֹנֶשׁ הָרוּחָנִי. כִּי הוּא נוֹרָא מְאֹד מְאֹד. וְנַעֲלֶה מֵעַל כָּל צִיּוּר אֱנוֹשִׁי. וּכְמוֹ אִם נַשְׁקִיף עַל יְדֵי כְּלֵי הַמַּחֲזֶה. הַמַּגְדֶּלֶת כָּל דָּבָר אֶלֶף אֲלָפִים פְּעָמִים כָּכָה. עַל הַכּוֹכָבִים אֲשֶׁר נִרְאִים כִּנְקֻדּוֹת קְטַנּוֹת. וְעַל יְדֵי כְּלֵי הַמַּחֲזֶה יִתְרָאֶה לְעֵינֵינוּ יוֹתֵר גְּדוֹלִים. אָכֵן בֶּאֱמֶת אֵין עֲרֹךְ לָגְדְלָם. כִּי יֵשׁ כּוֹכָבִים אֲשֶׁר הַמָּה גְּדוֹלִים הַרְבֵּה יוֹתֵר מִכַּדּוּר הָאָרֶץ. כֵּן הַדָּבָר בְּעִנְיַן עֶצֶם עֹנֶשׁ הָרוּחָנִי. אֲשֶׁר עִם כָּל כֹּחוֹת הַצִּיּוּר. שֶׁיְּצַיֵּר הָאָדָם אֶת גֹּדֶל מְרִירוּת הָעֹנֶשׁ. לֹא יַגִּיעַ עַד תַּכְלִיתָם כְּפִי שֶׁהֵם נוֹרָאִים בֶּאֱמֶת:

וְעַל כֵּן הָיָה אדמו"ר זצוק"ל אוֹמֵר. כִּי בְּתוֹר עֵסֶק. שָׁוֶה וּכְדַאי לִפְנֵי הָאָדָם. לְקַבֵּעַ עִתִּים כָּל יָמָיו. לִלְמֹד שָׁעָה קַלָּה בְּכָל יוֹם סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. כִּי גַּם הֵן הֵן גּוּפֵי תּוֹרָה. אַף אִם רַק תִּשָּׂא פְּרִי. כִּי בְּמֶשֶׁךְ כָּל יְמֵי חַיָּיו. יֶחְדַּל מִלַּעֲשׂוֹת עָוֹן אֶחָד. כִּי יִמָּנַע מִלְּדַבֵּר לָשׁוֹן הָרָע אַחַת אוֹ שְׁאָר דִּבּוּר מְדֻבָּרִים הָאֲסוּרִים. אוֹ שָׁעָה אַחַת בְּטוּל תּוֹרָה וְכַדּוֹמֶה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב גַּם הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בָּאֱגֶרֶת עָלַיִם לִתְרוּפָה מֵהַפְלָגַת הָעֹנֶשׁ. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְעַל כָּל דִּבּוּר שֶׁל הֶבֶל. צָרִיךְ לְהִתְקַלֵּעַ מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ. וְכָל זֶה בִּדְבָרִים יְתֵרִים. אֲבָל בַּדְּבָרִים הָאֲסוּרִים כְּגוֹן לְשׁוֹן הָרַע וְלֵיצָנוּת כוּ'. עַל אֵלּוּ צָרִיךְ לֵירֵד לִשְׁאוֹל לְמַטָּה הַרְבֵּה מְאֹד. וְאִי אֶפְשָׁר לְשַׁעֵר גֹּדֶל הַיִּסּוּרִין וְהַצָּרוֹת שֶׁסּוֹבֵל בִּשְׁבִיל דִּבּוּר אֶחָד עַיֵּן שָׁם. וְעַל כָּל פָּנִים אִם יְקַמֵּץ אָדָם אַף דִּבּוּר אֶחָד. וְיֶחֱסַר לוֹ שָׁעָה אַחַת עֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי. יִהְיֶה הַצְּלָחָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵין כְּמוֹתָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וּבְכֵן הִנֵּה עֵסֶק טוֹב וּכְדַאי לִפְנֵי הָאָדָם. לִלְמֹד כָּל יָמָיו שָׁעָה קַלָּה סִפְרֵי מוּסָר. אַף לְהַמְּנַע רַק מֵעָוֹן אַחַת. וּמַה גַּם כִּי עַל יְדֵי לִמּוּד הַמּוּסָר. בְּלִי סָפֵק כַּמָּה לָשׁוֹן הָרַע יֶחְדַּל מִלְּדַבֵּר. כַּמָּה לֵיצָנוּת כַּמָּה דְּבָרִים בְּטֵלִים יְקַמֵּץ. כַּמָּה שָׁעוֹת יוֹסִיף בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה וְכַדּוֹמֶה:

פרק יא

ט **בַּיִת** מְיֻחָד לְלִמּוּד הַמּוּסָר — אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל דָּרַשׁ וְהִתְקִין. כִּי לְמַלְאוֹת הַתּוֹעֶלֶת שֶׁל דַּרְכֵי לִמּוּד הַמּוּסָר. נָחוּץ שֶׁיִּהְיֶה עַל זֶה מָקוֹם מְיֻחָד. מֻפְרָשׁ וּמֻבְדָּל רַק לְשֵׁם לִמּוּד הַלָּזֶה. הוּא לִמּוּד הַמּוּסָרִי. וְשָׁמָּה יִמָּצְאוּ סִפְרֵי מוּסָר לְמֻרְבֶּה. וּשְׁעָרָיו יִהְיוּ פְּתוּחִים תָּמִיד. וּלְשָׁם יִתְקַבְּצוּ רַבִּים וְכֵן שְׁלֵמִים. וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבָנּוּ לִבּוֹ לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר. יָסוּר לְתוֹךְ הַבַּיִת הַזֶּה. וּכְפִי מַצַּב מַחֲלָתוֹ בַּעֲבוּרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כֵּן יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לִלְמֹד סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. אִישׁ אִישׁ כְּפִי אֲשֶׁר יֵדַע נִגְעוֹ לְבָבוֹ וּמַכְאוֹבוֹ. וְאדמו"ר זצוק"ל הִשְׁתַּדֵּל בְּעַצְמוֹ לִבְנוֹת פֹּה בֵּית הַמּוּסָר. בְּעֶזְרַת נְדִיבֵי לֵב. וְהִיא עוֹמֶדֶת עַל תִּלְהֹ בָּרוּךְ ה' עַד הַיּוֹם. וְאדמו"ר זצוק"ל בְּעַצְמוֹ הָיָה בָּא תָּמִיד לְבֵית הַמּוּסָר לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר. בְּהִתְפַּעֲלוּת רַב וְעָצוּם כְּדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. פְּעָמִים הָיָה בָּא בְּעֵת הָרְגִילוּת לְרַבִּים לְהִוָּעֵד שָׁמָּה. הַיְנוּ לְאַחַר תְּפִלַּת הַמִּנְחָה. וּפְעָמִים הָיָה בָּא לִלְמֹד בִּיחִידוּת בְּעֵת שֶׁאֵין שָׁם אִישׁ:

וְהִנֵּה יֵשׁ אֲשֶׁר יַעֲמִיקוּ שְׁאֵלָה. מַה צֹּרֶךְ בַּיִת מְיֻחָד לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. הֲלֹא כָּל הֶחָפֵץ לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר. לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לִלְמֹד בְּבֵיתוֹ אוֹ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. וְלָזֹאת הִנְנִי לְהָשִׁיב מַעֲנֶה וּתְשׁוּבָה נְכוֹנָה. לְהוֹדִיעַ גָּלוּי לַכֹּל. מִנְּחִיצַת בַּיִת מְיֻחָד לְלִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי הִיא עֵצָה עֲמֻקָּה מִלֵּב חָכָם וְחָסִיד כְּאדמו"ר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. כִּי הוּא אֶבֶן פִּנָּה וִיסוֹד מוּסָד לְהַחֲזִיק כָּל הַבִּנְיָן:

כַּאֲשֶׁר כָּל אִישׁ מַשְׂכִּיל בְּיִרְאַת ה'. מְחֻיָּב לְהוֹדוֹת כִּי לִמּוּד הַמּוּסָר. הוּא דָּבָר הֶכְרֵחִי אֶל הָאָדָם לְחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. וְכַאֲשֶׁר הִזְהִירוּ עַל זֶה הַגְּאוֹנִים הַחֲסִידִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וּבְכָל זֹאת עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּחוּשׁ. כִּי הַלִּמּוּד הַזֶּה כִּמְעַט כְּבָר עָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם. כִּי אֵין אִישׁ שָׂם עַל לֵב לִקְבֹּעַ עִתִּים לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. וְלֹא רַבִּים יֶחְכְּמוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל. מַה טִּיבוֹ שֶׁל לִמּוּד הַלָּזֶה. וְעַד כַּמָּה נָחוּץ הוּא. וְגַם מִי שֶׁלֹּא לָמַד סִפְרֵי מוּסָר כָּל יָמָיו לֹא יִמְצָא לְנַפְשׁוֹ חֶסֶר כָּל מְאוּמָה. וְרַק אדמו"ר זצוק"ל הוּא הֶחֱזִיר עֲטָרָה לְיִשְׁנָהּ. וּפִרְסֵם בָּעוֹלָם חוֹבַת לִמּוּד הַמּוּסָרִי. וְאִם כֵּן מוּבָן הַדָּבָר מֵאֵלָיו. כִּי נִדְרָשׁ לָזֶה הִתְחַכְּמוּת הַרְבֵּה בְּמוֹעֲצוֹת וַדַּעַת. לְמָשְׁךְ לְבָבוֹת לַלִּמּוּד הַלָּזֶה. לְפַנּוֹת הַדֶּרֶךְ לִפְנֵי כָּל הַחָפֵץ לִלְמֹד סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר וּלְיַשֵּׁר הַמְּסִלָּה לְהָסִיר מִמֶּנָּה כָּל מוֹנֵעַ וּמְעַכֵּב. וְלָזֹאת הִנֵּה בַּיִת מְיֻחָד לְלִמּוּד הַמּוּסָר. הִיא תַּחְבּוּלָה הַיּוֹתֵר גְּדוֹלָה לְקָרֵב נְפָשׁוֹת לַלִּמּוּד הַלָּזֶה. וְהִיא מְסִלַּת יֹשֶׁר. וּנְחוּצָה מְאֹד מִכַּמָּה טְעָמִים:

א. **אַף** הָאִישׁ אֲשֶׁר כְּבָר שָׁמַע וְיָדַע. וְיַטֶּהוּ לְבָבוֹ לַלִּמּוּד הַלָּזֶה הוּא לִמּוּד הַמּוּסָרִי. אֲפוֹא יָתוּר לוֹ מָקוֹם. וּבְיִחוּד כַּאֲשֶׁר עִקַּר פְּרִי הַתּוֹעֶלֶת. הוּא לִלְמֹד עַל פִּי אֹפֶן הַמּוֹעִיל בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הֱיוֹתָכֵן כִּי יֵשֵׁב לִלְמֹד בְּבֵיתוֹ. נֶגֶד בְּנֵי בֵּיתוֹ הָעוֹטְרִים לוֹ מִסָּבִיב. אוֹ לִלְמֹד בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. אֲשֶׁר הוּא בִּלְמוּדוֹ בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. יַפְרִיעַ אֶת הַלּוֹמְדִים גְּמָרָא וַהֲלָכוֹת. וְהֵמָּה בְּלִמּוּדָם יַפְרִיעוּ אוֹתוֹ מִלִּמּוּד הַמּוּסָר. וּמַה גַּם אִם לִפְעָמִים יְעוֹרֵר אוֹתוֹ לִמּוּד הַמּוּסָר אֶל הַבְּכִי. וְעֵינָיו יִזְלוּ פַּלְגֵי מָיִם. הֲלֹא יֵבוֹשׁ וְיֵעָטֶה כְּלִמָּה לַעֲסֹק בּוֹ. וְכֵן לִפְעָמִים גַּם סִפְרֵי מוּסָר אֵין לוֹ. לֹא כֵן כַּאֲשֶׁר יֵשׁ עַל זֶה בַּיִת מְיֻחָד. בְּאֵין שָׁטָן וְאֵין פֶּגַע. וְהַכֹּל מוּכָן סִפְרֵי מוּסָר לְמַרְבֶּה. וְכֵן הַלִּמּוּד בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ הוּא שָׁם לְמְנֻהָג. שָׁמָּה יוּכַל כָּל אִישׁ לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת רַב כַּאֲוַת נַפְשׁוֹ. בְּאֵין מוֹנֵעַ וּמְעַכֵּב. וְגַם לְעוֹרֵר תַּאֲנִיָּה וַאֲנִיָּה. כְּתַנִּים וּבְנוֹת־יַעֲנָה. וּלְהַזִּיל דְּמָעוֹת בְּאֵין מַכְלִים:

ב **כַּאֲשֶׁר** רֹב בְּנֵי אָדָם מְשֻׁלָּלִים מִכֹּל וָכֹל. מֵהַיְדִיעָה הַזֹּאת וּמִדַּרְכֵי הַלִּמּוּד. וְלֹא הִסְכִּינוּ בָּזֶה מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם. מִי יָעִיר וּמִי יְעוֹרֵר אוֹתָם. וּמִי יוֹרֶה לָהֶם דֶּרֶךְ הַלִּמּוּד. הֲלֹא נִדְרָשׁ לְהַרְחִיב הַמְּנָהָג בָּזֶה. עַל יְדֵי מָקוֹם מְיֻחָד לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. אֲשֶׁר שָׁמָּה יִתְאַסְּפוּ רַבִּים וְכֵן שְׁלֵמִים בְּעֵת מוּעָד לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר. וְהָיָה כָּל הַבָּא אֶל הַבַּיִת. וְיִשְׁמַע קוֹל תּוּגָה וַעֲצָב. קוֹל הֶגֶה וְהִי. עַל מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְדִבְרֵי מוּסָר הַנּוֹרָאִים מִיִּרְאַת ה'. הַמַּחֲרִידוֹת כָּל נֶפֶשׁ. יִמַּס לְבָבוֹ וְיִכָּנַע רוּחוֹ. וְיֹאחֲזֵהוּ רָצוֹן לְחַקּוֹת אַחַר מַעֲשֵׂיהֶם. וְלִלְמֹד גַּם הוּא כְּמוֹהֶם. וּכְבָר כָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת דֵּעוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. דֶּרֶךְ בְּרִיָּתוֹ שֶׁל אָדָם. לִהְיוֹת נִמְשָׁךְ בְּדֵעוֹתָיו וּבְמַעֲשָׂיו אַחַר רֵעָיו וַחֲבֵרָיו. לְפִיכָךְ צָרִיךְ אָדָם לְהִתְחַבֵּר כו' וְלֵישֵׁב אֵצֶל הַחֲכָמִים כְּדֵי שֶׁיִּלְמֹד מִמַּעֲשֵׂיהֶם עַיֵּן שָׁם:

ג. **הִנֵּה** בְּמִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר חוֹבָתָהּ יָדוּעַ לַכֹּל. קְבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה הִיא תְּחִלַּת דִּינוֹ שֶׁל אָדָם. וּבְכָל זֹאת כָּל אִישׁ יְרֵא אֱלֹקִים אֲשֶׁר קוֹבֵעַ עִתִּים לַתּוֹרָה. יִשְׁתַּדֵּל לְחַזֵּק אֶת קְבִיעוּתוֹ. לְבַל יַעֲבֹר עָלֶיהָ אֵיזֶה מִקְרֶה וָפֶגַע. מִטְּרִדָה אוֹ עַצְלָה וְכַדּוֹמֶה. וְלִזֶּה אַף אִם יוּכַל לִלְמֹד בְּבֵיתוֹ. יִבְחַר לוֹ מָקוֹם בְּבֵית ה'. לֵילֵךְ וְלִלְמֹד בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ. לְמַעַן אֲשֶׁר הַהֶרְגֵּל יִהְיֶה נַעֲשֶׂה שִׁלְטוֹן. וְנָבוֹן עוֹד יִקְנֶה תַּחְבּוּלוֹת לְחַזֵּק אֶת עֵת קְבִיעוּתוֹ. לְהִתְחַבֵּר עַצְמוֹ בְּלִמּוּדוֹ אֶל הָרַבִּים. אֲשֶׁר יִלְמְדוּ בְּעֵת קְבוּעַ. וּמַה גַּם הַלִּמּוּד הַנֶּעֱלָב הַלָּזֶה. שֶׁל לִמּוּד הַיְרָאָה וְהַמּוּסָר אֲשֶׁר חוֹבָתוֹ נָעֳלָם מִן הָעַיִן. וּבְעֵינֵי רַבִּים אַךְ לְמוֹתָר יֵחָשֵׁב. וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יִדְבָּנּוּ לִבּוֹ לִקְבֹּעַ עִתִּים לַלִּמּוּד הַלָּזֶה. הִנֵּה רוּחַ קַל כִּי יַחֲלֹף. תִּשָּׂא לְכָל הַקְּבִיעוּת עַל אֲבְרוֹתֶיהָ. וְעִקְּבוֹתֶיהָ לֹא יִוָּדְעוּ. וְלָזֹאת מְאֹד מַה נּוֹרָא. וּמַה נָּחוּץ הַדָּבָר. לְחַזְּקָהּ בְּמַסְמְרוֹת נְטוּעוֹת. עַל יְדֵי בַּיִת מְיֻחָד לְלִמּוּד הַמּוּסָר. וּמוֹעֵד קָבוּעַ לָרַבִּים וְהָאִישׁ אֲשֶׁר יַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לֵילֵךְ לְבֵית הַמּוּסָר. הִנֵּה הַהֶרְגֵּל תְּנַהֲלֵהוּ. וְהַיִּרְאָה תִּסְעָדֵהוּ. לִהְיוֹת הַמּוֹעֵד נָכוֹן לָזֶה לְחֹק קָבוּעַ וְלֹא יַעֲבֹר. כְּיָתֵד נֶאֱמָן בַּל יִמּוֹט׃

ד **הַבַּיִת** הַזֶּה הַנּוֹשֵׂא עָלָיו חוֹתָם תָּיו שֶׁל בֵּית הַמּוּסָר. הוּא בְּעַצְמוֹ יְפַרְסֵם חוֹבַת לִמּוּד הַמּוּסָר לָרַבִּים. בְּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת יִקְרָא. וּבְרַחוֹבוֹת יִתֵּן קוֹלוֹ. וַאֲמָרָיו יֹאמַר. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים חַיֵּי הַשֵּׂכֶל. לְבַל יִטְבַּע בְּמְצוּלוֹת הַתַּאֲוָה. אוֹ מִי הָאִישׁ הַחוֹלֶה בְּמַחֲלַת הַנֶּפֶשׁ. וְחָפֵץ לְבַקֵּשׁ מָזוֹר לְמַחֲלָתוֹ. סוּרוּ לְתוֹךְ אָהֳלִי. כָּל צֹרֵי גִּלְעָד נִמְצָא אִתִּי. דִּרְשׁוּנִי וְחָיוּ. גַּם כָּל הָעוֹבֵר דֶּרֶךְ עָלָיו יִזְכֹּר כִּי זֶה הַמָּקוֹם נוֹעָד. לְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכַחַת מוּסָר. כֵּן כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיִת מְיֻחָד לְלִמּוּד הַמּוּסָר. מָקוֹם מוֹעָד לָרַבִּים. הִנֵּה גַּם אֵלֶּה אֲשֶׁר מִטְּעָמִים שׁוֹנִים לֹא יֵלְכוּ לְבֵית הַמּוּסָר. הִנֵּה יִהְיֶה לָהֶם עַל כָּל פָּנִים לְמַזְכֶּרֶת לִלְמֹד לְעַצְמָם׃

פרק יב

י **לְזַכּוֹת** אֶת הָרַבִּים בְּלִמּוּד הַמּוּסָר — כַּאֲשֶׁר אדמו"ר זצוק"ל הֶחֱזִיק אֶת לִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי הִיא עֵץ חַיִּים מַרְפֵּא לַנֶּפֶשׁ. מְלַמֶּדֶת לָאָדָם בִּינָה וְדַעַת. יִרְאַת ה' וְעַנְוָת צֶדֶק. עֵצָה וְתוּשִׁיָּה. תְּאַזְּרֵהוּ חַיִל עֹז וּגְבוּרָה לְמִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. וְאַף זֹאת הָעֵצָה הַיְעוּצָה לְהָשִׁיב שִׁבוּת יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבָהּ עוֹלָם יִוּשַׁע יְשׁוּעַת הַנֶּפֶשׁ. וְעַל כֵּן חָשַׁב שָׂכָר מִצְוָה בָּזֶה. לְקָרֵב לְבָבוֹת לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. הִיא הָעוֹלָה לְמַעְלָה. וְאֵין קֵץ לִשְׂכָרָהּ. וְלָזֹאת הָיָה מַעִיר וּמְעוֹרֵר. אֶת תַּלְמִידָיו וּמְקֹרָבָיו. לְשׂוּם עַיִן וְלֵב לְהַשְׂכִּיל לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר לְבָבָם לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר׃

וּכְבָר הִפְלִיג אדמו"ר זצוק"ל בְּסוֹף אִגֶּרֶת הַמּוּסָר. בְּגֹדֶל יִקְרַת הָעִנְיָן לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים בְּלִמּוּד הַמּוּסָר. וּבִשְׂכָרוֹ הַגָּדוֹל. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַקָּדוֹשׁ שָׁם. לָזֹאת יָשִׂים הָאָדָם אֶל לִבּוֹ. לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. לְעוֹרְרָם לְהִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר כוּ'. כֵּן יֶחֱזִיק בְּכָל עֹז בַּלִּמּוּד הַמּוּסָרִי.

לְמַעַן יִשׁוֹטְטוּ בּוֹ רַבִּים וְתִרְבֶּה יִרְאַת ה'. וּזְכוּת הָרַבִּים תִּהְיֶה תְּלוּיָה בּוֹ כוּ'. וּמַה מְּאֹד תִּגְדַּל הַמַּצָּוָה הַלָּזוֹ בָּעֵינֵי הָאָדָם. לָשׂוּם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ לְהַדְרִיךְ בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר. לְהַצִּיל נַפְשָׁם מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּית. וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל שַׁבָּת דַּף קנ"א. כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם. וְאֵין לְךָ רַחְמָנוּת גְּדוֹלָה. מִלְּהַזְכִּיר וּלְעוֹרֵר בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַיִּרְאָה. הָאָדָם הַמְעוֹרֵר לָזֶה. יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק נָכוֹן בְּכָל אֲשֶׁר יִוָּלֵד מִזֶּה. לְהִתְעַדֵּן בְּעֶדֶן נִצְחִי אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאַתְהוּ. נִלְאֶה שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לְהַקִּיף וּלְהַכִּיר הֵיטֵב כַּמּוּת וְאֵיכוּת מִצְוַת הָרַבִּים. אֲשֶׁר תִּלָּוֶה לְהָאָדָם מֵהַדָּבָר הַנִּקְלֶה הַלָּזֶה. הֶעָמֵל מְעַט וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה. בְּאֵין עֶרֶךְ וְשִׁעוּר. וְלָזֹאת יְשִׁים הָאָדָם עֵינוֹ וְכֹחַ שִׂכְלוֹ. לְהַדָּבָר הַגָּדוֹל הַלָּזֶה. אִם בַּעַל נֶפֶשׁ הוּא:

וְכֵן בְּמִכְתָּבָיו אֲשֶׁר הָיָה כּוֹתֵב לְתַלְמִידָיו וּמְקֹרָבָיו. לְחַזֵּק לִבָּם בְּיִרְאַת ה' וּבִלְמוּד הַמּוּסָרִי. הָיָה מַעִיר וּמְעוֹרֵר אֶת לִבָּם עַל זֶה. לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. לְחַזֵּק לִמּוּד הַמּוּסָרִי בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו. טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלֶּה כוּ'. בָּאתִי לְהוֹכִיחַ אֶתְכֶם וּלְזָרֵז אֶת כְּבוֹדְכֶם הָרָמָה. שֶׁתִּתְרְאוּ לְהִתְאַמֵּץ בְּכָל עֹז. אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ וְעָנְיָנוֹ. לְחַזֵּק לִמּוּד הַמּוּסָרִי בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז כוּ'. אַל יֵקַל נָא בְּעֵינֵיכֶם הַדָּבָר. לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. לְעוֹרְרָם אֶל מִלְחָמָה הַחֲזָקָה הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. אֲשֶׁר לֹא תָקוּם וְלֹא תִּהְיֶה בִּלִי לִמּוּד הַמּוּסָרִי כָּרָאוּי עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וּבְמִכְתָּב אַחֵר כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְלָזֹאת רֹאשִׁית מַעֲשֵׂינוּ לְחַזֵּק יָדִים רָפוֹת. לְנַהֵלָם אֶל בֵּית הַסֵּפֶר לִמּוּד הַמּוּסָרִי בְּהַשְׁכֵּל וָדַעַת כוּ'. וּבָזֹאת רְפוּאָה קַלָּה הִיא וּפְרִיָּה רַב. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים. לִהְיוֹת מִמְּזַכֵּי הָרַבִּים אֲשֶׁר כַּכּוֹכָבִים יַזְהִירוּ. וְצִדְקָתָם לְעוֹלָם לֹא תִּמָּחֶה. יַחֲטֹף הַמִּצְוָה הַלָּזוֹ בְּזִמַּנָּהּ. כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה יִּוָּלֵד יוֹם. וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי. וּבָזֶה נִבְנֶה גַּם אֲנַחְנוּ לְלִטּוּשׁ הָרַעְיוֹן. לְכִבּשׁ הַיֵּצֶר וְתַאֲוֹתָיו. וְהַבָּא לְלַמֵּד נִמְצָא לְמֵד עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

הִנֵּה מַה גָּבְהוּ דְּרָכָיו. וּמָה עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתָיו. אֲשֶׁר חָשַׁב לְהֵטִיב אֶת עַמּוֹ. לְהַשְׁכִּילָם בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמַה נֶּאֶמְנוּ דְּבָרָיו. הִנֵּה יָדוּעַ מַה שֶּׁהִפְלִיגוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּמַעֲלַת מְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים. אוּלָם בְּאֵיזֶה עִנְיָן יוּכַל הָאָדָם לְהַגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ. כִּי עַל יְדֵי מוּסָר וְתוֹכֵחָה הוּא דָּבָר נִמְנָע. לְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל. וּמַה גַּם לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן. כִּי מִלְּבַד מַה שֶּׁצָּרִיךְ הַמּוֹכִיחַ לִקְשֹׁט עַצְמוֹ תְּחִלָּה. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בָּבָא בַּתְרָא דַּף ס"א הִתְקוֹשְׁשׁוּ וְקַשּׁוּ קְשׁוֹט עַצְמְךָ כוּ'. אָכֵן בִּלְי זֶה גַּם אִם יִרְבֶּה כַּחוֹל דְּבָרִים שׁוֹמֵעַ לֹא יִהְיֶה לוֹ. כִּי מִי יַשָּׂה אֹזֶן לְדִבְרֵי תּוֹכַחַת. לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. אוּלָם לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר לִבּוֹת בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר. הוּא כַּר נִרְחָב לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים בְּמַעַט עָמָל. כִּי בְּקַל הוּא לִיקַּח לְבָבוֹת לַלִּמּוּד הַלָּזֶה. אֲשֶׁר הַדַּעַת נוֹתֵן כִּי הוּא דָּבָר הֶכְרֵחִי לְחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ:

גַּם הִנֵּה בְּתַהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי צְדָקָה וָחֶסֶד. לָחוּס וּלְרַחֵם עַל הֶעָנִי. הִנֵּה לְהַעֲנִיקֵהוּ תָּמִיד מְעַט מְעַט. עַל הַנּוֹתֵן יִכְבַּד עָנְיָנוֹ. וְהַמְקַבֵּל לֹא יִשְׂבַּע דֵּי סְפוּקוֹ. כִּי מִי יוּכַל לְמַלְאוֹת לְהָאָדָם דֵּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ. אוּלָם הַמַּשְׂכִּיל אֶל דַּל. יִרְאֶה לִתְמֹךְ בְּיָד הֶעָנִי. אֲשֶׁר יוּכַל לַעֲשׂוֹת לְעַצְמוֹ אֵיזֶה עֵסֶק. לְמַעַן אֲשֶׁר מִפְּרִי פִּי עָמְלוֹ יֹאכַל וְיִשְׂבַּע. וּלְהַנּוֹתֵן תֵּחָשֵׁב זֹאת לִצְדָקָה עַד עוֹלָם. כֵּן הַדָּבָר בְּחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ לְהַשְׂפִּיעַ מוּסָר וְתוֹכָחָה תָּמִיד. הוּא דָּבָר נִמְנָע מִצַּד הַמּוֹכִיחַ. וּמִצַּד הַמְקַבֵּל תּוֹכָחָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם הַמַּשְׂכִּיל בְּיִרְאַת ה'. יִרְאֶה לְהַטּוֹת לְבָבוֹת לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וְאָז יוֹכִיחוּ אֶת עַצְמָם. וּמֵעֲמַל נַפְשָׁם יִשְׂבְּעוּ מִטּוּב יִרְאַת ה'. לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וְגַם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה. אֲשֶׁר הוֹרָה לָהֶם הַדֶּרֶךְ. לִהְיוֹת לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּכָל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה. וְיֹאכַל גַּם הוּא מִפְּרִי מַעֲלָלֵיהֶם:

אָכֵן לְקָרֵב נְפָשׁוֹת לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. נִדְרָשׁ לָזֶה חָכְמָה וְהַשְׂכָּלָה רַבָּה. לְהָבִינָם דַּעַת וּלְהַשְׂכִּילָם בִּינָה לִשְׁפֹּט מֵשָׁרִים. מֵהַסְּגֻלָּה הַיְקָרָה שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי הִיא אֶבֶן חֵן. אוֹצָר נֶחְמָד בְּנָוֶה צֶדֶק. וְאֵין בָּהּ שׁוּם נִפְתָּל וְעִקֵּשׁ. וְכֵן צָרִיךְ לְהַשְׂלִים אֶת עַצְמוֹ תְּחִלָּה בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. וּבְיִחוּד בְּמִדַּת הַסַּבְלָנוּת. וְאָז יַשְׂכִּיל וְיַצְלִיחַ חֵפֶץ ה' בְּיָדוֹ. וְכֵן כָּתַב אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר. נוֹשֵׂא הַלָּזֶה לְקָרֵב הַלְּבָבוֹת לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי. בְּמוּסָרִי תּוּסַד. וּבְסַבְלָנוּת יְחֻזַּק. וּבְחָכְמָה תְּצִיץ צִיץ וּתְגַדֵּל פֶּרַח עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְכֵן בְּכַמָּה מִכְתָּבִים יְלַמֵּד דַּעַת. אֵיךְ לְקָרֵב נְפָשׁוֹת לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וּלְהַטּוֹתָם לַשְׁלֵמוּת הָאֱמִתִּי:

וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. כָּתַב בְּאַגֶּרֶת הַמּוּסָר בְּזֶה הַלְּשׁוֹן. וּמַה מְּאֹד תִּגְדַּל הַמִּצְוָה הַלָּזוֹ בְּעֵינֵי הָאָדָם. לְשׂוּם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ לְהַדְרִיךְ בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר כוּ'. הָאָדָם הַמְעוֹרֵר לָזֶה. יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק נָכוֹן בְּכָל אֲשֶׁר יִוָּלֵד מִזֶּה. לְהִתְעַדֵּן בְּעֶדֶן נִצְחִי אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאַתְהוּ כוּ'. וְכֵן כָּתַב בְּמִכְתָּב אֶחָד וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים. לִהְיוֹת מִמְזַכֵּי הָרַבִּים אֲשֶׁר כַּכּוֹכָבִים יַזְהִירוּ. וְצִדְקָתָם לְעוֹלָם לֹא תִּמָּחֶה. יַחֲטֹף הַמִּצְוָה הַלָּזֶה בִּזְמַנָּהּ כוּ':

מֵעַתָּה נוּכַל לְהַשְׂכִּיל וּלְהִתְבּוֹנֵן. כַּמָּה תַּקִּיף חֵילָא דְּאִילָנָא. הוּא אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. מַה גָּדוֹל וּמַה נּוֹרָא זְכוּתוֹ. כִּי מִלְּבַד גֹּדֶל צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ. הִנֵּה מִי זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ. לְהַדְרִיךְ בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר. כִּי הֲלֹא הוּא הָרֹאשׁ. אֲשֶׁר מִנְּעוּרָיו הֵחֵל לְקָרֹא בְּקוֹל גָּדוֹל בְּשֵׁם לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. כִּי מִמֶּנָּה תּוֹצְאוֹת חַיִּים חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. וְעַד הַיּוֹם אֲנַחְנוּ לְאוֹרוֹ אָנוּ הוֹלְכִים. וְכָל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נוֹלַד מִלִּמּוּד הַמּוּסָר עַד הַיּוֹם. הִנֵּה יֵשׁ לוֹ חֵלֶק וְנַחֲלָה בָּזֶה. וְכֵן יִהְיֶה עַד עוֹלָם:

וְהִנֵּה אדמו"ר זצוק"ל אָמַר פַּעַם אַחַת לִפְנֵי תַּלְמִידָיו. עַל דְּבַר לִמּוּד הַמּוּסָר אֲשֶׁר פִּרְסֵם בָּעוֹלָם. כִּי מָקוֹם הִנִּיחוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לְהִתְגַּדֵּר בָּזֶה. וְכַמְבֹאָר בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּחֻלִּין דַּף ו' וְכֻתֹּת נָחַשׁ הַנְחֻשֶׁת כו' אֶפְשָׁר בָּא אָסָא וְלֹא בְעָרוֹ כו' אֶלָּא מָקוֹם הִנִּיחוּ לוֹ כו':

וִיהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. כִּי הַמַּעְיָן אֲשֶׁר יָצָא מִתַּחַת הַקֹּדֶשׁ. קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. לֹא יִפָּסֵק. וְלֹא יִכְזְבוּ מֵימָיו. וְיִהְיֶה לְנַחַל שׁוֹטֵף יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בָּרְחוֹבוֹת פַּלְגֵי מַיִם:

תַּמּוּ דִּבְרֵי אֲשֶׁר קְרָאתִיו בְּשֵׁם **שַׁעֲרֵי אוֹר** זֶה הַשַּׁעַר לַה' יָבוֹאוּ בוֹ יִשְׂרֵי לֵב יֵלְכוּ הָלְאָה וְיָאִירוּ עֵינֵיהֶם **מְאוֹר יִשְׂרָאֵל** וּקְדוֹשׁוֹ:

אֵלֶּה דִּבְרֵי תַּלְמִידוֹ הַכּוֹתֵב **יִצְחָק** בְּהָרַב מוהר"ש **בְּלַאזָער**.

פרק א

חֲמִשָּׁה מִכְתָּבִים הָרִאשׁוֹנִים. הֵם אֲשֶׁר כָּתַב אדמו"ר זצוק"ל בְּתְחִלַּת בּוֹאוֹ מִוִּילְנָא לְקָאוּנָא בִּשְׁנַת תר"ט. לְתַלְמִידָיו וּמְקֹרָבָיו בָּעִיר וִילְנָא

יְדִידַי הַנֶּאֱהָבִים אַתְחִיל לְדַבֵּר

אֶת מְנַמַּת רְצוֹנִי אֲשֶׁר הִצַּעְתִּי לִפְנֵיכֶם תָּמִיד. לִתֵּן לְבַבְכֶם עֲלֵיהֶם וּלְהִתְבּוֹנֵן בָּם בִּינָה, אִם אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי? כִּמְעַט רֶגַע הָיָה נִכְנַס דְּבָרַי בְּאָזְנֵיכֶם. וְעוֹד מְעַט קָט וְאֵינֶנָּה. בְּאָזֶן אַחַת בָּאוּ וּבְאָזֶן אַחֶרֶת הָלְכוּ — אֵין זֹאת כִּי אִם הַחִסָּרוֹן הַמַּרְגִּל שֶׁלֹּא לָתֵת לֵב בְּעִנְיָנִים הַנּוֹגְעִים בְּיִרְאָה וּמוּסָר, כִּי אִם לְהִתְנַהֵג בָּהֶם אַחַר הַתַּאֲוָה הַחֻפְשִׁית לְפִי נְטִיַּת הָרָצוֹן כְּמַעֲשֶׂה הַבְּהֵמָה. הֲלֹא תִּרְאוּ בְּהַמְנָהֵג הַיָּדוּעַ הַמְשׁוֹטֵט עַל פְּנֵי תֵּבֵל. לָתֵת עֵיוּן וְהִתְבּוֹנְנוּת בְּכָל הָעִנְיָנִים הַנִּשְׁמְעִים. הַסּוֹחֵר בְּמַרְכֻּלְתּוֹ כַּמָּה הִתְבּוֹנְנוּת יִשְׁתַּמֵּשׁ טֶרֶם יְבַצַּע הָעֵסֶק. אִם לַעֲשׂוֹת אוֹ לַחֲדֵל. יַחְשֹׁב בְּנַפְשׁוֹ וְיִתְיָעֵץ עִם רֵעָיו הַנֶּאֱמָנִים לוֹ. יָתוּר עַל הַפְּרָטִים, יְבַקֵּשׁ מָקוֹם הַטָּעוּת, עַד יוֹצִיא הַדָּבָר לָאוֹר לְפִי כֹּחוֹ. כֵּן בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה כָּל אֶחָד לְפִי עָרְכּוֹ. יְעַיֵּן וְיִתְבּוֹנֵן בָּהּ לְגַלּוֹת מַטְמוֹנֶיהָ, וּלְחַדֵּשׁ חִדּוּשִׁים וּלְפָרֵק הַוְיוֹת, לֹא יְדַלֵּג בְּסָקִירָה אַחַת, לְהַחְלִיט הַדָּבָר הֶחְלֵט פְּסוּקָה:

לֹא כֵן בְּדַרְכֵי הַמּוּסָר, אֲשֶׁר הַהִתְבּוֹנְנוּת בָּהּ הַחִפּוּשׂ בְּכָל דַּרְכֵי וּמַעֲשֶׂה הָאָדָם, לְהַשְׁמֵר מִנְּטִיַּת הָרָצוֹן, וּמֵהַיֵּצֶר הַמַּפְרִיעַ וּמוֹנֵעַ כָּל דָּבָר טוֹב וּמְעֻלֶּה, הַהֶכְרֵחִי וּמְחֻיָּב לְהַשָּׂגַת הַיִּרְאָה, וְלֹא תָקוּם הַמּוּסָר וְהַהַנְהָגָה טוֹבָה בְּלֹא תַּחְבּוּלוֹת גְּדוֹלוֹת, לֶאֱסֹר כְּלֵי הַמַּחַ לָזֶה עַד שֶׁיֵּעָשֶׂה רֹשֶׁם חָזָק בַּלֵּב לָתֵת עֹז וְתַעֲצוּמוֹת לָאֲבָרִים הַחִיצוֹנִים: לְהוֹצִיא לַפֹּעַל הָעִנְיָן הַמְעֻלֶּה, בַּל יַעַצְרוּהוּ תַּאֲוַת הַגּוּפָנִיּוּת הַפָּחוּתָה, הַקִּנְאָה וְהַכָּבוֹד הַבְּזוּיִים. וּבְכָל זֶה עַצְלוּת

הָאָדָם רַבָּה בָּזֶה, לְמַעֲמָסָה תִּהְיֶה לוֹ אִם יִפְנֶה אֶת עַצְמוֹ זְמָן קָצָר לָזֶה. עַד אֲשֶׁר גַּם לְבַטּוּל הַזְּמָן יֵחָשֵׁב לוֹ:

עַתָּה מַה לַּעֲשׂוֹת. הַמִּלְחָמָה נְכוֹנָה, הַיֵּצֶר מְאֹרָב, הַתַּאֲוָה מְשׂוֹטֶטֶת, הַמִּדּוֹת מְרַגְּשׁוֹת, כְּלֵי הַמִּלְחָמָה אַיִן. הֲיַעֲשֶׂה כְּלִי לְמַעֲשֵׂהוּ בִּלְתִּי פּוֹעֵל נִרְצֶה לָזֶה. כֵּן אֵין תִּקְוָה לְהִנָּצֵל מִמּוֹקְשֵׁי מָוֶת בִּלְתִּי אִם נַחְזִיק בִּכְלֵי הַמִּלְחָמָה, עִנְיְנֵי הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר:

וְלָזֹאת אַחַת דִּבַּרְתִּי כֹּה תַּעֲשׂוּ וְטוֹב לָכֶם — הָאִישׁ הַמֻּטְרָד בְּכָל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ. עָסָקָיו הוֹלְכִים קְדוֹרָנִית, כֹּחוֹ וְשִׂכְלוֹ נְבוּכִים נְתוּנִים בְּמַאֲסָרֵי הַדְּאָגָה וְהַבִּלְבּוּל. הַמְכַלֶּה אֶת כָּל כֹּחַ הָאֱנוֹשִׁי, וְהָיָה כִּי יִקָּרֵב אֵלָיו אִישׁ לֵאמֹר הֲלֹא חָזִיתִי לְךָ אוֹר, אִם תַּעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְפִי הַהַשְׁעָרָה הַנְּכוֹנָה, תּוּכַל לְהַרְוִיחַ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינָרֵי זָהָב, לֹא יַטְרִידוּךָ הָעִנְיָן הָרַבֶּה מִתַּהֲלוּכוֹתֶיךָ וַעֲסָקֶיךָ וְלֹא תִּצְטָרֵךְ לְבַלּוֹת זְמָן הָרַבֶּה עַל זֶה — בְּוַדַּאי יִתֵּן לֵב נָבוֹן לָזֶה בְּרֹב עֹז וְתַעֲצוּמוֹת. כָּל כֹּחוֹת הַתְּבוּנָה יַצִּיק עַד אֲשֶׁר יְשָׂרֵשׂ הַדָּבָר בִּלְבָבוֹ דָּבָר נָכוֹן וּמְקֻיָּם. לְהַפְרִישׁ מְעַט זְמָן לָזֶה בְּהִתְבּוֹנְנוּת רְחָבָה, לְבַקֵּשׁ לוֹ רֵעִים כִּלְבָבוֹ אֲשֶׁר יַעְזְרוּ אוֹתוֹ לָזֶה, לֹא יָחוּשׁ עַל מְעַט בְּטוּל הַכָּבוֹד וְהַסַּבְלָנוּת.

כֵּן אֲנַחְנוּ אֵלֶּה הַיּוֹם, מְעֻנִּים אֲנַחְנוּ בְּעִנּוּי נֶפֶשׁ, עֲוֹנוֹתֵינוּ עָבְרוּ רָאשֵׁינוּ אִישׁ אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ — הַרְחֵק מְאֹד נַעֲמֹד מֵהַמֶּרְכָּז אֲשֶׁר לָזֶה נִבְרָא, וּמֵהַתַּכְלִית אֲשֶׁר בָּא לָעוֹלָם הַגַּשְׁמִי הַלָּזֶה לְהָכִין לוֹ לְאַחֲרִיתוֹ. וְעַתָּה רְאִינוּ אוֹר בָּהִיר מִתְנוֹצֵץ לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, לְחַזֵּק יָדִים רָפוֹת בְּלִמּוּד הַמּוּסָרִי, לָתֵת עֵצָה וְתַחְבּוּלָה לַעֲשׂוֹת מִנְהָג נָכוֹן בָּזֶה עַד אֲשֶׁר יִשְׁלֹט הַנֶּאֱוָה הַמְרַחֶפֶת בָּעִנְיָן הַלָּזוּ. לֵאמֹר וּלְהִתְפָּאֵר הָרְאִיתֶם הָאִישׁ הַלָּזֶה, כַּמָּה יָדוֹ תַּקִּיפָה בְּחָכְמַת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר, אֲשֶׁר מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ יָבֹא לִשְׁמָהּ. אִם יַצִּילֵיחַ ד' אֶת דַּרְכֵּינוּ, אֵין עֲרוֹךְ לְהַנּוֹלָד כַּמָּה יִגְדַּל עֶרְכּוֹ, וּבְזֹאת נִבָּנֶה גַּם אֲנַחְנוּ מָה, וְאִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה נֹאכַל.

לְזֹאת תִּקְבְּעוּ עֵת מוֹעֵד בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ לְהִתְאַסֵּף יַחַד בְּשָׁעָה מְיֻחָד, לְהִתְבּוֹנֵן בֵּינָה אֵיךְ לְהַמְשִׁיךְ הָאֵיכוּת. גְּדוֹלֵי הָעִיר אֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם הָרַבֶּה יָרוּצוּ לִלְמוּד הַמּוּסָרִי, תְּדַבְּרוּ דְּבָרִים בְּנַחַת וּבִישׁוּב הַדַּעַת בְּלֹא שְׂחוֹק וְהִתּוּל, תַּעֲרִיכוּ מַעֲלוֹת הָאִישׁ וְחֶסְרוֹנוֹ, וּבָמֶה יִוָּסֵר וּבָמֶה יֵאָסֵר לָזֶה, אַל תַּחְלִיטוּ הַדָּבָר בְּסִקִּירָה אַחַת. תְּחַלְּקוּ אֶת הָעֲבוֹדָה לְכֻלְּכֶם בְּמֶעָט זְמָן וּבְלִי כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה, וְקֹבֶץ עַל יָד יִרְבֶּה אָכֵן בְּדַעַת שְׁקֵטָה בְּיִשּׁוּב נָבוֹן וְנָכוֹן, אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יְחַזֵּק וְאֶת שְׁטוּת לְבָבוֹ יַרְפֶּה, אֶת עַצְלוּת הֶרְגֵּלוֹ יְבַטֵּל, בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ וּבְנַחַת לִשְׁמֹר כָּל אֶחָד כְּבוֹד חֲבֵרוֹ בְּנַחַת וּבְסַבְלָנוּת, לֵילֵךְ אַחַר רַבִּים בְּלֹא עִקְּשׁוּת וּמַחְלֹקֶת, וּבָזֶה יְכוֹנֵן הַמּוּסָר בְּנַפְשֵׁיכֶם עַל נָכוֹן כְּנַפְשֵׁיכֶם:

פרק ב

אַחַי וְרֵעַי, הֵן מִלְּפָנִים אוֹתָהּ גִּלִּיתִי, כִּי הָאִישׁ הַמְעֻנֶּה וְהַמְדֻכֶּה בְּהַבְלֵי הַתֵּבֵל הַלָּזֶה, פַּרְנָסָתוֹ דְּחוּקָה עָמְלוֹ רַבָּה, אֵינוֹ מוֹצֵא קוֹרַת רוּחַ בְּכָל עִנְיָנָיו כַּאֲשֶׁר יִתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ אֵיזֶה דֶּרֶךְ נָכוֹן לְפָנָיו, אֲשֶׁר הַתִּקְוָה רַבָּה כִּי מָקוֹם מוֹצָא לְפָנָיו, לְהַשְׁקִיט בָּזֶה מֵהַרְעָיוֹן רוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו — בְּוַדַּאי לֹא יָנוּחַ וְלֹא יִשְׁקֹט, עַד אֲשֶׁר יָקִים מְזִמּוֹת לְבָבוֹ יָתֵד נֶאֱמָן בַּל יִמּוֹט, כִּי מִי הוּא פֻּתִי אֲשֶׁר בַּחֻשְׁכִים יְהַלֵּךְ, וּלְפָנָיו יִתְנוֹצֵץ אוֹר בְּהִיר, וְלֹא יָחִישׁ מַעֲשֵׂהוּ לְהִתְקָרֵב אֵלָיו:

כֵּן אֲנַחְנוּ אֵלֶּה הַיּוֹם, בְּתַהֲלוּכוֹת עִסְקֵי נַפְשׁוֹתֵינוּ, לְהָכִין צֵידָה לְאַחֲרִיתֵנוּ, לָסוּר מִשְּׁאוֹל מַטָּה מֵרַעְיוֹן רוּחַ וּמִבּשֶׁת פָּנִים, בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי לָעַד בַּל יִמּוֹט, מְעֻנִּים אֲנַחְנוּ בְּתַאֲוֹת הַמְדֻמּוֹת, הַכָּבוֹד הַמּוֹצִיא אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם מַלְפְּפֵינוּ, וְאַחֲרָיו נֵלֵךְ וּבְעִקְבוֹתָיו נֵצֵא, מְבַלְבֵּל מֹחֵנוּ וּמְכַלֶּה כֹּחֵנוּ לְהָכִין דַּי סִפּוּקוֹ, מְבַטֵּל אוֹתָנוּ מִן הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר הִיא חַיֵּינוּ וְאוֹרֶךְ יָמֵינוּ בָּזֶה וּבָבָא, עוֹשֵׂק מִמֶּנּוּ הַמְּצוּוֹת וְכָל מִדָּה יְקָרָה, יְנַהֲלֵנוּ לַעֲוָונוֹת וּפְשָׁעִים אֲשֶׁר לַשָּׁמַיִם יַגִּיעוּ, אָנָה נָנוּס לְעֶזְרָה וְאֶל מִי נִפְנֶה, אִם לֹא אֶל לְמוּד הַמּוּסָרִי, הַמְיֻסֶּרֶת הָאָדָם לִזְכֹּר אַחֲרִיתוֹ, כִּי לֹא לָעַד יִחְיֶה בָּעוֹלָם הַשָּׁפֵל הַלָּזֶה רַק גֵּרִים אֲנַחְנוּ בְּחַיֵּינוּ הַלָּזֶה, לַעֲסֹק בַּעֲבוֹדָתֵינוּ הַמֻּטֶּלֶת עָלֵינוּ, לְמַעַן יְשֻׁלַּם שְׂכָרֵנוּ בְּמָקוֹמֵנוּ הָאֲמִתִּי, עַתָּה מָה כָּבוֹד נִנְחַל בָּעוֹלָם הַנָּכְרִי הַלָּזֶה, אֲשֶׁר כְּצֵל יַעֲבֹר וְלֹא יְשׁוּרֵנוּ עוֹד:

הֵן אֵלֶּה קְצוֹת דַּרְכֵי הַמּוּסָר, אוֹר בָּהִיר הוּא וַאֲנַחְנוּ בַּחֲשֵׁכִים נְהַלֵּךְ אַחֲרֵי רְצוֹנֵנוּ הַגּוּפָנִים הַשְּׁפָלִים וְהַנִּבְזִים, אֵיךְ לֹא נָחִישׁ מַעֲשֵׂינוּ לְהִתְקָרֵב אֶל לְמוּד הַלָּזֶה, לַעֲשׂוֹת לוֹ יְסוֹדוֹת נֶאֱמָנוֹת בַּל יִמּוֹט, לְבַל יַעֲבֹר עָלָיו מִקֶּרֶה רָעָה חַס וְחָלִילָה, לְהַשְׁבִּית הָרַעְיוֹן הַנִּשְׁגָּב הַלָּזֶה, לְזֹאת מְאֹד נָכוֹן הַדָּבָר לְחַזְּקוֹ בְּמַסְמוֹרִים נְטוּעִים, לְקִבּעַ עִתִּים סְדוּרִים לָזֶה בַּכֹּל בֵּין מִנְחָה לְמַעֲרִיב, וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יְחַזֵּק וְיַזְרֵז לַעֲשׂוֹת תַּחְבּוּלוֹת לְהָיוֹת הַמּוּעָד נָכוֹן לָזֶה לְבַל יֶחְסַר, וְאִם יִפָּקֵד אִישׁ אוֹ אוּלַי יִהְיֶה לְשָׂטָן לָזֶה חַס וְחָלִילָה, אָז מֵהַנָּכוֹן לְפַקֵּחַ עַל זֶה הַדָּבָר, לְבַקֵּשׁ עֵצָה וְתַחְבּוּלָה לִסְבּוֹל סִכְלוּתוֹ וּלְפַתּוֹת לִבּוֹ בִּדְבָרִים רַכִּים, כָּל אֶחָד לְפִי דַּרְכּוֹ וְשִׂכְלוֹ, וּבְזֹאת יְוֻסַּד הַמּוּסָרִי בְּיָתֵד נֶאֱמָן:

לְהַרְגִּיל בַּחָכְמָה הַלָּזוּ, אֲשֶׁר דְּרָכֶיהָ יִפְרְדוּ לִשְׁנֵי רָאשִׁים, הָאֶחָד לְהַלְהִיב הַנְּפָשׁוֹת בְּזִכּוּךְ הָרַעְיוֹן, בְּלִמּוּדִים הַנִּשְׁגָּבִים הַלָּלוּ, לִלְמֹד בִּשְׂפָתַיִם דּוֹלְקִים, בְּרַעְיוֹן נָכוֹן, בְּצִיּוּר רָחָב לְהַרְחִיב כָּל דָּבָר, וּלְקָרְבָהּ בְּדִמְיוֹנוֹת קְרוֹבִים, עַד אֲשֶׁר יִתְלַהֵב הַלֵּב אִם מְעַט אִם הַרְבֵּה, אֲשֶׁר תּוּכַל תֵּת כֹּחַהּ לְהָכִין הָאֲבָרִים, לְהוֹצִיא כָּל מַעֲשֶׂה הַטּוֹב לְמַעֲנֵהוּ, אִם בְּרָצוֹן אוֹ בְּחָזְקָה:

וְהַשֵּׁנִי הִיא חָכְמַת הָעוֹלָם, לִהְיוֹת רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָדוֹת, לְפַקֵּחַ מֵרֹאשׁ טֶרֶם יָבוֹאוּ יְמֵי הָרָעָה, לְהָכִין עֵצָה וְתַחְבּוּלָה, אֵיךְ לְנַהֵל עַצְמוֹ וַאֲחֵרִים, וּלְהַקְטִין הַדָּבָר לְהָקֵל הַנְּסָיוֹן, עֲד אֲשֶׁר

תִּגְדַּל הַיִּרְאָה מֵהַתַּאֲוָה, וְזֶה כָּל הָאָדָם לְהַגְבִּיר הַיִּרְאָה וּלְהַחְלִישׁ הַתַּאֲוָה בְּמוּסָרִי וְחָכְמָה, לְזֹאת מַה נֶּהֱדַר הוּא, אִם יִהְיֶה לָנוּ נוֹשֵׂא עַל מַה יִסּוֹב הַלִּמּוּד וְהַהֶרְגֵּל בְּמוּסָרִי וּבְחָכְמָה, נוֹשֵׂא הַלָּזֶה לְקָרֵב הַלְּבָבוֹת לְלִמּוּד הַמּוּסָרִי, בְּמוּסָרִי יוּסַד וּבְסַבְלָנוּת יְחֻזַּק, וּבְחָכְמָה יָצִיץ צִיץ וְיִגְדַּל פֶּרַח:

וּבָזֹאת אִם נִהְיֶה לְאַנְשֵׁי חַיִל, לְבַל נִקְפֹּץ לִכְעֹס עַל רֵעֵינוּ, מַדּוּעַ אָטוּם לְבָבוֹ מִלְּהָבִין מַה טִּיבוֹ שֶׁל הַלִּמּוּד הַלָּזֶה, בְּאָמְרֵנוּ הֲלֹא גַּם בָּנוּ הַסְּכָלוּת גּוֹבְרוֹת בְּעִנְיָנִים רַבִּים, בְּזֹאת נְחַקֶּה בְּלִבֵּנוּ נָרִגִּיל עַצְמֵנוּ בְּמִדַּת הַסַּבְלָנוּת וּבְשִׁפְלוּת הָרוּחַ, שֶׁלֹּא נַגְבִּיהַּ עַצְמֵנוּ עַל אֲחֵרִים:

עֲמָקוּת הָרַעְיוֹן לְהָכִין עֵצָה וְתַחְבּוּלָה, אֵיךְ לְיַסְּרוֹ בִּדְבָרִים נְכוֹחִים, לְקָרְבוֹ אֶל אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, תּוֹסִיף תֹּת כֹּחַ לְעַצְמֵנוּ, לְהִתְעוֹרֵר לְיַסֵּר אֶת עַצְמֵנוּ בְּעִנְיָנִים רַבִּים, לְקָרֵב נַפְשׁוֹתֵינוּ אֶל עֲבוֹדָה אֲשֶׁר נִבְרָאנוּ לָזֶה לְטוֹב לָנוּ:

וּבְיוֹתֵר כַּאֲשֶׁר נִסַּפֵּר מְלַאכְתֵּנוּ לִגְבָרִים, לִהְיוֹת כָּל אֶחָד שׁוֹרֵר בְּעִנְיָנוֹ הַמְסֻגָּל. זֶה יְיַסְּרֵהוּ בִּלְשׁוֹן לִמּוּדִים, וְזֶה יְקָרְבֵהוּ בְּפָנִים הַמְאִירוֹת, זֶה יְחַזְּקֵהוּ בְּהִתְלַהֲבוּת לְבָבוֹ הַטָּהוֹר, וְזֶה יַאֲסֵרֵהוּ בְּתַחְבּוּלוֹתָיו הַצּוֹדְקִים וּבַחָכְמָה הַנִּדְרָשָׁה, מַה נּוֹרָא הַהֶרְגֵּל הַזֶּה לְהָקִים כָּל לִמּוּד וְכָל מִדָּה נְכוֹנָה לְסַלֵּק נְסִיּוֹנוֹת רַבּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת עַל הָאָדָם, עִנְיְנֵי פְּקוּחַ נְפָשׁוֹת וְכַדּוֹמֶה, אֲשֶׁר בְּפֶתַע פִּתְאֹם יִרְשַׁע הָאָדָם לְמַכְבִּיר וּבְאֵין תְּקוּמָה חַס וְחָלִילָה, אָכֵן אִם נַרְגִּיל עַצְמֵנוּ לִהְיוֹת עִנְיָנֵינוּ נִפְעָלִים עַל יְדֵי רַבִּים, אִישׁ כְּפִי דַּרְכּוֹ וְעִנְיָנוֹ, מַה נָּקֵל לְהָקִים כָּל דָּבָר בִּיגִיעָה מֻעֶטֶת וּבְהוֹצָאָה קְטַנָּה, לְהַחֲיוֹת נְפָשׁוֹת רַבּוֹת, וּלְקַיֵּם עוֹלָם מָלֵא, חָכְמַת הָעוֹלָם לְהָקֵל הַנְּסָיוֹן וּלְהַקְטִין הַדָּבָר, עַד אֲשֶׁר תִּגְבַּר הַיִּרְאָה, צְרִיכָה בֵּאוּר רָחָב בְּדִמְיוֹנוֹת רַבּוֹת, לֹא נִמְצָא עִנְיָנָם בְּסִפְרֵי הַמּוּסָר, כֵּן אִישׁ אִישׁ בְּתְבוּנָתוֹ יִדְלֶנָּה, אִם תִּתְּנוּ לֵב נְסִיּוֹן לָזֶה, בְּלֹא נֶדֶר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם עוֹד נְדַבֵּר מִזֶּה:

פרק ג

יְדִידַי! הִנֵּה אָנֹכִי חְשַׁבְתִּי לְמִשְׁפָּט, כִּי דִּבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים יַסְפִּיקוּ לְמַדֵּי לְעוֹרֵר לְבָבְכֶם אֶל חִזּוּק לִמּוּד הַלָּזֶה הוּא לִמּוּד הַמּוּסָרִי, אֲשֶׁר לֹא כְּכָל הַלִּמּוּדִים לִמּוּד הַמּוּסָרִי הַלָּזֶה, אֵין לְךָ לִמּוּד אֲשֶׁר יַקִּיף חִיּוּבוֹ עַל כָּל הַנְּפָשׁוֹת, הַנְּשִׁים פְּטוּרוֹת מִתַּלְמוּד תּוֹרָה, קְשֵׁי יוֹם וְחַסְרֵי דַּעַת בְּמִצּוּקוֹת רָעוֹת חַס וְחָלִילָה יֵשׁ מָקוֹם הַרְבֵּה לְפָטְרָם, אִישׁ אִישׁ לְפִי עִנְיָנוֹ יְשׁוֹלֵל מֵחִיּוּבָם, לֹא רְאִי זֶה כִּרְאִי זֶה, כָּל אֲשֶׁר יַרְחִיב לָאָדָם, כֵּן יִגְדַּל הַחִיּוּב וְכֵן יִרְבֶּה:

לֹא כֵן לִמּוּד הַלָּזֶה הוּא חִיּוּב מֻקָּף לְכָל הַנְּפָשׁוֹת אַחַת לֹא נֶעְדָּר, כִּי הַמִּלְחָמָה פְּרוּשָׂה עַל כָּל הַחַיִּים הַמְדַבְּרִים, הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר וְתַחְבּוּלוֹתָיו, תַּאֲוַת הָאָדָם וַעֲלִילוֹתָיו, אֲשֶׁר הֵמָּה יִלְכְּדוּהוּ בְּמַכְמְרֵיהֶם, לְבַל יִהְיֶה לוֹ תְּקוּמָה חַס וְחָלִילָה, אֲשֶׁר כִּמְעַט קָט יִפְשַׁע הָאָדָם

לְמַרְבֶּה בְּאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחוֹ, לְהוֹצִיא כָּל מִפְעָל רָע וְנִתְעָב לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ, אוֹי! מַה נַּעֲשָׂה לְיוֹם פְּקוּדָה, כִּי יִפְקֹד ד' הַמִּשְׁפָּט עַל כָּל הַחַיִּים, מַעֲשֵׂה הָאָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו, בְּמָה נֵאָזֹר עֹז וְתַעֲצוּמוֹת, לַעֲמֹד נֶגֶד הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה הַלֵּזוּ, אִם לֹא בְּלִמּוּד הַלָּזֶה לִמּוּד הַמּוּסָרִי, לְזַכֵּךְ מְעַט הָרַעְיוֹן, לְהַלְהִיב מַה הַלֵּב, וְלָתֵת אַחֲרִיתֵנוּ עַל לִבֵּנוּ, לְמַעַן לִהְיוֹת לָנוּ לְאוֹר מֵאִיר, אֲשֶׁר הָאֲבָרִים הַחִיצוֹנִים לְאוֹרָם יְהַלֵּכוּ, וּבְגִבּוּרָתָם יַעֲשׂוּ מִלְחַמְתָּם לְמַעַן הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק, כִּי זֶה כָּל פְּרִי מְגַמָּתֵנוּ, רַק עַל הָאֲבָרִים הַחִצוֹנִים לְשָׁמְרָם מִכָּל נֶגַע רַע וּמַחֲלָה, הֵן בְּמִדּוֹת וְהֵן בְּדֵינִים, אֲשֶׁר לֹא יֵאָסְרוּ כִּי אִם בְּחָזְקָה וּבְהֶרְגֵּל רַב:

אָכֵן מִי יַאֲסֵרֵם, מִי יִכְבְּשֵׁם, מִי יְזָרְזֵם לְכָל טוֹב וּמוֹעִיל, אִם לֹא לִמּוּד הַמּוּסָרִי, לְשַׁבֵּר הַלֵּב וּלְטַהֲרָה מְעַט מִזֹּהַמָּתָהּ, לְעוֹרֵר הַדַּעַת הַנָּכוֹן אֶל הַמִּלְחָמָה הַלֵּזוּ, הִיא כְּבִישַׁת הָאֲבָרִים בְּחָזְקָה, לְהַשְׁמֵר מִכָּל נֶגַע וָחֳלִי רָע, וּבְזֹאת כָּל אֲשֶׁר יֵצֵר לְהָאָדָם עוֹד תִּרְבֶּה עָלָיו הַמִּלְחָמָה, וְיֵגְדַּל הַחִיּוּב בְּלִמּוּד הַמּוּסָרִי הַלָּזֶה, וְהֵן עַתָּה הַיָּמִים לֹא טוֹבִים, הַמִּלְחָמָה מִתְגַּבֶּרֶת, כֵּן גָּדְלָה הַחִיּוּב:

וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר לָקְחָה אָזְנִי, נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים בָּזֶה, לְזֹאת אָמַרְתִּי הֲלֹא חָכְמַת הַמּוּסָר, הִיא רַק הַרְחֶבֶת הַדְּבָרִים הַפְּשׁוּטִים וְהַנִּגְלִים, וְזֹאת אֵין טוֹב רַק לְהַרְחִיב מַה הַדִּבּוּר בְּעִנְיַן הַמִּכְתָּב הָרִאשׁוֹן:

כַּאֲשֶׁר נַשְׁקִיף עַל רְצוֹנֵנוּ וּמַאֲוַיֵּנוּ, הָעוֹלֶה עַל כָּל הֵיא תַּאֲוַת הַחַיִּים הַמְדֻמִּים הַלָּזֶה, הָרָצוֹן הַלָּזֶה תָּקוּעַ בְּעֹמֶק לְבָבֵנוּ יָתֵד נֶאֱמָן, וְכָל אֲשֶׁר לָנוּ נָתוֹן נִתַּן בְּעַד נַפְשֵׁנוּ, מְסֻפָּקִים אֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע עֵת אַחֲרִיתֵנוּ, אֵין לָנוּ לְהִשָּׁעֵן בָּזֶה אֶלָּא עַל אֲבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, הָרוֹצֶה לְחַיּוֹתֵנוּ לְמַעַן נַעֲבֹד אוֹתוֹ בֶּאֱמֶת וּבֶאֱמוּנָה, וְאִם לְקִבּוּל שְׂכָרֵנוּ בָּעוֹלָם הַבָּא הַלָּזֶה, אִם לֹא מָצָאנוּ חֵן בְּעֵינָיו. וְעַתָּה אִם נְחַפֵּשׂ מַצְּבֵנוּ רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מְאֹד מִמֶּרְכַּז הַחַיִּים, עֲבוֹדָתֵנוּ לֹא לַה' הִיא, רֹב הָעִתִּים בַּחֲשֵׁכָה נְהַלֵּךְ, לְמַלֹּאת בִּטְנֵנוּ, לְרִוּוֹת תַּאֲוָתֵנוּ הַשְּׁפָלִים וְהַנִּבְזִים, וְנוֹסָף לָזֶה בְּחַטָּאִים וּפְשָׁעִים לְמַעְלָה רֹאשׁ, הַמַּעַט אֲשֶׁר נִצְדַּקְנוּ שְׁבוּרִים הֵמָּה כִּשְׁבָרֵי נָבָל, בְּלִי רְאוֹת וּבְלִי דַּעַת דֶּרֶךְ הַנָּכוֹן וְהַיָּשָׁר:

וְלָזֹאת אֵין נַחַת מוֹצֵא לַה' יִתְבָּרַךְ מִחַיּוּתֵנוּ, כִּי הַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הָרֹב, וְאִם לְקַבֵּל שָׂכָר מְעַט צִדְקוֹתֵנוּ, כְּדֵי בִּזָּיוֹן וְקֶצֶף, מִי יוֹדֵעַ מַעֲמַדֵּינוּ בָּזֶה, אוּלַי עֲוֹנוֹתֵינוּ עָלְתָה יוֹתֵר מִידֵי צִדְקוֹתֵינוּ, כִּי חֶסְרוֹנוֹתֵינוּ בְּתַאֲוֹת הַמְדֻמּוֹת אֲשֶׁר יֶחְסַר לָנוּ, הוּא נוֹבֵעַ רַק מִרְגְּשַׁת חֶפְצַת רְצוֹנֵינוּ, וְאִם נְשׁוּבָה אָחוֹר עַל כַּמָּה מַדְרֵגוֹת פְּחוּתוֹת מֵאִתָּנוּ, מִי יוֹדֵעַ אִם לֹא עָלָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִדַּאי עַל כָּל צִדְקוֹתֵינוּ, וְכָל חַיּוּתֵינוּ הוּא רַחֲמֵי שָׁמַיִם, וּבְנֵס אֲנַחְנוּ עוֹמְדִים, וְאוּלַי לָאו כָּל יוֹמָא מִתְרַחֵשׁ נִיסָא, וְלִזֹאת אִם נַעֲמִיק בְּדָבָר הַרְבֵּה בְּהִתְבּוֹנְנוּת רַב, אֲשֶׁר בְּכָל רֶגַע מָאן דְּלָא יָלִיף קָטְלָא חַיָּב, וְאֵין לְךָ שָׁעָה שֶׁאֵין הַמָּוֶת עוֹמֵד חַס וְחָלִילָה לְנֶגֶד עֵינֵינוּ

— בְּמַה נִמְצָא תְּרוּפָה לְתַאֲוֹתֵינוּ הַלָּזוּ הִיא תַּאֲוַת הַחַיִּים, הַבּוֹעֶרֶת בְּקִרְבֵּנוּ כְּאֵשׁ בּוֹעֶרֶת לְעוֹרֵר רַחֲמֵי שָׁמַיִם, אִם לֹא שֶׁנִּמְסֹר עַצְמֵנוּ לְצָבֹר אִם מְעָט וְאִם הַרְבֵּה, וְאֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאַס וּבְצֶלֶם נִחְיֶה, וּבִזְכוּתָם נַעֲמֹד לְאֹרֶךְ יָמִים:

וּמַה נַּעֲשֶׂה כִּי דַּלִּים אֲנַחְנוּ, מוֹצָא לַכֶּסֶף אֵין לְהַחֲזִיק הַתּוֹרָה וְלוֹמְדֶיהָ — וְלָזֹאת נִחַפֵּשׂ דְּבָרִים לְחַזֵּק יְדֵים רָפוֹת, לְעוֹרְרָם בְּדַעַת וּבְתְבוּנָה אֶל הַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי, הַמְעֻתָּדָה לְכָל מַרְפֵּא לְחוֹלֵי הַנֶּפֶשׁ, לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת כְּכָל הָאָמוּר בָּהּ, לְמַעַן תִּהְיֶה תִּקְוָה טוֹבָה לְאַחֲרִיתֵנוּ, כִּי כָּל אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן, אִם בְּמוּסְרֵי יְהַלֵּךְ לְהִתְהַפֵּךְ מֵרַע לְטוֹב, וּלְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, וְד' הַטּוֹב יְחַזֵּק לְבָבֵנוּ, אִם נִהְיֶה מִמְּזַכֵּי הָרַבִּים אֲשֶׁר אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדָם:

עַתָּה נִרְאֶה נָא בְּעַיִן חוֹדֶרֶת, הַיְהַלֵּךְ אִישׁ וְרַגְלַיִם אֵין לוֹ? הֲיִשְׁקִיף אִישׁ וְעֵינַיִם אֵין לוֹ? כֵּן לֹא יְכוֹן הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה, אֶל הָאָדָם הַנֶּחְלָה בְּתַחֲלוּאֵי הַיֵּצֶר, אִם לֹא בְּלִמּוּד הַמּוּסָרִי:

עַתָּה נַחְפְּשָׂה דְּרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה, חוֹלִים אֲנַחְנוּ מִכָּל צַד וּפִנָּה, הַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד יְסוֹכְכֻנוּ, הַגֵּוֶל וְהָעוֹלָה יְסוֹבְבוּנוּ, הַגַּאֲוָה וְהַכַּעַס, הַקִּנְאָה וְהַקַּפְדָנוּת, הֵם דְּרָכֵינוּ, הַלָּשׁוֹן יִשְׁלֹט בָּנוּ בְּאֵין מַעֲצוֹר, וּמַדּוּעַ לֹא נָנוּס אֶל בֵּית הָרוֹפְאִים, אוּלַי נִמְצָא אֵיזֶה מָזוֹר וּתְרוּפָה לְמַכָּתֵינוּ, כִּי מִי פֻּתִי חֶסַר לֵב אֲשֶׁר לֹא יְבַקֵּשׁ מָזוֹר לְמַחֲלָתוֹ, אֵין זֹאת כִּי אִם עֲצַת הַיֵּצֶר הַמְלַמֵּד בְּמִלְחֹמוֹתָיו, כִּי אִישׁ מִלְחָמָה מִנְּעוּרָיו הוּא, לֹא יַעַצְרוּהוּ טִרְדֵי הַבְלֵי הַזְּמַן כָּמוֹנוּ, וְכָל מְנַמּוֹתָיו הוּא רַק לְהַסִּיר מִלְּפָנֵינוּ כְּלֵי מִלְחַמְתֵּינוּ, הוּא לִמּוּד הַמּוּסָרִי, וּבְזֶה יֶאֱסֹר אוֹתָנוּ לְפָנָיו וְאֵין מוֹשִׁיעַ:

לְזֹאת מִמֶּנּוּ נִלְמֹד וְאֶת דְּרָכָיו נִקַּח לָנוּ לְמוֹפֶת, לְהַחֲזִיק בְּמוּסָר וְלֹא נָרֶף, לְגַדְּלוֹ וּלְהַאֲדִירוֹ לְהַלְבִּישׁוֹ בְּמַלְבּוּשֵׁי הַתַּאֲוָה הַמְדֻמֶּה לְמַעַן יִשְׁלֹט בּוֹ הַשֶּׁלֶא לִשְׁמָהּ, אֲשֶׁר מִמֶּנָּה יָבֹא הִלְשְׁמָהּ הַצְּרוּפָה, וְכָל אֲשֶׁר יְכַבֵּד עִנְיָנוֹ, אוֹת הִיא כִּי לֹא דָּבָר רֵק הוּא לְחַיּוֹתֵינוּ כַּיּוֹם הַזֶּה, לְמַעַן נִלְמַד עַצְמֵנוּ לִכְבֹּשׁ תַּאֲוֹותֵינוּ, וּלְאַהֲבַת רֵעֵנוּ לְהַטּוֹתָם אֶל דַּרְכֵי ד' וְתוֹרָתוֹ, בְּצֶדֶק מִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים וְכָל מִדָּה יְקָרָה, וּבָזֶה נִמְצָא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹקִים וַאֲנָשִׁים:

אַתֶּם רֵעַי חֲנוּנִי נָא בָּזֹאת, לְהוֹדִיעֵנִי מִי וְמִי הַהוֹלְכִים לְתוֹמָם, וּמִי הֵמָּה הַנִּרְפִּים, יְדִידָם דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמָם וְטוֹבָתָם:

פרק ד

אַתֶּם יְדִידַי! הִנְנִי בָּא לְמַלֹּאת הַבְטָחָתִי מִכְּבָר. לְהַרְחִיב הַדִּבּוּר בְּחָכְמַת הָעוֹלָם מִילֵּי דְּעָלְמָא הִנָּצְרָכָה לְחָכְמַת הַמּוּסָר. וּבִלְעָדֶהּ תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה לֹא נוֹדַע שַׁחֲרֶהּ. כִּי תַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ הַתַּאֲוָה וְהַטָּעוּת הֵמָּה בְּעוֹכְרֶיהָ. הַתַּאֲוָה בּוֹעֶרֶת וְהַנְּטִיָּה דּוֹלֶקֶת, לְטַהֵר אֶת הַשֶּׁרֶץ

אֲשֶׁר טָמֵא טָמֵא יִקָּרֵא. בְּעֵת מְצוֹא לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל פְּרִי מַעֲלָלֵי אִישׁ. לְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּדַרְכּוֹ. וּכְגִמְל יָדָיו יַעֲשֶׂה לוֹ, כִּי הֲגַם שֶׁהַתּוֹרָה מְסוּרָה לִבְנֵי אָדָם לַחֲתֹךְ עִנְיָנָהּ כְּפִי מַטְרַת שֶׁכָּל אֱנוֹשִׁי, לֹא נִכְבְּשָׁה הִיא לַעֲשׂוֹת בָּהּ כְּחֶפְצָנוּ עַל פִּי תַּהֲלוּכוֹת רְצוֹנֵנוּ, פְּגוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה לְהָשִׁיב תְּשׁוּבָה לְשׁוֹאֲלֵנוּ צֶדֶק וּלְשָׁפְטֵנוּ מֵישָׁרִים:

לְזֹאת מַה נּוֹאַלְנוּ בְּכָל דְּרָכֵינוּ. מִי יוֹרֵנוּ דֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, הַתַּאֲוָה וְהַכָּבוֹד הַקְּנָאָה וְהַנִּצָּחוֹן, פּוֹרְשׂוֹת כַּנְפֵיהֶם בְּכָל כְּלֵי מוֹחוֹתֵינוּ וּבְכָל מוֹסְדֵי שִׂכְלֵנוּ, אָכֵן הַיִּרְאָה עַל הַכֹּל שׁוֹלֶטֶת. עַל הַתַּאֲוָה אֲשֶׁר תְּאַסְּרֶיהָ בְּחֵיל יָדָהּ. לְבַל תַּעֲבֹר גְּבוּלֶיהָ רַק לְהִשְׁתַּמֵּשׁ הַהֶכְרֵחִי הַמֻּתָּרֶת. וּבְהַנְטָיָה תְּזֹרֶק חֲצִיָּה עַל פְּנֵי הָאָדָם לְהַפְחִידוֹ בְּכָל דְּבָרָיו לְהִסְתַּכֵּל אָנָּה וָאָנָה עַד אֲשֶׁר מְמֵילָא יְזֻרֶה אֶת הַמּוֹץ וּבְרוּחַ יִדָּפֶנּוּ. אוּלָם אִם אֶל הַיִּרְאָה נָשִׂים פָּנֵינוּ לִהְיוֹת לִיסוֹד מוֹסָד וּלְאֶבֶן בֹּחַן בְּכָל מִפְעָלֵנוּ לֹא נְטַפֵּל לָהּ דָּבָר אַחֵר. הֲלֹא מֻרְחָק תַּעֲמֹד עֲבוֹדָתֵינוּ, כִּי רָאִינוּ אִם לֹא שָׁמַעְנוּ וְהַנִּסָּיוֹן יוֹרֶה, כִּי מַה מְּאֹד תִּכְבַּד עַל הָאָדָם שֶׁנִּקְבַּע בִּלְבָבוֹ יָתֵד נֶאֱמָן, לִהְיוֹת יִרְאַת ה' פְּרוּשָׂה עַל עִקְּשַׁת עָרְפּוֹ הַקָּשָׁה. וְאִם יַעֲמֹל בָּהּ דֵּי סִפּוּקוֹ, עוֹד לֹא תְּשׁוֹטֵט בְּרַעְיוֹנוֹ אַף אֶפֶס קְצֵהוּ לְעֻמַּת הַתַּאֲוָה הַגּוֹבֶרֶת וּמַה תּוֹכַל תֵּת כֹּחָהּ לְעֻמַּת הַנְּטִיָּה הַמְבַלְבֶּלֶת וְרוֹקֶדֶת בָּנוּ, וְכִשְׁחוֹק הוּא לְהַקִּים כָּל מִזִּימָתָהּ.

לְזֹאת כָּל עֻמַּת שֶׁיַּעֲמֹל הָאָדָם לְהָשִׂים הָאֱמֶת לְנֶגֶד עֵינֵינוּ. וְהַתְּמִימוּת נֵר לְרַגְלֵינוּ, לְהַעֲמִיק בָּהּ לִבְלִי נִהְיֶה נְבוֹכִים לְחַפֵּשׂ תָּמִיד אַחַר מַעֲשֵׂינוּ וּפְרִי עֶשְׁתּוֹנוֹתֵינוּ, עַד אֲשֶׁר גָּלָה לְפָנֵינוּ מוֹרְשֵׁי לְבָבֵנוּ, עַד אֲשֶׁר נֵבוֹשׁ וְנִכָּלֵם לְהַחְלִיף שֶׁקֶר בֶּאֱמֶת, וּלְהַלְבִּישָׁהּ מִכְסֶה הַצֶּדֶק בְּמוֹסְדֵי הַפֶּשַׁע לַהֲלֹךְ כְּעִוֵּר בָּאֲפֵלָה אֲשֶׁר לֹא יֵדַע בַּמֶּה יִכָּשֵׁל.

כֵּן נָכוֹן הַדָּבָר לְהַעֲמִיק הַתְּבוּנָה בְּתַהֲלוּכוֹת הַתֵּבֵל אֲשֶׁר בְּמֶרְמָה יַהֲלֹכוּ, וּפְרִי כָּל אֱנוֹשִׁי לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת בְּחֶרְמוֹ. אִישׁ אִישׁ לְפִי דַּרְכּוֹ, הַכְּסִיל בְּפַעֲמוֹנֵי הַסִּכְלוּת יִתֵּן זָהֳב תְּמוּרָתָהּ, הַמִּתְאַוֶּה לְמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה יְצוֹדֵד בְּמִכְמַרְתּוֹ. וּלְכָל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג. הֶחָפֵץ בַּכָּבוֹד הַמְדֻמֶּה, חֶפְצוֹ הִיא רִשְׁתּוֹ. וְהַחֲנִיפָה תִּלְכְּדֶנּוּ לְהַעֲנִיק לְכָל אִישׁ מְגַמַּת חֶפְצוֹ אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה לְאֵל יָדָיו לַעֲשׂוֹת, כֵּן כָּל אֱנוֹשׁ בְּדַרְכּוֹ יִלְכֹּד, וְאֵל תְּכוֹנֵת נַפְשׁוֹ יְצַפֶּנּוּ הָרְמָאִים, לֵידַע וּלְהָבִין בַּמֶּה יֵאָסֵר לִפְנֵיהֶם לְמַלֹּאת דֵּי חֶפְצָם הֵן אֵלֶּה קְצוֹת דַּרְכָּם, וּמִי יְכַלְכֵּל כָּל נְתִיבוֹתֵיהֶם תִּקְצַר הַיְרִיעָה מֵהָכִיל.

גַּם זֹאת תְּכוּנַת הָאָדָם בְּעִסְקֵי הַתֵּבֵל, לְהִתְחַכֵּם לִהְיוֹת רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד בְּכָל עִנְיָנָיו, לִרְאוֹת לְתַקֵּן כָּל דָּבָר טֶרֶם יָבֹא הָרָעָה כְּפִי אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּכֹחוֹ — עִסְקֵי הַתֵּבֵל הֵמָּה יְלַמְּדוּ אֶת הָאָדָם עִנְיָנֵיהֶ וְתַהֲלוּכוֹתֶיהָ. וְאִישׁ אִישׁ לְפִי טִבְעוֹ הַמְסֻגָּלֶת כֵּן תְּקוּם בְּיָדוֹ חָכְמָתָהּ. וְהַמַּכְשֵׁלָה תַּחַת יַד הָאָדָם, וְאִם לֹא יִתֵּן מָקוֹם לִשְׁטוּתוֹ כֵּן תִּגְדַּל חָכְמָתוֹ, וְהַהֶרְגֵּל וְהַנִּסָּיוֹן בְּכָל דָּבָר מוֹשֶׁלֶת, וְלָזֹאת אִם הַתְּמִימוּת תִּהְיֶה חֲזָקָה לְבַל יְמוֹטוּ רַגְלֵינוּ, מַה טּוֹב אִם נִשְׁתַּמֵּשׁ בְּדַרְכֵי

ה' בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים, לְהִתְחַכֵּם לֵידַע טִבְעֵי נַפְשֵׁנוּ בַּמֶּה נוּכָל לִהְיוֹת נִצַּדִּים לְהַטּוֹת לְבָבֵנוּ אֶל עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ, לְהָקֵל הַנִּסָּיוֹן. וְהַיִּרְאָה תִּתֵּן עֹז וְתַעֲצוּמוֹת, וְהָאֶחָד יְחַזֵּק חֲבֵרוֹ, חָכְמַת הָעוֹלָם תָּקֵל הַמַּשָּׂא וְהַיִּרְאָה תִּסְעֲדֵנוּ נִירָא וּנְפַחֵד מִכָּל פֶּגַע רַע וָעָוֹן, וְלָזֹאת מֻרָחוֹק נִבְרַח מִמְּצוּדָה רָעָה.

קָצָר עֵטִי לְהָכִיל מַחְשְׁבוֹתַי, וּבָזֶה תֵּן לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד, הָעֵסֶק בְּדַרְכֵי הָעֲבוֹדָה, הֵמָּה יִלַּמְּדוּ אֶת הָאָדָם תַּהֲלוּכָתָהּ. וּבְיוֹתֵר אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יְלַמֵּד — וְאֶל הַתְּמִימוּת יְנַהֲלֵנוּ וּבְמִצּוּדָה יִתְפְּשֵׂנוּ, לֹא לְמַעַן קְנוֹת כָּבוֹד, רַק לְמַעַן הָאֱמֶת וְהַצֶּדֶק, וְאֶל תְּכוּנַת נַפְשׁוֹ לִצְפּוֹן לְהַטּוֹת אֶת לְבָבוֹ אֶל הַיִּרְאָה וְהַתּוֹרָה! וְהַמַּכְשֵׁלָה תִּהְיֶה נֵר מֵאִיר לַעֲמֹד עַל הָאֱמֶת. אַז יִבְקַע כַּשַּׁחַר צִדְקֵנוּ. אִם נָשׁוּטָה נָא עַל פְּנֵי הַתֵּבֵל לְהָבִין פְּנִיּוֹת הָאָדָם וְשִׁקְרוּתוֹ, אֲשֶׁר בָּרוּר בְּעָלִיל יַעֲמֹד לְפָנֵינוּ. מְצֹרָף אֶל הַתְּמִימוּת הַקְּבוּעָה. זֹאת בְּכֹחָהּ לְגָרֵשׁ כָּל דָּבָר מוּזָר וּמַחְשָׁבָה בִּלְתִּי נְכוֹנָה עִם הַיִּרְאָה הָעוֹזֶרֶת. וְלָזֹאת סוֹף דָּבָר לְהַחֲזִיק בְּדַרְכֵי הַמּוּסָר, וּלְהַעֲמִיק וּלְהָבִין אֵיךְ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחָכְמַת הָעוֹלָם, לְחַזֵּק הַמּוּסָרִי וְלֹא לַהֲרֹס חַס וְחָלִילָה, וּבְאֵין תַּחְבּוּלוֹת אֵין חָכְמָה, וּבְאֵין לְמוּד אֵין חָכְמָה מוֹצֵאת. וְלָזֹאת הַלְמוּד יִהְיֶה לְקָרֵב נְפָשׁוֹת אֶל הַמּוּסָרִי וּלְיַסֵּד בְּחָכְמַת הָעוֹלָם עִם הַיִּרְאָה וְתֹקֶף הַתְּמִימוּת.

פרק ה

אֲנַחְנוּ בְּרוֹאֵי ה' יִתְבָּרַךְ מְחַכֵּי חַסְדּוֹ מְיַחֲלֵי רַחֲמָיו. בַּמֶּה נִזְכֶּה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֵנוּ, וּבַמֶּה נִמְצָא חֵן לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אִם לֹא בִּהְתַדְּמוּת מְעַט בִּדְרָכָיו. וּבְמִדַּת טוּבוֹ הַפְּרוּשָׂה עַל כָּל הַנִּבְרָאִים, מִבְּלִי סִבָּה קְדוּמָה לָזֶה, רַק רַחֲמִים פְּשׁוּטִים בְּאֵין מְעוֹרֵר, כֵּן אֲנַחְנוּ נָחֲלֵץ חוּשִׁים לְעֶזְרַת הַחֲלָשִׁים מִבְּלִי מְבַקֵּשׁ וּמִבְּלִי מְעוֹרֵר. אָכֵן מַה כֹּחֵנוּ, עֶזְרָתֵינוּ לְהֶבֶל דָּמָה הָרַע נִפְרָץ, וְהָרִשְׁעָה גָּבְרָה, אֵין מָנוֹס וְאֵין מִפְלָט אִם לֹא בַּמַּחְתֶּרֶת נָבוֹאָה לְהָפֵר עֲצַת מְרֵעִים, וּבְהַשְׂכֵּל נְבַצֵּעַ מַאֲוַיֵּנוּ לִכְבֹּשׁ הָרִשָׁע, בְּמַאֲסָר הַצֶּדֶק, בְּכַבְלֵי הַמִּדּוֹת, וּבְרִחִיקַת הַתַּאֲווֹת, זֹאת יְסוֹד הַדָּבָר לִבְנוֹת עֲלָיו דַּיֵּק, אָכֵן מִי יָכִין חֹמֶר וּלְבֵנִים מִי יוֹצִיא הַדָּבָר לְמַעֲשֵׂהוּ יָשָׁר בָּאָדָם אֵין. גַּם דַּעַת וּתְבוּנָה חָסְרוּ, וּבְזֹאת נָשׁוּבָה לְאָחוֹר הָכִי אֵין יֵרְאִים בְּיִשְׂרָאֵל. מִדּוּעַ רַחֲקָה מָזוֹר וּתְרוּפָה, יִרְאֵי ה' הֵמָּה יִלְבְּשׁוּ עֹז לְכִבֹּשׁ אֶת הָרִשָׁע בְּמִצּוּדַת תַּאֲוֹתָיו. וּמַה יַּעֲצֶרֶם מוּכָנִים הֵמָּה לְכָל חֵפֶץ לְבָבָם לְהָקִים מְזִימָתָם, הֲכִי הַגֶּשֶׁם יִמְנָעֵם, וְאִם הַבֹּשֶׁת וְהַכְּלִימָה יְבַלְבְּלֵם, הֲיִרְאֵי ה' יִקָּרְאוּ אִם כֹּה דַּרְכֵי הַתּוֹרָה הֲלֹא זֶה רֵאשִׁית דָּבָר ה' לְבַל יֵבֹשׁ מֵהַמַּלְעִיגִים, וְלִזְרוֹת הַלְאָה חֲמוּדֵי תֵּבֵל וַהֲבָלָיו וּבְזֹאת הַתְּבוּנָה וְהַחוּשׁ יִנְגְּדוּ זֶה לָזֶה.

וְלָזֹאת נְבַקֵּשׁ שָׁלוֹם וְנִרְדְּפָה. לְדַעַת מְקוֹר מוֹצָא הַיִּרְאָה, וּמֵאַיִן בָּאָה אִם מֵהֶהֱרְגֵּל הַיּוֹמִי, אִם מֵהַלִּמּוּד בְּדַעַת וּבְהַשְׂכֵּל הַחוּשׁ יָעִיד כִּי דַעַת וּתְבוּנָה אַיִן מָנוֹחַ אֵין לָהּ גַּם חֵלֶק אֵין לָהּ בְּיִרְאַת ה', גַּם מֻרְחוֹק אַל תַּעֲמֹד וְלָזֹאת צָדְקוּ דִּבְרֵי הַחוּשׁ בַּל יְכַזְּבוּ וּמַה יּוֹסִיף תֹּת רַעְיוֹן הַתְּבוּנָה, אִם בִּיסוֹדֵי הַיִּרְאָה לֹא שָׁלַט כֹּחָהּ, אָכֵן מִי לֹא יָבִין כִּי הַחוּשׁ הוּא כְּלִי מוּכָן לְקַבֵּל כָּל הַצוּרוֹת וּבְשִׁנּוּי הַצוּרָה יִשְׁתַּנֶּה הַחוּשׁ. אִם בְּתַחְבּוּלוֹת יַעֲשֶׂה לְחַבֵּר הַתְּבוּנָה לְיִרְאָה. גַּם הַחוּשׁ יִשְׁתַּנֶּה, בְּעֵין עוֹזֶר וְסוֹמֵךְ.

וְלָזֹאת רֹאשִׁית מַעֲשֵׂינוּ לְחַזֵּק יְדֵים רְפוֹת, לְנַהֵלֵם אֶל בֵּית הַסֵּפֶר לְמוּד הַמּוּסָרִי, בְּהַשְׂכֵּל וַדַּעַת, בְּלֵב נָכוֹן, וּבִשְׂפָתַיִם דּוֹלְקִים, וְלַחֲזֹר מַאֲמְרֵי חז"ל הַמַּלְהִיבִים לֵב הָאָדָם, אִישׁ אִישׁ דֵּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ, וְהָיָה אִם יִהְיֶה ה' עִמָּנוּ לְבַצַּע מַעֲשֵׂינוּ, וַיַּכְלֵנוּ עָמֹד, וּבְזֹאת מַה נָּכוֹן הַדָּבָר לְכָל אִישׁ אֲשֶׁר קִרְבַת ה' יֶחְפָּצוּן, לִהְיוֹת שׁוֹקֵד עַל הַדָּבָר, לְהַסִּיר וּלְבַטֵּל כָּל מוֹנֵעַ וּמְעַכֵּב בְּתַחְבּוּלוֹת נְכוֹנוֹת וּמוֹעִילוֹת.

אַחַת הִיא הַמְרַפֵּא כָּל נֶגַע וּמַחֲלָה רָעָה, נִגְעֵי הָאֲבָרִים וְהַנְּפָשׁוֹת, אֲשֶׁר גַּם בְּהִיוֹת הַהֶרְגֵּל עוֹזֵר לְיִרְאָה וּלְתוֹרָה, בִּלְעֲדֵי לִמּוּד הַמּוּסָרִי, רַחֲקָה מְאֹד מִמַּטָּרָה הַנִּרְצִית, הַמִּדּוֹת מְקֻלְקָלוֹת, מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר אֲשֶׁר לָזֶה בָּאנוּ לָעוֹלָם מֵאַיִן תִּמְצָא, רַק אֶל הָרָצוֹן יִפְנוּ כֹּחוֹתֵינוּ. וּמַה נֹּאמַר עַתָּה אֲשֶׁר הַהֶרְגֵּל מִתְנַגֵּד אֶל הַיִּרְאָה, אִם לֹא נִפְנֶה אֶל מָזוֹר הַמּוּסָרִי. אֵין מָקוֹם לַעֲבוֹדַת ה'. וְכִמְעַט יֵאוּשׁ בָּדָבָר:

וּבְזֹאת רְפוּאָה קַלָּה הִיא וּפְרִיהָ רָב. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים לִהְיוֹת מִמְּזַכֵּי הָרַבִּים, אֲשֶׁר כַּכּוֹכָבִים יַזְהִירוּ, וְצִדְקָתָם לְעוֹלָם לֹא תִּמָּחֶה, לְאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים, יַחְטֹף הַמִּצְוָה הַלָּזוּ בִּזְמַנָּהּ, כִּי מִי יוֹדֵעַ מַה יִּוָּלֵד יוֹם, וְאִם לֹא עַכְשָׁיו אֵימָתַי, וּבָזֶה נִבְנֶה גַּם אֲנַחְנוּ לְלִטּשׁ הָרַעְיוֹן לִכְבֹּשׁ הַיֵּצֶר וְתַאֲוֹתָיו. וְהָבֵא לְלַמֵּד נִמְצָא לַמֵּד. רֵאשִׁית דָּבָר לְהַכִּיר מַצְפּוּן אֱנוֹשׁ. מְנַמְּתוֹ חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ מָה הוּא. וְכַמָּה יִרְחַק מִן מַטְרַת הָאֱמֶת אֲשֶׁר נִבְרָא, בַּמֶּה יֶאֱסֹר תַּאֲוָתוֹ לְהַטּוֹתוֹ אֶל הָעֲבוֹדָה הַשְׁלֵמָה הַלֵּזוּ, יְגִיעַת לִמּוּד הַמּוּסָרִי, לִהְיוֹת לִיסוֹד מוֹסָד לְלֶחֶם מִלְחֶמֶת חוֹבָה מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר, אִם בִּכְפִיַּת הָאֲבָרִים, לַעֲשׂוֹת הֵפֶךְ הָרָצוֹן וְגַם בִּלְטִישַׁת הָרַעְיוֹן, לִכְפּוֹת מְעַט הַלֵּב, אִם בַּחֲזָרַת מַאֲמְרֵי חז"ל בְּמָתוֹן וּבְעִיּוּן, וְאִם בְּהַעֲמָקַת הַשֵּׂכֶל בְּהַרְחֶבֶת הָעִנְיָנִים. לְפִי נְטִיַּת הַטֶּבַע וְהֶרְגְּלוֹ, מַה שֶּׁגָּבוּ הָעִנְיָנִים הָאֵלֶּה. אֲשֶׁר חִיּוּבָם מְצוּדָּה עַל כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו. לִלְחֹם מִלְחַמְתּוֹ, וּבְיָדוֹ הַבְּחִירָה, לִכְבֹּשׁ הַמִּלְחָמָה לְהַטּוֹת אֲבָרָיו אֶל הַשְׁלֵמוּת הָאֱמִתִּי.

פרק ו

הָרַב בַּעַל מְסִילַת יְשָׁרִים בְּהַקְדָּמַת סִפְרוֹ הַנִּכְבָּד, הֵחֵל לֵאמַר כִּי לֹא יִכְתֹּב רַק דְּבָרִים פְּשׁוּטִים וְנוֹדָעִים עַיִן שָׁם. אֵין מְסִילַת יְשָׁרִים לְפָנַי כָּעֵת — כֵּן אָנֹכִי לֹא אֶכְתֹּב רַק אֲשֶׁר נֶאֶמְרוּ וְנִשְׁנוּ רַבּוֹת פְּעָמִים, כִּי יוֹם הַכִּפּוּרִים, לְבַד מְצִוָתוֹ הַגְּדוֹלָה, עֲשֵׂה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כֹּרֶת וְעוֹד כוּ', הוּא תּוֹעֶלֶת גְּדוֹלָה לְהָאָדָם לְהַצִּילוֹ מִצָּרוֹת רַבּוֹת וְנִשְׂגָּבוֹת, אֲשֶׁר הָאָדָם בְּעַצְמוֹ, הוּא הָאָדָם אֲשֶׁר אֵין בְּיָדֵינוּ לְכַנּוֹתוֹ רַק — אָנֹכִי — אָנֹכִי הַלָּזֶה. הוּא הַמְדַבֵּר, הוּא הַחוֹשֵׁב, הוּא הַמִּתְאַוֶּה, הוּא הַמִּתְעַמֵּל לְהַשִּׂיג תַּאֲוָתוֹ, הוּא מִתְחַבֵּא בְּחֹמֶר הַגּוּפָנִי אֲשֶׁר בְּהִתְבַּטֵּל כֹּחוֹתָיו — הִיא הַמִּיתָה — הָאָנֹכִי הַלָּזֶה הוּא עוֹד בְּחַיּוּתוֹ וְכֹחוֹתָיו, מֻפְשָׁט מֵעוֹלַם הַגַּשְׁמִי הוּא הִתְקַשְּׁרוּת הַנֶּפֶשׁ, הוּא הָאָנֹכִי עִם הַחֹמֶר הוּא הַגּוּף, בְּתִכּוּנָה אֲשֶׁר הָאָנֹכִי הַלָּזֶה מֻכְשָׁר לְצַעַר וְעֹנֶג, לְטוֹב לוֹ אוֹ לָרַע לְצַעַר נוֹרָא וְאָיוֹם אוֹ לְעֹנֶג נִפְלָא אֲשֶׁר אֵין עָרוֹךְ לָהֶם, גְּבוֹהִים לְמַעְלָה הִרְבֵּה נֶגֶד הַצַּעַר וְהָעֹנֶג אֲשֶׁר מֻכְשָׁר הָאָנֹכִי הַלָּזֶה בָּעוֹלַם הַזֶּה, בִּהְיוֹתוֹ קָשׁוּר עִם הַגּוּף, הַצַּעַר וְהָעֹנֶג הַלָּזֶה תָּלוּי בְּהִתְנַהֲגוּת הָאָדָם הוּא הָאָנֹכִי בָּעוֹלַם הַזֶּה בְּשִׁמְירָתוֹ צִוּוּי ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, בְּהִתְקַיְּמוֹ צִוּוּיוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, יַשִּׂיג הָאָדָם הוּא הָאָנֹכִי עֹנֶג גָּדוֹל וּבְעָבְרוֹ צִוּוּיוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יַשִּׂיג צַעַר נוֹרָא:

עַל כָּל מִין עֲבֵרָה נִבְדָּל בְּתַשְׁלוּם גְּמוּל עָנְשָׁהּ בְּאֵיכוּתָהּ מֵהַבְּרִיתָהּ לְפִי מִשְׁפָּטוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, בְּכָל פְּרָט הָעֲבֵרָה נִבְדָּלִים בְּנֵי אָדָם זֶה מִזֶּה, בְּקַבָּלַת עָנְשָׁם, לְפִי תְּכוּנָתָם וּמַצָּבָם בָּעוֹלַם הַזֶּה, עָשִׁיר וְעָנִי, חָכָם וְסָכָל, זָרִיז וְעָצֵל בְּטִבְעוֹ, וְכֵיוֹצֵא הַרְבֵּה וְהַרְבֵּה בְּחִינוֹת שׁוֹנוֹת — אוֹתוֹ הָאָדָם עַצְמוֹ — הוּא הָאָנֹכִי פְּרָטֵי בְּאוֹתוֹ פְּרָט חֵלֶק מִן הָעֲבֵרָה עַצְמָהּ, נִבְדָּל בְּעָנְשָׁהּ לְפִי הִתְחַלְּפוּת תְּכוּנַת מַצָּבוֹ, מֵעֵת הַמְּנוּחָה, לְעֵת הַטִּרְדָּה, מִתְּכוּנַת הַמְּנוּחָה לִתְכוּנַת הַטִּרְדָּה, מִתְּכוּנַת שְׁקִיטַת הָרַעְיוֹן לִתְכוּנַת בִּלְבּוּל הָרַעְיוֹן, וְכֵיוֹצֵא בְּחִינוֹת מִתְחַלְּפוֹת הַרְבֵּה, וְכָל אֲשֶׁר תָּקֵל לִפְנֵי הָאָדָם לְהִשָּׁמֵר מֵהָעֲבֵרָה, הֵן שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה, אוֹ שֶׁלֹּא לְבַטֵּל עֲשִׂית מִצְוָה, כֵּן תִּגְדַּל עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה, וּבְכָל בְּחִינָה וּמַדְרֵגָה אֲשֶׁר יִתְחַלֵּק מִכֹּבֶד לְקַל — אֲשֶׁר יֵשׁ כֹּבֶד לַקַּל מִמֶּנָּה, וְיֵשׁ קַל לַכֹּבֶד מִמֶּנָּה, כֵּן תִּתְחַלֵּק הָעֲנָשִׁים, מִצַּעַר גָּדוֹל לְצַעַר קָטָן, הַגָּדוֹל נֶגֶד הַקָּטָן מִמֶּנּוּ, הַקָּטָן נֶגֶד הַגָּדוֹל מִמֶּנּוּ:

וְכַאֲשֶׁר יַשְׁקִיף הָאָדָם בְּעֵין בִּינָתוֹ, אוֹ בִּדְרִישָׁה מֵאַחֵר הַמֵּבִין יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, עַל פְּרָט הָעֲבֵרָה הַנִּדְרֶשֶׁת לוֹ, עַד כַּמָּה תַּעֲלֶה חִיּוּב שְׁמִירָתָהּ עַל פִּי הַתּוֹרָה, אִם שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת עֲבֵרָה, אוֹ שֶׁלֹּא לְבַטֵּל מִצְוָה, לְפִי מַצַּב הַכֹּבֶד הַנִּדְרֶשׁ לִשְׁמֹר כִּי יֵשׁ חִלּוּק לְדִאוֹרַיְתָא וְרַבָּנָן וְכוּ', וְהוּא מֻשְׁכָּל רִאשׁוֹן מוּבָן מֵעַצְמוֹ, שֶׁהָעֹנֶשׁ יִהְיֶה יוֹתֵר גָּדוֹל מִכְּבִידַת שְׁמִירַת מְנִיעַת הָעֲבֵרָה, וְאַחַר כָּךְ יֵלֵךְ הַלְאָה יִרְאֶה גַּם בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה וּבְמִרוּצַת הָרַעְיוֹן, כִּי יֵשׁ הַרְבֵּה בְּחִינוֹת, יוֹתֵר גְּדוֹלִים מִמַּצָּבוֹ עַד מַצַּב הַחִיּוּב לִשְׁמִירָה, לַקַּל נֶגֶד כֹּבֶד מִמֶּנָּה, וְעַל פִּי בְּחִינוֹת הַלָּלוּ

בְּחִינוֹת רַבּוֹת מִתְחַלְּקוֹת לַחֲלָקִים וּמַדְרֵגוֹת רַבּוֹת מְאֹד, כֵּן יִגְדַּל עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה לְמַעְלָה, יֶחֱרַד מְאֹד לֵבַב הָאָדָם הַנִּלְבָּב גַּם בְּלִי עִיּוּן וְהַעְמָקַת הַמּוּסָרִי:

הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר בְּיָדֵינוּ לְהַלְבִּישׁ בְּמַאֲמַר הַכָּתוּב תְּהִלִּים צ"ד אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ וְגוֹ' וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ, הַיְנוּ כִּי עַל יְדֵי יִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה יִנָּצֵל מֵעֲנָשִׁים קָשִׁים וּמָרִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וּמֵאַיִן יִוָּדַע לָהָאָדָם — אִם כִּי יוֹדֵעַ הוּא כִּי עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ, אֲבָל לְכָל הַפָּחוֹת בְּהַשְׁקָפָה כְּלָלִית לֵידַע כִּי עָצוּם וְנוֹרָא הוּא מְאֹד לָהָאָדָם, הוּא הָאֲנֹכִי הָעוֹבֵר — הוּא וּמִתּוֹרָתְךָ תְּלַמְּדֶנּוּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל בִּדְבָרִים קְצָרִים מְעַטֵּי הַכְּמוּת, וְרַב הָאֵיכוּת, לַמְּעָמִיק וּמַעֲמִיק בָּהֶם:

וּבָזֹאת עֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה יְמֵי מַעֲשֶׂה הֵמָּה, לִרְאוֹת לְהֵטִיב דְּרָכֵינוּ לִשְׁנָה הַבָּאָה לְשָׁלוֹם, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ ז"ל בֵּינוֹנִים תְּלוּיִין וְעוֹמְדִין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים זְכוּ כוּ' (רֹאשׁ־הַשָּׁנָה דַּף ט"ז), וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה שְׁתֵּי בְּחִינוֹת לְפָנָיו, הָאֶחָד אֵינוֹ בְּיָדוֹ הִיא תְּשׁוּקַת הָאָדָם לִהְיוֹת מָלֵא וְגָדוּשׁ בְּצָרְכֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְהַשֵּׁנִי הִיא אֲשֶׁר בְּיָדוֹ לְפִי תְּכוּנַת מְצָבוֹ לְמַלְאוֹת חֶפְצוֹ וְהִצְטָרְכוּת עוֹלָם הַזֶּה, וְכָל אֲשֶׁר יִקְטַן הָאָדָם בְּמִצָּבוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה עוֹד יוֹתֵר יִתְעַמֵּל לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ, הֶעָנִי הַמַּחֲזִיר עַל הַפְּתָחִים מִתְעַמֵּל יוֹתֵר, וְאֵינֶנּוּ כֶּבֶד וּמוּזָר לְפָנָיו טִרְחָתוֹ לְהַשִּׂיג מְעַט כֶּסֶף אוֹ אֹכֶל מִבַּעַל הַבַּיִת, הָאֶבְיוֹן יוֹתֵר מִבֵּינוֹנִי, הַבֵּינוֹנִי יוֹתֵר מֵעָשִׁיר, יַעַן מַה? יַעַן כִּי לְבַד הֶכְרֵחוֹ עוֹד יוֹתֵר יְקַבֵּל צַעַר מִמְּנִיעַת מְעַט הָאֹכֶל כוּ', הָאֶבְיוֹן בִּבְחִינַת צַעֲרוֹ מֵהַנְּחָסֵר לוֹ — הָאֶבְיוֹן יוֹתֵר מִבַּעַל הַבַּיִת כוּ':

כֵּן הָאָדָם בִּבְחִינַת חִיּוּב עֲבוֹדָתוֹ לַד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, שְׁתֵּי בְּחִינוֹת לְפָנָיו אֲשֶׁר שְׁתֵּיהֶם בְּיָדוֹ, הָאֶחָד בְּכָל הָעִתִּים כָּל אֶחָד בִּבְחִירָתוֹ לִהְיוֹת מָלֵא וְגָדוּשׁ בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְגַם בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה הָאָדָם בְּיָדוֹ לְהִתְחַלֵּף לְאִישׁ אַחֵר, לִהְיוֹת צַדִּיק לַשָּׁנָה הַבָּאָה לְשָׁלוֹם. הַשֵּׁנִי הִיא הַבְּחִינָה לְפִי הַמַּצָּב בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּכָל הָעִתִּים, וּבִפְרָט בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה הַיְסוֹד הָרִאשִׁי הוּא. לְהַשְׁקִיף וּלְהִתְבּוֹנֵן עַל דְּרָכָיו וְלִרְאוֹת לִשְׁמֹר לְכָל הַפָּחוֹת חֵלֶק הַקַּל מִמֶּנּוּ לְפִי מַצָּבוֹ וְיִרְאָתוֹ, וּבָזֶה יִנָּצֵל מֵחֵלֶק הַיּוֹתֵר חָמוּר בְּאוֹתָהּ הָעֲבֵרָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְאֻפְתְּחָה בְּמָשָׁל פִּי, בְּהַנּוֹגֵעַ לַלִּמּוּד הַמּוּסָרִי לֵילֵךְ לְפָעָמִים לְבֵית הַמּוּסָר, אֲשֶׁר הוּא דָּבָר נָקֵל, וְלִמּוּד הַיִּרְאָה חוֹבָה עַל הָאָדָם, וְאוּלַי תִּהְיֶה אֵיזֶה נִמְשָׁל לְדְבָרִים אֲחֵרִים הַנּוֹגֵעַ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הַהֲלוּךְ לְבֵית הַמּוּסָרִי דָּבָר נָקֵל הוּא גַּם לַמְּטָרָד בַּעֲסָקָיו, בִּפְרָט בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ, אָכֵן יָדוּעַ הוּא כִּי לִמּוּד תּוֹרָה גְּמָרָא אוֹ פּוֹסֵק, הוּא יוֹתֵר גָּדוֹל וְיוֹתֵר חוֹבָה בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ לַטָּרוּד בַּעֲסָקָיו בְּחֹל, וְלִזֹאת טוֹב לְסַנֵּף הַבַּיִת־מִדְרָשׁ דִּלְמַטָּה, אוֹ חֶדֶר הַסָּמוּךְ לְלִמּוּד הַגְּמָרָא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, לְמַעַן לֹא תִּהְיֶה הִתְנַגְּדוּת לִמּוּד הַמּוּסָרִי הָרָחוֹק מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ הָרָגִיל לְכָל אֶחָד לְלִמּוּד הַגְּמָרָא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל הָעִקָּרִית וְהַמּוּסָר טָפֵל אֵלָיו:

לְמוּד הַמּוּסָרִי חוֹבָה עַל הָאָדָם, וּבְיוֹתֵר לָאָדָם הַטָּרוּד בַּעֲסָקָיו, וּמַחֲלָתוֹ גְּדוֹלָה בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אָכֵן לֹא דָּבָר קַל הוּא לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בִּרְפוּאַת לְמוּד הַמּוּסָרִי, נֶגֶד מַחֲלָה הָעֲזָה הַנִּצְרֶכֶת רְפוּאוֹת גְּדוֹלוֹת:

כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכֹחוֹת הָאָדָם הֵן הַנּוֹגֵעַ לַשֵּׂכֶל, כָּל לְמוּד בְּרֵאשִׁיתוֹ הוּא בַּמַּצָּב הַבָּרוּר, וּבְכָל זֶה הוֹלֵךְ בִּכְבֵדוּת, הַנַּעַר הַמַּתְחִיל לִלְמֹד עִבְרִית, לֵידַע לְהַגִּיד הַמִּלּוֹת בִּתְחִלָּה, כַּמָּה יִתְעַמֵּל עִמּוֹ מְלַמְּדוֹ לְהָאִיר לְפָנָיו הָאוֹתִיּוֹת, וְאַחַר־כָּךְ לְחַבֵּר תֵּבָה שְׁלֵמָה, בְּכָל זֹאת יִתְנַהֵג הַנַּעַר בִּכְבֵדוּת גָּדוֹל בְּקָרְאוֹ הָאוֹתִיּוֹת וְהַמִּלּוֹת, וְאַחַר־כָּךְ כְּשֶׁיִּקְנֶה הַהֶרְגֵּל הַנִּצְרָךְ לְפִי תְּכוּנָתוֹ יִקְרָא בְּמְרוּצָה בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת כְּלָל, הוּא אֲשֶׁר נִקְרָא אֵצֶל חוֹקְרֵי כֹּחוֹת נַפְשׁוֹת הָאָדָם, כֹּחוֹת מְאִירִים בְּרוּרִים אוֹ כֵּהִים [קְלָארָע און דוּנְקֶלְעֶ], כֵּן גַּם בְּכֹחוֹת הִתְפַּעֲלוּת הַנַּפְשִׁי, יֶשְׁנָם כֹּחוֹת מְאִירִים [קְלָארָע] וְכֵהִים [דוּנְקֶלְעֶ], הַכֵּהִים הֵמָּה יוֹתֵר חֲזָקִים וּמוֹצִיאִים פְּעֻלָּתָם בְּהִתְעוֹרְרוּת מְעַט בְּחֹזֶק יָד, אַהֲבַת הָאָדָם לְצֶאֱצָאָיו כֵּהִים הֵמָּה, וְכִמְעַט בְּרֹב הָעִתִּים אֵינָם נִרְגָּשִׁים לְהָאָדָם עַצְמוֹ, וּבְהִתְעוֹרְרוּת קְטַנָּה תִּתְלַהֵב לְאֵשׁ בּוֹעֶרֶת, תַּאֲוַת הָאָדָם הֵמָּה הַכֵּהִים אֲשֶׁר בְּלִי הִתְעוֹרְרוּת מָה, כִּמְעַט אֵינָם נִרְגָּשִׁים, וְלִזְאֹת גָּדוֹל כֹּחָם לִמְשֹׁל בָּאָדָם:

לְמוּד הַמּוּסָרִי יְסוֹדוֹ וְרֵאשִׁיתוֹ בְּחִינַת הַבְּרֵרוֹת בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְלִזְאֹת כִּמְעַט בָּרֹב פְּעָמִים אֵין בְּכֹחוֹ לַעֲזֹר נֶגֶד הַתַּאֲוָה בְּחִינַת הַכֵּהֶה [דוּנְקֶלְעֶ] הַחֲזָקָה, אָכֵן כְּמוֹ בַּלִּמּוּד הַשִּׂכְלִי כָּל פַּעַם לִמּוּד הַבְּרוּר עוֹשֶׂה רֹשֶׁם בִּבְחִינַת הַכֵּהֶה, אֲשֶׁר בְּלֹא זֶה לֹא יִצְטָרְכוּ הַלִּמּוּדִים לְהִוָּלֵד בְּחִינַת הַכֵּהֶה הַגְּמוּרָה לֵידַע בִּמְרוּצָה כִּמְעַט בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת. וּבִתְנַאי שֶׁלֹּא יִהְיֶה הֶפְסֵק זְמַן גָּדוֹל בֵּין לִמּוּדֵי הַבָּרוּר, לְמַעַן לֹא יִתְרוֹקֵן וְיִתְבַּטֵּל רֹשֶׁם הַכֵּהֶה, כִּי אָז לְמוּד פַּעַם הַשֵּׁנִי יִהְיֶה הָרֵאשִׁית, וְכֵן עַד אֵין סוֹף, כֵּן גַּם בְּהִתְפַּעֲלוּת נַפְשִׁי כָּל הִתְפַּעֲלוּת עוֹשֶׂה רֹשֶׁם מָה בִּבְחִינַת הַכֵּהֶה, וּכְשֶׁיִּתְחַבְּרוּ הִתְפַּעֲלוּת נַפְשִׁית רַבּוֹת בְּדָבָר אֶחָד, בְּלִי הֶפְסֵק זְמַן גָּדוֹל בֵּינֵיהֶם, דְּהַיְנוּ עַל יְדֵי הִתְעוֹרְרוּת קְטַנּוֹת בֵּינֵיהֶם, כְּמוֹ בַּלִּמּוּד הַשִּׂכְלִי עַל יְדֵי תּוֹרָה מְעַט בֵּין הַלִּמּוּד בְּבֵרוּר, יִוָּלְדוּ כֹּחוֹת נְפָשׁוֹת הַכֵּהִים אֲשֶׁר חֲזָקִים הֵמָּה לְהוֹצִיא פְּעֻלָּתָם:

כֵּן בַּלִּמּוּד הַמּוּסָרִי, אִם יִתֵּן הָאָדָם אֶת נַפְשׁוֹ, לְפִי מַצַּב מַחֲלָתוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לְלִמּוּד מוּסָרִי בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, בְּלִי הֶפְסֵק זְמַן גָּדוֹל בֵּין הַלִּמּוּדִים, וּבְהִתְעוֹרְרוּת מְעַט בֵּין הַלִּמּוּדִים, מִזֶּה יִוָּלֵד כֹּחוֹת הַכֵּהִים לַעֲזֹר נֶגֶד הַתַּאֲוָה הַפְּרוּשָׁה — וְהִנֵּה לֹא דָּבָר קַל הוּא לַטָּרוּד בַּעֲסָקָיו, וּמַחֲלָתוֹ רַבָּה, וְעִתּוֹתָיו קְצָרִים, וּמַה גַּם תּוֹרָתוֹ, קָבְעָתְ עִתִּים לַתּוֹרָה הִיא הָרִאשׁוֹנָה לְפָנָיו:

אָכֵן לֵילֵךְ בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ לְבֵית הַמּוֹסָר, לִלְמֹד מוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ [סְנִיף לְלִמּוּד הַגְּמָרָא הָעִקָּרִית הַנִּזְכָּר לְעֵילּ] וְגַם לָרוּץ אֵיזֶה פְּעָמִים בַּשָּׁבוּעַ עַל שָׁעָה קַלָּה כִּמְעַט גַּם אֵיזֶה מִינוּטִין, לְמַעַן לֹא יִתְבַּטֵּל הָרוֹשְׁמִים הַכֵּהִים מֵאֹרֶךְ הַזְּמַן מִשַּׁבָּת קֹדֶשׁ לְשַׁבָּת קֹדֶשׁ, נָקֵל מְאֹד לַעֲשׂוֹתָהּ וּפְרָיָהּ רַב לְהוֹעִיל לִקְנוֹת בְּחִינַת כֹּחוֹת נֶגֶד הַתַּאֲוָה, לְכָל הַפָּחוֹת לְמָשְׁל לִהְיוֹת סוּר מֵרַע וַעֲשֵׂה טוֹב בִּבְחִינוֹת הַקַּלּוֹת לִפְנֵי הָאָדָם, אֲשֶׁר הֵמָּה בְּחִינוֹת חֲמוּרוֹת יוֹתֵר וּמַזִּיקוֹת לָהָאָדָם — הוּא הָאָנֹכִי, יוֹתֵר וְיוֹתֵר בְּעוֹלְמוֹ הַחַי הָאֲמִתִּי:

הַטּוֹב לִרְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה נָקֵל לָבֹא בְּבֵית הַמּוֹסָר בְּכָל מֵעֵת לְעֵת הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה בְּאֵין מַפְרִיעַ וְאֵין טִרְחָה, — אֲשֶׁר בְּכָל עֵת שֶׁיִּפֹּל בְּלֵב הָאָדָם לָרוּץ אֶל בֵּית הַמּוֹסָר עַל אֵיזֶה מִינוּטִין, לֹא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם מַפְרִיעַ מִצַּד בֵּית הַמּוֹסָר, זֹאת כִּמְעַט סִבָּה הַטִּבְעִית, אֲשֶׁר לִמּוּד הַמּוֹסָרִי אֵינוֹ פּוֹעֵל פְּעֻלָּתוֹ הַנִּדְרֶשֶׁת, מִסִּבַּת הֶפְסֵקוֹת זְמַן אָרֹךְ בְּלִי הִתְעוֹרְרוּת קְטַנָּה בֵּינֵיהֶם. כֵּן גַּם יֵשׁ סִבּוֹת רוּחָנִיּוֹת הִיא הָעֲבֵרוֹת, הַמְטַמְטְמוֹת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם וְהָיָה לְאֶבֶן חָלִילָה, רְפוּאָתָהּ הָעִקָּרִי לִמּוּד הַתּוֹרָה וְגַם הַתְּפִלָּה בְּהַכְנָעָה, תִּתְאַסְּפוּ נָא בַּעֲשָׂרָה תִּלְמְדוּ קֹדֶם מוּסָר אוֹ יִדְרֹשׁ אֶחָד, וְאַחַר־כָּךְ לְהִתְפַּלֵּל בְּיַחַד עַל יֵצֶר הָרוּחָנִי:

הֶחוֹב הַיּוֹתֵר פְּרוּשָׁה עַל הָאָדָם הוּא לִמּוּד תּוֹרָה לִשְׁמָהּ. אוֹ לְכָל הַפָּחוֹת בְּתִכּוּנַת עֲשִׂיָּתָהּ לִשְׁמָהּ. כְּמוֹ בְּמִצְוָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, הַאִם מֻתָּר לַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם בְּלִי תְּכוּנָתָהּ כְּמוֹ לִשְׁמָהּ, כֵּן גַּם בַּתּוֹרָה, וּמַה שֶּׁמִּנְהָגָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִלְמֹד שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ שֶׁלּוֹמְדִין לִשְׁמָהּ, כְּמוֹ הָעִקָּר לְיַדֵּעַ דִּינֵי אֹרַח חַיִּים הַנִּצְרָכִים, אֲשֶׁר זֶהוּ הַחוֹב הָרִאשׁוֹן לַנַּעַר וְלָאַבְרָךְ, הוּא כִּי הַיְסוֹד הָרִאשׁוֹן הוּא יְכֹלֶת הַלִּמּוּד, אֲשֶׁר לָזֶה מְסֻגָּל מְאֹד כְּפִי הַמִּנְהָג, וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה כָּעֵת, רַק רְמַזְתִּי מְעַט לְמַעַן לֹא יִטְעֶה הַקּוֹרֵא בִּדְבָרַי:

הַלִּמּוּד בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר יִקָּרֵא לִמּוּד, הוּא לִלְמֹד בַּחֲרִיפוּת הַדַּעַת [גִּיפְּטִיג] כָּל אֶחָד מַחֲזִיק בְּכָל עֹז סְבָרְתּוֹ. הֲלִשְׁמָהּ הִיא שְׁקִיטַת הָרוּחַ, אִם כִּדְבָרָיו וְאִם כִּדְבָרֵי חֲבֵרוֹ לִהְיוֹת שָׁוֶה בְּעֵינָיו. וְהֵמָּה כִּמְעַט דְּבָרִים מִתְנַגְּדִים זֶה לָזֶה, לָזֹאת הוֹרוּנוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל אֵיךְ לְהִתְנַהֵג, כְּמַאֲמָרָם קְדוֹשִׁים (דף ל') אֲפִלּוּ הָאָב וּבְנוֹ הָרַב וְתַלְמִידוֹ שֶׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה בְּשַׁעַר אֶחָד, נַעֲשִׂים אוֹיְבִים זֶה אֶת זֶה, וְאֵינָם זָזִים מִשָּׁם עַד שֶׁנַּעֲשִׂים אוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת וָהֵב בְּסוּפָה כוּ' עַיֵּן שָׁם, הָאֵיבָה בְּרֹאשׁוֹנָה הִיא בְּחִינַת הַלִּמּוּד בַּחֲרִיפוּת הַדַּעַת [גִּיפְּטִיג] כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וְהָאַהֲבָה בְּסוֹפָהּ הִיא בְּחִינַת הַלִּשְׁמָהּ, לְבַטֵּל כָּל אֶחָד דַּעְתּוֹ לֵילֵךְ אַחַר הָרַב אוֹ הַגָּדוֹל, אוֹ לַעֲמֹד כָּל אֶחָד בְּדַעְתּוֹ כְּמוֹ עָשׂוּ בֵּית שַׁמַּאי כְּדִבְרֵיהֶם כוּ' (יְבָמוֹת דף י"ד), עַל פִּי הַגְּדָרִים הַמְבֹאָרִים בַּגְּמָרָא וּפוֹסְקִים בָּזֶה. אָכֵן בְּהַנְהָגַת חִבָּה וְרֵעוּת, הִיא בְּחִינַת הַלִּשְׁמָהּ, לְקַיֵּם הָאֱמֶת, הִיא בְּחִינַת הַלִּמּוּד, לְהַגִּיד וּלְחַזֵּק כָּל אֶחָד סְבָרָתוֹ הַנִּרְאֶה נָכוֹן בְּעֵינָיו, וְהַשָּׁלוֹם הִיא בְּחִינַת הַלִּשְׁמָהּ אֲהֻבוּ, (יְבָמוֹת שָׁם ע"ב) :

כֵּן גַּם בְּכָל עִיּוּן הַשַּׁיָּךְ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כְּמוֹ בַּמְפַקְּחִים עַל לִמּוּד לִבְנֵי עֲנִיִּים תּוֹרָה, הָעִיּוּן הִיא בְּחִינַת הַתּוֹרָה, כִּי מַה הִיא הַתּוֹרָה, הַלִּמּוּד לֵידַע אֵיךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כֵּן בְּכָל הָעִיּוּנִים אֲשֶׁר הֵמָּה הָעִיּוּן אֵיךְ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְהִתְנַהֵג בַּמְּצָוָה הַזֹּאת, הֵמָּה עֲנָפִים מִבְּחִינַת הַתּוֹרָה, וּצְרִיכָה לִהְיוֹת בָּרִאשׁוֹנָה בַּחֲרִיפַת הַדַּעַת, וְהַסּוֹף הַלִּשְׁמָהּ לְבַטֵּל כָּל אֶחָד דַּעְתּוֹ בְּשָׁלוֹם וֵרֵעוּת לְהִתְנַהֵג אַחַר הָרֹב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל — הָעִיּוּן אֵיךְ לְהִתְנַהֵג בְּסִדְרֵי הָעִנְיָנִים הַשַּׁיָּכִים לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, נָקֵל בְּחִינַת הַלִּשְׁמָהּ לִשְׁמֹר, וְצָרִיךְ הָאָדָם לְהַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לִרְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה בְּבְחִינַת לִשְׁמָהּ — הַנִּסָּיוֹן יוֹרֶנּוּ כִּי בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה, הַחִסָּרוֹן יוֹתֵר גָּדוֹל אִם יֶחְסַר מַה בְּבְחִינַת הַלִּמּוּד מִן בְּחִינַת הַלִּשְׁמָהּ, וְצָרִיךְ הָאָדָם לְנָטוֹת יוֹתֵר אַחַר בְּחִינַת הַלִּמּוּד, וּבְשֶׁאָר הָעִיּוּנִים הַחִסָּרוֹן יוֹתֵר גָּדוֹל חֶסְרוֹן בְּחִינַת לִשְׁמָהּ, וְצָרִיךְ הָאָדָם לְנָטוֹת אַחַר בְּחִינַת לִשְׁמָהּ — לְזֹאת יָשִׂים הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ לִרְאוֹת שֶׁיִּהְיוּ הָעִיּוּנִים בַּעֲבוּרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בִּבְחִינַת לִשְׁמָהּ, הַדָּבָר נָקֵל לְקַיְּמָהּ, וּבְחֶסְרוֹן בְּחִינַת לִשְׁמָהּ, הָעֲבֵרָה גְּדוֹלָה וְנִשְׁאָה, כִּי יִוָּלֵד חֲלִילָה לְהוֹצִיא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל בְּהַנְהָגָה נֶגֶד רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

עֲבוּדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הַיּוֹתֵר כְּבֵדָה עַל הָאָדָם הִיא מַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה, אֲשֶׁר עָלָיו שׁוֹאֲלִין לְהָאָדָם — הוּא הָאֻנְכִי — בָּרִאשׁוֹנָה בְּבוֹאוֹ לָדוּן עַל הַנְהָגָתוֹ (שַׁבָּת דַּף ל"א), הַדַּעַת נוֹטָה כִּי אִם יַעֲבֹר הָאָדָם בְּמִין הָעֲבֵרָה בִּבְחִינַת הַקַּלָּה, אֲשֶׁר לְבַד עָנְשָׁהּ הֶחְמוּר יוֹתֵר מֵעֲבֵרָה בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוֹת, — גַּם כֵּן עֲשִׂיַּת הָעֲבֵרָה הָעַצְמָהּ בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת, יִכָּנֵס עַל יְדֵי זֶה מַה בִּבְחִינַת הַקַּלּוֹת, כִּי גַּם אִלּוּ הָיְתָה קַל לְפָנָיו הָיָה עוֹבְרָהּ. וְכֵן בַּעֲשִׂיַּת הַטּוֹב כָּל מַה שֶּׁכָּבֵד יוֹתֵר עַל הָאָדָם לְקַיְּמָהּ יִגְדַּל שְׂכָרוֹ כְּמַאֲמָרָם זַ"ל לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא, וּבְזֹאת בַּעֲשׂוֹתוֹ אוֹתָהּ הַמִּצְוָה בִּבְחִינַת הַקַּלּוֹת, יִכָּנֵס גַּם כֵּן בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת כִּי גַּם אִם הָיָה כָּבֵד לְפָנָיו הָיָה מְקַיְּמָהּ:

אוּלַי לָזֶה רָמְזוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סֹכָּה דַּף נ"ג) לֶעָתִיד לָבֹא מְבִיאוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לַיֵּצֶר הָרָע כוּ' צַדִּיקִים נִדְמֶה לָהֶם כְּהַר גָּבוֹהַּ וּרְשָׁעִים נִדְמֶה לָהֶם כְּחוּט הַשְּׂעָרָה כוּ' עַיִן שָׁם, כִּי הַצַּדִּיק הַמְקַיֵּם גַּם בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת, מַרְאִים לָהֶם שֶׁגַּם הַבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, בַּבְּחִינוֹת הַכְּבֵדוֹת יִכָּנְסוּ. וְהָרָשָׁע הָעוֹבֵר גַּם בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, מַרְאִים לוֹ שֶׁגַּם בְּחִינַת הַכְּבֵדוֹת בִּבְחִינַת הַקַּלּוֹת יִכָּנְסוּ מַה — לְזֹאת יְחַפֵּשׂ לְקַיֵּם מַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה לְכָל הַפָּחוֹת בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת:

אָכֵן שְׁגֻגַת תַּלְמוּד כוּ' הַטּוֹב לְקִבְּעַ שִׁעוּר לְלִמּוּד חֹשֶׁן מִשְׁפָּט, וְיָבוֹאוּ בַּעֲלֵי בָּתִּים לִפְעָמִים זֶה וְלִפְעָמִים זֶה, כִּי כָּל סָעִיף כְּמַעַט נָקֵל לְהַסְבִּירוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַבַּעֲלֵי בָּתִּים יַעְיְנוּ אֵיךְ יִהְיֶה הַדִּין שַׁיָּךְ כָּעֵת, כִּי הָעֲסָקִים נִשְׁתַּנּוּ וְזֶה כְּמַעַט הַתְחָלַת יְדִיעַת הַלִּמּוּד בְּחֹשֶׁן מִשְׁפָּט, לֵידַע וּלְהָבִין אֵיךְ הֵם שַׁיְכִים כָּעֵת, וּבָזֶה יִהְיֶה בְּיָד בַּעֲלֵי בָּתִּים לִדְרֹשׁ וְלַחֲקֹר אֵצֶל תּוֹפְשֵׂי

הַתּוֹרָה, אֵיךְ לְקַיֵּם אֶת אֲשֶׁר יִקְרֶה לִפְנֵיהֶם לְכָל הַפָּחוֹת בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, אִישׁ לְפִי מַצָּבוֹ וְיִרְאָתוֹ:

וּבָזֹאת כַּפָּרַת עֲוֹנוֹת בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַתְּלוּיִ בִּתְשׁוּבָה, הִיא עֲזִיבַת הַחֵטְא תִּכְבַּד מְאֹד, אַל יֵרֶף הָאָדָם לַעֲשׂוֹת הֶכְנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכָל הַפָּחוֹת בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, הַיְנוּ לַעֲסֹק בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה בְּעִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה לְכָל הַפָּחוֹת בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, לֵילֵךְ לְבֵית הַמּוֹסָר בַּלַּיְלָה בְּעֵת פָּנוּי מֵעֲסָקָיו, לִלְמֹד מוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ כִּמְעַט בְּכָל לַיְלָה, אֲשֶׁר יִוָּלֵד מִזֶּה אֵיזֶה בְּחִינַת כֶּהֶה [דּוּנְקֶעלֶע] לְקַבָּלַת לִמּוּד הַמּוּסָר בְּלֹא נֶדֶר לְכָל הַפָּחוֹת בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ [סְנִיף לִלְמוּד הַגְּמָרָא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל] וְלִרוּץ אֵיזֶה פְּעָמִים בְּשָׁבוּעַ. לְכָל הַפָּחוֹת עַל אֵיזֶה מִינוּטִין, לְמַעַן לֹא יַשְׁבִּית רֹשֶׁם הַכֵּהֶה הֶפְסֵק הַזְּמַן כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וּלְהַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לְהַשְׁקִיף עַל דְּרָכָיו, לְהַרְגִּישׁ לְהַבְחִין בֵּין קַל לְכָבֵד, אֲשֶׁר לְכָל הַפָּחוֹת יַעְזְרֵהוּ הַמּוּסָרִי, לִשְׁמֹר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, וְיָבֹא לִבְחִינַת בַּעַל תְּשׁוּבָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה, לְכָל הַפָּחוֹת בְּקַבָּלַת עֲזִיבַת הַחֵטְא בַּבְּחִינוֹת הַקַּלּוֹת, וּבָזֶה הַבָּא לְטַהֵר יְסֹיְעֵהוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֵילֵךְ מִדַּרְגָּא לְדַרְגָּא לְקַיֵּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, גַּם בַּבְּחִינוֹת הַכְּבֵדוֹת לְטוֹב לְהָאָדָם — הוּא — הָאָנֹכִי — בְּעוֹלָמוֹ הַנִּצְחִי:

פרק ז

כָּל הַדְּבָרִים שֶׁבָּעוֹלָם מֻרְכָּבִים הֵמָּה בִּיצִיאָתָם לָאוֹר מִסִּבָּה וּמְסוֹבֵב, הַשָּׁגַת הַתְּבוּאָה מֵהַשָּׂדֶה הִיא מְסוֹבֶבֶת, מִסִּבּוֹת רַבּוֹת הַקּוֹדֶמֶת לָהּ זְרִיעָה חֲרִישָׁה כו' — קִנְיַן הַכֶּסֶף לְהָאָדָם הוּא מְסוֹבֵב מִסִּבּוֹת שׁוֹנוֹת, מִסַּחַר שְׁכִירוּת וְכַיּוֹצֵא — כָּל סִבָּה הִיא מְסוֹבֶבֶת מִסִּבָּה הַקּוֹדֶמֶת לָהּ — הַזְּרִיעָה בַּשָּׂדֶה הִיא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה לִצְמִיחַת הַתְּבוּאָה, וְהִיא מְסוֹבֶבֶת מִן הָאָדָם הַזּוֹרֵעַ, וּזְרִיעַת הָאָדָם מְסוֹבֶבֶת מִסִּבַּת חֶפְצוֹ, אִם לְהַשִּׂיג הַתְּבוּאָה, אוֹ לְהַשָּׂגַת שְׁכִירוּת בְּעַד זְרִיעָתוֹ וְכַיּוֹצֵא, סוֹף דָּבָר אֵין מְסוֹבֵב בְּלִי סִבָּה לְהִוָּלֵד הַמְסוֹבֵב, וְאֵין סִבָּה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה נוֹלֶדֶת מִסִּבָּה הַמְסַבֶּבְתָּהּ, עַד הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה סִבָּה עַצְמִית הִיא הָאֱלֹקִית:

בְּעִנְיְנֵי תַּהְלוּכוֹת הָאָדָם. לְצָרְכֵי גּוּפוֹ וְנַפְשׁוֹ הָאָרְצִי, הַשָּׂגַת מָמוֹן, הַשָּׂגַת כָּבוֹד וְכַיּוֹצֵא, סִבָּתָם הָרִאשׁוֹנָה (לְעִנְיְנֵי בָּשָׂר לֹא בְּשִׂכְלִי כִּי הַכֹּל הוֹלֵךְ מִסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה הָאֲמִתִּית) הוּא חֶפְצָן רְצוֹנוֹ אֲשֶׁר יֵלֵךְ וְיִוָּלֵד מֵעַצְמוֹ, וּמִזֹּאת יִתְגַּלְגְּלוּ אַחַר־כָּךְ מְסוֹבְבִים אֲשֶׁר הֵמָּה סִבּוֹת לַמְסוֹבָבִים, עַד אֲשֶׁר יֵצֵא חֶפְצָן רְצוֹנוֹ לָאוֹר, אוֹ עַל יְדֵי אָדָם אַחֵר הַמְעוֹרְרוֹ אִם מִכְּפִיָּה אוֹ עַל יְדֵי פִּתּוּי. לְהָעִיר חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, וְהִיא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה (לְעִנְיְנֵי בָּשָׂר) לְהָאָדָם. אֲשֶׁר תִּוָּלֵד וּתְסוֹבֵב מֵאָדָם אַחֵר, אֲשֶׁר לוֹ יֵשׁ סִבּוֹת אֲשֶׁר הֵבִיאוּ לָזֶה, לְעוֹרֵר סִבָּה רִאשׁוֹנָה לְזוּלָתוֹ:

עַתָּה נָשׁוּב וְנִרְאֶה, מַה תִּהְיֶה סִבָּה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם לְפַקֵּחַ עַל מַעֲשָׂיו, וּלְהִתְבּוֹנֵן בְּמוּסָר בְּחֹדֶשׁ אֱלוּל (הָעִנְיָן הַלָּזֶה שַׂיָּךְ גַּם לְכָל הַשָּׁנָה מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ) הֲלֹא אֵין חֵפֶץ טִבְעִי לָזֶה כְּמוֹ בְּעִנְיְנֵי הָאַרְצִי — רַבּוֹתֵינוּ הַקְּדָמוֹנִים נוֹחָם עֵדֶן חָרְדוּ עַל הַדָּבָר, סָמְכוּ עַל פִּרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְהִתְקִינוּ לְתִקְעַ שׁוֹפָר בֶּאֱלוּל, וְהֵיא הָיְתָה הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה לְעוֹרֵר הָאָדָם מִשְּׁנָתוֹ וּמַהֲבֵלֵי טָרְדוֹתָיו לְפַקֵּחַ עַל מַעֲשָׂיו, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (עָמוֹס ג') אִם יִתָּקַע שׁוֹפָר בָּעִיר וְהָעָם לֹא יֶחֱרָדוּ:

אֲכָן נוֹדַע כִּי מְסוֹבָב לֹא יִוָּלֵד אִם לֹא מִסִּבָּה הַדּוֹמָה לוֹ, מְסוֹבָב כָּבֵד לֹא יֵצֵא מִסִּבָּה קַלָּה:

וּבָזֹאת הַדָּבָר הַזֶּה תִּקְיעַת הַשּׁוֹפָר הָיְתָה סִבָּה הָרִאשׁוֹנָה לְהָאָדָם הַשָּׁקוּעַ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְסִבָּה קַלָּה תְּעוֹרְרֵהוּ לְפַקֵּחַ עַל עַצְמוֹ בִּבְחִינָה יוֹתֵר נַעֲלָה — אֲבָל מַה נֹּאמַר וּנְדַבֵּר, וּמַה לַּעֲשׂוֹת עַתָּה אֲשֶׁר מְשֻׁקָּעִים אֲנַחְנוּ מִבַּיִת וְחוּץ בְּהַבְלֵי טִרְדַת הַתֵּבֵל, וְהַלֵּב מְטֻמְטָם וְקָשֶׁה כְּצוּר הַחַלְמִישׁ, הַאִם הַהִתְעוֹרְרוּת הַקַּלָּה לְפָנֵינוּ תַּעֲשֶׂה רֹשֶׁם בָּאֶבֶן הַחֲזָקָה:

אֲכָן אִם לֹא נִמְשֹׁךְ חַבְלֵי הַיֵּצֶר עַל עַצְמֵנוּ, בְּלִי דַּעַת לַהֲפֹךְ אוֹר לְחֹשֶׁךְ, לֵאמֹר עַל הַקַּל כִּי כָּבֵד הוּא — הַדָּבָר נִרְאֶה בַּעֲלִיל, כִּי לֵילֵךְ לִפְעָמִים בְּבֵית הַמּוּסָר בֶּאֱלוּל, הוּא דָּבָר קַל מְאֹד, וְעִם גֹּדֶל הַטִּרְדָּה יֵשׁ זְמַן לָזֶה בְּלִי עָמָל בַּיּוֹם אוֹ בַּלַּיְלָה, אֲשֶׁר תַּסְפִּיק לְפָנֵינוּ סִבַּת תִּקְיעַת הַשּׁוֹפָר, וְכַאֲשֶׁר יֵלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית הַמּוּסָר הִיא סִבָּה גְּדוֹלָה וְנוֹרָאָה אֲשֶׁר בְּיָדָהּ לְהוֹצִיא מְסוֹבָבִים קָשִׁים וּכְבֵדִים:

הוּא מַאֲמַר חֲזַ"ל קִדּוּשִׁין (דף ל') אִם פָּגַע בְּךָ מְנַוָּל זֶה מְשָׁכֵהוּ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, בָּתֵּי מִדְרָשׁ שׁוֹנוֹת יֵשׁ לִפְעָמִים, בֵּית הַמִּדְרָשׁ זֶה עָסְקוּ בְּעִנְיָנִים הַשַּׁיְכִים לְמַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה, בֵּית הַמִּדְרָשׁ אַחֵר עָסְקוּ בְּעִנְיָנִים הַנּוֹגְעִים בַּאֲכִילַת כַּשְׁרוּת וְכַיּוֹצֵא — רְפוּאַת הַתּוֹרָה לְהַיֵּצֶר הִיא כְּלָלֵי וּפְרָטֵי, כְּלָלֵי תּוֹרָה בְּעִידָנָא דְּעָסִיק בָּהּ מַגְנָא וּמַצְלָא, פְּרָטֵי וְהִיא הָרִאשׁוֹנָה וְכִמְעַט הָעִקָּרִית הִיא לְמַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה הַתּוֹרָה הַשַּׁיָּךְ לָהּ, לַעֲמַל פִּינוּ תּוֹרָה הַשַּׁיָּךְ לָהּ, וּבְכָל פְּרָט אֲשֶׁר יִפָּגַע הַמְנַוָּל לְהָאָדָם יֵלֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ הַשַּׁיָּךְ לַפְּרָט הַלָּזֶה — וְלָזֹאת נִצְרָךְ לִלְמוּד הַמּוּסָרִי הַנִּדְרֶשֶׁת מְאֹד בֶּאֱלוּל. אֲשֶׁר פְּרִיוֹ שְׁתַּיִם הֵנָּה:

הָאַחַת גּוּפְנִי אֲשֶׁר הָאָדָם הוּא וּבְנֵי בֵּיתוֹ הַתְּלוּיִם עָלָיו בְּסַכָּנָה גְּדוֹלָה. לְעֵת דִּין הַגָּדוֹל, הִיא עֵת תְּקִיעַת שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, אֲשֶׁר הָאָדָם נִזְכָּר וְנִשְׁפָּט עַל מַעֲשָׂיו. וְהוּא בָּעֵת הַלָּזֶה נִדְמֶה לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּעֵת שֶׁנִּכְנָס לְבֵית קָדְשֵׁי הַקֳּדָשִׁים, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (רֹאשׁ הַשָּׁנָה דף כ"ו) שׁוֹפָר בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כֵּיוָן דִּלְזִכָּרוֹן הוּא כִּבְפָנִים דְּמֵי עַיִן שָׁם:

וּמַה יֶּחֱרַד לֵב הָאָדָם הָאוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ וְאֶת בְּנֵי בֵּיתוֹ הַתְּלוּיִם עָלָיו (וְאִם כִּי עֵינֵי בָשָׂר רוֹאוֹת אֲשֶׁר בְּנֵי אָדָם יְצָאוּ לְצֶדֶק בְּלִי הֲכָנוֹת וְהִתְעוֹרְרוּת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר) לְהֵטִיב דַּרְכּוֹ,

וּלְכָל הַפָּחוֹת לִשְׁבֹּר רוּחוֹ בְּשִׁבְרוֹן לֵבָב, אֲשֶׁר הוּא יְסוֹד הָרִאשִׁי, לִהְיוֹת מָגֵן עַל הַסַּכָּנָה הַגְּדוֹלָה הַמְרַחֶפֶת, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל רֹאשׁ הַשָּׁנָה (דף ט"ז) כָּל שָׁנָה שָׁרְשָׁהּ בְּתְחִלָּתָהּ כו', הוּא שִׁבְרוֹן הַלֵּבָב וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל שָׁם (דף כ"ו) בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כַּמָּה דְכַייְיף אִינַשׁ דַּעְתֵּיהּ טְפֵי מַעֲלֵי עַיֵּן שָׁם:

הַלֹּא לַכֹּל עֵת (קהלת ג') וְהָאָדָם לֹא יֵדַע אֶת עִתּוֹ כו', לְעֵת רָעָה כְּשֶׁפִּתְאוֹם תִּפֹּל עָלָיו (שם ט') בְּלִי הֲכָנָה הַדְּרוּשָׁה לְהָכִין מָגֵן וְצִנָּה, לְהִשָּׁמֵר מֵהַפַּח הוּא יוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא, כַּאֲשֶׁר גַּם עֵינֵי בָּשָׂר רוֹאוֹת כִּי כִּמְעַט בְּכָל רֹאשׁ הַשָּׁנָה נִדּוֹנִים רַחְמָנָא לִצְלַן גַּם הַבַּחוּרִים לְמִיתָה חַס וְשָׁלוֹם, אֲשֶׁר שְׁאָר אֲנָשִׁים כְּגִילָם נִצּוֹלוּ, וְהוּא הַדָּבָר כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַאֲרִיךְ אַף עַד עֵת הַקְּצוּבָה לְפָנָיו אֲשֶׁר לְכָל אָדָם עִתּוֹ לְבַדּוֹ:

וְכַאֲשֶׁר כֹּחַ הַצִּיּוּר מוֹעִיל לְמוּסָר, יְצַיֵּר הָאָדָם בְּעַצְמוֹ אִלּוּ הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל וְהָיָה צָרִיךְ לִכָּנֵס בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים לְבֵית קָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים, הָיָה חָרֵד מְאֹד לְנַפְשׁוֹ בַּל יִפָּגַעֵהוּ רָעָה חָלִילָה, כֵּן יֶחֱזַק אֱמוּנָתוֹ אֱמוּנַת חֲכָמִים רַבּוֹתֵינוּ חַכְמֵי הַתַּלְמוּד זַ"ל, אֲשֶׁר פָּסְקוּ וְחָדְלוּ שׁוֹפָר שֶׁל פָּרָה, מִשּׁוּם אֵין קָטֵיגוֹר נַעֲשֶׂה סָנֵיגוֹר, הֲגַם שֶׁבְּבֵית הַכְּנֶסֶת הַמְקֻדָּשׁ בְּבִנְדֵי זָהָב נִכְנָסִים, אֲכֵן שׁוֹפָר כֵּיוָן דִּלְזָכְרוֹן אָתֵי, וְהָאָדָם נִזְכָּר וְנִשְׁפָּט עַל כָּל מַעֲשָׂיו, כְּכֹהֵן גָּדוֹל הַנִּכְנָס לְקָדְשֵׁי הַקָּדָשִׁים דָּמִי, וְהַדְּבָרִים כַּהֲוָיָתָן, וּמְאֹד מְאֹד יֶחֱרַד לֵב הָאָדָם, הַמַּעֲמִיק בַּדָּבָר הַנּוֹרָא הַלָּזֶה:

הַשֵּׁנִית הִיא נַפְשִׁי — יֵדַע הָאָדָם כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְגַבֵּי דִּילֵיהּ, וְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ הָעוֹשֶׂה דָּבָר נֶגֶד דַּעַת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר זֶה נֶגֶד רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ, כִּי גּוּף הָאָדָם אֵינוֹ רַק הַלְּבוּשׁ, וְכֹחַ הָאָדָם הַמִּתְגַּשֶּׁת נֹעַם וְצַעַר, הִיא הַחַיָּה גַּם אַחַר פְּשִׁיטַת הַלְּבוּשׁ, וּמְסֻגֶּלֶת לְהַשָּׂגַת נֹעַם וַצַעַר, וּמִן קִיּוּם תּוֹרָה וּמִצְוֹת יִהְיֶה לְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ הַמְקַיֵּם, עֹנֶג גָּדוֹל לְמַעְלָה לְהַפְלִיא, וּמֵעָשַׂית עֲבֵרָה אוֹ בִּטּוּל תּוֹרָה וּמִצְוֹת, יִהְיֶה לְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ הָעוֹבֵר, צַעַר גָּדוֹל וְנוֹרָא, אֲשֶׁר יִנְהֲם בְּאַחֲרִיתוֹ בְּאֵין מְפַלֵּט, אִם לֹא יָכִין מָנוֹס לוֹ, בְּעֵת נָשְׂאוּ הַלְּבוּשׁ הִיא הִתְקַשְּׁרוּת הַנַּפְשִׁי עִם הַחָמְרִי:

יוֹם הַכִּפּוּרִים דָּבָר טוֹב לְמֹאד, יוֹם סְלִיחָה וְכַפָּרָה, לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כְּיוֹם הַכִּפּוּרִים (סוף תענית) אֵין לָנוּ דָּבָר טוֹב מִמֶּנּוּ, אִם הָיִינוּ עוֹשִׂים הַהֲכָנָה הָרְאוּיָה לְתִקּוּן דְּרָכֵינוּ, כִּי יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר עִם הַתְּשׁוּבָה הִיא עֲזִיבַת הַחֵטְא — אָכֵן גַּם הַמְּעַט טוֹב מְאֹד, אֵין עֵרֶךְ לָזֶה בְּעִנְיְנֵי הַתֵּבֵל, לִרְאוֹת לְכָל הַפָּחוֹת שֶׁתִּהְיֶה אֵיזֶה קַבָּלָה עַל לְהַבָּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים:

וְאֵין לָנוּ מִסְחָר הַנּוֹשֵׂא פְּרִי רֶוַח, כְּמוֹ לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה בַּלִּמּוּד הַמּוּסָרִי, וּלְהִתְבּוֹנֵן לְהֵטִיב דְּרָכָיו, עַד אֲשֶׁר יָבֹא לְאֵיזֶה קַבָּלָה לְהַבָּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, וּבְכָל בְּחִינָה קְטַנָּה שֶׁבַּקְטַנּוֹת,

אֲשֶׁר יָכִין הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ, לְהַגְדִּיל בְּחִינַת יוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁלּוֹ, אֵין עֵרֶךְ וְאֵין דֵּי בָּאֵר הַצָּלָחַת נַפְשׁוֹ לְהִנָּצֵל מִצָּרוֹת רַבּוֹת וּנְצוּרוֹת וְאֵין לָנוּ רֶוַח גָּדוֹל מִזֶּה:

בָּזֹאת יָשִׂים הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ, לְהַרְכִּיב שְׁנֵי הָעִנְיָנִים, וּלְחַבְּרָם בְּהִתְקַשְּׁרוּת הַגּוּף וָנֶפֶשׁ, בְּתְחִלָּה יִשְׁבֹּר לְבָבוֹ מֵאֵימַת דִּין הַגּוּפָנִי כִּי נוֹרָא הוּא, וְחַיָּיו וְחַיֵּי בָּנָי בֵּיתוֹ וּצְרָכָיו תָּלוּי בָּזֶה, וּמִזֶּה יָבוֹא לְתַקֵּן דְּרָכָיו, וְיִהְיֶה לְהוֹעִיל לְיוֹם הַכִּפּוּרִים, אָכֵן הַמְנַוֵּל הוּא הַיֵּצֶר הַשּׁוֹנֵא וְאוֹרֵב לָאָדָם לְטַמְטֵם לְבָבוֹ, אִם פָּגַע בְּךָ מָשְׁכֵהוּ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ הַשַּׁיָּךְ לָזֶה הוּא בֵּית הַמּוּסָר, אִם אֶבֶן הוּא עַל יְדֵי לִמּוּד הַמּוּסָר (הֵיא הַתּוֹרָה לְטַמְטוּם הַלֵּב) נִמּוֹחַ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

בְּכָל הַשָּׁנָה סִבָּה הָרִאשׁוֹנָה, הֵיא הַיִּרְאָה הַנִּטּוּעַ בְּלֵב אִישׁ הַמַּאֲמִין וְיוֹדֵעַ בִּכְלָל, כִּי רַע וָמַר תִּהְיֶה אַחֲרִיתוֹ, בְּעָזְבוֹ תּוֹרַת וּמִצְוֹת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אָכֵן הַתַּאֲוָה בְּעַרְמָתוֹ, יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ בְּלִמּוּד פּוֹסְקִים וְלֹא לְבַטֵּל שִׁעוּרָיו הַקְּבוּעִים לוֹ כִּי לֹא לִסְתֹּר אִינַשׁ בֵּי כְּנִישְׁתָּא כוּ' [בָּבָא בַּתְרָא דַּף ג'] וּבְהַגִּיעוֹ לְדִין הַשַּׁיָּךְ לוֹ יִלְמֹד מִמְּקוֹרוֹ, וְיַעֲמִיק הֵיטֵב לְפִי כֹּחוֹת תְּבוּנָתוֹ, וְדָבָר זֶה עוֹשֶׂה קִנְיָן בְּנַפְשׁוֹ לְשָׁמְרָהּ, כִּמְעַט יוֹתֵר מֵהַתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה, אָכֵן גַּם מֵהַתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה אַל יֶחְדַּל, וְאִם אֵין תּוֹרָה אֵין יִרְאָה, וְאִם אֵין יִרְאָה אֵין תּוֹרָה (אֲבוֹת) :

וּלְחֹלִי הַיֵּאוּשׁ בִּרְאוֹתוֹ כִּי הַתַּאֲוָה גְּדוֹלָה לְפָנָיו, וְאֵין לְךָ מַחֲלָה כְּמוֹ הַיֵּאוּשׁ — יֵדַע הָאָדָם כִּי כָּל עֲבֵרָה תִּתְחַלֵּק לִבְחִינוֹת שׁוֹנוֹת, יֵשׁ אֲשֶׁר כָּבֵד לְפָנָיו לִשְׁמֹר מִמֶּנָּה, וְיֵשׁ בְּאוֹתָהּ עֲבֵרָה עַצְמָהּ, אֲשֶׁר יָקֵל לְפָנָיו בְּעִתִּים שׁוֹנוֹת, אוֹ בְּמַצָּבִים שׁוֹנִים כְּמוֹ בְּבִטּוּל תּוֹרָה, הַבְּחִינָה שׁוֹנָה מִשַּׁבָּת לְחֹל, מֵעֵת הַטִּרְדָּה לְעֵת הַפְּנוּיָה, מִמַּצָּב דַּעַת הַנִּטְרֶדֶת, לְמַצָּב דַּעַת הַצְּלוּלָה וְכַיּוֹצֵא — וּבְכָל פְּרָטֵי הָעֲבֵרוֹת הָעֲבֵרָה הָאַחַת, תִּתְחַלֵּק לִבְחִינוֹת שׁוֹנוֹת לְפִי מַצַּב הָאָדָם וּתְכוּנָתוֹ. לֹא כָּל הָעִתִּים שָׁוֶה, וְלֹא כָּל הַתְּכוּנוֹת שָׁוֹוֹת, וְכָל אֲשֶׁר יֵקֵל לִפְנֵי הָאָדָם בְּאֵיזֶה בְּחִינָה לְהִשָּׁמֵר מֵהָעֲבֵרָה, תִּגְדֵּל עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה לְמַעְלָה, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ ז"ל מְנָחוֹת (דַּף מ"ג) גָּדוֹל עָנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל תְּכֶלֶת כו' עַיֵּן שָׁם:

וְלָזֹאת יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ לְקַיֵּם מַאֲמַר הַכָּתוּב מִשְׁלֵי אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה כַכֶּסֶף וְגוֹ', לְהַשְׁקִיף עַל תַּהֲלוּכוֹת צָרְכֵי הַגּוּף וְלִיקַח מִמֶּנּוּ מָשָׁל וּמְלִיצָה לְנַפְשׁוֹ, הֲלֹא בְּצָרְכֵי הַגּוּף, אֵיךְ יַעֲמֹל הָאָדָם הַקָּשֶׁה יוֹם, לְהַשִּׂיג מָה לְצָרְכֵי גּוּפוֹ אִם כִּי מִצָּעַר הִיא, וְאֵיךְ לֹא יִכְבַּד לִפְנֵי הָאָדָם לְהִתְעַמֵּל בְּעֵת דַּכְּאוֹ בְּיִסּוּרִים רַחֲמָנָא לִצְלַן, לְחַפֵּשׂ וְלִרְאוֹת לְהָקֵל מַחֲלָתוֹ, וּמַדּוּעַ לֹא נַעֲשֶׂה כֹּה לְנַפְשֵׁנוּ, לִרְאוֹת לְכָל הַפָּחוֹת לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת הַקַּלּוֹת לְפָנֵינוּ לְקַיְּמָם, וּלְהִשָּׁמֵר מֵהָעֲבֵרָה בַּבְּחִינָה הַקַּלָּה, אֲשֶׁר תַּצִּילֵנוּ מִיְּסוּרִים קָשִׁים וּמָרִים רַחֲמָנָא לִצְלַן, וּבָזֶה אֵין מָקוֹם לְיֵאוּשׁ לִפְנֵי הָאָדָם, אִם יָשִׂים לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ לְהַשְׁגִּיחַ בְּהַנְהָגַת צָרְכֵי הַגּוּף, לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ בְּצָרְכֵי הַנֶּפֶשׁ, אָכֵן מֵהַתְּשׁוּקָה וְהַחִפּוּשׂ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת בִּשְׁלֵמוּתָם, הֵן לְמוּד הַתּוֹרָה וְכַיּוֹצֵא, וּלְהִשָּׁמֵר מֵהָעֲבֵרוֹת לְגַמְרֵי אַל יַנִּיחַ יָדוֹ:

כֵּן גַּם בָּאֱלוּל אִם כִּי הָעֵת קָצָר, יִרְאֶה לִלְמֹד הַסֵּפֶר הַקָּצָר כְּמוֹ שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְכַיּוֹצֵא, הַמְדַבֵּר כִּמְעַט מִכָּל שָׁרְשֵׁי מִצְוֹת וַעֲבֵרוֹת, וּבְהַגִּיעוֹ לְדָבָר הַשַּׁיָּךְ יוֹתֵר לוֹ. יִרְאֶה לִלְמֹד בְּהַעֲמָקָה. לְפִי כֹּחוֹת תְּבוּנָתוֹ וּלְפִי מַצַּב עֵת הַקָּצָר. וְיִרְאֶה לְחַלֵּק לִבְחִינוֹת שׁוֹנוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וּמִזֶּה הַתְּקָוָה לָבֹא לְאֵיזֶה בְּחִינָה בְּהַעֲבֵרָה הַלָּזוֹ בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים לְבַעַל תְּשׁוּבָה גָּמוּר, לְקַבָּלַת עֲזִיבַת הַחֵטְא, בַּבְּחִינָה הַקַּלָּה לְפָנָיו קַבָּלָה אֲמִתִּית אֲשֶׁר אֵין עֶרֶךְ לְגֹדֶל מַעֲלָתָהּ לְטוֹב לוֹ בָּזֶה וּבַבָּא:

כִּי אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּחוּשׁ, מַה שֶּׁהוּא כִּמְעַט טִבְעִי לָהָאָדָם לְשָׁמְרָהּ, יֵקֵל לְפָנָיו לְקַיְּמָהּ גַּם אִם תִּכְבַּד לְפָנָיו, וּבָזֶה הַמְּקוֹמוֹת שׁוֹנוֹת, בִּמְדִינָתֵנוּ יֵקֵל לָהָאָדָם שְׁמִירַת שַׁבָּת, וְיַעֲמֹד כִּמְעַט בְּנִסְיוֹנוֹת, וּבְאַשְׁכְּנַז לְהָפִיק שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת יוֹתֵר כָּבֵד לִשְׁמֹר כִּמְעַט מִכָּל עֲבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְלָזֹאת הַלִּמּוּד בָּעִיּוּן וּבְהַעֲמָקָה עוֹשֶׂה רֹשֶׁם גָּדוֹל בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה מֻטְבָּע בְּנַפְשׁוֹ, וְיִשְׁמֹר כִּמְעַט בְּלִי שׁוּם מוּסָר, וְיַעֲמֹד גַּם בַּנִּסָּיוֹן, לִמּוּד הַתּוֹרָה בְּעִיּוּן וּבְהַעֲמָקָה בַּדִּין הַנִּצְרָךְ לָהָאָדָם, הוּא הַיְסוֹד לִשְׁמִירָתָהּ:

פרק ח

מִדְרַשׁ רַבָּה וַיִּקְרָא פָּרָשָׁה ב' חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ, אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב יְשָׁנִים, עַמְרָם בֶּן קְהָת וְכָל הַכְּשֵׁרִים שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם חֲדָשִׁים, חֲבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וַחֲבוּרָתוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וַחֲבוּרָתוֹ שֶׁל דָּוִד וְשֶׁל חִזְקִיָּה יְשָׁנִים, חֲבוּרָתוֹ שֶׁל עֶזְרָא וְשֶׁל הִלֵּל וְשֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, וְשֶׁל רַבִּי מֵאִיר וַחֲבֵרָיו חֲדָשִׁים, וַעֲלֵיהֶם הוּא אוֹמֵר חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים. (פְּסִחִים דַּף קט"ז) רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר, וּפֵרַשׁ רַשְׁבַּ"ם שֶׁלֹּא פֵּרַשׁ טַעֲמָן, וּבְזֹאת בַּמִּצְוֹת הַלָּלוּ בְּוַדַּאי הָרְשׁוּת נְתוּנָה לָתוּר וְלַחֲקֹר בְּטַעֲמֵיהֶן, וְיֵשׁ לְעַיֵּן מַדּוּעַ סִדְּרָן מָרוֹר אַחַר מַצָּה, הֲלֹא הַמַּעֲשֶׂה הָיְתָה בְּהִפּוּךְ וּלְפִי הַטַּעַם סִבַּת מָרוֹר קוֹדֶם:

רַבּוֹתֵינוּ ז"ל אָמְרוּ בְּקִדּוּשִׁין (דַּף מ') לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ, כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ חַיָּב וְחֶצְיוֹ זַכַּאי, וְלִפְעָמִים יִרְאֶה הָאָדָם בַּעֲלִיל שֶׁאֵינוֹ כֵּן הֵן לְטוֹב וְכוּ', אֲכֵן הָרַמְבַּ"ם ז"ל כָּתַב בְּהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה פֶּרֶק ג', כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו צַדִּיק, וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו רָשָׁע כוּ', וְשִׁקּוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְיַן הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת, אֶלָּא לְפִי גָּדְלָם, יֵשׁ זְכוּת שֶׁהוּא נֶגֶד כַּמָּה עֲוֹנוֹת כוּ', וְיֵשׁ עוֹד שֶׁהוּא נֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת כוּ', וְאֵין שׁוֹקְלִין אֶלָּא בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דֵּעוֹת, וְהוּא הַיּוֹדֵעַ אֵיךְ עוֹרְכִין הַזְּכֻיּוֹת נֶגֶד הָעֲוֹנוֹת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

בְּוַדַּאי יֵשׁ בַּדָּבָר בְּחִינוֹת רַבּוֹת, מַה שֶּׁמַּגְדִּיל עֶרְךְ הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת, וּנְבָאֵר מְעַט בְּחִינָה אַחַת. כִּי נוֹדַע כִּי הַמִּצְוֹת נֶעֱרָכוֹת נֶגֶד צַעַר קִיּוּמָם, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא, וְלָזֹאת לְפָעָמִים הָאָדָם עוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת בִּשְׁנֵי עִתִּים, הַשָּׁווִים בִּתְמוּנַת חָמְרָם, וּבְכָל זֶה בִּבְחִינַת צַעַר קִיּוּמָם, יֵשׁ בֵּינֵיהֶם הֶפְרֵשׁ כַּמָּה אֲלָפִים בְּחִינוֹת, כִּי כָּל דָּבָר תִּתְחַלֵּק לַחֲלָקִים דַּקִּים וְרַבִּים, כִּי בְּחִינַת הַצַּעַר תִּתְחַלֵּף לְפִי צוּרַת עֲשִׂיָתָם, לְמָשָׁל מִי שֶׁלָּמַד בְּעֵת אַחַת שָׁעָה אַחַת. וְדַעְתּוֹ הָיְתָה אָז צְלוּלָה לַלִּמּוּד, טִבְעוֹ לֹא הָיְתָה מִתְנַגֶּדֶת לָזֶה, לֹא הִרְגִּישׁ צַעַר בְּנַפְשׁוֹ אוֹ לְכָל הַפָּחוֹת מְעַט בְּעֵת לִמּוּדוֹ, וּבְעֵת אַחֶרֶת הָיָה הַדָּבָר בְּהֶפּוּךְ, כְּנֶטֶל הַחוֹל הָיְתָה עַל נַפְשׁוֹ הַלִּמּוּד, צָעֲרוֹ הָיָה לְמַכְבִּיר, הֲלֹא הַחֲמְרִי שָׁווִים לִמּוּד שָׁעָה אַחַת, אָכֵן הַצּוּרָה נִשְׁתַּנְּה הַרְבֵּה לְמַעְלָה רֹאשׁ, וְכַיּוֹצֵא בְּכָל הַדְּבָרִים, אֵין שָׁעָה דּוֹמָה לַחֲבֶרוֹ בִּבְחִינַת צוּרָתוֹ. וְלָזֹאת גַּם מַעֲשָׂיו גַּם אִם יְקַיֵּם בְּאֵין שִׁנּוּי בְּחָמְרָם, בְּכָל זֹאת בִּבְחִינַת צוּרָתָם הַהֶפְרֵשׁ בֵּינֵיהֶם מָרְחָק רַב:

וְכֵן בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת תִּתְחַלֵּף עָנְשָׁם לְפִי גֶּדֶר עֶרְךְ צַעַר מְנִיעַת הָעֲבֵרָה, וְכָל אֲשֶׁר תִּפְחַת בְּצַעֲרָהּ כֵּן גַּם עָנְשָׁהּ גָּדוֹל כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל מָנָחוֹת (דף מ"ג) תַּנְיָא הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר גָּדוֹל עָנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל תִּכְלֶת מָשָׁל כוּ' עַיֵּן שָׁם, וְלָזֹאת גַּם בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת, הֲגַם שֶׁעַל כָּל עֲבֵרָה עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ הָאָדָם, אִם בָּזֶה אוֹ בַּבָּא, מִכָּל מָקוֹם תִּתְחַלֵּף הָעֹנֶשׁ לְפִי צוּרָתוֹ, וְאוֹתָהּ הָעֲבֵרָה עַצְמָהּ כְּשֶׁיַּעֲשֶׂנָּה הָאָדָם, בְּעֵת אֲשֶׁר נָקֵל לְפָנָיו לְהִנָּזֵר מֵהָעֲבֵרָה כֵּן עָנְשָׁהּ תִּגְדַּל, וּלְפִי זֶה גַּם בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת, יַעֲשֶׂה הָאָדָם לְפָעָמִים עֲבֵרָה אַחַת בִּשְׁנֵי עִתִּים שָׁווִים בִּבְחִינַת חָמְרָם, וְעִם כָּל זֶה תִּתְחַלֵּף עָנְשָׁם בְּכַמָּה אֲלָפִים בְּחִינוֹת, לְפִי עֶרְךְ הַהִתְחַלְּקוּת בְּצוּרַת הַנְּזִירָה מֵהָעֲבֵרָה אֵיךְ הָיְתָה:

וּמִזֶּה יִתְבּוֹנֵן הָאָדָם, אִם יִתֵּן לִבּוֹ לְדָבָר לְהַעֲמִיק בָּהּ הֵיטֵב — כַּמָּה גְּדֹלָה אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ עַל עֲבֵרוֹת, אִם בַּעֲשׂוֹת מַה שֶּׁאָסְרָה תּוֹרָה, אוֹ בְּהִמָּנַע עֲשׂוֹת מַה שֶּׁצִּוְּתָה הַתּוֹרָה לַעֲשׂוֹת, כְּשֶׁיִּתְבּוֹנֵן בַּתּוֹרָה עַל פִּי הַדִּין הַמְּסוּרָה לָנוּ מֵהַגְּמָרָא וּפוֹסְקִים, עַד הֵיכָן חִיּוּבָהּ מַגַּעַת לְקַיְּמָהּ, אִם בַּעֲשׂוֹת אוֹ בְּלִי לַעֲשׂוֹת, לְהִתְנַגֵּד אֶל הַצַּעַר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בְּקִיּוּמָהּ, וְאִם יַעֲבֹר אָז עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ בְּוַדַּאי בְּעֹנֶשׁ יוֹתֵר גָּדוֹל, נֶגֶד הַצַּעַר שֶׁהָיָה לוֹ אִם הָיָה מְקַיֵּם, כִּי זֶה גֶּדֶר חֻלְיַּפַת הָעֹנֶשׁ לְהַזְהִיר הָאָדָם לְהִשָּׁמֵר עֲבוּר זֶה מֵאֵת אֲשֶׁר נִצְטַוָּה, שֶׁיִּהְיֶה הָרְבֵּה יוֹתֵר מֵהַצַּעַר שְׁמִירַת הַצִּוּוּי, וְאַחַר כָּךְ יִשְׁקֹיף לְמַטָּה כַּמָּה וְכַמָּה אֲלָפִים בְּחִינוֹת תִּמְעַט צַעֲרוֹ בִּשְׁמִירַת הַדָּבָר, וְעַל פִּי זֶה תִּכָּפֵל אֶלֶף אֲלָפִים פְּעָמִים עָנְשׁוֹ:

דְּבָרִים הַלְלוּ יַכּוּ שׂוֹרֶשׁ בְּלֵב הָאָדָם, אִם יָשִׂים לִבּוֹ לְהַעֲמִיק בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה אִישׁ לְפִי עָרְכּוֹ, לֵידַע הַחִיּוּב לְהִתְנַגֵּד אֶל הַצַּעַר, וּבִפְרָט בַּדְּבָרִים הַשַּׁיָּכִים לוֹ, כִּי כִּמְעַט לְכָל אִישׁ שַׁיָּכִים

יוֹתֵר חִיּוּבִים פְּרָטִים לְפִי תְּכוּנָתוֹ וּמַצָּבוֹ, יֵשׁ אֲשֶׁר הַהֶכְרֵחַ לְהַעֲמִיק יוֹתֵר בְּהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְיֵשׁ בְּהִלְכוֹת רִבִּית, וְיֵשׁ בְּהִלְכוֹת אוֹנָאָה וְכַיּוֹצֵא:

מַה מְּאֹד עַתִּיקִין הַדְּבָרִים הַלָּלוּ בַּעֲשָׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, לִמְצֹא דֶּרֶךְ קָצָת לַעֲזִיבַת הַחֵטְא, אֲשֶׁר הִיא הַיְסוֹד הָרִאשִׁי אֶבֶן הַפִּנָּה, וְכָבֵד לִמְצֹא דֶּרֶךְ בַּדְּבָרִים הָרְגִילִים, אָכֵן כְּשֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם הֵיטֵב עִנְיָנָיו בְּכָל פְּרָטֵיהֶם, בְּגֶדֶר הַקַּלּוֹת וְהַכְּבֵדוֹת נָקֵל לְפָנָיו לְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ קַבָּלָה שֶׁל קַיְמָא, לִשְׁמֹר אוֹתוֹ בְּגֶדֶר הַקַּלּוֹת לְפָנָיו, אֲשֶׁר לְמִין בִּפְנֵי עַצְמוֹ יֵחָשֵׁב, וּבָזֶה יִגְזֹר כְּמַעַט מֵרֹב עֲוֹנוֹתָיו בְּנָקֵל, כִּי הָעֲבֵרוֹת בְּאֹפֶן הַקַּלּוֹת, הֵמָּה הָרְבֵּה יוֹתֵר בְּאֵיכוּתָן כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

נִמְצָא לְפִי זֶה בִּכְלָל נוּכַל לְחַלֵּק הַמִּצְוֹת וְהָעֲבֵרוֹת, בְּגֶדֶר הַקַּלּוֹת וְהַכְּבֵדוֹת, וּבֵינֵיהֶם פְּרָטִים רַבִּים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, אֲשֶׁר לִפְעָמִים יִטְעֶה הָאָדָם בָּזֶה, בְּסָבְרוֹ כִּי הַדָּבָר אֲצִלּוֹ בְּגֶדֶר הַכְּבֵדוֹת, אֲשֶׁר זֹאת טוֹב לְהָאָדָם בְּאֹפֶן מְצֻוֶּה לְהַגְדִּיל שְׂכָרוֹ, וּבְאֹפֶן עֲבֵרָה לְמַעֵט עָנְשׁוֹ, וְאֵינֶנּוּ כֵּן כִּי לִפְעָמִים הַדָּבָר כָּבֵד לְהָאָדָם, לֹא מִפְּאַת מַצַּב טִבְעַת לֵידָתוֹ, רַק מִפְּאַת שֶׁהַמְּשִׁיךְ עָלָיו הַיֵּצֶר, וְנַעֲשָׂה הַדָּבָר כָּבֵד לְפָנָיו, אוֹ שֶׁהַמְּשִׁיךְ הַיֵּצֶר בְּדָבָר אַחֵר, אֲשֶׁר נוֹלְדָה מִמֶּנָּה הַכְּבֵדוּת גַּם בַּדָּבָר הַלָּזוֹ, כִּי הַכֹּחוֹת בְּהָאָדָם מְשֻׁלָּבִים הֵמָּה וּתְלוּיִים זֶה בָּזֶה, וְאָז לֹא יֵחָשֵׁב לְהָאָדָם בְּמַצַּב הַכְּבֵדוּת רַק גֶּדֶר הַקַּלּוֹת, כֵּיוָן שֶׁבִּבְחִירָתוֹ הִמְשִׁיךְ עָלָיו הָרָעָה:

וְכֵן לְטוֹב. לִפְעָמִים יֵקַל עַל הָאָדָם עֲשׂוֹת מִצְוָה לֹא בַּעֲבוּר טוֹב מִזְגּוֹ מִלֵּידָתוֹ וְכַיּוֹצֵא, רַק בַּמָּה שֶׁקָּנָה הַיְרֵאָה וְהַמּוֹסָר וְהַהֶרְגֵּל בַּדָּבָר הַלָּזֶה אוֹ בִּדְבָר מְשֻׁלָּב לָזֶה, וְאָז יֵחָשֵׁב לְהָאָדָם בְּגֶדֶר הַכְּבֵדוּת הֲגַם שֶׁנָּקֵל לְפָנָיו וּשְׂכָרוֹ מְרֻבֶּה יוֹתֵר, וְלָזֹאת אֵיכוּת הַמִּצְוָה וְהָעֲבֵרָה, אִם יִכָּנְסוּ בְּגֶדֶר הַכְּבֵדוֹת אוֹ הַקַּלּוֹת, וְאֵיךְ וּמַה בִּפְרָט, בַּל יִוָּדַע לְאִישׁ אֶל נָכוֹן, וְצָדְקוּ דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם שֶׁה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יוֹדֵעַ אֵיךְ עוֹרְכִין הַמִּצְוֹת וְהָעֲבֵרוֹת:

וְנוּכַל לְהַעֲמִיס הַדָּבָר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל בְּסֶכָּה (דף נ"ג) לֶעָתִיד לָבֹא מְבִיאוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְיֵצֶר הָרַע כּוּ' צַדִּיקִים נִדְמֶה לָהֶם כְּהַר, וּרְשָׁעִים נִדְמֶה לָהֶם כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה כּוּ' עַיֵּן שָׁם, וְהַדָּבָר מַפְלִיא יַעַן מַה הַהִשְׁתַּנּוּת הַלָּזֶה, אָכֵן הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ כִּי הָרְשָׁעִים שֶׁהַמְּשִׁיכוּ עֲלֵיהֶן הַיֵּצֶר, בְּוַדַּאי הָיָה קָשֶׁה לָהֶם לִמְאֹד לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרָם, וְסוֹבְרִים הֵמָּה הֲגַם שֶׁבְּוַדַּאי יֵעָנְשׁוּ, אָכֵן רַק בְּגֶדֶר הַכְּבֵדוֹת, וּבֶאֱמֶת הַדָּבָר אֵינוֹ כֵן, כֵּיוָן שֶׁבִּבְחִירָתָם הִמְשִׁיכוּ עֲלֵיהֶן הַיֵּצֶר, וּמִזֶּה נַעֲשָׂה הַדָּבָר כָּבֵד לִפְנֵיהֶם, וְלָזֹאת מַרְאִין לָהֶם שֶׁהַיֵּצֶר הָרַע אֶצְלָם בִּבְחִינַת חוּט הַשַּׂעֲרָה, הֵפֶךְ דִּמְיוֹנָם:

וְכֵן צַדִּיקִים אֲשֶׁר מֵהַרְגִּילָם נַעֲשָׂה אֶצְלָם עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְתַעֲנוּג, סְבוּרִים לְקַבֵּל שָׂכָר רַק בְּגֶדֶר הַקַּלּוֹת, וְהַדָּבָר אֵינוֹ כֵן כֵּיוָן שֶׁמִּבְּחִירָתָם וּמִצַּדָּם נוֹלַד, הַקַּלּוֹת לִכְבֵדוֹת יֵחָשֵׁב וּשְׂכָרָם מְרֻבֶּה, לָזֹאת מַרְאִים לָהֶם כְּהַר:

וּמַה מְּאֹד יֶחֱרַד לֵב הָאָדָם, בְּהִתְבּוֹנְנוֹ הֵיטֵב עַל מַצָּבוֹ וּתְכוּנָתוֹ, מִי יוֹדֵעַ כַּמָּה אֲלָפִים בְּחִינוֹת יֶחָשֵׁב לוֹ לְאָחוֹר לִבְחִינַת הַקַּלּוֹת, מִפְּאַת שֶׁהִמְשִׁיךְ בִּבְחִירָתוֹ עָלָיו הַכְּבֵדוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וְעָנְשׁוֹ יוֹתֵר וְיוֹתֵר הַרְבֵּה מֵאֵת אֲשֶׁר יָדַמָּה, עַל פִּי הַדְּבָרִים הַלָּלוּ נוּכַל לָתֵת צִיּוּר לְהַמִּשְׁנָה בְּאָבוֹת, עַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, הַיְנוּ דִּין כְּפִי מַצַּב הָאָדָם, חֶשְׁבּוֹן מַה שֶּׁהָיָה מַצָּבוֹ אִם לֹא הִמְשִׁיךְ עָלָיו הַיֵּצֶר, וְהָיָה הַדָּבָר נָקֵל עָלָיו הַרְבֵּה:

נִמְצָא לְפִי זֶה מַה שֶּׁמַּגְדִּיל בְּחִינַת הַמִּצְוֹת הַיְנוּ בְּחִינַת הַכְּבֵדוּת, מְמַעֵט בְּחִינַת הָעֲבֵרוֹת, וּמְצָוָה אַחַת תֶּעֱרַךְ נֶגֶד כַּמָּה עֲבֵרוֹת בַּבְּחִינָה הַלָּזוֹ, לָזֹאת בְּמִצְרַיִם שֶׁהָיָה בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת לְמַעְלָה רֹאשׁ, הָיוּ בְּמַדְרֵגָה נִשְׂגָּבָה וְזָכוּ לְנִסִּים וְנִפְלָאוֹת, הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב וַתַּעַל שַׁוְעָתָם גו' מִן הָעֲבוֹדָה, הַיְנוּ מִפְּנֵי מַה נִּתְקַבְּלָה תְּפִלָּתָם אֲשֶׁר הִיא מַדְרֵגָה נִשְּׂאָה, יַעַן הָיְתָה מִן הָעֲבוֹדָה, וְעָלוּ הַמִּצְוֹת בְּאֵיכוּתָן עַל הָעֲבֵרוֹת, הֲגַם שֶׁהָיוּ מְעַטִּים בְּמִסְפָּר:

וּבָזֹאת מַצָּה הִיא הַגְּאֻלָּה הַמְסוֹבָב, מָרוֹר הַשִּׁעְבּוּד סִבָּה, וְזֹאת מוּבָן הֲגַם שֶׁבְּמַעֲשֶׂה הַסִּבָּה קוֹדֶמֶת לַמְסוֹבָב, אָכֵן בְּסִפּוּר הַדָּבָר הוּא לְהֵפֶךְ, בִּתְחִלָּה מְסַפְּרִין הַמְסוֹבָב וְאַחַר כָּךְ סִבָּתָהּ. לָזֹאת מַצָּה וְאַחַר־כָּךְ מָרוֹר. וְהִנֵּה בְּמִצְרַיִם הָיוּ בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת נֶגֶד הָאָבוֹת, וְכֵן בְּבֵית שֵׁנִי נֶגֶד הָרִאשׁוֹן, לָזֹאת הַמָּה בְּחִינוֹת חֲדָשׁוֹת בְּחִינָה נַעֲלָה, וְהוּ חֲדָשִׁים גַּם יְשָׁנִים:

וּבָזֹאת גַּם אֲנַחְנוּ נֹאמַר, לְמוּד הַמּוּסָרִי קַלָּה הִיא מִפְּאַת עַצְמָהּ לִלְמֹד לִפְעָמִים עֵת סִדּוּרָהּ, בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, אָכֵן חֲדָשָׁה הִיא, לָזֹאת תִּכָּנֵס בִּבְחִינַת הַכְּבֵדוּת, הֵאָחֲזוּ בָּהּ וְאַל תַּרְפּוּהָ וּשְׂכָרְכֶם מְרֻבֶּה, תּוֹדִיעוּנִי נָא אִם הִגִּיעֲכֶם דְּבָרִי, וְתִתְבָּרְכוּ בְּשָׁנָה טוֹבָה כְּנַפְשְׁכֶם הַטּוֹב וְנֶפֶשׁ יְדִידְכֶם דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמְכֶם **יִשְׂרָאֵל**, עֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה תר"ך:

פרק ט

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם, שֶׁהִיא תְּלוּיָה בְּדַעַת וּרְשׁוּת הָאָדָם לְקָנוֹתָהּ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל כוּ' כִּי אִם לְיִרְאָה — הַיִּרְאָה עֹז לָהּ בְּכֹחַהּ לֶאֱסֹר עֲבוֹתוֹת הַתַּאֲוָה, בַּל יִפְרְצוּ פֶּרֶץ לַחֲטֹא וְאָשֵׁם, מַה נּוֹרָא חִיּוּבָהּ עַל בֶּן תְּמוּתָה, כִּי ד' יָבִיא בְּמִשְׁפָּט אֶת כָּל הַמִּפְעָל, וְסוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאָדָם, אֵין דָּבָר נִפְקָד לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן, וְכִגְמוּל יָדָיו יֵעָשֶׂה לוֹ בָּעֲנָשִׁים רָעִים וּמָרִים, מַה טּוֹב כִּי יִתְחַמֵּם לֵב הָאָדָם בְּעוֹדוֹ בְּאִבּוֹ בַּחַיִּים חַיּוּתוֹ לְזָכֹר אַחֲרִיתוֹ —:

עַתָּה מַה הִיא הַיִּרְאָה וּמַה קְנָיָתָהּ — אַחַת הִיא, הַרְחָבַת הַדְּבָרִים הַנּוֹדָעִים לַכֹּל, יִרְאַת הָעֹנֶשׁ הַנּוֹגַעַ לַגְּוִיָּה וְנֶפֶשׁ הַגִּבֵּהַּ לְמַעְלָה מִכָּל יִסּוּרֵי תֵּבֵל — אָכֵן לֹא בִּידֵיעָתָם יִוָּסֵר הָאָדָם, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּשַׁבָּת (דף ל"א) יוֹדְעִין רְשָׁעִים שֶׁדִּרְכָּם לְמִיתָה כוּ' שֶׁמָּא תֹּאמַר שְׁכוּחָה הִיא מֵהֶן תַּלְמוּד לוֹמַר וְאַחֲרֵיהֶם בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה עַיִן שָׁם, וְרַק בְּהַרְחָבָה

בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ תִּוָּסֵר, לְהַרְחִיב הָרַעְיוֹן בְּצִיּוּרֵי חוּשִׁי, לְעוֹרֵר הַנֶּפֶשׁ בְּרִגְשַׁת הָאֲבָרִים, לְמִשְׁךְ בְּקִרְבָּהּ דְּבָרִים הַנּוֹדָעִים, עָנְשֵׁי הַגְּוִיָּה וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא לַזָּר יָקוּמוּ, כִּי אִם לְהָאָדָם עַצְמוֹ הָעוֹשֶׂה הָעֲבֵרָה, הוּא בְּעַצְמוֹ יֵעָנֵשׁ בְּעֹנֶשׁ מַר בְּאֵין מְנַחֵם:

בָּזֹאת — נַחֲזִיק טוֹבָה לְרִבּוֹתֵינוּ עֵינֵי הָעֵדָה, אֲשֶׁר הִרְחִיבוּ דִּבְרֵיהֶם בְּדִבְרֵי הַמּוּסָר, לְפַתֵּחַ שִׂדְמַת לֵבָב הָאֶבֶן, וַאֲנַן מַה נַּעֲנֵי אַבַּתְרֵיהֶן, לִלְמֹד וְלֶהֱגוֹת בָּהֶן, לְהוֹסִיף לֶקַח וּתְבוּנָה, בְּצִיּוּרֵי הַפְּרָטִי אֲשֶׁר לְכָל אֶחָד בְּבֵית מְיֻחָד, בְּאֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע, לִתְנוּעַת רִגְשַׁת הָאֲבָרִים הַנִּצְרָכִים לָעִיּוּן הַגָּדוֹל הַלָּזֶה:

פרק י

מִכְתַּב כְּבוֹדָם רָאִיתִי, וְשָׂמַח לִבִּי בְּצִפִּיתִי רוֹדְפֵי צֶדֶק קְרֵבַת ה' יֶחְפְּצוּן, וְנַפְשִׁי תִּלְבַּשׁ גִּילָה בְּאֵין תַּאֲוָתִי חוֹצָצַת, וּמַה יְעַוֵּר שִׂכְלִי — מִי יִתֵּן וְהָיָה זֶה לְבֶבֵנוּ לְעַצְמֵנוּ לִשְׁמֹחַ בְּיִרְאַת ה' בְּאֵין שִׂטְנַת הַתַּאֲוָה — אַל יֶחֱרְדוּ מִקּוֹל הֲמָלָה וְאַל יֵחַתּוּ — יַחֲזִיקוּ בְּעֵץ הַחַיִּים הוּא לְמוּד הַמּוּסָרִי, הַמְחַיֶּה הַשֵּׂכֶל לְבַל יִטְבַּע בְּכֹחוֹת הַתַּאֲוֹת הָרוֹגֶלֶת:

לוֹמֶד הַמּוּסָר חַי חַי יְקָרֶא, בְּגָדְרוֹ כָּל חַי מַרְגִּישׁ, לָשׂוּם לֵלֶב לְיַדַּע חֶסְרוֹנוֹתָיו לְהִשְׁתּוֹקֵק לְתִקּוּנָם — לֹא יִפֹּל בְּרֶשֶׁת הַיֵּצֶר לְהַלְעִיג עַל יִרְאַת ה', לִהְיוֹת לִסְטִים לְקַפֵּחַ נְפָשׁוֹת מֵעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, גַּם בְּאֵין תַּאֲוָה מוֹצֵאת — עַיִן רוֹאָה אֶת הַחַטָּאת אֲשֶׁר לַשָּׂמִים יַגִּיעַ, וְהַלֵּב חוֹמֵד לְהַחֲזִיק בַּמּוּסָר לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מַטָּה — לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמַר לְקָרֵב נְפָשׁוֹת לְיִרְאַת ד', הֶעָמֵל מוּעָט וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה מִמְּצַדִּיקֵי הָרַבִּים אֲשֶׁר כַּכּוֹכָבִים יַזְהִירוּ:

אַל יִפֹּל לֵב הָאָדָם בְּלָמְדוֹ מוּסָר וְאֵינֶנּוּ מִתְפַּעֵל, וְאֵין רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ מוֹצֵאת לְשַׁנּוֹת דַּרְכּוֹ — יֵדַע נֶאֱמָנָה אִם כִּי לֹא נִגְלָה לְעֵינֵי בָּשָׂר הָרֹשֶׁם, עֵינֵי הַשֵּׂכֶל רוֹאוֹת, בְּרֻבּוֹת הָעִתִּים, בְּרִבּוּי הַלִּמּוּד, מֵהִתְקַבְּצוּת הָרְשִׁימוֹת הַנֶּעֱלָמוֹת, לְאָדָם אֶחָד יַהֲפֹךְ, וְתַאֲוָתוֹ נֶאֱסָרָה לְבַל תִּפְרֹץ הַרְבֵּה, וְיֵשׁ אֲשֶׁר תִּבְטַל, וְהַנְּסִיּוֹן יְעִיד בְּהַשְׁקָפָה קַלָּה, עַל לוֹמֵד מוּסָר אִם מְעַט כוּ', בְּיֶתֶר שְׁאֵת יַעֲלֶה עַל בְּנֵי גִילוֹ בְּרַעְיוֹנוֹ וְכָל הַנְהָגָתוֹ:

הוּא הַדָּבָר נוּכַל לְהַעֲמִיס בְּדִבְרֵי חֲזַ"ל, בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן פֶּרֶק ו' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. מֶה הָיְתָה תְּחִלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא, אָמְרוּ בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה וְלֹא שָׁנָה כְּלוּם, פַּעַם אַחַת הָיָה עוֹמֵד עַל פִּי הַבְּאֵר, אָמַר מִי חָקַק אֶבֶן זוֹ, אָמְרוּ לוֹ הַמַּיִם שֶׁתָּדִיר נוֹפְלִים עָלֶיהָ בְּכָל יוֹם. אָמְרוּ לוֹ עֲקִיבָא, אִי אַתָּה קוֹרֵא אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם, מִיָּד הָיָה דָּן רַבִּי עֲקִיבָא קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ, מָה רַךְ פָּסַל אֶת הַקָּשֶׁה, דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁקָּשֶׁה כְּבַרְזֶל, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיְּחַקְּקוּ אֶת לִבִּי שֶׁהוּא בָּשָׂר וְדָם, מִיָּד חָזַר לִלְמֹד תּוֹרָה כוּ' עַיִן שָׁם, כִּי רַבִּי עֲקִיבָא בִּתְחִלַּת לִמּוּדוֹ, בְּאֵין רֹשֶׁם מוֹצֵאת אָצְלוֹ, אָמַר נוֹאַשׁ לְנַפְשׁוֹ, וְהֶרְאוּ לוֹ סְתִירַת הַדָּבָר מִשְּׁפִיכַת הַמַּיִם עַל

הָאֶבֶן, אֲשֶׁר לֹא יִרְאֶה מְאוּמָה הִשְׁתַּנּוּת בְּהָאֶבֶן, וְעִם כָּל זֶה הַמֶּחְקָרִים בְּשִׂכְלָם גּוֹזְרִים, כִּי נַעֲשָׂה רֹשֶׁם נֶעְלָם מֵהֶרְגֵּשׁ אֱנוֹשִׁי, הִיא הַסִּבָּה לַחֲקִיקַת הָאֶבֶן, מֵרִבּוּי הַמַּיִם בִּרְבוֹת הַיָּמִים, מֵהִתְקַבְּצוּת הָרְשִׁימוֹת הַבְּלִי נִרְגָּשׁוֹת:

בָּזֹאת — הָאָדָם אֲשֶׁר לֹא נִטְבַּע טְבִיעָה מִיתִית בְּרִגְשַׁת הַתַּאֲוָה, וְשִׂכְלוֹ חַי לְבַקֵּשׁ מָנוֹחַ לְנַפְשׁוֹ לְחַיֵּי עַד, וְלִבּוֹ כְּלֵב הָאֶבֶן, מַיִם הָרִבִּיה יִשְׁפֹּךְ עַל נַפְשׁוֹ, הוּא לְמוּד הַמּוּסָרִי, וּרְשִׁימוֹת נֶעְלָמוֹת בְּקִרְבּוֹ יוֹלִדוּ, לְנַהֲלֵהוּ לְדֶרֶךְ הַחַיִּים, הוּא לְמוּד הַתּוֹרָה הַשְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הָעוֹלָם, וּמְצוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה (יְרוּשַׁלְמִי פֵּאָה פֶּרֶק א׳) וּמְשׁוּלָה לְמַיִם, וּמַיִם הַמְתוּקִים הָאֵלֶּה, יַחְקְקוּ אֶת לִבּוֹ לְשָׁמְרוֹ מִכָּל רַע וּלְשַׁנּוֹת דַּרְכּוֹ לְטוֹבָה:

פרק יא

כְּבוֹד יְדִידַי וְרֵעַי נֶרֶם יָאִיר, אִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ יְהֻלַּל, וִיקַבְּלוּ בִּרְכָתָם מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כְּנַפְשָׁם לְטוֹב.

הִנֵּה טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה, הַיּוֹצֵא מֵאַהֲבָה מְסֻתֶּרֶת, בָּאתִי לְהוֹכִיחַ אֶתְכֶם, וּלְזָרֵז אֶת כְּבוֹדְכֶם הָרָמָה, שֶׁתִּתְרְאוּ לְהִתְאַמֵּץ בְּכָל עֹז, אִישׁ לְפִי שִׂכְלוֹ וְעָנְיָנוֹ, לְחַזֵּק לְמוּד הַמּוּסָרִי בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז, וְהָעִקָּר לְהַטּוֹת לֵבָב גְּדוֹלֵי הָעָם, אֲשֶׁר בֵּית יִשְׂרָאֵל יָצוּפוּ עֲלֵיהֶם וְסָרִים לְמִשְׁמַעְתָּם, שֶׁהַמָּה יִתְּנוּ הִשְׁתַּדְּלוּתָם בָּזֶה, כְּפִי אֲשֶׁר יִהְיֶה לְאֵל יָדָם, דָּבָר קַל הוּא אִם תִּתְּנוּ לֵב לָזֶה, לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּהַשֵּׂכֶל לְמַעַן הָאֱמֶת, לְהַשִּׂיג מֵהֶם מִכְתָּבִים רְאוּיִם וַהֲגוּנִים:

אַל יֵקַל נָא בְּעֵינֵיכֶם הַדָּבָר לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, לְעוֹרְרָם אֶל הַמִּלְחָמָה הַחֲזָקָה, הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר, אֲשֶׁר לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה בְּלִי לְמוּד הַמּוּסָרִי כָּרָאוּי, וְכָל הַתּוֹרָה וְהָעֲבוֹדָה זוֹלֶת הַיִּרְאָה, הוּא רַק מִצְוֹת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה, אֲשֶׁר לָזֹאת רוּחַ קַלָּה תֶּהְדְּפֶנּוּ, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ ז"ל כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ כּוֹ' חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת:

אִי לָזֹאת מִי לֹא יָבִין הַהֶכְרֵחַ הַגָּדוֹל לְלִמּוּד הַמּוּסָרִי בְּעִתּוֹתֵינוּ אֵלֶּה, אֲשֶׁר הַפַּרְנָסָה דְּחוּקָה וְהָעֲבוֹדָה מִתְמַעֶטֶת, וּמִי יִתְמֹךְ גּוֹרָלָהּ, מִי יְגַדֵּר פִּרְצוֹתֶיהָ, אִם לֹא לְמוּד הַמּוּסָרִי, הַמְטַהֵרֶת כָּל תַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ לַמַּעֲמִיקִים בָּהּ כָּרָאוּי:

לָזֹאת אַשְׁרֵיכֶם, אֲשֶׁר בָּאתָה מִצְוָה רַבָּה הַלָּזוֹ לְיֶדְכֶם, מַתָּנָה גְּדוֹלָה הִיא מֵאֵת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, תְּקַבְּלוּהָ בְּאַהֲבָה וְתַעֲשׂוּ בְּנֶפֶשׁ חֲפֵצָה, בְּכָל עֹז וְתַעֲצוּמוֹת, וּתְקַבְּלוּ שְׂכַר כֻּלָּם בָּזֶה וּבַבָּא כְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם וּכְנֶפֶשׁ יְדִידְכֶם דּוֹרֵשׁ טוֹבַתְכֶם. **יִשְׂרָאֵל**:

פרק יב

הִנְנִי בָּא לְמַלְּאוֹת דְּבָרִי אֲשֶׁר נִדְבַּרְנוּ טֶרֶם נִסְיַעְתִּי, וּלְעוֹרֵר עַל דְּבַר חִזּוּק בֵּית הַמִּדְרָשׁ לְהַרְחִיב תּוֹרָה, אֵין עַל עָפָר מָשְׁלָה, אָכֵן גַּם הַיִּרְאָה וְלִמּוּד הַמּוּסָר רֵאשִׁיתָהּ, כַּאֲשֶׁר הָאֲרִיכוּ רַבּוֹתֵינוּ נוֹחֵי נֶפֶשׁ זי"ע הֲלֹא בְּסִפְרֵיהֶם, וּבְאֵין מָקוֹם פָּסוּ שׁוֹחֲרֵיהָ, לָזֹאת בִּהְיוֹת

יְמִינְכֶם פְּשׁוּטָה, לְהַחֲזִיק בְּעֵץ הַחַיִּים, אִכְלוּ וְחִיוּ לְעוֹלָם, לְהַרְחִיב מָקוֹם לַתּוֹרָה וְלַתְּעוּדָה, תְּנוּ נָא יָד, לְתָמֹךְ אֲחוֹתָהּ הַצְּעִירָה הַנּוֹפֶלֶת, אֲשֶׁר מֵעָפָר תִּשַּׂח אֲמָרֶיהָ לֵאמֹר, סְמְכוּנִי נָא סְמְכוּנִי בְּמָקוֹם צַר:

וְהָיָה הָאִישׁ רַךְ הַלֵּבָב, אֲשֶׁר יָנוּעַ לְבָבוֹ וְיָסוּר שָׂמָה לְהָבִיא מְנָחָה טְהוֹרָה, לִשְׁפֹּךְ נַפְשׁוֹ אֶל ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, בִּשְׁבִירַת הַלֵּבָב אֲשֶׁר לֹא יִבְזֶה, אָז אֶשָּׂא רֹאשׁ וְאֵדַע כִּי נִשְׂרַשׁ זֶרַע לְצֶדֶק, אוֹ אָז יִכָּנַע לְבָבוֹ לְהֵטִיב מְעַט דְּרָכָיו וּלְיַשֵּׁר מַעֲלָלָיו, הֲלֹא הִצְלִיחַ דַּרְכִּי לְהוֹצִיא פְּרִי יָקָר לְמַעֲנֵהוּ — שִׁמְעוּ נָא לְקוֹלָהּ וְיִשְׁמַע אֲלֵיכֶם ד', לְהַצְלִיחֲכֶם בְּכָל אֲשֶׁר תִּפְנוּ לְטוֹבָה, וַתְּרוּ נָא וְאַל תַּעַמְדוּ עַל הַמִּקָּח. הֲקַלּוּ נָא בְּהַפְרָטִים, כִּי דּוֹרְשָׁיו מוּעָטִים וְחַלָּשִׁים, פֶּן תִּדְחָקוּן וְיִנָּזְרוּ הָלְאָה — אַמְצוּ בְּרָכַיִם כּוֹשְׁלוֹת, וְחַזְקוּ יָדַיִם רָפוֹת, לְיִרְאָה אֶת ד' וְלַהֲלֹךְ בִּדְרָכָיו לְטוֹב כָּל הַיָּמִים:

יְדִידְכֶם הַמְבָרְכֶם לְשָׁנָה טוֹבָה
דוֹרֵשׁ שְׁלוֹמְכֶם בְּכָבוֹד

פרק יג

מעמיל שְׁנַת תר"ך כו'.

רָאִיתִי דְּבָרָיו, הַרְבֵּה עָשׂוּ וְלֹא עָלְתָה בְּיָדָם, וְגָרְמוּ חִלּוּל הַשֵּׁם, וְיֵרֵאתִי לְהַלְבִּישׁ אֶת עַצְמִי, בְּאַצְטָלָא שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לִי עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ — עַל סוֹף דְּבָרָיו אֲתוֹבַח, כִּי נָפַל בְּטָעוּת הָעוֹלָם לְהַחֲזִיק לִמּוּד הַמּוּסָר בְּבֵית מְיֻחָד לָזֶה, לְאֵיזֶה מַדְרֵגָה אוֹ לְמִדַּת חֲסִידוּת, בְּזֹאת כַּאֲשֶׁר יִרְאוּ אֶחָד הוֹלֵךְ לְבֵית הַמּוּסָר, יִרְמְזוּן עָלָיו בְּעֵינֵיהֶם, מִי הוּא זֶה אֲשֶׁר מְלָאוֹ לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת וּלְהַחֲזִיק בַּמַּדְרֵגָה, וִידַקְדְּקוּ עַל הַנְהָגָתוֹ, הָאִישׁ כָּזֶה יַעֲשֶׂה כָּכָה:

לֹא כֵן אָחִי הַדָּבָר, אֵין זֶה מַעֲלָה וְלֹא מַדְרֵגָה רַק הֶכְרֵחִי — לְאִישׁ הַחוֹלֶה נָגוּעַ בַּעֲוֹנוֹת וּפְשָׁעִים, אֲשֶׁר מָרָה תִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה, לֵילֵךְ שָׂמָה לִשְׁפֹּךְ נַפְשׁוֹ בְּלִמּוּד הַמּוּסָר, אוּלַי תַּצִּילֵהוּ מְעַט מִצָּרָתוֹ, תַּכְנִיעַ מַה יִּצְרוֹ, לְבַל יֵלֵךְ שׁוֹבֵב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ, וּבֶאֱמֶת אֵין מָקוֹם לָחוּשׁ לְחִלּוּל ה', אֵין כָּאן מְקוֹמוֹ, כִּי גֶּדֶר שְׁמִירַת חִלּוּל ה', לְהַחֲזִיק יוֹתֵר בִּשְׁמִירַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, לֹא לְמַעֲטָהּ, הֵיא רַק תַּאֲוָה מַה שֶּׁהָאָדָם אֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁיִּלְעֲגוּ עָלָיו חֲבֵרָיו, פּוֹשֶׁטֶת טְלָפֶיהָ לְהַלְבִּישָׁהּ בְּמָעִיל הַצֶּדֶק:

מַה יִּתֵּן וּמַה יּוֹסִיף דְּבָרִים, אִם הָאָדָם יִשְׁבַּח אַחֲרִיתוֹ, לְבַל לְחַפֵּשׂ אֵיזֶה תְּעָלָה לְנַפְשׁוֹ אִם מְעַט כוּ'. בְּצָרְכֵי הַגּוּפָנִי וּבְחָלְיוֹ, הָאָדָם מְחַפֵּשׂ בְּכָל עֹז, אֶת אֲשֶׁר יִהְיֶה לְאֵל יָדוֹ, לְכָל הַפָּחוֹת לְהָקֵל מַה עָנְיוֹ וּמְרוּדוֹ וּמַחֲלָתוֹ, וּמַדּוּעַ לֹא יַעֲשֶׂה הָאָדָם כֹּה לְנַפְשׁוֹ — הַחוֹלֶה לֹא יִתְבַּיֵּשׁ עֲשׂוֹת דְּבָרִים, אֲשֶׁר אֵינָם לְפִי כְּבוֹדוֹ, וּמַדּוּעַ לְנַפְשׁוֹ יָצִיץ וְיִשְׁגִּיחַ עַל דִּבְרַת הָאָדָם,

אֲשֶׁר אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה מַה הוּא — הוּא רַק טִפּוּל הָאָדָם, בְּטִרְדַּת רַעְיוֹנוֹ לְמַעְלָה רֹאשׁ, לְהַרְבּוֹת צָרְכֵי הַגּוּפָנִי, אֲשֶׁר תְּטַמְטֵם אֶת לֵב הָאָדָם, מִבְּלִי לְהַשְׁגִּיחַ עַל תַּכְלִיתוֹ הַנִּצְחִי:

אַחַת הִיא לְהָאָדָם, בִּפְרָט לְהֶעָמוּס בְּמַשָּׂא וּמַתָּן, לַעֲשׂוֹת חֹק חָזָק לְיֵלֶךְ לְבֵית הַמּוֹסָר, לְשִׁפּוּךְ נַפְשׁוֹ וְרוּחוֹ, וְכָל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יְנַזְּרֻנוּ אָחוֹר מְאוּמָה מִזֶּה, אָז חַי יִקָּרֵא, לֹא מֵת חַס וְשָׁלוֹם שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ מְאוּמָה, וְכָל אֲשֶׁר אֶל הַחַיִּים יֵחֵבֵר יֵשׁ בְּטָחוֹן:

פרק יד

ב"ה. רְאֵה — בְּרָכָה.

מִלְּפָנִים כַּאֲשֶׁר יָדַעְתִּי — כָּל אִישׁ אֶחָזוֹ פַּלָּצוּת, מִקּוֹל הַקּוֹרֵא קָדוֹשׁ אֱלוּל. הַחֲרָדָה הַלָּזוֹ נָשְׂאָה פִּרְיָהּ לְהִתְקָרֵב לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ — אָכֵן לֹא לְפִי מֻשְׂכָּל הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר לְהָאִישׁ אֲשֶׁר בְּכָל הַשָּׁנָה נִתְרַחֵק מֵעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, תִּלְבָּשֶׁנּוּ הַפַּחַד וְהַדְּאָגָה יוֹתֵר מֵאֵימַת הַדִּין. אֲשֶׁר רַק הַתּוֹרָה וְהַמַּעֲשִׂים טוֹבִים הֵמָּה הַתְּרִיס מֵהַפֻּרְעָנוּת רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְנַהֲפֹךְ הֵיתָה, שִׁנּוּי הַמַּעֲשֶׂה לְטוֹבָה, הַתְרָאָה בְּכִפְלַיִם, בְּהָאִישׁ אֲשֶׁר כָּל הַשָּׁנָה אָחַז דַּרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ — לְפִי עֶרְכּוֹ — מֵהָאִישׁ אֲשֶׁר כָּל הַשָּׁנָה הָלַךְ חֲשֹׁכִים בְּאֵין נֹגַהּ — לְפִי עֶרְכּוֹ:

סַבַּת הִתְחַלְּפוּת הַלָּזֶה, שׁוֹנוֹת הֵנָּה גַּשְׁמִיּוּת וְרוּחָנִיּוּת, קֹטֶב סִבַּת הַגַּשְׁמִיּוּת, הוּא מֵהֶהֱרֵגֵל הַשּׁוֹלֵט עַל כָּל הֵן לְטוֹב כו' וְכֵיוֹצֵא, סִבַּת הָרוּחָנִיּוּת פְּשׁוּטָה הִיא, כִּי הָאָדָם בְּחֶטְאוֹ, מַמְשִׁיךְ עָלָיו רוּחַ הַטֻּמְאָה, הַמְעַכֵּר רוּחוֹ וּמְבַלְבֵּל שִׂכְלוֹ, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ ז"ל אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת, הַיְנוּ נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל:

וּמִי שֶׁעָסַק מֵעַט בְּלִמּוּד הַמּוּסָרִי, רָאָה בְּחוּשׁ כִּי סִבַּת הָרוּחָנִי, עוֹמֶדֶת לְפָנָיו לְשָׁטָן לְטַמְטֵם לִבּוֹ, נֶגֶד תַּהֲלוּכוֹת הַשֵּׂכֶל לְפִי יוֹדְעוֹ אֱמוּנָתוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וּבְוַדַּאי גַּם דַּרְכֵי הַתֵּבֵל וְהִפּוּכָהּ שׁוֹלֶטֶת בַּדָּבָר, וְלָזֹאת עַתָּה לְבַד סִבַּת הַגַּשְׁמִיּוּת הִיא הַהִתְדַּמּוּת, אֲשֶׁר הָאָדָם הָעִקָּר הוּא רַק כְּקוֹף לַעֲשׂוֹת כְּמַעֲשֶׂה אֲחֵרִים בְּמַלְבּוּשִׁים וְכֵיוֹצֵא:

בְּזֹאת, כַּאֲשֶׁר סָפוּ תַּמּוּ גְּדוֹלֵי הַיִּרְאִים, אֲשֶׁר חֻרְדָּתָם מֵאֵימַת הַמִּשְׁפָּט הַתְּרָאָה עַל פְּנֵיהֶם, וְעָשְׂתָה רֹשֶׁם בְּלֵב הַסְּרִים אַחֲרֵיהֶם, אִם אֵין שֹׁרֶשׁ מֵאֵין יָבוֹאוּ עָלִין — אֶבֶן סִבַּת הָרוּחָנִיּוּת הִיא סִבָּה הָעִקָּרִית, לְפִי הָרְאוּת — אֲשֶׁר חֻרְדַּת הָאֱלוּל כְּמִעַט נִכְבְּתָה רַחֲמָנָא לִצְלַן — אָכֵן כַּאֲשֶׁר נַפְשִׁיט מֵעָלֵינוּ לְפִי שָׁעָה, מַלְבּוּשִׁים הַנִּגְאָלוֹת וְנִלְבּשׁ מַחֲלָצוֹת, נִרְאֶה בַּעֲלִיל כִּי יֵשׁ לִפְחוֹד וְלִרְתֹּת עַתָּה כָּל אֶחָד לְפִי עֶרְכּוֹ, בְּכִפְלֵי כִּפְלֵי כִּפְלַיִם מֵאֵת אֲשֶׁר לְפָנִים — וּבְכָלָל — מַה לַּעֲשׂוֹת? הַפְּרָטִים רַבִּים הֵמָּה אִישׁ לְפִי מַצָּבוֹ וּתְכוּנָתוֹ:

אָכֵן בִּכְלָל נוֹדַע אִם כִּי הַנְּסָיוֹן יוֹרֵנוּ, לִהְיוֹת עוֹבֵד ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גַּם בְּמַדְרֵגָה נִשְׂאָה, בְּלִי לְמוּד הַמּוּסָרִי. אָכֵן הַהִתְהַפְּכוּת מֵרַע לְטוֹב בְּלִי מוּסָרִי. (אִם מוּסָר שְׁמֵימִי כו' הַמְשַׁבֶּרֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם וְהוֹפְכָתוּ לְטוֹב אִם הַיְסוֹד הוּא לְמוּד הַמּוּסָרִי) הֵיא כְּמוֹ בַּקָּשַׁת הָרְאִיָּה בְּלִי עַיִן וּשְׁמִיעָה בְּלִי אֹזֶן — וְלָזֹאת כָּתְבוּ הַפּוֹסְקִים אֲשֶׁר בַּיָּמִים הַנּוֹרָאִים הַלָּלוּ — עֵת הַהֶכְנָה לְבֹא אֶל הַמִּשְׁפָּט בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וּבְיוֹתֵר הַהֶכְנָה עַל יוֹם הַכִּפּוּרִים, אֲשֶׁר אֵין דַּי בָּאֵר הָעֵסֶק הַגָּדוֹל לִפְנֵי הָאָדָם, לְהָכִין אֶת עַצְמוֹ לִפְנֵי בוֹאוֹ:

כִּי אִי אֶפְשָׁר לְתָאֵר אֶת גֹּדֶל הַהֶבְדֵּל, לְהִנָּצֵל מִפְּרָעָנוּת גְּדוֹלוֹת רַחֲמָנָא לִצְלַן בָּעוֹלָם הָאֱמִתִּי, כַּאֲשֶׁר יַגְדִּיל אֶצְלוֹ בְּחִינַת יוֹם הַכִּפּוּרִים מְעַט גָּבוֹהַּ יוֹתֵר בְּמַדְרֵגַת הַתְּשׁוּבָה, יִקְבַּע כָּל אֶחָד עֵת לִלְמֹד בְּסִפְרֵי הַיִּרְאִים:

אָכֵן מַה לַּעֲשׂוֹת לְכֹתֶל בַּרְזֶל הַמַּפְסִיק — הֵיא רוּחַ הַטֻּמְאָה הַמְלַפֶּפֶת וּמְעַכֶּרֶת רוּחַ הָאָדָם, לְבִלְתִּי תַּעֲשֶׂינָה יָדָיו תּוּשִׁיָּה, לָתֵת פְּרִי מִלְּמוּד הַמּוּסָר, לְהֵטִיב דַּרְכֵי הָאָדָם לְקָרְבוֹ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. —

אַחַת הִיא — אֲשֶׁר גַּם הַנְּסָיוֹן יוֹרֵנוּ — הִיא לִשְׁפֹּךְ הַנֶּפֶשׁ אֶל ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בַּעֲשָׂרָה, אֶל מֶרְכָּז הַלֵּזֶה לָקוֹב חוֹר קָטָן בְּכֹתֶל הַבַּרְזֶל הַלָּזֶה, דָּבָר קָטָן וְנָקֵלָה הוּא וּפִרְיוֹ רַב:

וְכַאֲשֶׁר אָנכִי כָּעֵת אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ, אֵין בְּיָדִי לְהַשִּׂיג לָזֶה עֲשָׂרָה, בָּזֹאת הִנְנִי לְהַזְכִּיר אֶת כְּבוֹדְכֶם, וּלְזָרְזְכֶם בְּעֵת אֲשֶׁר מָצוּי לָכֶם וְעוֹדְכֶם בְּיֶדְכֶם (שַׁבָּת דף קנ"א) לְהִתְאַסֵּף בַּעֲשָׂרָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וְאוּלַי אִבָּנֶה גַּם אָנכִי בִּתְפִלָּתִי בְּיָחִיד בְּלִי נֶדֶר, אֲשֶׁר הִיא לְפָנַי הַרְבֵּה נֶגֶד כוּ', וְלֹא הִסְכַּנְתִּי מֵעוֹדִי בָּזֶה בִּיחִידוּת, אֲבָל מַה לְּפָנַי לַעֲשׂוֹת כָּעֵת — יְדִידְכֶם יִשְׂרָאֵל. מוֹצָאֵי שַׁבָּת קֹדֶשׁ:

פרק טו

ב"ה. כְּבוֹד כו' יִתְבָּרְכוּ לְגָמַר חֲתִימָה טוֹבָה.

אִם כִּי לְמַצַּב בְּרִיאוּתִי דִּבְרֵי לֵיעוֹ, כַּאֲשֶׁר אָמַרְתִּי לְכְבוֹדָם, בְּכָל זֶה לְשִׂמְחַת לִבִּי, כִּי הִגִּיעַנִי מִכְתָּב כִּי הֶסְכֵּם לִבְנוֹת כו'. אֲשֶׁר הַדָּבָר נוֹגֵעַ גַּם לְדִידִי, לֹא נְגִיעָה גּוּפָנִית רַק נַפְשִׁית — נִתְעוֹרֵר בְּלִבִּי לִכְתֹּב בְּקִצָּרָה דָּבָר בְּעִתּוֹ:

הֵן יְסוֹד יְמֵי הַתְּשׁוּבָה, קַבָּלַת עֲזִיבַת הַחֵטְא, וְהִיא הַקָּשָׁה מִכָּל הָעֲבוֹדוֹת שֶׁבְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הַבָּא עָלֵינוּ לְטוֹבָה, וְהַכְּבֵדָה מִכֹּל הִיא עָוֹן גָּזֵל, אֲשֶׁר קָפָה מְלֵאָה עֲוֹנוֹת מִי מְקַטְרֵג בָּרֹאשׁ גָּזֵל, וְהָאָדָם צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְכָל הַפָּחוֹת, בַּחֵלֶק הַיּוֹתֵר חָמוּר, וְהוּא לְפִי הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוּא, לְפִי הַנּוֹשֵׂא הוּא כָּל מַה שֶּׁנָּקֵל לְפִי שֶׁהָאָדָם לְהִשָּׁמֵר מֵעֲבֵרָה הוּא יוֹתֵר

חָמוּר, וְעָנְשׁוֹ גָּדוֹל יוֹתֵר, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל מְנָחוֹת דַּף מ"ג קָשֶׁה עָנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל תְּכֵלֶת כוּ' עַיֵּן שָׁם — לְפִי הַנִּשּׂוּא קָשֶׁה יוֹתֵר גָּזֵל מֵהֶעָנֵי כוּ': —

וּמַה מְּאֹד כָּבֵד לִפְנֵי הָאָדָם לִמְצֹא דֶּרֶךְ בֶּזֶה, וְאוֹי לְאוֹתָהּ בּוּשָׁה כוּ' אֲשֶׁר בְּעָוֹן גָּדוֹל כָּזֶה, לֹא יְקַיֵּם הָאָדָם לְכָל הַפָּחוֹת חֵלֶק מָה בְּקַבָּלָה גְּמוּרָה עַל הֶעָתִיד, לָזֹאת מַה טּוֹב אֲשֶׁר בָּא לְפָנֵינוּ תִּקּוּן חֲשַׁשׁ גָּזֵל, אֲשֶׁר נִקְבְּצוּ בּוֹ שְׁנֵי הָעִנְיָנִים בְּיַחַד, מִצַּד הַנּוֹשֵׂא לֹא קָשָׁה הֵיא כוּ' בְּנִין הַבַּיִת כוּ', וּמִצַּד הַנָּשׂוּא אוּלַי יִמָּצֵא גַּם אֶחָד אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּרִצוֹנוֹ לִשְׁפֹּךְ נַפְשׁוֹ כוּ', וְלֹא יַעֲלֶה בְּיָדוֹ חֲלִילָה בִּשְׁלֵמוּת אִם הָיוּ כוּ' — אֵין לִפְטֹר בָּזֶה רַק כָּל אֶחָד לְפִי מַצָּבוֹ וְעִנְיָנוֹ, הַהֶכְרֵחַ לְחַפֵּשׂ דְּרָכִים, אֵיךְ לְקַיֵּם קַבָּלַת עֲזִיבַת הַחֵטְא, בְּעָוֹן גָּזֵל לְכָל הַפָּחוֹת בַּחֵלֶק הַיּוֹתֵר חָמוּר לְפִי הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוּא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְכֵן בְּשִׁאֲרֵי עֲבֵרוֹת, כְּמוֹ בְּטוּל תּוֹרָה הַחֲמוּרָה מִכֹּל. כַּמְבֹאָר בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה בְּשֵׁם הַסִּפְרֵי עַיֵּן שָׁם, אֲשֶׁר חֵלֶק הַיּוֹתֵר חָמוּר בָּעָוֹן הַגָּדוֹל הַלָּזֶה, הוּא לְפִי הַנּוֹשֵׂא וְהַנָּשׂוּא, לְפִי הַנּוֹשֵׂא כָּל מַה שֶּׁיּוֹתֵר נָקֵל לְהָאָדָם לִלְמֹד לְפִי הָעֵת כְּמוֹ בְּשַׁבָּת כוּ', לְפִי הַמַּצָּב עֵת הַפְּנוּיָה כוּ' הָעֹנֶשׁ יוֹתֵר גָּדוֹל — לְפִי הַנָּשׂוּא עֹנֶשׁ בְּטוּל הַלִּמּוּד הַנִּצְרָךְ לְהָאָדָם לְמַעֲשֶׂה, אִם לֵידַע בְּעַצְמוֹ מִזֶּה אֵיךְ לַעֲשׂוֹת, אוֹ לֵידַע עַל יְדֵי זֶה אֵיךְ לִשְׁאֹל מִגָּדוֹל מִמֶּנּוּ אֵיךְ לַעֲשׂוֹת כוּ', וְכֵן בְּכָל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה זֶה הַכְּלָל לְכָל פְּרָט בְּטוּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, אִם בְּמַעֲשֶׂה אִם בְּשֵׂב וְאַל תַּעֲשֶׂה, יֵעָנֵשׁ הָאָדָם בְּעִבְרוֹ עֲלֵיהֶם, אָכֵן מַה שֶּׁיּוֹתֵר נָקֵל לִפְנֵי הָאָדָם לְקַיֵּם, יֵעָנֵשׁ יוֹתֵר וְיוֹתֵר:

וְהָאָדָם צָרִיךְ לְחַפֵּשׂ דְּרָכָיו לַעֲשׂוֹת קַבָּלָה חֲזָקָה, כִּמְעַט בְּכָל פְּרָטֵי עִנְיָנָיו, לְהִשָּׁמֵר לְכָל הַפָּחוֹת אֶת אֲשֶׁר נָקֵל לְפָנָיו בְּכָל פְּרָטֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, וּבָזֶה יֵשׁ דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יְקַיֵּם מִצְוֹת הַתְּשׁוּבָה בְּרֹב חֶלְקֵי עֲוֹנוֹתָיו, כִּי הַרְבּוּי בְּהָעֲוֹנוֹת אֵינָם הוֹלְכִים אַחַר הַכַּמּוּת — לְפִי הַמְּנָיָן — רַק לְפִי הָאֵיכוּת, (עַיֵּן רַמְבַּ"ם הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה פ"ג) הַיְנוּ מַה שֶּׁנָּקֵל לִפְנֵי הָאָדָם לְקַיֵּם, עֲבֵרָה אַחַת חָמוּר יוֹתֵר מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת אֲשֶׁר כָּבֵד לְפָנָיו, וְכֵן בְּאוֹתָהּ עֲבֵרָה עַצְמָהּ חֵלֶק קָטָן מִמֶּנָּה הַנָּקֵל לִפְנֵי הָאָדָם לְקַיֵּם, יוֹתֵר חָמוּר וְעָנְשָׁהּ גָּדוֹל מֵהַרְבֵּה חֲלָקִים אֲשֶׁר בְּהָעֲבֵרָה אֲשֶׁר כָּבֵד לְקַיֵּם:

כְּמוֹ בְּמִצְוֹת לִמּוּד הַתּוֹרָה, נָקֵל מְאֹד לְאָדָם גַּם מִי שֶׁהוּא שֹׁכְחָן גָּדוֹל, לַחֲזֹר הַרְבֵּה פְּעָמִים עַל לְשׁוֹן זַארְנָאן (מוּטְטֶער שְׁפְּרָאךְ) לְאַט לְאַט לִמּוּדוֹ בַּגְּמָרָא וְכַיּוֹצֵא, כִּמְעַט רַק יְדִיעַת הַשֵּׂכֶל לְבַד — בְּלִי יְדִיעַת הַתַּנָּא וְהָאָמוֹרָא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וְלַחֲשֹׁב בָּהֶם בְּעֵת הִלּוּכוֹ בַּשּׁוּק בְּמָקוֹם נָקִי, בְּעֵת יְשִׁבוֹ בָּעֲגָלָה כוּ', וְגַם כִּמְעַט בְּאֶמְצַע עִסְקוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, וְדָבָר זֶה נָקֵל יוֹתֵר לְאִישׁ סוֹחֵר, מֵהָאִישׁ הַיּוֹשֵׁב עַל הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר אֵין עִתּוֹתָיו בְּיָדוֹ לַחֲזֹר הַרְבֵּה לֵידַע בְּעַל פֶּה, לְמַעַן לֹא יְבַטְּלֶנּוּ הַרְבֵּה מִלִּמּוּדוֹ הָעִקָּרִית. לֹא כֵן אִישׁ הַסּוֹחֵר, אֲשֶׁר אִם יַחֲזֹר

רַק אֵיזֶה פְּעָמִים עַל הַדַּרְךְ בְּלִמְדוֹ בַּשָּׁעָה הַפְּנוּיָה לְפָנָיו, כִּמְעַט רֹב הַיּוֹם לְפָנָיו לַחֲזֹר כַּמָּה פְּעָמִים בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ:

וְצָרִיךְ אִישׁ הַטָּרוּד לְהִתְחַזֵּק מְאֹד בַּדָּבָר הַגָּדוֹל הַלָּזֶה, אֲשֶׁר נָקֵל הִיא מְאֹד לְפִי הַטַּעֲרִי (מַחֲשֶׁבֶת הַדַּעַת), לִרְאוֹת שֶׁיִּהְיֶה נָקֵל לְפָנָיו גַּם הַפְּרַאקְטִישׁ (הַמַּעֲשֶׂה), וְאַל יִפְתֶּה בִּשְׁטוּת יִצְרוֹ כִּי כְּבֵדָה הִיא! לְאַט לְאַט יִרְאֶה לֵידַע בְּעַל פֶּה, תּוֹרָה בִּלְשׁוֹן זַרְגָּאן שֶׁכָּל הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר הוּא נָקֵל מְאֹד גַּם לְשַׁכְחָן גָּדוֹל, וּבְיוֹתֵר לְאִישׁ טָרוּד אֲשֶׁר עִתּוֹתָיו בְּיָדוֹ לַחֲזֹר בַּהֶם בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ, גַּם לְפִי טִרְדָּתוֹ הָעֲצוּמָה:

וְהַטּוֹב לִלְמֹד עַל זֶה סִפְרֵי מוּסָר, הַמְדַבְּרִים בְּגֹדֶל עָוֹן בְּטוּל תּוֹרָה, לַעֲשׂוֹת חִזּוּק בְּנַפְשׁוֹ, לִבְלִי לֵילֵךְ זְמַן גָּדוֹל בָּטֵל מֵהַתּוֹרָה, אֲשֶׁר הִיא חַיֵּי הָאָדָם — יְדִידָם **יִשְׂרָאֵל** — אוֹר ח' תִּשְׁרֵי תרל"ז:

פרק טז

בָּאוּ יְמֵי הָרָעָה אֵלּוּ יְמֵי הַזִּקְנָה, רַעְיוֹנַי בִּלְתִּי מְסֻדָּרִים, כֹּבֶד לְפָנַי לָתֵת לֵב לְהָשִׁיב בִּשְׁאֵלָה כְּבֵדָה, לְבַעֵר הַיֵּצֶר אֲשֶׁר נוֹצַרְנוּ לְלֻחֹם מִלְחַמְתּוֹ, אֵין סֵדֶר בַּמִּלְחָמָה, וְאֵין בְּטָחוֹן, הָרְבּוֹת בְּמוּסָר בְּעֵת מְצוֹא — יָמִים הַמְקֻדָּשִׁים לָהּ שׁוּמָה מִסִּפְרֵי הַפּוֹסְקִים, בִּהְיוֹת הָאָדָם מֵעָתָּד לְמִשְׁפָּט אִם לְחַיִּים כוּ':—

וּבַמֶּה יִתְרַצֶּה הָעֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו, אִם לֹא בְּלֵב נִשְׁבָּר, אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה, הַנּוֹדָע מִמְּקוֹר שְׁקִידָה הַגְּדוֹלָה בְּסִפְרֵי הַיִּרְאִים, בִּשְׁפִיכַת הַנֶּפֶשׁ לַד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ — אִם כֹּה יַעֲשֶׂה הָאָדָם וְחַי, גַּם לְאַחַר עֲבוֹר יְמֵי הַמִּשְׁפָּט, עוֹד רִשְׁמֵי הַמּוּסָר יְדֻפְּקוּ — חִיּוּב לְמוּדָהּ תִּבְעַר בְּלֵב נִלְבָּב, לְהַחֲזִיק בָּהּ בְּאֵין רִפְיוֹן — יְדִידָם הַמְבָרְכָם לְשָׁנָה טוֹבָה:

דָּבָר הַמַּחֲזִיק בְּקִרְבָּהּ הַרְבֵּה מִיסוֹד הָאֵשׁ, הֲגַם כִּי הָאֵשׁ אֵינוֹ נִכָּר, אַךְ עַל יְדֵי נִיצוֹץ אֵשׁ תִּתְלַקַּח וְתִתְלַהֵב, כֵּן הֲגַם כִּי אֵין מַצְבִּי עַתָּה לְהַאֲרִיךְ בְּדְבָרִים, בְּכָל זֹאת הַתְּקוָה כִּי בִּדְבָרִים קְצָרִים, יַזְכִּירוּ וְיִתְעוֹרְרוּ, אֶת אֲשֶׁר דְּרַשְׁתִּי לִפְנֵי כְּבוֹדְכֶם מִכְּבָר, אֲשֶׁר בֶּטַח נִכְנְסוּ הַדְּבָרִים בְּעֹמֶק לְבָבָם, לֵילֵךְ לְבֵית הַמּוּסָר וּבִפְרָט בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה, לִלְמֹד מוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ, וְגַם הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יוֹתֵר טוֹב בַּעֲשָׂרָה (עַיֵּן תַּעֲנִית ח' כָּאן בְּצִבּוּר וְכוּ') וְהַהִתְעוֹרְרוּת הַפְּנִימִי יִתְגַּבְּרוּ עַל כָּל הַהִתְנַגְּדוּת:—

פרק יז

גָּדֶר הָאָדָם לִהְיוֹת תַּהֲלוּכָתוֹ וְעִנְיָנָיו אַחַר הַשֵּׂכֶל הַנָּכוֹן, וּבְזֹאת נִבְדָּל מִן בַּעֲלֵי חַיִּים אֲשֶׁר תַּהֲלוּכָתָם אַחַר טִבְעָם וּמִזָּגָם, וְזֶה הוּא כְּבִישַׁת הַיֵּצֶר, לִבְלִי הָלוֹךְ אַחַר נְטִיַּת הַטֶּבַע אִם

רַע חַס וְשָׁלוֹם, כִּי הָאָדָם בְּכֹחוֹ בְּמֻמְשֶׁלֶת שִׂכְלוֹ לִשְׁלֹט עַל אֲבָרָיו כִּרְצוֹן חָכְמָתוֹ, וְזֶה הוּא גְּבוּרָתוֹ, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, וְיֵשׁ בָּזֶה שְׁתֵּי בְּחִינוֹת, הָאֶחָד לַעֲצֹר טִבְעוֹ לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת רַע, וְהַשֵּׁנִי לְהַפֹּךְ טִבְעוֹ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב, וְהַבְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה, כִּי כָּבֵד יוֹתֵר לְשַׁנּוֹת אֶת טִבְעוֹ, מִלַּעֲצֹר בְּעַד טִבְעוֹ, וְהָאָדָם צָרִיךְ לֵילֵךְ בְּהַדְרָגָה, בְּתְחִלָּה לִהְיוֹת סָר מֵרַע, הִיא הַבְּחִינָה הָאַחַת, וְאַחַר כָּךְ עֲשֵׂה טוֹב הִיא הַבְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה:

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַמִּשְׁנָה בְּאָבוֹת פֶּרֶק ב' הֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ, וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ, אֲשֶׁר לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא הֲלֹא גַּם עַל מְנִיעַת הַמִּצְוָה עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ הָאָדָם, אִם בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בְּמְנָחוֹת דַּף מ"א בִּזְמַן דְּאֵיכָא רִתְחָא עָנְשִׁינַן אַעֲשֵׂה, אִם בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב גַּם מִתְרַפֶּה בְּמַלַאכְתּוֹ אָח הוּא לְבַעַל מַשְׁחִית, וְגַם עַל מְנִיעַת הָרַע יֵשׁ קִבּוּל שָׂכָר, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בְּקִדּוּשִׁין דַּף ל"ט, יָשַׁב וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה, וְאִם כֵּן לָמָּה חִלְקָה הַמִּשְׁנָה, לַחֲשֹׁב עַל מִצְוָה שְׂכָרָהּ וְעַל עֲבֵרָה עָנְשָׁהּ:—

אָכֵן עַל פִּי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהַמִּשְׁנָה אָחֲזָה בְּכָל אֶחָד הַבְּחִינָה הַגְּדוֹלָה, כִּי נוֹדַע כִּי לְפִי גֹּדֶל צַעַר הַמִּצְוָה יֶגְדַּל שְׂכָרָהּ כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בָּאבוֹת, לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא, וְכָל אֲשֶׁר תִּקְטַן צַעַר עֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה יֶגְדַּל עֹנֶשׁ בִּטּוּלָהּ, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בְּמְנָחוֹת דַּף מ"ג קָשֶׁה עָנְשָׁהּ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשָׁהּ שֶׁל תְּכֵלֶת כוּ', לִהְיוֹת צַעַר הַנַּחַת הַלָּבָן קְטַנָּה מִצַּעַר הַנַּחַת הַתְּכֵלֶת הַיְקָרָה בְּדָמִים, וְכֵן לְעִנְיַן הָעֲבֵרָה, כָּל אֲשֶׁר תִּקְטַן צַעַר מְנִיעַת עֲשִׂיַּת הָעֲבֵרָה, כֵּן יֶגְדַּל עֹנֶשׁ עֲשִׂיָּתָהּ, וְכָל אֲשֶׁר יִקָּשֶׁה לִפְנֵי הָאָדָם לִפְרֹשׁ מִן הָעֲבֵרָה, כֵּן תֶּגְדַּל שְׂכָרָהּ אִם יִכְבֹּשׁ יִצְרוֹ לְבַל לְהִתְגָּאֵל בְּתַאֲוָתוֹ:

וְהִנֵּה בְּסוּר מֵרַע הַבְּחִינָה הָאַחַת, תִּגְדַּל הָעֹנֶשׁ בַּעֲשִׂיָּתָהּ, בְּעֶרְךְ בְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה עֹנֶשׁ מְנִיעַת עֲשֵׂה טוֹב, לִהְיוֹתָהּ קַלָּה מִבְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה. וּבַשָּׂכָר הוּא לְהֵפֶךְ, שְׂכַר הַבְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה הִיא עֲשִׂיַּת הַטּוֹב, גְּדֹלָה מִשְׂכַר בְּחִינָה הָאַחַת מְנִיעַת הָרַע, לִהְיוֹתָהּ קָשָׁה מִבְּחִינָה הָאַחַת, וְלָזֶה אָחֲזָה הַמִּשְׁנָה בְּכָל אַחַת, הַדָּבָר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל מֵחֲבֵרְתָּהּ, הֵינוּ בַּעֲשִׂיַּת הַמִּצְוָה שְׂכָרָהּ לִהְיוֹתָהּ בַּמַּדְרֵגָה הַגְּבוֹהָה, וּבַעֲשִׂיַּת הָרַע הָעֹנֶשׁ הִיא הַמַּדְרֵגָה הַגְּבוֹהָה, וּלְפִי זֶה יֵשְׁנוּ שְׁתֵּי מַדְרֵגוֹת בַּשָּׂכָר וְכֵן בָּעֹנֶשׁ:

וּבָזֹאת הֲלֹא נוֹדַע. כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלַד, לִלְחֹם מִלְחֶמֶת מִצְוָה, וְהַחוֹבָה עָלָיו לְהִתְיַגֵּעַ בַּעֲבוֹדַת ד', לֹא רַק לִשְׁמֹר מַה שֶּׁטִּבְעוֹ מֵנִיחוֹ מֵעַצְמוֹ, וּמַה שֶּׁהוּא קָצַת כְּבֵדוּת לְהַזְנִיחַ, כִּי בָּזֶה הָאָפֶן אֵין הָאָדָם עוֹבֵד ה' רַק הַטֶּבַע עוֹשֶׂה שָׁלָּה, וְיוּכַל לְהִקָּרֵא חָלִילָה פּוֹרֵק עֹל, כַּאֲשֶׁר לֹא יִתֵּן שׁוּם יְגִיעָה לַעֲבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, רַק לִשְׁמֹר מַה שֶּׁאֵין עָלָיו עֹל, וְזֹאת הוּא הַיְסוֹד מֵעֲבוֹדַת הָאָדָם לְבוֹרְאוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, גַּם מַה שֶּׁאֵין לִבּוֹ חָפֵץ,

כִּי אִם לֹא יְשִׁים הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ, לְעָשׂוֹת נֶגֶד רְצוֹן לִבּוֹ, הֲרֵי הוּא עָלוּל לְכָל עֲבֵרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה רַחֲמָנָא לִצְלַן, גַּם אוֹתָן שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵר עֲלֵיהֶן מִצַּד הֶרְגֵּלוֹ וְטִבְעוֹ:

כִּי הַהֶרְגֵּל וְהַטֶּבַע מִתְחַלְּפִים מִסִּבּוֹת צְדָדִיּוֹת כַּאֲשֶׁר יְאַלְּצֵם כֹּחַ אַחֵר הַמְנַגֵּד לָזוֹ, כַּדּוֹמֶה הָאִישׁ הַמַּתְמִיד בְּלִמּוּדוֹ מִצַּד הֶרְגֵּלוֹ וְטִבְעוֹ, וְיֵשׁ לוֹ כֹּחַ נִסְתָּר הַמְּשִׁתּוֹקֵק לְכֶסֶף, וְהַכֹּחַ אֵינוֹ נִכָּר, יַעַן כִּי אֵין לוֹ דֶּרֶךְ לָזֶה, כִּי מַצָּבוֹ וְתַהֲלוּכָתוֹ אֵינוֹ דֶּרֶךְ הַמִּסְחוֹר, וְלֹא רָאָה כֶּסֶף מִיָּמָיו, מִמֵּילָא אֵין לְהַכֹּחַ נוֹשֵׂא בַּמֶּה לְהֵאָחֵז, כִּי הַכֹּחוֹת שֶׁבָּאָדָם כָּל זְמַן שֶׁאֵין לָהֶם דָּבָר חוּשִׁי בַּמֶּה לְהֵאָחֵז, נִסְתָּרִים הֵמָּה בִּפְנִימִיּוּת הַנֶּפֶשׁ, בַּל יִרְאוּ הַחוּצָה גַּם בַּל נוֹדְעוּ:

אָכֵן כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה אֵיזֶה סִבָּה שֶׁיִּצְטָרֵךְ לֶאֱחֹז מַה בְּמִסְחוֹר לְטֶרֶף בֵּיתוֹ וְכֵיוֹצֵא, יוּכַל לְהִתְפָּרֵץ כֹּחַ הַלִּזֶה בְּקֶשֶׁת הַכֶּסֶף, עַד אֲשֶׁר יַזְנִיחַ כִּמְעַט תַּלְמוּדוֹ לְגַמְרֵי מֵחֲמַת הַכֹּחַ הַלִּזֶה, אֲשֶׁר לֹא הָיָה מַאֲמִין עַל עַצְמוֹ בְּשׁוּם אֹפֶן אֵיךְ יוּכַל לִהְיוֹת שֶׁיַּזְנִיחַ כָּל כָּךְ לִמּוּדוֹ, וְכֵן בְּכָל הַכֹּחוֹת וְהָעִנְיָנִים הַטּוֹבִים שֶׁבָּאָדָם, יוּכְלוּ לִהְיוֹת מוּפְרִים מִכֹּחוֹת מִתְנַגְּדִים אֲשֶׁר בְּסִבָּה קְטַנָּה יִתְעוֹרְרוּ בְּחָזְקָה לְהָפֵר כָּל נָתַח טוֹב:

לָזֹאת גַּם אִם הָעֲבֵרוֹת הָרְגִילוֹת אֲשֶׁר נַעֲשִׂים כְּהֶתֵּר רַחֲמָנָא לִצְלַן. לֹא יְעוֹרְרוּ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם לַעֲסֹק בְּלִמּוּד יִרְאַת שָׁמַיִם (לִזְכֹּר אַחֲרִיתוֹ יְמֵי הַחֹשֶׁךְ כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ, וְעַל כָּל עֲבֵרָה בִּפְרָט, עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ בָּעֲנָשִׁים קָשִׁים וּמָרִים רַחֲמָנָא לִצְלַן כְּמַאֲמָרָם ז"ל, כָּל הָאוֹמֵר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִוָּתֵרוּ הוּא יִוָּתְרוּ חַיּוֹהוּ אֶלָּא מֵאֲרִיךְ אַפּוֹ וְגַבֵּי דִּילֵיהּ, וּמִי יוֹדֵעַ עַד כַּמָּה תִּגְדַּל הָעָנְשׁ אֲשֶׁר שׁוּם אַחֵר לֹא יִסְבֹּל רַק הָאָדָם לְבַדּוֹ הָעוֹשֶׂה הָעֲבֵרוֹת) לִהְיוֹתָם נַעֲשִׂים כְּהֶתֵּר. אֵין רוֹאֶה וְאֵין מַרְגִּישׁ הָאָדָם בָּהֶם:

אַף זֶה יוּכַל לְעוֹרֵר לְהָאָדָם, בְּהִתְבּוֹנָנוֹ חִלּוּפֵי הַזְּמַן וּמִקְרֵי הָעִתִּים אֲשֶׁר עִם דְּבָר קָטָן יוּכַל הַטֶּבַע לְהִשְׁתַּנּוֹת וְלִפֹּל בַּעֲבֵרוֹת רָמוֹת, אֲשֶׁר הֶהֳרְגֵּשׁ עֲדַיִן בְּתָקְפּוֹ כִּי עֲבֵרוֹת הֵמָּה, וְיִרְאָתָם מְרַחֶפֶת עַל פָּנָיו, לְזֹאת יַקְדִּים הָאָדָם רְפוּאָה לְעַצְמוֹ לַעֲסֹק בְּלִמּוּד הַיְרָאָה וְהַמּוּסָר לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר אֶת רוּחוֹ שֶׁיּוּכַל לַעֲשׂוֹת נֶגֶד רְצוֹנוֹ:

פרק יח

מָה אוֹסִיף עַל דְּבָרַי. אֲשֶׁר נִדְבַּרְנוּ בְּהָיוֹת כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ אֶצְלִי. וְהוּא — הַמַּעֲשֶׂה קוֹדֶם לַמַּחֲשָׁבָה. הַלִּמּוּד קוֹדֶם לַמַּעֲשֶׂה. קְנַיַּת דַּרְכֵי הַלִּמּוּד. הוּא הַפֶּתַח לְהִכָּנֵס בְּדַרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מֵעֵת חֲתִימַת הַתַּלְמוּד נִנְעֲלוּ דַּרְכֵי הַתּוֹרָה לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת מִכְּתֵבֵי הַקֹּדֶשׁ עַל פִּי הַמִּדּוֹת הַמְסוּרוֹת מִסִּינַי. וְרַק אֶל הַתַּלְמוּד עֵינֵינוּ צוֹפִיּוֹת לִשְׁאֹב מִמֶּנָּה תּוֹרַת ה' וּדְרָכָיו. וְגַם הָאָדָם הַגָּדוֹל בַּעֲנָקִים. אֵין בְּיָדוֹ רַק לְחַפֵּשׂ וּלְגַלּוֹת תַּעֲלוּמוֹת סִתְרָה. וְעַל הַתַּלְמוּד אֵין לְהוֹסִיף וְאֵין לִגְרֹעַ מְאוּמָה:—

לָזֹאת הַתַּלְמוּד אֲצָלֵנוּ כְּמוֹ בְּחִינַת מִקְרָא בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. וְלִמּוּד הַמִּקְרָא אֲצָלֵנוּ כְּמוֹ בְּחִינַת א"ב בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל לָבֹא עַל יָדוֹ לְלִמּוּד הַתַּלְמוּד. וְסִפְרֵי גְּדוֹלֵי הַפּוֹסְקִים רִאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים. הוּא כְּמוֹ בְּחִינַת מִשְׁנָה בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. אֲשֶׁר בְּיַד הָאָדָם הָרָאוּי וּמֻכְשָׁר לְכָךְ. לַחֲלֹק וּלְשַׁנּוֹת עַל פִּי תְּנָאִים הָרְצוּיִם לְהַכְרִיעַ אִם יִמָּצֵא פּוֹסֵק לִסְמֹךְ עָלָיו. וְאוּלַי לְאָדָם גָּדוֹל גַּם לַחֲלֹק כְּמוֹ רַב תַּנָּא וּפָלִיג כוּ' — וְאַחַר הַבְּקִיאוּת הַנּוֹרָאָה בְּתַלְמוּד בַּבְלִי וִירוּשַׁלְמִי כוּ'. וְהַיְדִיעָה הַנְּכוֹנָה בִּגְדוֹלֵי הַפּוֹסְקִים כוּ'. וִידִיעַת לְמוּד הַתּוֹסָפוֹת עַל כֻּלָּנָה. אָז יָבֹא הָאָדָם לְלִמּוּד הַתַּלְמוּד) הִיא כְּמוֹ בְּחִינַת הַתַּלְמוּד בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל) הוּא הָעִיּוּן הַנָּכוֹן לִשְׁאֹב יְסוֹדוֹת הַתַּלְמוּד בִּפְרָטָיו מִמְּקוֹמוֹת הַמְפֻזָּרִים וּלְהָבִין וּלְהוֹרוֹת כַּדָּת. וְזֶה הוּא בְּחִינַת תּוֹרַת אֱמֶת הַנִּקְנֶה בַּמִּקְרָא (הִיא הַבְּקִיאוּת בְּשַׁ"ס וִירוּשַׁלְמִי כוּ') וּבַמִּשְׁנָה (הִיא הַיְדִיעָה בְּחִבּוּרֵי גְּדוֹלֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים כוּ') וְזֹאת הִיא שִׁמּוּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים. וְקָרָא וְשָׁנָה וְלֹא שִׁמֵּשׁ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים הֲרֵי זֶה עַם הָאָרֶץ:—

וְעַל כָּל אֵלֶּה חִדּוּד הַשֵּׂכֶל. וְהַהִתְבּוֹנְנוּת דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת לֵידַע דַּרְכֵי הַנְּטִיָּה לְמַעַן יֵלֵךְ הַשֵּׂכֶל יָשָׁר דַּרְכּוֹ. וְיִרְאַת ד' הִיא אוֹצָרוֹ. לְקַבֵּל עֹל הַיְגִיעָה. לְהַעֲמִיק בְּתוֹרַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. גַּם בְּדִבּוּק חֲבֵרִים וּבְפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים בְּשׁוּבָה וְנַחַת:

עַתָּה בָּרוּךְ ד' עֵלֶם רַךְ כְּמִי"ב. יֵדַע וְיָבִין דַּרְכּוֹ עַל מַה הִטְבִּיעוֹ. וְעַל מַה יָסֹבּוּ דַּלְתֵי רַעְיוֹנָיו וּמַאֲוַיו. יִתֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וְיַעֲלֶה לַגֶּפֶן אַדֶּרֶת כְּנַפְשׁוֹ הַטּוֹב וְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ. יְדִידוֹ **יִשְׂרָאֵל**:

פרק יט

יִקָּרְתוֹ מִן י"א דָּנָא נָכוֹן הִגִּיעַנִי הַיּוֹם. נִמְצֵאתִי נָכוֹן לִכְתֹּב לִכְבוֹד תּוֹרָתוֹ לִבְלִי לְאַחֵר מִפְּנֵי הַכָּבוֹד. כִּי לֹא הֵשַׁבְתִּי עַל מִכְתָּבְיו הַקּוֹדְמִים. רָאִיתִי אֹמֶץ תְּשׁוּקָתוֹ לְהִתְרָאוֹת אִתִּי וְהַדִּין עִמּוֹ כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב בִּישִׁישִׁים חָכְמָה:—

וַאֲפָרֵשׁ שִׂיחָתִי. הַחָכְמוֹת וְהַמַּדָּעִים הֵמָּה טֶעהָארִי (עִיּוּן). וּפְּראקְטִיק (חִנּוּךְ הַמַּעֲשֶׂה). הַחָכְמוֹת אֲשֶׁר יְסוֹדָתָם הַמּוֹפֵת וְהָרְאָיוֹת הַיְסוֹד בָּהֶם הָעִיּוּן. אוּלָם אֶת אֲשֶׁר נוֹפְלִים רַק תַּחַת הַהַשְׁעָרָה הַנְּכוֹנָה. הַיְסוֹד בָּהֶם חִנּוּךְ הַמַּעֲשֶׂה. הַטֶּעהָארִי (עִיּוּן) אֵינָהּ נוֹפֶלֶת תַּחַת הַשְּׁנַיִם כִּי יֵשׁ קַנְקַן חָדָשׁ כוּ'. וְשֵׂכֶל צָעִיר הַיָּמִים תְּבָרֵר יוֹתֵר. מִזֶּקֶן חָלוּשׁ הַדַּעַת וְהַתְּבוּנָה. אָכֵן הַפְּרַאקְטִיק (חִנּוּךְ הַמַּעֲשֶׂה). בְּיָמִים יָבוֹאוּ וּבְזִקְנָה תִּתְכּוֹנֵן. תְּבוּנָה (שֵׁם חָכְמָה) נוֹפֵל עַל הַהַשְׁעָרָה הַנְּכוֹנָה לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב בִּישִׁישִׁים כוּ':—

וְהִנֵּה לְמוּד הַתּוֹרָה הַיְסוֹד הוּא (הַטֶּעהָארִי). הַחֲרִיפוּת וְהַבְּקִיאוּת וְהָעִיּוּן הַיָּשָׁר. לְבָרֵר דָּבָר עַל אָפְנָיו בְּדַרְכֵי הַהוֹכָחוֹת וְהָרְאָיוֹת לְרַגְלֵי דַּרְכֵי הַתּוֹרָה וְתַהֲלוּכוֹתֶיהָ. כְּפִי אֲשֶׁר הוֹרוּנוּ

גְּדוֹלֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים זַ"ל. אָכֵן הַמּוּסָרִי וְדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. הַיְסוֹד בָּהֶם הַפְּרַאקְטִיק — וּבָזֹאת כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ שׁוֹאֵל מִמֶּנִּי כַּהֹגֶן וְאָנֹכִי נִצָּב מִנֶּגֶד — מַה זֶּה וְלָמָּה?

אָכֵן הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי. בַּמּוּסָרִי וְדַרְכֵי הַמִּדּוֹת הַיְסוֹד בָּהֶם הַפְּרַאקְטִיק. (נִסָּיוֹן אִישׁ פְּרָטִי אֲשֶׁר הֶסְכֵּן בִּימֵי חֻלְדּוֹ. אֵין דֶּרֶךְ כְּבוּשָׁה לְמוּסָרִים לִפְנֵי אָדָם גָּדוֹל כמי"ב) וְכִמְעַט קָרוֹב לְהֶפְסֵד חֻלְיָה. כִּי כָּל אָדָם וּבִפְרָט אָדָם גָּדוֹל הוּא עוֹלָם בְּפָנֵי עַצְמוֹ לְפִי כֹּחוֹתָיו כֹּחוֹת נֶפֶשׁ שִׂכְלוֹ כוּ'. תְּכוּנַת מִדּוֹתָיו וְהִתְפַּעֲלוּתוֹ כוּ' מַצַּב עִנְיָנוֹ כוּ':

וְהִנֵּה בִּדְבַר רְפוּאַת הַגּוּף אֲשֶׁר הַפְּרַאקְטִיק גְּדֹלָה לְמְאֹד. הַנּוֹלָדָה מִפְּרַאקְטִישׁ חָכְמַת הַטֶּעהָארִי הַנִּפְלָאָה חָכְמַת הָרְפוּאָה הָרְחָבָה. אָכֵן בִּרְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ אֲצָלֵנוּ. אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם פְּרַאקְטִישׁ מֵאִישׁ לְרֵעֵהוּ וּלְהוֹדִיעַ. הַחָכְמָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא לְהָשִׁיב לַשּׁוֹאֵל עַל אֲפָנָיו. יְהִי נָא כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ שָׁקוּט בְּמְעוֹנוֹ בְּמְנוּחַת נַפְשׁוֹ. אָנֹכִי בְּדַעְתִּי לִהְיוֹת אִם יִרְצֶה ה' כוּ'. אָז נִתְרָאֶה אִם יִרְצֶה ה' בְּלֹא נֶדֶר לָשׂוּם רַעְיוֹנֵינוּ בְּדִבְרֵי תַּהֲלוּכוֹת כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ וּמַאֲוָיו. עַל מַה צְּפוּנָה עֵיוּנֵינוּ בִּדְבַר תַּהֲלוּכוֹת הַמּוּסָרִי וְהַמִּדּוֹת. לְפִי דְּרָכָיו וְדַרְכֵי הַזְּמַן לְטוֹב לְפִי הַשְּׁעָרָה הַנְּכוֹחָה. וְה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יִהְיֶה בְּעֶזְרָתֵנוּ לְטוֹב וּמֵטִיב. יְדִידוֹ דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמוֹ **יִשְׂרָאֵל**:

פרק כ

יִקָּרֵת מִכְתַּב כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ מִן כ"ב שְׁבָט נָכוֹן הִגִּיעַנִי. אָנֹכִי נָחוּץ לְהָשִׁיב לִכְבוֹד תּוֹרָתוֹ. כְּבָר כָּתַבְתִּי כִּי בְּדַרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת הַמּוּסָרִי הַיְסוֹד הַפְּרַאקְטִישׁ. וְאֵין לָתֵת גָּדֵר נָכוֹן בָּזֶה כְּמוֹ בְּתַהֲלוּכוֹת הַמִּסְחָר. וּבִפְרָט לְאָדָם גָּדוֹל כמי"ב. כְּבֵד הַדָּבָר לִמְאֹד (וְאוּלַי קָרוֹב לְהֶפְסֵד חֲס וְחָלִילָה) לִכְתֹּב בָּזֶה אֶת אֲשֶׁר יְנַקְּרוּ בְּמַשְׁכִּיּוֹת לֵבָב אִישׁ פְּרָטִי:

וּבִכְלָל בְּכֹחוֹת נֶפֶשׁ הָאָדָם. אֵין לְדַמּוֹת מִלְתָא לְמִלְתָא. יֵשׁ אֲשֶׁר בְּדָבָר אֶחָד נָקֵל לְפָנָיו. וּבְדָבָר אַחֵר כָּבֵד לְפָנָיו הַרְבֵּה לְהַשִּׁיגוֹ. וּבְדָבָר הַקָּשֶׁה הַהֶכְרֵחַ לְהִתְגּוֹלֵל בְּנַחַת. וּלְהַשִּׁיגוֹ בְּרֹב זְמַן וְעִידָן. עִם הִתְשׁוּקָה לְהַשִּׁיגוֹ בְּמְהֵרָה. וְהֵן שְׁנֵי כֹּחוֹת מִתְנַגְּדוֹת. אֲשֶׁר צָרִיךְ הָאָדָם לְנַגֵּעַ בִּשְׁנֵיהֶם. כִּי אִם יֶחְדַּל הַתְּשׁוּקָה תִּתְרַפֶּה הַמְּלָאכָה. וְאִם תֶּחֱזַק הַתְּשׁוּקָה בְּיוֹתֵר לִהְיוֹת אָץ. תִּשְׁבַּת כְּמְעַט הָעֲבוֹדָה וְלֹא תִשָּׂא פְּרִי חֻלְיָה. הָאָדָם הַנִּלְבָּב הַמַּשְׁקִיף עַל עַצְמוֹ. יָבִין בִּכְלָל אֵיךְ לְתַוֵּךְ בֵּינֵיהֶם בְּלִי גָּדֵר מֻגְבָּל:—

עֵסֶק הַמִּדּוֹת מֻכְרָח מְאֹד וְצָרִיךְ זְמַן וְעִידָן לָזֶה (לְמִי אֲשֶׁר בְּטִבְעוֹ אֵינוֹ מְסֻגָּל כָּל כָּךְ) הַפְּרַאקְטִישׁ יוֹרֵנוּ כִּי כְּמְעַט לְמוּד הַמִּדּוֹת תָּלוּי בְּמִלֵּי דְּעָלְמָא הַמִּתְנַגֵּד לִפְרִישׁוּת. (אוּלַי זֹאת הַסִּבָּה אֲשֶׁר מֵחְפּוּשׁ הַמִּדּוֹת נִרְפֶּה אֶצְלוֹ הַחִיּוּב מִבְּלִי לֵילֵךְ בָּטֵל כוּ' אֲשֶׁר זָכַר כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ בְּמִכְתָּבוֹ):

וְאִם כִּי כָּבֵד לְפָנַי הַדָּבָר לִכְתֹּב לִכְבוֹד תּוֹרָתוֹ. כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי בְּרֵאשִׁית דְּבָרַי. בְּכָל זֹאת אֲדַבְּרָה בְּקִצָּרָה. הַיְסוֹד הַלִּמּוּד וְכַאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּיו בְּהִיוֹתוֹ פֹּה. לָתוּר הַמֶּרְכָּז בְּקִיאוּת הַנִּפְלָאָה לְבָרֵר כָּל סְבָרָא מִכָּל דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל וּגְדוֹלֵי הַמְחַבְּרִים. עִם תְּקִיפַת הַדַּעַת. וְגַם הִפְחִידָה בָּזֶה בְּלִי יְסוֹד וְגָדֵר מֻגְבָּל. וְגַם שְׁמִירַת הַבְּרִיאוּת (בְּלִי הַפְלָגָה רַק לֶאֱכֹל וְלִישֹׁן כָּרָאוּי) וְגַם בְּלִי לַעֲזֹב דַּרְכֵי הָעוֹלָם בִּכְתִיבַת הַתְּשׁוּבוֹת כַּנָּהוּג. (אָכֵן בְּכָל זֹאת עִיּוּן הַדִּין כָּרָאוּי לְדַרְכֵי ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ):

גַּם הָעִיּוּן מְעַט בְּמוּסָרֵי הַפְּרִישׁוּת. וְעִיּוּן הַמִּדּוֹת בְּדֶרֶךְ מִלֵּי דְּעַלְמָא. הַמִּתְנַגְּדִים זֶה לָזֶה בְּלִי גֶּדֶר מֻגְבָּל. אֲרִיכוּת הַזְּמַן תִּתֵּן עֻזָּהּ לִפְנֵי כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ אֵיךְ לַהֲקִימָם — לֶחֱזוֹת בְּמִדּוֹת בְּנֵי אָדָם וְדַרְכֵי תַּהֲלוּכוֹתֵיהֶם בְּעֵין יָפָה. וְלָתוּר עַל מִדּוֹתָיו בִּפְרָט. וְאָז בְּאֹרֶךְ הַזְּמַן יִרְאֶה אֶל מַה יִּפְנֶה יְסוֹד עֻמְלוֹ בְּהַנּוֹגֵעַ לְמִדּוֹת לְפִי הִצְטָרְכוּת הַתּוֹעֶלֶת לְטוֹב וּמֵטִיב. יָשִׂים מְעַט עִיּוּנוֹ כוּ':

וּבְכָלָל יָשִׂים מְעַט עִיּוּנוֹ בְּחָכְמַת תַּהֲלוּכוֹת עִם בְּנֵי אָדָם. בַּמֶּה יְזַכֶּה אֶת אָרְחוֹ לְמַעַן תִּמְצָא יָדוֹ לְהַשְׁפִּיעַ עַל זוּלָתוֹ. הַסְּבוֹת הַמַּגִּיעוֹת אוֹתוֹ לְמַדְרֵגָה זוֹ. וְהַמְּנִיעוֹת הַמּוֹנְעוֹת אוֹתוֹ מִמֶּנָּה — וְעִם כָּל זֶה הַיְסוֹד הַלִּמּוּד כוּ'. אִישׁ עוֹל יָמִים הַמְצֻיָּן בְּכִשְׁרוֹנָיו מִבְּנֵי גִּילוֹ. הַחוֹבָה עָלָיו לְהִתְחַשֵּׁב לְגֶבֶר בְּגוּבְרִין מִצַּד אֶחָד. לְמַעַן יִמְצָא אֶת לִבּוֹ לְהַשְׁפִּיעַ לְהוֹעִיל. וּבְיוֹתֵר לְהַחֲזִיק אֶת עַצְמוֹ מִצַּד אַחֵר לְצָעִיר יָמִים. לְהִתְלַמֵּד לִהְיוֹת מֻכְשָׁר לֶעָתִיד לְהוֹעִיל לָרַבִּים לְפִי הָעֵת וְהַזְּמַן לָכֵן כוּ'. וְהָעִקָּר בְּלִי שׂוּם קַפְדָּנוּת. וְכֵן לְמַעֵט בְּדַעְתֵּנוּ מִלֵּעָמֹד עַל דַּעְתּוֹ. וּלְהַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בְּנַחַת אֲשֶׁר הַזְּמַן תִּתֵּן פְּרִיוֹ בְּעֶזְרַת ה'. יְדִידוֹ דּוֹרֵשׁ שְׁלוֹמוֹ **יִשְׂרָאֵל** :

פרק כא

יְדִידַי מַה מְּאֹד נִפְלֵאתִי עֲלֵיכֶם עַל מְנִיעַת מִכְתַּבְכֶם אֵלַי. וְלֹא הוֹדַעְתּוּנִי מְאוּמָה מֵהַלִּמּוּד לְמַעֲשֶׂה. אֲשֶׁר הִטְרַחְתִּי עִמָּכֶם הַרְבֵּה אֵיךְ הוּא אֶצְלְכֶם. וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי לִבִּי הוֹמֶה עַל זֶה. לְתָקֵן אֶת הַדָּבָר הַנִּצְרָךְ הַלָּזֶה. הַלִּמּוּד לְמַעֲשֶׂה בְּלֵב יִרְאֵי ד'. מִכְּבָר דָּרַשְׁתִּי מֵאֵת יְדִידִי ר"ג נ"י. לְהוֹדִיעֵנִי מִזֶּה וְלֹא עָנָנִי מְאוּמָה. עַתָּה הִסְכַּלְתֶּם עֲשׂוֹ. וְכָעֵת בַּקָּשְׁתִּי שְׁטוּחָה לִפְנֵיכֶם לַהֲשִׁיבֵנִי בְּפָאסְט הַחוֹזֶרֶת אֶת הַדָּבָר בָּאֵר הֵיטֵב. אוֹדִיעֲכֶם כִּי לְפִי הַנִּרְאֶה נִצְרָךְ לֵידַע לְמִצְוַת הֲשָׁבַת אֲבֵדָה אֵיזֶה הָיָה מִיּוֹרֶה דֵּעָה וְאַצִּיג דָּבָר אֶחָד לְדוּגְמָא כוּ' כוּ':

הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם. שֶׁלִּשְׁמִירַת הַדִּין לִהְיוֹת סוּר מֵרַע. אֲשֶׁר הוּא הַחִיּוּב הַקּוֹדֵם בַּעֲבוֹדַת ה'. צָרִיךְ לִרְאוֹת לֵידַע מַאי דְּאֶפְשָׁר. וּלְתַקֵּן מַאי דְּאֶפְשָׁר בְּהֶקְדֵּם. עַד אֲשֶׁר לֹא נִלְכַּד בְּחֶבְלֵי הַנִּסְיוֹנוֹת. אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מִתְפַּלְּלִים עַל זֶה בְּכָל יוֹם. אֵיךְ נָעֵז פָּנֵינוּ לְבַקֵּשׁ מֵאֵת ד'. וַאֲנַחְנוּ בְּעַצְמֵנוּ לֹא נִיגַּע לְהָסִיר הַמִּכְשׁוֹלוֹת. הַמְיֹעָדִים לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִמּוּד לְמַעֲשֶׂה.

אֲשֶׁר זֶה הוּא עִקַּר גְּדֻלַּת הַתַּלְמוּד מִמַּעֲשֶׂה. שֶׁתַּלְמוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה. מֵהָרָאוּי הָיָה לְהַאֲרִיךְ יוֹתֵר. אָכֵן אַיְחֵל לְמִכְתָּבָם בְּפָאסְט הַמֻּקְדָּם. דַּקְדְּקוּ בְּמִכְתָּבִי וְתַקְּנוּ הַשְּׁגִיאוֹת שֶׁבּוֹ וְיִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּכֶם. כְּנַפְשִׁיכֶם וּכְנֶפֶשׁ יְדִידְכֶם מְצַפֶּה לְמִכְתָּבָם. **יִשְׂרָאֵל** בְּהָרַב מהרז"ו נ"י:

פרק כב

מִכְתַּב כְּבוֹד תּוֹרָתוֹ מִן חֹדֶשׁ דְּנָא הִגִּיעַנִי כְּעֵת. וְהִנְנִי נָחוּץ לִכְתֹּב אֵלָיו כִּמְבֻקָּשְׁתוֹ:

זֶה כָּל הָאָדָם לִהְיוֹת מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ, לְהַטוֹתָה לְחֶפְצוֹ אֶל אֲשֶׁר יִשְׂאַל רוּחַ מַצָּבוֹ — אִם לְעַצֵּב לְהִתְמַרְמֵר עַל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כִּי חָלְפָה. כִּי בַּמֵּתִים חָפְשִׁי — אִם לְמְנוּחַת הַשְׁקָטַת הַנֶּפֶשׁ, עַל אִישׁ יָשָׁר הוֹלֵךְ לְדַרְכּוֹ וּלְבֵית עוֹלָמוֹ הַנִּצְחִי, אֲשֶׁר זֶה תִּקְוַת כָּל אֱנוֹשׁ עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, וְזֶה פְּרִי תַּכְלִיתוֹ וּמְתוּקָה שְׁנַת הָעוֹבֵד כּוֹ'.

לוּלֵי דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַמְחַזְקִים לְאַשֵּׁר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל אֲשֶׁר הוֹרוּנוּ, הָיָה הַדַּעַת נוֹתֵן, לִהְיוֹת כְּצוּר נִצָּב נֶגֶד חֶפֶץ הַטִּבְעִי חַיֵּי אֹשֶׁר הָעוֹלָם הַזֶּה מִלְּהִתְאוֹנֵן עַל פְּרִידַת אָדָם הַנַּעֲלֶה, רְכוּשׁוֹ בְּיָדוֹ — וּמִי יוֹדֵעַ אַחֲרִיתוֹ מִלְּחַמְתּוֹ אִם הָיָה חַי — אָכֵן אַחַר דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל לְהַלֵּךְ לִמְצֹא דֶּרֶךְ, אֵיךְ לְהָקִים דְּאָגָה וְיָגוֹן בַּלֵּב: —

וְלָזֹאת לְכָל עֵת, וּלְכָל חֵפֶץ זְמַן — כְּעֵת אֲשֶׁר הַמַּחֲלָה הַלָּזוֹ נִרְאֲתָה בָּאָרֶץ רַחֲמָנָא לִצְלַן גַּם בַּפֶּה — זֹאת תּוֹרַת הָאָדָם, וְזֶה שֵׂכֶל הַיָּשָׁר, לִבְלִי לִפְחֹד מִמֶּנָּה מְאוּמָה, כִּי מַה הוּא חַיֵּי הָאָדָם בְּכָל הָאֲפָנִים, כִּי מִי יוֹדֵעַ אִם יִכְשַׁר דַּרְכּוֹ, וְגַם לִשְׁמֹר הַהַנְהָגָה אֶת אֲשֶׁר יוֹרוּנוּ חַכְמֵי הָרוֹפְאִים, אֲשֶׁר לְאוֹר דִּבְרֵיהֶם נֵלֵךְ גַּם עַל פִּי הַדָּת, וּלְהָקִים עַל חַיֵּי עוֹלָם הַזֶּה לְטוֹב וּמֵטִיב.

וְהַנִּסָּיוֹן הוֹרָנוּ בְּיָמִים חוֹלְפִים אֲשֶׁר גָּבְרָה רַחֲמָנָא לִצְלַן הַמַּחֲלָה לִמְאֹד, כִּי כָּל אֲשֶׁר נָשָׂא שִׂכְמוֹ לִסְבֹּל עֹל הַנְהָגַת הָרוֹפְאִים בַּאֲכִילָתוֹ כּוּ' כְּחָכָם וְלֹא כִּכְסִיל, לֹא נִרְאָה בּוֹ נֶגַע וּמַחֲלָה רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר כָּל הַנְהָגַת הַדָּת נִשְׁתַּנָּה עַל פִּי הַדִּין בָּעֵת הַלָּזוֹ — אֵין לָרְבּוֹת בִּמְרִירוּת בַּיָּמִים הַקְּדוֹשִׁים, וְעֵת לִשְׁמֹר וְלַעֲבֹד אֶת ה' בְּחֶדְוָה וְהִיא הַמָּעוֹז.

כֵּן אֵין לְדָאֹג וְאֵין לְהִתְאוֹנֵן עַל נֶפֶשׁ יְקָרָה, כִּי נִפְטְרָה מִצָּרָתָה חַיֵּי הַהֶבֶל, לָבוֹא לִמְחוֹז דַּרְכָּהּ הַנְּכוֹחָה תְּהֵא נַפְשׁוֹ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים.

יְנַחֵם ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֶת כְּבוֹד כּוּ'.

תִּתְבָּרְכוּ בִּרְכַּת מַזָּל טוֹב וּבְרָכָה שְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם:

פרק כג

גַּם זֶה מָצָאתִי בִּכְתַב יָדוֹ הַקְּדוֹשָׁה.

בַּגְּמָרָא שַׁבָּת דַּף כ"א, מַאי חֲנֻכָּה דְּתָנוּ רַבָּנָן בְּכ"ה בְּכִסְלֵו יוֹמֵי דְּחֲנֻכָּה כוּ' נַעֲשָׂה בּוֹ נֵס כוּ'. לְשָׁנָה אַחֶרֶת קְבָעוּם וְעָשָׂאוּם יָמִים טוֹבִים בְּהַלֵּל וְהוֹדָאָה עַיֵּן שָׁם. וְיֵשׁ לְהָבִין הָא דְּלֹא עָשָׂאוּ גַּם בְּמִשְׁתֶּה כְּמוֹ בְּפוּרִים, הֲלֹא גַּם הָכָא הָיָה נֵס בַּגּוּף. כְּמַאֲמַר הַתְּפִלָּה מָסַרְתָּ גִּבּוֹרִים כוּ' וְרַבִּים כוּ'.

הָעִנְיָן יֵשׁ לְהַסְבִּיר בְּהֶקְדֵּם מַאֲמָרָם זַ"ל בַּגְּמָרָא מוֹעֵד קָטָן דַּף כ"ה, מִפְּנֵי מָה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל אָדָם מֵתִין כְּשֶׁהֵן קְטַנִּים כוּ'. מִפְּנֵי שֶׁלֹּא בָכָה וְהִתְאַבֵּל עַל אָדָם כָּשֵׁר כוּ'. וְיֵשׁ לְהַסְבִּיר הַמִּדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, בְּהֶקְדֵּם מַאֲמַר בְּיַלְקוּט תְּהִלִּים תש"י.

כְּשֶׁנָּתַן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל הָיָה קוֹלוֹ הוֹלֵךְ כוּ' וְכָל מַלְכֵי הָעוֹלָם כוּ' נִתְקַבְּצוּ אֲצֶל בִּלְעָם אָמְרוּ לוֹ מַה קּוֹל הֶהָמוֹן הַזֶּה שֶׁשָּׁמַעְנוּ כוּ' אָמַר לָהֶם כוּ' אֶלָּא חֶמְדָּה טוֹבָה יֵשׁ לוֹ בְּבֵית גְּנָזָיו כוּ' וְנוֹתָנָהּ לְעַמּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ד' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן. עָנוּ כֻּלָּם וְאָמְרוּ ד' עֹז כוּ' ד' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם. לְהַסְבִּיר הַדָּבָר נַקְדִּים מַה שֶּׁבְּפָרָשַׁת רְאֵה בְּחַג הַשָּׁבוּעוֹת מְסַיֵּם וְזָכַרְתָּ כוּ' אֶת הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, וְלֹא בְּפֶסַח וְסֻכּוֹת:

וְיֵשׁ לְבָאֵר הָעִנְיָן כִּי נוֹדַע הַפְּלוּגְתָּא בְּעֵרוּבִין דַּף י"ג שֶׁבֵּין בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. אִם נוֹחַ לוֹ לְאָדָם שֶׁנִּבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁלֹּא נִבְרָא. נִמְנוּ וְגָמְרוּ נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא יוֹתֵר מִשֶּׁנִּבְרָא כוּ'. כִּי הֲגַם שֶׁבִּבְרִיאַת הָאָדָם יֵשׁ רֶוַח הַרְבֵּה אִם מַצְדִּיק מַעֲשָׂיו. אָכֵן הַהֶזֵּק מָצוּי לִמְאֹד כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת כִּי הָרֹב נִכְשָׁלִים בַּעֲבֵרוֹת, וְלָזֹאת לְפִי שֶׁכָּל הָאָדָם נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא כוּ', כֵּן בְּמַתַּן תּוֹרָה הָיָה בְּרִיאָה חֲדָשָׁה, לְקַיֵּם תַּרי"ג מִצְוֹת אֲשֶׁר אֵין עֶרֶךְ לְמַתַּן שְׂכָרָן. אָכֵן לְעֻמַּת זֶה בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה הַהֶזֵּק מָצוּי, לְהֵעָנֵשׁ עַל תּוֹרָה גְּדוֹלָה כָּזֹאת, לְזֹאת הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים לֹא רָצוּ לְהִכָּנֵס בְּסַכָּנָה, וְרַק יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בְּתֹם, (עַיֵּן שַׁבָּת דַּף פ"ח תֻּמַּת גּוֹ'), לְקַיֵּם רְצוֹן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁהָיָה רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בִּבְרִיאַת הָאָדָם שֶׁהוּא נֶגֶד שִׂכְלֵנוּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה הָעֲנָשִׁים הֵמָּה בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי וְגַם בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֶלָּא שֶׁלְּעָנְשֵׁי עוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ תַּקָּנָה כְּמַאֲמָרָם זַ"ל בִּפְסָחִים וּבְיַלְקוּט הוֹשֵׁעַ ב' תק"כ. גָּדוֹל הַשָּׁלוֹם כוּ' אֵינוֹ יָכוֹל לִשְׁלֹט בָּהֶם כוּ'. וְהָעִקָּר מַה שֶּׁפָּחֲדוּ הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים הוּא מִפֶּרְעָנוּת הָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי עוֹלָם הַבָּא אֵינוֹ נִכְנָס בַּלֵּב בִּמְהֵרָה, לָזֹאת כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, עָנוּ כֻּלָּם ד' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם, שֶׁיִּנָּצְלוּ מִפֶּרְעָנוּת הָעוֹלָם הַזֶּה:

וְלָזֹאת לְפִי שֶׁכָּל הָאָדָם. אֵין מָקוֹם לְשָׁמֹחַ בְּשָׂבוּעוֹת עַל קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְרַק הוּא חֹק, לָכֵן כְּתִיב בָּהּ וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ אֶת הַחֻקִּים כוּ' מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּפֶסַח וְסֻכּוֹת הַשֵּׂכֶל נוֹתֵן לִשְׁמֹחַ עַל הַנֵּס — וּבְזֹאת מַה שֶּׁהָאָדָם רוֹצֶה לִחְיוֹת הִיא רַק תַּאֲוָה גּוּפָנִית, כִּי לְפִי שֵׂכֶל הָאֱמִתִּי נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁלֹּא נִבְרָא, וְיוֹתֵר טוֹב לָמוּת חַס וְשָׁלוֹם לְמַעַן לֹא יְקַלְקֵל עוֹד בַּעֲבֵרוֹת, אָכֵן

יֵשׁ מָקוֹם גַּם בַּשֵּׂכֶל לִרְצוֹן הַחַיִּים. לְתַקֵּן הֶעָבָר אֲשֶׁר אֵין זְמַנּוֹ רַק בַּחַיִּים. אָכֵן בְּאָדָם כָּשֵׁר שֶׁלֹּא נִכְשַׁל בַּעֲבֵרוֹת, וְכֵן בִּקְטַנִּים הַמָּוֶת חַס וְחָלִילָה יוֹתֵר טוֹב לְפִי שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי.

אָכֵן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ רוֹצֶה בַּחַיִּים כְּמוֹ שֶׁבָּרָא הָאָדָם, הֲגַם כִּי נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא, וְלָזֹאת הַמִּצְוָה לְבַכּוֹת עַל אָדָם כָּשֵׁר, וְזֶהוּ הַמִּדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, כְּשֶׁלֹּא בָּכָה עַל אָדָם כָּשֵׁר, וְהָלַךְ אַחַר שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי, בָּנָיו מֵתִים חַס וְחָלִילָה כְּשֶׁהֵם קְטַנִּים לְטוֹב לָהֶם לְפִי שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי: **וְהִנֵּה** יְסוּרִים גַּם לְפִי שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי אֵינָנָּה טוֹבָה, כִּי הָאָדָם מְחֻיָּב גַּם בְּיִסּוּרִין עַל שְׁמִירַת הַתּוֹרָה, וְהַנִּסָּיוֹן רַבָּה זֶהוּ מַאֲמָרָם ז"ל בָּבָא בַּתְרָא דַּף ח' רָעָב כּוּ' שֶׁבִּי כּוּ' קְשֶׁה כַּנִּזְקָר לְעֵיל, וְלָזֹאת בְּפוּרִים הַנֵּס לְנַפְשֵׁי לְהַמְדַבֵּק שִׂכְלוֹ בְּד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי רְצוֹנוֹ בְּחַיֵּי הָאָדָם, אוֹ הִדָּבֵק בַּגּוּפָנִי, כִּי תַּאֲוַת הַחַיִּים גְּדֹלָה לִמְאֹד, אֲבָל לְהַמְמֻצָּע לֹא הָוֵי נֵס כָּל כָּךְ, זֶהוּ שֵׁק וְאֵפֶר יֵצֵא לְרַבִּים דַּיְקָא, לֹא לְכֻלָּם, וְלָזֹאת בְּפוּרִים הַמִּצְוָה בְּמִגְלָה הִיא נַפְשִׁי, וּבְמִשְׁתֶּה הִיא גּוּפָנִי. אֲבָל בַּחֲנֻכָּה רַק לְהַלֵּל, הִיא נַפְשִׁי, כִּי הָיוּ כּוֹבְשִׁים אוֹתָם לַעֲבָדִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק כד

שְׁנֵי מִכְתָּבִים הָאֵלּוּ הֵם מֵרִבּוֹ שֶׁל אדמו"ר זצוק"ל. כְּבוֹד קְדֻשַּׁת הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קָדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד מָרָנָא יוֹסֵף זוּנְדִיל מִסַּאלַאנְט זצוק"ל. אֲשֶׁר כָּתַב מֵעִיר הַקֹּדֶשׁ יְרוּשָׁלַיִם תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן בִּמְהֵרָה. לִבְנוֹ יְחִידוֹ אֲשֶׁר נָסַע בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה שֶׁל בִּקּוּר חוֹלִים וּפִקּוּחַ נֶפֶשׁ. בְּעַד אֲחוֹתוֹ אֲשֶׁר הָיְתָה עֲצוּרָה בָּעִיר וַוִיְן:

ב"ה כ"ד כִּסְלֵו תרח"י.

אָמַר הַכּוֹתֵב בְּנִי שָׁלוֹם, שָׁלַחְתִּי לְךָ מְלִיצוֹת כְּמוֹ שֶׁבִּקַּשְׁתָּ, אָמְנָם אַל תִּבְטַח, זֶהוּ רַק שֶׁלֹּא יָבֹא עֲוֹנְךָ בְּנֵס נִגְלֶה, אָמְנָם הָעִקָּר לִבְטֹחַ בַּה' בְּכָל לְבָבְךָ, וְאֶל בִּינָתְךָ אַל תִּשָּׁעֵן, וְלֹא תַּעֲשֶׂה יוֹתֵר הִשְׁתַּדְּלוּת, שֶׁלֹּא תַּחֲשֹׁב כֹּחִי וְעֹצֶם יָדִי הָיָה לִי לִישׁוּעָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב אַל תִּבְטְחוּ בִּנְדִיבִים כּוּ', אַשְׁרֵי כּוּ' שִׂבְרוֹ עַל ה', אֲקַוֶּה אֶל ה' שֶׁיְּזַדְּמֵן לְךָ מָעוֹת בְּרֶוַח עַל הוֹצָאוֹתֵיכֶם דְּשָׁם וְעַל הוֹצָאוֹת הַחֲזָרָה, הַרְבֵּה סְבוֹת וּשְׁלוּחִים לַמָּקוֹם, הֵן לְגַלְגֵּל זְכוּת עַל יְדֵי זַכָּאִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּבָא בַּתְרָא י' הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כּוּ', הֵן עַל אֵיזוֹ אֶפְנַיִם, וְתַחֲזֹר תָּמִיד פְּסוּקֵי הַהַשְׁגָּחָה וּבִטָּחוֹן וִישׁוּעָה, כְּמוֹ קַוֵּה אֶל ה', חִזְקוּ וְאִמְצוּ כּוּ', עֵינַי תָּמִיד אֶל ה' כִּי הוּא יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלַי וְכַדּוֹמֶה, עֶזְרָה בְּצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד, וְאָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח וּתְשׁוּעַת ה' כְּהֶרֶף עַיִן:

כַּיָּדוּעַ שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מַשְׁגִּיחַ בְּכָל רֶגַע עַל כָּל אָדָם בִּפְרָטִיּוּת עִנְיָנָיו, וּכְמוֹ שֶׁהָאָדָם פּוֹנֶה לִבּוֹ לַה', כֵּן ה' פּוֹנֶה לְהַשְׁגִּיחַ עָלָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר ה' צִלְּךָ, וְאִם פּוֹנֶה יוֹתֵר גַּם ה' מַשְׁגִּיחַ עָלָיו יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּמִּדְרָשׁ ה' צִלְּךָ מַה הַצֵּל הַזֶּה כְּשֶׁאַתָּה מַרְאֶה אוֹתוֹ אֶצְבַּע אַחַת

הוּא מַרְאֶה אוֹתְךָ אֶצְבַּע אַחַת, וְאִם כָּל הַיָּד מַרְאֶה כְּנֶגְדְּךָ כָּל הַיָּד, כֵּן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כְּדַרְכּוֹ שֶׁבָּא הָאָדָם לִרְאוֹת כָּךְ בָּא לֵרָאוֹת עַיִן נֶפֶשׁ הַחַיִּים, וּכְשֶׁבָּא עֹנֶשׁ עַל הָאָדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ בַּמֶּה לְתָלוֹת תְּחִלָּה, כִּי אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל (יוֹמָא ל"ח ב') הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִתַּלְמוּדוֹ גּוֹרֵם גָּלוּת לְבָנָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן מִי יֹאמַר זְכִיתִי לִבִּי שֶׁעָנוֹתֵינוּ רַבּוּ לְמַעְלָה רֹאשׁ כּוּ', וּבְפָרָט עַל בְּטוּל תּוֹרָה, שֶׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי כְּשֵׁם שֶׁתַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל כֵּן בְּטוּל תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל עֲוֹנוֹת, וְאָמְרוּ גָּלוּת מְכַפֶּרֶת עָוֹן וּבְפָרָט גָּלוּת לִדְפֹק עַל פְּתָחֵי נְדִיבִים בְּבוּשָׁה וּכְלִמָּה וּבְזִיּוֹן, וְתָשִׂים עַל לִבְּךָ כָּל מַה שֶּׁאַתָּה סוֹבֵל יוֹתֵר כְּלִמָּה, הוּא יוֹתֵר כַּפָּרַת עָוֹן:

עַל כֵּן קַבֵּל עָלֶיךָ בְּאַהֲבָה, וּשְׂמַח בָּהֶם יוֹתֵר מֵעַל כָּל הוֹן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּרָכוֹת ה' יְכוֹל אֲפִלּוּ לֹא קִבְּלָם מֵאַהֲבָה כּוּ', וְאִם קִבְּלָם מַה שְּׂכָרוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים כּוּ', וּבְפָרָט שֶׁאַתָּה הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ מִצְוָה בִּקּוּר חוֹלִים וּגְמִילוּת חֲסָדִים שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאַחֵר, וְנֶחֱשָׁב לְךָ כְּאִלּוּ אַתָּה מְקַיֵּם וְהָגִיתָ בּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמוֹעֵד קָטָן ט' ב' וְנִפְסַק בְּיוֹרֶה דֵּעָה רמ"ו סָעִיף ח', עַל כֵּן אַל תִּהְיֶה עָצֵב רַק תִּהְיֶה שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב, וּכְשֶׁתּוֹדִיעֵנִי שֶׁאֵין אַתָּה מֵצֵר וְדוֹאֵג רַק שָׂמֵחַ, אָז אֶשְׂמַח גַּם אֲנִי, וְאֵין לָנוּ לְהִשָּׁעֵן אֶלָּא עַל אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כִּי אִם הוֹגָה וְרֵחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו, וְלֹא יְזַנַח לְעוֹלָם ה', טוֹב ה' לְקוֹוָיו, **אֲבִיךְ זוּנְדִיל מִסַּאלַאנְט**:

פרק כה

ב"ה כ"ד נִיסָן.

אָמַר הַכּוֹתֵב בְּנִי הִשָּׁמֵר לְךָ פֶּן כְּשֶׁתִּרְאֶה אֲרִיכוּת גָּלוּתְךָ וּבִזְיוֹנוֹתֶיךָ, כַּיָּוֹן שֶׁנִּצְרָךְ אָדָם לַבְּרִיּוֹת פָּנָיו מִשְׁתַּנּוֹת כִּכְרוּם, וְתִתְחָרֵט בִּלְבָבְךָ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא תּוֹצִיא מִפִּיךָ שֶׁאִם הָיִיתִי יוֹדֵעַ זֹאת, לֹא עָשִׂיתִי מִצְוָה זֹאת, כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל כְּשֶׁאָדָם מִתְחָרֵט עַל הַמִּצְוָה מְאַבֵּד שְׂכָרוֹ, [יְרוּשַׁלְמִי פֵּאָה פֶּרֶק א' עַיִן שָׁם] עַיִן קְדוּשִׁין מ' ע"ב אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ בַּתּוֹהֵא עַל הָרִאשׁוֹנוֹת, זֹאת תִּהְיֶה נֶחָמָתְךָ. (**א**) שֶׁאַתָּה עוֹסֵק בְּבִקּוּר חוֹלִים וּגְמִילוּת חֲסָדִים שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאַחֵר, שֶׁעַל זֶה אָמְרוּ בְּמוֹעֵד קָטָן ט' ב' שֶׁמְּבַטְּלִין תַּלְמוּד תּוֹרָה לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה, עַיֵּן רַשִׁ"י דִּבּוּר הַמַּתְחִיל חֻפְצוֹ וְתוֹסְפוֹת דִּבּוּר הַמַּתְחִיל כָּאן, וְאִם כֵּן בְּשָׁעָה שֶׁאֵין לְךָ פְּנַאי לְלִמּוֹד נֶחֱשָׁב לְךָ יוֹתֵר מִלִּמּוּד. (**ב**) שֶׁהַרְבֵּה בְּנֵי אָדָם הוֹלְכִים בַּדֶּרֶךְ לְמֶרְחוֹק לִסְחוֹרָה, וְאֵינָם חוֹשְׁשִׁים לְטִרְדּוֹת הַדֶּרֶךְ וְגֶשֶׁם וְשֶׁלֶג וְקֹר וְחֹם, בִּשְׁבִיל סְפֵק רֶוַח אוֹ הֶפְסֵד, וְאַתָּה שְׂכָרְךָ בְּוַדַּאי קָצוּב מֵרַבּוֹתֵינוּ זַ"ל, כָּל שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ בּוֹ כּוּ', וְאִם קִבְּלוֹ מֵאַהֲבָה יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ:

וְשָׁמַעְתִּי מִפִּי קְדֻשׁוֹ שֶׁל אדמו"ר רשכבה"ג מוהר"ח זַ"ל, אִם יְבַטֵּל חַס וְשָׁלוֹם דָּבָר אֶחָד מִן הַגְּמָרָא צָרִיךְ לֵיחָרֵב כָּל הָעוֹלָם, וְכָל שֶׁהַגָּלוּת וּבְזִיּוֹנוֹת יוֹתֵר, וְהוּא מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה בְּיֶתֶר שְׂאֵת וּבְשִׂמְחָה רַבָּה, שְׁכָרוֹ גַּם כֵּן מְרֻבֶּה בְּהַרְבֵּה זֶרַע וּבְיוֹתֵר אֲרִיכוּת יָמִים וְקִיּוּם תַּלְמוּדוֹ: **וְהִנֵּה** כֻּלָּם מִתְאַוִּים לִזְכוֹת לְאֵלּוּ הַשְּׁלֹשָׁה דְּבָרִים, שֶׁזֶּהוּ הַצְלָחַת הָאָדָם בָּזֶה וּבַבָּא, אֲבָל לֹא כָּל אָדָם זוֹכֶה לָזֶה רַק אַחַר יְגִיעוֹת הַרְבֵּה בְּמָמוֹן רַב, וְאֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה'. יוֹכִיחֵנוּ בְּיִסּוּרִים אוֹ בְּגָלוּת אוֹ בִּבְזִיּוֹנוֹת, וּכְשֶׁמְּקַבֵּל בְּאַהֲבָה זוֹכֶה לָזֶה בִּזְמַן מוּעָט:

עַל כֵּן בְּכָל פַּעַם שֶׁיַּעֲלֶה עַל לִבְּךָ אֲרִיכוּת הַגָּלוּת וּסְבִילַת צַעַר וּבִזְיוֹנוֹת, תְּשִׂים עַל לִבְּךָ שֶׁשְּׁכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד. (ג) כְּשֶׁמְּקַבֵּל בְּאַהֲבָה וְשִׂמְחַ בָּזֶה עוֹבֵד לְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ אֹרַח חַיִּים סִימָן רל"א סָעִיף ג' עַיֵּן שָׁם, וּכְשֶׁתִּבְא לְאֵיזֶה מְקוֹמָן תְּבַקֵּשׁ שֶׁיֵּלְכוּ עֲבוּרְךָ שְׁנֵי אֲנָשִׁים וְיוֹתֵר לֹא תִּשְׁתַּדֵּל, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּחוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת מִי שֶׁבּוֹטֵחַ בַּה' וּבְזוֹלָתוֹ אֵין בִּטְחוֹנוֹ שָׁלֵם, וְנֶאֱמַר גַּל עַל ה' דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו (וְלֹא עָלָיו וְעַל זוֹלָתוֹ) וְהוּא יַעֲשֶׂה (וְלֹא זוֹלָתוֹ) כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּמוֹשִׁיעַ אֵין זוּלָתִי:

וְהִנֵּה הָאָדָם יוּכַל לְהַכִּיר יוֹתֵר חַסְדֵי ה', אֲשֶׁר עוֹשֶׂה עִמּוֹ בְּכָל פַּעַם, כְּשֶׁהוּא בְּשִׁפְלוּת מִמִּי שֶׁהוּא בְּגַדְלָה, כִּי כַּמָּה חֲסָדִים עוֹשֶׂה ה' עִמָּנוּ וְעִם בָּתֵּי שָׁם וְעַמְּךָ, בְּכָל מִדְרַךְ כַּף רַגְלֶיךָ, לֹא כַּעֲוֹנוֹתֵינוּ גָּמַל עָלֵינוּ, רַק בִּזְכוּת אֲבוֹתֵינוּ וּירוּשָׁלַיִם גָּבַר חֲסָדָיו עָלֵינוּ, עַד הֵנָּה עָזָרוּנוּ רַחֲמָיו וְלֹא עָזְבוּנוּ חֲסָדָיו, כִּי הַרְבֵּה אֲשֶׁר בָּאוּ לְמִדָּה זוֹ שֶׁקִּטְנָם עֲבִים מִמָּתְנֵינוּ, גְּדוֹלִים וְטוֹבִים מִמֶּנּוּ בְּכָל מִלֵּי דְּמֵיטַב, וְלֹא מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת כָּל כָּךְ כְּמוֹ שֶׁמְּקַבְּלִים אוֹתְךָ, עַד שֶׁכַּמָּה גְּדוֹלִים וְרַבָּנִים כָּתְבוּ אַלַי שֶׁהָיָה לָהֶם זְכִיָּה שֶׁרָאוּךָ, וְשָׁמַחְתִּי כִּי מִסְתַּמָּא יֵשׁ לְךָ מְעַט עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן וְלִפְנֵי כָּבוֹד עֲנָוָה, עַל כֵּן בְּהַעֲלוֹת עַל לִבְּךָ צַעֲרְךָ וּכְלִמָּתְךָ וְאֹרֶךְ גָּלוּתְךָ תִּתְנַחֵם בָּזֶה וְתִהְיֶה שָׂשׂ וְשָׂמֵחַ, קַוֵּה אֶל ה' וְיוֹשַׁע לְךָ בְּכָל עִנְיְנֵיכֶם, הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ כוּ'. וּתְשׁוּעַת ה' כְּהֶרֶף עַיִן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר רוֹצֶה ה' כוּ' אֶת הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ, **אָבִיךָ זוּנְדִיל מִסַּלַאנְט**:

פרק כו

בַּגְּמָרָא בְּרָכוֹת דַּף י"ח הֵבִיאוּ בָּרַיְתָא וְזֶה לְשׁוֹנָהּ. תַּנְיָא מַעֲשֶׂה בְּחָסִיד אֶחָד. שֶׁנָּתַן דִּינָר לְעָנִי בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה בִּשְׁנַת בַּצֹּרֶת. וְהִקְנִיטַתּוּ אִשְׁתּוֹ וְהָלַךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת. וְשָׁמַע שְׁתֵּי רוּחוֹת שֶׁמְּסַפְּרוֹת זוֹ לָזוֹ כוּ' בּוֹאִי וְנָשׁוּט בָּעוֹלָם כוּ' עַיֵּן שָׁם. הַדָּבָר מַפְלִיא מְאֹד. מַה לֶּחָסִיד לָלוּן בַּלַּיְלָה בְּבֵית הַקְּבָרוֹת בִּמְקוֹם טֻמְאָה. וְעַיֵּן בְּמַהֲרְשָׁ"א בְּחִדּוּשֵׁי אַגָּדוֹת. שֶׁהֵבִיא שֶׁכְּבָר נִתְקַשָּׁה בָּזֶה בְּסֵפֶר עֵין יַעֲקֹב. וְעַיֵּן שָׁם שֶׁזֶּה הֵבִיאוּ לִשְׁלֹל הַדָּבָר מִפְּשָׁטֵיהּ וְכָתַב שֶׁבְּוַדַּאי הַנָּכוֹן כִּדְבְרֵי הָרִיטְבָּ"א שֶׁדָּבָר זֶה הָיָה בַּחֲלוֹם וְהֶאָרִיךְ בָּזֶה עַיֵּן שָׁם:

אוּלָם שָׁמַעְנוּ מִפִּי קָדוֹשׁ אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. שֶׁאָמַר עַל זֶה בְּאוּר אֲמִתִּי נִפְלָא עַל פִּי דֶּרֶךְ הַמּוּסָר. שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא כִּפְשָׁטֵיהּ בְּהָקִיץ. לֹא בְּחָזוֹן וְלֹא בַּחֲלוֹם. כִּי הִנֵּה הַלָּשׁוֹן וְהַקְנִיטַתּוּ אִשְׁתּוֹ. מוֹרֶה בַּעֲלִיל שֶׁהֶחָסִיד הַזֶּה הָיָה לוֹ הֶרְגֵּשׁ. וְנִתְפַּעֵל מִמַּה שֶׁהִרְגִּיזָה אוֹתוֹ. וְהִרְגִּישׁ בְּלִבּוֹ צַעַר וּקְפִידָא. אוֹ גַּם כַּעַס עִנְיָנוֹ. וְכַמְבֹאָר בְּשַׁבָּת דַּף ל'. תָּנוּ רַבָּנָן לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עִנְוְתָן כְּהִלֵּל. וְאַל יְהֵא קַפְדָּן כְּשַׁמַּאי. מַעֲשֶׂה בִּשְׁנֵי בְּנֵי אָדָם שֶׁהִמְרוּ זֶה אֶת זֶה. אָמְרוּ כָּל מִי שֶׁיֵּלֵךְ וְיַקְנִיט אֶת הִלֵּל יִטֹּל אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז. אָמַר אֶחָד מֵהֶן אֲנִי אַקְנִיטֶנּוּ כוּ'. הָלַךְ וְעָבַר עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ. אָמַר מִי כָּאן הִלֵּל מִי כָּאן הִלֵּל כוּ'. אָמַר לוֹ אַתָּה הוּא הִלֵּל שֶׁקּוֹרִין אוֹתְךָ נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל כוּ' לֹא יִרְבּוּ כְּמוֹתְךָ בְּיִשְׂרָאֵל כוּ'. אָמַר לוֹ הֱוֵי זָהִיר בְּרוּחֶךָ. כְּדַאי הוּא הִלֵּל שֶׁתְּאַבֵּד עַל יָדוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת זוּז וְאַרְבַּע מֵאוֹת זוּז וְהִלֵּל לֹא יַקְפִּיד עַיֵּן שָׁם. הֲרֵי שֶׁהַלָּשׁוֹן יַקְנִיט הוּא לְהָבִיא לְמִי שֶׁמַּקְנִיטִים אוֹתוֹ לִידֵי קְפִידָא וְכַעַס. אוּלָם לֹא עָלְתָה בְּיַד הָאִישׁ לְהַקְנִיט אֶת הִלֵּל. כִּי הִלֵּל מִגְּדֶל עִנְוְתָנוּתוֹ לֹא נִתְפַּעֵל כְּלָל. מִכָּל דִּבְרֵי נִרְגָּן וּבוּז שֶׁל הָאִישׁ. וְלֹא הִרְגִּישׁ וְלֹא בָּא לִידֵי קְפִידָא כְּלָל:

עַל כָּל פָּנִים בְּכָאן שֶׁאָמְרוּ וְהַקְנִיטַתּוּ אִשְׁתּוֹ. מְבֹאָר בַּעֲלִיל שֶׁהֶחָסִיד נִתְפַּעֵל מִדִּבְרֶיהָ מִמַּה שֶׁהַקְנִיטָה אוֹתוֹ. וּבָא לִידֵי קְפִידָא אוֹ גַּם כַּעַס. נִמְצָא שֶׁנִּכְשַׁל הֶחָסִיד הַזֶּה בְּרִפְיוֹן מִדַּת הָעֲנָוָה. כִּי אֵין זֶה מִדַּרְכֵי הַחֲסִידִים הָעֲנָוִים וְהַשְּׁפָלִים בְּדַעְתָּן. לִהְיוֹת מַקְנִיטִים וּמַרְגִּיזִים אוֹתָם. כִּי מִדֶּרֶךְ הָעֲנָוָה הָאֲמִתִּית הוּא. שֶׁלֹּא לְהַרְגִּישׁ כְּלָל מִשּׁוּם דִּבְרֵי נִרְגָּן וְקַנְטוּר. וְלֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הַקְּפִידָא בְּגוֹרַל הָעֲנָוָה בְּשׁוּם עִנְיָן בָּעוֹלָם. וּכְמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ בַּגְּמָרָא עַל הִלֵּל. כִּי מִגְּדֶל עִנְוְתָנוּתוֹ לֹא הִקְפִּיד עַל הָאִישׁ שֶׁרָצָה לְהַקְנִיט אוֹתוֹ. וְכֵן אָמְרוּ חֲזַ"ל בְּסוֹטָה דַּף מ' אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ מֵרֵישׁ הֲוָה אֲמִינָא עִנְוְתָנָא אֲנָא. כֵּיוָן דַּחֲזִינָא לֵיהּ לְרַבִּי אַבָּא דִּמְן עַכּוֹ. דְּאָמַר אִיהוּ חַד טַעֲמָא. וְאָמַר אַמּוֹרֵיהּ חַד טַעֲמָא וְלֹא קָפִיד. אֲמִינָא לָאו עִנְוְתָנָא אֲנָא. הֲרֵי כִּי יְסוֹד הָעֲנָוָה הוּא. שֶׁלֹּא לְהַקְפִּיד כְּלָל עַל שׁוּם דָּבָר בָּעוֹלָם:

וְלָזֶה כַּאֲשֶׁר הִרְגִּישׁ הֶחָסִיד שֶׁנִּתְפַּעֵל מִמַּה שֶׁהִקְנִיטַתּוּ אִשְׁתּוֹ וּבָא לִידֵי קְפִידָא. וְנִכְשַׁל בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. רָצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וּלְהַשְׁלִים נַפְשׁוֹ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה בְּתִכְלִית. וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי יְסוֹד דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה הוּא. עֲזִיבַת הַחֵטְא וְקַבָּלָה עַל לְהַבָּא. אָמְנָם אֵינוֹ דּוֹמֶה הַתְּשׁוּבָה בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. לִשְׁאָר עֲבֵרוֹת וּמְצוֹת מַעֲשִׂיּוֹת. אֲשֶׁר בְּקַל יוּכַל הָאָדָם לְקַבֵּל עַל עַצְמוֹ לִהְיוֹת זָהִיר בְּמִצְוָה. וְלִפְרֹשׁ מִן הַחֵטְא. לֹא כֵן בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. אֲשֶׁר שָׁרְשָׁם הוּא בְּפְנִימִיּוּת הַלֵּב. וְנִדְרָשׁ עַל זֶה עָמָל וְהִתְבּוֹנְנוּת רַב. לְעָקֹר מִשָּׁרֶשׁ אֵיזֶה מִדָּה שֶׁאֵינֶנָּה רְצוּיָה:

וְהִנֵּה בְּדַרְכֵי קְנִיַּת הָעֲנָוָה. שָׁנִינוּ בְּאָבוֹת פֶּרֶק ד' רַבִּי לֵוִיטַס אִישׁ יַבְנֶה אוֹמֵר מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה. וְעַיֵּן לְהָרַמְבַּ"ם שָׁם בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה שֶׁכָּתַב זֶה לְשׁוֹנוֹ. רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְהַכְרִיחַ נַפְשְׁךָ עַד שֶׁתַּרְחִיק מִמֶּנָּה הַנַּאֲוָה. בְּחָשְׁבְךָ בְּאַחֲרִית

הַגּוּף וְהוּא שׁוּבוֹ רִמָּה עַיִן שָׁם. הֲרֵי שֶׁדֶּרֶךְ קִנְיַת הָעֲנָוָה הוּא. הַהִתְבּוֹנְנוּת בְּאַחֲרִית הָאָדָם. כִּי סוֹפוֹ רִמָּה וְתוֹלֵעָה. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר מִסְלַת יְשָׁרִים פֶּרֶק כ"ג בְּדַרְכֵי קִנְיַת הָעֲנָוָה. שֶׁהוּא הַהִתְבּוֹנְנוּת עַל עִנְיָנִים שׁוֹנִים כוּ'. כִּי בִּהְיוֹת הָאָדָם מִסְתַּכֵּל בִּפְחִיתוּת חָמְרוֹ כוּ'. וּכְשֶׁיִּחָשֵׁב כְּמוֹ כֵן שֶׁבְּסוֹף כָּל גְּדֻלָּתוֹ יָשׁוּב לְעָפָר מַאֲכָל לְתוֹלַעַת. כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּכָּנַע גַּאוֹנוֹ. כִּי מַה טּוֹבוֹ וּמַה גְּדֻלָּתוֹ וְאַחֲרִיתוֹ בּוּשָׁה וּכְלִמָּה עַיִן שָׁם:

וְעַל כֵּן הֶחְסִיד הַזֶּה שֶׁנִּכְשַׁל בְּרִפְיוֹן מִדַּת הָעֲנָוָה. וְרָצָה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וּלְהַשְׁלִים נַפְשׁוֹ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה בְּתַכְלִית. הָיָה עָלָיו לְהִתְבּוֹנֵן בְּדַרְכֵי הַמּוּסָר. בִּפְחִיתוּת וְשִׁפְלוּת הָאָדָם. שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה בְּעֵת אַחֵר הָיָה אֶפְשָׁרִיּוֹת לִהְיוֹת עָמֵל בְּדַרְכֵי הִתְבּוֹנְנוּת הַנִּזְכָּר לְעֵיל בְּהֶמְשֵׁךְ זְמַן מָה. אוּלָם כַּאֲשֶׁר הָעֵת הָיָה עֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה. רָצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה וּלְמַהֵר לְהַשְׁלִים נַפְשׁוֹ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. עוֹד בַּלַּיְלָה הַזֶּה. טֶרֶם קוּמוֹ לַבֹּקֶר מִשְׁפָּט בְּיוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא. עַל כֵּן רָאָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּאֶמְצָעִים הַיּוֹתֵר חֲזָקִים. לְהַגְבִּיר דַּרְכֵי הַהִתְבּוֹנְנוּת מִשְׁפָּלוּת וּפְחִיתוּת הָאָדָם. שֶׁיַּעֲשֶׂה רֹשֶׁם וְיִפְעֹל כָּל עֹז עַל לוּחַ לִבּוֹ:

וְעַל כֵּן הָלַךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת. בֵּית מוֹעֵד לְכָל חַי וְסוֹף כָּל הָאָדָם. אֲשֶׁר שָׁם הוּא מֻכְשָׁר בְּיוֹתֵר לְהִתְפַּעֵל מֵהֵר מִדַּרְכֵי הַהִתְבּוֹנְנוּת הַנִּזְכָּר לְעֵיל. שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה וְאַחֲרִיתוֹ בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. וְלִקְנוֹת מֵהֵר עֲנָוָה וְשִׁפְלוּת הָרוּחַ בְּתַכְלִית. וּמֵעַתָּה לֹא יִפָּלֵא אֵפוֹא מַה שֶּׁהָלַךְ וְלָן בְּבֵית הַקְּבָרוֹת. כִּי כָּל מַה שֶּׁהָיָה נָחוּץ לָהֶם לַעֲבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבִפְרָט לְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כָּל עֵצָה וְכָל תַּחְבּוּלָה שֶׁבָּעוֹלָם:

פרק כז

בַּגְּמָרָא שַׁבָּת דַּף ל"א זֶה לְשׁוֹנָהּ, אָמַר רָבָא בְּשָׁעָה שֶׁמַּכְנִיסִין אָדָם לַדִּין, אוֹמְרִים לוֹ נָשָׂאתָ וְנָתַתָּ בֶּאֱמוּנָה. קִבַּעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה כוּ', צָפִית לִישׁוּעָה פִּלְפַּלְתָּ בַּחָכְמָה, הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וַאֲפִלּוּ הָכִי אִי יְרֵאַת ה' אוֹצָרוֹ אִין אִי לֹא לֹא, מָשָׁל לְאָדָם שֶׁאָמַר לְשָׁלּוּחוֹ. הַעֲלֵה לִי כּוֹר חִטִּים לָעֲלִיָּה, הָלַךְ וְהֶעֱלָה לוֹ, אָמַר לוֹ עֵרַבְתָּ לִי בָּהֶן קַב חֻמְטִין, אָמַר לוֹ לָאו אָמַר לוֹ מוּטָב אִם לֹא הֶעֱלִיתָה עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י קַב חֻמְטִין אֶרֶץ מְלֵחָה וּמְשַׁמֶּרֶת אֶת הַפֵּרוֹת מֵהַתְלִיעַ עַיִן שָׁם:

וְהִנֵּה לְפִי סְגְנוֹן הַמָּשָׁל שֶׁאָמַר לוֹ מוּטָב אִם לֹא הֶעֱלִיתָ, נִרְאֶה בְּהַנִּמְשָׁל דְּאִם אֵין יְרֵאַת ד' אוֹצָרוֹ, מוּטָב לוֹ שֶׁלֹּא לָמַד כְּלָל, יִפָּלֵא מְאֹד כִּי לֹא מַשְׁמַע כֵּן בְּכָל הַשַּׁ"ס, וְאַף שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּבְרָכוֹת דַּף י"ז, דְּכָל הָעוֹשֶׂה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא, כְּבָר פֵּרְשׁוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת, דְּהַיְנוּ שֶׁאֵינוֹ לוֹמֵד אֶלָּא לְקַנְטֵר חֲבֵרָיו עַיִן שָׁם, וְאַף גַּם זֶה הֲרֵי אָמְרוּ רַק נוֹחַ לוֹ

שֶׁלֹּא נִבְרָא וְלֹא בָּא לָעוֹלָם כְּלָל, אוּלָם מֵאַחַר שֶׁנִּבְרָא אֵינוֹ בָּן חוֹרִין לְהִבָּטֵל מִשּׁוּם מִצְוָה, וְחָלִילָה לוֹמַר כִּי כָּל מִי שֶׁאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם, מוּטָב שֶׁלֹּא יִלְמֹד כְּלָל:

הִנֵּה בְּמִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה יֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי עִנְיָנִים, אֶחָד לִמּוּד הַתּוֹרָה, שֵׁנִי יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה, מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה הוּא מִן הַכָּתוּב וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם וְהַטּוּר וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ בְּרֵישׁ הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב בְּתַלְמוּד תּוֹרָה כו' שֶׁנֶּאֱמַר וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה עַיֵּן שָׁם, וְהִנֵּה לְמִצְוָה זוֹ שֶׁל לִמּוּד הַתּוֹרָה, כָּל מַה שֶּׁלּוֹמֵד מְקַיֵּם הַמִּצְוַת עֲשֵׂה וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, הֵן מִקְרָא אוֹ מִשְׁנָה גְּמָרָא הֲלָכוֹת וְאַגָּדוֹת שֶׁכֵּלָן נִתְּנוּ לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וּכְמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ בָּזֶה בְּסֵפֶר נֶפֶשׁ הַחַיִּים שַׁעַר ד' פֶּרֶק ו' עַיֵּן שָׁם, וְאַף שֶׁלֹּא יוּכַל לְפַסֵּק דִּין מִתּוֹךְ מִקְרָא אוֹ מִשְׁנָה וְכָל שֶׁכֵּן מִן אַגָּדָה, בְּכָל זֹאת יוֹצֵא יְדֵי מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה:

אוּלָם הַגֶּדֶר הַשֵּׁנִי בְּמִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה, הוּא יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה, וְהוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּקִדּוּשִׁין דַּף ל', וְשִׁנַּנְתָּם שֶׁיִּהוּ דִּבְרֵי תּוֹרָה מְחֻדָּדִים בְּפִיךָ, שֶׁאִם יִשְׁאַל לְךָ אָדָם דָּבָר, אַל תְּגַמְגֵּם וְתֹאמַר לוֹ אֶלָּא אֶמֹר לוֹ מִיָּד, שֶׁנֶּאֱמַר אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחוֹתִי אָתְּ, וְאוֹמֵר קָשְׁרֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ כו', וְאוֹמֵר חִצָּיךְ שְׁנוּנִים כו', וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י יִהוּ מְחֻדָּדִים בְּפִיךָ, חֵזֶר עֲלֵיהֶם וּבְדֹק בְּעֻמְקָם, שֶׁאִם יִשְׁאָלְךָ אָדָם לֹא תִּצְטָרֵךְ לְגַמְגֵּם כו', אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחוֹתִי אָתְּ שֶׁתְּהֵא בָּקִי בָּהּ כַּאֲחוֹתְךָ שֶׁאֲסוּרָה לְךָ עַיֵּן שָׁם:

יְסוֹד הַמִּצְוָה הַזֹּאת כּוֹלֵל שְׁנֵי פְּרָטִים, אֶחָד הַיְדִיעָה לְרַכֵּשׁ לוֹ הַבְּקִיאוּת בְּכָל חֶלְקֵי הַתּוֹרָה, שֶׁיִּהְיֶה תַּלְמוּדוֹ שָׁגוּר בְּפִיו, שֵׁנִי הוּא הַיְכֹלֶת, לְהִתְחַכֵּם בַּתּוֹרָה לְחַדֵּד הַשֵּׂכֶל לְשַׁנְּנוֹ וּלְהֵישִׁירוֹ שֶׁיּוּכַל לִישָּׂא וְלִיתֵּן בְּמִלְחֲמָתָהּ שֶׁל תּוֹרָה, וְלַעֲקֹר הָרִים בְּפִלְפּוּלוֹ, וּשְׁתֵּי אֵלֶּה כְּנוּפֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשֵׁם סִינַי וְעוֹקֵר הָרִים, וְזֶהוּ נִכְלָל גַּם בַּכָּתוּב שֶׁהֵבִיאוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּגְּמָרָא קִדּוּשִׁין הַנִּזְכָּר לְעֵיל, כָּתְבֵם עַל לוּחַ לִבֶּךָ, זֶהוּ יְסוֹד הַבְּקִיאוּת, חִצָּיךְ שְׁנוּנִים, זֶהוּ הַפִּלְפּוּל וְהַחֲרִיפוּת, וְהִנֵּה לִיסוֹד יְדִיעַת הַתּוֹרָה הוּא דָּוְקָא לִמּוּד הַגְּמָרָא וְהַפּוֹסְקִים, וְאֵינוֹ יוֹצֵא בְּלִמּוּד אַחֵר כַּמּוּבָן, וְגַם סֵדֶר הַלִּמּוּד יִהְיֶה בְּעִנְיָן שֶׁיַּגִּיעַ לְמַטָּרָתוֹ, כִּי לֹא כָּל הַמְקוֹמוֹת שָׁוִוֹת, וּכְבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשִׁלְהֵי בָּבָא בַּתְרָא דַּף קע"ה, אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל הָרוֹצֶה שֶׁיַּחְכִּים יַעֲסֹק בְּדִינֵי מָמוֹנוֹת כו' עַיֵּן שָׁם:

תַּכְלִית הַמִּצְוָה שֶׁל יְדִיעַת הַתּוֹרָה, הוּא לֵידַע דִּינֵי הַתּוֹרָה וּמִשְׁפָּטֶיהָ עַל בּוּרְיָן שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הֲלָכָה בְּרוּרָה בְּכָל מָקוֹם, אֵיךְ לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה וְעַיֵּן לְהָרַמְבַּ"ם וְהַטּוּר וְשֻׁלְחָן עָרוּךְ בְּהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְחַיָּב לְשַׁלֵּשׁ אֶת זְמַן לְמִידָתוֹ שְׁלִישׁ בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב כו', וּשְׁלִישׁ יָבִין וְיַשְׂכִּיל כו', וְיוֹצִיא דָּבָר מִדָּבָר וְיַדָּמֶה דָּבָר לְדָבָר כו' עַד שֶׁיֵּדַע כו', וְהֵיאַךְ יוֹצִיא הָאִסּוּר וְהַמֻּתָּר כו', וְעִנְיָן זֶה הוּא הַנִּקְרָא גְּמָרָא עַיֵּן שָׁם, וְהִנֵּה כְּכָל

אֲשֶׁר יַרְבֶּה לְהִתְחַכֵּם וּלְהִתְעַצֵּם בַּמִּקְצוֹעוֹת הָאֵלּוּ בִּבְקִיאוּת וַחֲרִיפוּת, כֵּן יָבִין וְיַשְׂכִּיל יוֹתֵר בִּידִיעַת מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה. לְחַדֵּשׁ דִּינִים מִדַּעְתּוֹ וּלְהַכְרִיעַ בֵּין הַשִּׁיטוֹת, וְסוֹף הַתַּכְלִית הוּא לְהַגִּיעַ לְמַעֲלַת הַהוֹרָאָה בִּבְחִינָה נַעֲלָה, לְהוֹרוֹת הוֹרָאָה לְעַצְמוֹ וְלַאֲחֵרִים, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ שֶׁאִם יִשְׁאַלְךָ אָדָם כּוּ׳:

וְהִנֵּה יֵשׁ יִרְאֵי ד׳ טוֹעִין וְחוֹשְׁבִין, כִּי עִקַּר נְחִיצַת שֶׁל יְכֹלֶת הַלִּמּוּד, הוּא רַק לְמִי שֶׁרוֹצֶה לְהַגִּיעַ לְהוֹרָאָה לְהוֹרוֹת הוֹרָאָה לָרַבִּים. אוּלָם מִי שֶׁהוּא בּוֹדֵד בְּמוֹעֲדוֹ, יוֹכַל לִהְיוֹת עוֹבֵד אֶת ד׳ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, גַּם שֶׁלֹּא יִהְיֶה גָּדוֹל בַּתּוֹרָה כָּל כָּךְ, אוּלָם בֶּאֱמֶת הוּא טָעוּת, כִּי גַּם כָּל אָדָם לְעַצְמוֹ, מִי שֶׁרוֹצֶה לֵילֵךְ בְּדַרְכֵי ד׳ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְלִשּׁוֹם דְּרָכָיו עַל פִּי דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה, כָּל מַה שֶּׁיּוֹסִיף דַּעַת וְיִתְחַכֵּם יוֹתֵר, כֵּן יוּכַל לְקַיֵּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בְּיִתְרוֹן הֶכְשֵׁר. גַּם הָאָדָם לְעַצְמוֹ צָרִיךְ לִהְיוֹת בָּקִי בְּכָל הַתּוֹרָה, וְלִהְיוֹת לוֹ לֵב נָבוֹן וְשֵׂכֶל חָרִיף, לְמַעַן שֶׁיּוּכַל לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה, עַל פִּי גְּדֵרֵי מִשְׁפְּטֶיהָ, גַּם חֵלֶק הַתּוֹרָה שֶׁל חֹשֶׁן מִשְׁפָּט וְאֶבֶן הָעֶזֶר צָרִיךְ לִהְיוֹת שְׁגוּרִים בְּפִיו לְעַצְמוֹ לְמַעֲשֶׂה, וְאַדְמוֹ״ר זצוק״ל הֶרְאָה לָנוּ כַּמָּה דּוּגְמָאוֹת בָּזֶה:

וְכַאֲשֶׁר נַשְׂכִּיל בֵּינָה נִמְצָא כִּי יֵשׁ דְּבָרִים שֶׁהַתּוֹרָה לְמֵלְאוֹת הַמַּטָּרָה שֶׁל מִצְוַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עִנְיָן לְמִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה וּכְמוֹ בְּטוּל הַזְּמַן. כִּי לְשֵׁם יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה שֶׁהוּא יְכֹלֶת הַלִּמּוּד, רַשַּׁאי לְבַטֵּל זְמַן לֵילֵךְ מֵעִיר לְעִיר, גַּם לְהַרְחִיק נְדוֹד לְחַפֵּשׂ אַחַר רַב גָּדוֹל לְבַקֵּשׁ תּוֹרָה מִפִּיו, וּלְקַבֵּל מִמֶּנּוּ דַּרְכֵי הַלִּמּוּד וְהָעִיּוּן. וְכֵן לְבַלּוֹת זְמַן עַל עִתּוֹת מְנוּחָה וְשֵׁנָה, מַה שֶּׁנָּחוּץ לוֹ לְפִי טִבְעוֹ. שֶׁיִּהְיֶה אַחַר כָּךְ דַּעְתּוֹ צְלוּלָה עָלָיו בְּיוֹתֵר לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּעֹמֶק הָעִיּוּן, אֲשֶׁר כָּל זֶה לֹא הָיָה עִנְיָן לְמִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה בִּלְבַד כַּמּוּבָן:

וְכֵן גַּם גּוּף הָעִנְיָן שֶׁל הַפִּלְפּוּל וְהַחִדּוּד, הוּא רַק לְשֵׁם יְכֹלֶת הַלִּמּוּד שֶׁל יְדִיעוֹת הַתּוֹרָה, וּכְבָר הִתִּירוּ חֲכָמֵינוּ זַ״ל לוֹמַר לְפָעָמִים לִפְנֵי הַתַּלְמִידִים דָּבָר שֶׁאֵינוֹ לְפִי הָאֱמֶת, כְּדֵי לְחַדֵּד אֶת הַתַּלְמִידִים שֶׁיִּתְּנוּ לֵב לְהָשִׁיב, וְכַמְבֹאָר בְּנִדָּה דַּף מ״ה וְאַף רַבִּי עֲקִיבָא לֹא אֱמָרָהּ אֶלָּא לְחַדֵּד בָּהּ אֶת הַתַּלְמִידִים, וְכָל זֶה אֵינוֹ עִנְיָן לְמִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה לְבַד:

וְהִנֵּה עֶצֶם מִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה לְבַד, הִיא כִּשְׁאָר כָּל הַמִּצְוֹת, וְאֵין לָהּ יִחוּס כְּלָל לְיִרְאַת ד׳, כִּי כָּל שֶׁעָה וְכָל רֶגַע שֶׁהוּא לוֹמֵד הוּא מְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל וְהָגִיתָ כּוּ׳, וּכְמוֹ שֶׁאֵין יִחוּס לִשְׁאָר מִצְוֹת כְּמוֹ שׁוֹפָר סֻכָּה וְלוּלָב לְיִרְאַת ד׳ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אֲכָן לְגֶדֶר הַלִּמּוּד לְמַלְאוֹת הַמִּצְוָה שֶׁל יְדִיעַת הַתּוֹרָה, וְהוּא לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל וּלְהִשְׁתַּלֵּם בְּחָכְמַת הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר הַיְסוֹד בָּהּ לֵידַע מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה לְהַגִּיעַ לְמַדְרֵגַת הַהוֹרָאָה, לְהוֹרוֹת בֵּין דָּם לְדָם וּבֵין דִּין לְדִין, לָזֶה מֻכְרָח וְנָחוּץ דַּוְקָא שֶׁיִּהְיֶה יִרְאַת ד׳ אוֹצָרוֹ, כִּי בְּלֹא יִרְאַת ד׳ תּוּכַל לִהְיוֹת חָכְמָתוֹ לוֹ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל עָוֹן, הִנֵּה מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ, כְּבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ

זַ"ל בְּשַׁבָּת דַּף ל"א כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ תוֹרָה וְאֵין בּוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם דּוֹמֶה לְגִזְבָּר כוּ' בְּהֵי עַיִל עַיִן שָׁם וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י יִרְאַת שָׁמַיִם דּוֹמֶה כוּ', כָּךְ אִם יֵרֵא שָׁמַיִם הוּא נַעֲשֶׂה חָרֵד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, וְאִם לָאו אֵינוֹ חָשׁ לְתוֹרָתוֹ עַיִן שָׁם, וּלְפִי זֶה אִם אֵין יִרְאַת ה' אוֹצָרוֹ, כָּל מַה שֶּׁמַּרְבֶּה לְהִתְחַכֵּם לֵידַע הָאָסוּר וְהַמֻּתָּר וְאֵינוֹ נִזְהָר יִגְדַּל עָנְשׁוֹ:

וּמַה גַּם לְהוֹרוֹת הוֹרָאָה לָרַבִּים, הִנֵּה יִרְאַת ד' מֻכְרָח לוֹ בְּיוֹתֵר, לְמַעַן שֶׁיַּעֲמֹל לְהִשְׁתַּלֵּם כָּל צָרְכּוֹ בְּמִשְׁפַּט הַהוֹרָאָה, אָכֵן בְּלֹא יִרְאַת ד' יוּכַל לִהְיוֹת בְּכָלָל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּגְּמָרָא עֲבוֹדָה זָרָה דַּף י"ט, כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה זֶהוּ תַּלְמִיד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה, וְכֵן צָרִיךְ לִהְיוֹת מִיִּרְאֵי הוֹרָאָה, וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ז', לְעוֹלָם יִרְאֶה דַּיָּן עַצְמוֹ, כְּאִלּוּ חֶרֶב מֻנַּחַת לוֹ בֵּין יַרְכוֹתָיו, וְגֵיהִנֹּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו, אִם כֵּן הֲרֵי צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה פַּחַד אֱלֹקִים לְנֶגֶד עֵינָיו:

וְכֵן לְעִנְיַן מַדְרֵגַת הַהוֹרָאָה צָרִיךְ לִהְיוֹת מֻכְתָּר בִּשְׁלֵמוּת וּמַעֲלוֹת הַמִּדּוֹת, שֶׁיִּהְיֶה מֻשְׁלָל מִכָּל רָצוֹן וּנְגִיעָה עַצְמִית, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אדמו"ר זצוק"ל בְּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר תְּבוּנָה לְעִנְיַן בַּקָּשַׁת הָאֱמֶת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הַטָּהֳרָה — הִיא אֲשֶׁר יְכַנּוּהָ הַחֲכָמִים בְּשֵׁם הַכָּרָה מַדָּעִית, וְחַכְמֵי הַמּוּסָר בְּשֵׁם הִתְפַּשְׁטוּת הַגַּשְׁמִיּוּת, הַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׂכֶל בּוֹדֵד בְּלִי הַרְכָּבָתוֹ עִם יֶתֶר כֹּחוֹת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר בְּהָאָדָם, כִּי זוּלַת זֹאת נִטְעֵית כֹּחוֹת הַנְּפָשִׁיּוֹת הֵמָּה מְסֻכִּים מַבְדִּילִים בֵּינוֹ לְבֵין הַכָּרַת הָאֱמֶת כוּ' וְהַנְּטִיָּה תִּעָקֵמֶהּ לִצְעֹד בְּדֶרֶךְ עֲקַלְקַלּוֹת:

גַּם כִּי יִהְיֶה שָׁוֶה בְּעֵינָיו, בֵּין אִם כָּבָר הוֹצִיא הַדָּבָר מִפִּיו אוֹ לֹא הוֹצִיא, וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם עָלוּל לִשְׁגִיאָה לִפְעָמִים, לֹא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם נְגִיעָה וְרָצוֹן לְהִתְאַמֵּץ לַעֲמֹד עַל דַּעְתּוֹ, וּלְהַחֲזִיק אֶת דְּבָרָיו, מֵאַחַר שֶׁכְּבָר הוֹצִיא מִפִּיו, וְלֹא יֵבוֹשׁ לַחֲזֹר מִדְּבָרָיו, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ אֲשֶׁר חָכְמֵינוּ זַ"ל לֹא בּוֹשׁוּ לַחֲזֹר מִדְּבָרֵיהֶם, וְלִדְרֹשׁ בָּרַבִּים בְּרַם דְּבָרִים שֶׁאָמַרְתִּי לִפְנֵיכֶם טָעוּת הֵן בְּיָדִי: **וְכֹה** אָמַר אדמו"ר זצוק"ל, מִי לָנוּ גָּדוֹל מִמּוֹרֵנוּ וְרַבֵּנוּ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד רשכבה"ג מָרָנָא **צְבִי הִירְשׁ בְּרוֹדָא** זצוק"ל הגאבד"ק סַאלַאנְט, וְלִפְעָמִים הָיָה פּוֹסֵק שְׁאֵלָה בְּהֵלְכוֹת טְרֵפוֹת עַל תַּרְנְגֹלֶת, וְהַשּׁוֹאֵל שָׁב לְבֵיתוֹ עִם הַשְּׁאֵלָה, אִם אַחַר כָּךְ הָיָה נִרְאֶה לִי אֵיזֶה פְּקָפּוּק בְּהוֹרָאָתוֹ, הָיָה מְצַוֶּה לְהָבִיא לְפָנָיו הַשְּׁאֵלָה בַּחֲזָרָה לְעַיֵּן בָּהּ שֵׁנִית:

אָכֵן בְּלֹא יִרְאַת ד' וּשְׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת. יוּכַל לִהְיוֹת נֶאֱחָז בְּסִבָּךְ כַּמָּה קְלָקוּלִים וּמְכְשׁוֹלִים, כִּי כַּמָּה נְגִיעוֹת מְדַרְכֵי הַמִּדּוֹת יוּכְלוּ לְפָעָמִים לְשַׁחֵד אֶת שִׂכְלוֹ וּלְהַטּוֹתוֹ עֲקַלְקַלּוֹת, וְאִם לִפְעָמִים יִשְׂגֶּה בַּהוֹרָאָה יֵבוֹשׁ מִלַּחֲזֹר בּוֹ, וְיִתְאַמֵּץ לְהַחֲזִיק אֶת דְּבָרָיו, וְלִכְוֹף אֶת הָהָר כַּנִּגִּית עַל הוֹרָאָתוֹ, וְלִפְעָמִים גַּם אִם יוֹצִיא מִפִּיו בִּלְבַד, יִתְאַמֵּץ לְהַחֲזִיק אֶת דְּבָרָיו. מִבְּלִי לְהוֹדוֹת עַל הָאֱמֶת:

וְכָל זֶה הוּא עָוֹן גָּדוֹל, כִּי הִנֵּה הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ הוּא שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, וְכָל הֶעָמֵל שֶׁיַּעֲמֹל הָאָדָם לְפַסֵּק אֵיזֶה דִּין וּמִשְׁפָּט, אוֹ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּאֵיזֶה הֲלָכָה, הוּא רַק לֵידַע וּלְהַשְׂכִּיל לְהַשִּׂיג רְצוֹן ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּדִבְרֵי תּוֹרָתוֹ, כִּי כָּל הַתּוֹרָה הוּא חָכְמָתוֹ וּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, אוּלָם אִם אֵיזֶה נְגִיעָה תּוֹלִיךְ אוֹתוֹ שׁוֹלָל, וְיִרְצֶה לְהַתְעוֹת אֶת שִׂכְלוֹ לְהַטּוֹת אוֹתוֹ לְחֻפְצוֹ, לְפַסֵּק אֵיזֶה דִּין, אוֹ לְפָרֵשׁ אֵיזֶה הֲלָכָה עַל פִּי דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ, אַף כִּי לִבּוֹ יוֹדֵעַ כִּי הָאֱמֶת אֵינוֹ כֵן, הֲרֵי הוּא בּוֹזֶה תּוֹרָה חֲדָשָׁה מִשִּׂכְלוֹ, וְהוּא הֵרוּס יְסוֹדֵי הַדָּת רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בָּזֶה כַּמּוּבָן. וְכֵן בִּלֹּא יִרְאַת ד' וּשְׁלֵמוּת הַמִּדּוֹת, יֵבוֹשׁ לְהִתְיַשֵּׁב לְפָעָמִים עִם זוּלָתוֹ בְּאֵיזֶה דִּין וְהוֹרָאָה, וְלִפְעָמִים אַף עִם מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְכֵן יִתְעַצֵּל לִפְעָמִים מִלִּהְיוֹת מָתוּן בַּדִּין וְלִטְרֹחַ לְהַעֲמִיק עַד שֶׁיִּהְיֶה בָּרוּר לוֹ הַדָּבָר:

כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר כִּי לְמַלְאוֹת הַתַּכְלִית שֶׁל יְדִיעַת הַתּוֹרָה, וְהוּא לֵידַע הֲלָכָה בְּרוּרָה לְהוֹרוֹת לְעַצְמוֹ וְלַאֲחֵרִים, עַל זֶה מֻכְרָח שֶׁיִּהְיֶה יִרְאַת ד' אוֹצָרוֹ, וּבְלֹא זֶה יוּכַל לָבֹא לִידֵי כַּמָּה קִלְקוּלִים וּמְכְשׁוֹלִים רַבִּים, וּלְהַחֲרִיב עוֹלָם מָלֵא:

וְהִנֵּה לְעִנְיַן מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל וְהָגִיתָ כוּ', הַתַּכְלִית הוּא מִיָּד, כִּי בְּכָל שָׁעָה וְרֶגַע שֶׁהוּא לוֹמֵד הוּא מְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה, אוּלָם דַּרְכֵי הַלִּמּוּד לִידִיעַת הַתּוֹרָה, לְמַלְאוֹת הַמִּצְוָה שֶׁל וְשִׁנַּנְתָּם שֶׁיִּהְיֶה דִּבְרֵי תּוֹרָה מְחֻדָּדִים בְּפִיו, וְהוּא לְהִשְׁתַּלֵּם בְּחָכְמַת הַתּוֹרָה, לְרַכֵּשׁ לוֹ יְדִיעוֹת וּלְחַדֵּד הַשֵּׂכֶל שֶׁיּוּכַל לְפַלְפֵּל בְּחָכְמָה וְלֵב נָבוֹן לִסְבָּרָא יְשָׁרָה, לֹא בְּשָׁעָה אַחַת יִוָּלֵד זֶה הַתַּכְלִית, כִּי אִם בְּהֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן בְּהַרְבֵּה יָמִים וְשָׁנִים, וּכְפִי עָמְלוֹ וִיגִיעָתוֹ כֵּן יַגִּיעַ לַתַּכְלִית הַנִּרְצֶה, נִמְצָא כִּי דַּרְכֵי הַלִּמּוּד וְהֶעָמֵל לִידִיעַת הַתּוֹרָה הוּא עַל לְהַבָּא, וְהוּא בְּדִמְיוֹן כְּמִי שֶׁמַּכְנִיס תְּבוּאָה לָאוֹצָר, שֶׁיִּהְיֶה מָזֹן שָׁם זְמַן רַב, עַד עֵת שֶׁיִּתְיַקֵּר הַתְּבוּאָה וְיִמְצָא פְּרִי רֶוַח הַרְבֵּה, כֵּן הוּא מִי שֶׁעָמֵל בִּידִיעַת הַתּוֹרָה, לֶאֱסֹף וְלִכְנֹס עִנְיַן חָכְמָה וָדַעַת, לְהַכְנִיס בְּאוֹצָרוֹ תָּמִיד, עַד עֵת קֵץ שֶׁיֵּצֵא הַתַּכְלִית:

וּכְבָר נִתְבָּאֵר כִּי הַרְבֵּה דְּבָרִים שֶׁהֻתְּרוּ לְשֵׁם מִצְוָה שֶׁל יְדִיעַת הַתּוֹרָה, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה עִנְיָן לְשֵׁם מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה לְבַד, כְּמוֹ יְסוֹד דַּרְכֵי הַפִּלְפּוּל לְחִדּוּדֵי, וְהַרְבֵּה בְּטוּל הַזְּמַן מַה שֶּׁיּוּכַל לִהְיוֹת מִכֹּחַ דַּרְכֵי יְדִיעַת הַתּוֹרָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה אִם יִרְאַת ד' הִיא אוֹצָרוֹ. הֲרֵי הִגִּיעַ לַתַּכְלִית הַנִּרְצֶה בִּשְׁלֵמוּת, וּכְדַאי הוּא לְפָנָיו כָּל דְּבַר הַפִּלְפּוּל וְהַחִדּוּד וּבְטוּל הַזְּמַן, וּבְכֵן יְהִי לִבּוֹ שָׁמֵחַ מִכָּל עָמְלוֹ לְקַיֵּם מִצְוַת וְשִׁנַּנְתָּם, לֵאמֹר לַחָכְמָה אֲחוֹתִי, וְלִהְיוֹת הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ, אוּלָם אִם אֵין יִרְאַת ד' אוֹצָרוֹ, אַף כִּי הוּא יוֹדֵעַ לְהָבִין וּלְהוֹרוֹת, בְּכָל זֹאת לֹא הִגִּיעַ לַתַּכְלִית הַנִּרְצֶה, כִּי חָכְמָתוֹ תּוּכַל לִהְיוֹת לוֹ לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, אִם־כֵּן לֹא הָיָה כְּדַאי לְפָנָיו כָּל עֵסֶק הַפִּלְפּוּל וְהַחִדּוּד וּבְטוּל הַזְּמַן, לִהְיוֹת עוֹקֵר הָרִים בְּפִלְפּוּלוֹ, וְהַלְוַאי הָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה תָּמִיד רַק לְקַיֵּם הַמִּצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל וְהָגִיתָ כוּ':

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשָׁעָה שֶׁמַּכְנִיסִין אָדָם לַדִּין, אוֹמְרִים לוֹ קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה כוּ', פִּלְפַּלְתָּ בַּחָכְמָה הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וַאֲפִלּוּ הָכִי אִי יְרַאת הִיא אוֹצָרוֹ אִין אִי לֹא לֹא מָשָׁל כוּ', אָמְנָם לֹא כְּוָונוּ בָּזֶה עַל עֶצֶם מִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה שֶׁל מִצְוַת עֲשֵׂה וְהָגִיתָ כוּ', כִּי אֵין לָהּ יְחוּס עִם יְרַאת ד' כְּמוֹ שֶׁאֵין עִנְיָן לִשְׁאָר מִצְוֹת עִם יְרַאת ד' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ, אוּלָם זֶה סוֹבֵב עַל הַשְּׁאֵלָה פִּלְפַּלְתָּ בַּחָכְמָה הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וְעַל זֶה אוֹמֵר אִי יְרַאת ד' אוֹצָרוֹ אִין אִי לֹא לֹא, כִּי אִם אֵין יְרַאת ד' אוֹצָרוֹ, לֹא הִגִּיעַ לְהַתַּכְלִית, כִּי חָכְמָתוֹ הוּא לוֹ עוֹד לְמַכְשׁוֹל עָוֹן, אִם־כֵּן מוּטָב שֶׁלֹּא פִּלְפֵּל כְּלָל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְעַל זֶה מְכֻוָּן מְאֹד הַמָּשָׁל לְמִי שֶׁאָמַר לִשְׁלוּחוֹ הַעֲלֵה לִי כּוֹר חִטִּים לַעֲלִיָּה, הָלַךְ וְהֶעֱלָה לוֹ, אָמַר לוֹ עֵרַבְתָּ לִי בָּהֶן קַב חֻמְטִין, אָמַר לוֹ לְאוֹ אָמַר לוֹ מוּטָב אִם לֹא הֶעֱלִיתָ, כִּי הִנֵּה מַה שֶּׁהֶעֱלָה כּוֹר חִטִּים לַעֲלִיָּה, הוּא בְּעַל כָּרְחוֹ לְהַנִּיחַ בָּאוֹצָר עַל זְמַן רַב עַד שֶׁיִּתְיַקֵּר הַתְּבוּאָה אוֹ לִשְׁאָר מַטָּרָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ, אוּלָם אִם לֹא עֵרֵב בָּהֶן קַב חֻמְטִין וְאֶפְשָׁר שֶׁהַתְּבוּאָה יִתְלַיַּע. אָמַר מוּטָב שֶׁלֹּא הֶעֱלִיתָ, וְהָיָה אוֹכֵל אוֹתָם אוֹ מוֹכֵר מִיָּד מִשֶּׁיִּתְלַיַּע הַתְּבוּאָה, וְכֵן הַדָּבָר בְּדִרְכֵי הַלִּמּוּד שֶׁל יְדִיעַת הַתּוֹרָה, לְפַלְפֵּל בַּחָכְמָה וּלְהָבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר. שֶׁהוּא בְּדִמְיוֹן לְהַכְנִיסוֹ לְאוֹצָר עַל לְהַבָּא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, אוּלָם אִין אֵין יְרַאת ד' אוֹצָרוֹ, וְחָכְמָתוֹ תּוֹכַל לִהְיוֹת לוֹ לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוֹל עָוֹן, אִם־כֵּן מוּטָב הָיָה שֶׁלֹּא פִּלְפֵּל וְלֹא הֵבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר וְלֹא בִּטֵּל שׁוּם זְמַן לְהַכְנִיס לְאוֹצָר כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, רַק הָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה תָּמִיד בִּפְשׁוּטֵיהּ, לְקַיֵּם הַמִּצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל וְהָגִיתָ אֲשֶׁר הַתַּכְלִית הוּא מִיָּד כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְזֶהוּ שֶׁשּׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ כַּסֵּדֶר, קָבַעְתָּ עִתִּים לַתּוֹרָה, הוּא מִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה, פִּלְפַּלְתָּ בַּחָכְמָה הֵבַנְתָּ דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, הוּא יְדִיעַת הַתּוֹרָה מֵהַכְּתוּב וְשִׁנַּנְתָּם, וְעַל זֶה אָמַר וַאֲפִלּוּ הָכִי אִי יְרַאת ד' אוֹצָרוֹ אִין אִי לֹא לֹא מָשָׁל לְאָדָם כוּ' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק כח

בַּגְּמָרָא תַּעֲנִית דַּף כ"ה תָּנוּ רַבָּנָן כוּ' שׁוּב מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שֶׁיָּרַד לִפְנֵי הַתֵּבָה, וְאָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע בְּרָכוֹת וְלֹא נַעֲנָה. יָרַד רַבִּי עֲקִיבָא אַחֲרָיו וְאָמַר אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אַתָּה כוּ' וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים. הֲוֵי מְרַנְּנֵי רַבָּנָן. יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לֹא מִפְּנֵי שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה, אֶלָּא שֶׁזֶּה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו, וְזֶה אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. הֲלֹא הַמִּדָּה הַזֹּאת שֶׁל מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו בִּלְבַד, תַּסְפִּיק לְהַגְדִּיל מַעֲלַת רַבִּי עֲקִיבָא עַל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. כִּי יְדוּעַ כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַמִּדָּה הַזֹּאת. עַד שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּגְמָרָא רֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף י"ז. כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו. שֶׁנֶּאֱמַר נוֹשֵׂא עָוֹן וְעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְאֵיךְ אָמְרָה הַבַּת קוֹל לֹא מִפְּנֵי שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה:

וְשָׁמַעְנוּ מִפֶּה קָדוֹשׁ אדמו"ר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל שֶׁאָמַר לְיַשֵּׁב, כִּי הִנֵּה בַּגְּמָרָא שַׁבָּת דַּף ל' אִיתָא, תָּנוּ רַבָּנָן לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עִנְוְתָן כְּהִלֵּל, וְאַל יְהֵא קַפְּדָן כְּשַׁמַּאי כוּ', וְעַיֵּן שָׁם בַּגְּמָרָא שֶׁסִּפְּרוּ כַּמָּה מַעֲשִׂיּוֹת מֵעִנְוְתָנוּתוֹ שֶׁל הִלֵּל וְקַפְּדָנוּתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי עַיֵּן שָׁם, וְהִנֵּה הָעוֹלָם חוֹשְׁבִין כִּי מַעֲלָתוֹ שֶׁל הִלֵּל הָיְתָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִמַּעֲלַת שַׁמַּאי. כַּיָּדוּעַ כַּמָּה מְשֻׁבָּח מִדַּת הָעֲנָוָה. וְכַמָּה גָּרוּעַ מִדַּת הַקַּפְדָנוּת. וְכַמְבֹאָר בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּשַּׁ"ס. וְעַל כֵּן בְּעוֹלָם הָאֱמֶת בְּלִי סָפֵק מַדְרֵגָתוֹ שֶׁל הִלֵּל גָּבוֹהַּ יוֹתֵר מִמַּדְרֵגָתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי:

אָכֵן בֶּאֱמֶת זֶהוּ טָעוּת. כִּי הִנֵּה לִכְאוֹרָה יֵשׁ לְהִתְפַּלֵּא וּלְהִשְׁתּוֹמֵם עַל סִבַּת קַפְּדָנוּתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי. הֲלֹא יָדוּעַ כִּי כָּל בַּעֲלֵי חָכְמַיְנוּ זַ"ל. אַף דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים. וּמַה גַּם דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ דּוֹמִים לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מַמָּשׁ. וְקִיְּמוּ כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וְכָל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁבָּעוֹלָם, וּמֵעַתָּה מֵאַיִן נוֹלַד סִבַּת קַפְּדָנוּתוֹ שֶׁל שַׁמַּאי. הַאִם מֵאֲשֶׁר הָיָה קַפְּדָן בְּטֶבַע. אוּלָם הָכִי יְבָאֵר מִשַּׁמַּאי לְכִבּשׁ אֶת מִדּוֹתָיו וּלְהַטוֹתָם לְחֶפְצוֹ לְהִשְׁתַּלֵּם בְּמִדַּת הָעֲנָוָה:

אוּלָם בְּאוּר הָעִנְיָן הוּא. כִּי זֶה הָיְתָה מִסִּבַּת מַחְלֹקֶת שַׁמַּאי וְהִלֵּל בְּדַרְכֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי כְּמוֹ שֶׁנֶּחְלְקוּ שַׁמַּאי וְהִלֵּל בְּכָל הַתּוֹרָה. כֵּן נֶחְלְקוּ בְּדַרְכֵי הָעֲבוֹדָה. אִם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. אוֹ לִכְבּוֹד הַתּוֹרָה צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת. שַׁמַּאי הָיָה סָבוּר כִּי עַל פִּי דֶּרֶךְ הַתּוֹרָה, צָרִיךְ אָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת לִכְבּוֹד הַתּוֹרָה. וְהִלֵּל הָיָה סְבִירָא לֵיהּ כִּי לְעוֹלָם צָרִיךְ אָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. וְכָל אֶחָד הֶחֱזִיק בְּדַעְתּוֹ וְהִתְנַהֵג עַל פִּי שִׁיטָתוֹ. אָמְנָם אִם שַׁמַּאי הָיָה סָבוּר כְּהִלֵּל. שֶׁעַל פִּי הַתּוֹרָה צָרִיךְ אָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. גַּם הוּא הָיָה עָנָו כְּהִלֵּל. וְכֵן אִם הִלֵּל הָיָה סְבִירָא לֵיהּ שֶׁעַל פִּי הַתּוֹרָה צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת גַּם הוּא הָיָה קַפְּדָן כְּשַׁמַּאי. אַךְ בְּמִקְרֶה נִהְיְתָה הַדָּבָר. כִּי שַׁמַּאי הָיָה סְבִירָא לֵיהּ שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת לִכְבּוֹד הַתּוֹרָה. וְהִלֵּל הָיָה סָבוּר לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. וְכָל אֶחָד הִתְנַהֵג עַל פִּי שִׁיטָתוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה בִּיבָמוֹת דַּף י"ג פְּלִיגֵי בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. אִם צָרַת עֶרְוָה מֻתֶּרֶת לְהִתְיַבֵּם. דְּבֵית שַׁמַּאי מַתִּירִין הַצָּרוֹת לְאַחִים וּבֵית הִלֵּל אוֹסְרִין. וּבַגְּמָרָא שָׁם אָמַר שְׁמוּאֵל כִּי עָשׂוּ בֵּית שַׁמַּאי כְּדִבְרֵיהֶם עַיֵּן שָׁם. וְהֵינוּ שֶׁהָיוּ נוֹהֲגִין לְיַבֵּם צָרַת עֶרְוָה. וְהִנֵּה אֲנַן קַיְמָא לַן הֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל. וּלְפִי זֶה לְפִי הֲהֲלָכָה מִי שֶׁמְּיַבֵּם צָרַת עֶרְוָה. הוּא פּוֹגֵעַ בְּאִסּוּר כָּרֵת שֶׁל אֵשֶׁת אָח. וּבָנָיו הֵם מַמְזֵרִים. וְהִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי בְּכָל זֹאת בֵּית שַׁמַּאי עָצְמָם שֶׁעָשׂוּ כְּדִבְרֵיהֶם וְיִבְּמוּ צָרַת עֶרְוָה. לֹא הָיָה לָהֶם שׁוּם עָוֹן כְּלָל. וְלֹא הָיוּ נִדּוֹנִים כְּפוֹגְעִים בְּאִסּוּר עֶרְוָה בְּשׁוֹגֵג. כִּי פְּסַק הֲהֲלָכָה שֶׁפְּסָקוּ חָכְמֵינוּ זַ"ל אַחַר כָּךְ כְּבֵית הִלֵּל. לֹא הָיָה שַׁיָּךְ לְבֵית שַׁמַּאי עָצְמָם שֶׁאָמְרוּ הֲלָכָה כְּמוֹתֵנוּ. וְעַל פִּי הַתּוֹרָה הָיוּ צְרִיכִים לִנְהֹג כִּסְבָרָתָם. אָמְנָם לֹא זוֹ בִּלְבַד שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם שׁוּם עָנְיָן מֵעָוֹן שׁוֹגֵג. אֲכָן הִנֵּה בְּלִי סָפֵק אוֹתָן שֶׁעָשׂוּ כְּדִבְרֵיהֶן

וְיִבְמוּ צָרַת עֶרְוָה. עוֹד הִנֵּה שְׂכָרָם אִתָּם, כִּי בְּעוֹלָם הָאֱמֶת הֵם מְקַבְּלִים שָׂכָר בְּעַד מִצְוֹת יְבוּם לְפִי דַּעְתָּם. אָכֵן אַחֲרֵי אֲשֶׁר פָּסְקוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל הֲלָכָה בְּכָל מָקוֹם כְּבֵית הִלֵּל. הִנֵּה עַתָּה מִי שֶׁמְיַבֵּם צָרַת עֶרְוָה חַיָּב כָּרֵת. וְנִדּוֹן בְּגֵיהִנֹּם כְּכָל חַיָּבֵי כְּרִיתוֹת:

וְכֵן הוּא בְּעִנְיַן הַמַּחֲלֹקֶת שַׁמַּאי וְהִלֵּל. בְּדֶרֶךְ הָעֲבוֹדָה אִם לְהִתְנַהֵג בְּקַפְּדָנוּת לְכְבוֹד הַתּוֹרָה. אוֹ לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. וְכָל אֶחָד נָהַג כְּפִי שִׁיטָתוֹ. הִנֵּה שַׁמַּאי מְקַבֵּל שָׂכָר בְּעַד קַפְּדָנוּתוֹ. כְּמוֹ שֶׁהִלֵּל מְקַבֵּל שָׂכָר בְּעַד מִדַּת עֲנָוָתָנוּתוֹ. אַחֲרֵי כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם עַל פִּי הַתּוֹרָה. נִמְצָא כִּי מַעֲלָתוֹ שֶׁל הִלֵּל לֹא הָיָה גְּדוֹלָה כְּלָל מִמַּעֲלַת שַׁמַּאי. וְשָׁם בְּעוֹלָם הָאֱמֶת הַמָּה תְּקוּעִים זֶה אֵצֶל זֶה. וּמִתְעַנְּגִים בְּנֹעַם זִיו הָעֶלְיוֹן כָּל אֶחָד בְּעַד הַנְהָגָתוֹ לְפִי שִׁיטָתוֹ. אָכֵן אַחֲרֵי אֲשֶׁר חֲכָמֵינוּ זַ"ל פָּסְקוּ כְּהִלֵּל. וְאָמְרוּ לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עְנָוְתָן כְּהִלֵּל. וְאַל יְהֵא קַפְּדָן כְּשַׁמַּאי. הִנֵּה עַתָּה מִי שֶׁמִּתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת. עָוֹנוֹ גָּדוֹל מְאֹד:

הוּא הַדָּבָר מַה שֶּׁיְּצָתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לֹא מִפְּנֵי שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה. אֶלָּא שֶׁזֶּה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. וְזֶה אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. אֲשֶׁר לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. מַה זֶּה בֶּאֱמֶת כִּי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֹא הָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. הֵכִי יִפָּלֵא מִמֶּנּוּ לְהַטּוֹת מִדּוֹתָיו לְחֻמְרָא וּלְהִיוֹת מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. אוּלָם לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן שַׁפִּיר. כִּי הִנֵּה יָדוּעַ כִּי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הָיָה שָׁמוּתִי הָיָה מִתַּלְמִידֵי שַׁמַּאי. וְהָיָה סְבִירָא לֵיהּ לַהֲלָכָה כְּשַׁמַּאי שֶׁצָּרִיךְ אָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הַקַּפְּדָנוּת לְכְבוֹד הַתּוֹרָה. וְעַל כֵּן לֹא הָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. אוּלָם רַבִּי עֲקִיבָא הָיָה מִתַּלְמִידֵי הִלֵּל. וְהָיָה סְבִירָא לֵיהּ כְּהִלֵּל שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָעֲנָוָה. וְעַל כֵּן הָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. נִמְצָא כִּי בֶּאֱמֶת לֹא הָיָה רַבִּי עֲקִיבָא גָּדוֹל מֵרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. אַחֲרֵי כִּי כָּל אֶחָד הָיָה מִתְנַהֵג לְפִי שִׁיטָתוֹ כַּאֲשֶׁר נִרְאֶה לוֹ עַל פִּי הַתּוֹרָה:

אָמְנָם מַה שֶּׁאָמְרָה הַבַּת קוֹל. כִּי לְכָךְ לֹא נַעֲנָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְרַבִּי עֲקִיבָא נַעֲנָה וְיָרְדוּ גְּשָׁמִים. מִפְּנֵי שֶׁזֶּה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. וְזֶה אֵינוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. הָעִנְיָן הוּא כִּי הִנֵּה יָדוּעַ דַּרְכֵי הַנְהָגַת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עִם בְּרִיּוֹתָיו. לְהִתְנַהֵג עִמָּהֶם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל שַׁבָּת דַּף קנ"א כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם. וְכֵן כָּל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו. וְלָזֹאת לְהִתְפַּלֵּל עַל צָרַת הַצִּבּוּר. וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לַעֲבֹר עַל פְּשָׁעָם וְלַעֲנוֹת לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. מְסֻגָּל לָזֶה מִי שֶׁהוּא בְּעַצְמוֹ מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. יִתְקַבֵּל תְּפִלָּתוֹ לְרָצוֹן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר הִתְפַּלְּלוּ עַל הַגְּשָׁמִים. הִנֵּה רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁמִּדָּתוֹ הָיָה בְּדֶרֶךְ הִלֵּל לִהְיוֹת מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. עַל כֵּן נַעֲנָה מִן הַשָּׁמַיִם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. אָכֵן רַבִּי אֱלִיעֶזֶר שֶׁמִּדָּתוֹ הָיָה בְּדֶרֶךְ שַׁמַּאי וְלֹא הָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. אִם אָמְנָם כִּי יְקֻבַּל שָׂכָר הָרַבֵּה גַּם עַל זֶה מַה

שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְפִי שִׁיטָתוֹ. אוּלָם כַּאֲשֶׁר סוֹף סוֹף לְפִי שִׁיטָתוֹ לֹא הָיָה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. עַל כֵּן אֵין זֶה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה לַעֲבֹר עַל פִּשְׁעֵי צִבּוּר וּלְכָךְ לֹא נַעֲנָה. וְזֶה שֶׁאָמְרָה הַבַּת קוֹל לֹא מִפְּנֵי שֶׁזֶּה גָּדוֹל מִזֶּה. אֶלָּא שֶׁזֶּה מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו כוּ' לְכָךְ נַעֲנָה מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק כט

נֶעְתַּק מֵהַקְדָּמָה לְסֵפֶר תְּבוּנָה וְנִשְׁמַט הַדְּבָרִים הַשַּׁיְכִים רַק לְהַדְפָּסַת הַסֵּפֶר:

אָבוֹת (פֶּרֶק ב' מִשְׁנָה ב') וְכָל הָעֲמֵלִים עִם הַצִּבּוּר יִהְיוּ עֲמֵלִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם. לֹא אָמְרָה הַמִּשְׁנָה יִהְיֶה כַּוָּנָתָם לְשֵׁם שָׁמַיִם. בָּזֹאת נָאוֹת לְבָאֵר כִּי הַתּוֹסָפוֹת בִּבְרָכוֹת (י"ז) הִקְשׁוּ עַל הָא דְּאָמְרִינַן (שָׁם) לְעוֹשִׂים לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לְעוֹשֵׂיהֶם לָעוֹשִׂים לִשְׁמָהּ וְלֹא לָעוֹשִׂים שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ מֵהָא דְּאָמְרִינַן לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ. וְיֵשׁ לְיַשֵּׁב קֻשְׁיָתָם דְּהִנֵּה בְּכָל מִצְוָה יֵשׁ גְּדָרִים מֻגְבָּלִים בְּאֹפֶן עֲשִׂיָתָהּ עַל פִּי הַתַּלְמוּד וְהַפּוֹסְקִים וְאִם תֵּצֵא מִגְּדָרָהּ וּגְבוּלָהּ אֵינָנָּה מִצְוָה — לְפִי עֶרְךְ יְצִיאָתָהּ מִגְּבוּלָהּ — כְּמַאֲמָרָם ז"ל (יְרוּשַׁלְמִי הֲבִיאוֹ הָרֹא"ש בְּפֶרֶק כֹּל שָׁעָה) אֶלָּה הַמִּצְוֹת אִם עֲשָׂאָן כְּמִצְוָתָן מִצְוָה וְאִם לָאו אֵינָהּ מִצְוָה. וְלִפְעָמִים לֹא יֵלְכוּ אֲחוֹרֵי יָד מֶרְכַּז הַנְּטִיָּה עִם גֶּדֶר הָעֲשִׂיָּה עַד אֲשֶׁר תִּוָּלֵד הִתְנַגְּדוּת חֲזָקָה. וְאִם תִּגְבַּר כֹּחַ הַנְּטִיָּה לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה עַל פִּיהָ אֵינָנָּה מִצְוָה. הֲיַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיִּקַּח אָדָם לוּלָב נָאֶה וְגַם יָפֶה לְהִתְגַּדֵּר קֶבָל עִם בְּחֹרוֹן הַגֶּדֶר לָכֶם? בְּוַדַּאי עָנְשׁוֹ גָּדוֹל כִּי בִּטֵּל מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְזֶה מְדֻקְדָּק קְצָת בִּלְשׁוֹן הַגְּמָרָא לְעוֹשִׂיהָ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא לְעוֹשֵׂיהֶם הֵינוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה הַמִּצְוָה בְּגִדְרָהּ הָאֲמִתִּי. לָעוֹשִׂים לִשְׁמָהּ הֵינוּ שֶׁעוֹשִׂים בְּזֶה הָאֹפֶן כְּמוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה מִי שֶׁכַּוָּנָתוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֲשֶׁר זֹאת מֻרְכָּזוֹ הָעִקָּרִי לְהַשְׁקִיף הֵיטֵב עַל גְּבוּלֵי גֶּדֶר הַמִּצְוָה לְהִלְכוֹתֶיהָ. וְלֹא לָעוֹשִׂים שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ הֵינוּ שֶׁיִּתְנַהֵג בְּמַעֲשֶׂה עַל פִּי נְטִיָּתוֹ — וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הָאָדָם לְנַהֵל מַעֲשָׂיו עַל פִּי נְטִיָּתוֹ כֵּן יִתְרַחֵק הָלְאָה מִבְּחִינַת לִשְׁמָהּ — אָכֵן כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לְחֹק נִצָּב לְהִתְנַהֵג בְּמַעֲשָׂיו עַל פִּי חֻקִּים וְכָל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יְזִיזֻנּוּ. אִם כִּי כַּוָּנָתוֹ אֵינָנָּה לְשֵׁם שָׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר יוֹסִיף בְּטִיב מַעֲשָׂיו וְיַחֲזִיק בָּהֶם כֵּן תֶּחֱלַשׁ נְטִיָּתוֹ — בְּהֵיוֹת לְפְעָמִים הַמַּעֲשֶׂה תִּתְנַגֵּד לְהַכַּוָּנָה וְתִתְגַּבֵּר עָלֶיהָ — וְיָבוֹא לִלְשְׁמָהּ. וְזֶה מְדֻקְדָּק בִּלְשׁוֹן הַגְּמָרָא לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ:—

כֵּן הַדָּבָר גַּם בְּהֶעָמֵל עִם הַצִּבּוּר. אוּלַי לֹא הֶעֱמִיסָה עָלֵינוּ הַמִּשְׁנָה לִהְיוֹת דַּוְקָא הַכַּוָּנָה רְצוּיָה לְשֵׁם שָׁמַיִם רַק שֶׁהֶעָמֵל יִהְיֶה עַל תְּכוּנַת הַמִּתְעַמֵּל לְשֵׁם שָׁמַיִם בְּלִי נְטִיַּת הָרְצוֹן רַק כְּפִי הַנָּאוֹת לַצִּבּוּר כַּדָּת וְכַהֲלָכָה:—

וְהַיּוֹתֵר גְּדוֹלָה אֲלַי הִיא בַּקָּשַׁת תּוֹרַת הָאֱמֶת — אֲנִי בַּחֲלוֹמִי בְּעֵת עִסְקִי לְצָרְכֵי הַגּוּ. אֲדַבְּרָה בְּרַעְיוֹנוֹת מְקֻשְׁקָשׁוֹת בְּלִי סְדָרִים אֶת אֲשֶׁר נִקְרָה אֶצְלִי מִכְּבָר וְעַל יַד הַבִּקֹּרֶת הַחֲזָקָה אֶסְמֹךְ לְדַבֵּר דִּבְרֵי בֶּטַח כִּי אִם שָׂגִיתִי הַבִּקֹּרֶת תְּיַשֵּׁר דַּרְכִּי — מַה הִיא הָאֱמֶת? לֹא עַל הַפַּשְׁטוּת לְבַדּוֹ יִהְיֶה הָאֱמֶת כִּי הַפַּשְׁטוּת אֵינוֹ אֶלָּא סָעִיף מִדַּרְכֵי הָרְאָיוֹת וְעַל פִּי הָרֹב קֻשְׁיוֹת הַחֲמוּרוֹת הַנּוֹלָדוֹת מֵהַרְכָּבוֹת הַקּוֹדְמוֹת מְשֻׁלָּבוֹת בְּשִׁלּוּב חָזָק (בַּל יִנָּתְקוּ בְּנִקְלָה כִּי אֵין לְבַקֵּשׁ מוֹפֵת אֲשֶׁר הַקְּדָמוֹתָיו מְשֻׁלָּב לְבַל יִנָּתְקוּ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן בַּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר הַמִּלְחָמוֹת) עוֹמְדִים הָכֵן לְלַחֹם נֶגֶד הַפַּשְׁטוּת וְלָהֲזִיזָה. כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּדִבְרֵי הַתַּלְמוּד בְּהַאַקִּימְתוֹת. וּבְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ בַּעֲלֵי הַתּוֹסָפוֹת אֲשֶׁר לְאוֹרָם נֵלֵךְ תָּמִיד. גַּם לֹא בַּחִדּוּשׁ הַקָּצָר יִתְמַךְ הָאֱמֶת. כִּי יֵשׁ דָּבָר קָצָר וְהַקְּדָמוֹתָיו מְשֻׁלָּבִים בְּשִׁלּוּב פּוֹרֵחַ בָּאֲוִיר עַד אֲשֶׁר גַּם רֵיחַ הָאֱמֶת אֵין בּוֹ. וְיֵשׁ מַאֲמַר אָרֹךְ וְהַקְּדָמוֹתָיו מְשֻׁלָּבִים בְּשִׁלּוּב נָכוֹן אֲזַי בְּחֶדֶר הָאֱמֶת יָבוֹא. אִם כִּי נִצְרָךְ לְבַקּוּר רַב וּלְחִפּוּשׂ יְתֵרָה בִּהְיוֹת שְׁלִיבוֹתָיו רַבִּים. וְאָז לִפְעָמִים גַּם בְּהִנָּתֵק אַחַת מֵהֶנָּה בְּסֵפֶר הָאֱמֶת בַּל יִכָּתֵב. גַּם לֹא עַל יְדֵי חֵפֶץ הָאָדָם לְתוּר אַחֲרֵי תּוֹרַת הָאֱמֶת יִבְנֶה הָאֱמֶת לְהָבִיא בְּחַדְרָהּ אֶת אֲשֶׁר יוֹרֵנוּ שִׂכְלוֹ. וּמִקְרָא מִלֵּא דִּבֵּר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי ב') אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף (קְאִי עַל הַתּוֹרָה כְּהַתְחָלַת הַפְּסוּקִים בְּנִי כוּ' וְכִמְבֹאָר בַּיַּלְקוּט בְּמָקוֹמוֹ) וּבְבַקֶּשֶׁת הַכֶּסֶף אֵין דַּי בְּחֵפֶץ הָאָדָם לְבַד רַק אִם יִמְצָא לוֹ הַהֲכָנוֹת הַשַּׁיְכִים לְבַקֶּשְׁתּוֹ. כֵּן גַּם בְּבַקֶּשֶׁת בְּבַקֶּשֶׁת הַתּוֹרָה. וּבְיֶתֶר שְׁאֵת כִּי בַּכֶּסֶף הַיְסוֹד הִיא עֵזֶר אֱלֹקִי. וּבַתּוֹרָה הַיְסוֹד הֲכָנוֹת הָאָדָם (אִם מֵעַצְמוֹ אִם מֵאֲחֵרִים) וְאָז יַזְהִיר עָלָיו גַּם נֹגַהּ עֶלְיוֹן. כִּי לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא וְהַתּוֹרָה נְתוּנָה לִבְנֵי אָדָם. אָכֵן לֹא בִּשְׁבִיָּה הִיא אֶצְלָם לְהִתְנַהֵג בָּהּ כְּחֶפְצָם רַק כְּבַעַל דַּעַת יְשָׁרָה לְהָקִים הַסְּבוֹת הַטִּבְעִיּוֹת הַמּוֹבִילִים לְהַמְסוֹבָב. הִיא יְדִיעַת הָאֱמֶת. וּבִכְלָל לְבַקֶּשֶׁת תּוֹרַת הָאֱמֶת שְׁנֵי יְסוֹדוֹת לָהּ. הַיְכֹלֶת בְּטִבְעִי. וְהַטָּהֳרָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ — הַיְכֹלֶת — הִיא הַבְּקִיאוּת הַגְּדוֹלָה בְּהַקְּדָמוֹת וְהִתְבּוֹנָה הַיְתֵרָה בְּשֵׂכֶל יָשָׁר וְחַד לִבְנוֹת הַרְכָּבוֹת חֲזָקוֹת כִּרְאִי מוּצָק. וְאַחַר הָעִיּוּן הָרַב עַל כָּל הַצְּדָדִים לְבָרֵר הָאֱמֶת. — הַטָּהֳרָה — הִיא אֲשֶׁר יְכַוּנֵהוּ הַחֲכָמִים בְּשֵׂם הַכָּרָה מַדְּעִית וְחָכְמֵי הַמּוּסָר בְּשֵׂם הִתְפַּשְׁטוּת הַנַּפְשִׁמִיּוּת הַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה הַשֵּׂכֶל בּוֹדֵד בְּלִי הַרְכָּבָתוֹ עִם יֶתֶר כֹּחוֹת הַנְּפָשׁוֹת אֲשֶׁר בְּהָאָדָם. כִּי זוֹלַת נְטִיַּת כֹּחוֹת הַנְּפָשִׁיּוֹת הֵמָּה מְסָכִים מַבְדִּילִים בֵּינוֹ לְבֵין הַכָּרַת הָאֱמֶת. אֲשֶׁר גַּם שִׁקּוּל דַּעַת הַיָּשָׁר בְּעוֹזְרָהּ. וְהַנְּטִיָּה תְּעַקְּמָהּ לְצַעַד בְּדָרְךָ עֲקַלְקַלּוֹת. מְקוֹר הַיְכֹלֶת — אֶת אֲשֶׁר נָאֱצַל מִתְּבוּנַת רַבִּים גְּדוֹלִים חִקְרֵי לֵב כַּאֲשֶׁר הֶסְכֵּן בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְהַקַּדְמוֹנִים רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל — וְיסוֹד הַטָּהֳרָה — כָּשֵׁר יִשְׁוּוּ כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁית בְּמִשְׁקָל אֶחָד לִשְׁנֵי הַצְּדָדִים. וְהַשֵּׂכֶל יַעֲמֹד נִצָּב בְּאֵין מַכְרִיעַ. וְאָז ד' הַטּוֹב לֹא יִמְנַע טוֹב לַהוֹלְכִים בְּתָמִים (בַּהֲכָנָה הַנִּדְרֶשֶׁת) לְהָאִיר עֵינֵיהֶם בְּמָאוֹר תּוֹרָתוֹ. וְאוּלַי נוּכַל לְהַעֲמִיס הַדָּבָר בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל (סוֹטָה דַּף כ"ב) **יִרְא**

אֶת ד' בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם שׁוֹנִים אַל תִּתְעָרֵב אָמַר רַבִּי יִצְחָק אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹנִים הֲלָכוֹת. **כִּי מִצְוַת הַתּוֹרָה הִיא. לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי הַמֶּלֶךְ גַּם בְּאֵין רוֹאֶה וְאֵין יוֹדֵעַ כְּמַאֲמָרָם ז"ל דִּינָא דְמַלְכוּתָא דִּינָא. יַעַן כָּל מְקוֹר הָאֱמֶת בְּיָדוֹ בְּתַכְלִית הַשְׁלֵמוּת. הַיְכֹלֶת וְהַטָּהֳרָה וְעֵזֶר אֱלֹקִי כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ד'**. כֵּן גַּם בְּיִרְאַת ד' הִיא הַתּוֹרָה עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת (עַיֵּן בָּבָא בַּתְרָא דַּף ט"ז תְּפַר יִרְאָה כוּ' בָּרָא לוֹ תּוֹרָה כוּ') יְסוֹדָהּ הַיְכֹלֶת וְהַטָּהֳרָה וְאָז יְסַיְּעֵהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ מִשָּׁמַיִם. וְעִם שׁוֹנִים אֵלּוּ שֶׁשּׁוֹנִים הֲלָכוֹת בְּלִי תַּלְמוּד אַל תִּתְעָרֵב:

אַחַת הִיא אֲשֶׁר חָכְמֵי הַמּוּסָר הָרְחִיקוּהָ מִלָּבוֹא בְּקָהָל יִשְׂרָאֵל הִיא הַפִּלְפּוּל וּלְדַעְתִּי נָהֲפֹךְ הַדָּבָר. הַפִּלְפּוּל הוּא יְסוֹד גָּדוֹל וְחָזָק לְבַקֶּשֶׁת הָאֱמֶת וְכִמְעַט בְּלִעֲדֵהּ לֹא תָּקוּם לִשְׁתֵּי עֲלוֹת. הָאַחַת. הַשֵּׂכֶל הֶעָמֹק וְהַיָּשָׁר אֲשֶׁר הוּא יְסוֹד הָרֹאשׁ (אַחַר יְסוֹד הָעִקָּר גָּדֵל הַבְּקִיאוּת) לְמַטְרַת הָאֱמֶת. הַחוֹב וְהַהֶכְרֵחַ לְהַרְחִיבוֹ לְחַדְּדוֹ וּלְהֵישִׁירוֹ (אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ) אֲשֶׁר כְּמַעַט בְּלִתְּי אֶפְשָׁר עַל יְדֵי בְּחִינַת הָאֱמֶת הַמֻּגְבָּל מִכָּל צַד. אָכֵן עַל־יְדֵי הִתְבּוֹנְנוּת בְּפִלְפּוּל הַתּוֹרָה. וּבְיַד הָאָדָם לְהַרְחִיבָהּ כְּחֻפְצוֹ. בְּאֹפֶן שֶׁיֵּלֵךְ עַל דְּבַר הַנָּאֶה וְהַיָּפֶה מְאִירַת עֵינַיִם. תְּיַשֵּׁר וּתְחַדֵּד שֵׂכֶל הָאָדָם וְאָז אִם יִלְוֶה גֹּדֶל הַבְּקִיאוּת. בְּיָדוֹ (לְפִי עֶרְכּוֹ) לְחַפֵּשׂ הָאֱמֶת. הַשֵּׁנִיָּה, הִיא אֲשֶׁר חָזְקָה עָלַי יַד הַנִּסָּיוֹן בַּיְלָדוּתִי בְּהִיוֹתִי אָסוּר בִּלְמוּד הַמּוּסָר וּמִשְׁפָּטָיו [1] גָּמַרְתִּי בְּדַעְתִּי לְכוּף יִצְרִי (אֲשֶׁר הִשְׁתּוֹקְקָה לְהַרְאוֹת פִּלְפּוּלִי נֶגֶד בְּנֵי גִילִי) לַעֲזֹב לְגַמְרֵי דִּבֵּר הַפִּלְפּוּל וְרַק אֶל הָאֱמֶת יִהְיֶה מַבָּטִי (נַעַר הָיִיתִי מְקוֹם הָאֱמֶת לֹא יָדַעְתִּי כִּי רְחוֹקָה מִמֶּנִּי כִּרְחוֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב) עַל פִּי צִיּוּרִי אָז. הַפַּשְׁטוּת. הַקִּצּוּר. וְהַחֵפֶץ לְדָרֹשׁ הָאֱמֶת. בַּהֲלִיכָתִי בַּמֵּצַב הַלָּזוֹ הַשְׁקָפָתִי בְּעַיִן חוֹדֶרֶת כִּי הַתְּשׁוּקָה לְהַרְאוֹת כֹּחַ שִׂכְלִי פָּרְצָה גְּבוּל הָאֱמֶת וַתַּתְעֶה אֶת שִׂכְלִי לְהַטּוֹת הָאֱמֶת אֶל חֻפְצֵי וְהָאֱמֶת בְּרִצּוֹן תְּכוֹנֵן. אָז אָמַרְתִּי טוֹב טוֹב לִי לְהַתִּיר לִי בְּאֵין חֶשֶׁשׁ וְיִרְאָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּפִלְפּוּלִים (כַּאֲשֶׁר הִתִּירוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל לְחִדּוּדָא) לְמַעַן תִּהְיֶה שִׂכְלִי חָפְשִׁי מִשִּׁבְּית הַיֵּצֶר. וְכָל כָּךְ גָּדַל הָרַעְיוֹן הַזֶּה אֶצְלִי עַד אֲשֶׁר רָחֲקָה נַפְשִׁי לְהַאֲמִין (אִם לֹא לִיחִידֵי סְגֻלָּה) כִּי יִתְיַצֵּב הָאָדָם בְּטָהֳרַת הַשֵּׂכֶל לְבַל יַטֵּהוּ אֶל הָרְצוֹן לֵאמֹר כִּי זֶהוּ שֵׂכֶל מְזֻקָּק. בִּלְתִּי אִם יֵצֵא חָפְשִׁי לְהַגִּיד פִּלְפּוּלִים כִּרְצוֹנוֹ בְּאֵין מַפְרִיעַ: **בְּזֹאת** אִם כִּי הַחוֹב פְּרוּשָׁה לִלְמוּד הַתּוֹרָה גַּם בְּאֵין דֶּרֶךְ מוֹצֵאת לְבַקֶּשֶׁת הָאֱמֶת וְגַם הָרִשּׁוּת נְתוּנָה לְהוֹרוֹת גַּם בְּלִי מַדְרֵגָה הַנִּשְׁאָה הַלָּזוֹ. בְּכָל זֹאת בְּוַדַּאי הַחוֹב מֻטָּל עַל כָּל לוֹמְדֵי

[1] וְיִצַּקְתִּי מַיִם עַל יְדֵי מוֹרִי הֲרַב מ' **יוֹסֵף זוּנְדֶל** הַיּוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַיִם תִּבָּנֶה וְתִכּוֹנֵן בִּמְהֵרָה, וְעַד כֹּה לֹא הִגַּעְתִּי לְקָרְסָלָיו, הוּא הָיָה שָׂלֵם מֵצַב אַרְצָה טָרוּד בְּרָעְיוֹנֵי הַמִּסְחָר, לְבַקֵּשׁ טָרְפּוֹ כְּדֶרֶךְ בַּעֲלֵי בָּתִּים אֲשֶׁר מְחֵיתָם כְּבֵד לְפָנֵיהֶם, וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה בְּטִרְדָּה גְּדוֹלָה מִדֵּי לְחַיֵּי נַפְשׁוֹ. מִשְׁפֵּט לְמוּדוֹ הָעִקָּרִי הָיָה בְּעִיּוּן הַנִּצְרָךְ לוֹ לְמַעֲשֶׂה, לְמַד הַגְּמָרָא כוּ' הַבַּיִת יוֹסֵף וְכָל הָאַחֲרוֹנִים בְּעִיּוּן, וּבְיוֹתֵר הָעִיּוּן הַגָּדוֹל בְּבֵאוּרֵי הַגְּרַ"א ז"ל, וּכְשֶׁלָּמַד הַסַּעִיף שַׁלְחָן עָרוּךְ אוֹ הָעִנְיָן עִם כָּל אֲבִיזְרֵיהוּ, הָיָה הַצִּיּוּר לְפָנָיו כְּמוֹ שֶׁבָּא הַדִּין לְפָנָיו לְמַעֲשֶׂה. וְעַיֵּן וְחַקֹּר הֵיטֵב מִשְׁפָּטוֹ עַד שֶׁהֶעֱמִידוֹ לְפִסְקָ נַצָּב, וְאָז חָזַר פַּעֲמַיִם רַבּוֹת עַד שֶׁהָיוּ בְּיָדוֹ כְּמַנָּח בְּקוּפְסָא, כָּל לְמוּדוֹ בְּתַנָ"ךְ גְּמָרָא מִדְרָשִׁים זֹהַר הַיְסוֹד לְחַפֵּשׂ יְדִיעַת הַמַּעֲשֶׂה, וְעַל כָּל אֵלֶּה גֹּדֶל הַיְגִיעָה לְיַשֵּׁר הַמִּדּוֹת וּלְחוֹבַת הַלְּבָבוֹת, הֶאֱרַכְתִּי מְעַט בְּמַעֲלַת אָדָם הַגָּדוֹל הַלָּזֶה, (אוֹר עוֹלָם לְפִי הַשְׁעָרָתִי), יְאֵרִיךְ ד' יָמָיו וּשְׁנוֹתָיו לְמַעַן יִשְׁמְעוּ הַבַּעֲלֵי בָּתִּים וְיִלְכוּ בְּאָרְחוֹתָיו.

תּוֹרָה — וְגַם לְבַעֲלֵי בָּתִּים הַקּוֹבְעִים עִתִּים לַתּוֹרָה — לְחַפֵּשׂ גַּם אָל דְּבַר אֱמֶת כַּמַּטְמוֹנִים וְהָאֱמֶת מֵאַיִן תִּמָּצֵא? הַאִם יִטֹּל נֹאד שֶׁל קֶמַח עַל כְּתֵפוֹ וְיֵלֵךְ אֶל אִישׁ הָאֶשְׁכּוֹל אֲשֶׁר יִקְבְּצוּ בּוֹ כָּל הַמַּעֲלוֹת הַנִּדְרָשׁוֹת לִמְצֹא הָאֱמֶת. כו':

עוֹד אַחַת אָמַרְתִּי לְהָעִיר בִּדְבַר אֱמֶת הַנּוֹגֵעַ בְּתַהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת וּסְעִיפֵיהֶם אֲשֶׁר הָאֱמֶת יָקָר מְאֹד לִמְצֹא בָּהֶם לִהְיוֹתָם מֵהַמְפֻרְסָמוֹת נִבְדָּלוֹת מִמַּשְׂכִּלוֹת אֲשֶׁר גִּדְרָם הָאֱמִתִּי הוּא אֱמֶת וְשֶׁקֶר נִתְלִים בְּשֵׂכֶל פָּשׁוּט חָפְשִׁי מִכָּל כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁי (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל) לֹא כֵן הַמְפֻרְסָמוֹת בְּגִדְרָם הָאֲמִתִּי טוֹב אוֹ רַע. מְגֻנֶּה אוֹ נָאֶה. אִם כִּי יְסוֹדָם הוּא הַשֵּׂכֶל הַחָפְשִׁי בְּלִי נְטִיַּת צְדָדִי. בְּכָל זֹאת גַּם כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁי יִתְּנוּ חֵילָם. בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה אֲסוּרִים בְּמַאֲסָר שֵׂכֶל הַחָפְשִׁי לְבַל יִפְרְצוּ גְּבוּל עֶרְכָּם — בָּזֹאת — פְּנִיַּת הַנְּטִיָּה. רוּחַ מְצוּיָה הִיא לְהַטּוֹת הָאֱמֶת אֶל חֶפֶץ נִקְנֶה לֹא אֶל חֶפֶץ טִבְעִי הַנִּטּוּעָה בְּלֵב כָּל אִישׁ יָשָׁר (בִּלְתִּי נִשְׁחָת בְּמִדּוֹתָיו. בְּמַצָּבוֹ הַפְּשׁוּטָה בְּלִי עִנְיָן אוֹ כֹּחַ מוֹשֵׁךְ אוֹ דּוֹחֶה) אֲשֶׁר הֵמָּה יְסוֹדוֹת הָרִאשִׁי וְעַל פִּיהֶן יִבְנֶה הַשֵּׂכֶל הֶקֵּשָׁיו בְּהַרְכָּבָתוֹ הַנְּכוֹחָה:

גַּם הַדִּבּוּר בָּהֶם נִבְדָּל מִבְּמַשְׂכָּלוֹת אֲשֶׁר כְּמַעַט רֵיחַ רַעְיוֹן אוֹ דִּבּוּר מְלִיצִי פּוֹסֵל בָּהֶם. וּבַמִּדּוֹת נַהֲפֹךְ הוּא כְּמַעַט בִּלְתִּי אֶפְשָׁר לְהַצִּיגָם וּלְבָאֲרָם בְּלִי רַעְיוֹן בְּדַרְכֵי הַמְלִיצָה אֲשֶׁר יְסוֹדָם לְהָעִיר כֹּחוֹת נַפְשִׁית הַנִּתְלִים בָּם. וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף הָאָדָם אֶת כֹּחוֹ (אִם בְּיָדוֹ הִיא) לְהַגְבִּיהַּ עוֹף מְלִיצָתוֹ לְבָאֵר הַדָּבָר אֶל נָכוֹן. כֵּן הַטָּעוּת כָּרוּךְ בַּעֲקֵבֶיהָ לְבַל לְכַסּוֹת הַשֶּׁקֶר בְּמְעִיל הַמְלִיצָה. לְצַאת מַה טּוֹב לְהַצִּיג לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ חֵלֶק הַדִּרוּשׁ (אֲשֶׁר הִיא דִּבַּר הַמְלִיצָה לְאֵינוֹ רָגִיל בַּחָכְמָה הַלָּזוֹ בִּגְדָרֶיהָ) וְעֵינֵי רַבִּים יְשׁוֹטְטוּ בָּם בְּבִקֹּרֶת נוֹרָאָה לְהִתְנוֹצֵץ בְּמִדּוֹת (כְּמְעַט יְסוֹד הָרִאשִׁי לְנַפְשִׁי וְגוּפָנִי) דְּבַר אֱמֶת לִמְבַקְּשֶׁיהָ. —:

וְהִנְנִי מוֹצֵא עֹז בְּנַפְשִׁי לְבָאֵר עוֹד דָּבָר יָקָר (לְפִי הַשְׂעָרָתִי) הַנּוֹלֶדֶת מֵחִבּוּר דְּבָרִים הַנִּפְרָדִים בַּסֵּפֶר הַלָּזֶה. לְיַשֵּׁר הַמִּדּוֹת וּלְהַרְגִּילָם לַנַּעַר חַד הַשֵּׂכֶל (אֲשֶׁר בִּכְלַל דְּבַר הַמִּדּוֹת נִצְרָךְ לְהַשְׁקָפָה גְּדוֹלָה אֲצָלוֹ לְבַל יַטֵּהוּ גֹּדֶל שִׂכְלוֹ הַמִּדּוֹת אֶל רְצוֹנוֹ) עוֹדֵנוּ בְּאִבּוֹ טֶרֶם יִנָּגְפוּ רַגְלָיו בְּתַהְפּוּכוֹת הַזְּמַן וְטִרְדּוֹתָיו (בְּאֵיזֶה מַצָּב שֶׁיִּהְיֶה) אֲשֶׁר כָּבֵד לִפְנֵי הָאָדָם לְהִתְלַמֵּד וּלְהִתְרַגֵּל בָּהֶם. וְרַק בִּימֵי הַבַּחֲרוּת אָז יִלְמֹד וְיַרְגִּיל מִדּוֹתָיו בְּמַדְרֵגָה נִפְלָאָה עַד אֲשֶׁר יָבוֹא לְרַגְלֵי הַזְּמַן (לִבּוֹ וְדַעְתּוֹ בַּל עִמּוֹ לְהִתְבּוֹנֵן וּלְהַשְׁקִיף עֲלֵיהֶם) עוֹד יַכּוּ שׁוֹרֶשׁ לְשֵׁאת פְּרִי הַצְלָחָה לְהִתְנַהֵג בְּמִדּוֹת יְשָׁרוֹת וְנִדְרָשׁוֹת בְּמִדָּה נִגְבָּלָה לְפִי תְּכוּנָתוֹ וְעִנְיָנוֹ. וְכַאֲשֶׁר הַלִּמּוּד בְּחָכְמַת הַמְּלְחָמָה הוּא בְּדִיּוּק עֲצוּם וְנוֹרָא אֲשֶׁר כְּמַעַט בִּלְתִּי אֶפְשָׁר לְהֵעָשׂוֹת כֵּן בְּעֵת הַמְּלְחָמָה. כֵּן הַלִּמּוּד בְּחָכְמַת מִלְחֶמֶת כְּבִישַׁת הַמִּדּוֹת לְהַטּוֹתָם וּלְהַרְגִּילָם בַּדֶּרֶךְ הַנְּכוֹחָה. זֹאת מִשְׁפָּטָם לִלְמֹד וּלְהַרְגִּיל בָּהֶם בְּדִיּוּק נָכוֹן. הַגַּם שֶׁלֹּא יֵלְכוּ בִּשְׁלֵמוּתָם בְּעֵת עִסְקוֹ בְּגַלֵּי

יַם הַזְּמַן גַּם כִּי הַדֶּרֶךְ יִהְיֶה צָלֵחָה לְפָנָיו וְאַיֵּה הַחֹמֶר לָשֵׂאת עָלָיו לְמוּד וְהֶרְגֵּל הַמִּדּוֹת הַיְשָׁרוֹת? עִנְיָנָיו בְּעֵרוּב בְּנֵי אָדָם מְעַטִּים הֵמָּה וּנְקָלִים בְּאֵיכוּתָם:

פרק ל

וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גֹּשׁוּ הֵנָּה וְגוֹ' (יְהוֹשֻׁעַ ג') :

בַּמִּדְרָשׁ (בְּרֵאשִׁית רַבָּה פָּרָשָׁה ה'). רַב הוּנָא אָמַר זְקֵנִים בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן. אָמַר רַב אָחָא בַּר חֲנִינָא סְמָכָן בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן. רַבָּנָן אָמְרֵי צִמְצָמָן בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן. אָמַר לָהֶן יְהוֹשֻׁעַ מִמַּה שֶׁהֶחֱזִיקוּ אֶתְכֶם שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן אַתֶּם יוֹדְעִין שֶׁשְּׁכִינָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בֵּינֵיכֶם. הַדָּא הוּא דִכְתִיב (שָׁם) וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ בְּזֹאת תֵּדְעוּן כִּי אֵל חַי בְּקִרְבְּכֶם עַד כָּאן:

טָרֶם נַתְחִיל לְהָפִיחַ רוּחַ פְּנִימִי בְּהַמַּאֲמָר. (גַּם אִם לֹא כִּוְּנוּ לְזֶה רַק שֶׁהָרוּחַ אוֹלַי בַּמִּישׁוֹר יְנַשֵּׁב). נַבִּיעַ נָא בְּמִעַט אֹמֶר וּדְבָרִים בִּכְלַל תְּכוּנַת דַּרְכֵי בְּנֵי הָאָדָם כִּי נִפְרָדִים הֵמָּה: יֵשׁ אֲשֶׁר תְּכוּנָתוֹ טוֹבָה. מִדּוֹתָיו בְּטִבְעוֹ רְצוּיוֹת. וְיֵשׁ לְהֵפֶךְ. כֵּן גַּם בְּאָדָם פְּרָטִי לִפְעָמִים כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ בַּל יֵלְכוּ בְּמִצְעָד שָׁוֶה. אֵיזֶה מֵהֶם יִצְעָדוּ (בְּאֵין מוֹשֵׁךְ וּמְנַהֵל) בְּאֹרַח נְכוֹחָה. וְאֵיזֶה מֵהֶם יֵלְכוּ דֶּרֶךְ עֲקַלְקַלּוֹת. יִפְרְצוּ לְהַשְׁחִית אִם לֹא יַעְצָרֵם הָאָדָם בְּכֹחַ תְּבוּנָתוֹ:

אַל יֹאמַר הָאָדָם אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֵין לְשַׁנּוֹת וְהוּא יִתְבָּרַךְ הִטְבִּיעַ בִּי כֹּחַ הָרָע וְאֵיךְ אֶקְוֶה לְעָקְרוֹ מִשָּׁרֶשׁ. לֹא כֵן הַדָּבָר. כֹּחוֹת הָאָדָם בְּנֵי כְּבִישָׁה גַּם חִלּוּף הֵמָּה. כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּטִבְעֵי בַּעֲלֵי חַיִּים. אֲשֶׁר הָאָדָם רַב חֵילוֹ לְכָבְשָׁם בְּמַאֲסַר רְצוֹנוֹ לְבַל יִרְעוּ וּבַל יַשְׁחִיתוּ. גַּם לַעֲשׂוֹתָם בְּנֵי תַּרְבּוּת לְהַפֹּךְ טִבְעָם וְלַעֲקֹר מִשָּׁרֶשׁ רַע תְּכוּנָתָם. כֵּן הָאָדָם בְּעַצְמוֹ יֵשׁ לְאֵל יָדוֹ לִכְבֹּשׁ טִבְעוֹ הָרָע לְבַל יֵצֵא לִפְעֻלָּה אָדָם. וְגַם לְשַׁנּוֹת טִבְעוֹ לְטוֹב עַל יְדֵי הַלִּמּוּד וְהַהֶרְגֵּל. (עֵין חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ). וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (אָבוֹת פ"ד) אֵיזֶהוּ גִּבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מִשְׁלֵי י"ט) טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלּוֹכֵד עִיר. כִּי גֶּדֶר הַגְּבוּרָה הוּא. לְהִתְקוֹמֵם עַל שֶׁכְּנֶגְדּוֹ בְּחָזְקָה וּבְאֹמֶץ יָד לְכָבְשׁוֹ. וְגֶדֶר לְכִידַת עִיר. הוּא בִּהְיוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר סָרִים לְמִשְׁמַעַת לוֹכְדָם בְּאַהֲבָה וְחִבָּה. בַּל יְכַבֵּד עֲלֵיהֶם לְמַלְאוֹת פְּקֻדָּתוֹ. וּבְגִילָה וְרִנָּה יְשִׂישׂוּ לְהָקִים מְזִמָּתוֹ. לְזֹאת הַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ. הוּא רַק גִּבּוֹר לְהִתְחַזֵּק לִהְיוֹת עוֹצֵר תַּאֲוָתוֹ. זֶהוּ בְּחִינַת אֶרֶךְ אַפַּיִם. שֶׁהוּא בַּעַל אַף אַךְ עוֹצְרוֹ לְבַל יִפְרֹץ. וּמִזֶּה לְאַט לְאַט יָבוֹא לִבְחִינַת מוֹשֵׁל בְּרוּחוֹ. שֶׁיִּהְיֶה רוּחַ תַּאֲוָתוֹ מָסוּר בְּיַד שִׂכְלוֹ הַיָּשָׁר לֶאֱהֹב אֶת הַצֶּדֶק בַּל יַחְפֹּץ הֶפְכּוֹ. וְזֶה כָּל הָאָדָם לְשָׁרֵשׁ מִלְּבָבוֹ כָּל תְּכוּנָה וּמִדָּה רָעָה. כִּי כָּל עוֹד לֹא נִקָּה מֵחֶלְאָתָם. אַף כִּי יִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת. יִפֹּל בְּרִשְׁתָּם. (עֵין שַׁעֲרֵי קְדֻשָּׁה חֵלֶק א' שַׁעַר ג'). וְזֶה הָיָה מַעֲלַת אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁתִּקֵּן כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ הַנִּלְוִים עִם גּוּפוֹ. כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (מִדְרַשׁ רַבָּה סֵדֶר לֶךְ לְךָ פָּרָשָׁה מ"ו) אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם

אֵין בְּךָ פְּסֹלֶת אֶלָּא הָעֲרֵלָה הַעֲבֵר אוֹתָהּ וּבַטֵּל הַמּוּם. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָּמִים. עַיֵּן שָׁם. וּכְמַאֲמָרָם (שָׁם פָּרָשָׁה י"א) כָּל מַה שֶּׁנִּבְרָא בְּשִׁשֶּׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית צְרִיכִין עֲשִׂיָּה כְּגוֹן הַחַרְדָּל צָרִיךְ לְמָתוֹק כוּ' אֲפִלּוּ אָדָם צָרִיךְ תִּקּוּן [2]. וְכִדְאִיתָא בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ (פֶּרֶק כ"ה) לְפִיכָךְ הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁכָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל חַיָּב לוֹמַר מָתַי יַגִּיעוּ מַעֲשַׂי לְמַעֲשֵׂי אֲבוֹתַי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב. וּבָזֶה יְבֹאַר הַמִּדְרָשׁ (שָׁם) עַל הַפָּסוּק (הוֹשֵׁעַ ט') כְּבכוּרָה בִּתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם. אָמַר רַבִּי יוּדָן מַה הַתְּאֵנָה הַזֹּאת אֵין לָהּ פְּסֹלֶת אֶלָּא עֲקִצָּהּ בִּלְבַד הַעֲבֵר אוֹתָהּ וּבַטֵּל הַמּוּם. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְאַבְרָהָם אֵין בְּךָ פְּסֹלֶת וְכוּ'. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְעַל פִּי מַאֲמַר הַמִּדְרָשׁ (שָׁם פָּרָשָׁה א') שִׁשָּׁה דְּבָרִים קָדְמוּ לִבְרִיאַת הָעוֹלָם. יֵשׁ מֵהֶם שֶׁנִּבְרְאוּ וְיֵשׁ מֵהֶן שֶׁעָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְהִבָּרְאוֹת כוּ'. הָאָבוֹת כוּ' עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְהִבָּרְאוֹת. הָאָבוֹת מִנַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר (הוֹשֵׁעַ ט') כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר (סִיפָא דִּקְרָא כְּבכוּרָה בִּתְאֵנָה הַנִּזְכָּר לְעֵיל). וְיֵשׁ לְבָאֵר הַדָּבָר. כִּי נוֹדַע שֶׁבַּמַּעֲשֶׂה. הַסִּבָּה קוֹדֶמֶת לְהַמְסוֹבֵב. וְהַמְסוֹבֵב (הוּא הַתַּכְלִית) הוֹלֵךְ לְרֶגְלֵי הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת לוֹ. אָכֵן בְּמַחֲשָׁבָה הַדָּבָר לְהֵפֶךְ. הַתַּכְלִית קוֹדֵם. וּלְפִיהוּ (לְהַצִּיבוֹ עַל מְכוֹנוֹ) יְסַדְּרוּ הֶכָּנוֹת הַסִּבּוֹת לְמֻרְכָּז הַמְסוֹבֵב. וְהִנֵּה בְּרִיאַת הַתֵּבֵל (הָאָרֶץ וְכָל אֲשֶׁר עָלֶיהָ. עַיֵּן בַּמְחַבְּרִים מַה שֶּׁדִּבְּרוּ בָּזֶה) תַּכְלִית אָדָם הַשָּׁלֵם יְרֵא אֶת ה' וְשׁוֹמֵר מִצְוֹתָיו. כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (שַׁבָּת לא:) מַאי כִּי זֶה כָּל הָאָדָם (קֹהֶלֶת י"ב) אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא בִּשְׁבִיל זֶה עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי מַאֲמַר הַתָּנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ (הַמּוּבָא לְעֵיל) נִרְאֶה בַּעֲלִיל כִּי מֻרְכַּז הַבְּרִיאָה בַּעֲבוּר הָאָדָם הַמְעֻלֶּה. הַמַּשְׂלִים חִיּוּבוֹ לְעֲלוֹת בְּמַדְרֵגַת הָאֲבוֹת:

וְזֶהוּ מַאֲמַר הַמִּדְרָשׁ הָאֲבוֹת עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְהִבָּרְאוֹת הַיְנוּ הַתַּכְלִית בִּבְרִיאַת הָעוֹלָם בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ יִתְבָּרַךְ (הַקּוֹדֶמֶת לְהַסִּבָּה הִיא בְּרִיאַת הַתֵּבֵל) הִיא מַדְרֵגַת בְּחִינַת הָאָבוֹת:

וְזֶהוּ מַאֲמַר הַמִּדְרָשׁ הַנִּזְכָּר לְעֵיל כְּבכוּרָה בִּתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם. הַיְנוּ שֶׁהָאָדָם נִבְרָא לְתַכְלִית זוֹ. וְכָל אָדָם בְּיָדוֹ וּבְכֹחוֹ לְתַקֵּן כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ הַמְשֻׁתָּפִים עִם חָמְרוֹ. לְבַד הַחֵלֶק שֶׁנִּטְּעָה אַבְרָהָם לְכָרְתוֹ:

אָכֵן בְּמַצַּב תִּקּוּן הַיְצִיר. גַּם בְּחִינַת כְּבִישַׁת יִצְרוֹ. בַּל יָרִפֶּה יָדוֹ מֵהַחֲזִיק בָּהּ. כִּי אַף שֶׁנֶּעֱקַר הָרַע מִקִּרְבּוֹ. עוֹד מַעְיָן נִרְפָּשׁ טָמוּן בְּחִבּוֹ לְהַקִּיר מֵימָיו. עַל יְדֵי סִבָּה גְּדוֹלָה הַמְעוֹרֶרֶתְם

[2] וּבָזֶה יְבֹאַר הַמִּדְרָשׁ (סֵדֶר נֹחַ פָּרָשָׁה ל') אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ כוּ' רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָּנִים אֶחָד גָּדוֹל וְאֶחָד קָטָן אָמַר לַקָּטָן הֲלֹךְ עִמִּי וְאָמַר לַגָּדוֹל בֹּא וַהֲלֹךְ לְפָנַי. כָּךְ אַבְרָהָם שֶׁהָיָה כֹּחוֹ יָפֶה (בְּרֵאשִׁית י"ז) הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָּמִים. אֲבָל נֹחַ שֶׁהָיָה כֹּחוֹ רַע. אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֵּךְ נֹחַ. כִּי נֹחַ (לְפִי עֶרְכּוֹ) יַעַן לֹא נִצְטַוָּה עַל הַמִּילָה. לֹא הָיָה בְּיָדוֹ לְבוֹא לִבְחִינַת תִּקּוּן אֲמִתִּי רַק בִּבְחִינַת כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ. וְהוּא בְּעֶזְרַ ה' יִתְבָּרַךְ. כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (סַכָּה נב:) יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁעוֹזְרוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹ עַיֵּן שָׁם. וְזֶהוּ אֶת הָאֱלֹהִים וְכוּ'. אֲבָל אַבְרָהָם אַחַר הַעֲבָרַת הַמּוּם נִתְקְנוּ כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ. וּמֵעַצְמוֹ כְּהוֹלֵךְ בָּחֳלִיל שֹׁשׁ לִשְׁמֹר דֶּרֶךְ ה'. זֶהוּ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי:

לְהִתְגַּלּוֹת מִמַּחֲבוֹאָם לְהִתְפַּשֵּׁט לָצֵאת הַחוּצָה לְהַשְׂחִית. כְּמוֹ הָאִישׁ אֲשֶׁר הִרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ בְּמִדַּת הַסַּבְלָנוּת לְבַל יִקְצֹף מְאוּמָה עַל כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה נֶגֶד רְצוֹנוֹ וְתוֹעַלְתּוֹ. בְּכָל זֹאת אֵינֶנּוּ בָּטוּחַ בְּדָבָר גָּדוֹל אֲשֶׁר כְּנֶטֶל הַחוֹל יִכְבַּד עָלָיו לְסָבְלוֹ. אִם לֹא יַחְתֹּר בְּעֹמֶק גְּדֻלַּת הָעִנְיָן לְהָרוּם בִּנְיָנוֹ הַטּוֹב אֲשֶׁר קָנָה בַּעֲמָלוֹ. וְאָז נִצְרָךְ לִגְבוּרָה יְתֵרָה לִכְבֹּשׁ תַּאֲוָתוֹ אֲשֶׁר לֹא הֶסְכֵּן בָּהּ. (כִּי כְּבָר נֶעֱזַב וְנֶעֱקַר מִקִּרְבּוֹ הֶרְגֵּל הַכְּבִישָׁה בַּמִּדָּה הַלָּזוֹ אֲשֶׁר קָנָה מִלְּפָנִים בְּעֵת הֱיוֹתָהּ אֻצְלוֹ בִּבְחִינַת כְּבִישָׁה. יַעַן לֹא הִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ זְמַן כַּבִּיר מֵעֵת זָכָה לָהּ בִּבְחִינַת תִּקּוּן). וּמִי יוֹדֵעַ אִם לְעֵת כַּזֹּאת יַגִּיעַ לְמִדַּת הַגְּבוּרָה. אֲשֶׁר בִּלְתִּי הֶהֱרְגֵּל קָשֶׁה לִקְנוֹתָהּ:

לְזֹאת מַה טּוֹב לָאָדָם אֲשֶׁר מִדּוֹתָיו יְשָׁרִים. לְהַעֲלוֹתָם בְּמַדְרֵגָה נִשְׂגֶּבָה בִּבְחִינַת הַכְּבִישָׁה. לְהַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לַהֲפֹךְ מִדּוֹתָיו בְּחָזְקָה. לְהָאִיר נֵר לְפָנָיו לִימֵי הָרָעָה עֵת הַנִּסָּיוֹן אֲשֶׁר יְרוֹפְפוּ חַס וְשָׁלוֹם עַמּוּדָיו הַטּוֹבִים. וּמַה כָּבֵד לְהָאָדָם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדַּת הַגְּבוּרָה לִסְבֹּל עֹל וַעֲצַר תְּמִידִי. לְזֹאת יְחַפֵּשׂ הָאָדָם עֵצָה וְתַחְבּוּלָה. אֵיךְ לְתַקֵּן מִדּוֹת וְכֹחוֹת נַפְשׁוֹ אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה. אֲשֶׁר לְכָל הַפָּחוֹת הַשְׂחָתַת מִדּוֹתָיו מֵרַחוֹק יַעֲמֹדוּ. וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְמִדַּת הַגְּבוּרָה כִּי אִם לְעִתִּים רְחוֹקוֹת בְּעֵת הַנִּסָּיוֹן לְפִי מַצָּבוֹ וְעִנְיָנוֹ וּתְכוּנַת נַפְשׁוֹ:

הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּאָבוֹת (פֶּרֶק ד') וּבוֹרַח מִן הָעֲבֵרָה וְכוּ'. כִּי כָּל אָדָם וְאָדָם מִדּוֹתָיו מְשֻׁתָּנוֹת. וְכָל אֶחָד יִזָּהֵר מְאֹד בְּנַפְשׁוֹ לַחְתֹּר אַחַר אֵיזֶה מִדָּה הָעֲלוּלָה בְּיוֹתֵר לְקַלְקְלוֹ. לְהָבִיאָהּ מְעַט בִּבְחִינַת תִּקּוּן עַד אֲשֶׁר תִּהְיֶה דַּרְכָּהּ רְחוֹקָה מִמֶּנּוּ. יְסוֹד בִּחִינַת הַתִּקּוּן הוּא. בִּדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם אֵין יוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר (יוֹמָא פה:). וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (שְׁמוּאֵל־ב' כ"ד) נִפְלָה נָא בְּיַד ה' כִּי רַבִּים רַחֲמָיו וּבְיַד אָדָם אַל אֶפֹּלָה:

וְזֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ"ם (בְּשְׁמוֹנָה פְּרָקִיו פֶּרֶק ו') אָמְרוּ הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהַמּוֹשֵׁל בְּנַפְשׁוֹ. אַף עַל פִּי שֶׁעוֹשֶׂה הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהַחֲשׁוּבִים. הוּא עוֹשֶׂה אוֹתָם וְהוּא מִתְאַוֶּה אֶל הַפְּעֻלּוֹת הָרָעוֹת וְנִכְסָף אֲלֵיהֶם. וְיִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ כו'. וְיַעַשׂ הַטּוֹבוֹת וְהוּא מִצְטַעֵר בַּעֲשִׂיָתָם וְנִזּוֹק. אֲבָל הֶחָסִיד. הוּא נִמְשָׁךְ בִּפְעֻלָּתוֹ אַחַר מַה שֶּׁיְּעִירוּהוּ תַּאֲוָתוֹ וּתְכוּנָתוֹ. וְיַעֲשֶׂה הַטּוֹבוֹת וְהוּא מִתְאַוֶּה וְנִכְסָף אֲלֵיהֶם. וּבְהַסְכָּמָה מִן הַפִּילוֹסוֹפִים. שֶׁהֶחָסִיד יוֹתֵר חָשׁוּב וְיוֹתֵר שָׁלֵם מִן הַמּוֹשֵׁל בְּנַפְשׁוֹ. אֲבָל אָמְרוּ שֶׁהַמּוֹשֵׁל בְּנַפְשׁוֹ כְּחָסִיד בְּעִנְיָנִים רַבִּים וְכוּ'. וּכְבָר אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כִּיוֹצֵא בָּזֶה (מִשְׁלֵי כ"א) נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה רַע. וְאָמַר בְּשִׂמְחַת הֶחָסִיד בְּמַעֲשֶׂה הַטּוֹב. וְהַצַּעַר מִי שֶׁאֵינוֹ צַדִּיק בַּעֲשִׂיָתוֹ. זֶה הַמַּאֲמָר (שָׁם) שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפוֹעֲלֵי אָוֶן. זֶה הַנִּרְאֶה מִדִּבְרֵי הַנְּבִיאִים נְאוֹת לְמַה שֶּׁזְּכָרוּהוּ הַפִּילוֹסוֹפִים. וְכַאֲשֶׁר חָקַרְנוּ דִּבְרֵי הַחֲכָמִים בְּזֶה הָעִנְיָן. נִמְצָא לָהֶם שֶׁהַמִּתְאַוֶּה לַעֲבֵרוֹת וְנִכְסָף אֲלֵיהֶם הוּא יוֹתֵר חָשׁוּב וְיוֹתֵר שָׁלֵם מֵאֲשֶׁר לֹא יִתְאַוֶּה אֲלֵיהֶם וְלֹא יִצְטַעֵר בְּהַנָּחָתָן וְכוּ'. וְיוֹתֵר מִזֶּה שֶׁהֵם צָווּ לִהְיוֹת הָאָדָם מִתְאַוֶּה לַעֲבֵרוֹת. עַד שֶׁהִזְהִירוּ מִלּוֹמַר שֶׁאֲנִי בְּטִבְעִי לֹא אֶתְאַוֶּה

לְזֹאת הָעֲבֵרָה וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא אָסְרָה הַתּוֹרָה. וְהוּא אָמְרָם. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר לֹא יֹאמַר אָדָם אִי אֶפְשִׁי לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב וְכוּ' אֶלָּא אֶפְשִׁי וּמָה אֶעֱשֶׂה אָבִי שֶׁבַּשָּׁמַיִם גָּזַר עָלַי. וּלְפִי הַמּוּבָן מִפְּשׁוּטֵי שְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים (רְצוֹנוֹ לוֹמַר מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל וּמַאֲמַר הַפִּילוֹסוֹפִים) בְּתְחִלַּת הַמַּחֲשָׁבָה הֵן סוֹתְרִין זֶה אֶת זֶה. וְאֵין הָעִנְיָן כֵּן. אֲבָל שְׁנֵיהֶם אֱמֶת וְאֵין מַחֲלֹקֶת בֵּינֵיהֶם כְּלָל. וְהוּא שֶׁהָרָעוֹת אֲשֶׁר הֵן אֵצֶל הַפִּילוֹסוֹפִים רָעוֹת. אֲשֶׁר אָמְרוּ שֶׁמִּי שֶׁלֹּא יִתְאַוֶּה אֲלֵיהֶן יוֹתֵר חָשׁוּב מִן הַמִּתְאַוֶּה אֲלֵיהֶן וְיִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ מֵהֶן. הֵם הָעִנְיָנִים הַמְפָרְסָמִים אֲצֶל כָּל בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם רָעוֹת. כְּשִׁפְיכַת דָּמִים וּגְנֵבָה וּגְזֵלָה וְאוֹנָאָה. וּלְהַזִּיק לְמִי שֶׁלֹּא הֵרַע לוֹ. וְלִגְמֹל רַע לְמֵטִיב לוֹ. וּלְבִזּוֹת אָב וְאֵם. וְכֵיוֹצֵא בְּאֵלּוּ. וְהֵם הַמִּצְוֹת שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם חֲכָמֵינוּ זַ"ל (יוֹמָא סז:) שֶׁאִלּוּ לֹא נִכְתְּבוּ רְאוּיִים הֵם לִיכָּתֵב. וְיִקְרְאוּ אוֹתָן כוּ' מִצְוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת. וְאֵין סָפֵק אֲשֶׁר הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תִּשְׁתּוֹקֵק לְדָבָר מֵהֶם וְתִכְסֹף אֵלָיו. שֶׁהִיא חֲסֵרָה. וְשֶׁהַנֶּפֶשׁ הַחֲשׁוּבָה לֹא תִתְאַוֶּה לְאֶחָד מֵאֵלּוּ הָרָעוֹת כְּלָל. וְלֹא תִצְטַעֵר בְּהַמָּנְעָהּ מֵהֶם. אֲבָל הַדְּבָרִים שֶׁאָמְרוּ עֲלֵיהֶם הַחֲכָמִים שֶׁהַכּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ מֵהֶם הוּא יוֹתֵר חָשׁוּב וּגְמוּלוֹ יוֹתֵר גָּדוֹל. הֵם הַתּוֹרוֹת הַשִּׁמְעִיּוֹת. (רְצוֹנוֹ לוֹמַר הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ עַל הַר סִינַי. וְלוּלֵא הַקַּבָּלָה אֵין הַשֵּׂכֶל מְחַיְּבָם). וְזֶה אֱמֶת. שֶׁאִלְמָלֵא הַתּוֹרָה לֹא הָיוּ רָעוֹת כְּלָל. וּמִפְּנֵי זֶה אָמְרוּ. שֶׁצְּרִיךְ הָאָדָם שֶׁיְּנִיחַ נַפְשׁוֹ אוֹהֶבֶת אוֹתָן. וְלֹא יִהְיֶה מוֹנֵעַ מֵהֶם אֶלָּא הַתּוֹרָה. וּבְחֹן חָכְמָתָם עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם וּבַמֶּה הִמְשִׁילוּ. שֶׁהֵם לֹא אָמְרוּ אַל יֹאמַר אָדָם אִי אֶפְשִׁי לַהֲרֹג נֶפֶשׁ. אִי אֶפְשִׁי לִגְנֹב. אִי אֶפְשִׁי לְכַזֵּב וְכוּ'. אֲבָל הֵבִיאוּ דְּבָרִים שִׁמְעִיִּים כֻּלָּם. בָּשָׂר בְּחָלָב וּלְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז וְכֵיוֹצֵא בָּהֶם וְכוּ'. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְאֵין דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם סוֹתְרִים לְמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ. שֶׁצְּרִיךְ הָאָדָם לְתַקֵּן כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ. כִּי שְׁנֵי מִינֵי תִּקּוּן הֵם. הָאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מְהַפֵּךְ כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ וּמִדּוֹתָיו לְטוֹב. עַד אֲשֶׁר כֹּחַ הָרָע תֵּעָקֵר מִמֶּנּוּ וּבַל יֵרָאֶה וּבַל יִמָּצֵא בְּקִרְבּוֹ כְּלָל. וְלַבְּחִינָה הַלָּזוֹ לֹא יַסְפִּיק לְגַבֵּר לְתַקֵּן רְצוֹנוֹ בְּכָלָל. לִכְסֹף לְטוֹב וְלִשְׂנֹא אֶת הָרָע. רַק צָרִיךְ הָאָדָם לְחַפֵּשׂ דַּרְכֵי הַתִּקּוּן לְכָל מִדָּה וּלְכָל כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ בִּפְרָט. זֶהוּ בַּמִּצְוֹת הַשִּׂכְלִיּוֹת אֲשֶׁר בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כִּדְבְרֵי הָרַמְבַּ"ם זַ"ל הַנִּזְכָּר לְעֵיל. הַשֵּׁנִי. הוּא תִּקּוּן רָצוֹן הַכְּלָלִי. לֶאֱהֹב לִשְׁמֹר מוֹצָא פִּי ה' יִתְבָּרַךְ בַּמִּצְוֹת הַשִּׁמְעִיּוֹת. וּלְחַפֵּשׂ לְהַקְטִין כֹּחַ הַתַּאֲוָה בְּכָל פְּרָט. עַד אֲשֶׁר כְּמַעַט גָּדֵר הָאֶפְשִׁי לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב. אוֹ הָאִי אֶפְשִׁי לֶאֱכֹל בָּשָׂר בְּחָלָב. לֹא יְחֻלַּק רַק בְּצוּרְיֵי וְלֹא בְּחָמְרֵי. בְּשֵׂכֶל וְלֹא בְּחוּשׁ:

וְהַיּוֹתֵר כָּבֵד בִּבְחִינַת הַתִּקּוּן. הוּא בִּדְבַר הַמִּדּוֹת. כִּי זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּמִּדּוֹת. שֶׁרֹב מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת. הֵמָּה רַק בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ. אָכֵן בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ. הַחוֹב לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל עֹז בְּהִפּוּכָהּ. כְּמוֹ לִבְרֹחַ מִן הַכָּבוֹד הִיא מִדָּה יְקָרָה. כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (אָבוֹת פֶּרֶק ד') כִּי

תַּאֲוַת הַכָּבוֹד תּוֹצִיא אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם. אָכֵן בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שָׁם) אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת. הַפְּרִישׁוּת אֲשֶׁר הִיא מַעֲלָה נִשְׂגָּבָה לִבְנֵי עֲלִיָּה. הִיא רַק בִּבְחִינַת הָאָדָם לְעַצְמוֹ. אֲבָל בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְתוֹעֶלֶת וְהָנָאַת חֲבֵרוֹ. הַחוֹב פְּרוּשָׁה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ הֵפֶךְ הַפְּרִישׁוּת. לָצֵאת בַּשְּׁוָקִים וּבִרְחוֹבוֹת קְרִיָּה. לְחַפֵּשׂ לְמַלְאוֹת טוֹבַת חֲבֵרוֹ. וּמִכָּל שֶׁכֵּן טוֹבַת רַבִּים. הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מִדְרַשׁ רַבָּה דְּבָרִים פָּרָשָׁה י"א) מַהוּ אִישׁ הָאֱלֹהִים. אָמַר רַבִּי אַבִּין מֵחֲצָיו וּלְמַטָּה אִישׁ. מֵחֲצָיו וּלְמַעְלָה אֱלֹהִים. כִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. אִם כִּי הָיָה אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ פָּרוּשׁ מִכָּל מַחֲמַדֵּי תֵּבֵל. בְּכָל זֹאת חֲצָיוֹ הָיָה בְּחִינַת אִישׁ. בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְיִשְׂרָאֵל הַתְּלוּיִים עָלָיו. וְכֵן כַּיּוֹצֵא בְּרֹב הַמִּדּוֹת. וּבִפְרָט בַּעֲנָוָה הַגְּדוֹלָה מִכָּל הַמִּדּוֹת. הַחוֹב לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ עַד קָצָה הָאַחֲרוֹן. כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (סוֹטָה דַּף ה') אָמַר רַב אָחָא בַּר יַעֲקֹב. לֹא מִינַּהּ וְלֹא מִקְּצָתָהּ. וְכַאֲשֶׁר בֵּאֵר הָרַמְבַּ"ם זַ"ל הַמִּשְׁנָה (שָׁם) מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ וְכוּ'. חָלִילָה חָלִילָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּמִּדָּה הַלָּזוֹ עַל חֲבֵרוֹ. לְהַפְחִיתוֹ מִמַּעֲלָתוֹ חַס וְשָׁלוֹם. **הוּא** מַאֲמַר הַתּוֹסֶפְתָּא (בְּרָכוֹת פֶּרֶק ד') אַף שֶׁאוּל לֹא זָכָה לְמַלְכוּת אֶלָּא מִפְּנֵי הָעֲנָוָה. שֶׁנֶּאֱמַר (שְׁמוּאֵל־א' ט', ה') פֶּן יֶחְדַּל אָבִי מִן הָאֲתוֹנוֹת וְדָאַג לָנוּ. שָׁקַל עַבְדּוֹ בּוֹ. אֲבָל שְׁמוּאֵל אֵינוֹ כֵּן אֶלָּא (שָׁם י', ב') נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת דְּבַר הָאֲתוֹנוֹת וְדָאַג לָכֶם לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי. כִּי שָׁאוּל עַל עַצְמוֹ הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדַּת הָעֲנָוָה לְהַשְׁוֹוֹת הָעֶבֶד לוֹ לְעַצְמוֹ. אֲבָל שְׁמוּאֵל שֶׁהָיָה אַחֵר. וְאֵין מָקוֹם לַעֲנָוָה כְּלָל. אֵיךְ יִשְׁקֹל הָעֶבֶד כִּשְׁאוּל וְלִזֹאת אָמַר כִּי יְסוֹד הַדְּאָגָה "מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי". הַגָּדוֹל בְּעֶרְכּוֹ הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵהָעֶבֶד:

לְזֹאת צָרִיךְ הָאָדָם לַעֲמֹל לַעֲשׂוֹת קִנְיָה בְּנַפְשׁוֹ בְּכָל דָּבָר וְהִפּוּכוֹ, וּלְהַרְגִּיל אֶת נַפְשׁוֹ, אֲשֶׁר בְּעֵת כִּי יִדְרֹשׁ דָּבָר הַנּוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ, יִתְעוֹרְרוּ בְּקִרְבּוֹ מִדּוֹת הַנִּדְרָשׁוֹת, וְהַהֵפֶךְ יִהְיֶה שָׁכוּחַ מִנַּפְשׁוֹ, אֲבָל בְּעֵת אֲשֶׁר יִדְרֹשׁ לְטוֹבַת חֲבֵרוֹ, תִּתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ הַמִּדָּה בְּהִפּוּכָהּ. וְיִסּוֹד הַמִּדָּה תִּשָּׁכַח לְשָׁעָתָהּ מִנַּפְשׁוֹ:

אַל יִפֹּל לֵב הָאָדָם וְאַל יִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה הַלָּזֶה, הֲלֹא אֲנַחְנוּ רוֹאִים תָּמִיד בִּתְכוּנַת נֶפֶשׁ הָאָדָם דָּבָר וְהִפּוּכוֹ, וְהָאָדָם מִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּטִבְעוֹ (בְּאֵין מוֹשֵׁךְ וּמְנַהֵל) כָּל דָּבָר בְּעִנְיָנוֹ וּבִשְׁעָתוֹ, כְּמוֹ הַזִּכָּרוֹן וְהַשִּׁכְחָה וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. כֵּן גַּם בְּכֹחַ הָאָדָם לְהַרְחִיב כֹּחוֹת מִדּוֹת נַפְשׁוֹ. וּלְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם בְּטִבְעוֹ דָּבָר וְהִפּוּכוֹ, הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מִדְרַשׁ רַבָּה בְּרֵאשִׁית פָּרָשָׁה י"ד) אִם אֲנִי בּוֹרְאוֹ מִן הָעֶלְיוֹנִים כּוּ' מִן הַתַּחְתּוֹנִים כּוּ' אֶלָּא הֲרֵינִי בּוֹרְאוֹ מֵאֵלּוּ וּמֵאֵלּוּ כִּי הָאָדָם נִבְרָא בַּתְּכוּנָה הַלָּזוֹ, שֶׁיִּהְיֶה בְּכֹחוֹ לְתַקֵּן כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, לִהְיוֹת בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ, מֻכְתָּר בְּכָל הַמִּדּוֹת וְהַמַּעֲלוֹת דּוֹמֶה לְעֶלְיוֹנִים, פָּרוּשׁ מִכָּל מַחֲמַדֵּי הַתֵּבֵל, וּבַמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לָאֲחֵרִים לִהְיוֹת דּוֹמֶה לַתַּחְתּוֹנִים, אִישׁ מַרְגִּישׁ וְיוֹדֵעַ בְּכָל מַחֲמַדֵּי הַתֵּבֵל, לְחַזֵּק יְדֵי רַבִּים

וְלִהְיוֹת דַּעְתּוֹ מְעֹרֶבֶת עִמָּהֶם, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (כְּתֻבּוֹת י"ז) לְעוֹלָם תְּהֵא דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת:

וּבְכָלָל לְהָאָדָם בִּימֵי עֲלוּמָיו, בְּטֶרֶם נִסָּה לִסְבֹּל עֹל, כָּבֵד לְפָנָיו בְּחִינַת כְּבִישַׁת הַמִּדּוֹת, וּלְעֻמַּת זֶה נָקֵל לְפָנָיו לִמּוּד תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, כְּמַאֲמָרָם (אָבוֹת פֶּרֶק ד') הַלּוֹמֵד יֶלֶד לְמָה הוּא דּוֹמֶה לְדִיוֹ כְּתוּבָה עַל נְיָר חָדָשׁ, וּבִימֵי הָעֲמִידָה וְהַזְּקָנָה, אֲשֶׁר כָּבֵד לְהָאָדָם לִמּוּד תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, כְּמַאֲמָרָם (שָׁם) וְהַלּוֹמֵד זָקֵן לְמָה הוּא דּוֹמֶה לְדִיוֹ כְּתוּבָה עַל נְיָר מָחוּק, וּבְיוֹתֵר לִבּוֹ בַּל עִמּוֹ מִטַּרְדוֹת הַזְּמַן, אֲכֵן הַכְּבִישָׁה לֹא תִּהְיֶה עָלָיו לְמַעֲמָסָה כָּל כָּךְ, בִּהְיוֹתוֹ מֻרְגָּל לִסְבֹּל עֹל לְבַקֵּשַׁת טַרְפּוֹ וְהִצְטָרְכִיּוֹתָיו וּמַאֲוַיָּיו:

אִי לְזֹאת עַבְדּוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בִּימֵי הַבַּחֲרוּת, בִּבְחִינַת תִּקּוּן הַמִּדּוֹת לַעֲבֹד בְּחֵפֶץ וְשִׂמְחָה, וּבִימֵי הַזִּקְנָה בִּבְחִינַת כְּבִישַׁת הַמִּדּוֹת בְּלִי חֵפֶץ וְרָצוֹן, וְכַאֲשֶׁר יֶרְגַּל הָאָדָם בִּימֵי עֲלוּמָיו לְתַקֵּן מִדּוֹתָיו, לְעֵזֶר וּלְהוֹעִיל לוֹ לִימֵי הַזִּקְנָה (אֲשֶׁר סִבּוֹת מוֹצְאוֹת לְמַרְבֶּה לְחַדֵּשׁ רֹעַ מִדּוֹתָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל), לְפַנּוֹת לְפָנָיו הַדֶּרֶךְ לִכְבִישַׁת הַמִּדּוֹת, הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי כ"ב) חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַּרְכּוֹ, (הַמַּכְשֵׁר לְפָנָיו, לְהָסִיר מִמֶּנּוּ אִוַּלְתּוֹ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה וְכוּ', לְמַעַן לֹא תִּהְיֶה הָאִוֶּלֶת לְמָסָךְ מַבְדִּיל, וְלַהֲבִיאוֹ לִבְחִינַת תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, וּבְזֹאת) גַּם כִּי יָזִקִין (הַגַּם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה אֲצִלּוֹ בְּתוֹרַת קְנָיָה כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה בְּעֵת חִנּוּכוֹ, אֲכֵן לְכָל הַפָּחוֹת) לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה. וּבְקֹהֶלֶת (י"ב) וּזְכֹר אֶת בּוֹרְאֶךָ בִּימֵי בַּחוּרוֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא יָבוֹאוּ יְמֵי הָרָעָה, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת קנא:) אֵלּוּ יְמֵי הַזִּקְנָה וְיַגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין לִי בָּהֶם חֵפֶץ:

אוּלַי נוֹכַל לְהַעֲמִיס הַדָּבָר בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת סג:) אָמַר רַב הוּנָא מַאי דִּכְתִיב (קֹהֶלֶת י"א) שְׂמַח בַּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וִיטִיבְךָ לִבְּךָ בִּימֵי בַּחוּרוֹתֶיךָ וְהַלֵּךְ בְּדַרְכֵי לִבְּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט, עַד כָּאן (עַד וְדַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה וְגוֹ') דִּבְרֵי יֵצֶר הָרָע, מִכָּאן וְאֵילָךְ דִּבְרֵי יֵצֶר טוֹב, כִּי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל אָמְרוּ (בְּרָכוֹת כ"ד) בְּכָל לְבָבְךָ בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר רַע:

וַיֵּשׁ לְבָאֵר הַדָּבָר, כִּי הַמְּחַבְּרִים יְכַנּוּ אֶת הַשֵּׂכֶל בְּשֵׁם יֵצֶר טוֹב, וְיֶתֶר כֹּחוֹת נַפְשׁוֹת הָאָדָם בְּשֵׁם יֵצֶר הָרָע (עַיֵּן חוֹבַת הַלְּבָבוֹת שַׁעַר עֲבוֹדַת אֱלֹהִים בִּשְׁאֵלוֹת וּתְשׁוּבוֹת הַשֵּׂכֶל עִם הַנֶּפֶשׁ), בֵּאוּר הַדָּבָר, כִּי הַשֵּׂכֶל לְכָל תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר, לֹא יָשִׂים עֵין בֵּינָתוֹ בְּקֵרוֹב אֶל מַרְאֵה הַדָּבָר כִּי תַּאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם, וְלֹא אֶל הֶרְגֵּשׁוֹ כִּי מָתוֹק הוּא לַחֵךְ, רַק מֵרָחוֹק הוּא צוֹפֶה אֶל תַּכְלִיתוֹ, אִם יָשָׁר הוּא אָז מֵרֹאשִׁיתוֹ יִשְׁפֹּט הַשֵּׂכֶל עָלָיו לְהַחֲזִיק בּוֹ, וְכֹחוֹת נֶפֶשׁ הָאָדָם, זֶה דַּרְכָּם כֻּלָּם לְמוֹ לַחֲזוֹת מִקָּרוֹב, וְאֶת אֲשֶׁר יִנְעַם לְהַחוּשִׁים יַקְרִיבוּ אֶל נַפְשָׁם, אַף כִּי מָרָה תִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה, וְכַאֲשֶׁר כָּל מַעֲשֵׂה הָאָדָם יָבִיא הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט, אִם טוֹב וְאִם רַע, עַל כֵּן שׁוֹפֵט שֵׂכֶל הַיָּשָׁר לִשְׁמֹר כָּל מוֹצָא פִּי ה' זֶהוּ יֵצֶר טוֹב, אֲכֵן כֹּחוֹת נֶפֶשׁ

הָאָדָם, יִמְשְׁכוּ בִּרְשׁוּתָם אֶת הֶעָרֵב לִשְׁעָתוֹ, גַּם לְהַמְרוֹת נֶגֶד ה', וְהוּ יֵצֶר הָרָע, וּכְשֶׁהָאָדָם בְּמַצַּב כְּבִישַׁת הַמִּדּוֹת וְתַאֲוֹת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ עַל יְדֵי הַשֵּׂכֶל הַמַּכְבִּישָׁם, נִקְרָא עוֹבֵד ה' בְּיֵצֶר טוֹב הוּא הַשֵּׂכֶל. וּכְשֶׁהוּא בְּמַצַּב תִּקּוּן הַמִּדּוֹת וְתַאֲוֹת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, עַד אֲשֶׁר לֹא יַחְפְּצוּ רַק אֶת אֲשֶׁר ה' דּוֹרֵשׁ מֵאִתָּם, נִקְרָא עוֹבֵד ה' בְּיֵצֶר הָרָע, הֵם כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת אֲשֶׁר עַצְמוּתָם לְרַע, וְהָאָדָם תִּקְנָם לְמֶתֶק מְרִירוּתָם לְהַפְכָם לְטוֹב, וְהוּ בְּשֶׁנִּי יְצָרֶיךָ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר רַע, בְּכִבְישַׁת הַמִּדּוֹת וּבְתִקּוּן הַמִּדּוֹת (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל):

וְהָאָדָם בְּבֶחֳרוּתוֹ הַיְסוֹד לְחַפֵּשׂ בְּחִינַת תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, עַד שֶׁיִּהְיוּ כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ נִמְשָׁכִים רַק אֶל הַצֶּדֶק וְהַיָּשָׁר, וְאָז הוּא בְּשִׂמְחָה, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (קֹהֶלֶת י"א) שְׂמַח בַּחוּר בְּיַלְדוּתֶךָ וְגוֹ' וַהֲלֹךְ בְּדַרְכֵי לִבֶּךָ וּבְמַרְאֵה עֵינֶיךָ, זֶהוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת אֲשֶׁר דַּרְכָּם לַחֲזוֹת בְּקָרוֹב, וְהוּא מַאֲמָרָם ז"ל, עַד כָּאן דִּבְרֵי יֵצֶר הָרָע, הֵינוּ עִנְיַן מַצַּב הָאָדָם בְּעֵת בַּחֲרוּתוֹ, לִרְאוֹת שֶׁיִּהְיוּ מִדּוֹתָיו מְתֻקָּנוֹת וּפְעֻלּוֹתָיו עַל פִּי כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ הַמְכֻנִּים בְּשֵׁם יֵצֶר הָרָע, מִכָּאן וָאֵילָךְ יְמֵי הָעֲמִידָה, אֲשֶׁר אָז הַיְסוֹד לַהֲלֹךְ לְרוּחַ הַשֵּׂכֶל הַצּוֹפֶה לְמֶרְחוֹק, וְלִכְבֹּשׁ כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, וְלֵידַע כִּי עַל כָּל אֵלֶּה יְבִיאֲנוּ הָאֱלֹהִים בַּמִּשְׁפָּט, הֵמָּה דִּבְרֵי יֵצֶר טוֹב בְּחִינַת הַשֵּׂכֶל:

אָכֵן בְּנֵי עֲלִיָּה, הֵמָּה אֲשֶׁר גַּם בִּימֵי הָעֲמִידָה וְהַזִּקְנָה רַב חֵילָם לְתַקֵּן מִדּוֹתֵיהֶם וּתְכוּנַת נַפְשׁוֹתָם, עַד אֲשֶׁר תָּקֵל לָהֶם גַּם עֹל הַזְּמַנִּי (אֲשֶׁר עַל פִּי רֹב גּוֹדֵל הַכְּבֵדוּת מֵחֶסְרוֹן תִּקּוּן הַמִּדּוֹת וּתְכוּנַת הַנֶּפֶשׁ) לְחַיֵּי הַגּוּף וְחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ, וְאָז אִם לִפְעָמִים לְעִתִּים רְחוֹקוֹת יָבוֹאוּ לְהֻכְרַח בְּחִינַת כְּבִישַׁת הַיֵּצֶר יִכְבַּד הַדָּבָר לִפְנֵיהֶם, יַעַן חָלְפוּ עִדָּן עִדָּנִים אֲשֶׁר לֹא הִשְׁתַּמְּשׁוּ בָּהּ (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל):

וּבָזֶה יְבֹאַר מַאֲמַר חַז"ל (מִדְרַשׁ רַבָּה בְּרֵאשִׁית פָּרָשָׁה נ"ט) וְה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל וְכוּ' בַּכֹּל שֶׁהִשְׁלִיטוֹ בְּיִצְרוֹ וְכוּ', וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדּוֹ וְכוּ' הַמּוֹשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ, שֶׁהָיָה שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ כְּמוֹתוֹ, הַדָּבָר מַפְלִיא לֵאמֹר שֶׁהָיְתָה לֶאֱלִיעֶזֶר הַמַּדְרֵגָה אֲשֶׁר בָּאָה לְאַבְרָהָם בִּבְחִינַת בְּרָכָה, וּלְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יֵשׁ לְפָרֵשׁ שֶׁמַּדְרֵגַת אֱלִיעֶזֶר הָיְתָה בְּחִינַת גְּבוֹר כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, כִּי אָמַר שָׁם בְּמִדְרָשׁ לְהַלָּן, וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד, הַדָּא הוּא דִּכְתִיב (הוֹשֵׁעַ י"ב) כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה לַעֲשֹׁק אָהֵב, כְּנַעַן זֶה אֱלִיעֶזֶר, בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּמַשְׁקִיל אֶת בִּתּוֹ רְאוּיָה הִיא אוֹ אֵינָהּ רְאוּיָה, לַעֲשֹׁק אָהֵב לַעֲשֹׁק אֲהוּבוֹ שֶׁל עוֹלָם זֶה יִצְחָק, אָמַר אוּלַי לֹא תֹאבֶה הַנַּעֲרָה וְכוּ' וְאָתַן לוֹ אֶת בִּתִּי כוּ', כִּי מִי שֶׁזָּכָה לְמַעֲלַת תִּקּוּן הַיֵּצֶר, אֵין בְּיָדוֹ כְּלָל עִנְיְנֵי הַיֵּצֶר וְהַשְׁחָתַת הַמִּדּוֹת וְאֵינוֹ אוֹהֲבֵם. אָכֵן מִי שֶׁלֹּא בָּא רַק לִבְחִינַת כְּבִישַׁת הַיֵּצֶר, תַּאֲוַת יִצְרוֹ בְּיָדוֹ הִיא וְאוֹהֲבָהּ, אֶלָּא שֶׁכּוֹבְשָׁהּ:

גַּם מִי שֶׁלֹּא בָּא לִבְחִינַת תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, הַגַּם שֶׁיְּפַלֵּס דַּרְכּוֹ כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי ד') פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶיךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכּוֹנוּ, בְּכָל זֹאת הַטָּעוּת כָּרוּךְ בַּעֲקֵבָיו לְמֵאֹד, כִּי תַּאֲוַת כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת מַטְרִילוֹת אַרְסָן בְּכֹחַ הַשֵּׂכֶל לְעַוֵּר עֵינֵי פִּקְחִים:

זֶהוּ מַאֲמַר הַמִּדְרָשׁ, בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וּמַשְׁקִיל אֶת בִּתּוֹ רְאוּיָה הִיא אוֹ אֵינָהּ רְאוּיָה, כִּי בְּוַדַּאי אֶלִיעֶזֶר שֶׁהָיָה שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ, לֹא יָשִׂים פָּנָיו לְדַבֵּר דִּבּוּר קַל טֶרֶם יִתְיַשֵּׁב וְיִשְׁקֹל בְּדַעְתּוֹ אִם כָּשֵׁר הַדָּבָר, אָכֵן מֹאזְנַיִם שֶׁלּוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה הֵמָּה, יַעַן לֹא הָיָה רַק שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ, וְהַשֵּׂכֶל, הוּא הַמִּרְמָה, בְּלִי חֵפֶץ תְּעַטְּרֵהוּ, וְהָאֱמֶת עֵדֶן מַרְחוֹק תַּעֲמֹד. נִמְצָא לְפִי זֶה. הַגַּם שֶׁבְּכַמּוּת הָיָה אֱלִיעֶזֶר שַׁלִּיט בְּיִצְרוֹ כְּמוֹ אַבְרָהָם, אָכֵן בְּאֵיכוּת גָּדְלָה בְּחִינַת שְׁלִיטַת הַיֵּצֶר שֶׁל אַבְרָהָם לְמַעְלָה הַרְבֵּה, יַעַן הָיָה בִּבְחִינַת תִּקּוּן הַיֵּצֶר, וְהַכְּבִישָׁה, הִיא הַשְׁלִיטָה, יִקָּרֶה לְפָנָיו לִמְאֹד לְמוֹצְאֵהּ (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל) וּבָאָה לוֹ בִּבְחִינַת בְּרָכָה:

וְהִנֵּה שְׁנֵי מִינֵי תִּקּוּן הַיֵּצֶר הֵמָּה, הָאֶחָד, לְתַקֵּן כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת אֲשֶׁר לֹא יִכְסְפוּ רַק הַטּוֹב הַנִּדְרָשׁ עַל פִּי שֵׂכֶל הַיָּשָׁר (אֲשֶׁר לֹא נִשְׁחַת וְנֶאֱסַר תַּחַת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, אֲשֶׁר עַל פִּי הָרֹב נִטְיָתָם לְרַע), וְהַשֵּׁנִי, לְהַעֲלוֹתָם לְמַדְרֵגָה נִשְׂאָה הַגְּבוֹהָ לְמַעְלָה מֵאֵת אֲשֶׁר יַקִּיף שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי. וְכִמְעַט כָּל יְסוֹד מִדַּת הָעֲנָוָה (הַגְּדוֹלָה מִכֻּלָּן, לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה־זָרָה כ:) הִיא בְּחִינָה לְמַעְלָה מִשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי [3]. כִּי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הֵעִיד עָלָיו הַכָּתוּב (בְּמִדְבַּר י"ב) כִּי הָיָה עָנָו מִכֹּל הָאָדָם וְכוּ' (וְהוּא עֲנָוָה שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ כְּסִנְגּוֹן הַכָּתוּב), וְהוּא הָיָה גָּדוֹל וְנַעֲלֶה עַל כָּל בְּנֵי דּוֹרוֹ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (נְדָרִים ל:) וַאֲפִלּוּ הָעוֹלָם כֻּלּוֹ אוֹמְרִים לְךָ צַדִּיק אַתָּה הֱיֵה בְּעֵינֶיךָ כְּרָשָׁע עַיִן שָׁם, הַכֹּל דָּבָר שֶׁאֵין הַשֵּׂכֶל מְחַיְּבוֹ. וּמֵאַיִן תִּוָּלֵד כָּל אֵלֶּה הֲלֹא כָּל כֹּחַ קְנִיַּת הַמַּדְרֵגוֹת וְהַמַּעֲלוֹת תָּלוּי בְּשֵׂכֶל הָאָדָם, (יִתְרוֹנוֹ עַל בַּעֲלֵי הַחַיִּים אֲשֶׁר אֵין לָמוֹ לְהַעֲלוֹתָם מַעֲלָה מֵאֲשֶׁר הָטְבְּעוּ), וְאֵיךְ יַעֲלֶה לְמַעְלָה מִשִּׂכְלוֹ: **אָכֵן** נוֹדַע, כִּי שְׁנֵי מִינֵי דִּבּוּר וּמַחֲשָׁבָה הֵמָּה, שִׂכְלִי וְהִתְפַּעֲלִי. בַּשִּׂכְלִי יִשְׁתַּוּוּ כָּל בְּנֵי הָאָדָם, לֹא כֵן הַהִתְפַּעֲלִי אֵין אָדָם דּוֹמֶה לַחֲבֵרוֹ. גַּם בְּמַצָּב וּתְכוּנָה אַחַת יִפָּרְדוּ, מִסִּבַּת מֶזֶג טִבְעָם הַשּׁוֹנֶה (אִם מִלֵּדָה וְהַקְּנָיָה מֵאֲחֵרִים בְּהִתְעָרְבוּ עִמָּהֶם, אוֹ הַהֶרְגֵּל וְהַלִּמּוּד לְיַשֵּׁר כֹּחוֹת

[3] עַיֵּן מַסֶּכֶת דֶּרֶךְ אֶרֶץ זוּטָא (פֶּרֶק ב') וְזֶה לְשׁוֹנָם אִם הֲטֵיבוֹתָ הָרַבֵּה יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ מְעַט וְאִם הֲטֵיבְךָ מְעַט יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ הָרַבֵּה, אַל תֹּאמַר בִּשְׁבִיל מַעֲשַׂי הַהֲגוּנִים כּוּ'. וְאִם הָרָעוֹת מְעַט יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ הָרַבֵּה כּוּ'. אִם הָרָעוּךְ הָרַבֵּה יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ מְעַט כּוּ' עַיִן שָׁם. וְעַיֵּן חוֹבַת הַלְּבָבוֹת שַׁעַר הַכְּנִיעָה פֶּרֶק י', וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְשָׁאֲלוּ אֶחָד מִן הַחֲכָמִים בַּמֶּה הָיִיתָ אָדוֹן לְכָל בְּנֵי דּוֹרְךָ. אָמַר מִפְּנֵי שֶׁלֹּא פִּגַּעְתִּי אֶחָד מֵהֶם שֶׁלֹּא רָאִיתִי לוֹ מַעֲלָה יְתֵרָה עָלַי, כִּי אִם הָיָה יוֹתֵר חָכָם מִמֶּנִּי, הָיִיתִי אוֹמֵר הוּא יָרֵא אֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי, לְיִתְרוֹן חָכְמָתוֹ עַל חָכְמָתִי. וְאִם קָטָן מִמֶּנִּי בְּחָכְמָה, אֹמַר כִּי חֶשְׁבּוֹנוֹ יִהְיֶה קַל מֵחֶשְׁבּוֹנִי בְּיוֹם הַדִּין, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי עוֹבֵר בְּמֵזִיד וְהוּא עוֹבֵר בְּשׁוֹגֵג. וְאִם יִהְיֶה גָּדוֹל מִמֶּנִּי בְּיָמִים, אֹמַר כִּי זְכֻיּוֹתָיו רַבִּים מִזְּכֻיּוֹתַי מִפְּנֵי שֶׁקִּדְּמַנִי בָּעוֹלָם, וְאִם יִהְיֶה קָטָן מִמֶּנִּי, אֹמַר כִּי עֲוֹנוֹתָיו מְעֻטִּים מֵעֲוֹנוֹתַי כּוּ'. וְאִם יִהְיֶה יוֹתֵר עָשִׁיר מִמֶּנִּי, אֹמַר כִּי מָצְאָה יָדוֹ בְּעָשְׁרוֹ לַעֲבֹד הַבּוֹרֵא יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וְאִם יִהְיֶה דַּל יוֹתֵר מִמֶּנִּי. אַר כִּי הוּא דַּכָּא וְכוּ' וְהוּא טוֹב מִמֶּנִּי, וְלֹא זָזוּ מִלִּבִּי כּוּ' וּלְהַכְנִיעַ לֵהָם, עַיֵּן שָׁם. וְאִין זֹאת דֶּרֶכֵי הַשֵּׂכֶל הַיָּשָׁר הַמַּשְׁקִיף לְכָל צַד וְנוֹתֵן גְּדֵרוֹ שֶׁל כָּל דָּבָר לְפִי עֶרְךְ אֵיכוּת הָרְכָבַת כֹּחוֹתָיו, וְלֹא לְהַשְׁקִיף עַל עִנְיָן פְּרָטִי לְהַעֲלוֹת הַדָּבָר אוֹ לְהַמְעִיטוֹ, וְאֵינָם אֶלָּא רַעְיוֹנוֹת נִשְׂגָּבוֹת מִדְּרֵכֵי הַשֵּׂכֶל, אֲשֶׁר מְחַיְּבִים אֲנַחְנוּ לְקַנּוֹת מִדּוֹת הָעֲנָוָה הַנִּרְצֵית.

הַנֶּפֶשׁ). לְזֹאת גַּם בָּאָדָם הַפְּרָטִי מִפְּאַת הִשְׁתַּנּוּת מִזְגּוֹ, גַּם הִתְפַּעֲלִיּוּתוֹ לֹא תִּשָּׁוֶה בְּכָל עֵת. וְכָל זֶה הוּא רַק הִשְׁתַּנּוּת דְּמְיוֹנִית בְּהַהִתְפַּעֲלוּת. (לֹא אֲמִתִּית, רַק בְּהַסִּבָּה הַהִשְׁתַּנּוּת אֲמִתִּית), וּמִכָּל שֶׁכֵּן כַּאֲשֶׁר הַמֶּזֶג יִהְיֶה שָׁוֶה בִּשְׁנֵי הָעִתִּים, רַק הָעִנְיָן, הַמְעוֹרֵר אֶת הַהִתְפַּעֲלוּת יִשְׁתַּנֶּה, אֲבָל הַשֵּׂכֶל יִשָּׁוֶה בְּכָל עֵת, אֵינֶנּוּ תָּלוּי בְּמֶזֶג וְלֹא בָּעִנְיָן וְדָבָר, לְזֹאת כַּאֲשֶׁר לֹא יִשְׁתַּוּוּ שְׁנֵי בְנֵי אָדָם בְּדָבָר שִׂכְלִי, (אִם שֶׁגַּם זֹאת נוֹלַד לָרֹב מִשִּׁנּוּי הַמֶּזֶג וְעִנְיָן מְעוֹרֵר), נֹאמַר שֶׁהָאֶחָד טָעָה, לֹא כֵן בַּהִתְפַּעֲלוּת, שְׁנֵיהֶם כֵּנִים וּנְכוֹחִים בְּהִתְפַּעֲלוּת, לְפִי קִשּׁוּר הַמְסוֹבָב בְּסִבָּתוֹ, (כִּי זֶה גֶּדֶר אֱמִתַּת הַמְסוֹבָב בִּהְיוֹת הוֹלֵךְ בְּמִישׁוֹר לָרְגְלֵי סִבָּתוֹ). כֵּן גַּם בָּאָדָם פְּרָטִי, אִם לֹא יִשְׁתַּוֶּה שִׂכְלוֹ בְּאֵיזֶה עִנְיָן בִּשְׁנֵי עִתִּים, נֹאמַר שֶׁבַּוַּדַּאי בְּפַעַם אַחַת טָעָה (עַל פִּי הֶקֵּשׁ הַסְּתִירָה וְהַחִלּוּף), לֹא כֵן בַּהִתְפַּעֲלוּת, אֵין סְתִירָה בָּהּ בִּבְחִינַת עַצְמוּתָהּ, כִּי שְׁנֵיהֶם אֱמִתִּים, (רַק בִּבְחִינַת סִבָּתָם מֵהַמֶּזֶג אוֹ שִׁנּוּי בְּסִבַּת דָּבָר הַמְעוֹרֵר):

לְפִי זֶה, הַשֵּׂכֶל בְּחִינָה קַיֶּמֶת, לֹא תִּפֹּל תַּחַת הַתְּמוּרָה וְהַחִלּוּף. וְכַאֲשֶׁר יִמְצָא הָאָדָם מוֹפֵת אוֹ רְאָיָה (לְפִי דְּרָכֵי הַחָכְמָה לְמִינֵיהֶם) לְשֵׁנּוֹת דְּבַר שֵׂכֶל, נִקְרָא שִׁנּוּי רַק בְּדִמְיוֹן וְלֹא בְּשֵׂכֶל, כִּי הָאֶחָד טָעוּת וְדָבָר בָּטֵל. לֹא כֵן הַהִתְפַּעֲלוּת, הִיא רַק בְּחִינָה לִשְׁעָתָהּ לְפִי עִנְיָנָהּ:

אוּלַי הוּא בִּכְלַל מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת י') רָבָא חָזֵי לְרַב הַמְנוּנָא דְּקָא מַאֲרִיךְ בְּצְלוֹתָא, אָמַר מַנִּיחִין חַיֵּי עוֹלָם (תּוֹרָה) וְעוֹסְקִין בְּחַיֵּי שָׁעָה. כִּי גֶּדֶר הַתּוֹרָה הוּא, בַּשֵּׂכֶל הַמָּפְשָׁט מִכָּל רָצוֹן וְהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. (כְּמִבֹּאָר בַּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר הַתְּבוּנָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי לָאוֹר בִּשְׁנַת תרכ"ב), אֲבָל הַתְּפִלָּה, יְסוֹדָהּ הִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ לִשְׁעָתָהּ, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (תַּעֲנִית ב') וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם, אֵיזוֹ עֲבוֹדָה שֶׁהִיא בַּלֵּב הֱוֵי אוֹמֵר זוֹ תְּפִלָּה, לְזֹאת, הַתְּפִלָּה, הִיא חַיֵּי שָׁעָה, וְהַתּוֹרָה חַיֵּי עוֹלָם בְּחִינָה נִצַּבְתָּ:

הֶעָרָה

וּבְכָל זֹאת, הָאָדָם בַּאֲשֶׁר הוּא אָדָם, אִם כִּי בְּיָדוֹ וְכֹחוֹ לְהַפְשִׁיט שִׂכְלוֹ מֵהִתְפַּעֲלוּת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, עַד אֲשֶׁר יִהְיוּ כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ הוֹזִים שׁוֹכְבִים (בְּלִי הִתְעוֹרְרוּת, לְמַעַן לֹא יִפְרְצוּ בַּכֹּחַ הַשִּׂכְלִי לְהַטּוֹתוֹ [4], בְּכָל זֹאת אָדָם הוּא, וְכֹחוֹת נַפְשׁוֹ בְּקִרְבּוֹ הֵמָּה, אֵין בְּיָדוֹ לְהַפְרִישָׁם

[4] לְזֹאת הָעִיּוּן בְּדָבָר הַמִּדּוֹת, כְּמַעַט בְּלִתְּי אֶפְשָׁר לְטַהֵר הַשֵּׂכֶל לְגַמְרֵי וּלְהַפְשִׁיטוֹ מִכֹּחוֹת הַנְּפָשִׁיּוֹת, יַעַן כִּי מִתְעוֹרְרִים הַמָּה מֵהָעִיּוּן וְהַמַּחֲשָׁבָה בָּהֶם, לְזֹאת בְּסוֹג הַמְפָרְסָמוֹת, יָבוֹא דָּבָר שִׂכְלִי מְשֻׁתָּף מְעַט עִם כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, גֶּדֶר טוֹב וְרַע. לָכֵן אַצֶּל הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם בְּחִינַת שִׂכְלִי בְּלִי שִׁתּוּף עִם כֹּחוֹת הַנֶּפֶשׁ, עַל כֵּן הַכְּרָתָם בְּטוֹב וְרַע בְּסוֹג אֱמֶת וְשֶׁקֶר יְכֻנַּס (רְאִיתִי בְּחִקְּזָה בַּעֲקֻדַּת יִצְחָק שַׁעַר י', וְאוּלַי בָּזֶה סָרָה תְּלוּנָתוֹ, עַיֵּן שָׁם), וְהוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (שְׁמוּאֵל־ב' י"ד, י"ז) כִּי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים כֵּן אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ טוֹב וְרָע, וְהוּבָא בַּעֲקֻדַּת יִצְחָק שָׁם), כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת דַּף י') כָּל דַּיָּן שֶׁדָּן דִּין אֱמֶת לַאֲמִתּוֹ וְכוּ'. וְיֵשׁ לְבָאֵר כִּי שִׁבְילֵי הָאֱמֶת הוֹלְכִים אַחֲרֵי דְּרָכֵי הַחָכְמָה לְעִיּוּנִים, אֲשֶׁר נוֹדָע כִּי נֶחֱלָקִים הַמָּה, יֵשׁ אֲשֶׁר נֶאֱסָרִים בְּמַאֲסַר הַמּוֹפֵת הַבְּרוּר עַל פִּי דַּרְכֵי הֶקֵּשׁ הַהֶגְיוֹנִי, וְיֵשׁ אֲשֶׁר בִּרְאָיוֹת וְהוֹכָחוֹת תִּבְחַן אֲמִתָּתָם וְתִתְרַחֵב יְדִיעָתָם לְהוֹצִיא דָּבָר מִדָּבָר, וְיֵשׁ אֲשֶׁר רַק בְּשִׁקּוּל הַדַּעַת הַיְשָׁרָה יוּסְדוּ. וּבָהֶם יִתְפָּאֵר כָּל אֱנוֹשׁ לֵאמֹר, אֲנִכִי הִרְוֹאֶה וְלִי נִגְלוּ תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה, וּבֶאֱמֶת לֹא כֵן הַדָּבָר, הָאִישׁ אֲשֶׁר חָנַן לוֹ ה' יִתְבָּרַךְ דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל לְמָצֹא דַּרְכֵי הַמּוֹפֵת, כֵּן גַּם בְּדַרְכֵי הָרְאָיוֹת יָדָיו רַב לוֹ (בְּלִי לְדַמּוֹת וּלְקָרֵב אֶת הַמֻּרְחָקִים) אֲשֶׁר לְזֹאת גַּם שִׁקּוּל דַּעְתּוֹ הִיא הַיְשָׁרָה, וּלְאוֹרוֹ רַבִּים יִמְשֹׁכוּ, וְלֹא רְחוֹקָה הִיא לְהִלָּבֵישׁ בָּזֶה שְׁאֵלַת סָבָא דְּבֵי אַתּוּנָא לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא

מִשֻּׁכְלוֹ. לְזֹאת אֵין בְּיַד הָאָדָם לָבוֹא אֶל שֵׂכֶל אֱמִתִּי הַמַּפְרִשׁ וּמַבְדִּיל לְגַמְרֵי מִכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת, וְהַתּוֹרָה נְתוּנָה לִבְנֵי אָדָם לִשְׁפּט בָּהּ עַל פִּי שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי, (בְּטָהֳרַת הָאֶפְשָׁרִית, עַיֵּן בְּכוֹרוֹת (י"ז, ב') דְּרַחֲמָנָא אָמַר עֲבֵיד וּבְכָל הֵיכִי דְּמָצֵית לְמֶעְבַּד נִיחָא לֵיהּ), וְעַל פִּי רִבּוּי

(בְּכוֹרוֹת דף ח' עמוד ב') מְצִיעֲתֵיהּ דְּעִלְמָא הֵיכָא, זְקִפֵהּ לְאֶצְבְּעֲתֵיהּ, אָמַר לוֹ הָכָא, אָמַר לוֹ וּמִי יֵימַר אֵיתוּ אֲשֶׁלֵי וּמְשָׁחוּ וְכוּ'. כִּי הַרְמְבַּ"ם כָּתַב בְּרֵישׁ הִלְכוֹת דֵּעוֹת. שֶׁצָּרִיךְ הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בַּדֶּרֶךְ הַמְמֻצָּע עַיֵּן שָׁם. וּמִי יְגַבֵּיל הַדִּבּוּר וְאֵיזֶה הַחוֹוֶה לֵאמֹר, פֹּה הִיא הַנְּקֻדָּה הָאֶמְצָעִית, לֹא בְּמוֹפֵת וְאוֹף לֹא בְּרַאְיָה יוֹדֵעַ הַדִּבּוּר. כִּי אִם עַל פִּי שִׂכּוּל דֵּעוֹת הַחֲכָמִים לְפִי מְקוֹמוֹ וּשְׁעָתוֹ. וְזֶהוּ מַאֲמָרָם מְצִיעֲתָא דְּעִלְמָא הֵיכָא, רָצָה לוֹמַר הֵיאַךְ הַדֶּרֶךְ לֵידַע נְתִיב הַמְמֻצָּע. אָמַר לוֹ הָכָא, רָצָה לוֹמַר כְּפִי אֲשֶׁר תְּגַזֹּר יַד שִׂכְלְכֶם, (יַעַן מַה, יַעַן חִזּוּק כֹּחֲכֶם לְבָרֵר הַדְּבָרִים הַנִּתְלִים בְּמוֹפֵת אוֹ בְּרַאְיָה, לָכֵן גַּם בְּאֵלֶּה לָכֶם מִשְׁפַּט הַבְּחִירָה). אָמַר לוֹ וּמִי יֵימַר, כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּיָדֵינוּ לְהָבִיא מוֹפֵת עַל מִשְׁפָּטֵנוּ וְהַשְׂרוֹתֵינוּ, אָמַר לוֹ אֵיתֵי אֲשֶׁלֵי וּמְשָׁחוּ. כִּי הַמּוֹפֵת לְבָרֵר הַדָּבָר, כְּמוֹ הַמְּדִידָה לֵידַע כַּמּוּת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֵין לְטָעוֹת בָּהּ, וְהוֹאִיל וְאֵין לֵידַע דֶּרֶךְ הַמְמֻצָּע עַל יְדֵי הַמּוֹפֵת, תְּנוּחַ נֶפֶשׁ הָאָדָם בִּשְׁקוּל דַּעַת הַחֲכָמִים, וְעַל פִּי חָכְמַת דִּבְרֵיהֶם יִתְנַהֵג:

וְאוֹלַי עַל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אָמְרוּ (אָבוֹת פֶּרֶק ו') בָּאֱמוּנַת חֲכָמִים, כִּי הַדָּבָר הִתְלוּי בִּרְאִיָּה, מַה הוּא עִנְיַן אֱמוּנָה, הֲלֹא הָרְאִיָּה תְּתֵן צָדָקָה, וְזֶה כְּלָל נָדוֹל בְּדִבְרֵי הוֹרָאָה לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת מוֹצָא פִּי נָדוֹל בְּהוֹרָאָה, בְּבְחִינַת הָרְאִיּוֹת וְהוֹכָחוֹת, וּלְבַשֵּׁל דֵּעוֹתָו נֶגְדּוֹ, אַף אִם דִּבְרֵיו רַק מִשֹּׁקוּל דַּעַת יָצְאוּ. וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יְרוּשַׁלְמִי פֶּרֶק א' דִּבְרָכוֹת) נְבִיא וְזָקֵן לְמִי הֲנֵי דּוֹמִין, לְמֶלֶךְ שֶׁשּׁוֹלֵחַ מַלְטְרִין (שְׁלוּחִים) שֶׁלּוֹ לִמְדִינָה, עַל אֶחָד מֵהֶן כָּתַב אִם אֵינוֹ מַרְאֶה לָכֶם חוֹתָם שֶׁלִּי אַל תַּאֲמִינוּ לוֹ, וְעַל אֶחָד מֵהֶם כָּתַב, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ מַרְאֶה לָכֶם חוֹתָם שֶׁלִּי הַאֲמִינוּ לוֹ כו', כָּךְ בַּנְּבִיא כְּתִיב וְנָתַן אֶלֶיךָ אוֹת אוֹ מוֹפֵת, בָּרָם הָכָא עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ, עַיֵּן שָׁם. כִּי אוֹת תּוֹרָה עַל הוֹכָחָה שֶׁיֵּשׁ לְבַעֵל דִּין לְהָלֵךְ עָלֶיהָ, וּמוֹפֵת (לְרֹב) עַל רְאִיָּה מְכָרַעַת. וְהָרַמְבַּ"ם כָּתַב (פֶּרֶק ח' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם לֹא הֶאֱמִינוּ בּוֹ יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה, שֶׁהַמַּאֲמִין עַל פִּי הָאוֹתוֹת. יֵשׁ בְּלִבּוֹ דֹּפִי, שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁיֵּעָשֶׂה הָאוֹת בְּכִשּׁוּף כו', (וּבְמָה הֶאֱמִינוּ בּוֹ בְּמַעֲמַד הַר סִינַי שֶׁעֵינֵינוּ רָאוּ וְלֹא זָר וְאָזְנֵינוּ שָׁמְעוּ וְלֹא אַחֵר כו' עַיֵּן שָׁם). אַף עַל פִּי כֵן אוֹת הוּא בְּחִינַת רְאִיָּה, וְזֶהוּ לְמֵבִיני מַדָּע. אֲבָל לְרֹב הָעָם, צָרִיךְ מוֹפֵת, הוּא הוֹכָחָה נִצַּחַת, זֶהוּ וְנָתַן אֶלֶיךָ אוֹת, אוֹ אֶפְלוּ יִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ מוֹפֵת, אַל תִּשְׁמַע לְהַנְּבִיא לַעֲבֹד עֲבוֹדַת אֱלִילִים, אֲבָל בִּשְׁאָר מְצִוּוֹת תִּשְׁמַע לוֹ גַּם עַל פִּי אוֹת, בְּחִינַת הָרְאִיָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם שָׁם. בָּרָם הָכָא עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ, גַּם עַל פִּי שִׂכּוּל הַדֵּעוֹת כְּדַאֲמְרִינַן (סַנְהֶדְרִין פ"ח) אֲפִלּוּ הוּא אוֹמֵר מִפִּי הַשְּׁמוּעָה וְהֵן אוֹמְרִים כָּךְ הוּא בְּעֵינֵינוּ נֶהֱרָג, עַיֵּן שָׁם. עַל פִּי דְּרָכֵי עִיּוּנֵי הַחָכְמָה, תִּתְיַצֵּב גְּבוּל הָאֱמֶת, בַּל יַעֲפִיל הָאָדָם לַחְתֹּר תָּמִיד בְּדִרְכֵי הַמּוֹפֵת אַחַר הָאֱמֶת, כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר נָתַן הָאֱלֹהִים לִבְנֵי אָדָם לָעֲנוֹת וְלַחֲקֹר, הִיא מַטְּרַת הָאֱמֶת. אֱמֶת תִּקָּרֵא, זֶה שִׁמְהּ וְזֶה זִכְרָהּ. כֵּן גַּם בְּדָבָר הַדִּין, אֲשֶׁר הָאֱמֶת יָקָר לְמְצֹא בָּהּ. מִסִּבַּת נְטִיַּת הַדֵּעוֹת לְאַהֲבָה וּלְשִׂנְאָה וְכַיּוֹצֵא הַמְעַוֵּר עֵינֵי פִּקְחִים, וְאַף אִם יִשְׁמֹר הָאָדָם דַּרְכּוֹ לְהִזָּהֵר מִכָּל חֶשְׁשׁ נְגִיעַת הַדֵּעוֹת (עַיֵּן כְּתֻבּוֹת דַּף ק"ה עַמּוּד ב'), בְּכָל זֹאת מִי יִתֵּן קוֹ וּמִשְׁקָלוֹת לְדַרְכֵי הַנְּטִיָּה, הֲלֹא זֶה דֶּרֶךְ כֹּחַ נֶפֶשׁ הָאָדָם לְקַשֵּׁר חֶבֶל בְּחֶבֶל, נִימָא בְּנִימָא, הָרְכֶבֶת רַעְיוֹנוֹת וַהֲבָלִים הָרַבָּה, לְהוֹצִיא פְּרִי עֹמֶל מִבְּלִי אֲשֶׁר יִמְצָא הָאָדָם רֵאשִׁית סְבָתוֹ. אֲשֶׁר אוֹלַי לָזֶה הִזְהִירוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סַנְהֶדְרִין דַּף ז'), לְעוֹלָם יִרְאֶה דִּין עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶרֶב מֻנַּחַת לוֹ בֵּין יַרְכוֹתָיו וְגֵיהִנֹּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו עַיֵּן שָׁם, וְלֹא הִזְהִירוּ כֵּן בְּטַרְפְּתָא (סִפּוּר רַב אֲשִׁי הַמְּזַכֵּר שָׁם) יַעַן כִּי בַּדִּין, הַנְּטִיָּה עֲלוּלָה לְמֹאד:

בְּכָל זֹאת אִם יֵשׁ הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ לְטַהֵר מַחֲשַׁבְתּוֹ עַל פִּי יְדִיעָתוֹ, הִיא הִיא רְדִיפַת הַצֶּדֶק אֲשֶׁר ה' דּוֹרֵשׁ, זֶהוּ לֶאֱמִתְּתוֹ (שֶׁל דִּין), מַה שֶּׁהוּא גֶּדֶר הָאֱמֶת אֲצֶל דִּין. וְאוֹלַי הוּא מַאֲמַר הַיְרוּשַׁלְמִי (רֵישׁ סַנְהֶדְרִין) רַבִּי יוֹסֵי בֶּן חֲלַפְתָּא אִתּוֹן תְּרֵין בַּר נַשׁ מִידּוֹן קוּמוֹי, אָמַר לוֹ עַל מְנָת שֶׁתְּדַיְנֵנוּ דִּין תּוֹרָה אָמַר לוֹן אֲנִי אֵינִי יוֹדֵעַ דִּין תּוֹרָה, עַיֵּן שָׁם. כִּי גֶּדֶר הַתּוֹרָה הוּא בְּחִינַת שֵׂכֶל בְּלִי נְטִיַּת הָרְצוֹן כְּלָל (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל), מַה שֶּׁרָחוֹק לְהַמְצֵא בַּדִּין, כִּי מִי יַעֲרֹךְ נְטִיַּת הָעֲלָמוֹת, לְזֹאת לְהַכְלָנַת יְרֵאתוֹ, חֻשַּׁשׁ אוֹלַי לֹא מִלֵּא חוֹבָתוֹ:

וְאוֹלַי הַדָּבָר בִּכְלַל מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (סַנְהֶדְרִין ו' עַמּוּד ב') שְׁמַע יֹאמַר הַדַּיָּן מַה לִּי בְּצַעַר הַזֶּה, תַּלְמוּד לוֹמַר וְעָמְכֶם בְּדָבָר הַמִּשְׁפָּט, אֵין לוֹ לַדַּיָּן אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת, עַיֵּן שָׁם. כִּי לְאַחַר טָהֳרַת מַחֲשַׁבְתּוֹ, אֵינוֹ בְּטוּחַ אִם לֹא יַד כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ בָּאֱמֶצַע. וְהוּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת (עַיֵּן לְעֵיל), וְעָמוֹ הוּא הַמִּשְׁפָּט בְּהַרְכָּבַת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ הַפְּרָטִית. לֹא עַל יְדֵי הַשֵּׂכֶל הַפָּשׁוּט אֲשֶׁר הוּא כְּלָלִי:

אָכֵן מִשְׁפְּטֵי הַמֶּלֶךְ בְּהֵיוֹתוֹ נַעֲלֶה מִכָּל הָעָם, מִשְׁפָּטָיו בְּגֶדֶר הָאֱמֶת, הַמּוֹפֵת יְבִיאוּ, אֱמֶת הָאֱמִתִּי. זֶהוּ, כִּי כְּמַלְאַךְ אֱלֹהִים כֵּן אֲדוֹנִי הַמֶּלֶךְ לִשְׁמֹעַ טוֹב וְרַע כו' (שְׁמוּאֵל ב' י"ד, י"ז), כִּי מַה שֶּׁהוּא אֵצֶל הָעָם רַק בְּחִינַת טוֹב, הוּא אֵצֶל הַמֶּלֶךְ בְּחִינַת אֱמֶת, כְּמוֹ אֵצֶל הַמַּלְאָכִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, עַד כָּאן:

הָרְאִיוֹת וּמִשְׁקָלָם יִתְבָּרְרוּ הַדְּבָרִים, וּלְאֵיזֶה צַד אֲשֶׁר יִפֹּל עֵרֶךְ הָרְאָיוֹת, אִם מִצַּד הָרִבּוּי אוֹ מִצַּד הַמִּשְׁקָל, שָׁם תִּהְיֶה הַהַכְרָעָה וְכֵן יָקוּם הַדָּבָר:

מִצַּד רִבּוּי הָרְאָיוֹת שָׁוִים כָּל בְּנֵי אָדָם בְּשִׂכְלָם, אִם רַק לֵב מֵבִין לָמוֹ לְהָבִין הָרְאָיוֹת בְּמַתְכֻּנְתָּם. אָכֵן מִצַּד הַמִּשְׁקָל שׁוֹנִים רוּחַ בְּנֵי אָדָם זֶה מִזֶּה, הוּא הוּא שִׂקּוּל הַדַּעַת, אֲשֶׁר דַּיְקָתָם שֶׁל בְּנֵי אָדָם נִפְרֶדֶת לְמַרְבֶּה:

וּבְדָבָר מִשְׁקַל הָרְאָיוֹת הָיְתָה הַמַּחֲלֹקֶת שֶׁל בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל. כִּי כָּל אֶחָד מֵהַצַּדְדִים יָדְעוּ כָּל הָרְאָיוֹת הַנִּדְרָשׁוֹת לִדְבַר מַחְלֹקְתָּם, בָּאֵר הֵיטֵב. וּמִזֶּה נוֹלְדָה בֵּינֵיהֶם מַחֲלֹקֶת כְּלָלִית עַל הַמַּחֲלֹקֶת בְּעִנְיַן מִשְׁקַל הָרְאָיוֹת, אִם לֵילֵךְ אַחַר הַכַּמּוּת אוֹ אַחַר הָאֵיכוּת. וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (עֲרוּבִין י"ג:) אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר שְׁמוּאֵל, שָׁלֹשׁ שָׁנִים נֶחְלְקוּ בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל, הַלָּלוּ אוֹמְרִים הֲלָכָה כְּמוֹתָנוּ וְהַלָּלוּ אוֹמְרִים הֲלָכָה כְּמוֹתָנוּ וְכוּ'. כִּי סְבָרַת בֵּית שַׁמַּאי הָיְתָה לֵילֵךְ אַחַר הָאֵיכוּת, וְהֵם הָיוּ מְחַדְּדִים טְפֵי, לְפִיכָךְ אָמְרוּ שֶׁהֲלָכָה כְּמוֹתָן, וּסְבָרַת בֵּית הִלֵּל הָיְתָה לֵילֵךְ אַחַר הַכַּמּוּת, וְהֵם הָיוּ הָרֹב:

לֹא לְמַעַן הַחֲזִיק דַּיְקָתָם נֶחְלְקוּ שָׁלֹשׁ שָׁנִים, כִּי אִם לְמַעַן הַצֶּדֶק וְהָאֱמֶת בְּטָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בְּלִי נְגִיעַת הַדַּעַת כְּלָל. לֹא בִּבְחִינַת כַּוָּנַת הַדַּעַת, רַק בִּבְחִינַת מִקְרֶה נִהְיְתָה הַדָּבָר, אֲשֶׁר בֵּית שַׁמַּאי סָבְרוּ כִּי לָהֶם הַיִּתְרוֹן, וּבֵית הִלֵּל סָבְרוּ לְהֵפֶךְ:

וַיַּעַן שֶׁיָּצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה שֶׁהֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל, אַלְמָא כַּמּוּת עָדִיף, לַזֹּאת פָּסְקוּ הַפּוֹסְקִים דְּמִנַּיִן עָדִיף מֵחָכְמָה (עַיֵּן בַּשַּׁ"ךְ יוֹרֶה דֵּעָה סִימָן רמ"ב בְּהַהַנָּהָגַת הוֹרָאַת אִסּוּר וְהֶתֵּר, עַיֵּן שָׁם):

וְאוּלַי לָזֶה יָצְאָה הַבַּת קוֹל וְאָמְרָה, אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הֵם, וְלֹא דָּבָר חָדָשׁ הוֹדִיעָה הַבַּת קוֹל (כִּי גַּם דֵּעָה הַנִּדְחֵית בִּכְלַל תּוֹרָה הִיא), כִּי הַתּוֹרָה לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא, וּבְוַדַּאי מְסוּרָה הָיְתָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי וְלֹא שְׁכָחוּהָ, אֶלָּא שֶׁיְּסוֹד הַבַּת קוֹל הָיְתָה, לְמַעַן לֹא יִפֹּל לֵב הָעָם, (בִּרְאוֹתָם כִּי זֶה שָׁלֹשׁ שָׁנִים שֶׁבֵּית שַׁמַּאי מַחֲזִיקִים לֵאמֹר הֲלָכָה כִּדְבָרֵיהֶם כִּי לָהֶם הַיִּתְרוֹן, וּבֵית הִלֵּל לְהֵפֶךְ), פֶּן וְאוּלַי חַס וְשָׁלוֹם נָטוּ אֲשׁוּרֵיהֶם מִעֵט מִטָּהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה, וּבָאוּ חַס וְשָׁלוֹם לִקְצָת נְגִיעַת הַדַּעַת. אֲשֶׁר לֹא בִּכְמוֹ אֵלֶּה בָּחַר ה' לְמִסֹּר תּוֹרָתוֹ, לְהַקָּרֵא תּוֹרַת ה' גַּם בַּדֵּעָה הַנִּדְחֵית. לָזֹאת הוֹדִיעָה הַבַּת קוֹל, כִּי מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם רְצוּיִים, וּבִבְחִינַת מִקְרֶה הָיָה הַדָּבָר, שֶׁהֶחֱזִיקָה כָּל אַחַת מֵהַחֲבוּרוֹת בְּכָל עֹז, כִּי לְדַעְתָּם הַיִּתְרוֹן. וְלָזֹאת גַּם דִּבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי הַנִּדְחֵית דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הֵן, וְהַהוֹגֶה בְּדִבְרֵיהֶם הוֹגֶה בְּתוֹרַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

הַהוֹדָעָה הַלָּזוֹ פְּרָטִית הִיא, כִּי הַחֲבוּרוֹת כַּוָּנָתָם רְצוּיָה. אֵין בָּזֶה מִשּׁוּם לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא, אֲשֶׁר אֵינֶנָּה רַק בִּכְלָלִי, כְּמוֹ חַטָּאת שֶׁמֵּתוּ בְּעָלֶיהָ וְכֵיוֹצֵא שֶׁהֻזְכַּר בַּגְּמָרָא (תְּמוּרָה ט"ז)

אוּלַי הוּא בְּכְלַל מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (מִדְרַשׁ רַבָּה קֹהֶלֶת פָּרָשָׁה א') אָמְרוּ הֲרֵי כָּל חָכְמָתוֹ שֶׁל שְׁלֹמֹה שֶׁבָּא לֵאמֹר מַה יִּתְרוֹן לָאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ, יָכוֹל אַף בַּעֲמָלָהּ שֶׁל תּוֹרָה חָזְרוּ וְאָמְרוּ לֹא אָמַר בְּכָל עָמָל אֶלָּא בַּעֲמָלוֹ, בַּעֲמָלוֹ (שֶׁל עַצְמוֹ) אֵינוֹ עָמָל, אֲבָל עָמֵל הוּא בַּעֲמָלָהּ שֶׁל תּוֹרָה כוּ'. אָמַר רַבִּי יוּדָן תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ אֵין לוֹ, לְמַעְלָה מִן הַשֶּׁמֶשׁ יֵשׁ לוֹ (עֵין שַׁבָּת ל':), כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (פְּסָחִים נ':) רָבָא רָמֵי, כְּתִיב (תְּהִלִּים נ"ז) כִּי גָדוֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ, וּכְתִיב (שָׁם ק"ח) כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ, הָא כֵּיצַד, כָּאן בָּעוֹשִׂין לִשְׁמָהּ וְכָאן בָּעוֹשִׂין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, וְכִדְרַב יְהוּדָה דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ בָּא לִשְׁמָהּ כוּ'. נִמְצָא לְפִי זֶה יֵשׁ לְכַנּוֹת הָעֵסֶק לִשְׁמָהּ, לְמַעְלָה מִן הַשֶּׁמֶשׁ, וְהָעֵסֶק שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, לְמַטָּה מִן הַשֶּׁמֶשׁ. וּכְשֶׁהָאָדָם מוֹצֵא דְּבַר תּוֹרָה אֲשֶׁר נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה, לֹא שֶׁלּוֹ הִיא, רַק הִתְגַּלּוּת דָּבָר אֲשֶׁר הָיָה נָעְלָם עַד כֹּה, אָכֵן אִם לֹא נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה, וּבְכָל זֹאת תּוֹרַת ה' הִיא וְהַהוֹגֶה בְּדְבָרָיו מְקַבֵּל שָׂכָר, שֶׁלּוֹ הִיא, כִּי הוּא בֶּעָמָל הוֹלִיד דָּבָר חָדָשׁ בַּתּוֹרָה מַה שֶּׁלֹּא הָיְתָה מִקֹּדֶם וּבְתַנְאִי שֶׁיִּהְיֶה בְּטָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה בְּלִי נְגִיעַת הַדַּעַת, אֲשֶׁר זֶהוּ הַיְסוֹד שֶׁל לִשְׁמָהּ. זֶהוּ, מַה יִּתְרוֹן (נִצְחִי) בְּכָל עֲמָלוֹ (שֶׁלּוֹ, הוּא הַדָּבָר שֶׁלֹּא נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה), שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ (שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ), אֲבָל לְמַעְלָה מִן הַשֶּׁמֶשׁ (לִשְׁמָהּ), יִתְרוֹן נִצְחִי הוּא, שֶׁהוֹלִיד דָּבָר בַּתּוֹרָה:

וְאוּלַי הוּא בְּכְלַל הַכָּתוּב (קֹהֶלֶת א') וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ (עֵין פְּרוּשׁ רַשִׁ"י שָׁם). כִּי כָּל מַה שֶּׁמַּמְצִיא הָאָדָם בַּשֵּׂכֶל, בַּמֶּה שֶׁלֹּא נִקְרָא תּוֹרַת כוּ', לֹא חִדְּשָׁהּ בְּשִׂכְלִי הִיא, רַק בַּחוּשִׁי, כִּי הִיא רַק הִתְגַּלּוּת הַנֶּעְלָם בְּאֹפֶן הַהֲרָכָבָה. כֵּן גַּם בְּתוֹרַת ה' אֲשֶׁר נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה הִיא הִיא הַתּוֹרָה, וְהָאָדָם הַמַּמְצִיאָהּ אֵינוֹ אֶלָּא מְגַלֶּה הַדָּבָר, וּמַה הוּא הֶחָדָשׁ (הַשִּׂכְלִי), דְּבַר תּוֹרָה אֲשֶׁר לֹא נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה, וְעַל יְדֵי הָאָדָם הַמַּמְצִיאָהּ נַעֲשֵׂית דְּבַר תּוֹרָה, זֶהוּ אֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ (רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, כִּי גַּם בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה. אִם שֶׁיֵּשׁ לָהּ יֶתֶר שְׁאֵת מֵהַדָּבָר אֲשֶׁר לֹא נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה בְּכָל זֹאת. חָדָשׁ לֹא נִקְרָאָה. וְגַם אֲשֶׁר לֹא נִתְקַבְּלָה לַהֲלָכָה, אִם הִלְמוּד יִהְיֶה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, כִּי אֵין לָהּ בְּחִינַת תּוֹרָה), אֲבָל לְמַעְלָה מִן הַשֶּׁמֶשׁ (לִשְׁמָהּ) יֵשׁ וְיֵשׁ חָדָשׁ, הֵמָּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא הָיוּ בְּגֶדֶר הַתּוֹרָה, וְעַל יְדֵי עָמֵל הָאָדָם. אֲשֶׁר הוֹלִידָם בְּטָהֳרַת מַחֲשַׁבְתּוֹ, בָּאוּ בְּחַדְרֵי הַתּוֹרָה:

הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (תְּהִלִּים א') בְּתוֹרַת ה' חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה כוּ'. כִּי חֵפֶץ וְתַחְבּוּלוֹת הָאָדָם, הוּא לְטַהֵר הַשֵּׂכֶל, לְהַפְשִׁיטוֹ מִכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת לָבוֹא לִבְחִינַת שֵׂכֶל אֲמִתִּי, הִיא תּוֹרַת ה', וְעִם כָּל זֶה אָדָם הוּא, וּבְתוֹרָתוֹ (שֶׁל עַצְמוֹ) יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה. (וִיבֹאַר תֵּבַת "וּבְתוֹרָתוֹ" עַל אַשְׁרֵי הָאִישׁ וְכוּ' הָאָמוּר קֹדֶם):

וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בְּרָכוֹת ה') מִדַּת בָּשָׂר וָדָם אָדָם מוֹכֵר חֵפֶץ לַחֲבֵרוֹ מוֹכֵר עֵצֶב וְלוֹקֵחַ שָׂמֵחַ, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵינוֹ כֵּן, נָתַן לָהֶם תּוֹרָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׂמַח כּוּ', כִּי הַנְּתִינָה הִיא מֵעֵין גֶּדֶר הַמְּכִירָה, שֶׁכְּמַעַט נִפְרָדָה מִבַּעֲלֶיהָ, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נָתַן הַתּוֹרָה לִבְנֵי אָדָם לִשְׁפֹּט בָּהּ עַל פִּי שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי, לֹא כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְּאָמְנָה אִתּוֹ [5], (עֵין דְּרָשַׁת הָרַ"ן דְּרוּשׁ ז' עַל הָא דְּמַאן נוֹכַח רַבָּה בַּר נַחְמָנִי, בְּבָא מְצִיעָא דַּף פ"ו):

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר עִנְיַן בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל, וּבַל נִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה, אֵיךְ נוֹלַד הַדָּבָר וּמַה סִּבָּתָהּ, מַדּוּעַ תַּלְמִידֵי בֵּית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל יַסְכִּימוּ לְרֹב כָּל חֲבוּרָה לְדַעַת אַחַת, וּמָה עִנְיַן חֲבוּרָה לָזֶה, כִּי סִבַּת מַחְלֹקְתָּם הָיְתָה מִשִּׁנּוּי מֶזֶג כֹּחוֹת נַפְשָׁם, אֲשֶׁר אֵין בְּיַד הָאָדָם לְהַפְרִישָׁם מִשֶּׁכְּלוֹ (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל), וְאֵין לְכָל חוֹקֵר בְּתוֹרַת ה', אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת, לְאַחַר הַיְכֹלֶת, וּשְׁמִירַת עֶרְכוֹ לְבַל יִפְרֹץ גְּבוּלוֹ, וּבְטָהֳרַת שִׂכְלוֹ לְפִי כֹּחַ הָאֱנוֹשִׁי אֲשֶׁר עַל פִּי רֹב, בְּנֵי הַחֲבוּרָה כֹּחוֹת נַפְשָׁם יִצְעֲדוּ בְּמִצְעָד שָׁוֶה, וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים הֵם, כִּי אֵין סְתִירָה בַּכֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיוֹת (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל), וְאִם כִּי כֹּחוֹת נֶפֶשׁ הָאָדָם יִשְׁתַּנּוּ בְּכָל עֵת, לֹא יִפֹּל שִׁנּוּי בְּדַעַת שֵׂכֶל הָאָדָם (הַמְטַהֵר שִׂכְלוֹ בַּדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר) מִצַּד כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, כִּי שִׁנּוּי בְּכֹחוֹת הַנֶּפֶשׁ יָבוֹא מִפְּאַת הִתְעוֹרְרוּת עִנְיָן אוֹ רַעְיוֹן מָה:

[5] כִּי לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא לְגַלּוֹת מַצְפּוּנִים, כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יַחְתֹּר הָאָדָם לָדַעַת עַל פִּי דַּרְכֵי הָרְאָיוֹת, הִיא הִיא תּוֹרַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, (עֵין תְּמוּרָה דַּף ט"ז, שֶׁלֹּשֶׁת אֲלָפִים הֲלָכוֹת נִשְׁתַּכְּחוּ כוּ' אָמַר לוֹ לִיהוֹשֻׁעַ שְׁאַל אָמַר לוֹ לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא כוּ'. בְּמַתְנִיתָא תָּנָא אֲלֻּף וּשְׁבַע מֵאוֹת קַלִּין וַחֲמוּרִין נִשְׁתַּכְּחוּ כוּ' אַף עַל פִּי כֵן הֶחֱזִירָן עָתְנִיאֵל בֶּן קְנַז, עֵין שָׁם): וְאִם יֵשׁ כֹּחַ לַשָּׁמַיִם לְהַכְרִיעַ בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַחְלֹקֶת, תָּלוּי בְּשִׁנּוּי הַתְּרוּצִים שֶׁל הַתּוֹסָפוֹת (בִּיבָמוֹת דַּף י"ד) עַל הָא דְּאָמְרִי שָׁם. מַאן דְּאָמַר עֹשֶׂה (בֵּית שַׁמַּאי כְּדִבְרֵיהֶם) כְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ דְּאָמַר אֵין מַשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם, וְאִם תֹּאמַר וּמַאי שְׁנָא דְּלֹא קָיְמָא לַן כְּבַת קוֹל דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, אֶלָּא אָמְרִינַן בְּכָל דּוּכְתֵי דְּשָׁמוּתֵי הוּא וְאֵין הֲלָכָה כְּמוֹתוֹ, וּבְבַת קוֹל דְּבֵית הִלֵּל קָיְמָא לַן הֲלָכָה כְּבֵית הִלֵּל, וְיֵשׁ לוֹמַר מִשּׁוּם דְּבַת קוֹל דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֹא יָצְאָה אֶלָּא לְכָבוֹדוֹ כוּ', אִי נַמִי בְּהַהִיא בַּת קוֹל שֶׁהָיְתָה כְּנֶגֶד רַבִּים, דְּרַבָּנָן הָווּ רַבָּא, וַדַּאי אֵין הֲלָכָה, אֲבָל בְּבַת קוֹל דְּבֵית הִלֵּל, קָיְמָא לַן דְּהָווּ בֵּית הִלֵּל רַבָּא, אֶלָּא דְּבֵית שַׁמַּאי מְחַדְּדִי טְפֵי עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. נִמְצָא לְפִי תֵּרוּץ הָרִאשׁוֹן שֶׁל תּוֹסָפוֹת, הַתּוֹרָה בַּשָּׁמַיִם הִיא, אִם רַק אֶחָד בָּעוֹלָם יֹאמַר, הֲגַם שָׁרַבִּים חוֹלְקִין עָלָיו. אֲבָל לְפִי תֵּרוּץ הַשֵּׁנִי, הִיא רַק בַּשָּׁמַיִם, לְתֵת אֵיזֶה כֹּבֶד בְּמָקוֹם שֶׁכְּמַעַט שְׁנֵי הַמִּשְׁקֹלוֹת שָׁוִים, כְּמוֹ, אִם לְצַד אֶחָד רַבָּא וּלְצַד הַשֵּׁנִי מְחַדְּדֵי, הַשָּׁמַיִם נוֹתְנִים עֹז לְצַד אֶחָד לְהַכְרִיעַ. וּלְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא כְּלָל, אַף לְתֵת אֵיזֶה כֹּבֶד לְצַד אֶחָד. וּלְפִי דְּבָרֵינוּ בְּשֵׂכֶל וְהִתְפַּעֲלוּת, נָרְאֶה בַּעֲלִיל שֶׁהַדָּבָר כֵּן, (וְתִתְיַשֵּׁב קְשִׁיַּת הַתּוֹסָפוֹת שָׁם שֶׁכָּתְבוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם, וְאִם תֹּאמַר וְדִלְמָא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ נַמִּי דְּוָקָא הָתָם קָאָמַר דְּאֵין מַשְׁגִּיחִין אֲבָל בְּעַלְמָא לֹא כוּ' עֵין שָׁם), כִּי זֶה דֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל לְהִשָּׁמֵר מִכָּל הִתְפַּעֲלוּת נֶפֶשִׁיוֹת (כְּדִלְעֵיל), וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף לְהִתְעַכֵּחַ עִם זוּלָתוֹ בְּדָבָר שִׂכְלִי, כֵּן גַּם הַשָּׁמִירָה רַבָּה לְמֹאד, לְהִתְרַחֵק מֵהִתְפַּעֲלוּת הָעֲלוּלָה לְבוֹא מִכֹּחַ אַהֲבַת הַנִּצּוּחַ לְכִבּוּשׁ אוֹר הַשֵּׂכֶל אוֹת הִיא, כִּי הַשֵּׂכֶל לְבַדּוֹ יְהַלֵּךְ מַהֲלָכוֹת, בְּהִיוֹת אֵזֶן הָאָדָם קַשֶּׁבֶת לְקוֹל דִּבְרֵי הָרְאִיָה לְהַחֲזִיק דִּבְרֵי מְנַגְּדוֹ, אַף אִם לֹא תִּהְיֶה מֻכְרַחַת בִּשְׂכִיטַת מְנוּחַת הַנֶּפֶשׁ בְּלִי הִתְפַּעֲלוּת מְאוּמָה, וְאִם יִצְטָרֵךְ לְהִתְפַּעֲלוּת לְדָחוֹת הִתְפַּעֲלוּת הַמְנֻגָּד, יִנִּיחֶנָּה לְאַחַר זְמַן, לְמַעַן הַשֵּׂכֶל יֵלֵךְ בְּטַח מַהֲלָכוֹ. לְזֹאת כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ שֶׁלְּאַחַר כָּל הַוִּכּוּחַ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֶׁהָיָה לוֹ עִם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, עָמַד עַל רַגְלָיו, (שֶׁזֶּהוּ הִיא דֶּרֶךְ הִתְפַּעֲלוּת לַמֵּבִין קְצַת דַּרְכָּהּ), וְאָמַר אֵין אֲנוּ מִשְׁגִּיחִין בְּבַת קוֹל, שְׁמַע מִינַּהּ שָׁרֵבִי יְהוֹשֻׁעַ סָבִירָא לֵיהּ כִּי לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא כְּלָל, אַף לֹא לָתֵת אֵיזֶה כֹּבֶד, וְאֵינֶנָּה בְּכָלָל הַתַּחְלֹת רְאָיָה, לְזֹאת הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהִתְפַּעֲלוּת, לְדָחוֹת הִתְפַּעֲלוּת הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר לֹא זָרַח עֲלֵיהֶן עֶדֶן אוֹר הַשֵּׂכֶל הָאֲמִתִּי, וְזֶה דַּרְכָּם לְהִתְפַּעֵל מִדָּבָר גָּדוֹל הַכְּמוּת, כְּמוֹ בַּת קוֹל מִשָּׁמַיִם, אִם כִּי לְפִי הָאֱיכוּת לֹא בַּשָּׁמַיִם הִיא כְּלָל, לְדַעַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, גַּם לָתֵת אֵיזֶה כֹּבֶד לְהַכְרִיעַ:

וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם וְחוֹבָתוֹ, לַחְתֹּר בְּכָל עֹז לִהְיוֹת כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ נָחִים וּשְׁקֵטִים בְּעֵת עִיּוּנוֹ בְּדָבָר שִׂכְלִי, וּבְמַצָּב שְׁקִיטַת הַכֹּחוֹת כִּמְעַט שָׁוִים הֵמָּה בְּכָל עֵת, וּבִפְרָט לָאָדָם הַשָּׁלֵם הַשּׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ מֵהִתְעוֹרְרוּת חֲזָקוֹת אֲשֶׁר יְשָׁרְשׁוּ בְּנַפְשׁוֹ כֹּחוֹת עֲלוּבִים לְהִתְחַלֵּף תָּמִיד:

וְעַל פִּי זֶה נִרְאֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ (ערובין ז') כִּי לֹא עָבְדִינַן כְּחֻמְרֵי דְּבֵי תְּרֵי הֵיכָא דְּסָתְרֵי אַהֲדָדֵי, כְּגוֹן שְׁדָרָה וְגֻלְגֹּלֶת כוּ', אֶבָל הֵיכָא דְּלֹא סָתְרֵי אַהֲדָדֵי עָבְדִינַן, עַיֵּן שָׁם. וְכֵן גַּם בִּתְרֵי קוֹלֵי, הַיְנוּ דַּוְקָא אִם יֵשׁ לְצָרֵף דַּעְתּוֹ (אִם הוּא רָאוּי לְכָךְ) לְהַכְרִיעַ בַּדָּבָר, אֲבָל בְּלִי זֶה הִיא סְתִירָה גְּמוּרָה, לַעֲשׂוֹת לִפְעָמִים כְּבֵית שַׁמַּאי וְלִפְעָמִים כְּבֵית הִלֵּל, כֵּיוָן שֶׁיְּסוֹד מַחְלֹקְתָּם נוֹבֵעַ מִסִּבָּה אַחַת, כִּי גַּם מַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם, הָרוֹצֶה לַעֲשׂוֹת כְּדִבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי עוֹשֶׂה כְּדִבְרֵי בֵּית הִלֵּל עוֹשֶׂה, הַיְנוּ דַּוְקָא אִם בְּיָדוֹ לְהַכְרִיעַ, (כַּמְבֹאָר בְּחֹשֶׁן מִשְׁפָּט סִימָן כ"ה סָעִיף ב' בַּהַגָּהָ"ה), וְאַל יֹאמַר הָאָדָם אֶפְסֹק כְּמִי שֶׁאֶרְצֶה בְּדָבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַחֲלֹקֶת כוּ' עַיֵּן שָׁם. מַה נּוֹרָא הַחִזָּיוֹן הַזֶּה לְמַעֲמִיק בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ הַפּוֹסְקִים זַ"ל, לַחְתֹּר וּלְחַפֵּשׂ סִבַּת מַחְלֹקְתָּם, וְאֶת אֲשֶׁר מִמְּקוֹר שִׁנּוּי מַצַּב כֹּחוֹת נַפְשׁוֹתָם יָצְאוּ, לְהַכְנִיסָם בִּבְרִית יַחַד בַּל יִפָּרְדוּ, לַעֲשׂוֹת כְּקוֹלֵי דְּבֵי תְּי, גַּם אִם לֹא יִסְתְּרוּ אַהֲדָדֵי בְּעַצְמוּתָם, אִם לֹא תִּמְצֵא לוֹ הַכְרָעָה אוֹ צֵרוּף דֵּעוֹת אֲחֵרוֹת. (עַד כָּאן הֶעָרָה):

הַשֵּׂכֶל יָגֵלָּה תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה סִתְרֵי צְפוּנִים, יְעוֹרֵר הַדַּעַת וְהַמְּזִמָּה לַחֲקֹר וְלִשְׁאֹל, וִיבָרֵר דְּבָרִים הַמְסֻפָּקִים. הַהִתְפַּעֲלוּת, יְסוֹדָתָהּ לְפַתֵּחַ טִמְטוּם הַלֵּב, לִשְׁפּוֹךְ בָּהּ מֵי תְּבוּנָתוֹ, אֶת אֲשֶׁר נוֹדַע לְהָאָדָם, אָכֵן בְּקִרְבּוֹ לֹא בָּאָה, בָּזֹאת, כַּאֲשֶׁר לְמוּד הַיִּשָּׁרַת דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת וְטָהֳרַת כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת, נִפְרָדִים הֵמָּה מִלְּמוּד כָּל תּוֹרָה וְחָכְמָה, יַעַן בָּהֶם הַיְדִיעָה וְאָדָם הַיּוֹדֵעַ שְׁנֵי דְּבָרִים הֵמָּה, וְהַיְדִיעוֹת הֵמָּה רַק צְפוּנוֹת בְּקֶרֶב הָאָדָם, וּבָזֶה קָנָה הָאָדָם שְׁלֵמוּתוֹ לְהַנְהִיג דְּרָכָיו עַל פִּי יְדִיעוֹתָיו הַנְּכוֹחוֹת וְהַיְשָׁרוֹת. לֹא כֵן בִּדְבַר הַיִּשָּׁרַת דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת וְטָהֳרַת כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת, אֲשֶׁר לֹא עַל פִּי יְדִיעָתָם בִּלְבַד יִחְיֶה הָאָדָם, לְנַהֵל מַעֲשָׂיו בַּמִּישׁוֹר דַּרְכֵי לִמּוּדֵיהֶם, אִם לֹא קִנְנוּ הַיְדִיעוֹת בְּלִבָּבוֹ. וּקְשׁוּרִים וּצְמוּדִים בְּהָאָדָם יִהְיוּ לַאֲחָדִים. זֶה מִשְׁפַּט לִקְיחָתָם עַל יְדֵי תּוֹרַת הַהִתְפַּעֲלוּת, אֲשֶׁר זֶה דַּרְכָּהּ וְחֵילָהּ לְהַנִּיחַ בָּרְכָה בְּקֶרֶב הָאָדָם, וְגַם אַחַר הִסְתַּלְקוּתָהּ, לֹא תַּעֲלֶה בַּתּוֹהוּ וְתֹאבַד, כִּי אִם תַּשְׁאִיר אַחֲרֶיהָ אֵיזֶה עוֹלְלוֹת נִסְפָּחִים אֶל הָאָדָם. וְהָיָה בִּרְבוֹת עֶסֶק הַהִתְפַּעֲלוּת, (וּבִפְרָט בַּסֵּדֶר הַמֻּכְשָׁר לְפִי תְּכוּנַת הָאָדָם וּמַצָּבוֹ), כֵּן גַּם הָעוֹלְלוֹת יִתְרַבּוּ וְיִתְחַזְּקוּ לְהַפִּיק מֶזֶג הָאָדָם לְטוֹב:

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַכָּתוּב (מִשְׁלֵי ב') בְּנִי אִם תִּקַּח אֲמָרַי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ כוּ'. כִּי נוֹדַע שֶׁתּוֹרַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ נֶחֱלֶקֶת לִשְׁנֵי סוּגִים כּוֹלְלִים: הָאֶחָד, הֵמָּה מִצְוֹתָיו חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהַשֵּׁנִי, יֶתֶר הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר יְסוֹדָהּ לְדַלּוֹת מִמַּעֲמַקֵּי צְפוּנִים יֹשֶׁר דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת וְטָהֳרַת כֹּחוֹת הַנַּפְשִׁיּוֹת, עַד אֲשֶׁר לֹא יִכְסְפוּ רַק הַטּוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם. זֶהוּ, אִם תִּקַּח

אָמַרי, הֵמָּה סוּג הַשֵּׁנִי אֲשֶׁר יְסוֹדָם שֶׁיִּקָּנֶה הָאָדָם דַּרְכֵי לִמּוּדֵיהֶם בְּדֶרֶךְ קִנְיָן, שֶׁיִּהְיֶה הוּא וְהֵם דָּבָר אֶחָד, וּמְצוֹתַי תִּצְפֹּן אִתְּךָ, הֵמָּה סוּג הָאֶחָד, אֲשֶׁר הֵמָּה רַק בְּדֶרֶךְ יְדִיעָה לְהַצְפִּינָם בְּקִרְבּוֹ (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל):

הַשֵּׁכֶל, זֶה כֹּחוֹ וּמַעֲלָתוֹ לְהִתְפַּשֵּׁט עַל כָּל גְּדוֹתָיו לְהִתְהַלֵּךְ בְּרַחֲבָה, לְחַפֵּשׂ וּלְבַקֵּר עַל כָּל צִדֵּי צְדָדִים. לֹא כֵן הַהִתְפַּעֲלוּת, זֶה דַּרְכָּם לְקַוֵּץ כָּל כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ, אֶל הַדָּבָר אֲשֶׁר עָלָיו יוֹרֶה זִקֵּי הַהִתְפַּעֲלוּת, עַד אֲשֶׁר כִּמְעַט כָּל יֶתֶר כֹּחוֹת נַפְשׁוֹ שְׁכוּחִים וְנִכְבִּים לִשְׁעָתוֹ, לְפִי עֶרֶךְ חֹזֶק הַהִתְפַּעֲלוּת:

כֵּן גַּם בִּפְנִימִיּוּת נֶפֶשׁ הָאָדָם וּמַחֲבוֹאֶיהָ, אֲשֶׁר הַכֹּחוֹת הַמֻּשְׁרָשִׁים בָּהּ, הֵמָּה הַצִּירִים הַחֲזָקִים אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תְּסוֹב דֶּלֶת מַעֲשֵׂי הָאָדָם וּמַאֲוַיָּיו (כַּאֲשֶׁר בֵּאַרְנוּ לְעֵיל), גַּם שָׁמָּה תְּנוּחַ כֹּחַ הַהִתְפַּעֲלוּת (אִם שֶׁכְּמַעַט אֵינוֹ נִכָּר וְאֵינוֹ נִרְגָּשׁ), לְהַגְבִּיר כֹּחַ אֶחָד, עַד אֲשֶׁר יֶתֶר הַכֹּחוֹת נִדְחִים מִלְּפָנָיו, וְכִמְעַט נִכְבִּים הֵמָּה (עַד לְעֵת מְצוֹא, בְּבוֹא עֲלֵיהֶם רוּחַ הִתְעוֹרְרוּת לַהֲקִיצָם שֶׁיִּתְפַּשְּׁטוּ, אָז יִרְאוּ וְנוֹדָעוּ). לְזֹאת, אֵין לְהִתְפַּלֵּא עַל הַמִּתְנָאֶה עַל בְּנֵי גִּילוֹ, עִם גֹּדֶל חֶסְרוֹנוֹתָיו וּקְטַנּוּת עֶרְכּוֹ, אֵיךְ נִהְיָתָה, כִּי מֵאַהֲבַת הָאָדָם שִׁבְחוֹ, הִיא הִיא הִתְפַּעֲלוּתוֹ, לְהַגְבִּיר כֹּחַ שִׁבְחוֹ, לְדָחוֹת כֹּחַ חֶסְרוֹנוֹתָיו וּלְכַבּוֹתָם כַּלִּיל מֵהֶרְגֵּשׁ נַפְשׁוֹ. גַּם תַּאֲוַת הַיִּתְרוֹן עַל זוּלָתוֹ, מְקֹרֶב אֶל נַפְשׁוֹ בְּהִתְפַּעֲלוּתוֹ אֶת חֶסְרוֹן חֲבֵרוֹ, וְנִגְבַּר כֹּחוֹ לְהַדְעִיף כֹּחַ הֶרְגֵּשׁ מַעֲלַת חֲבֵרוֹ, וּמִמֵּילָא הַהֶרְגֵּשׁ בְּנַפְשׁוֹ, רַק שֶׁבַח עַצְמוֹ וְחֶסְרוֹן זוּלָתוֹ. וּבָזֶה הַנַּאֲוָה מִלֹּאָה כָּל בָּתֵּי נַפְשׁוֹ בְּלִי הֶרְגֵּשׁ. כֵּן הָאָדָם, רַב חֵילוֹ לְהַגְדִּיל הִתְפַּעֲלוּת בְּנַפְשׁוֹ עַל חֶסְרוֹנוֹתָיו, עַד אֲשֶׁר יִדְחוּ מִלִּפְנֵיהֶם כֹּחַ שִׁבְחוֹ וְיִכְבּוּ אֶת הַהֶרְגֵּשׁ בְּנַפְשׁוֹ, וְכָל אֲשֶׁר תּוֹסִיף הַהִתְפַּעֲלוּת תֵּת כֹּחַ בְּחֶסְרוֹנוֹתָיו, כֵּן לְעֻמַּת זֶה שָׁכֹחַ יִשְׁכַּח מִמֶּנּוּ הֶרְגֵּשׁ מַעֲלוֹתָיו. זֹאת תּוֹרַת דַּרְכֵי קִנְיַת הָעֲנָוָה וְזֶה מִשְׁפָּטָהּ בִּכְלָל:

וּבָזֶה יִתְבָּאֵר מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בְּרָכוֹת לב:) הֶתְשְׁכַּח אִשָּׁה עֶלְהָּ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כְּלוּם אֶשְׁכַּח עוֹלוֹת אֵילִים וּפִטְרֵי רְחָמִים שֶׁהִקְרַבְתָּ לְפָנַי בַּמִּדְבָּר, אָמְרָה לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הוֹאִיל וְאֵין שִׂכְחָה לִפְנֵי כִּסֵּא כְּבוֹדֶךָ, שֶׁמָּא לֹא תִּשְׁכַּח לִי מַעֲשֶׂה הָעֶגֶל, אָמַר לָהּ גַּם אֵלֶּה תִּשָּׁכַחְנָה וגו' עַיֵּן שָׁם. כִּי יָדוּעַ, שֶׁמִּדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, (בְּשִׂכְלִי וְלֹא בִּדְמְיוֹנִי, בְּאֵיכוּת וְלֹא בְּכַמּוּת), וּכְשֶׁהָאָדָם אוֹחֵז דַּרְכֵי הַצֶּדֶק לְפַקֵּחַ וּלְהִתְעַמֵּל שֶׁיִּשְׁכַּח מַעֲלוֹתָיו, גַּם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כְּבִיכוֹל גּוֹמֵל חַסְדּוֹ לִשְׁכֹּחַ חֶסְרוֹנוֹתָיו. אָכֵן צְדָקַת מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים נִזְכָּרִים לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, מִפְּנֵי שֶׁהָאָדָם זוֹכֵר פְּחִיתוּתוֹ. זֶהוּ (לְפִי הַדֶּרֶשׁ הֶתְשְׁכַּח אִשָּׁה עֶלְהָּ, כַּאֲשֶׁר תִּשְׁכַּח כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל עוֹלוֹת אֵילִים שֶׁהִקְרִיבָה בַּמִּדְבָּר, הַנּוֹבַעַ מִתּוֹךְ הִתְגַּבְּרוּת הַהִתְפַּעֲלוּת לְזֹכֶר מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל), גַּם אֵלֶּה תִּשָּׁכַחְנָה, כִּבְיָכוֹל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא

שׁוֹכֵחַ מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל וְזוֹכֵר הָעוֹלוֹת, זֶהוּ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כְּלוּם אֶשְׂכַּח עוֹלוֹת אֵילִים וּפְטָרֵי רְחָמִים וְכוּ׳:

כֵּן גַּם בְּכָל דְּרָכֵי תִּקּוּן הַמִּדּוֹת, אִם יִשְׂתַּמֵּשׁ הָאָדָם בְּתוֹרַת לְמוּד הַהִתְפַּעֲלוּת אֲשֶׁר יַשְׂאִירוּ בְּרָכָה בְּקִרְבּוֹ (כַּנִּזְכָּר לְעֵיל), לְהַשְׁרִישׁ הִתְפַּעֲלוּת צְפוּנוֹת בִּלְבָבוֹ וְיֶעֱבְתוּ הַרְבֵּה (מֵרִבּוּי הַלִּמּוּד וְהָעֵסֶק בְּסֵדֶר נָכוֹן לְפִי תְּכוּנָתוֹ), עַד אֲשֶׁר יִתְאַחֲדוּ בְּהָאָדָם וְיִתְקָעוּ יָתֵד נֶאֱמָן לְטֶבַע קַיָּם עַל יְדֵי רִבּוּי הַהֶרְגֵּל בְּהִתְנַהֲגוּתָם בְּפֹעַל, (כַּמְבֹאָר בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת דֵּעוֹת), אָז אֵין עֵרֹךְ לְגֶדֶר עֶלְיָתָם הַגְּבוֹהּ לְמַעְלָה מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי, כִּשְׁאָר תְּכוּנַת טִבְעֵי מִזְגֵי הָאָדָם, אֲשֶׁר לֹא יַקִּיפֵם הַשֵּׂכֶל, וּבָזֶה רוּחַ הָאָדָם עוֹלֶה לְמַעְלָה. כֵּן תֵּרֵד חַס וְשָׁלוֹם לְמַטָּה, עַד אֲשֶׁר לֹא תַּרְגִּישׁ בְּרָעָתָהּ, מֵרִבּוּי הִתְפַּעֲלוּת הַתַּאֲוָה, אֲשֶׁר תַּשְׁאִיר שָׁרְשָׁהּ לְעַוֶּת נֶפֶשׁ מִטָּהֳרָה. לְזֹאת, כַּאֲשֶׁר יִתֵּן הָאָדָם אֶל לִבּוֹ לַחְפֹּץ חַיִּים (חַיֵּי הַשֵּׂכֶל, כִּי כָל חַי מַרְגִּישׁ), זֹאת יַעֲשֶׂה, יִלְמֹד מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַמְדַבְּרִים מִכִּשְׁרוֹן הַמִּדּוֹת וְחַיֵּי הַנִּצְחִי, וְיַחֲזֹר עֲלֵיהֶם כַּמָּה פְּעָמִים לְהִתְפַּעֵל בִּשְׁעָתָם:

אַל יִפֹּל לִבּוֹ בְּרֹאוֹתוֹ כִּי לֹא נִשְׁאַר שׁוּם רֹשֶׁם בִּלְבָבוֹ, וְיֵדַע נֶאֱמָנָה, כִּי הִתְפַּעֲלוּתוֹ לֹא עָלְתָה בַּתֹּהוּ, רַק הִנִּיחָה בְּרָכָה בִּלְתִּי נִרְגֶּשֶׁת לְחוּשֵׁי בָּשָׂר, עַד אֲשֶׁר יִרְבּוּ, וְאָז יַכּוּ שֹׁרֶשׁ לְהוֹצִיא פְּרִי צֶדֶק, וְכַאֲשֶׁר רְסִיסֵי מַיִם, אִם יֵרְדוּ טִיף טִיף עַל הָאֶבֶן יָמִים וְשָׁנִים הַרְבֵּה, יִשְׁחֲקוּהָ, אִם שֶׁבַּטִּפָּה הָרִאשׁוֹנָה לֹא הָיְתָה נִרְאֶה וְנִרְגָּשׁ, כֵּן מַאֲמְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל עַל לֵב הָאֶבֶן, יַהֲפֹךְ בָּם לְמַרְבֶּה, וִיפַלֵּחוּ לְבָבוֹ:

אוּלַי הוּא מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (אָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן פֶּרֶק ו׳) וְזֶה לְשׁוֹנָם: מָה הָיְתָה תְּחִלָּתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא, אָמְרוּ בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה וְלֹא שָׁנָה כְּלוּם, פַּעַם אַחַת הָיָה עוֹמֵד עַל פִּי הַבְּאֵר, אָמַר מִי חָקַק אֶבֶן זוֹ, אָמְרוּ לוֹ הַמַּיִם שֶׁתְּדִיר נוֹפְלִים עָלֶיהָ בְּכָל יוֹם, אָמְרוּ לוֹ, עֲקִיבָא, אִי אַתָּה קוֹרֵא אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם. מִיָּד הָיָה דָּן רַבִּי עֲקִיבָא קַל וָחֹמֶר בְּעַצְמוֹ, מָה רַךְ פָּסַל אֶת הַקָּשֶׁה, דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁקָּשֶׁה כַּבַּרְזֶל, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁיַּחְקְקוּ אֶת לִבֵּי שֶׁהוּא בָּשָׂר וָדָם, מִיָּד חָזַר לִלְמֹד תּוֹרָה כּוּ׳ עַיֵּן שָׁם. כִּי רַבִּי עֲקִיבָא בִּרְאוֹתוֹ בְּתְחִלַּת לִמּוּדוֹ, שֶׁאֵינוֹ מוֹצֵא הֶרְגֵּשׁ בְּנַפְשׁוֹ, וַיְכַהוּ לְבָבוֹ לֵאמֹר: לַשָּׁוְא יִתְעַמֵּל (כִּי אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה), לַתֹּהוּ וָהֶבֶל יִכְלֶה כֹּחוֹ חַס וְחָלִילָה. אָכֵן בִּרְאוֹתוֹ, כִּי אֲבָנִים שָׁחֲקוּ מַיִם, אִם כִּי לֹא נִרְגַּשׁ בִּתְחִלָּה, אָזַר עֹז וּגְבוּרָה לְחַזֵּק אֶת נַפְשׁוֹ, כִּי טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ:

מַה יָּחִיל לֵב הָאָדָם, פַּלְצוּת תֹּאחֲזֶנּוּ, בְּהִתְבּוֹנְנוֹ, פֶּן חַס וְשָׁלוֹם נִתְקוּ מוֹרְשֵׁי לְבָבוֹ וְנִתְבַּטֵּל הֶרְגֵּשׁוֹ, אַף גַּם בְּדָבָר אֶחָד, אֲשֶׁר יְוַדַּע לְמַעְלָה, כִּי הוּא בְּגֶדֶר אֵינוֹ עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה כִּי בְּנַפְשׁוֹ הוּא חַס וְשָׁלוֹם, וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יַלְקוּט יְחֶזְקֵאל י"ח) שְׁאֲלוּ לַנְּבוּאָה חוֹטֵא מַה הוּא עָנְשׁוֹ, אָמְרָה לָהֶם הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת הִיא תָּמוּת וְכוּ׳, שְׁאֲלוּ לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, חוֹטֵא מַה

עָנְשׁוֹ, אָמַר לָהֶם, יֵעָשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִתְכַּפֵּר לוֹ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וּכְאָמְרָם זַ"ל (נִדָּה ע:) כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר (יְחֶזְקֵאל י"ח), כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת, וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר (שְׁמוּאֵל־א' ב'), כִּי חָפֵץ ה' לַהֲמִיתָם, כָּאן בְּעוֹשִׂין תְּשׁוּבָה כָּאן בְּשֶׁאֵין עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה. וּבִפְרָט טְרוּדֵי הַזְּמַן עֲמוּסֵי הַתְּלָאָה, הָעֲלוּלִים מְאֹד לַעֲבֵרוֹת נְשָׁאוֹת וּבַל יַרְגִּישׁוּ מְאוּמָה, וּבִפְרָט בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, קְנְאָה, שִׂנְאָה, לָשׁוֹן הָרַע, הַלְבָּנַת פָּנִים וּמְרִמַת הָעֵסֶק עַל כֻּלָּנָה, אֲשֶׁר לְבַקֵּשׁ אֹמֶץ הַחַיִּים, מֵהַיָּאוֹת וְהַיָּשָׁר לַעֲשׂוֹת כְּנֶגְדָּם מְצוֹת וּדְבָרִים טוֹבִים אֲשֶׁר יַכְרִיעוּ בְּמִשְׁקָלָם, וּמַה יֵּעָשֶׂה קְשֵׁה יוֹם. אַחַת הִיא מִלְּאכָה קַלָּה, אֵיננָּה דּוֹרֶשֶׁת דַּעַת צְלוּלָה וְלֹא זְמַן אָרֹךְ, לַחֲזֹר עַל מוּסְרֵי הַחָכְמִים כַּמָּה פְּעָמִים, עַד אֲשֶׁר תִּתְעוֹרֵר הִתְפַּעֲלוּת בְּנַפְשׁוֹ לִשְׁעָתָהּ, וְאִם גַּם לֹא תִּתֵּן פְּרִיָּהּ בָּרִאשׁוֹנָה לְהֵיטִיב דְּרָכֵי גֶּבֶר, בְּכָל זֹאת בְּסֵפֶר הַחַיִּים יֵחָשֵׁב, בִּהְיוֹתוֹ חַי מַרְגִּישׁ, וּלְכָל אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן, וּבִכְלָל עוֹשֵׂי תְּשׁוּבָה יִמָּנֶה:

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַכָּתוּב (יְחֶזְקֵאל ל"ג) בְּאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְלֹא דִּבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְגוֹ', וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא שָׁב מִדַּרְכּוֹ הוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וְגוֹ', וְאַתָּה בֶּן אָדָם אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה. אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אֲנִי וְגוֹ' אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים כוּ', כִּי פֵּרָעֲנִיּוּת בָּאָה עַל הָאָדָם עַל יְדֵי שְׁתֵּי בְּחִינוֹת. הָאַחַת אִם נִתְמַלְּאָה סְאָתוֹ, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סוֹטָה ט') אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נִפְרָע מִן הָאָדָם עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתוֹ עַיֵּן שָׁם, וְאָז נִקְרָא רָשָׁע (לְפָנֵי הַמָּקוֹם כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר הָרַ"ן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (טז:), עַל הָא דִּשְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִים כוּ', רָשָׁעִים כוּ', דְּהַיְנוּ רְשָׁעִים בְּדִין זֶה, עַיֵּן שָׁם), הַשֵּׁנִי אִם יֵשׁ לוֹ חֵטְא, אֲשֶׁר הוּא בְּדִין שָׁמַיִם בִּבְחִינַת אֵין עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, בִּבְחִינַת שִׂכְלִי לְפִי הַקִּשּׁוּר הַמְסוֹבָבִים בְּסִבָּתָם:

כִּי כָּל הַדְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ נוֹפְלִים תַּחַת שְׁנֵי סוּגִים כּוֹלְלִים: הָאֶחָד בְּחִינָה הַטִּבְעִית, אֲשֶׁר הִיא בְּחִינָה הַשִּׂכְלִית, כָּל מְסוֹבֵב נוֹלַד מִסִּבָּתוֹ, וְהַסִּבָּה מִסִּבָּה אַחֶרֶת, עַד בּוֹא הַדָּבָר לַבְּחִינָה. הַשֵּׁנִי וְהוּא מְסוֹבֵב הַבָּא בִּלְתִּי סִבָּה קוֹדֶמֶת (רַק כֵּן גְּזָרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכֵן גַּם בְּחִינָה הַנִּסִּיִּית, אֲשֶׁר הִיא לְמַעְלָה מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי):

כֵּן גַּם הַיְדִיעוֹת שְׁנֵי מִינִים הֵמָּה. הָאֶחָד יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת שֶׁאֵיננָּה נוֹפֶלֶת תַּחַת הַשִּׂנּוּי וְהַתְּמוּרָה. הַשֵּׁנִי יְדִיעָה שִׂכְלִית לְפִי קִשּׁוּר הַדְּבָרִים, מִסִּבָּה לִמְסוֹבֵב, וְהַמְסוֹבֵב נַעֲשֶׂה סִבָּה לִמְסוֹבֵב אַחֵר, וְכֹה יִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר עַד בּוֹא אֶל הַמְסוֹבֵב הָאַחֲרוֹן. הַיְדִיעָה הַזֹּאת נוֹפֶלֶת תַּחַת הַתְּמוּרָה, כִּי לִפְעָמִים תֵּצֵא דָּבָר מִבְּלִי סִבָּה, אַף אִם סִבָּתָהּ מְנֻגֶּדֶתְהּ (הַנִּקְרֵאת בְּחִינָה נִסִּיִּית). הַיְדִיעָה הָאַחַת אֵיננָּה בְּנֶגֶד אֱנוֹשִׁי, (אִם לֹא עַל יְדֵי בְּחִינַת הַנְּבוּאָה). גַּם בַּיְדִיעָה הַשֵּׁנִית, קָצְרָה יָד אֱנוֹשׁ לָבוֹא עַד תַּכְלִיתָהּ, מִפְּאַת חֶסְרוֹן יְדִיעָתוֹ. מִכָּל עִנְיְנֵי

הַסִּבּוֹת הַנּוֹגְעִים אֶל הַדָּבָר הַמְעַתֵּד לָצֵאת לַפֹּעַל, לָזֹאת רָזָה בִּינַת אֱנוֹשׁ לָבוֹא בִּידִיעָה שִׂכְלִית לְשַׁלֵּמוּתָהּ:

כֵּן בִּבְחִירַת אֱנוֹשׁ, בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ יִתְהַלֵּךְ אִם לְטוֹב אוֹ לְרַע, יֶשְׁנָן שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: הָאַחַת בְּחִירָה שִׂכְלִית בְּקִשּׁוּר הַמְסוֹבֶב בְּסִבָּה, לְרַע, לְפֶתַח הַתַּאֲוָה כְּפִי אֲשֶׁר תַּטֶּהוּ דַּרְכָּהּ לְהָלְאָה אִם יְמַלֵּא חֻפְצָהּ, לְטוֹב לְפִי תַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי לִמּוּד תּוֹרַת ה' וְחָכְמַת מוּסָרוֹ לְהִתְנַהֵג בִּדְרָכָיו. הַשְּׁנִיָּה בְּחִינָה פְּשׁוּטָה מֵרַע לְטוֹב וּלְהֵפֶךְ חַס וְשָׁלוֹם, כִּי בְּכָל עֵת וּזְמַן הָאָדָם עוֹמֵד בִּבְחִירָתוֹ בְּאֵין מוֹנֵעַ. גַּם הַיְדִיעָה בִּבְחִירַת הָאָדָם נֶחֱלֶקֶת לִשְׁנֵי מִינִים:

הָאַחַת יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת, אֲשֶׁר אֵין לְהַעֲלוֹת עַל הַדַּעַת, אֵיךְ לֹא תִּהְיֶה סְתִירָה לְהַבְּחִירָה, (כַּאֲשֶׁר בֵּאֵר הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה). הַשְּׁנִיָּה יְדִיעָה שִׂכְלִית, לְפִי הַנְהָגַת הָאָדָם, טִבְעוֹ וְעִנְיָנוֹ, לְפִי קִשּׁוּר הַמְסוֹבָבִים בְּסִבָּתָם אֶל נָכוֹן, אֲשֶׁר בְּהַיְדִיעָה הַלָּזוֹ מַנְהִיג הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת עוֹלָמוֹ לְטוֹב (דַּוְקָא, לֹא לְרַע, כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דָּן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד בָּהּ, כַּמְבֹאָר בִּירוּשַׁלְמִי (רֹאשׁ הַשָּׁנָה פֶּרֶק א'), אֲבָל לְטוֹבָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן בְּהַקָּפָה, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (יַלְקוּט אִיּוֹב מ"א) מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם כּוֹ', מִי מָל לְפָנַי עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ בֵּן, מִי עָשָׂה צִיצִית עַד שֶׁלֹּא נָתַתִּי לוֹ טַלִּית כּוֹ', עַיֵּן שָׁם):

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַכָּתוּב (דְּבָרִים י"א) אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ כּוֹ', בְּהַקָּפָה, לְמַעַן תִּשְׁמְעוּ וְתַעֲשׂוּ הַטּוֹב בִּבְרָכָתִי, וְהַקְּלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ', לֹא מִקֹּדֶם. גַּם יֵשׁ לְבָאֵר מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ ז"ל (פְּסָחִים קי"א) הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב, הוֹדוּ לְמִי שֶׁגּוֹבֶה חוֹבָתוֹ שֶׁל אָדָם בְּטוֹבָתוֹ, עֲשִׁיר בְּשׁוֹרוֹ עָנִי בְּשֵׁיוֹ כּוֹ', כִּי בִּרְכַּת הָאָדָם בְּגָלַל שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאַחַת, עֲבוּר הַטּוֹב שֶׁעָשָׂה וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שִׁלֵּם שְׂכָרוֹ, אֲשֶׁר לֹא נִקְרָא (בְּהַשְׁקָפָה בִּלְתִּי מְדֻיֶּקֶת) טוֹבַת ה', רַק שֶׁל הָאָדָם הִיא, כְּשֶׁכִּיר אֲשֶׁר יְקֻוֶּה פָּעֳלוֹ, וּמַה הִיא הַטּוֹבָה הַפְּשׁוּטָה וְנִגְלֵית, הִיא הַבְּחִינָה הַשְּׁנִיָּה, מַה שֶּׁנּוֹתֵן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִקֹּדֶם, לְמַעַן יַעֲשֶׂה הָאָדָם הַטּוֹב בִּבְרָכָתוֹ. וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם נֶעֱנָשׁ בְּמָמוֹנוֹ, אֲשֶׁר קָנָה בִּשְׂכַר עֲמַל כִּשְׁרוֹן מַעֲשָׂיו, דִּין וּמִשְׁפָּט נָכוֹן הוּא לִגְבּוֹת חוֹבָתוֹ בָּזֶה, וּמַה הוּא הַחֶסֶד הָאֱמִתִּי, שֶׁגּוֹבֶה חוֹבָתוֹ שֶׁל אָדָם בְּטוֹבָתוֹ, בְּהַמָּמוֹן שֶׁבָּא לוֹ מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ, בִּבְחִינַת טוֹבָה, לְמַעַן יַעֲשֶׂה הַיָּשָׁר וְהַצֶּדֶק, וְהָאָדָם סִלֵּף דַּרְכּוֹ, וְלֹא נִתְקַיְּמָה מַחֲשַׁבְתּוֹ יִתְבָּרַךְ כִּבְיָכוֹל, וְאָז בְּדִין שֶׁיִּטֹּל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִמּוֹנוֹ, כִּי לֹא עַל מְנָת כֵּן נָתַן לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הַמָּמוֹן לְהָאָדָם, גַּם לֹא יְנֻבֶּה לְהָאָדָם מֵחוֹבָתוֹ. וְיֵשׁ לְהוֹדוֹת לַה' עַל הַחֶסֶד הַלָּזֶה, אֲשֶׁר גַּם בְּלֶקְחוֹ מֵהָאָדָם הַמָּמוֹן שֶׁבָּא לוֹ מִטּוֹבָתוֹ יִתְבָּרַךְ, גּוֹבֶה חוֹבָתוֹ בָּהֶם:

בַּמָּה יִבָּדְלוּ הַהַקְפּוֹת הָרְאוּיוֹת לָתֵת לִבְנֵי אָדָם מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ, אִם לֹא בִּבְחִינַת יְדִיעָה שִׂכְלִית, מִי הוּא הַבָּטוּחַ, אֲשֶׁר מֵהַיָּאוּת לִמְסֹר לוֹ הַקָּפָה, (אִם שֶׁלִּפְעָמִים נִשְׁתַּנֶּה הַדָּבָר

כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, כִּי בִּבְחִינַת יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת, אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַנְהִיג עוֹלָמוֹ הַתָּלוּי בִּבְחִירַת אֱנוֹשׁ, וְדָבָר אֵין לָהּ עִם יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת):

וּבָזֶה צָדְקוּ דִּבְרֵי הַיְרוּשַׁלְמִי (רֹאשׁ הַשָּׁנָה פֶּרֶק א׳) שְׁלֹשָׁה פִּנְקָסִין הֵם כו׳, שֶׁל בֵּינוֹנִים כְּבָר נִתַּן לָהֶם עֲשָׂרָה יְמֵי תְּשׁוּבָה שֶׁל בֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים, אִם עָשׂוּ תְּשׁוּבָה נִכְתָּבִין עִם הַצַּדִּיקִים וְאִם לָאו נִכְתָּבִים עִם הָרְשָׁעִים כו׳, רַבִּי חֲנַנְיָא חֲבֵרוֹן דְּרַבָּנָן בָּעֵי, וְאֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, וְלֹא שְׁמִיעַ דְּאָמַר רַבִּי סִימוֹן בְּשֵׁם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דָּן אֶת הָאָדָם אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד בָּהּ, (הַמַּאֲמָר אֲשֶׁר הִזְכַּרְנוּ לְעֵיל) עַיֵּן שָׁם. אֲשֶׁר מְאֹד הַדָּבָר מַפְלִיא לֵאמֹר, שֶׁהַיְרוּשַׁלְמִי יִשְׁאַל בִּדְבַר יְדִיעָה וּבְחִירָה, אֲשֶׁר נִלְאֶה שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי בְּכָלָל לַחְתֹּר אַחֲרָיו כְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וּבָאֲרָה עַל עִנְיָן פְּרָטִי, אֲכֵן שְׁאֵלַת הַיְרוּשַׁלְמִי הִיא עַל יְדִיעָה הַשִּׂכְלִית אֲשֶׁר עַל פִּיהָ מַנְהִיג הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת עוֹלָמוֹ:

כֵּן גַּם עִנְיַן עוֹשִׁין תְּשׁוּבָה וְאֵינָם עוֹשִׁין תְּשׁוּבָה, הוּא עַל פִּי בְּחִינַת יְדִיעָה שִׂכְלִית, אִם הָאָדָם עַל פִּי יְדִיעָה הַשִּׂכְלִית מֻכְשָׁר לִתְשׁוּבָה, אֲזַי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וּמַמְתִּין עַל תְּשׁוּבָתוֹ וָחַי, וְאִם עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית אֵינוֹ מֻכְשָׁר לִתְשׁוּבָה, (אִם כִּי מִכָּל מָקוֹם בִּבְחִירָתוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה), אֲזַי חַס וְחָלִילָה חָפֵץ לַהֲמִיתוֹ, אִם לֹא יִהְיֶה לְהָאָדָם זְכוּת מַכְרִיעַ לְחַיִּים. וּמַה הוּא הַיְסוֹד שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מֻכְשָׁר לִתְשׁוּבָה, הוּא הַהֶרְגֵּשׁ שֶׁיִּהְיֶה חַי מַרְגִּישׁ בְּחֶסְרוֹנוֹ, וְאָז הַתִּקְוָה שֶׁיִּתְעוֹרֵר לִתְשׁוּבָה, אֲבָל אִם אֵין הֶרְגֵּשׁ, הַתְּשׁוּבָה מֵאַיִן תִּוָּלֵד, אֲכֵן זֶהוּ דַּוְקָא כְּשֶׁנִּכְבֶּה לְגַמְרֵי הַהֶרְגֵּשׁ מִנַּפְשׁוֹ, עַד אֲשֶׁר לֹא יִתְפַּעֵל מִתּוֹכָחָה וְהִתְעוֹרְרוּת זוּלָתוֹ, כִּי אָז אֵינוֹ בְּגֶדֶר עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה כְּלָל, כֵּיוָן שֶׁגַּם אַחֵר אֵין בְּכֹחוֹ לְעוֹרְרוֹ מִתַּרְדֵּמַת אִוַּלְתּוֹ:

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר אֲשֶׁר נִרְמַז בַּכָּתוּב, יְשׁוּב הַגְּמָרָא כָּאן בָּעוֹשִׁין תְּשׁוּבָה (יְחֶזְקֵאל י״ח) כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת וֶהְשִׁיבוּ, (הָיוּ מֻכְשָׁרִים לִתְשׁוּבָה. וְלַמֶּרְכָּז הַלָּזוֹ) וְחָיוּ (כִּי אֵין תְּשׁוּבָה לְאַחַר מִיתָה), כָּאן בְּשֶׁאֵין עוֹשִׁין תְּשׁוּבָה (שְׁמוּאֵל־א׳ ב׳) וְלֹא שָׁמְעוּ לְקוֹל אֲבִיהֶם כִּי חָפֵץ ה׳ לַהֲמִיתָם, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הִתְעוֹרְרוּ לְקוֹל תּוֹכַחַת עֲלִי, אֲשֶׁר הָיָה גָּדוֹל הַדּוֹר, מִמֵּילָא לֹא הָיוּ בְּגֶדֶר עוֹשִׁין תְּשׁוּבָה:

זֶהוּ בְּאָמְרִי לָרָשָׁע כו׳ וְלֹא דִּבַּרְתָּ לְהַזְהִיר רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ, (וְאָז הוּא עֲדַיִן בְּגֶדֶר עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, כִּי אוּלַי יִתְעוֹרֵר מִתּוֹכָחָה), וְלֹא יָמוּת, רַק אִם נִתְמַלְּאָה סְאָתוֹ אֲשֶׁר נִקְרָא רָשָׁע, אֲזַי הוּא רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת כו׳, וְאַתָּה כִּי הִזְהַרְתָּ רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ לָשׁוּב מִמֶּנָּה וְלֹא שָׁב מִדַּרְכּוֹ, (לֹא נִתְפַּעֵל מִתּוֹכַחְתְּךָ, כִּי אִם הָיָה נִתְפַּעֵל וּמַרְגִּישׁ בְּחֶסְרוֹנוֹ הָיָה נִקְרָא שָׁב מִדַּרְכּוֹ, כִּי מִלְּפָנִים לֹא הִרְגִּישׁ בְּרָעָתוֹ, וְלִזֹאת הוּא בְּגֶדֶר אֵין עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה, אֲזַי) הוּא בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת, הַגַּם שֶׁלֹּא

נִתְמַלְּאָה סְאָתוֹ, וְלֹא נִקְרָא רָשָׁע, (כִּי הוּא מִשְׁפָּט כְּלָלִי לְמִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ עָוֹן וְאֵינוֹ בִּבְחִינַת עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה), בְּכָל זֹאת יָמוּת מִסִּבַּת עֲוֹנוֹ, יַעַן עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית לֹא יָבוֹא לִתְשׁוּבָה, כֵּיוָן שֶׁאֵינוֹ מִתְעוֹרֵר גַּם מִתּוֹכָחָה. וּמַה הִיא רְפוּאָתוֹ, הִיא, הִתְחַדְּשׁוּת הַהֶרְגֵּשׁ לְעוֹרֵר הַדְּאָגָה וְהַיָּגוֹן וְיִכָּנֵס בְּגֶדֶר עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִחְיֶה:

זֶהוּ, וְאַתָּה בֶּן אָדָם אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל (בְּדֶרֶךְ סִבָּה וּמְסוֹבֵב) כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר, כִּי פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ, וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים, וְאֵיךְ נִחְיֶה, (בְּזֹאת הֵמָּה בְּגֶדֶר עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה כֵּיוָן שֶׁהֵן מַרְגִּישִׁים וְדוֹאֲגִים, לְזֹאת הִיא הַסִּבָּה לְהַמְסוֹבֵב הַלָּזֶה, אֲשֶׁר) אֱמֹר אֲלֵיהֶם וְגוֹ' כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה. (וְאִם כִּי עֲדַיִן הוּא רַק הַתְחָלַת הַהִתְעוֹרְרוּת לִתְשׁוּבָה מִכָּל־מָקוֹם נִקְרָאו עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה, כֵּיוָן שֶׁהַמָּה מֻכְשָׁרִים בְּסִבַּת הֶרְגֵּשָׁם, שֶׁיְּבוֹאוּ לְאַט לְאַט לִבְחִינַת עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה כַּהֹגֶן, זֶהוּ) שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְכוּ':

הַיּוֹצֵא מִכְּלַל דְּבָרֵינוּ, כִּי הַמַּדְרֵגוֹת בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ. שָׁלֹשׁ הֵן בְּמִסְפָּר: הָאֶחָד הוּא הַפָּתַח וְהַהִתְחָלָה, הוּא הַהֶרְגֵּשׁ, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם לוֹמֵד מֵאַמְרֵי חֲכָמֵינוּ ז"ל וּמוּסְרֵי הַחֲכָמִים, לַחֲזֹר עֲלֵיהֶם כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים, עַד אֲשֶׁר יִתְפַּעֵל, וְיַרְגִּישׁ בְּנַפְשׁוֹ חֶסְרוֹנוֹ, וּמִזֶּה יָבוֹא לְמַדְרֵגָה הַשֵּׁנִיָּה הִיא כְּבִישַׁת הַיֵּצֶר. וְהַשְּׁלִישִׁית הִיא תִּקּוּן הַיֵּצֶר, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם עָלֵז וְשָׂשׂ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהַתַּבְלִין לְהַיֵּצֶר, לְבַל יִהְיֶה שָׂטָן לְכָל שְׁלֹשֶׁת הַמַּדְרֵגוֹת, הִיא הַתּוֹרָה, כְּמַאֲמָרָם ז"ל (קִדּוּשִׁין ל:) בָּרָאתִי יֵצֶר הָרָע בָּרָאתִי לוֹ תּוֹרָה תַּבְלִין, אֲשֶׁר אוּלַי לָזֶה נִגְדְּרָה הַתּוֹרָה בִּשְׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: הָאַחַת, חוֹמָה (בָּבָא בַּתְרָא ז:, חוֹמָה זוֹ תּוֹרָה) הַיְנוּ לְאָדָם הַשָּׁלֵם בְּמַעֲלָתוֹ בְּמַדְרֵגַת תִּקּוּן הַיֵּצֶר, הַתּוֹרָה חוֹמָה לוֹ מִסָּבִיב, לְהָגֵן עָלָיו מִסִּבּוֹת גְּדוֹלוֹת מִחוּצָה, לְבַל יֵרֵעוּ וּבַל יַשְׁחִיתוּ נַפְשׁוֹ הַזַּכָּה. הַשְּׁנִיָּה רְפוּאָה (קִדּוּשִׁין ל', וְשִׁמְתָּם סֵם תַּם כוּ', מָשָׁל לְאָדָם שֶׁהִכָּה אֶת בְּנוֹ מַכָּה גְּדוֹלָה וְהִנִּיחַ לוֹ רְטִיָּה עַל גַּבֵּי מַכָּתוֹ כוּ', כָּךְ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אָמַר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל בָּרָאתִי לָהֶם יֵצֶר הָרָע וּבָרָאתִי לוֹ תּוֹרָה תַּבְלִין כוּ' עַיֵּן שָׁם). הַיְנוּ לְמִי שֶׁהוּא בְּמַדְרֵגַת כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ, אֲשֶׁר הוּא חוֹלֶה אַמִּיץ, כִּי תִּגְבַּר יִצְרוֹ בְּקִרְבּוֹ, הַתּוֹרָה בְּעֶזְרָתוֹ לַעֲמֹד נֶגֶד יִצְרוֹ. הַשְּׁלִישִׁית חַיִּים (עֲבוֹדָה־זָרָה ג', אַף בְּנֵי אָדָם כֵּיוָן שֶׁפּוֹרְשִׁין מִן הַתּוֹרָה מֵיָד מֵתִים), הַיְנוּ לְמִי שֶׁהוּא בְּמַדְרֵגַת הַהֶרְגֵּשׁ, הַתּוֹרָה שׁוֹמַרְתּוּ לְבַל יְאַבֵּד הֶרְגֵּשׁוֹ, וְיִהְיֶה חַס וְשָׁלוֹם כְּמֵת שֶׁאֵינוֹ מַרְגִּישׁ:

הוּא מַאֲמַר הַמִּדְרָשׁ אֲשֶׁר הִצַּנְנוּ בְּפָתַח דִּבְרֵינוּ, כִּי כְּשֶׁהִיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל (יוֹמָא עד:) מִפְּנֵי מָה לֹא הָיָה יוֹרֵד הַמָּן פַּעַם אַחַת בְּשָׁנָה כוּ', וְאַף כְּךְ יִשְׂרָאֵל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה בָּנִים הָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לְמָחָר אֵין הַמָּן יוֹרֵד וְנִמְצְאוּ בָּנַיִּהם וּבְנוֹתֵיהֶם מֵתִים בָּרָעָב, וְנִמְצְאוּ כָּל יִשְׂרָאֵל מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, עַיֵּן שָׁם. וְכַאֲשֶׁר כִּמְעַט כָּל בְּנֵי אָדָם תְּלוּיִים זֶה בָּזֶה, לְזֹאת, כַּאֲשֶׁר הָיְתָה סִבָּה נוֹרָאָה לִשְׁמִירַת מַדְרֵגַת בַּעֲלֵי

הַהֶרְגֵּשׁ, אֲזַי גַּם בַּעֲלֵי הַכְּבִישָׁה וְהַתְּקוּן עָמְדוּ בְּמַצָּבָם בָּטֵחַ. אֲבָל כְּשֶׁהִתְחִילוּ לִיכָּנֵס לָאָרֶץ אֲשֶׁר זֶה יִפְּנֶה לְכַרְמוֹ וְזֶה לְזֵיתוֹ, הַחֲשָׁשָׁא קְרוֹבָה, פֶּן יְרַקֵּד חַס וְחָלִילָה הַשָּׂטָן בֵּיניֵהֶם לְהַפְרִיעָם מֵעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ׃

לְזֹאת הֶרְאָם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, כִּי הָאָרוֹן הוּא הַמָּגֵן לְכָל הַמַּדְרֵגוֹת. רַב הוּנָא אָמַר זְקָפָן בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן, וְהָאָרוֹן חוֹמָה לָהֶם. הוּא לְמַדְרֵגַת תְּקוּן הַיֵּצֶר. אָמַר רַב אָחָא בַּר חֲנִינָא סְמָכָן בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן. וְהָאָרוֹן תּוֹמְכָם לְכוֹבְשֵׁי הַיֵּצֶר לְבַל יִפְּלוּ תַּחְתָּיו. רַבָּנָן אָמְרֵי צִמְצָמָן בֵּין שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן. וְהָאָרוֹן הוּא קִיּוּמָהּ שֶׁל מַדְרֵגַת הַהֶרְגֵּשׁ, לְמַעַן לֹא תֹאבַד הֶרְגֵּשָׁם, וְיִתְבַּטֵּל קִיּוּמָם לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, כִּי אִם חַס וְשָׁלוֹם אֵין הֶרְגֵּשׁ (הַפֶּתַח וְהַהַתְחָלָה) הָעֲבוֹדָה מֵאַיִן תָּבוֹא׃

וְכַאֲשֶׁר שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, הָאַחַת לְעָבְדוֹ בְּלִי הִתְבּוֹנְנוּת שִׂכְלִית, רַק בִּתְמִימוּת, לִשְׁמֹר דְּבַר ה' וְלַהֲלֹךְ בְּדָרָכָיו, כִּשְׁרוֹן הַמִּדּוֹת וְאַהֲבַת חֶסֶד, וְעַל פִּי בְּחִינָה הַלָּזוֹ, אֵין מָקוֹם לִגְדֹּר מַצַּב מַדְרֵגַת הָאָדָם בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, כִּי עַל יְדֵי רוּחַ קַל, מְהֵרָה תָּעוּף חַס וְחָלִילָה כָּל טוּב דְּרָכָיו, כִּי מִי יַעַצְרֵם. הַשֵּׁנִית הִיא הָעִקָּרִית, בְּהִתְבּוֹנְנוּת שִׂכְלִית, לְפִי דַּרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת הָעֲבוֹדָה וּמַצַּב תְּכוּנַת הָאָדָם, לְקִבְּעַ לְהָעֲבוֹדָה יֶתֶד נֶאֱמָן אֲשֶׁר כָּל רוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם לֹא יָזִיזוּ אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ, וּמִי יוֹדֵעַ אִם הִשְׂלִים הָאָדָם דַּרְכֵי שִׂכְלוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אֲשֶׁר עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית תְּגַדֵּר מַצַּב יְדִיעָתוֹ, הֲלֹא ה' יִתְבָּרַךְ׃

גַּם בְּהַנְהָגַת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת עוֹלָמוֹ, שְׁתֵּי בְּחִינוֹת. הָאַחַת מַהֲלֹךְ הַטִּבְעִי מִקְשׁוּר הַמְסוֹבֶב בְּסִבָּה, אֲשֶׁר הָאָדָם עָלוּל לִטְעוֹת וְלֵאמֹר, שֶׁכֹּחוֹ וְעֹצֶם יָדוֹ עָשָׂה לוֹ אֶת הַחַיִל. וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נוֹתֵן לְהָאָדָם כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חַיִל, וּמְזַמֵּין לוֹ הַסִּבּוֹת אֲשֶׁר יוֹצִיאוּ הַמְסוֹבָּבִים לְפֹעֶלֶם. הַשֵּׁנִית דָּבָר הַנִּסְתָּר, מְסוֹבֶב בְּלִי סִבָּה, וְעַיִן בְּעַיִן יִרְאֶה הָאָדָם, כִּי יַד ה' עָשְׂתָה זֹאת. הַבְּחִינָה הַלָּזוֹ נִקְרֵאת שְׁכִינָה בָּאָרֶץ (עַיֵּן דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם עַל אוֹדוֹת שֹׁרֶשׁ שָׁכֵן בְּסִפְרוֹ מוֹרֶה נְבוּכִים). וְכָל זֶה בַּסִּבָּה הַחוּשִׁית [6], אֲבָל בַּשִּׂכְלִי נַהֲפֹךְ הַדָּבָר, עֶשֶׂר

[6] כָּל דָּבָר הַיּוֹצֵא לְפֹעַל, שְׁתֵּי סִבּוֹת לוֹ: הָאֶחָד סִבָּה הַחוּשִׁית, הַשֵּׁנִי סִבָּה הַשִּׂכְלִית, אוֹ לְאֵיזֶה תַּכְלִית, אוֹ לְגָמוּל וְעֹנֶשׁ. הָאָרֶץ כַּאֲשֶׁר תּוֹצִיא צִמְחָהּ. סִבָּה הַחוּשִׁית, הַמָּה הַחֳרִישָׁה וְהַזְּרִיעָה. סִבָּה הַשִּׂכְלִית, הִיא אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָהּ יִתְעוֹרֵר הָאָדָם לַעֲבֹד אַדְמָתוֹ, אִם לְתַכְלִית לְמַעַן יִתְעַנֵּג מִטּוּב פְּרִיָהּ, אוֹ לְהַרְוִיחַ מָמוֹן וְכִיּוֹצֵא, וְהַסִּבָּה הַשִּׂכְלִית הָאֲמִתִּית, הִיא הַשְׁגָּחָה הָעֶלְיוֹנָה, אֲשֶׁר גָּזְרָה יְצִיאַת הַדָּבָר לַפֹּעַל, אֲשֶׁר בִּהְיוֹתָהּ בָּאָה בִּגְלַל מַעֲשֵׂי הָאָדָם, לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, אֲזַי הָאָדָם בְּחִינַת הַסִּבָּה הָאֲמִתִּית. וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַכָּתוּב (אֵיכָה ג') מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי ה' לֹא צִוָּה, מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב, מַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם חַי גֶּבֶר עַל חֶטְאָיו, נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד ה', נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפַּיִם אֶל אֵל בַּשָּׁמָיִם. כִּי בַּהַשְׁקָפָה הָרִאשׁוֹנָה, יִטְעֶה הָאָדָם לֵאמֹר, כִּי הוּא בְּעַצְמוֹ מְנַהֵל עִנְיָנָיו אִם לְטוֹב אוֹ לְמוּטָב, אֲשֶׁר הָאֱמֶת אֵינוֹ כֵן, כִּי הַכֹּל מְשֻׁמָּיִם, (עַיֵּן כְּתֻבּוֹת דַּף ל' חוץ מִצְּנָפִים וּפַּחִים, וּבַתּוֹסְפוֹת שָׁם), זֶהוּ, מִי זֶה אָמַר וַתְּהִי ה' לֹא צִוָּה, בְּכָל זֹאת, מַה הוּא הַצִּיר אֲשֶׁר עָלָיו תִּסְבֹּ דֶּלֶת הַהַשְׁגָּחָה הָעֶלְיוֹנָה, הֲלֹא מַעֲשֵׂי הָאָדָם, וְעַל פִּי דְּרָכָיו תְּחוּל עָלָיו הַהַשְׁגָּחָה, וְהוּא הוּא הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה לִיצִיאַת עִנְיָנָיו לַפֹּעַל, זֶהוּ מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב. לְזֹאת עַל כָּל מְקֹרֶה וּפֶגַע רַע בַּל יִתְלוֹנֵן הָאָדָם, לֹא עַל הַנְהָגָתוֹ הַנּוּפָנִית כִּי בְּרַע הוּא, (כְּפִי אֲשֶׁר יִטְעֶה הָאָדָם בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה), וְגַם לֹא עַל ה' יִתְבָּרַךְ, כִּי אִם עַל הַנְהָגָתוֹ הַנִּפְשִׁית, (יְסוֹד הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה), זֶהוּ מַה יִּתְאוֹנֵן

יְדוֹת בַּסְּבָּה הַשִּׂכְלִית, לַנְּפְשִׁי מִבַּטְבָּעִי, כִּי מַדּוּעַ יְשַׁדֵּד הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הַנְהָגָתוֹ הַסְּדוּרָה, אִם לֹא תִּהְיֶה סִבָּה גְּדוֹלָה שִׂכְלִית, אֲשֶׁר בַּעֲבוּרָהּ יַעֲלֶה הָאָדָם הַגְּבֹהָה לְמַעְלָה מֵהַנְהָגָה הַטִּבְעִית, אֲשֶׁר לְפִי מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, נֶרְאֶה בַּעֲלִיל, כִּי יְסוֹד הַסִּבָּה הִיא, בִּהְיוֹת הָאָדָם מַשְׂלִים שִׂכְלוֹ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וּבְשֵׂכֶל יָנֵהל דְּרָכָיו, כֵּן גַּם הוּא יִתְבָּרַךְ מִתְנַהֵג עִמּוֹ בַּבְּחִינָה אֲשֶׁר יְסוֹדָהּ סִבָּה שִׂכְלִית:

הִיא מַעֲלַת אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, אֲשֶׁר עֲבוֹדָתוֹ לֹא הָיְתָה רַק מִשֵּׂכְלוֹ, (כִּי לֹא הָיְתָה לוֹ סִבָּה אַחֶרֶת לֹא מֵהוֹרָיו וְלֹא מִמְּסוֹבָבָיו), לְזֹאת הֶעֱלָהוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְמַעְלָה מִכִּפַּת הָרָקִיעַ (מִדְרַשׁ רַבָּה בְּרֵאשִׁית מ"ד), הַכְּנוּי לְדַרְכֵי הַטִּבְעִים:

לְזֹאת כַּאֲשֶׁר הֶחֱזִיק אוֹתָם הָאָרוֹן בִּבְחִינוֹת מִתְחַלְּפוֹת, נוֹדַע, כִּי כָּל אֶחָד הִשְׂלִים בְּחִינָתוֹ בְּגֶדֶר הַשֵּׂכְלִי. עַל כֵּן אָמַר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ, מִמַּה שֶׁהֶחֱזִיקוּ שְׁנֵי בַּדֵּי הָאָרוֹן אֶתְכֶם, אַתֶּם יוֹדְעִין שֶׁשְּׂכִינָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בֵּינֵיכֶם. לְהַנְהִיג אֶתְכֶם בַּדֶּרֶךְ הַנִּסִּית, מְסוֹבָב מִסִּבָּה שִׂכְלִית, בִּהְיוֹתְכֶם עוֹבְדֵי ה' יִתְבָּרַךְ בִּבְחִינַת שִׂכְלִי, כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק לא

בְּסַנְהֶדְרִין (ע"א) בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לֹא הָיָה וְלֹא עָתִיד לִהְיוֹת. וְלָמָּה נִכְתַּב דִּרֹשׁ וְקַבֵּל שָׂכָר. הַתְּמִיהַּ גְּדוֹלָה מְאֹד. הַאִם אֵין דַּי בִּשְׁאָר חֶלְקֵי הַתּוֹרָה אַף אִם אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה הָאָדָם. לִדְרֹשׁ בָּהֶם לְקַבֵּל שָׂכָר:

בַּיַּלְקוּט (שִׁמְעוֹנִי תקכ"א) וְכִי מָה רָאוּ יִשְׂרָאֵל לְהָבִיא יוֹתֵר מֵאֲהָרֹן. אֶלָּא אָמַר לָהֶם. אַתֶּם יֵשׁ בְּיֶדְכֶם בִּתְחִלָּה. וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים. וְיֵשׁ בְּיֶדְכֶם בַּסּוֹף. עֲשׂוּ לָהֶם וְכוּ'. גַּם כֵּן מֻפְלָא מְאֹד. הֲלֹא גַּם אַהֲרֹן הָיָה לוֹ בִּתְחִלָּה וְגַם בַּסּוֹף, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (דִּבְרִים ט') וּבְאַהֲרֹן הִתְאַנַּף וְגוּ':

בְּסַנְהֶדְרִין (כז:) וְהַכְתִּיב (שְׁמוֹת ל"ד) פּוֹקֵד עֲוֹן אָבוֹת וְגוּ' כְּשֶׁאוֹחֲזִין מַעֲשֶׂה אֲבוֹתֵיהֶם וְכוּ'. וְהַדַּעַת נוֹתֶנֶת. כִּי זֶה רַק בְּאֹפֶן אֲשֶׁר אֵיכוּת מַעֲשֵׂי הַבָּנִים שָׁוִים בְּעֶרְכָּם עִם מַעֲשֵׂי הָאָבוֹת. לֹא כַּאֲשֶׁר מַעֲשֵׂי הָאָבוֹת הָיוּ עֲוֹנוֹת גְּדוֹלִים בְּאֵיכוּת עֶרְכָּם מִמַּעֲשֵׂי עֲוֹן הַבָּנִים. וְאִמְרִינַן בְּיוֹמָא (סז:) אֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ. דְּבָרִים שֶׁאִלְמְלֵי לֹא נִכְתְּבוּ דִּין הוּא שֶׁיִּכָּתְבוּ, וְאֵלּוּ הֵן עֲבוֹדַת אֱלִילִים כוּ'. אֶת חֻקּוֹתַי תִּשְׁמְרוּ. דְּבָרִים שֶׁהַשָּׂטָן מֵשִׂיב עֲלֵיהֶם כוּ'. (יַעַן אֵין לְחִיּוּבָם מָבוֹא בְּשֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי. רַק אֲנִי ה' חֻקָּקְתִּים כוּ'). וְהַדַּעַת נוֹתֶנֶת. כִּי אֵיכוּת עֲוֹן הַמִּשְׁפָּט תַּעֲלֶה לְמַעְלָה נֶגֶד אֵיכוּת עֲוֹן הַחֻקִּים. וְאִמְרִינַן (שָׁם פה:) אָמְרָה תּוֹרָה חֲלֵל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר

אָדָם חַי, גָּבֶר עַל חֲטָאָיו. לְזֹאת, לְתַקֵּן רֹעַ מַזָּלוֹ לֹא יוֹעִילוּ לוֹ לְהֵיטִיב מַצָּבוֹ הַגּוּפָנִי. וְגַם אֵין מֵהַיְאוּת לְדַפֵּק בְּרֹאשׁוֹנָה לְשַׁפֵּךְ שִׂיחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, כִּי אִם לְתַקֵּן הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה, הִיא, לְהֵיטִיב דְּרָכָי נַפְשִׁי, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בְּרָכוֹת ה') אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁיִּסּוּרִין בָּאִין עָלָיו יְפַשְׁפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו שְׁנֶאֱמַר (שָׁם) נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ כוּ' עַיִן שָׁם, וְאָז נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל כַּפַּיִם אֶל אֵל בַּשָּׁמָיִם:

שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. נִמְצָא לְפִי זֶה. הַגַּם שֶׁעָוֹן עֲבוֹדַת אֱלִילִים הוּא מִשְׁפָּט (כְּמַאֲמַר הַגְּמָרָא הַנִּזְכָּר לְעֵיל). אָכֵן מַה שֶּׁהִזְהִירָה הַתּוֹרָה לָמוּת עַל עֲבוֹדַת אֱלִילִים. הִיא חֻקָּה. וְאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין (ז׳) וַיִּרְא אַהֲרֹן וכו׳. מָה רָאָה אַהֲרֹן. רָאָה חוּר שֶׁזָּבוּחַ לְפָנָיו. אָמַר אִי לֹא שְׁמַעְנָא לְהוּ הַשְׁתָּא עָבְדִי לִי כִּדְעָבְדוּ בְּחוּר. וּמִיקָּיֵם בִּי (אֵיכָה ב׳) אִם יֵהָרֵג בְּמִקְדַּשׁ ה׳ כֹּהֵן וְנָבִיא וכו׳. נִמְצָא הָיָה עָוֹן אַהֲרֹן חֹק. וְלֹא הָיָה בִּבְחִינַת אוֹחֵז מַעֲשֶׂה אָבוֹת (אֲשֶׁר יִפְקְדוּ עָלָיו עֲוֹנוֹתֵיהֶם). נֶגֶד וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וכו׳. שֶׁהָיָה עָוֹן מִשְׁפָּט:

וּבָזֶה יֵשׁ לְבָאֵר הַכְּתוּב (וַיִּקְרָא י״ח) אֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת חֻקּוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וכו׳. אֲשֶׁר יֵשׁ לְשׁוֹם לֵב עַל הַשִּׁנּוּי בַּפָּסוּק הַזֶּה. לְהַזְהִיר מִשְׁפָּט בִּבְחִינַת חִיּוּב. וְחֹק בִּבְחִינַת שְׁלִילָה (עַיֵּן מְנָחוֹת ל״ו: הִשְׁמֵר דַּעֲשֵׂה וכו׳). גַּם שִׁנּוּי הַפְּסוּקִים. בַּפָּסוּק הָרִאשׁוֹן מִשְׁפָּט בִּתְחִלָּה וְאַחַר כָּךְ חֹק. וּבַפָּסוּק הַשֵּׁנִי (שָׁם) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקּוֹתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי. בִּתְחִלָּה חֹק וְאַחַר כָּךְ מִשְׁפָּט. כִּי הָרַמְבַּ״ם כָּתַב (הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה פֶּרֶק ג׳) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת. מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו צַדִּיק. וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו רָשָׁע. מֻחֲצָה עַל מֻחֲצָה בֵּינוֹנִי וכו׳. וְשִׁקּוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְיַן הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת אֶלָּא לְפִי גָּדְלָם. יֵשׁ זְכוּת שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כַּמָּה עֲוֹנוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר (מְלָכִים־א׳ י״ד) יַעַן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב. וְיֵשׁ עָוֹן שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר (קֹהֶלֶת ט׳, י״ח). וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה. וְאֵין שׁוֹקְלִין אֶלָּא בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דֵּעוֹת. וְהוּא הַיּוֹדֵעַ הָאֵיךְ עוֹרְכִין הַזְּכֻיּוֹת כְּנֶגֶד הָעֲוֹנוֹת. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְאִם כִּי בְּוַדַּאי יֶשְׁנָם סְבוֹת רַבּוֹת הַמַּגְדִּילוֹת עֶרֶךְ הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת. לֹא נָחֻדַּל לְבָאֵר בָּזֶה אֵיזוֹ בְּחִינָה. וְהוּא. כִּי רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֵב אִישׁ. הַשָּׁם לִבּוֹ אֶל דְּרָכָיו וְיוֹדֵעַ כִּי בְּיָדוֹ עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא לְמַרְבֶּה. (בַּל יִנָּזֵר מִמֶּנּוּ לְפִי דַּעְתּוֹ) הַמְדֻמֶּית לְבַל לְסַלְסֵל בְּמַאֲמְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל הַמְדַבְּרִים בָּזֶה. כִּי מוּטָב שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹגֵג. כְּמַאֲמָרָם זַ״ל (מִדְרַשׁ רַבָּה דְּבָרִים פָּרָשַׁת תְּבוֹא) כָּל מִי שֶׁלָּמַד תּוֹרָה וְאֵינוֹ מְקַיֵּם אוֹתָהּ עָנְשׁוֹ חָמוּר מִמִּי שֶׁלֹּא לָמַד כָּל עִקָּר. עַיֵּן שָׁם. לֹא זֹאת דֶּרֶךְ ה׳. לַעֲטֹף הָרְשָׁע בִּמְעִיל הַצֶּדֶק. וּכְמַאֲמַר הַכָּתוּב (תְּהִלִּים צ׳) תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא. וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ״ל. עַד דְּכַדּוּכָהּ שֶׁל נָפֶשׁ. וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם וכו׳. בַּמֶּה יִוָּשַׁע הָאָדָם לְסַעֵף פֹּארָה הַלְזוֹ וְאֵיזֶה הַמַּעֲרָצָה. זֹאת יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ. לֵאמֹר: הֲלֹא כָּל דָּבָר יִתְחַלֵּק עַל פִּי הַפְּעֻלָּה וְעַל פִּי הַפּוֹעֵל:

מִצַּד הַפְּעֻלָּה. יִתְחַלֵּק כָּל דָּבָר טוֹב לְפִי הִתְפַּשְּׁטוּת פְּרִיוֹ. לְעֻמָּתוֹ יֵאמַר בָּרוּךְ לְהַעוֹשֶׂה. וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף תֹּת כֹּחוֹ. (אִם כִּי סָר כֹּחַ מְיַסְּדוֹ). כֵּן יוֹסִיף שְׂכָרוֹ. וּכְמַאֲמָרָם זַ״ל (קִדּוּשִׁין מ׳) הַזְּכוּת יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְיֵשׁ לָהּ פֵּרוֹת וכו׳. עֶבֵרָה יֵשׁ לָהּ קֶרֶן וְאֵין לָהּ פֵּרוֹת. וְאֶלָּא מָה אֲנִי מְקַיֵּם (מִשְׁלֵי א׳) וַיֹּאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם יִשְׂבְּעוּ. עֶבֵרָה שֶׁעוֹשָׂה פֵּרוֹת יֵשׁ לָהּ פֵּרוֹת. שֶׁאֵין עוֹשָׂה פֵּרוֹת אֵין לָהּ פֵּרוֹת וכו׳ עַד כָּאן. לָזֹאת בְּוַדַּאי בְּמִדָּה טוֹבָה (הַמְרֻבָּה

מִמִּדַּת פֶּרֶעֲנִיּוּת). הָעוֹשֶׂה פֵּרוֹת יִגְדַּל פִּרְיֵהּ לְמַעְלָה לְמַעְלָה [7]. וְכֵן כָּל דָּבָר רַע יִתְחַלֵּק לְפִי הִתְפַּשְּׁטוּת פִּרְיוֹ. וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף תֵּת כֹּחוֹ לְגַדֵּל פְּרִי רֹאשׁ. כֵּן יִגְדַּל גְּרִיעוּת עֶרְכּוֹ וְיִכְבַּד עָנְשׁוֹ. וּפְעָמִים רַבּוֹת יִנָּצֵר הָאָדָם אֶרְחוֹ. לְכִבּשׁ תַּאֲוָתוֹ בְּלִי גְּבוּרָה. כַּאֲשֶׁר יִרְאֶה בַּעֲלִיל אֵיךְ מַעֲשָׂיו נִפְרָצוּ לְהַשְׁחִית. כְּזוֹרֵק חֵץ אֲשֶׁר אֵין לְהָשִׁיב. אִם לֹא נִכְבָּה מִנַּפְשׁוֹ חִיּוּבָהּ הַנּוֹלֶדֶת מֵסִלְסוּל הָרַבֵּה בִּדְבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל. וְאֵיךְ יַעֲשֶׂה הָאָדָם שֶׁקֶר בְּנַפְשׁוֹ בַּתְּמוּרָה הַלָּזוֹ. לִהְיוֹת שׁוֹגֵג. (אֲשֶׁר רַק שׁוֹגֵג דִּמְיוֹנִי הוּא, כִּי שְׁגָגַת הַתַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן. כִּדְאָמְרִינַן בְּבָבָא מְצִיעָא לג:) בַּבְּחִינָה הַנְּמוּכָה. מִלִּהְיוֹת מֻרְחָק מִן הָעֲבֵרָה בַּבְּחִינָה הַגְּבוֹהָה לְמַעְלָה הָרְבֵּה:

מִצַּד הַפּוֹעֵל. יִתְחַלֵּק כָּל דָּבָר טוֹב. בְּאֵיכוּת עֲשִׂיָּתוֹ לְפִי צַעַר קִיּוּמוֹ, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל (אבות פֶּרֶק ה') לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. וְכֵן כָּל דָּבָר רַע. יִתְחַלֵּק בְּאֵיכוּת צַעַר שִׁמִּירָתוֹ. וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף צַעֲרוֹ כֵּן יִמְעֹט בְּחִינָתוֹ. כִּדְאָמְרִינַן (מְנָחוֹת מג:) תַּנְיָא הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר גָּדוֹל עָנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל תְּכֵלֶת. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁאָמַר לִשְׁנֵי עֲבָדָיו לְאֶחָד אָמַר הָבֵא לִי חוֹתָם שֶׁל טִיט וּלְאֶחָד אָמַר הָבֵא לִי חוֹתָם שֶׁל זָהָב וּפָשְׁעוּ שְׁנֵיהֶם וְלֹא הֵבִיאוּ אֵיזֶה מֵהֶן עָנְשׁוֹ יוֹתֵר גָּדוֹל. הֱוֵי אוֹמֵר זֶה שֶׁאָמַר לוֹ הָבֵא לִי חוֹתָם שֶׁל טִיט וְלֹא הֵבִיא. עַד כָּאן:

אי לְזֹאת. זֹאת תּוֹרַת הָאָדָם לְפַקֵּחַ עַל כָּל דְּרָכָיו. לְבַל יִפֹּל בְּרֶשֶׁת הַיֵּאוּשׁ. כִּי כָּל עוֹד אֲשֶׁר עֵינָיו פְּקוּחוֹת לְהַרְגִּישׁ בְּרָעָתוֹ. בְּלִי סָפֵק. בְּאֵין תַּאֲוָה מוֹצֵאת יִשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וְינָצֵל מֵחֶלֶק הַיּוֹתֵר גָּדוֹל. וּמִי פֶּתִי יֹאהַב פְּתָיוּת כָּזוֹ. לְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר. הֲלֹא טוֹב לִי לְסִתּוֹם עֵין בִּינָתִי. לְמַעַן הַקְטִין הָעֶרֶךְ בְּהִיוֹתִי שׁוֹגֵג בַּחֵלֶק הַקָּטָן. וְיַעֲזֹב שִׁמִּירָתָהּ בַּחֵלֶק הַיּוֹתֵר גָּדוֹל: **הֵן** הֵמָּה דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. כִּי אֵין בְּיַד הָאָדָם לֵידַע הַשְׁתַּלְשְׁלוּת הַדְּבָרִים. לְבָרֵר עֶרֶךְ הַמִּצְוֹת וְהָעֲוֹנוֹת עַל פִּי הִתְפַּשְּׁטוּתָם. וְכֵן עֶרֶךְ צַעַר קִיּוּם וּשְׁמִירַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. כִּי

[7] עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלּוּ נוֹכַל לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת הַתּוֹסְפוֹת (שַׁבָּת נ"ה) עַל הָא דְּאָמְרִינַן שָׁם מ"ש תְּיוּ (שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְגַבְרִיאֵל לֵךְ וּרְשֹׁם עַל מִצְחָן שֶׁל צַדִּיקִים תְּיוּ שֶׁל דְּיוֹ וְכוּ'), רַב אָמַר תְּיוּ תְּחִיָּה תְּיוּ תְּמוּת, וּשְׁמוּאֵל אָמַר תְּמָה זְכוּת אָבוֹת, וְכֵן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמְרוּ הָתָם אֵימָתַי תְּמָה זְכוּת אָבוֹת כוּ', וְאֲנַן מַזְכִּירִין זְכוּת אָבוֹת עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יֵשׁ לְפָרֵשׁ דִּשְׁתֵּי בְּחִינוֹת בְּדָבָר. הָאַחַת הִיא זְכוּת אָבוֹת מִמַּעֲשֵׂיהֶם הַנּוֹרָאִים, אֲשֶׁר נִפְסְקוּ בְּהִסְתַּלְקוּתָם, וְזֹהַר זְכִיּוֹתָם מִתְנוֹצֵץ לְתוֹלְדוֹתָם בִּבְחִינָה קַיֶּמֶת וּקְצוּבָה, וּפְלִיגֵי אֲמוֹרָאֵי אֵימָתַי גְּבוּל זְמַנָּם. הַשְּׁנִיָּה הִיא זְכוּת אָבוֹת הַנּוֹלֶדֶת מִמַּעֲשֵׂי הַבָּנִים, כִּי הָאָבוֹת הֵמָּה יְסוֹד וְשֹׁרֶשׁ אֲמִתִּי לְכָל מַעֲשֶׂה טוֹב אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם, וּזְכוּתָם עוֹשֶׂה פֵּרוֹת בְּתִמִּידִי בְּלִי גְּבוּל וְקִצְבָּה. וּבִבְחִינָה זוֹ אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת תְּמָה זְכוּת אָבוֹת, כִּי לֹא אִלְמָן יִשְׂרָאֵל, וּבְכָל דּוֹר וְדוֹר נִמְצְאוּ אֲנָשִׁים צַדִּיקִים. וְגַם פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל מְלֵאִים מִצְוֹת כְּרִמּוֹן. וְאַהֲנֵי מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁל הָאָבוֹת, לְשֵׁאת פְּרִי וּלְגַדֵּל פֶּרַח זְכִיּוֹתָם. וְכִדְאָמְרִינַן בַּעֲרָכִין (דף ט"ז) עַל שִׁבְעָה דְּבָרִים נֶגְעִים בָּאִים, עַל לָשׁוֹן הָרַע וְכוּ', אֵינִי וְהָא אָמַר רַבִּי עָנָנִי בַּר שִׁשּׁוֹן לְמָה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת בִּגְדֵי כְהֻנָּה לְפָרָשַׁת קְרְבָּנוֹת, לוֹמַר לְךָ מַה קָּרְבָּנוֹת מְכַפְּרִין אַף בִּגְדֵי כְהֻנָּה מְכַפְּרִין כוּ', מְעִיל מְכַפֵּר עַל לָשׁוֹן הָרַע כוּ', לֹא קַשְׁיָא הָא דְּאַהֲנוּ מַעֲשָׂיו הָא דְּלֹא אַהֲנוּ מַעֲשָׂיו, אִי אַהֲנוּ מַעֲשָׂיו אַחוּ נָגְעִים עֲלֵיהּ אִי לֹא אַהֲנוּ מַעֲשָׂיו מְעִיל מְכַפֵּר עַיֵּן שָׁם. וְאִם כִּי דִּבּוּר לָשׁוֹן הָרַע שָׁוֶה בַּשְּׁנֵיהֶם, בְּכָל זֹאת הַמֻּרְחָק רַב בֵּינֵיהֶם בְּעִנְיַן הַתּוֹלְדָה הַנּוֹלֶדֶת מִמֵּילָא, לִהְיוֹת אַהֲנֵי מַעֲשָׂיו לְהַגְדִּיל כֹּחוֹ לְהִצְטָרֵךְ כַּפָּרָה יְתֵרָה. כֵּן גַּם בִּבְחִינַת הַטּוֹב, אִי אַהֲנוּ מַעֲשָׂיו, לִהְיוֹת נוֹשֵׂא פְּרִי תְּנוּבָה, יִגְדַּל מַעֲשֶׂה שָׁרְשׁוֹ לְהוֹסִיף זְכוּת, וְלָכֵן אֲנַחְנוּ מַזְכִּירִים תָּמִיד זְכוּת אָבוֹת, הַמִּתְעוֹרֶרֶת עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַתּוֹלְדוֹת בַּל תִּפָּסֵק לְעוֹלָם:

כֹּחוֹת נֶפֶשׁ הָאָדָם, יֵלְכוּ מֵהַקּוֹדֶם אֶל הַמְאֻחָר. מֵעִמְקֵי שָׁרְשֵׁי הַלֵּב אֶל הִתְגַּלּוּתָם. וְסִבּוֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת מוֹצְאוֹת לְמַרְבֶּה, לְהַרְחִיב וּלְגַלּוֹת אֵיזֶה כֹּחַ אֲשֶׁר יִגָּרַע חֶלְקוֹ (נֶגֶד יֶתֶר הַכֹּחוֹת) בְּשָׁרְשׁוֹ. לְזֹאת הָאָדָם הַמַּשְׁקִיף בְּעֵין בֵּינָתוֹ מֵהַמְאֻחָר אֶל הַקּוֹדֶם, יִשְׂגֶּה הַרְבֵּה בְּשָׂפְטוֹ עַל שָׁרְשֵׁי הַכֹּחוֹת הַמּוֹלִידִים צַעַר וָעֹנֶג. וְכָל עוֹד אֲשֶׁר כֹּחַ נַפְשׁוֹ מִסְתַּתֵּר בְּשָׁרְשׁוֹ מִתְחַבֵּא מִבֵּינַת אֱנוֹשׁ. כֵּן יוֹסִיף לִירוֹת חִצָּיו לִפְעֲלַת אָדָם. עַל כֵּן אֵין בְּיַד הָאָדָם לִמְצֹא אֶל נָכוֹן מַצָּב וְעֶרֶךְ צַעַר קִיּוּם וּשְׁמִירַת תּוֹרַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהוּא לְבַדּוֹ יוֹדֵעַ עֶרְכָּם עַל אֲמִתּוּתָם. כְּמַאֲמָרָם ז"ל (אבות פֶּרֶק ד') הוּא הַמֵּבִין:

וּבִכְלָל שְׁתֵּי מַדְרֵגוֹת בִּזְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת. בְּחִיּוּב וּשְׁלִילָה. וְאֶת אֲשֶׁר יָבוֹא בַּמַּדְרֵגָה הַנִּשְׂאָה בִּבְחִינַת חִיּוּב לְקַבָּלַת הַשָּׂכָר. כֵּן גַּם לְעֻמָּתוֹ יָבוֹא בַּמַּדְרֵגָה הַנְּמוּכָה בִּבְחִינַת הַשְׁלִילָה לְקַבָּלַת הָעֹנֶשׁ. וְאֶת אֲשֶׁר יָבוֹא בַּמַּדְרֵגָה הַנְּמוּכָה בִּבְחִינַת חִיּוּב לְקַבָּלַת הַשָּׂכָר. כֵּן יָבוֹא לְעֻמָּתוֹ בַּמַּדְרֵגָה הַגְּבוֹהָה לְקַבָּלַת הָעֹנֶשׁ בִּבְחִינַת שְׁלִילָה. לָכֵן עֲשִׂיַּת הַמִּשְׁפָּט (בְּחִינַת חִיּוּב). וּשְׁמִירַת הַחֹק (בְּחִינַת שְׁלִילָה) בְּמֶתֶר וְקַו אֶחָד יָבוֹאוּ:

וְהִנֵּה הַמִּשְׁפָּט. מַדְרֵגָה הָאַחַת. וּמַדְרֵגָה הַשֵּׁנִיָּה הִיא הַחֹק. הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (וַיִּקְרָא י"ח) אֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְאֶת חֻקּוֹתַי תִּשְׁמְרוּ. כְּסֵדֶר הַמַּדְרֵגוֹת. אָכֵן כָּל אֶחָד הָעְנְיָנִים לְפִי צוּרָתָם בְּעֶרְכָּם. וּבְהַהַנְהָגָה הַדָּבָר כְּמַעַט לְהֵפֶךְ. הַחֻקִּים הֵמָּה הַשְׁלִיבוֹת לַעֲלוֹת בָּהֶם אֶל סֻלְּמֵי הַמִּשְׁפָּטִים. וּבְפֶרְט בְּדָבָר הַמְּדוֹת. מִשְׁפָּטִים הֵמָּה. וְכָל עֲמַל הָאָדָם לֹא יוֹעִיל לְתַקְּנָם וּלְיַשְּׁרָם בְּגִדְרָם הַנָּכוֹחָה. אִם לֹא יְשִׁים פָּנָיו אֶל שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי. לֶאֱהֹב אֶת הַיְשָׁרוּת וְלִשְׂנֹא אֶת הַמְעֻקָּלוּת בְּטִבְעוֹ (גַּם בְּלִי אַזְהָרַת הַתּוֹרָה). עַל יְדֵי הִתְבּוֹנְנוּת רַבָּה בְּדַרְכֵי שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי כִּי אָדָם הוּא:

הֲיוֹעִיל לְאִישׁ עָלוּל לְרַגְזָנוּת יְתֵרָה עַל יְדֵי הִתְעוֹרְרוּת קְטַנָּה הַמַּעִירָתוּ. גַּם אִם יַחֲזֹר הַרְבֵּה פְּעָמִים בְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (נְדָרִים כ"ב) כָּל הַכּוֹעֵס כָּל מִינֵי גֵּיהִנֹּם שׁוֹלְטִין בּוֹ כו'. עַד אֲשֶׁר הַמַּאֲמָר יָאִיר תָּמִיד מוּל פָּנָיו. בְּכָל זֹאת כַּאֲשֶׁר תַּעֲלֶה עָלָיו רוּחַ הָרַגְזָנוּת. לְבוֹ בַּל עִמּוֹ וְנֶהְפַּךְ אָז לְאִישׁ אַחֵר. קַל מֵהֵרָה יַגְבִּיהוּ עוֹף מִמֶּנּוּ כָּל צִיּוּרָיו הַיָּפִים אֲשֶׁר קָנָה בַּעֲמָלוֹ. וְאֵין רְפוּאָה לוֹ. בִּלְתִּי אִם יָשִׂים עֵין בֵּינָתוֹ לַחְתֹּר בְּמַעֲמַקֵּי שָׁרְשֵׁי לְבָבוֹ. מַה הֵמָּה הַכֹּחוֹת הַכְּלָלִיּוֹת אֲצִלוֹ. הָעֲלוּלִים לְהִתְפַּשֵּׂ בְּהִתְעוֹרְרוּת קְטַנָּה מִחוּצָה לָהֶם. וְלִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם מֵי תְּבוּנָתוֹ. לְכַבּוֹתָם מְעַט שֶׁלֹּא יֵלְכוּ כָּל כָּךְ בְּחִפָּזוֹן עָצוּם. עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּכֹחוֹ לִהְיוֹת אִישׁ עוֹצֵר בְּרוּחוֹ:

אָכֵן מֵאַיִן תָּבוֹא לְאָדָם הַתְּבוּנָה. וּמַה תְּעוֹרְרֵהוּ לְכוּף תַּאֲוָתוֹ הַחָפְשִׁית. לְהֵאָסֵר תַּחַת עֻמַּל כִּשָּׁרוֹן הַמְּדוֹת כִּי רַב הוּא. הַיְסוֹד הָרִאשִׁי. הוּא הַחֹק. מִצְוַת תּוֹרַת ה'. כִּי הַכַּעַס עֲבֵרָה חֲמוּרָה הִיא. וְכָל מִינֵי גֵּיהִנֹּם שׁוֹלְטִין בְּהַכּוֹעֵס. הַדְּאָגָה הַלָּזוֹ (לְפִי עֶרְכָּהּ) בְּכֹחָהּ לְלַטֵּשׁ

שֶׁכָּל הָאָדָם (לְפִי מַצָּבוֹ) בְּהִתְבּוֹנְנוֹ אֶת אֲשֶׁר לֹא יְשֹׂעַר בִּתְחִלָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים תָּמִיד בְּעִנְיְנֵי הַמִּסְחָר. אֲשֶׁר עַל יְדֵי הַדְּאָגָה וְהַהֶכְרֵחַ יַעֲלֶה שֶׁכָּל הָאָדָם לִבְחִינָה נִשְׂגָּבָה מֵאֵת אֲשֶׁר יְשֹׂעַר. וְכֵן כְּמַעַט בְּכָל הַמִּדּוֹת. הַפֶּתַח לְהִכָּנֵס בָּהֶם. הוּא הַחֹק. מִצְוַת תּוֹרַת ה'. כִּי מִדָּה רָעָה עֲבֵרָה נִשְׂגָּבָה הִיא. כַּאֲשֶׁר חָכְמֵינוּ ז"ל הִפְלִיגוּ בְּעָנְשָׁם. וּמִדָּה טוֹבָה מִצְוָה גְּדוֹלָה הִיא. כַּאֲשֶׁר חָכְמֵינוּ ז"ל הֶאֱרִיכוּ בְּמַעֲלָתָם. וְלָזֹאת. לְפִי רֹב פָּרִים יָבוֹא לַהִתְבּוֹנְנוּת הַשִּׂכְלִית. עַד אֲשֶׁר יְתֻקְּנוּ וְיָבוֹאוּ לִבְחִינַת מִשְׁפָּט. גְּדָרָם הָאֲמִתִּי. הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב הַשֵּׁנִי (ויקרא י"ח) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקּוֹתַי (בָּרִאשׁוֹנָה. וּמִהֶם) וְאֶת מִשְׁפָּטַי תַּעֲשׂוּ וְגוֹ':

וְכֵן בְּדָבָר שְׁמִירַת חֻקֵּי הַמְּדִינָה. אִם כִּי בְּסוּגֵי הַמִּשְׁפָּט יָבוֹאוּ. וְשֶׁכָּל הָאָדָם שׁוֹפֵט לְשָׁמְרָם בִּשְׁלֵמוּת בְּאֵין מִגְרַעַת. גַּם בְּאֵין רוֹאֶה. בְּכָל זֹאת. גַּם בְּחִינַת הַחֹק. הִיא מִצְוַת תּוֹרַת ה'. מֵהַכָּתוּב וְהַקַּבָּלָה. הַמַּזְהִירִים בְּכָל עֹז. לְאֲשֶׁר וּלְקַיֵּם כְּכָל הַיּוֹצֵא מֵהַמֻּשְׂלָה יָרוּם הוֹדָהּ. הִיא תִּתֵּן חֵילָהּ לְמַכְבִּיר. לְגָרֵשׁ כָּל חוֹחֵי הַתַּאֲוָה לְמַעַן יָאִירוּ עֵינֵי הַשֵּׂכֶל. לִהְיוֹתוֹ רוֹאֶה הָאֱמֶת לַאֲמִתּוֹ. לֶאֱהֹב אֶת מוֹשְׁלֵי הַמְּדִינָה. וְלִמְסֹר נַפְשׁוֹ לְמַלְאוֹת תַּפְקִידָם:

עַתָּה נָשׁוּב לִרְאוֹת בְּמִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה מַה הִיא. חֹק אוֹ מִשְׁפָּט. הַדַּעַת נוֹתֵן כִּי גַּם לִמּוּד תּוֹרַת הַחֹק. לְמִשְׁפָּט יֵחָשֵׁב. כִּדְאָמְרִינַן בַּגְּמָרָא (בָּבָא קַמָּא י"ז) וְכָבוֹד עָשׂוּ לוֹ בְּמוֹתוֹ. זֶה חִזְקִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה. שֶׁהִנִּיחוּ סֵפֶר תּוֹרָה עַל מִטָּתוֹ וְאָמְרוּ קַיֵּם זֶה מַה שֶּׁכָּתוּב בְּזֶה. וְהָאִידָנָא כוּ' אֶפְלוּ קַיֵּם אָמְרִינַן לְמַד לֹא אָמְרִינַן. וְהָאָמַר מַר גָּדוֹל לִמּוּד הַתּוֹרָה שֶׁהַלִּמּוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה כוּ'. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת. וְאוֹמֵר רַבֵּנוּ תָּם דְּהָכִי פֵּרוּשׁוֹ. וְהָא אָמַר מַר שֶׁהַלִּמּוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה. וְכֵיוָן שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים קַיֵּם הֲרֵי אָנוּ אוֹמְרִים שֶׁלָּמַד. דְּאִי לֹא לָמַד אֵיךְ קַיֵּם. שֶׁהַלִּמּוּד מֵבִיא לִידֵי מַעֲשֶׂה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. הֲרֵי אַף שֶׁהַקִּיּוּם יִהְיֶה חֹק. מִכָּל מָקוֹם חִיּוּב הַלִּמּוּד. הוּא מִשְׁפָּט אֲשֶׁר יְחַיֶּבְנוּ שֵׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי. דְּאִם לֹא יִלְמֹד אֵיךְ יְקַיֵּם:

אָכֵן גַּם מִגֶּדֶר הַחֹק. בַּל יֵצֵא אַף לִמּוּד תּוֹרַת הַמִּשְׁפָּט. כִּי הַלִּמּוּד בְּעַצְמוֹ מִצְוָה הִיא. אַף אִם לֹא הָיְתָה מְבִיאָה לִידֵי מַעֲשֶׂה. כְּמוֹ שֶׁמִּצְוָה לִדְרֹשׁ בְּבֶן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. (לְמַאן דְּאָמַר לֹא עָתִיד לִהְיוֹת). וְהַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי מְנַגְּדָהּ. רַק אֲנִי ה' חֹקְקֹתִים. וְכֵן בְּכָל חֶלְקֵי הַתּוֹרָה בְּלִמּוּדָהּ. גַּם מִצְוָה חֻקִּית בָּהּ. אֲשֶׁר אֵין לְהִתְחַלֵּק רַק בְּמַחֲשָׁבָה:

וְאוּלַי לָזֶה רָמְזָה הַמִּשְׁנָה (אבות פֶּרֶק ד') וְהַלּוֹמֵד עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת וְכוּ'. וְלֹא אָמַר הַלּוֹמֵד בִּכְדֵי לַעֲשׂוֹת. כִּי הַלִּמּוּד בְּעַצְמוֹ. טוֹב שֶׁיִּהְיֶה בַּמַּחֲשָׁבָה הַחֻקִּית. (אַף אִם לֹא הָיָה נִצְמָח מִמֶּנָּה הַמַּעֲשֶׂה). כִּי הִיא בְּחִינָה נִשְׂאָה מִלִּמּוּד הַמִּשְׁפָּטִי. אָכֵן בִּתְנַאי שֶׁתּוֹלֵד הַמַּעֲשֶׂה מִמֶּנָּה. עַל כֵּן דְּבַר הַלִּמּוּד יִתְנַהֵל בְּאֹפֶן שֶׁיִּתְקַיֵּם הַתְּנַאי. הַיְנוּ לְהַשִּׂיג בְּרֹאשׁ הַבְּקִיאוּת וְהַחֲרִיפוּת (אִישׁ אִישׁ לְפִי עָרְכּוֹ). לִהְיוֹת כְּלִי מֻכְשָׁר לִלְמֹד עַל פִּי תְּנַאי הַנִּדְרָשׁ. הוּא חֵפֶץ הַמַּעֲשֶׂה:

וּבְדָבָרֵינוּ אֱלֹה. יָאִירוּ דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (נְדָרִים פ"א) הַיְנוּ לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי הַיְנוּ לֹא הָלְכוּ בָּם. אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב שֶׁאֵין מְבָרְכִין בַּתּוֹרָה תְּחִלָּה כוּ'. וּפֵרְשׁוּ. שֶׁלֹּא בֵּרְכוּ בִּרְכַּת הַתּוֹרָה כְּשֶׁהֵן מַשְׁכִּימִין לִלְמֹד תּוֹרָה. עַיֵּן שָׁם. אֲשֶׁר כָּל אֱנוֹשׁ יִתְפַּלֵּא עַל הַתַּאֲוָה הַזָּרָה הַזֹּאת. לְבַלְתִּי הֱיוֹת עָצֵל בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה הַמַּתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם. רַק שֶׁלֹּא לְבָרֵךְ עָלֶיהָ בְּתְחִלָּתָהּ. (וְהָר"ן כָּתַב בְּשֵׁם הָרַב רַבֵּנוּ יוֹנָה זַ"ל. עוֹסְקִין הָיוּ בַּתּוֹרָה תָּמִיד. וְלֹא הָיוּ מְבָרְכִין בַּתּוֹרָה תְּחִלָּה. כְּלוֹמַר שֶׁלֹּא הָיְתָה הַתּוֹרָה חֲשׁוּבָה בְּעֵינֵיהֶם כָּל כָּךְ שֶׁיְּהֵא רָאוּי לְבָרֵךְ עָלֶיהָ. שֶׁלֹּא הָיוּ עוֹסְקִין בָּהּ לִשְׁמָהּ. וּמִתּוֹךְ כָּךְ הָיוּ מְזַלְזְלִין בַּבְּרָכָה. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהַדָּבָר תָּמוּהַּ מְאֹד. לֵאמֹר שֶׁמִּתּוֹךְ כָּךְ יְזַלְזְלוּ בִּבְרִכַּת הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר הִיא מִדְּאוֹרָיְתָא. בְּאֵין כָּל תַּאֲוָה לְהַפְרִיעָהּ):

וְאָמְנָם לְפִי מַה שֶּׁבֵּאֲרְנוּ. יֵשׁ לְפָרֵשׁ דְּאָמְרִינַן (מְנָחוֹת מב:) כָּל מִצְוָה דַּעֲשִׂיָתָהּ גְּמַר מִצְוָה כְּגוֹן מִילָה כוּ' צָרִיךְ לְבָרֵךְ. וְכָל מִצְוָה דַּעֲשִׂיָתָהּ לָאו גְּמַר מִצְוָה כְּגוֹן תְּפִלִּין. (עֲשִׂיָתָן לֹא זוֹ הִיא גְּמַר מִצְוָתָן עַד שֶׁיִּקְשְׁרֵם). אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ כוּ' עַיֵּן שָׁם. עַל כֵּן לְפִי זֶה עַל מִצְוֹת לְמוּד תּוֹרָה הַמְשֻׁפָּטִי. אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ. דַּעֲשִׂיָתָהּ הַיְנוּ הַלִּמּוּד. לָאו גְּמַר מִצְוָה הִיא (עַד שֶׁקַּיֵּם אֶת אֲשֶׁר הוּא לוֹמֵד). כִּי כָּל עִנְיַן הַמִּצְוָה הוּא. לִלְמֹד בִּכְדֵי לֵידַע הַמַּעֲשֶׂה. וְיסוֹד בִּרְכַּת הַתּוֹרָה. הֲנָחָה עַל מִצְוֹת לְמוּד הַתּוֹרָה בִּבְחִינַת חֹק. הַיְנוּ שֶׁהַלִּמּוּד בְּעַצְמוֹ מִצְוָה. אִי לְזֹאת יוּכַל הֱיוֹת. כִּי שָׁלְטָה עֲלֵיהֶם הַתַּאֲוָה. שֶׁלֹּא רָצוּ רַק לִלְמֹד בְּנֶגֶד הַמִּשְׁפָּט. יַעַן הַשֵּׂכֶל הָאֱנוֹשִׁי מְחַיְּבוֹ. אֲבָל לִלְמֹד בִּבְחִינַת חֹק. לִהְיוֹת. שֶׁהַשֵּׂכֶל מְנַגְּדוֹ וְהַיֵּצֶר מֵשִׁיב עָלָיו. גָּעֲלָה נַפְשָׁם. לְזֹאת אַף שֶׁעָסְקוּ בַּתּוֹרָה. הָיְתָה כַּוָּנָתָם רַק בְּתוֹר בְּחִינַת מִשְׁפָּט. וְלֹא הָיָה גְּמַר מִצְוָה וְלֹא בֵּרְכוּ עָלֶיהָ:

נִמְצָא לְפִי זֶה. שִׂכַּר לִמּוּד הַתּוֹרָה אֵינָהּ רַק בְּחִינַת מִשְׁפָּט. הַמִּשְׁתַּתֵּף עִמָּהּ גַּם בְּתוֹר בְּחִינַת חֹק. בְּכַוָּנָתָהּ הָרְצוּיָה:

הוּא הַמַּאֲמָר אֲשֶׁר הִצַּבְנוּ בְּפֶתַח דְּבָרֵינוּ (סַנְהֶדְרִין ע"א) בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לֹא הָיָה וְלֹא עָתִיד לִהְיוֹת. וְלָמָּה נִכְתַּב דְּרֹשׁ וְקַבֵּל שָׂכָר. הַיְנוּ שָׂכָר עַל בְּחִינַת חֹק לְבַדָּהּ. הַנַּעֲלֶה בְּמַדְרֵגָתָהּ (בַּבְּחִינָה הַלָּזוֹ. אִם כִּי נִגְרַעַת בְּעֶרְכָּהּ. יַעַן אֵינָהּ מְבִיאָה לִידֵי מַעֲשֶׂה כוּ'. עַיֵּן קִדּוּשִׁין מ: נַעֲנוּ כֻּלָּם כוּ') מִשְׁאָר חֶלְקֵי הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר יְסוֹדָתָם הִיא בְּחִינַת מִשְׁפָּט:

אגרת המוסר

הָאָדָם חָפְשִׁי בְּדִמְיוֹנוֹ, וְאָסוּר בְּמַשְׁכָּלוֹ. דִּמְיוֹנוֹ מוֹלִיכוֹ שׁוֹבֵב בְּדֶרֶךְ לֵב רְצוֹנוֹ, בַּל יֵחַת מֵהֶעָתִיד הַוַּדַּאי, עֵת יִפְקֹד ה' עַל כָּל מִפְעָלָיו, וּבִשְׁפָטִים קָשִׁים יְוַסֵּר, בַּל יִלָּכֵד זָר בִּגְלָלוֹ,

הוּא לְבַדּוֹ יִשָּׂא פְּרִי חֶטְאוֹ, אֶחָד הוּא, עוֹשֶׂה הָעֲבֵרוֹת וְהַנֶּעֱנָשׁ. מָרָה הִיא, בַּל יֹאמַר הָאָדָם זֶה חֹלִי וָאֶשָּׂאֶנּוּ:

פִּגְעֵי הַתֵּבֵל מְצַעֲרִים הֵמָּה, לְמַכְבִּיר, מוּל עָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת; תִּגָּעֵל נֶפֶשׁ הָאָדָם לְמָדַי, יוֹם לְשָׁנָה יֵחָשֵׁב. אוֹי לַדְּמָיוֹן, אוֹיֵב הָרָע הַלָּזֶה, מִיָּדֵינוּ הוּא, בְּכֹחֵנוּ לְהַרְחִיקוֹ. בְּתִתֵּנוּ אָזֶן קַשֶּׁבֶת אֶל הַשֵּׂכֶל, לְהַשְׂכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת, לַחֲשֹׁב שִׂכַר עֲבֵרָה נֶגֶד הֶפְסֵדָהּ; וּמַה נַּעֲשֶׂה, הַדְּמָיוֹן נַחַל שׁוֹטֵף, וְהַשֵּׂכֶל יִטְבַּע, אִם לֹא נוֹלִיכֶנּוּ בָּאֳנִיָּה, הִיא רִגְשַׁת הַנֶּפֶשׁ וְסַעֲרַת הָרוּחַ:

בְּכָל הַדְּבָרִים וְהָעִנְיָנִים יֵשׁ כְּלָל וּפְרָט, (אוֹ סוּגִי וּמִינִי וְאִישִׁי, אִם אֵין כְּלָל אֵין פְּרָט, כִּי אֵין בַּפְּרָט אֶלָּא מַה שֶּׁבַּכְּלָל, אָכֵן יֵשׁ כְּלָל אַף בְּאֵין פְּרָט מוּצָאת. אִי לָזֹאת, רֵאשִׁית כָּל דָּבָר הוּא הַכְּלָל, וּמִמֶּנּוּ הַפְּרָטִים יִמָּשְׁכוּ:

עַתָּה נַשְׁקִיף נָא בַּעֲבוּדָתֵנוּ הַמְחֻיֶּבֶת לְבוֹרְאֵנוּ יִתְבָּרַךְ, הֲלֹא דָּבָר הוּא, מַה הוּא הַכְּלָל אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ נִשְׁאָב הַפְּרָטִים:

בְּלִי דַּעַת וּבְלִי תְּבוּנָה, נַכִּיר, שֶׁהָאֱמוּנָה הַמְרַחֶפֶת בָּנוּ, שֶׁהָאֱלֹהִים שׁוֹפֵט הוּא, לֹתֶת לְאִישׁ כְּפִרְי מַעֲלָלוֹ, (אִם רַע וּמַר דַּרְכּוֹ יְוַסֵּר בָּעֲנָשִׁים רָעִים, אִם בָּעוֹלָם הַזֶּה, אוֹ בָּעוֹלָם הַבָּא עוֹלָם הַנִּצְחִי, בַּל יֵדַע אֱנוֹשׁ עֶרְכָּהּ, עַד כַּמָּה תִּגְדַּל לְמַעְלָה רֹאשׁ בְּאֵיכוּת וּבְכַמּוּת. וְאִם זַךְ וְאִם יָשָׁר פָּעָלוֹ, לְעֻמָּתוֹ בָּרוּךְ יֹאמַר, בְּתַעֲנוּגִים נְשָׂאִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וּבְיוֹתֵר בָּעוֹלָם הַבָּא, בְּעֵדֶן נִפְלָא לְמַעְלָה הָרִבֵּה מִשֵּׂכֶל וְהֶרְגֵּשׁ אֱנוֹשִׁי), הִיא רֵאשִׁית מִצְעָדֵנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ:

הוּא מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (מכות כד:) בָּא חֲבַקּוּק וְהֶעֱמִידָן עַל אַחַת, וְצַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה וְכוּ', וּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (בבא בתרא עח.) עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן כּוּ', הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ:

אָכֵן לְמוֹרַת רוּחַ וְדַאֲבוֹן לֵב, כֹּחַ הַכְּלָלִי הַזֶּה, רַק מִסְתַּתֵּר בָּנוּ, נָחְבָּא בְּמַצְפּוּנֵי הַלֵּב בַּל יֵרָאֶה הַחוּצָה, אִם לֹא נָשִׂים לֵב לְשַׁדֵּד אַדְמַת לְבָבֵנוּ בְּהַרְחֶבֶת רַעְיוֹנֵי הַמּוּסָר. אִי לָזֹאת גַּם הַכֹּחַ הַכְּלָלִי הַלָּזֶה בַּל יִשְׁלַח פֹּארוֹתָיו עַל הָאֲבָרִים לְאָסְרָם בְּמַאֲסַר הַיִּרְאָה. וּמִזֶּה הַכְּלָל לֹא יִמָּשְׁכוּ הַפְּרָטִים, לְהִשָּׁמֵר מֵהָעֲבֵרוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת. וְנִכְשָׁלִים אֲנַחְנוּ בְּכָל עֵת בַּעֲבֵרוֹת רָמוֹת עַד שָׁמַיִם יַגִּיעוּ, בְּחֶטְאֵי הַלָּשׁוֹן בְּאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחֵנוּ, וּבְעִסְקֵי מַשָּׂא וּמַתָּן לְמַכְבִּיר, וּבְטוּל תּוֹרָה עַל כֻּלָּנָה. וּבְכָלָל, בְּכָל הָאֲבָרִים כִּמְעַט אֵין בָּמוֹ מְתוֹם, לַמִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ, שֶׁכָּל הַגָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ יִצְרוֹ גָּדוֹל מִמֶּנּוּ (סֻכָּה נ"ב), וְנִכְשָׁל בַּעֲבֵרוֹת נִשְׂאוֹת וְרָמוֹת, אֲשֶׁר אִם גַּם לְחֶשְׁכַּת לְבָבֵנוּ כְּסוּמִים נֶחְשַׁבְנוּ, אֵין רוֹאֶה גְּדָלָם (נֶגֶד עֲבֵרוֹת הֶהָמוֹן). רַק אִם נַשְׁקִיפֵם עַל יְדֵי כְּלֵי הַמַּחֲזֶה (הַמַּגְדֶּלֶת דָּבָר גָּדוֹל לְמֹאד, הַנִּרְאֶה לְחֶלְשַׁת רְאוּתֵנוּ כְּקָטָן, כְּמוֹ הַכּוֹכָבִים אֲשֶׁר גָּדְלָם יוֹתֵר מִכַּדּוּר הָאָרֶץ, וְנִרְאִים כִּנְקֻדּוֹת קְטַנּוֹת, וְעַל יְדֵי כְּלֵי הַמַּחֲזֶה

נִרְאִים יוֹתֵר גְּדוֹלִים מִעַט, וּבֶאֱמֶת אֵין עֵרֶךְ לְגָדְלָם. כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה), הוּא הַשֵּׂכֶל הַנָּכוֹן, עַל פִּי הַתּוֹרָה הַנֶּאֱמָנָה, נִמְצָא אוֹתָם חֲמוּרִים הַרְבֵּה בְּאֵיכוּתָם בְּיֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עֹז:

הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר נוֹכַל לְהַעֲמִיס בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (יוֹמָא ט:) מְקֻדָּשׁ רִאשׁוֹן מִפְּנֵי מָה חָרַב, מִפְּנֵי שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים שֶׁהָיוּ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה גִּלּוּי עֲרָיוֹת וּשְׁפִיכוּת דָּמִים, אֲבָל מִקְדָּשׁ שֵׁנִי שֶׁהָיוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת וּגְמִילוּת חֲסָדִים מִפְּנֵי מָה חָרַב מִפְּנֵי שֶׁהָיְתָה בּוֹ שִׂנְאַת חִנָּם, רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר דְּאָמְרֵי תְּרַוַיְיהוּ רִאשׁוֹנִים שֶׁנִּתְגַּלָּה עֲוֹנָם נִתְגַּלָּה קְצָם, אַחֲרוֹנִים שֶׁלֹּא נִתְגַּלָּה עֲוֹנָם לֹא נִתְגַּלָּה קְצָם (הָעִנְיָן שֶׁנִּתְגַּלָּה עֲוֹנָם שֶׁל הָרִאשׁוֹנִים, לִהְיוֹתָן עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת לְעֵין הָרוֹאֶה בְּאֵין פְּנוֹת אֶל הַבִּינָה, אֲבָל עֲוֹנוֹת הָאַחֲרוֹנִים בַּל יֵרָאוּ רַק לַמִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב הֲדַק גֹּדֶל חֻמְרָם לְמַעְלָה לְמַעְלָה לְהִפָּלֵא, מִסְתַּעֲפוֹת לִפְרָטֵי חֲטָאִים עֲצוּמִים בְּאֵין מַעֲצוֹר רַחֲמָנָא לִצְלַן) כוּ', וְשָׁאֲלוּ שָׁם אִמּוֹרָאֵי, רִאשׁוֹנִים עֲדִיפֵי אוֹ אַחֲרוֹנִים עֲדִיפֵי, וְהֵשִׁיבוּ, תְּנוּ עֵינֵיכֶם בַּבִּירָה שֶׁחֻזְרָה לָרִאשׁוֹנִים וְלֹא חֻזְרָה לָאַחֲרוֹנִים. הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ לְמַעְלָה, כִּי הַגְּדוֹל מֻחֲבָרוֹ, (כְּמוֹ בְּבֵית שֵׁנִי שֶׁהָיוּ עוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וְכוּ') יִצְרוֹ גָּדוֹל, וּמַכְשִׁילוֹ בַּחֲטָאִים עֲצוּמִים, נוֹדְעוּ לַמַּשְׂכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת גֹּדֶל אֵיכוּתָם לְהָרַע:

עַתָּה, בְּכָל הָאֲפָנִים אֲשֶׁר יִתְיַצֵּב הָאָדָם, מַה יַּעֲשֶׂה, יוֹם הַמָּוֶת מִכֹּל מְכֻסֶּה, פִּתְאוֹם יָבוֹא, וְהָאֱלֹהִים יִפְקֹד אֶת כָּל מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה מִסְפַּר מִפְקַד יְמֵי חַיָּיו, אַחַת מֵהֶן לֹא נֶעְדָּרָה, וּמַר מִמָּוֶת תִּהְיֶה הָאַחֲרִית בְּאֵין מָנוֹס וּמִפְלָט לְהִנָּצֵל. הוּא מַאֲמַר הַכָּתוּב (קֹהֶלֶת ט', ד') כִּי מִי אֲשֶׁר יְחֻבַּר אֶל כָּל הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן, כִּי לְכֶלֶב חַי (כִּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל) הוּא טוֹב מִן הָאַרְיֵה הַמֵּת, כִּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בַּיְלְקוּט בְּמָקוֹמוֹ), שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאָדָם חַי יֵשׁ לוֹ בִּטָּחוֹן וְתִקְוָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְכֵיוָן שֶׁמֵּת אָבְדָה תִּקְוָתוֹ כוּ':

אִי לָזֹאת, כָּל עוֹד נִשְׁמָתֵנוּ בְּקִרְבֵּנוּ, נְמַהֵר נְחִישָׁה לְפַלֵּס דַּרְכֵּנוּ לְטוֹב, אָכֵן עַל יְדֵי אֶבֶן הַנֶּגֶף יִרֵט הַדֶּרֶךְ לְנָגְדֵּנוּ. לֹא נֶחֱרַד מִיּוֹם הַמִּיתָה גַּם אִם בְּפִינוּ נַזְכִּירֶהוּ, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת לא:) שֶׁמָּא תֹּאמַר שִׂכְחָה הִיא כוּ,' גַּם אִם עֵינֵינוּ רוֹאוֹת מִיתַת בְּנֵי אָדָם כָּמוֹנוּ, לֹא תִּתֵּן עֹז בְּנַפְשֵׁנוּ לָשׂוּב בְּכָל לֵב לְבוֹרְאֵנוּ, אֲשֶׁר לְסוֹף נָבוֹא לְפָנָיו לְמִשְׁפָּט וְיִתְוַכַּח עִמָּנוּ עַל כָּל רַע מִפְּעָלֵינוּ, הֵפֶךְ מַאֲמַר הַכָּתוּב (קֹהֶלֶת ז', ב') טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אָבֵל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית הַמִּשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ. אֵין זֹאת, כִּי אִם רִבּוּי הָעֲוֹנוֹת שֶׁטִּמְטְמוּ לִבֵּנוּ וַיְהִי לְאֶבֶן, כִּדְרָשַׁת חֲכָמֵינוּ זַ"ל (יוֹמָא ל"ט) עַל הַפָּסוּק (וַיִּקְרָא י"א) וְלֹא תִּטַּמְאוּ בָּהֶם וְנִטְמְתֶם בָּם אַל תִּקְרֵי וְנִטְמֵאתֶם אֶלָּא וְנִטַּמְטֶם כוּ'. וְלָכֵן גַּם עֲוֹנוֹתֵינוּ נִסְתָּרִים מִלְּפָנֵינוּ, וְלֹא נַרְגִּישׁ בָּהֶם בִּמְהֵרָה, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (קִדּוּשִׁין מ') כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה כוּ' נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר, וְהֵן מְסַבְּבִים אוֹתָנוּ לְיוֹם הַדִּין, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ

זַ"ל (עֲבוֹדָה־זָרָה י"ח) עֲוֹנוֹת שֶׁאָדָם דָּשׁ בַּעֲקֵבָיו כוּ' הֵן מְסַבְּבִין כוּ'. עַתָּה הַאִם אָבְדָה תִּקְוָתֵנוּ חַס וְחָלִילָה, אֵין מָזוֹר לָנוּ חָלִילָה:

אַחַת הִיא מָצָאנוּ, חָכְמָה וְאֵינָהּ מְלָאכָה, נָשִׂיחַ נָא מְעַט וְיִרְוַח לָנוּ:

נָשִׂימָה לֵב לְהִתְבּוֹנֵן בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת, וְנִרְאֶה כִּי שְׁתַּיִם הֵנָּה בְּסוּגֵיהֶם: הָאַחַת, נוֹבַעַת מֵהַתַּאֲוָה הַנִּפְרָצָה, לֶאֱהֹב הֶעָרֶב לִשְׁעָתוֹ, לִבְלִי הַשְׁקִיף הַנּוֹלָד, אִם כִּי מָרָה תִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה. נִמְצָא דּוּגְמָתָהּ מַה גַּם בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, הָאִישׁ הַסָּכָל, וּבִפְרָט הַחוֹלֶה לְחֻלְשַׁת שִׂכְלוֹ, יֶאֱהַב לַחֲטֹף לֶאֱכֹל אֶת הֶעָרֶב לְחִכּוֹ, וְיִשְׂכַּח כִּי זֶה יְבִיאֶנּוּ לְמַחֲלָה נִפְרָצָה. לְכָךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (אָבוֹת) אֵיזֶה חָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סוֹטָה ג') אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת. וְזֶה כָּל עֲמַל הָאָדָם לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ, לַחֲשֹׁב וּלְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת ה' בְּפַחַד עָנְשׁוֹ עַל יְדֵי סִפְרֵי הַמּוּסָר וְאַגָּדוֹת חֲכָמֵינוּ זַ"ל, עַד אֲשֶׁר בְּאָזְנָיו יִשְׁמַע כִּמְעַט בְּעֵינָיו יִרְאֶה הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל בְּכַמּוּת וְאֵיכוּת נִצָּב לְנֶגֶד עֵינָיו, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סַנְהֶדְרִין ז') לְעוֹלָם יִרְאֶה הָעֹנֶשׁ דַּיָּן, (לְהָיוֹתוֹ עָלוּל לְהִכָּשֵׁל, וְהוּא הַדִּין כָּל אָדָם. לְהִשָּׁמֵר מִפֶּגַע רַע מֵעֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת) כְּאִלּוּ כוּ' גֵּיהִנֹּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו. וְאִם כֹּה יַעֲשֶׂה הָאָדָם וּלְבָבוֹ יָבִין, וְשָׁב וְרָפָא לוֹ:

אָכֵן רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, אֵין דּוֹרֵשׁ בְּצֶדֶק וְאֵין מַשְׂכִּיל בְּיִרְאַת ה', לְקִבּעַ עִתִּים סְדוּרוֹת בַּעֲמַל הַיִּרְאָה, לְדָלוֹת מֵי תְּבוּנָה מֵהָאֱמוּנָה הַנֶּחְבָּאָה וּמְסֻתֶּרֶת בְּמַחֲבוֹאֵי הַלֵּב, לְהַרְחִיבָהּ וּלְסַעֲדָהּ, לָתֵת לָהּ תֹּקֶף וְעֹז, לָשִׂים הַמִּשְׂרָה עַל שִׁכְמָהּ, לִמְשֹׁל עַל הָאֲבָרִים לְבַל יִפְרְצוּ גְּדֵרָהּ וְכַתּוֹרָה יַעֲשׂוּ. זֶהוּ הַסּוּג הַשֵּׁנִי. דּוּגְמַת זֶה הַדָּבָר לֹא מָצָאנוּ בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם, אֵין אִישׁ שֶׁצָּרוֹת מְרַחֲפוֹת מִמּוּל פָּנָיו, אֲשֶׁר לֹא יִקַּח לוֹ עֵת לַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבוֹת לְהִנָּצֵל מֵהֶן. אִי לְזֹאת, גַּם אֵין הַתַּאֲוָה סְבָתָהּ, פְּלִיאָה הִיא הָעֲבֵרָה הַלָּזוֹ, וְזֶה שְׁמָהּ פְּלִאִי, לִבְלִי שׂוּם עַל לֵב לְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת ה' וּבְמוּסַר עָנְשׁוֹ, עֲבֵרוֹת כָּאֵלּוּ לֹא יוּכְלוּ הֱיוֹת מִסּוּג הָרִאשׁוֹן, יַעַן אֵין דַּי בְּהַתַּאֲוָה לִהְיוֹת סִבָּתָן, רַק הֵן מֵרוּחָנִיּוּת הַטֻּמְאָה הַמְלַפֶּפֶת אֶת הָאָדָם לְהַחֲטִיאוֹ, וּבְיוֹתֵר בְּחֶטְאֵי הַדִּבּוּר, כִּי מַה יִּתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן, כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (עֲרָכִין ט"ו) עַיֵּן שָׁם:

בָּזֹאת מָצָאנוּ פֵּשֶׁר דָּבָר בֵּין הַשִּׁיטוֹת, בְּעִנְיַן יֵצֶר הָרָע וְיֵצֶר טוֹב מַה הֵמָּה, הַשִּׁיטָה הָאַחַת הִיא הַשִּׁיטָה הַנּוֹדַעַת, כִּי יֵצֶר הָרָע, הוּא כֹּחַ הַטֻּמְאָה בָּאָדָם הַמּוֹבִילוֹ לִפְשָׁעִים, וְיֵצֶר הַטּוֹב הוּא כֹּחַ הַקְּדֻשָּׁה בָּאָדָם הַמּוֹבִילוֹ לְטוֹב. הִיא שִׁיטַת רֹב הַמְחַבְּרִים הַגְּדוֹלִים. וְהַשִּׁיטָה הַשֵּׁנִיָּה הִיא, שֶׁיֵּצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ תַּאֲוֹת הָאָדָם, הַמַּשְׁקֶפֶת אֶל כָּל דָּבָר הֶעָרֶב לִשְׁעָתוֹ, אוֹתוֹ תַּאֲסֹפֶהוּ אֶל בֵּיתָהּ וּבוֹ תִּדְבַּק לְאַהֲבָה, וְיֵצֶר טוֹב הוּא הַשֵּׂכֶל הַיָּשָׁר הַצּוֹפֶה וּמַבִּיט לְהַנּוֹלָד, הוּא פַּחַד יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּמִשְׁפָּטָיו הָרְעִים לְמֵרָבֶּה. וּבוֹחֵר בַּדָּבָר הַמּוֹעִיל, לִכְבֹּשׁ הַתַּאֲוָה, לְמַעַן יִתְעַדֵּן בָּאַחֲרוֹנָה בְּעֹנֶג נִפְלָא, אֲשֶׁר אֵין דַּי בָּאֵר יִקְרַת תִּפְאַרְתָּהּ. בַּאֲשֶׁר

אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּכָל עֵת עִנְיְנֵי הָאָדָם מִתְחַלְּפִים, כָּל אֶחָד נִדְבָּק יוֹתֵר לַעֲבֵרָה אַחֶרֶת, יֵשׁ אֲשֶׁר חַטָּאתָם תִּגְדַּל יוֹתֵר בְּבִטּוּל תּוֹרָה מִמַּשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה וּנְתִינַת צְדָקָה וְיֵשׁ לְהֵפֶךְ, וְכֵן בְּכָל הָעֲבֵרוֹת אֵין אָדָם דּוֹמֶה לַחֲבֵרוֹ. וְאִלּוּ הָיָה הַיֵּצֶר הָרָע רַק כֹּחַ הַטֻּמְאָה הַמְפַתֶּהוּ, מַדּוּעַ לֹא תְּלַפֵּף אֶת כָּל בְּנֵי אָדָם בְּשָׁוֶה (אִם לֹא נַשְׁקִיף עַל שָׁרְשֵׁיהֶם לְמַעְלָה). אָמְנָם אִם נֹאמַר כִּי הַיֵּצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ הַתַּאֲוָה. הַדָּבָר נָכוֹן, כִּי תַּאֲוֹת הָאָדָם תְּלוּיָה בְּמִזְגּוֹ (לֵידָתוֹ וְהַרְכָּבָתוֹ שְׂעָתוֹ וְעִנְיָנָיו), וּמִזְגֵי בְּנֵי אָדָם מִתְחַלְּפִים, לְזֹאת גַּם עֲוֹנוֹתֵיהֶם מִתְחַלְּפִים. אָכֵן גַּם בָּזֶה לֹא יִתְּכֵן, הֲלֹא עֵינֵינוּ רוֹאוֹת בְּנֵי אָדָם עוֹשִׂים עֲבֵרוֹת עֲצוּמוֹת, שֶׁאֵין תַּאֲוָתָם גּוֹרֶמֶת לָהֶם כָּל כָּךְ. וְלִפְעָמִים הַתַּאֲוָה מְנֻגֶּדְתָּה, כְּמוֹ, הָאָדָם הֶחָפֵץ וּמְשְׁתּוֹקֵק הַרְבֵּה אֶל הַכָּבוֹד הַמְדֻמֶּה, וּבְכִבּוּד מְצֻוֶּה תִּגְעַל נַפְשׁוֹ וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, אֵין זֹאת, כִּי אִם רוּחַ הַטֻּמְאָה הַמְבַלְבְּלוֹ לְהָרַע גַּם נֶגֶד תְּשׁוּקָתוֹ הַהֶבְלִית:

מִזֶּה נִרְאֶה בַּעֲלִיל. כִּי שְׁתֵּי הַשִּׁיטוֹת נְכוֹנוֹת. הַיֵּצֶר הָרָע, הוּא כֹּחַ הַתַּאֲוָה, וְגַם יֵשׁ בּוֹ רוּחַ הַטֻּמְאָה. וְכֵן יֵצֶר הַטּוֹב, הוּא הַשֵּׂכֶל הַנָּכוֹן (שֶׁלֹּא נִתְקַלְקֵל עַל יְדֵי הָעֲבֵרוֹת וְהַתַּאֲווֹת) הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד, וְגַם יֵשׁ רוּחַ הַקְּדֻשָּׁה בָּאָדָם:

וְהִנֵּה בִּשְׁנֵי הַצְּדָדִים, יֶשְׁנוֹ בָּאָדָם גַּשְׁמִי וְרוּחָנִי, כְּעִנְיַן בְּרִיאַת הָאָדָם עַצְמוֹ גּוּפָנִי וְנַפְשִׁי. הַגּוּפָנִי נִרְאֶה לְעַיִן בָּשָׂר, וְהַנַּפְשִׁי נוֹדַע מִפְּעֻלּוֹת וְעִנְיְנֵי הַגּוּף. תַּחְבּוּלוֹת הָאָדָם וּמְזִמּוֹתָיו לְהַחֲזִיק הַנֶּפֶשׁ בַּגּוּף, הֵמָּה רַק בַּגּוּף לְבַדּוֹ, לְתָמְכוֹ בַּאֲכִילוֹת טוֹבוֹת וּבִשְׁמִירוֹת מְעֻלּוֹת מִכָּל נֶזֶק וּפֶגַע רַע, וּבָזֶה יִשָּׁמֵר נַפְשׁוֹ בְּגוּפוֹ, אֵין מָבוֹא בַּטִּבְעִי (עַל פִּי רוּחָנִיּוּת, לְפִי הָאֱמֶת, עִקַּר שְׁמִירַת הַנֶּפֶשׁ בַּגּוּף תְּלוּי רַק בְּנַפְשׁוֹ, לְפִי עֲבוֹדָתָם לִבּוֹרְאָהּ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ). לַעֲשׂוֹת תַּחְבּוּלָה בַּנֶּפֶשׁ לְהַחֲזִיקָהּ בַּגּוּף. כִּי אֵין רוֹאֶה וְאֵין מַרְגִּישָׁהּ לְבַדָּהּ, וּמַה יַּעֲשֶׂה בָּהּ:

כֵּן בַּעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, עִקַּר הַתַּחְבּוּלָה לְהַחֲזִיק אֶת הַיֵּצֶר טוֹב לְפִי שְׁתֵּי הַשִּׁיטוֹת. הֱיוֹתוֹ כֹּחַ הַקְּדֻשָּׁה וְהַשֵּׂכֶל הַנָּכוֹן (אֲשֶׁר לֹא נִתְקַלְקֵל), וְלִדְחוֹת אֶת הַיֵּצֶר הָרָע הוּא כֹּחַ הַטֻּמְאָה וְהַתַּאֲוָה. תְּלוּי בַּבְּחִינָה הַגּוּפָנִית, לְהַאֲכִילֵהוּ מַאֲכָלִים טוֹבִים, הֵמָּה הִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר הַנּוֹבְעִים מֵהַתּוֹרָה הַטְּהוֹרָה:

הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (בָּבָא בַּתְרָא ט"ז) בְּקֹשׁ אִיּוֹב לִפְטֹר אֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִן הַדִּין. אָמַר לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּרָאתָ שׁוֹר פַּרְסוֹתָיו סְדוּקוֹת בָּרָאתָ חֲמוֹר פַּרְסוֹתָיו קְלוּטוֹת, בָּרָאתָ גַּן עֵדֶן בָּרָאתָ גֵּהִנֹּם, בָּרָאתָ צַדִּיקִים בָּרָאתָ רְשָׁעִים, מִי מְעַכֵּב עַל יָדָךְ, וּמַאי אַהֲדְרוּ לֵיהּ חַבְרֵיהּ דְּאִיּוֹב (אִיּוֹב ט"ז) אַף אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה לְפָנַי אֵל, בָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יֵצֶר הָרָע בָּרָא לוֹ תּוֹרָה תַּבְלִין כוּ'. בָּזֶה הוֹרוּנוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל, כִּי תַּבְלִין שֶׁל תּוֹרָה, הִיא הַיִּרְאָה הַנּוֹבַעַת מִמֶּנָּה, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (הַנִּזְכָּר לְעֵיל) תֵּפֶר יִרְאָה, וְהִיא בְּחִינָה גַּשְׁמִית, מוּבָנֶת לְעֵינֵי בָּשָׂר, סְבַת רְפוּאָתָהּ לְחֹלִי הַנֶּפֶשׁ, אִם יָשִׂים הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ אֶל

יִרְאַת הַתּוֹרָה. אִם בִּכְלָל, לֵידַע וּלְהָבִין מֵהַתּוֹרָה, כִּי לְכָל עֲבֵרָה יֵשׁ עֹנֶשׁ עָצוּם וְנוֹרָא, וּלְכָל מִצְוָה יֵשׁ שָׂכָר נַעֲלֶה מְאֹד. אִם בִּפְרָט, וְהוּא הָעִקָּר, לִלְמֹד תּוֹרַת כָּל עֲבֵרָה וַעֲבֵרָה לְבַדָּהּ, לְגַאֲוָה תּוֹרַת הַגַּאֲוָה, לְמַשָּׂא וּמַתָּן בֶּאֱמוּנָה חֶלְקֵי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר לָעִנְיָנִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ בְּעִסְקֵי הָעוֹלָם וְכַדּוֹמֶה, וְכֵן לְכָל מִצְוָה וּלְכָל עֲבֵרָה אֶת תּוֹרָתָהּ:

הַנִּשְׁגָּב וְהָעִקָּר בְּשִׁמּוּשׁ רְפוּאוֹת הַתּוֹרָה לְתַחֲלוּאֵי הַיֵּצֶר, הוּא לִלְמֹד בְּעֹז וְעִיּוּן עָמֹק הֵיטֵב, דִּינֵי הָעֲבֵרָה עַצְמָהּ, הַהֲלָכָה עִם כָּל סְעִיפֶיהָ. כִּי עֵינֵינוּ הָרוֹאוֹת הַרְבֵּה מֵהָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר הָאָדָם נִמְנָע מֵהֶם בְּטֶבַע, וְלֹא יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם אַף גַּם בְּעֵת אֲשֶׁר יִלְחָצֶנּוּ לָזֶה אֵיזֶה דָּבָר, וְיֶשְׁנָם עֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת מֵאֵלּוּ, וְהָאָדָם הַזֶּה בְּעַצְמוֹ יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בְּנָקֵל. דֶּרֶךְ מָשָׁל, חֵלֶק גָּדוֹל מֵאַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמַעַט רֻבָּם כְּכֻלָּם לֹא יֹאכְלוּ, בְּלִי נְטִילַת יָדַיִם חְלִילָה, אַף גַּם בְּעֵת אֲשֶׁר יִרְעָבוּ וְיִצְטָעָרוּ הַרְבֵּה. וּבְלָשׁוֹן הָרָע הַחֲמוּרָה, בְּנָקֵל יַעַבְרוּ עָלֶיהָ גַּם בְּלִי תַּאֲוָה גְּדוֹלָה. וְעַתָּה הִנֵּנוּ רוֹאִים כִּי עִקַּר הַשִּׁמְירָה מֵהָעֲבֵרָה הִיא, רַק לַעֲשׂוֹת אֶת הַהֶרְגֵּל (הַשִּׁמּוּר) טֶבַע אֵצֶל הָאָדָם, עַל כֵּן אַף אִם יִתְאַמֵּץ הָאָדָם הַלָּזֶה לָלֶכֶת בְּדַרְכֵי הַמּוּסָר, לְיַגֵּעַ עַצְמוֹ בְּהַשְׁמִירָה מִלָּשׁוֹן הָרָע עִם כָּל חוּשָׁיו וְרַעְיוֹנָיו כַּיָּאוֹת, בְּכָל זֹאת, כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נִתְחַלֵּף טִבְעוֹ וְהֶרְגֵּלוֹ בָּזֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ שׁוּם חֵפֶץ טִבְעִי לְסַפֵּר לָשׁוֹן הָרָע, יוֹתֵר יַעֲבֹר בְּנָקֵל עַל לָשׁוֹן הָרָע מֵאֲשֶׁר יֹאכַל בְּלִי נְטִילַת יָדַיִם חְלִילָה. וְכֵן הוּא הָעִנְיָן בְּכָל מִינֵי עֲבֵרוֹת, הַכֹּל לְפִי הָאָדָם וְהַזְּמַן וְהַמָּחוֹז, כִּי גַּם לֹא כָּל הַמְּחוֹזוֹת שָׁוִים בָּזֶה, כִּי אִם מִתְחַלְּפִים בְּעִנְיָנִם, כָּל מָחוֹז יֵשׁ לוֹ עֲבֵרוֹת אֲחֵרוֹת אֲשֶׁר יִשְׁמֹר אֶצְלָם בְּנָקֵל וּמֵרָחֵק מֵהֶם בְּטֶבַע. וְזֹאת הֲלֹא יָדוּעַ, כִּי הִשְׁתַּנּוּת הַטֶּבַע תּוֹלֵד רַק מִלְּמוּד וְהֶרְגֵּל רַב, וְלָכֵן הַיְסוֹד הָעִקָּרִי וְהָעַמּוּד הַנָּכוֹן, לְהָכִין אֶת עַצְמוֹ לִשְׁמִירָה מֵהָעֲבֵרוֹת וַעֲשִׂיַּת הַמִּצְוֹת, הוּא רַק הַלִּמּוּד הָרַב בַּהֲלָכָה זוֹ הַנּוֹגַעַת לָעֲבֵרָה זוֹ אוֹ לְמִצְוָה זוֹ, וּבִפְרָט בָּעִיּוּן הֶדֵק הֵיטֵב, כִּי זֶה הַלִּמּוּד עוֹשֶׂה קִנְיָן חָזָק בַּנֶּפֶשׁ, לִהְיוֹת הָעֲבֵרָה מְרֻחֶקֶת מִמֶּנּוּ בְּטֶבַע:

כַּדּוֹמֶה בְּמִחוֹזוֹתֵינוּ אֵלּוּ, תְּהִלָּה לָאֵל אִסּוּרֵי נְבֵלוֹת וּטְרֵפוֹת וְדוֹמֵיהֶם מֵטְבָּעִים בְּנַפְשׁוֹת הַיִּשְׂרְאֵלִי, עַד אֲשֶׁר לֹא יִצְרְךָ שׁוּם אִישׁ לֶאֱכֹף טִבְעוֹ וְתַאֲוָתוֹ לְהִתְרַחֵק מֵהֶם, כִּי הֵמָּה לוֹ לְזָרָא. הֲלֹא לֹא יַעֲלֶה חְלִילָה עַל לֵב שׁוּם אֶחָד מִמּוֹכְרֵי בָּשָׂר כָּשֵׁר, לְהִתְרַפּוֹת מִלִּדְרֹשׁ אֵצֶל הַמּוֹרֶה צֶדֶק, בְּמָצְאוֹ שׁוּם דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲשַׁשׁ טְרֵפוֹת בְּאֵבָרִים הַפְּנִימִים, עִם הֱיוֹת לוֹ לִפְעָמִים בְּעִנְיָן כָּזֶה הֶפְסֵד מְרֻבֶּה, מוֹרֶא שָׁמַיִם עָלָיו בְּטִבְעוֹ וְהֶרְגֵּלוֹ, חְלִילָה לוֹ מֵרָשַׁע, לְהַכְשִׁיל אֶת יִשְׂרָאֵל:

וְאוּלָם בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, בְּמַשָּׂא וּמַתָּן הוּא בְּהֵפֶךְ, רֹב בְּנֵי אָדָם לֹא יִדְרְשׁוּ עַל חֲשַׁשׁ גְּזֵל וְעֹשֶׁק מֵעַצְמָם. טָרֶם יִתְבָּעֲנוּ חֲבֵרוֹ, וּמֵהֶם אֲשֶׁר גַּם אַחַר הַתְּבִיעָה יַעֲשֶׂה תַּחְבּוּלוֹת מְרֻמָּה אוֹ יָעַז. וַהֲלֹא בַּתּוֹרָה הַכֹּל שָׁוֶה, זֶה לֹא תַּעֲשֶׂה וְזֶה לֹא תַּעֲשֶׂה, כְּפִי עִנְיַן הַתּוֹרָה וּמִשְׁפָּטֶיהָ,

וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ, לֹא תֹּאכַל כָּל נְבֵלָה, אוֹ לֹא תַעֲשֹׂק אֶת רֵעֲךָ, וְלֹא תִגְזֹל, וְדוֹמֵיהֶם. וּכְמוֹ שֶׁהֶטְבַּע בְּנֶפֶשׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי, שֶׁכָּל מִינֵי טְרֵפוּת שָׁוִים אֶצְלוֹ, וְכָל אֲשֶׁר יוֹרֶה הַמּוֹרֶה כִּי הוּא טְרֵפָה מֻרְחָק אֶצְלוֹ וְכַתּוֹרָה יַעֲשֶׂה, כֵּן בְּמָמוֹן, הֲלֹא כָּל מַה שֶּׁעַל פִּי הַתּוֹרָה שַׁיָּךְ לַחֲבֵרוֹ הָוֵי גָּזֵל וְעוֹבֵר בְּלֹא תִגְזֹל. וַאֲנַחְנוּ רוֹאִים שֶׁבַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים אֲפִלּוּ הַלּוֹמְדִים וְכִמְעַט גַּם הַיְרֵאִים, אֵינָם נִזְהָרִים כַּיָּאוּת בְּלֹא תַעֲשֶׂה הַלָּזוֹ, אֲשֶׁר יוֹם הַכִּפּוּרִים וְגַם הַמִּיתָה אֵינָם מְכַפְּרִים עָלֶיהָ:

אַכָּן אִם יָשִׂים הָאָדָם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ, לִלְמֹד הַהֲלָכוֹת הַשַּׁיָּכוֹת לְמָמוֹן בְּעִיּוּן, גְּמָרָא וּפוֹסְקִים אִישׁ לְפִי עָרְכּוֹ, וּבִפְרָט אִם הַמֶּרְכָּז יִהְיֶה עַל תְּכוּנַת אִסּוּר וְהֶתֵּר, לֵידַע אֵיךְ לְהִשְׁתַּמֵּר מִגָּזֵל, (אַף אִם לֹא יִקָּיֵם בִּתְחִלָּה, כִּי הַתַּאֲוָה רַבָּה בָּזֶה, וְגַם רְחוֹק הַדָּבָר מֵהֶרְגֵּל הַמְּדִינִי), מָה רַב כֹּחָהּ לְהַשְׁרִישׁ לְאַט לְאַט קִנְיָן רַב בַּנֶּפֶשׁ, עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה שָׁוֶה בְּעֵינָיו שְׁאֵלוֹת אִסּוּר וְהֶתֵּר וּשְׁאֵלוֹת הַשַּׁיָּכוֹת לְמָמוֹן. כֵּן אִם הָאָדָם נִכְשָׁל רַחֲמָנָא לִצְלַן בַּעֲבֵרָה אֲשֶׁר אֵין הָעוֹלָם רְגִילִין בָּהּ, כְּמוֹ בְּנִאוּף וְכַיּוֹצֵא, כְּמַאֲמָרָם זַ"ל מִעוּטָן בַּעֲרָיוֹת, וְתָקַף עָלָיו יִצְרוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ כְּהֶתֵּר רַחֲמָנָא לִצְלַן, עִקַּר רְפוּאָתוֹ (לְבַד הִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר מֵאַגָּדוֹת וּמִדְרָשֵׁי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְסִפְרֵי מוּסָר הַשַּׁיָּכִים לָזֶה), הוּא לִמּוּד הַהֲלָכוֹת הַשַּׁיָּכִים לָזֶה בְּעִיּוּן, וּבִפְרָט עַל מְנָת לַעֲשׂוֹת, זֹאת תִּתֵּן פִּרְיָהּ לְאַט לְאַט, לָתֵת עֹז בַּנֶּפֶשׁ לְהִשָּׁמֵר מִמַּעַט מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּית, לְכָל הַפָּחוֹת מִלַּעֲשׂוֹת אֶת הָעֲבֵרָה בִּבְחִינַת לְהַכְעִיס [8], עַד אֲשֶׁר תּוּכַל תֵּת כֹּחָהּ, עַל יְדֵי עֵסֶק רַב בַּהֲלָכוֹת הַשַּׁיָּכִים לְהָעֲבֵרוֹת הָרְגִילוֹת, לִקְנוֹת טֶבַע אַחֵר, לְבַל יַעֲלֶה עַל לֵב לַעֲבֹר עֲלֵיהֶם גַּם אִם יְכַבֵּד הַדָּבָר:

וְהִנֵּה בְּתַבְלִין הַתּוֹרָה לַיֵּצֶר הָרָע, יֵשׁ עוֹד בְּחִינָה רוּחָנִית, (שֶׁהַשֵּׂכֶל וְחוּשֵׁי הָאָדָם נִלְאוּ לְהַכִּיר סִבָּתָהּ), הוּא מַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (סוֹטָה כ"א) תּוֹרָה בָּעִידָנָא דְּעָסִיק בָּהּ מַצְלָא כוּ'. וְאֵין חִלּוּק בְּאֵיזֶה דִּבְרֵי תּוֹרָה שֶׁיִּהְיֶה עִסְקוֹ, תַּצִּילֵנוּ מֵחֵטְא, אִם יַעֲסֹק בְּעִנְיַן שׁוֹר שֶׁנָּגַח אֶת הַפָּרָה וְכַיּוֹצֵא, תַּצִּילֵנוּ, גַּם מִלְּשׁוֹן הָרַע וְכַיּוֹצֵא, הַגַּם כִּי אֵינָם שַׁיָּכִים זֶה לָזֶה, רַק רוּחָנִיּוּת הַתּוֹרָה תִּשְׁמְרֵנוּ:

---

[8] בְּתַחְלָתָהּ יִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמָה שֶׁאֵין יִצְרוֹ תּוֹקְפוֹ לָזֶה, כְּדַאֲשְׁכְּחַן בַּגְּמָרָא (חֻלִּין ד') בְּמוּמָר לְתַאֲבוֹן, שֶׁהֶחְמֵץ שֶׁהָיָה בְּבֵיתוֹ בְּפֶסַח וְעָבַר עַל בַּל יֵרָאֶה, מַחֲלִיפָהּ אַחַר הַפֶּסַח לְהֶקֵל הָאִסּוּר (כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י שָׁם), וְסָמְכִינַן עַל זֶה דְּוַדַּאי עוֹשֶׂה כֵּן. וְאֵיךְ לֹא נָבוֹשׁ וּלְבָבֵנוּ בַּל יִמַּס כַּמַּיִם, בִּרְאוֹתֵנוּ שִׁפְלוּת נַפְשֵׁנוּ נֶגֶד דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁהַמּוּמָר לְפָנִים, אֲשֶׁר הֶחֱזִיק חָמֵץ בְּפֶסַח בְּבֵיתוֹ, הָיְתָה לוֹ קְנִיָּה טִבְעִית לְהֶקֵל אִסּוּרוֹ בְּהַדָּבָר הַהוּא, בַּמֶּה שֶׁאֵין לוֹ תַּאֲוָה. וּבְדוֹרוֹתֵינוּ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים אֲנַחְנוּ נוֹפְלִים בְּגֶדֶר לְהַכְעִיס, בַּעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר הֶרְגַּלְנוּ, לֹא נָשִׂים לֵב, לְהַחֲלִיף תַּאֲוָתֵנוּ בָּהֶם לְהֶקֵל הָאִסּוּר, וְרַעְתָּנוּ רַבָּה כְּדֵין מוּמָר לְהַכְעִיס רַחֲמָנָא לִצְלַן. וְרוֹאִים אֲנַחְנוּ אֲשֶׁר גַּם לְדִינָא נִשְׁתַּנָּה בַּזְּמַן הַזֶּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַב"ה (יוֹרֶה דֵּעָה סִימָן ב' סָעִיף קָטָן ב') וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מוּמָר אוֹכֵל נְבֵלוֹת לְתַאֲבוֹן, וְנִרְאֶה דְּעַכְשָׁו בִּזְמַנֵּנוּ, מִי שֶׁהוּא חָשׁוּד לֶאֱכֹל נְבֵלוֹת לְתַאֲבוֹן, אֵין אוֹכְלִין מִמֶּנּוּ שׁוּם דָּבָר מֵאֲכָל, שֶׁיֵּשׁ לַחֹשׁ בּוֹ חֲשָׁשׁ אִסּוּר לְשׁוּם דָּבָר שֶׁבְּקִדֻּשָּׁה, (רְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁחֲשׁוּד הוּא לַעֲשׂוֹת אַף שֶׁלֹּא לְתַאֲבוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא הֶחֱזִיק אֶלָּא לֶאֱכֹל לְתַאֲבוֹן), וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא לִיתֵּן לוֹ סַכִּין בְּדוּק לִשְׁחֹט וְלֶאֱכֹל מִשְּׁחִיטָתוֹ (שֶׁהָיָה מַתִּיר מִדִּינָא דִּגְמָרָא), וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה דָּבָר זֶה, מוּמָר יַחְשֹׁב לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ:

וְהִנֵּה אִם נַשְׁקִיף בְּעַיִן חוֹדֶרֶת נִרְאֶה, כִּי תַּחְבּוּלוֹתֵינוּ לְמֶרְכַּז רְפוּאַת הַיֵּצֶר הָרָע, הֵמָּה רַק בַּבְּחִינָה הַגַּשְׁמִית, הִיא הִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְלִמּוּד הַהֲלָכוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי הָרְפוּאָה הַשְּׁנִיָּה, הִיא בְּחִינָה הָרוּחָנִית, בָּאָה מִמֵּילָא, וְעַל כֵּן תִּקָּרֵא רְפוּאָה מִקָּרִית, כִּי מִצְוַת לְמוּד הַתּוֹרָה, הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה בִּפְנֵי עַצְמָהּ, תְּלוּיָה בְּגִדְרָהּ הַמְבֹאָר בְּהִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה, אֵיךְ לְהִתְנַהֵג בָּהּ נֶגֶד עִנְיְנֵי הָעוֹלָם, אֵין נַפְקָא מִינָהּ בֶּהַנָּהָגָתָהּ, אֵיךְ יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו, אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, וְהָאָדָם צָרִיךְ לִלְמֹד תָּמִיד לְקַיֵּם מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה כָּרָאוּי, גַּם אִם אֵין יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, (עַיֵּן דְּבָרֵינוּ בְּמַאֲמָרֵנוּ הַקּוֹדֵם). וְאֵין בְּיָדוֹ לִלְמֹד יוֹתֵר מֵחִיּוּבוֹ, וּכְשֶׁיְּקַיֵּם מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה כָּרָאוּי, מִמֵּילָא נִמְשָׁךְ רְפוּאָתָהּ הָרוּחָנִית לְיִצְרוֹ, עַל אֱיזֶה אֹפֶן ש�ֶׁהוּא:

אֲבָל בְּחִינָה הַגַּשְׁמִית, הִיא הַהִתְבּוֹנְנוּת בְּיִרְאַת ה' וְלִמּוּד הַהֲלָכוֹת, הִיא רְפוּאָה עַצְמִית, וְהָאָדָם צָרִיךְ לְהִתְנַהֵג בָּהּ, כְּדֶרֶךְ רְפוּאַת חוֹלִי הַגּוּף, אֲשֶׁר לְפִי עֶרְךְ הַמַּחֲלָה כֵּן עֶרְךְ הָרְפוּאָה בְּכַמּוּת וּבְאֵיכוּת, כֵּן בְּחֹלִי הַנֶּפֶשׁ הָרְפוּאָה הַלָּזוֹ תִּתְיַסֵּד לְפִי עֶרְךְ הַמַּחֲלָה, כָּל עוֹד אֲשֶׁר יִצְרוֹ יִתְקֹף עָלָיו כֵּן הַהֶכְרֵחַ לְהוֹסִיף בְּהִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְלִמּוּד הַהֲלָכוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְאִם לֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ הָאָדָם בִּרְפוּאָה הַגַּשְׁמִית, אֲזַי גַּם הָרוּחָנִית הִיא לְמוּד הַתּוֹרָה, לֹא תִּתֵּן כֹּחָהּ כָּל כָּךְ לְיֵצֶר הָרָע הָרוּחָנִי, כִּתְכוּנַת בְּרִיאַת הָאָדָם, אֲשֶׁר פְּעֻלַּת הָרוּחָנִית, הִיא הַנֶּפֶשׁ, תְּלוּיָה בִּבְחִינַת הַגּוּף, כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה הָאוֹיֵב הָאוֹרֵב לְהָאָדָם, הוּא הַיֵּצֶר הָרָע, הַפּוֹעֵל בּוֹ, לְשׁוֹם לִבּוֹ לְאֶבֶן, לְבַל יַרְגִּישׁ אֶת חֲטָאָיו הָעֲצוּמִים, לְבִלְתִּי יִרְאֶה חֶסְרוֹנוֹ, וְיָדָיו בַּל תַּעֲשֶׂינָה תּוּשִׁיָּה, לְהִתְבּוֹנֵן בְּיִרְאַת ה', לְבַקֵּשׁ רִפְאוּת תְּעָלָה, הִיא רְפוּאָה הַגַּשְׁמִית:

לְזֹאת יָשִׂים הָאָדָם אֶל לִבּוֹ, לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, לְעוֹרְרָם לְהִתְבּוֹנְנוּת הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. כִּי עֵינֵי הָאָדָם פְּקוּחוֹת עַל אֲחֵרִים לָדַעַת וּלְהַכִּיר אֶת חֶסְרוֹנוֹתֵיהֶם, וְכִי נִצְרָכִים הֵמָּה לְמוּסָר לְמַרְבֶּה. כֵּן יַחֲזִיק בְּכָל עֹז בַּלִּמּוּד הַמּוּסָרִי, לְמַעַן יְשׁוֹטְטוּ בּוֹ רַבִּים וְתִרְבֶּה יִרְאַת ה' וּזְכוּת הָרַבִּים תְּהֶיֶה תְּלוּיָה בּוֹ. וּמִמֵּילָא לְאַט לְאַט לִמּוּד הַמּוּסָר יַדְרִיכֵהוּ בִּנְתִיב הַצֶּדֶק, וְהִיא רְפוּאָה גַּשְׁמִית וְגַם רוּחָנִית, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זַ"ל (יוֹמָא פ"ז) כָּל הַמְזַכֶּה אֶת הָרַבִּים אֵין חֵטְא בָּא עַל יָדוֹ:

וּמַה מְּאֹד תִּגְדַּל מִצְוָה הַלָּזוֹ בְּעֵינֵי הָאָדָם, לְשׁוֹם לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ, לְהַדְרִיךְ בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַמּוּסָר, לְהַצִּיל נַפְשָׁם מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּית. וּכְמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שַׁבָּת קנ"א) כָּל הַמְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עָלָיו מִן הַשָּׁמַיִם, וְאֵין לְךָ רַחֲמָנוּת גְּדוֹלָה מִלְּהַזְכִּיר וּלְעוֹרֵר בְּנֵי אָדָם לְלִמּוּד הַיִּרְאָה, כִּי אָז בְּעֵינֵיהֶם יִרְאוּ, וְאָזְנֵיהֶם יִשְׁמְעוּ, וּלְבָבָם יָבִינוּ גֹּדֶל הַמַּכְשֹׁלָה אֲשֶׁר לִפְנֵיהֶם, וְיִנָּהֲמוּ עַל אַחֲרִיתָם. לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ, לִהְיוֹת סָר מֵרָע וְעוֹשֶׂה טוֹב, אִם מְעַט

וְאִם הַרְבֵּה. הָאָדָם הַמְעוֹרֵר לָזֶה, יִהְיֶה לוֹ חֵלֶק נָכוֹן בְּכָל אֲשֶׁר יִוָּלֵד מִזֶּה, לְהִתְעַדֵּן בְּעֵדֶן נִצְחִי אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאָתָה. נִלְאֶה שֶׁכָּל אֱנוֹשִׁי לְהַקִּיף וּלְהַכִּיר הֵיטֵב כַּמּוּת וְאֵיכוּת מְצָוֹת הָרַבִּים, אֲשֶׁר תְּלַוֶּה לְהָאָדָם מִדָּבָר הַנִּקְלֶה הַלָּזֶה. הֶעָמֵל מְעַט וְהַשָּׂכָר הַרְבֵּה בְּאֵין עֶרֶךְ וְשִׁעוּר, לָזֹאת יָשִׂים הָאָדָם עֵינוֹ וְכֹחַ שִׂכְלוֹ לְהַדָּבָר הַגָּדוֹל הַלָּזֶה, אִם בַּעַל נֶפֶשׁ הוּא:

נתיבות אור

קְצוֹת דַּרְכֵי אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל וְהִלּוּכוֹ בְּקָדֳשָׁה

הִנֵּה לֹא אָבֹא לְסַפֵּר פֹּה מִקּוֹרוֹת יְמֵי חַיֵּי אדמו"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. וְכָל הָעִתִּים אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלָיו. בְּתוֹר כּוֹתֵב תּוֹלְדָה. כִּי לֹא מָצָאתִי בָּזֶה חֵפֶץ. רַק אֶתְנַהֲלָה לְעֵטִי לְרֶגֶל הַמַּלְאָכָה אֲשֶׁר לְפָנַי. לְהוֹצִיא לָאוֹר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם אֶת קְבוּצַת מִכְתָּבָיו הַקְּדוֹשִׁים. בְּיִרְאַת ה' וְלִמּוּד הַמּוּסָר. מָצָאתִי עִם לְבָבִי לְהוֹדִיעַ מְעַט מֵהַרְבֵּה. מִגְּדֻלַּת חָכְמָתוֹ וְיִרְאָתוֹ צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ. וְאֶת דַּרְכּוֹ וְהִלּוּכוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וְכֵן כַּמָּה מִדְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים חָכְמָה וּמוּסָר. בְּדַרְכֵי ה' הַיְשָׁרִים. לְמַעַן יֵדְעוּ הַדּוֹרוֹת כִּי מִמָּקוֹם קָדוֹשׁ יַהֲלֹךְ. מֵאֵת אַבִּיר הָרוֹעִים גְּאוֹן הַגְּאוֹנִים צַדִּיק חָסִיד וְעָנָו קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. גַּם כִּי גָּבְהוּ דְּרָכָיו וְעָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתָיו לְמַעְלָה וּלְהַשְׂכִּיל בַּעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עַל כֵּן דְּרָכָיו וַעֲלִילוֹתָיו בַּקֹּדֶשׁ. יִהְיֶה לְעֵינַיִם לְכָל מְבַקְּשֵׁי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. יִלְמְדוּ יִרְאֵי ה' דַּרְכּוֹ וְיֵלְכוּ בְּאָרְחוֹתָיו. וְיָהִינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו לָלֶכֶת אֹרַח מֻשָּׁרִים בְּדֶרֶךְ מוּסָרוֹ הַטּוֹב. וְלֶאֱחֹז אַף בִּקְצֵה סַנְסִנֵּי דְּרָכָיו מַעֲשָׂיו וּמִדּוֹתָיו:

כְּבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. כִּי בִּהְיוֹת אדמו"ר זצוק"ל עוֹד בְּטֶבֶל יַלְדוּתוֹ בָּעִיר סַאלַאנְט. רֹאשׁוֹ לְעֵב הִגִּיעַ רַעַם גְּבוּרַת שִׂכְלוֹ וְעֹצֶם חָכְמָתוֹ וּבִינָתוֹ עֶלָה לְמַעְלָה רֹאשׁ נוֹרָא מְאֹד. וּכְבָר נִתְפָּרְסֵם אָז לְגָאוֹן אַדִּיר תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל. וְהִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵם הָיָה עוֹד דַּרְכֵי הַלִּמּוּד וְהָעִיּוּן בְּסַנְגּוֹן אַחֵר מִכְּפִי שֶׁהוּא כָּעֵת. כִּי הַנָּהוּג הָיָה לְסַלְסֵל וּלְפַלְפֵּל רַק מִינֵיהּ וּבֵיהּ בְּתוֹסְפוֹת וּמַהֲרָשָׁ"א. גַּם סִפְרֵי גְּאוֹנֵי אַשְׁכְּנַז אֲשֶׁר פָּתְחוּ לָנוּ שַׁעֲרֵי אוֹרָה בְּדַרְכֵי הַלִּמּוּד לֹא הָיוּ אָז מְצוּיִים כְּלָל בְּמִדְינָתֵנוּ. וְכַאֲשֶׁר בָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹר יִשְׂרָאֵל הָאִיר אוֹר חָדָשׁ עַל פְּנֵי דַּרְכֵי הַלִּמּוּד וְהָעִיּוּן בַּהֲלָכָה. כִּי הֵחֵל לְהַגִּיד חִדּוּשֵׁי תוֹרָה וּפִלְפּוּלִים. לִבְלֹל כָּל הַשַּׁ"ס וְהַתּוֹסְפוֹת כְּמֹרְקָחָה בַּחֲרִיפוּת נוֹרָא מְאֹד. וְהֶרְאָה נִפְלָאוֹת אֲשֶׁר גְּדוֹלֵי הַזְּמַן הִשְׁתּוֹמְמוּ עַל הַמַּרְאֶה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת:

וְהִנֵּה אֵיזֶה שָׁנִים הָיְתָה אִשְׁתּוֹ עוֹסֶקֶת בְּמַשָּׂא וּמַתָּן לְהָבִיא טֶרֶף לְבֵיתָהּ. וְהוּא יָשַׁב לָבֶטַח עַל הַתּוֹרָה וַעֲבוֹדָה. אַחַר כָּךְ מֵאֵיזֶה סִבּוֹת נִפְסַק פַּרְנָסָתָהּ. וְאדמו"ר זצוק"ל הָיָה עוֹד צָעִיר לְיָמִים. וְאָז נִקְרָא מִנְכְבְּדֵי וַיְקִירֵי עִיר וַיִּלְנָא. לָבֹא אֲלֵיהֶם לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּתוֹכָם. בְּתוֹר ר"מ בַּיְשִׁיבָה. וְכַאֲשֶׁר אָכַף עָלָיו הַהֶכְרֵחַ. וְעֹל רַבָּנוּת לֹא אָבָה לְקַבֵּל עַל כֵּן נֵאוֹת

לְבַקָּשָׁתָם לְקַבֵּל עֲלֵיו הַמִּשְׁרָה הַזֹּאת. וְהִגִּיד שָׁם יוֹם יוֹם שֶׁעוּרִים נִפְלָאִים מְאֹד בַּחֲרִיפוּת עָצוּם לְתִמְהוֹן לֵבָב. וּבְמֶשֶׁךְ זְמַן לֹא רַב הֶעְתִּיק מְקוֹם מִשְׁכָּנוֹ לְפַרְוָר הָעִיר זַרֶעצָא. אֲשֶׁר בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ שָׁם הָיָה כְּנוּפְיָא שֶׁל תַּלְמִידֵי חֲכָמִים גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל. מִבְּנֵי הָעִיר וּמִמְּקוֹמוֹת אֲחֵרִים. וּלְרַגְלָיו נִתּוֹסְפוּ עוֹד גְּדוֹלֵי תּוֹרָה. אֲשֶׁר רֻבָּם יָשְׁבוּ אַחַר כָּךְ כִּסְאוֹת לְמִשְׁפָּט בְּקִהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל וְיִהְיוּ לִגְאוֹנֵי הַדּוֹר. וְאדמו"ר זצוק"ל הִרְבִּיץ שָׁם תּוֹרָה לַעֲדָרִים. וְהָיָה מַגִּיד לִפְנֵיהֶם שִׁעוּרִים מִדֵּי יוֹם בְּיוֹם. שָׁם פָּתַח אֶת אוֹצָרוֹ. וְהֶרְאָה אֶת כֹּחוֹ וְיָדוֹ הַחֲזָקָה בְּכָל מִקְצוֹעוֹת דַּרְכֵי הַלִּמּוּד וְהָעִיּוּן. הֵן בְּפִלְפּוּל וַחֲרִיפוּת וּבְדַרְכֵי הַפִּשְׁט. וְהֵן בְּעֻמָּק הֲלָכָה. וְכֵן הוֹרָה דַּרְכֵי הַלִּמּוּד לְמַעֲשֶׂה. וְהֶרְאָה נִפְלָאוֹת לְהוֹצִיא פְּנִינִים דְּיָנִים מְחֻדָּשִׁים: **וּמִגְּדוֹלֵי** הָעִיר וַחֲכָמֶיהָ הָיוּ בָּאִים שָׁם לִפְעָמִים לִשְׁמֹעַ אֶת חָכְמָתוֹ הַגְּדוֹלָה. וְכֻלָּם חָרְדוּ מִפַּחַד גְּדֻלָּתוֹ וַהֲדַר גְּאוֹנוֹ. כֵּן הָיָה שְׁמַעְתָּתֵיהּ מְבֻדָּרִין בְּפוּמַיְהוּ דְּרַבָּנָן. כִּי בְּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁבָּעִיר. הָיוּ נוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִין בְּחִדּוּשֵׁי תּוֹרָתוֹ אֲשֶׁר יוֹם יוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְסִפֵּר לִי אִישׁ אֱמוּנִים כִּי פַּעַם אַחַת נִקְרָה לָעִיר וִילְנָא הַגָּאוֹן הַגָּדוֹן מוֹרֵנוּ וְרַבֵּנוּ הָרַב דָּוִד לוּרְיָא זצוק"ל מִבֵּיתָאוּ. וְהָיָה הוֹלֵךְ לְפְעָמִים לִשְׁמֹעַ תּוֹרָתוֹ שֶׁל אדמו"ר זצוק"ל בְּשִׁעוּרָיו אֲשֶׁר הִגִּיד לִפְנֵי הָרַבִּים. וְהִפְלִיג הַפְלָגוֹת גְּדוֹלוֹת מְאֹד עַל עֹמֶק שִׂכְלוֹ וַחֲרִיפוּתוֹ שֶׁל אדמו"ר זצוק"ל. אֲשֶׁר לֹא אוֹבֶה לְהַעֲלוֹת עַל הַנְּיָר:

אָמְנָם לְסַפֵּר פֹּה מִכָּל תִּקֻּף צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ. לֹא יָדַעְתִּי סְפוּרוֹת לָבֹא בִּגְבוּרוֹת. כִּי הָיָה נוֹרָא עַל כָּל תְּהִלּוֹת. רַק אֶפֶס קָצֵהוּ אֶעֱרְכָה פֹּה. וְהִנֵּה בְּדֶרֶךְ כְּלָל אֹמַר. כְּמוֹ שֶׁהָיָה גְּאוֹן עוֹלָם בְּחָכְמָתוֹ וְתוֹרָתוֹ. כֵּן הָיָה אוֹר עוֹלָם בְּצִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ:

כְּבָר אָמוּר עִם הַסֵּפֶר לְמַעְלָה. כִּי בִּהְיוֹת אדמו"ר זצוק"ל עוֹד בְּטֶל יַלְדוּתוֹ נִתְקָרֵב אֶל הַקֹּדֶשׁ. הוּא כ"ק רַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הָאֱמֶתִי קְדוֹשׁ ה' מְכֻבָּד אוֹר עוֹלָם מָרָנָא יוֹסֵף זונְדִיל זצוק"ל. הַמְפֻרְסָם בְּפִי כֹּל בְּשֵׁמוֹ הַקָּדוֹשׁ ר' זונְדִיל סַאלַאנְטֶער. וְהַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל הֶאֱצִיל עָלָיו מֵרוּחוֹ מֵהוֹד צִדְקָתוֹ וְדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וְהֵעִיר אֶת לְבָבוֹ לְלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וְכַאֲשֶׁר הֵחֵל לִתְמֹךְ אֲשׁוּרָיו בְּמַעְגְּלוֹת רַבּוֹ הֶחָסִיד. לַעֲסֹק גַּם בָּזֶה. לְבַקֵּשׁ חָכְמָה וּמוּסָר יִרְאַת ה' וְעַנְוָת צֶדֶק. לְקָחָהוּ לְבָבוֹ וְהִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ מְאֹד בְּיִרְאַת ה'. וְכֹה הָיָה הוֹלֵךְ וְהוֹסִיף אֹמֶץ וָעֹז. עַד אֲשֶׁר רָכַשׁ לוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם. בְּכָל יִתְרוֹן הֶכְשֵׁר לְמַעְלָה לְהַפְלִיא רֹאשׁ. פַּחַד הַדִּין וְחֶרְדַּת הַמִּשְׁפָּט וְיִרְאַת הָעֹנֶשׁ. הָיָה לְנֶגֶד עֵינָיו תָּמִיד. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אדמו"ר זצוק"ל בְּאִגֶּרֶת הַמּוּסָר. כִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ז. לְעוֹלָם יִרְאֶה דַּיָּן עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶרֶב מֻנַּחַת לוֹ בֵּין יַרְכוֹתָיו וְגֵיהִנֹּם פְּתוּחָה לוֹ מִתַּחְתָּיו. לְאוֹ דַּוְקָא דַּיָּן דְּהוּא הַדִּין כָּל אָדָם לְהִשָּׁמֵר מִפְּגַע רַע מֵעֲבֵרוֹת חֲמוּרוֹת. רַק אָמְרוּ דַּיָּן לְהְיוֹת עָלוּל לְהִכָּשֵׁל. וְהַיִּרְאָה הַגְּדוֹלָה

הַזֹּאת אֲשֶׁר קָנָה לוֹ בְּכֹחַ לִמּוּד הַמּוּסָר. הָיְתָה נֵר לְרַגְלָיו. וּפְנִינָתָה לְפָנָיו הַדֶּרֶךְ לַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וֶהֱבִיאַתְהוּ לִידֵי כָּל הַמַּעֲלוֹת וְהַשְׁלֵמוּת וְהַמִּדּוֹת חֲמוּדוֹת שֶׁבָּעוֹלָם:

בָּרִאשׁוֹנָה בִּימֵי עֲלוּמָיו. כַּאֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הֶעֱמִיק בְּחָכְמַת הַיִּרְאָה לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּדַרְכֵי עֲבוֹדַת ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִמְצֹא אֶת הַדֶּרֶךְ הַנְּכוֹחָה וְהַמְסֻלָּה הַיְשָׁרָה שֶׁיָּבֹר לוֹ בְּכָל פְּרָט. רֵאשִׁית עֲבוֹדָתוֹ בַּקֹּדֶשׁ הָיְתָה לִהְיוֹת עָמֵל עַל לִמּוּד תּוֹרָה לִשְׁמָהּ בִּבְחִינָה נַעֲלָה. בְּחָכְמָתוֹ רָאָה וְיִוְּכַח. כִּי בְּעִקְּבוֹת הַחֵפֶץ שֶׁל לִמּוּד לִשְׁמָהּ. תּוּכַל לָצֵאת לִפְעָמִים מִשְּׁפַט מְעֻקָּל. לְהִתְרַפּוֹת הַתְּשׁוּקָה לִהְיוֹת עָמֵל עַל יְכֹלֶת הַלִּמּוּד. לְחַדֵּד הַשֵּׂכֶל וּלְהִתְחַכֵּם הַרְבֵּה. וְגַם שִׁנּוּי בְּסֵדֶר דַּרְכֵי הַלִּמּוּד. לֹא כְּפִי הַסֵּדֶר הַנָּחוּץ לְכָל אֶחָד לְפִי עֶרְכּוֹ לְהִתְפַּתְּחוּת כִּשְׁרוֹנוֹתָיו. וּשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד רִפְיוֹן הַתְּשׁוּקָה וְשִׁנּוּי הַסֵּדֶר. יוּכְלוּ לְסַבֵּב נֶזֶק רַב לְהִשְׁתַּלְּמוּת הַחָכְמָה. וְעַל כֵּן הָיָה אדמו"ר זצוק"ל מַרְחִיב הַדִּבּוּר בָּזֶה מְאֹד לְגְדוֹלֵי תַּלְמִידָיו. לְהַזְהִיר לְבַל יַעַבְטוּן אָרְחוֹתָם. וּלְהַרְאוֹת כִּי יְכֹלֶת הַלִּמּוּד לְהִתְחַכֵּם בְּיוֹתֵר. לִקְנוֹת לֵב נָבוֹן לְחַדֵּד הַשֵּׂכֶל וּלְהֵישִׁירוֹ. וְלִרְכֹּשׁ הַבְּקִיאוּת בְּכָל מִקְצוֹעוֹת הַתּוֹרָה. נָחוּץ גַּם לְכָל אִישׁ לְעַצְמוֹ לַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף חָכְמָה וְדַעַת. כֵּן יוּכַל לְהוֹסִיף שְׁלֵמוּת בְּדַרְכֵי עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וְכֵן נָתַן אֶל לִבּוֹ עַל דְּבַר דֶּרֶךְ הַפִּלְפּוּל וְהַחִדּוּד אֲשֶׁר כַּמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים מְדוֹרוֹת הַקּוֹדְמִים. הִזְהִירוּ מְאֹד לִנְטוֹת מִדֶּרֶךְ הַזֶּה. רַק לְחַדֵּשׁ תּוֹרַת אֱמֶת. וְאדמו"ר זצוק"ל עָמַל וְיָגַע בָּזֶה הַרְבֵּה. לְבַקֵּשׁ מַה הוּא מִשְׁפַּט תּוֹרַת אֱמֶת. עַד אֲשֶׁר הִכְרִיעַ בְּסוֹף לְהַתִּיר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּפִלְפּוּלִים בְּאֵין חֲשָׁשׁ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּעַצְמוֹ בַּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר הַתְּבוּנָה. וְעַיֵּן שָׁם שֶׁהֶאֱרִיךְ מִתְּחִלָּה בִּדְבָרִים מֻשְׂכָּלִים בְּמִשְׁפְּטֵי תּוֹרַת אֱמֶת. וְאַחַר זֶה כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ אַחַת הִיא אֲשֶׁר חַכְמֵי הַמּוּסָר הִרְחִיקוּהָ מִלָּבוֹא בְּקְהַל יִשְׂרָאֵל הִיא הַפִּלְפּוּל. וּלְדַעְתִּי נָהֲפֹךְ הַדָּבָר כּוֹ'. הַשֵּׁנִיָּה הִיא אֲשֶׁר חָזְקָה עָלַי יַד הַנִּסָּיוֹן בְּיַלְדוּתִי. בִּהְיוֹתִי אָסוּר בִּלְמוּד הַמּוּסָר וּמִשְׁפָּטֶיהָ. גָּמַרְתִּי בְּדַעְתִּי לָכוּף אֶת יִצְרִי כּוֹ'. לַעֲזֹב לְגַמְרֵי דְּבַר הַפִּלְפּוּל. וְרַק אֶל הָאֱמֶת יִהְיֶה מַבָּטִי כּוֹ'. בַּהֲלִיכָתִי בַּמַּצָּב הַלָּזוֹ הִשְׁקַפְתִּי בְּעַיִן חוֹדֶרֶת. כִּי הַתְּשׁוּקָה לְהֶרְאוֹת כֹּחַ שִׂכְלִי פָּרְצָה גְּבוּל הָאֱמֶת וַתַּתְעֶה אֶת שִׂכְלִי לְהַטּוֹת הָאֱמֶת אֶל חֶפְצִי. אָז אָמַרְתִּי טוֹב טוֹב לִי לְהַתִּיר לִי בְּאֵין חֲשָׁשׁ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּפִּלְפּוּלִים. כַּאֲשֶׁר הִתִּירוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל לְחַדּוּדָא לְמַעַן יִהְיֶה שִׂכְלִי חָפְשִׁי כּוֹ' עַיֵּן שָׁם:

כֵּן בְּיַלְדוּתוֹ כַּאֲשֶׁר גָּבַהּ לִבּוֹ בְּדַרְכֵי ה'. וְתִקֻּף צִדְקָתוֹ כְּתוֹעֶפֶת רְאֵם, עָלָה בְּדַעְתּוֹ לֶאֱחֹז דֶּרֶךְ הַפְּרִישׁוּת, לִהְיוֹת נֶחְבָּא אֶל הַכֵּלִים בְּתוֹר נִסְתָּר, לֹא לְפָרֵשׁ עַצְמוֹ מִדַּרְכֵי הָעוֹלָם וּמִבְּנֵי אָדָם, כִּי אִם לְהַסְתִּיר חָכְמָתוֹ וּמַעֲשָׂיו וְכָל דַּרְכֵי הַנְהָגָתוֹ מֵעַיִן כָּל אִישׁ, שֶׁלֹּא יַכִּירוּ אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם וְלֹא יֵדְעוּ מְמַהוּתוֹ כְּלָל, וְלָתוּר לוֹ מָקוֹם לָגוּר שָׁמָּה שֶׁיּוּכַל לְהַגִּיעַ אֶל מַטָּרָתוֹ,

וּכְבָר הֵחֵל לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה עַל זֶה, וְהִנֵּה כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן הִנֵּה הַדֶּרֶךְ הַפְּרִישׁוּת הַנִּפְלָאָה הַזֹּאת, הִיא קְרוֹבָה מְאֹד לְפָנֵי מְבַקְּשֵׁי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לִקְנוֹת שְׁלֵמוּת גְּדוֹלָה בַּעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְלַעֲלוֹת בְּמַעֲלוֹת רָמוֹת וְנִשְׂגָּבוֹת, גַּם בְּדַרְכֵי הָרוּחָנִיּוּת, וּמַה גַּם אִישׁ כָּמוֹהוּ עִם תִּקֻּף חָכְמָתוֹ וּגְאוֹנוּתוֹ וְיִרְאָתוֹ הַגְּדוֹלָה:

אוּלָם לְאַשֵּׁר כִּי בְּדֶרֶךְ הַפְּרִישׁוּת הַזֹּאת, יִבָּצֵר מֵהָאָדָם לַעֲשׂוֹת חַיִל בְּעַד ה' וְתוֹרָתוֹ, לְשַׁחֵד מְכֹחוֹ לְהוֹעִיל גַּם לְזוּלָתוֹ, לְהוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל וּלְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, עַל כֵּן שָׂם לְבָבוֹ לְהַעֲמִיק בָּזֶה, עַד אֲשֶׁר הֶחְלִיט כִּי לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ חֵפֶץ ה', לְאִישׁ אֲשֶׁר חֶלֶק לוֹ בַּחָכְמָה, וְיִרְאַת ה' מָעֻזּוֹ, וּשְׁאַר רוּחַ לוֹ לִפְעֹל יְשׁוּעָה בְּעַד תּוֹרַת ה' וְיִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לֵישֵׁב בֶּטַח בָּדָד וּלְהַשְׁקִיט רַק לְזַכּוֹת אֶת עַצְמוֹ, וּמַה גַּם לְפִי מַצַּב הַדּוֹר, הַמַּשְׁכִּיל בְּיִרְאַת ה' אַל יִדֹּם בְּעֵת הַזֹּאת, וּכְמוֹ בְּתַהְלוּכוֹת חֻפְצֵי עוֹלָם הַזֶּה, אֲשֶׁר חֲלִילָה לוֹ לְהָאָדָם לִהְיוֹת כָּל עָמְלוֹ רַק לְפִיו, כִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה, לְהַשְׁפִּיעַ מִטּוּבוֹ גַּם לְזוּלָתוֹ, וּלְהַשְׂכִּיל אֶל דַּל, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בַּהַקְדָּמָה לְסֵפֶר נָפֶשׁ הַחַיִּים, בְּשֵׁם הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהר"ח זצוק"ל, שֶׁהָיָה דְּבָרָיו תָּמִיד שָׁזֶה כָּל הָאָדָם לֹא לְעַצְמוֹ נִבְרָא, רַק לְהוֹעִיל לְאַחֲרִינֵי כְּכָל אֲשֶׁר יִמְצָא בְּכֹחוֹ לַעֲשׂוֹת עַיִן שָׁם, כֵּן גַּם בְּדֶרֶךְ חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא אֵין לְבַקֵּשׁ לֶאֱסֹף וְלִכְנֹס עִנְיָן כָּל אֹשֶׁר הִרְוִיחָנִי רַק לְעַצְמוֹ, וְלוֹמַר שָׁלוֹם עָלַיִךְ נַפְשִׁי, כִּי אִם לְהַרְבּוֹת כְּבוֹד שָׁמַיִם, לָחוּס וּלְרַחֵם גַּם עַל הַבְּרִיּוֹת, לְהַטּוֹת לְבָבָם לְיִרְאָה אֶת ה' וְלָהֲלֹךְ בִּדְרָכָיו, וְאָז נִחַם וְשָׁב מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ, וְהֵחֵל לְקַבֵּל פְּעָלִים לְתוֹרָה וּלְיִרְאָה, וּלְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים:

וְכָל כָּךְ הָיָה חָזָק בְּדַעְתּוֹ זֹאת, עַד אֲשֶׁר בִּהְיוֹת מְכוֹן שִׁבְתּוֹ בָּעִיר וִילְנָא, קָרָה מִקְרֶה אֲשֶׁר הִרְגִּישׁוּ בְּאִישׁ אֶחָד כִּי דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה, הוּא הָיָה עוֹסֵק בִּמְלֶאכֶת נְסִירַת נְסָרִים, אֲנָשִׁים הִרְגִּישׁוּ בּוֹ כִּי הוּא לָבוּשׁ בִּתְפִלִּין כָּל הַיּוֹם וְשִׁפְתוֹתָיו מְרַחֲשִׁין תָּמִיד וְכַדּוֹמֶה, רַבִּים הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה לְהִתְחַקּוֹת אַחַר צְפוּנוֹת הָאִישׁ הַלָּזֶה לֵידַע מַה טִּיבוֹ, וּבָאוּ אֵצֶל אַדְמוֹ"ר זְצוֹק"ל, לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִקְרֹא אַחַר הָאִישׁ הַזֶּה וּלְהוֹדִיעַ מִמֶּנּוּ תֹּכֶן עִנְיָנוֹ, אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הֵשִׁיב לָהֶם בְּזֶה הַלָּשׁוֹן, הִנֵּה הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא בְּרוּם הַמַּעֲלָה בְּחָכְמָה וְיִרְאַת חֵטְא, אֵינֶנִּי מַאֲמִין אֲשֶׁר לְעֵת כְּזֹאת יַסְתִּיר אֶת עַצְמוֹ, וְיִהְיֶה נֶחְבָּא אֶל הַכֵּלִים לֵישֵׁב בָּדָד וְלִדֹּם, מִבְּלִי לִדְאֹג גַּם בְּעַד הַדּוֹר, יוֹכַל הֱיוֹת אֲשֶׁר הוּא אִישׁ תַּלְמִיד חָכָם וְצַדִּיק, עַתָּה כַּאֲשֶׁר לֹא יַכִּירוּ אוֹתוֹ בְּנֵי אָדָם, וְהוּא אָמוּן מֻצְנָע, וְדָבָר אֵין לוֹ עִם אִישׁ, הִנֵּהוּ מְאֻשָּׁר מְאֹד, כִּי עֲבוֹדָתוֹ בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, וְהַנָּקֵל לוֹ לַעֲבֹד אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, עֲבוֹדָה תַּמָּה לִשְׁמָהּ וְלַעֲסֹק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ, עַתָּה מַה לָּנוּ לַחְקֹר וְלִדְרֹשׁ עִנְיָנוֹ, וּלְפָרְסֵם מַהוּתוֹ לָרַבִּים, וּלְשַׁלֵּל מִמֶּנּוּ אֶת הַסְּגֻלָּה הַיְקָרָה הַזֹּאת שֶׁל עֲבוֹדָה וְלִמּוּד תּוֹרָה לִשְׁמָהּ:

עַל הָרַבָּנוּת לֹא קִבֵּל עָלָיו מִיָּמָיו מִטְּעָמִים כְּמוּסִים שֶׁהָיָה לוֹ, אָמְנָם לֹא הוֹרָה הַדֶּרֶךְ הַזֶּה לְתַלְמִידָיו, הִנֵּה בְּדֶרֶךְ כְּלָל הֶחֱזִיק כִּי דְּבַר הַהוֹרָאָה בְּדוֹרֵנוּ, הוּא חַיֵּי יְסוֹד דַּת הַתּוֹרָה, וְכֵן כָּתַב בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, דָּבָר הָעוֹמֵד בְּרוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם הָאֱמִתִּי, לָתֵת לֵב לְחַזֵּק מַצַּב הַהוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יְסוֹד הַדַּת נִשְׁעָן עָלָיו, לְהוֹרוֹת לָעָם הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, וְדֶרֶךְ הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ, וְכֵן בִּפְרָט הָיָה מַדְרִיךְ לִגְדוֹלֵי תַּלְמִידָיו, לְשׂוּם לֵב לְהִשְׁתַּלֵּם בַּלִּמּוּדִים בְּדַרְכֵי הַהוֹרָאָה, לִהְיוֹת נְכוֹנִים לְעֵת מְצֹא:

אֲחָדִים מִגְּדוֹלֵי תַּלְמִידָיו, אֲשֶׁר הָיְתָה בְּרוּחַ דְּמִיוֹנָם. כִּי יִהְיֶה לְאֵל יָדָם. לְהַבְלִיג עַל כָּל עָמָל וּתְלָאָה. וּלְהַקְדִּישׁ יְמֵיהֶם קֹדֶשׁ לַה' מִבְּלִי לְקַבֵּל עֲלֵיהֶם עֹל רַבָּנוּת. שְׁאֲלוּ לוֹ עַל דְּבָרָיו וַעֲצָתוֹ. הֲזֶה תִּהְיֶה תּוֹרָה לִשְׁמָהּ. לִלְמֹד לְתוֹרַת הָרַבָּנוּת:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל עָנָה לָהֶם בְּמֶתֶק שְׂפָתָיו. אֵין לִשְׁמָהּ גָּדוֹל מִזֶּה. הֵן שְׁגִיתֶם בְּדִמְיוֹנְכֶם. אַל תַּתְעוּ עַצְמְכֶם בְּשָׁוְא נִתְעֶה. כִּי תּוּכְלוּ לַעֲמֹד בַּנִּסָּיוֹן. הֵן כַּאֲשֶׁר יִדְחַק לָכֶם חָלִילָה הַשָּׁעָה מֵהִצְטָרְכוּת הַפַּרְנָסָה לִבְנֵי בֵּיתְכֶם. כָּל עֲצָתְכֶם תִּתְבַּלַּע. וְאָז לֹא דַי אֲשֶׁר הַהֶכְרֵחַ יָבִיא אֶתְכֶם לְקַבֵּל עֲלֵיכֶם עֹל הַהוֹרָאָה. הֵן גַּם אִם לֹא תִּהְיוּ עֲדַיִן שְׁלֵמִים וּמְתֻקָּנִים. לְמַלְּאוֹת כָּל דַּרְכֵי הַהוֹרָאָה. לֹא יִבָּצֵר מִכֶּם לְהַכְנִיס עַצְמְכֶם בָּעֹל הַזֶּה שֶׁל הַהוֹרָאָה. כִּי הַהֶכְרֵחַ שׁוֹלֵט עַל הַכֹּל. וְכַאֲשֶׁר זֶה יִהְיֶה עַל כָּל פָּנִים. נִמְצָא כִּי מַטָּרַת הַלִּמּוּד אֵינוֹ לְשֵׁם תּוֹרַת הָרַבָּנוּת. רַק כַּאֲשֶׁר זֶה יִהְיֶה בְּהֶכְרֵחַ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. בֵּין אִם יִהְיֶה מְתֻקָּן לְהוֹרָאָה אוֹ לֹא. הִנֵּה הַלִּמּוּד לְדַרְכֵי הוֹרָאָה תּוּכַל לִהְיוֹת לִשְׁמָהּ. לְמַעַן אֲשֶׁר לְעֵת מְצֹא. כִּי יֶאֱכַף עָלָיו הַהֶכְרֵחַ. לֹא יַכְשִׁיל אֶת הָרַבִּים חָלִילָה. וְיִהְיֶה בְּכְלָל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בַּעֲבוֹדָה זָרָה דַּף יט. כִּי רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה זֶה תַּלְמִיד שֶׁלֹּא הִגִּיעַ לְהוֹרָאָה וּמוֹרֶה. וְאֵין לִשְׁמָהּ גָּדוֹל מִזֶּה:

דֶּרֶךְ עֲבוֹדָתוֹ בַּקֹּדֶשׁ בְּחֵלֶק הַתּוֹרָה שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם. הֵן בְּסוּר מֵרַע וְהֵן בַּעֲשֵׂה טוֹב. הָיָה בְּזָהִירוּת וּבְזְרִיזוּת גְּדוֹלָה לְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה. הָיָה מַרְגְּלָא בְּפוּמֵיהּ הַכָּתוּב אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף כוּ' אָז תָּבִין יִרְאַת ד' וְגוֹ'. וְהָיָה אוֹמֵר כִּי הַכְּלָל הוּא לִהְיוֹת עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כְּפִי תַּהֲלוּכוֹת עִסְקֵי תֵּבֵל. וְהָיָה מַרְאֶה כַּמָּה דּוּגְמָאוֹת מִדַּרְכֵי הָעֶסֶק לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם לִזְהִירוּת וּזְרִיזוּת בַּעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. פַּעַם אֶחָד שָׁלַח טֶעלֶגְרַאף מֵעִיר מֶעמִיל לְוִילְנָא לַחֲתָנוֹ הַגָּאוֹן זצ"ל בְּיוֹם י"ג נִיסָן עַל דְּבַר בְּדִיקַת חָמֵץ בְּחַדְרוֹ:

בְּקִיּוּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל כַּזִּית מַצָּה לְצֵאת בּוֹ יְדֵי מִצְוָה בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה. הָיָה מַה שֶּׁנִּרְאֶה לָנוּ חֲמָרָא בִּדְבַר הַשְׁמִירָה. וְהָיָה אִישׁ אֶחָד קוֹצֵר בְּיָדָיו מֵעֵט שִׁבֳּלִים לְשֵׁם מִצְוָה. וְיִבֵּשׁ וְדָשׁ אוֹתָם וְאַחַר הַדִּישָׁה הָיָה מַכְנִיס אוֹתָם בְּתֵבָה קְטַנָּה. וְהָיָה מַחֲזִיקוֹ בְּבֵיתוֹ בְּבֵית גְּנָזָיו. וְקֹדֶם הַפֶּסַח טָחֲנוּ אוֹתָם בְּרֵיחַיִם שֶׁל יָד וְעָשָׂה מֵעֵט קֶמַח. לְצֵאת בּוֹ בַּלַּיְלָה הָרִאשׁוֹנָה יְדֵי מִצְוָה. וְכַמָּה יְגִיעוֹת הָיָה בָּזֶה. וְלִפְעָמִים גַּם הוֹצָאָה רַבָּה לְפִי עָרְכּוֹ. וְרָאִיתִי בְּמִכְתָּב אֶחָד

אֲשֶׁר כָּתַב בִּהְיוֹתוֹ מְחוּץ לַמְּדִינָה לְאֶחָד מִמְּקֹרָבָיו. עַל דְּבַר הֲכָנַת הַשְּׁמוּרָה לְמַצַּת מִצְוָה. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר. אֲבַקֵּשׁ נָא מִכְּבוֹד תּוֹרָתוֹ לְמָחֹל לַעֲשׂוֹת הַמַּעַט שְׁמוּרָה עַל לֵיל פֶּסַח בַּעֲדִי כוּ'. אַל יְקַמֵּץ כְּלָל בַּהוֹצָאָה הַנִּדְרָשׁ עַל זֶה. כִּי זֶהוּ אֶצְלִי כְּמוֹ אֶתְרוֹג אֲשֶׁר אֵין בָּהּ קְמוּץ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּבְמִכְתָּב אַחֵר מִשָּׁנָה אַחֶרֶת כָּתַב בָּזֶה הַלָּשׁוֹן. אַל יָחוּס עַל הַהוֹצָאָה גַּם עַל אֵיזֶה רוּבֶל כֶּסֶף. לֹא גָּרַע מִצְוֹת עֲשֵׂה דְּמַצָּה מִמִּצְוֹת עֲשֵׂה דְּאַרְבָּעָה מִינִים עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר:

שְׁמִירַת פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ מְדַבְּרִים אֲסוּרִים כְּמוֹ לְשׁוֹן הָרַע כוּ'. הָיָה בְּזָהִירוּת גְּדוֹלָה מְאֹד. וְאִם כִּי הָיָה דַּעְתּוֹ מְעֹרֶבֶת עִם הַבְּרִיּוֹת. בְּכָל זֹאת הָיָה נִזְהָר גַּם כֵּן מִדְּבָרִים בְּטֵלִים. פַּעַם אַחַת הוֹכִיחַ לְאֶחָד מִמְּקוֹרָבָיו עַל עִנְיְנֵי דִּבּוּר פֶּה. אָמַר לוֹ בָּזֶה הַלָּשׁוֹן עַל לְשׁוֹן הָרַע לֹא תוּכַל לוֹמַר אֵלַי טֹל קוֹרָה כוּ'. וְכַמְּדֻמֶּה גַּם עַל דְּבָרִים בְּטֵלִים. וְאִם אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּעִנְוָתָנוּתוֹ אָמַר כַּמְּדֻמֶּה. בְּלִי סָפֵק שֶׁהָיָה נִזְהָר בָּזֶה מְאֹד:

פַּעַם אַחַת הִסִּיחַ אַדְמוֹ"ר עִם אִישׁ אֶחָד מִמְּקוֹרָבָיו בְּמִלֵּי דְּעַלְמָא וּבְפָנִים שׂוֹחֲקוֹת. תַּלְמִיד אֶחָד יָרֵא אֱלֹקִים שָׁמַע אֶת תַּהֲלוּכוֹת הַדִּבּוּרִים נִדְמֶה לוֹ כִּשְׁפַּת יֶתֶר. פַּעַם אַחַת דִּבֵּר הַתַּלְמִיד עִם אַדְמוֹ"ר עַל אוֹדוֹת גֶּדֶר דְּבָרִים בְּטֵלִים. הִרְהִיב בְּנַפְשׁוֹ עֹז לִשְׁאֹל אֶת אַדְמוֹ"ר. עַל מִשְׁפַּט הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֵּר אָז עִם הָאִישׁ. אַדְמוֹ"ר בְּעִנְוָתָנוּתוֹ לֹא הִקְפִּיד עַל שְׁאֵלָתוֹ. וְהֵשִׁיב לוֹ זֶה הָאִישׁ הָיָה מַר נֶפֶשׁ מְאֹד. וְהָיָה גְּמִילוּת חֶסֶד גָּדוֹל לְשַׂמֵּחַ אֶת נַפְשׁוֹ הָעֲגוּמָה. וּלְהָסִיחַ מִמֶּנּוּ דַּאֲגָתוֹ וְעֶצְבוֹנוֹ. עַתָּה בַּמֶּה אוּכַל לְהָרְנִין אֶת לִבּוֹ. הַאִם לְטַכֵּס עִמּוֹ בְּעִנְיְנֵי יִרְאָה וּמוּסָר. הֲלֹא אַךְ בְּמֶתֶק שְׂפָתַיִם מֵעִנְיְנֵי הַתֵּבֵל. וּמִזֶּה נוּכַל לִשְׂפֹּט. כַּמָּה הָיָה שׁוֹקֵל אֶת דְּבָרָיו בְּפֶלֶס וּמֹאזְנֵי יְרֵאַת ה':

עוֹד זְכֹר אֶזְכֹּר. כִּי פַּעַם אַחַת בְּטֶרֶם יָלַדְתִּי הֲלָכְתִּי עִמּוֹ לְשׁוּחַ בַּשָּׂדֶה אֲחוֹרֵי הָעִיר. אָנֹכִי אֲשֶׁר מוֹרָאוֹ הָיָה עָלַי מְאֹד. מִמּוֹרָא רַב כָּזֶה. לֹא דִּבַּרְתִּי עִמּוֹ מֵעוֹלָם כְּעִם אַחַד הָאָדָם. לְשׂוּחֲחַ עִמּוֹ לְסַפֵּר לוֹ עִנְיָנִים. רַק הָיִיתִי עוֹשֶׂה אָזְנִי תָּמִיד כַּאֲפַרְכֶּסֶת לִשְׁמֹעַ מֶתֶק דְּבָרָיו וַאֲמָרָיו. אַךְ הָיָה לִי אָז אֵיזֶה מַטָּרָה. סִפַּרְתִּי לוֹ אֵיזֶה סִפּוּר מֵעִנְיְנֵי הַתֵּבֵל. כְּהָתִימִי לְדַבֵּר. שָׁאַל אוֹתִי הַאִם הָיָה לְךָ אֵיזֶה כַּוָּנָה בַּמֶּה שֶׁסִּפַּרְתָּ לִי. אוֹ בְּלֹא מִתְכַּוֵּן. אָנֹכִי אַךְ הֲחִלּוֹתִי לְהַגִּיד לוֹ מַטָּרָתִי. הִפְסִיק אוֹתִי וְלֹא אָבָה שְׁמוֹעַ. אָמַר לִי אֵינְךָ צָרִיךְ לְתָרֵץ אֶת עַצְמְךָ. מַה נַּפְקָא מִינַּיהּ אֲלַי אָנֹכִי רוֹצֶה רַק לְהַעִיר אוֹתְךָ עַל אוֹדוֹת דְּבָרִים בְּטֵלִים:

הִנֵּה כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לִרְאוֹת אֶת מַרְאוֹת יִשְׂרָאֵל. וּלְהִתְבּוֹנֵן תָּמִיד עַל דְּרָכָיו וַעֲלִילוֹתָיו וּתְנוּעוֹתָיו. עַל כֵּן לְפִי הַשְׁעָרָתֵנוּ לֹא הָלַךְ ד' אֲמוֹת בְּרַעְיוֹן בָּטֵל מִתּוֹרָה אוֹ יִרְאַת שָׁמַיִם:

בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת עָמַל וְיָגַע הַרְבֵּה מִימֵי עֲלוּמָיו. בְּכֹחַ חָכְמַת הַמּוּסָר. וּבְכֹחַ הַלִּמּוּד וְהַהֶרְגֵּל. עַד אֲשֶׁר הֶעֱלָם לְמַדְרֵגָה רָמָה מְאֹד. וְתִקֵּן כָּל כֹּחוֹתָיו וּמִדּוֹתָיו. עַד אֲשֶׁר כָּבַשׁ לְפָנָיו כָּל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת וַחֲמוּדוֹת לִהְיוֹת לוֹ כְּטֶבַע קַיָּם:

חֶמְדַּת הַמָּמוֹן וְתַאֲוַת הַכָּבוֹד. אֲשֶׁר הִיא כְּמְצוּדָה פְּרוּשָׂה כְּמְעַט עַל כָּל הַחַיִּים. הָיָה מֻשְׁלָל מֵהֶם כְּמְעַט עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן. כַּאֲשֶׁר עֹל הָרַבָּנוּת לֹא קִבֵּל עָלָיו מִיָּמָיו. עַל כֵּן הִתְגַּלְגֵּל תָּמִיד תַּחַת דַּחַק וְעֹנִי. כָּל מַחְסוֹר לֹא עֲצָבוֹ מִיָּמָיו. מֵעוֹלָם לֹא נִשְׁמַע מִמֶּנּוּ שֶׁיִּהְיֶה נִשְׂמָט מִפִּיו בְּמְרוּצַת דְּבָרָיו. שׁוּם דָּבָר עַל דָּבָר מַצָּבוֹ הַנִּשְׁמִי:

בְּהָיוֹת מִשְׁכַּן כְּבוֹדוֹ בָּעִיר וִילְנָא הִתְפָּרְנֵס שָׁם מֵהַגְּדַת שִׁעוּרִים. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר עַל יְדֵי סִבָּה הַיְדוּעַ לִיוֹצְאֵי חֶלְצָיו. עָזַב אֶת הָעִיר וְהֶעְתִּיק אֶת אָהֳלוֹ לְעִיר קָאוּנָא שָׁמּוּ עָלָיו נִכְבְּדֵי הַקְּהִלָּה הַמִּשְׂרָה לִהְיוֹת מְנַהֵל עִנְיְנֵי הָעִיר. וְקִבֵּל פְּרָס בְּעַד זֶה. וּבְאֶמְצַע שְׁנוֹתָיו עָזַב הַמִּשְׂרָה הַזֹּאת. וְאָז הָיָה מֻכְרָח לְהָנוֹת מִשֶּׁל אֲחֵרִים. וְהָיְתָה פַּרְנָסָתוֹ מֻשְׁפַּעַת אֵלָיו עַל יְדֵי אֶחָד מִיחִידֵי סְגֻלָּה מִגְּדוֹלֵי תַּלְמִידָיו. וְעַל דָּבָר זֶה הִצְטַעֵר אוֹתוֹ צַדִּיק כָּל יָמָיו. כִּי מִלְּבַד אֲשֶׁר הוּא הֶחֱזִיק בְּשִׁיטַת הָרַמְבַּ"ם פֶּרֶק ד' דְּאָבוֹת. שֶׁאֵין לְתַלְמִיד חָכָם לֵהָנוֹת מִכְּבוֹד תּוֹרָתוֹ. אַךְ בְּיוֹתֵר פָּחַד וְחָרַד לְנַפְשׁוֹ. פֶּן הָעוֹלָם טוֹעִין בּוֹ וְהוּא גָּזַל בְּיָדוֹ. וְעַל זֶה הָיָה נֶאֱנָח וּמִצְטַעֵר תָּמִיד:

פַּעַם אַחַת נִקְרָה לְבֵיתוֹ רַב אֶחָד גָּדוֹל מִמְּתֵי סוֹדוֹ בְּעֵת הָאֲכִילָה. אָמַר לוֹ אַדְמוֹ"ר אוּלַי יִרְצֶה כְּבוֹדוֹ לִטְעֹם דְּבַר מָה. יוּכַל לִטְעֹם כִּי הוּא מַאֲכָל כָּשֵׁר. הָרַב שָׁאַל לוֹ לִפְתֹּר אֶת חִידָתוֹ. אַדְמוֹ"ר הֵשִׁיב לוֹ בְּצַחוּת לְשׁוֹנוֹ. אֶצְלִי יוּכַל לִהְיוֹת כִּי הַמַּאֲכָל אֵינוֹ כָּשֵׁר. כִּי הוּא גָּזֵל בְּיָדִי. אֲבָל אָנֹכִי כְּבָר קָנִיתִי בְּשִׁנּוּי מַעֲשֶׂה. וְלִפְנֵי כְּבוֹדוֹ הוּא מַאֲכָל כָּשֵׁר:

בְּכָל מֶשֶׁךְ יְמֵי חַיֵּי אִשְׁתּוֹ הָיְתָה פַּרְנָסַת הַכְּנָסָתוֹ הַמְצֻמְצֶמֶת בָּא לְיָדָהּ. וְהוּא לֹא יָדַע מְאוּמָה מִכָּל אֲשֶׁר אָתָה וְכִמְעַט לֹא הִבִּיט בְּצוּרַת מַטְבֵּעַ. וּלְעֵת זִקְנוּתוֹ כַּאֲשֶׁר מֵתָה עָלָיו אִשְׁתּוֹ. נִמְצָא בְּעֶזְבוֹנָהּ אֵיזֶה סְכוּם מָעוֹת אֲשֶׁר קִמְּצָה מֵעִסָּתָהּ. וַיַּעַן כִּי הוּא הָיָה נֶהֱנֶה מִשֶּׁל אֲחֵרִים. עַל כֵּן לֹא נָגַע מִזֶּה אַף פְּרוּטָה אַחַת וְכֵן לֹא נָתַן מִזֶּה מְאוּמָה גַּם לְיוֹצְאֵי חֶלְצָיו. וְרַק פִּזֵּר אוֹתָם לִצְדָקָה:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל לֹא קִבֵּל מַתָּנָה מִשּׁוּם אָדָם. גַּם אַחַר כָּךְ בִּהְיוֹתוֹ מֻכְרָח לֵהָנוֹת מִשֶּׁל אֲחֵרִים. הִנֵּה מִלְּבַד פַּרְנָסָתוֹ הַמְצֻמְצֶמֶת אֲשֶׁר הִגִּיעַ עַל יְדֵי אֶחָד מִיחִידֵי סְגֻלָּה מִתַּלְמִידָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. לֹא קִבֵּל שׁוּם מַתָּנָה. כַּאֲשֶׁר יָדְעָתִי מִכַּמָּה מַעֲשִׂים. אֲשֶׁר כַּמָּה רָצוּ לְהַהֲנוֹתוֹ בְּסַךְ מְסֻיָּם וְלֹא קִבֵּל בְּשׁוּם אֹפֶן. וְגַם אַחַר־כָּךְ כַּאֲשֶׁר מֵתָה עָלָיו אִשְׁתּוֹ וְנִשְׁאַר יְחִידִי. וְלוּ רָצָה לְשַׂחֵד מִכֹּחוֹ וּלְקַבֵּל. הָיָה יָכוֹל לְחִיּוֹת וּלְהִתְפָּרְנֵס בְּכָבוֹד. אוּלָם הוּא צִמְצֵם אֶת עַצְמוֹ בְּמַחְיָתוֹ וּמַלְבּוּשָׁיו בְּכָל הַיְכֹלֶת לְקַבֵּל אֶת הָרָע בְּמְעוּטוֹ. שֶׁלֹּא לֵהָנוֹת הַרְבֵּה מִשֶּׁל אֲחֵרִים:

סִפֵּר לִי אִישׁ אֱמוּנִים מֵעִיר קֶעניגְסְבֶּערְג. כִּי בַּחֹרֶף הָאַחֲרוֹן מִימֵי חַיָּיו. בִּהְיוֹת אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בָּעִיר ק"ב. נִקְרָה לְשָׁם גְּבִיר אֶחָד מִקְצֵה אֶרֶץ אַשְׁכְּנַז. מִן הַיְרֵאִים וְהַחֲרֵדִים לִדְבַר ה'. וּבִקֵּר אֶת כְּבוֹד אַדְמוֹ"ר בְּבֵיתוֹ. כַּאֲשֶׁר הִתְבּוֹנֵן עַל מְעוֹנוֹ וְסִדֶּר מִחְיָתוֹ בְּקֹשֶׁק לְהֶהָנוֹת אוֹתוֹ בְּמִדָּה נִפְרָזָה. וְאַדְמוֹ"ר לֹא אָבָה שְׁמוֹעַ וְלֹא קִבֵּל בְּשׁוּם אֹפֶן. כַּאֲשֶׁר הִתְפַּלֵּל הַגְּבִיר אַחַר כָּךְ בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הִתְבּוֹנֵן כִּי אַדְמוֹ"ר מִתְעַטֵּף בְּטַלִּית יָשָׁן נוֹשָׁן מְאֹד. בְּקֹשֶׁק מֵאֵת מַכִּירָיו וּמְקֹרָבָיו שֶׁל אַדְמוֹ"ר לְדַבֵּר עַל לִבּוֹ. כִּי לְכָל הַפָּחוֹת יְקַבֵּל מִיָּדוֹ מַתָּנָה קְטַנָּה שֶׁרוֹצֶה לִקְנוֹת עֲבוּרוֹ טַלִּית שֶׁל מִצְוָה חָדָשׁ מִן הַטּוֹב וְהַמֻּבְחָר. הָאִישׁ הַנִּזְכָּר לְעֵיל אֲשֶׁר סִפֵּר לִי הַדְּבָרִים. הוּא הָיָה נִכְנָס וְיוֹצֵא תָּמִיד בְּבֵית אַדְמוֹ"ר. וְהוּא הָלַךְ בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה הַזֹּאת. לְכַלְכֵּל וּלְטַכֵּס עִם אַדְמוֹ"ר עַל כָּכָה. וְהִרְבָּה לְדַבֵּר עַל לִבּוֹ. כִּי הוּא גַּם מִצְוָה טַלִּית נָאָה. בְּמְרוּצַת הַדְּבָרִים אָמַר לוֹ הָאִישׁ. גַּם אָנֹכִי הוֹלֵךְ בְּטַלִּית יָשָׁן. אִם הַזְּמִין ה' לְיָדִי אֵיזֶה רֶוַח. הָיִיתִי קוֹנֶה לָרֹאשׁוֹנָה טַלִּית נָאָה. אַדְמוֹ"ר הֵשִׁיב לוֹ בְּצַחוּת. אִם ה' אִנָּה לְיָדִי אֵיזֶה רֶוַח גַּם כֵּן הָיִיתִי קוֹנֶה טַלִּית נָאָה. סוֹף דָּבָר לֹא קִבֵּל בְּשׁוּם אֹפֶן:

גַּם בְּמוֹתוֹ לֹא קָרֵי אַנַפְשֵׁיהּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם. כְּעֲבָדָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ בְּגִטִּין דַּף מ"ז. שֶׁאָמְרוּ שָׁם. כִּי נַח נַפְשֵׁיהּ שַׁבַּק קָבָא דְּמוֹרִיקָא. קָרֵי אַנַפְשֵׁיהּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה קָבָא דְּמוֹרִיקָא הוּא דָּבָר מוּעָט. וְכַמְבֹאָר בְּגִטִּין (דַּף י"ב.) כִּי קָבָא דְּמוֹרִיקָא הוּא מַתָּנָה מוּעֶטֶת. אוּלָם אַדְמוֹ"ר זצוק"ל לֹא הִנִּיחַ לְבָנָיו אַף קָבָא דְּמוֹרִיקָא. אַף לֹא שׁוּם סֵפֶר. כִּי לֹא רָצָה לֵהָנוֹת מִשֶּׁל אֲחֵרִים לְקָנוֹת סְפָרִים. וְהָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּסְפָרִים שְׁאוּלִים. וְלֹא נִשְׁאַר מִמֶּנּוּ מְאוּמָה. כִּי אִם טַלִּית יָשָׁן נוֹשָׁן וּתְפִלָּיו:

בְּמִדָּת הַכָּבוֹד כְּמַעַט הִגִּיעַ לְמִדַּת הַהִשְׁתַּוּוּת שֶׁזָּכָה הֶחָסִיד בַּעַל חוֹבַת הַלְּבָבוֹת. לִהְיוֹת הַשָּׁבַח וְהַגְּנוּת שָׁוֶה בְּעֵינָיו. וְהוּא אָמַר פַּעַם אֶחָד עַל עַצְמוֹ. כִּי בְּמִדָּה זוֹ יֵשׁ לוֹ דֶּרֶךְ פִּילוֹסוֹפִית. לִהְיוֹת דַּרְכֵי הַכָּבוֹד נִבְזֶה בְּעֵינָיו נִמְאָס. וּבְכָל זֹאת הָיָה בּוֹרֵחַ מִן הַכָּבוֹד בְּכָל הַיְכֹלֶת. בַּשָּׁנִים הָרִאשׁוֹנִים אֲשֶׁר הַפְרָזַת הַתְּאָרִים. לֹא הָיָה נִפְרָץ כָּל כָּךְ לְמַרְבֶּה. הָיָה לוֹ לְמֹרוּת רוּחַ אִם הַשֵּׂיג מִכְתָּב בִּתְאָרִים נַעֲלִים. וְהָיָה מַסְתִּיר אוֹתָם. וְלֹא רָצָה לְהַבִּיט בָּהֶם. רַק אַחַר כָּךְ כַּאֲשֶׁר נִפְרַץ חֲזוֹן הַתְּאָרִים בְּמִדָּה מֻרְבָּה. שׁוּב לֹא שָׂם לֵב עַל זֶה:

בְּבוֹא אָדָם גָּדוֹל לְעִיר. אֲשֶׁר אַדְמוֹ"ר אָבָה לְבַקְּרֵהוּ בְּבֵית מִשְׁכָּנוֹ. לֹא הִבִּיט עַל נִימוּס הַנָּהוּג בָּעוֹלָם. כִּי הָאוֹרֵחַ יְקַבֵּל מִתְּחִלָּה פְּנֵי הַתּוֹשָׁב. אַךְ זֶרֶז עַצְמוֹ מִיָּד לָסוּר לְמָעוֹן הָאוֹרֵחַ לְחַלֵּק לוֹ כְּבוֹד הָרָאוּי. וְכֵן בְּגִלַּל אֵיזֶה עִנְיָן הַנִּדְרָשׁ לוֹ. לֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לָסוּר לְבֵית כָּל אִישׁ:

אָנֹכִי רָאִיתִי בְּעֵינֵי בִּהְיוֹת אַדְמוֹ"ר בְּמָקוֹם אֶחָד מֻשָּׁךְ זְמַן. וְנִקְרָה לְשָׁם גַּם כֵּן אָדָם גָּדוֹל נִכְבָּד לִשְׁמוֹ. אַדְמוֹ"ר הָיָה צָרִיךְ אֵלָיו בִּדְבַר אֵיזֶה עִנְיָן מֻחְפָּצִי שָׁמַיִם. וְהָלַךְ לְבֵיתוֹ אֵיזֶה פְּעָמִים. הַגָּדוֹל הַנִּזְכָּר לְעֵיל מִלְּבַד אֲשֶׁר לֹא קִבֵּל פְּנֵי אַדְמוֹ"ר לְרֹאשׁוֹנָה. עוֹד לֹא נָהַג מִדַּת

דֶּרֶךְ אֶרֶץ לָשׁוּב לְבַקֵּר אֶת אַדְמוֹ"ר בִּמְעוֹנוֹ. אֵיזֶה נִכְבְּדֵי הַקְּהִלָּה. חָרָה לָהֶם מְאֹד בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה. כִּי חָשְׁבוּ זֹאת לִפְחִיתוּת הַכָּבוֹד. גַּם מַה שֶּׁהָלַךְ אֵלָיו אַדְמוֹ"ר לָרִאשׁוֹנָה. נִכְבָּד אֶחָד לָקַח דְּבָרִים עִם אַדְמוֹ"ר עַל דַּרְכּוֹ זֶה. גַּם מַה שֶּׁהָלַךְ אֵלָיו לָרִאשׁוֹנָה. וּמַה גַּם מַדּוּעַ הָלַךְ אֵלָיו אֵיזֶה פְּעָמִים. אַחֲרֵי אֲשֶׁר לֹא שָׁב לְבַקֵּר אוֹתוֹ. אַחַר זֶה דִּבֵּר אַדְמוֹ"ר עִמִּי בְּיִחוּד אוֹדוֹת זֶה וְעַל רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. וּמִדֵּי דַּבְּרוֹ נִתְפַּעֵל מְאֹד מְאֹד. וְאָמַר לִי בְּשׂוּם אֹפֶן אֵינוֹ נִתְפָּס בְּמֹחִי לְהָבִין מַה זֶּה עִנְיָן. מִי יֵלֵךְ לְרִאשׁוֹנָה לְקַבֵּל פָּנִים. וְאִם יָשׁוּב לְבַקֵּר אוֹתִי אוֹ לֹא. בְּעֵינַי הוּא כִּצְחוֹק הַנְּעָרִים וּבִיחוּד כַּאֲשֶׁר אֲנִי צָרִיךְ אֵלָיו בְּאֵיזֶה עִנְיָן. וְכֹה הִרְחִיב לְדַבֵּר בְּחָכְמָה. וּבְהִתְפַּעֲלוּת רַב וְעָצוּם. עַד אֲשֶׁר נִשְׁתּוֹמַמְתִּי לְמַרְאֵה הִתְפַּעֲלוּתוֹ הַגְּדוֹלָה:

בְּמִדַּת הָעֲנָוָה הִנֵּה כִּגְדֻלָּתוֹ כֵּן הָיְתָה עַנְוָתָנוּתוֹ. וְכָל דְּרָכָיו וּדְבָרָיו וּתְנוּעוֹתָיו בְּיִרְאַת ה' וַעֲנָוָת צֶדֶק. אִי אֶפְשָׁר לְהַעֲלוֹת עַל הַכְּתָב וְלֹא יִתְאַר בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ. בִּבְחִינַת עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא הָיָה מַחֲשִׁיב אֶת עַצְמוֹ לְמְאוּמָה. וּבִדְרָשׁוֹתָיו אֲשֶׁר דָּרַשׁ בְּיִחוּד לִפְנֵי תַּלְמִידָיו. כַּאֲשֶׁר זֶה הָיָה דַּרְכּוֹ לְהַגִּיד בְּאֶמְצַע בְּהִתְפַּעֲלוּת לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר הַלְּבָבוֹת. הִנֵּה פַּלְגֵי מַיִם יָרְדוּ עֵינָיו עַל מַצָּבוֹ הָרוּחָנִי:

גַּם בְּחִיצוֹנִיּוּתוֹ בְּמַלְבּוּשָׁיו. לֹא הִצְטַיֵּן בָּהֶם כְּמִנְהַג אַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה הַמְצֻיָּנִים בִּלְבוּשֵׁיהֶם. כִּי הָיָה הוֹלֵךְ לָבוּשׁ כְּכָל הֶמוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וּכְאַחַד הָאָדָם. לְמַעַן לֹא יִמְשֹׁךְ עָלָיו עַיִן רוֹאֶה. וְעַל כֵּן בְּהִיוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ אוֹ בְּמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִין אוֹתוֹ. וְכַאֲשֶׁר הוּא בְּעַצְמוֹ לֹא הִתְוַדַּע מִי הוּא. לֹא הָיָה נִכָּר עָלָיו כְּלָל כִּי הוּא אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה. וְלֹא הִרְגִּישׁוּ בּוֹ בְּנֵי אָדָם. זוֹלַת אֶת אֲשֶׁר לֹא הָיָה יָכוֹל לְהַסְתִּיר אֶת אוֹר פָּנָיו הַטָּהוֹר. אֲשֶׁר חָכְמָתוֹ וְיִרְאָתוֹ הֵאִירוּ פָּנָיו בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים:

לְעֵת זְקֻנוּתוֹ הָיָה מְכַנֶּה אֶת עַצְמוֹ בְּשֵׁם עָנִי זָקֵן. וְהָיָה מְלִיצָתוֹ עַל לְשׁוֹנוֹ מַה לֶּעָנִי זָקֵן לְבַקֵּשׁ מֵחֲמוּדוֹת הָעוֹלָם. סִפֵּר לִי אִישׁ אֱמוּנִים מֵעִיר קֶעְנִיגְסְבֶּערְג. כִּי בַּחֲלוֹתוֹ שָׂמָה אֶת חָלְיוֹ הָאַחֲרוֹן. וְתָקְפָה עָלָיו מַחֲלָתוֹ. וְרַבִּים מִיַּקִּירֵי וְנִכְבְּדֵי הַקְּהִלָּה בָּאוּ תָּמִיד לְבַקְּרוֹ. הִתְבּוֹנְנוּ כִּי בַּחֶדֶר אֲשֶׁר שׁוֹכֵב שָׂמָה. עוֹמֵד מוֹרֶה שָׁעוֹת גָּדוֹל וְדוֹפֵק בְּחָזְקָה מְאֹד. נוֹעֲצוּ יַחַד לְהָסִיר הַמּוֹרֶה שָׁעוֹת מֵחֶדֶר הַזֶּה. לְהַעֲמִידוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. אַדְמוֹ"ר זצוק"ל שָׁמַע אֶת אֲשֶׁר הֵם מִתְלַחֲשִׁים יַחַד. הִתְרַעֵם עֲלֵיהֶם אָמַר לָהֶם מַה תְּבַקְּשׁוּ. אִישׁ עָנִי זָקֵן חוֹלֶה. מַה בְּכָךְ אֲשֶׁר דּוֹפֵק מוֹרֶה שָׁעוֹת בְּאָזְנָיו. הַאִם תֹּאמְרוּ עוֹד לְרַצֵּף אֶת פְּנֵי הַחוֹץ בְּתֶבֶן וְקַשׁ:

יָדוּעַ כִּי מִיסוֹדֵי דַּרְכֵי הָעֲנָוָה הוּא. שְׁלִילַת מִדַּת הַקַּפְדָנוּת וּמַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּשַׁבָּת דַּף ל"א תְּנוּ רַבָּנָן לְעוֹלָם יְהֵא אָדָם עֲנָוְתָן כְּהִלֵּל. וְאַל יְהֵא קַפְּדָן כְּשַׁמַּאי עַיֵּן שָׁם. וְכֵן מְבֹאָר בְּסוֹטָה דַּף מ'. דְּאָמַר רַבִּי אֶבָהוּ מֵרֵישׁ הֲוָה אֲמִינָא עֲנָוְתָנָא אֲנָא. כֵּיוָן

דַּחֲזִינָא לֵיהּ לְרַבִּי אַבָּא דְּמִן עַכּוֹ. דְּאָמַר אִיהוּ חַד טַעֲמָא. וְאָמַר אַמּוֹרֵיהּ חַד טַעֲמָא וְלֹא קְפִיד. אֲמִינָא לָאו עִנְוָתָנָא אֲנָא. הֲרֵי מְבֹאָר כִּי מִיסּוֹדֵי דַּרְכֵי הָעֲנָוָה הוּא שֶׁלֹּא לְהַקְפִּיד כְּלָל: **וְעַל** כֵּן אַדְמוֹ"ר זצוק"ל עִם גֹּדֶל עִנְוָתָנוּתוֹ. הָיָה מִצְטַיֵּן גַּם כֵּן בְּמִדָּה זוֹ שֶׁל שְׁלִילַת הַקַּפְדָנוּת וּמַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. לְמַעְלָה לְהַפְלִיא מְאֹד. כַּאֲשֶׁר יָדַעְנוּ מִכַּמָּה מַעֲשִׂים נִפְלָאִים שֶׁקָּרָה לוֹ עִם אֲנָשִׁים שֶׁהֵצֵרוּ לוֹ. וַדַּרְכֵי הַנְהָגָתוֹ עִמָּהֶם. וְעוֹד בְּיוֹתֵר הָיָה דַּרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. אִם אֶחָד חָטָא כְּנֶגְדּוֹ. שֶׁנִּמַּל לוֹ אֵיזֶה רָעָה. אוֹ צַעַר אוֹתוֹ. הָיָה מִשְׁתַּדֵּל תֵּכֶף וּמִיָּד לְחַפֵּשׂ מָקוֹם. אוּלַי יוּכַל לַעֲשׂוֹת לוֹ אֵיזֶה טוֹבָה וְלִגְמֹל אִתּוֹ חֶסֶד. לְשַׁלֵּם לוֹ טוֹבָה תַּחַת רָעָה. וְהָיָה אוֹמֵר שֶׁהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה שֶׁל הִדָּבֵק בְּמִדּוֹתָיו. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּסוֹטָה דַּף י"ד אַחֲרֵי ה' אֱלֹקֵיכֶם תֵּלֵכוּ וְכִי אֶפְשָׁר כוּ'. אֶלָּא לְהַלֵּךְ אַחַר מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן בְּדַרְכֵי מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה כְּשֶׁאָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה גַּם בְּזוֹ הֶרַע שֶׁמַּמְרֶה רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵטִיב עִמּוֹ וּמַשְׁפִּיעַ לוֹ חַיִּים כִּי לוּלֵא הַשֶּׁפַע אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם אֲפִלּוּ רֶגַע אַחַת. וְכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְנַהֵג בְּמִדָּה זוֹ לְנֶגֶד מִי שֶׁמַּקְנִיטוֹ וּמֵצֵר לוֹ. וְאַדְמוֹ"ר זצוק"ל הִתְנַהֵג בְּמִדָּה זוֹ לְמַעֲשֶׂה יִלְמְדוּ יְשָׁרִים דַּרְכּוֹ:

פַּעַם אַחַת אָמַר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל לִפְנֵי תַּלְמִידָיו עֵצָה מֻשְׂכֶּלֶת לְמִדַּת הַקַּפְדָנוּת. לְהַרְגִּיל אֶת עַצְמוֹ לִהְיוֹת מַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו. לְהַזְנִיחַ מִלִּבּוֹ טִינָא וְאֵיבָה וּקְפִידָא לְמִי שֶׁחָטָא לוֹ. וַאֲשֶׁר הוּא בְּעַצְמוֹ הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַחְבּוּלָה זוֹ בִּימֵי עֶלוּמָיו:

הִנֵּה בַּשּ"ס אִיתָא בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת אֵין לוֹ עָלָיו אֶלָּא תַּרְעוֹמוֹת. כְּמוֹ בְּבָבָא מְצִיעָא בְּרֵישׁ פֶּרֶק הַשּׂוֹכֵר אֶת הָאֻמָּנִין וְהִטְעוּ זֶה אֶת זֶה. אֵין לָהֶם זֶה עַל זֶה אֶלָּא תַּרְעוֹמוֹת. וְכֵן שָׁם בְּדַף ע"ח וּבְדַף נ"ב עַיֵּן שָׁם. וְלִכְאוֹרָה תְּמוּהַּ מַה צָּרִיךְ לְהַזְכִּיר כְּלָל מֵעִנְיַן תַּרְעוֹמוֹת. הֲוָה לֵיהּ לוֹמַר רַק כִּי אֵין לוֹ עָלָיו תְּבִיעַת מָמוֹן. כִּי תַּרְעוֹמוֹת בְּוַדַּאי יִהְיֶה לוֹ מֵעַצְמוֹ:

אוּלָם בְּאוּר הַדָּבָר הוּא. כִּי עִנְיַן תַּרְעוֹמוֹת הוּא קְפִדָּה וְטִינָא בַּלֵּב, וְהִנֵּה עֲבֵרוֹת שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ, אֲפִלּוּ לֹא הִקְנִיטוֹ אֶלָּא בִּדְבָרִים, צָרִיךְ לְרַצּוֹת אוֹתוֹ וּלְפַיְּסוֹ, וְכַמְבֹאָר בַּגְּמָרָא יוֹמָא דַּף פ"ז, וְכָל זְמַן שֶׁלֹּא פִּיְּסוֹ הִנֵּה עַל פִּי דִּין רַשַּׁאי לִהְיוֹת לוֹ עָלָיו תַּרְעוֹמוֹת וּקְפִידָא. רַק אִם חֲבֵרוֹ פִּיְּסוֹ לֹא יְהֵא הַמּוֹחֵל אַכְזָרִי מִלִּמְחֹל, וְכֵן אִם יֶחֱטָא אִישׁ לַחֲבֵרוֹ בְּדִבָּרִים שֶׁבְּמָמוֹן עַל יְדֵי גְּרָמָא, אַף כִּי גְּרָמָא בִּנְזָקִין הוּא פָּטוּר וְאֵין לוֹ עָלָיו תְּבִיעַת מָמוֹן, מִכָּל מָקוֹם רַשַּׁאי לִהְיוֹת לוֹ עָלָיו תַּרְעוֹמוֹת, אוּלָם שֶׁיִּהְיֶה לָאָדָם עַל חֲבֵרוֹ תַּרְעוֹמוֹת וּקְפִידָא עַל חִנָּם הוּא עָוֹן גָּדוֹל מְאֹד. וְעַל כָּל פָּנִים כְּמוֹ שֶׁתְּבִיעַת מָמוֹן הוּא דִּין אִם עַל פִּי מִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה חַיָּב לְשַׁלֵּם. כְּמוֹ כֵן תְּבִיעַת תַּרְעוֹמוֹת גַּם כֵּן הוּא דִּין אִם רַשַּׁאי לִהְיוֹת לוֹ עָלָיו תַּרְעוֹמוֹת עַל פִּי דִּין. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל אֵין לוֹ עָלָיו אֶלָּא תַּרְעוֹמוֹת. הַיְנוּ כִּי אֵין לוֹ עָלָיו תְּבִיעַת מָמוֹן אֲבָל רַשַּׁאי לִהְיוֹת לוֹ עָלָיו תַּרְעוֹמוֹת. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ בְּבָבָא מְצִיעָא

שָׁם אִי דְּאָמַר בַּעַל הַבַּיִת בְּאַרְבָּעָה כוּ' תַּרְעוֹמוֹת מַאי עֲבִידְתֵּיהּ עַיִן שָׁם. וְהֵינוּ דִּבְכִי הַאי גַּוְנָא שֶׁאָמַר בַּעַל הַבַּיִת בְּאַרְבָּעָה. אֵינָם רַשָּׁאִים לִהְיוֹת לָהֶם תַּרְעוֹמוֹת:

וְהִנֵּה כְּמוֹ בְּתְבִיעַת מָמוֹן. אִם יִהְיֶה לוֹ לְאָדָם חוֹב מָמוֹן אֵצֶל חֲבֵרוֹ. וְיִמְחֹל לוֹ הַחוֹב. הִנֵּה מִתְּחִילָה אֵין צָרִיךְ קִנְיָן. וְאִם יִתְחָרֵט אַחַר כָּךְ וְיִתְבַּע מִמֶּנּוּ אֶת חוֹבוֹ. הֲרֵי הוּא גָּזֵל גָּמוּר מֵאַחַר שֶׁכְּבָר מָחַל לוֹ אֶת הַחוֹב. כְּמוֹ כֵן אִם יִהְיֶה לוֹ עַל חֲבֵרוֹ תְּבִיעָה מֵאֵיזֶה חֵטְא שֶׁחָטָא חֲבֵרוֹ כְּנֶגְדּוֹ. אֶשֶׁר עַל פִּי דִּין רַשַּׁאי לִהְיוֹת לוֹ עָלָיו תַּרְעוֹמוֹת וּקְפֵידָא. אָכֵן אִם חֲבֵרוֹ פִּיְּסוֹ וּמָחַל לוֹ. הִנֵּה אִם בְּכָל זֹאת יִהְיֶה לוֹ עַל חֲבֵרוֹ קְפֵידָא וְטִינָא בַּלֵּב. הוּא עָוֹן פְּלִילִי. שֶׁהוּא תּוֹבֵעַ מֵחֲבֵרוֹ מַה שֶּׁכְּבָר מָחַל לוֹ:

עַל כֵּן זֹאת הָעֵצָה הַיְעוּצָה לְמִדַּת הַקַּפְדָנוּת. אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ בְּדִבּוּר אוֹ בְּמַעֲשֶׂה. יִמְחֹל לוֹ תֵּכֶף בְּפֶה מָלֵא. וְאִם אַחַר כָּךְ יִהְיֶה לוֹ בְּלִבּוֹ עָלָיו. יַחֲשֹׁב עִם נַפְשׁוֹ שֶׁהוּא עָוֹן גָּדוֹל. וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבַּע חוֹב מָעוֹת מַה שֶּׁכְּבָר מָחַל לוֹ אֲשֶׁר מוּבָן לַכֹּל כִּי הוּא גָּזֵל גָּמוּר. כְּמוֹ כֵן אִם יַקְפִּיד עַל חֲבֵרוֹ עַל אֵיזֶה חֵטְא שֶׁכְּבָר מָחַל לוֹ:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בַּהֲדַר גְּאוֹנוֹ. חִפֵּשׂ וּמָצָא גְּנָזִי מַטְמוֹנִים בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְדָבָק בְּהֵנָּה לְהַלֵּךְ אַחֲרֵיהֶם. וּלְדוּגְמָא הִנְנִי לְסַפֵּר דָּבָר נִפְלָא פַּעַם אֶחָד נִקְרָה לְבֵיתוֹ רַב גָּדוֹל אֶחָד מִמַּכִּירָיו וּמְיֻדָּעָיו. וְאַחֲרֵי הִתְרוֹעֲעוּ יַחַד זְמַן מָה. וְהָרַב הַנִּזְכָּר לְעֵיל נָטַל רְשׁוּת לִפְטֹר וְלֵילֵךְ. גַּם אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הֵכִין אֶת עַצְמוֹ לֵילֵךְ מִבֵּיתוֹ. הָרַב הַנִּזְכָּר לְעֵיל רָאָה וְהִתְבּוֹנֵן כִּי אַדְמוֹ"ר נוֹשֵׂא בְיָדוֹ סְכוּם כֶּסֶף. מַה זֶּה בְּיֶדְכֶם שְׁאַל לוֹ הָרַב. עָנָהוּ אַדְמוֹ"ר. הַמָּעוֹת שַׁיְּכִים לְחָכָם אֶחָד. וַאֲנִי הוֹלֵךְ לִמְסֹר הַמָּעוֹת לְיָדוֹ. הָרַב שְׁאַל לוֹ כְּמַתְמִיהַּ מַה לוֹ לְמַר לְהַטְרִיחַ בְּעַצְמוֹ. הֲלֹא תּוּכְלוּ לִשְׁלֹחַ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. אַדְמוֹ"ר עָנָהוּ לְדַעְתִּי הִנְנִי מְחֻיָּב לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּעַצְמִי מִדִּין הַשַּׁ"ס. הָרַב אֲשֶׁר הָיָה גִּיס בֵּיהּ בְּאַדְמוֹ"ר. אָמַר לוֹ בְּצַחוּת אִם הָיָה עַל זֶה אֵיזֶה דִּין בַּשַּׁ"ס גַּם אָנֹכִי הָיִיתִי יוֹדֵעַ. אַדְמוֹ"ר הֵשִׁיב לוֹ בְּבְדִיחוּתָא. אוּלַי בַּשַּׁ"ס שֶׁלָּכֶם אֵין זֶה בְּנִמְצָא. אֲבָל בַּשַּׁ"ס שֶׁלִּי כָּתוּב כֵּן. הָרַב הַנִּזְכָּר לְעֵיל הִפְצִיר בּוֹ לְבָאֵר אֶת הַחִידָה הַזֹּאת:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל עָנָהוּ. הִנֵּה חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּיבָמוֹת דַּף ע"ח דָּרְשׁוּ עַל הַכָּתוּב. וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָּוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים כוּ'. וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת פְּנֵי ה'. וַיֹּאמֶר ה' אֶל שָׁאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים כוּ'. אֶל שָׁאוּל שֶׁלֹּא נִסְפַּד כַּהֲלָכָה. וְאֶל בֵּית הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת הַגִּבְעוֹנִים, וּפְרִיךְ בַּגְּמָרָא קָא תָבַע אֶל שָׁאוּל שֶׁלֹּא נִסְפַּד כַּהֲלָכָה. וְקָא תָבַע עַל אֲשֶׁר הֵמִית הַגִּבְעוֹנִים. וּמִשְׁנִי אֵין דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מַאי דִּכְתִיב בְּקֹשׁוּ אֶת ה' כוּ'. אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ בָּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ שָׁם פָּעֳלוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י בַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ בְּמָקוֹם שֶׁדָּנִים הָאָדָם שָׁם מַזְכִּירִין פֹּעַל צִדְקוֹתָיו עַיִן שָׁם:

אֲנַחְנוּ רוֹאִים בְּמִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דָּבָר נִפְלָא. כִּי דַּוְקָא בְּעֵת שֶׁפּוֹקֵד עָוֹן אָדָם עָלָיו. אָז מַזְכִּיר גַּם פֹּעַל צִדְקוֹתָיו. וְהִנֵּה מִמִּיתַת שָׁאוּל שֶׁהוּא תְּחִלַּת מַלְכוּתוֹ שֶׁל דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. עַד סוֹף יְמֵי דָּוִד לֹא תָּבַע הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִיִּשְׂרָאֵל. מַה שֶּׁלֹּא נִסְפַּד שָׁאוּל כַּהֲלָכָה. רַק כַּאֲשֶׁר עָלָה רָצוֹן מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לִפְקֹד עָוֹן שָׁאוּל עַל אֲשֶׁר הֵמִית אֶת הַגִּבְעוֹנִים. הִזְכִּיר גַּם פֹּעַל צִדְקוֹתָיו. וְתָבַע מַה שֶּׁלֹּא נִסְפַּד כַּהֲלָכָה:

וְזֶה הַדָּבָר. אָנֹכִי תּוֹבֵעַ מֵהֶחָכָם הַנִּזְכָּר לְעֵיל. דָּבָר אֶחָד מַה שֶּׁלְּדַעְתִּי אֵינוֹ עוֹשֶׂה כַּשּׁוּרָה. וְכַאֲשֶׁר מְצָוָה לְהִדָּבֵק בְּמִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְזֹאת כַּאֲשֶׁר אָנֹכִי תּוֹבֵעַ מִמֶּנּוּ אֶת עֲוֹנוֹ. עָלַי לְהַזְכִּיר גַּם אֶת תּוֹרָתוֹ. וְלָתֵת לוֹ יִתְרַת הַכָּבוֹד הַזֶּה. אַף כִּי בְּעֵת אַחֵר לֹא הָיִיתִי עוֹשֶׂה כֵּן. אַךְ עַתָּה אֲמְצָא לִי לְחוֹבָה לַעֲשׂוֹת זֹאת. כִּי בַּאֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ שָׁם פְּעָלוֹ:

עַתָּה נִתְבּוֹנֵן מַה גָּבְהוּ דְּרָכָיו. וּמָה עָמְקוּ מַחְשְׁבוֹתָיו בְּיִרְאַת ה'. לִמְצֹא הַמִּדָּה הַחֲמוּדָה הַזֹּאת בְּמִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאַחַר זֶה לִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ לְהִדָּבֵק בְּמִדָּה זוֹ. וּלְהִתְנַהֵג כֵּן לְמַעֲשֶׂה. וּבְמִנְהַג הָעוֹלָם אֲנַחְנוּ רוֹאִים. כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ תַּרְעוֹמוֹת עַל חֲבֵרוֹ בְּעֵד אֵיזֶה עָוֹן. אִם הוּא בְּדָבָר שֶׁנּוֹגֵעַ אֵלָיו אוֹ אַף שֶׁנּוֹגֵעַ לַשָּׁמַיִם. כָּל תּוֹרָתוֹ וְצִדְקוֹתָיו לֹא תִּזָּכֵרְנָה עוֹד:

וּבְדָרֶךְ מְלִיצָה הִנְנִי אוֹמֵר. כִּי יֵשׁ מְהַפְּכִין אֶת הַמִּדָּה הַזֹּאת. הַיְנוּ בַּאֲשֶׁר פְּעָלוֹ שָׁם מִשְׁפָּטוֹ. כַּדּוֹמֶה אֶחָד יֵשׁ לוֹ תַּרְעוֹמוֹת עַל חֲבֵרוֹ בְּעֵד אֵיזֶה חֵטְא וְעָוֹן. וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה נִדְרָשׁ לַעֲשׂוֹת לוֹ טוֹבָה וּלְהַזְכִּיר שִׁבְחוֹ. אָז יִפְקֹד עָלָיו עֲוֹנוֹ. לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ אֶת הַטּוֹב מִכֹּל וָכֹל אוֹ לְקַמֵּץ בְּשִׁבְחוֹ. כִּי בַּאֲשֶׁר פְּעָלוֹ שָׁם מִשְׁפָּטוֹ: דַּרְכֵי תַּהֲלוּכְתוֹ וְהַנְהָגָתוֹ. בְּחֵלֶק הַתּוֹרָה שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. הָיָה בְּתַכְלִית הַזְּהִירוּת וְהַזְּרִיזוּת לְמַעְלָה לְהַשְׂכִּיל לְהַפְלִיא מְאֹד. הֵן בְּסוּר מֵרַע וְהֵן בַּעֲשֵׂה טוֹב. כָּל דְּרָכָיו הָיָה שׁוֹקֵל בְּפֶלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט. בְּחֵלֶק חֹשֶׁן מִשְׁפָּט. כְּמוֹ בְּחֵלֶק אֹרַח חַיִּים וְיוֹרֶה דֵּעָה. וְהוּא הֶרְאָה נִפְלָאוֹת כַּמָּה דּוּגְמָאוֹת. עַל פִּי מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה. אֵיךְ הָאָדָם נִכְשָׁל בַּעָוֹן גָּזֵל וּמְלֵי דִּנְזִיקִין וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִין:

הִנֵּה כַּאֲשֶׁר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל נָתַן לִפְעָמִים כְּתַב מְלִיצָה לְאֵיזֶה עָנְי. וְאַחַר־כָּךְ בָּאוּ אֲנָשִׁים וְהִלְשִׁינוּ עָלָיו. כִּי הָאִישׁ הַזֶּה אֵינוֹ שָׁוֶה לָתֵת לוֹ כְּתָב. כִּי אֵינוֹ נוֹהֵג כַּשּׁוּרָה וְאֵין דְּרָכָיו מְתֻקָּנִין. אֲשֶׁר בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם בְּמִקְרֶה כָּזֶה. תֵּכֶף וּמִיָּד יְחַפְּשׂוּ תַּחְבּוּלוֹת לְהַשִּׂיג אֶת הַכְּתָב לַחֲזָרָה. וְאַדְמוֹ"ר לֹא חַת וְלֹא זָע. וְהָיָה אוֹמֵר הֲלֹא הַכְּתָב נָתַתִּי לוֹ בְּמַתָּנָה וְהוּא שֶׁלּוֹ. עַתָּה לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הַכְּתָב הוּא גָּזֵל גָּמוּר:

פַּעַם אַחַת בִּהְיוֹתוֹ בְּמוֹשָׁב עִם תַּלְמִידָיו. נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַל דְּבַר אֲנָשִׁים צַדִּיקִים. אֲשֶׁר דִּבְרֵיהֶם נִשְׁמָעִים בַּשָּׁמַיִם. וְנִתְקַיֵּם בָּהֶם וַתִּגְזֹר אֹמֶר וַיָּקָם לָךְ. וְאֶחָד סִפֵּר לְפָנָיו כִּי הוּא יוֹדֵעַ מֵאִישׁ צַדִּיק. כַּאֲשֶׁר לִפְעָמִים פָּגְעוּ בּוֹ אֲנָשִׁים וְהֵצֵרוּ לוֹ. הִכָּם בְּשׁוֹט לְשׁוֹנוֹ. וּפָגַע בָּהֶם קְלָלָתוֹ. וְכָל דְּבָרָיו נִתְקַיֵּם לֹא נָפַל צְרוֹר אַרְצָה:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל אָמַר עַל זֶה בְּצַחוּת לְשׁוֹנוֹ. כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא בְּמַדְרֵגָה רָמָה כָּזוֹ אֲשֶׁר דְּבָרָיו יוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם. הֲלֹא מְאֹד צָרִיךְ לִהְיוֹת נִזְהָר. לִנְצֹר לְשׁוֹנוֹ וּשְׂפָתָיו לְהוֹצִיא מִפִּיו שׁוּם דָּבָר רַע. כִּי בְּקַל יוּכַל לִהְיוֹת אָדָם הַמַּזִּיק. כִּי מַה הֶּבְדֵּל אִם מַזִּיק בַּיָּדַיִם אוֹ מַזִּיק בְּשׂוֹט לְשׁוֹנוֹ. לְהַכּוֹת רֵעֵהוּ בַּסֵּתֶר בְּכֹחַ גְּזֵרַת עֶלְיוֹן:

וְהִנֵּה מֵהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. נוּכַל לַעֲמֹד וּלְהִתְבּוֹנֵן עַל תְּכוּנַת רוּחוֹ שֶׁל אַדְמוֹ"ר. דַּעְתּוֹ וְהַשְׂקָפָתוֹ בְּדַרְכֵי הַנְהָגָה בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. הֵן נוֹדַע בַּנְּסָיוֹן. כִּי לִפְעָמִים גַּם מִגְּדוֹלֵי הַיְרֵאִים נוֹקְשׁוּ וְנִלְכְּדוּ. כִּי בַּחֲרוֹת אַפָּם עַל אֲנָשִׁים שֶׁהֵצֵרוּ וְהֵרֵעוּ לָהֶם. יִשְׁלְחוּ בָּהֶם שׁוֹט לְשׁוֹנָם וְיַחְפְּצוּ לְהַעֲנִישׁ אוֹתָם קָשֶׁה בְּכֹחַ גְּבְהֵי מְרוֹמִים. וְאַל יִפָּלֵא הַדָּבָר בְּעֵינֵינוּ. כִּי כֵן הוּא בְּטֶבַע בְּנֵי אָדָם. וּכְמוֹ בִּבְרָכָה יֵשׁ יְרֵא ה'. אֲשֶׁר בְּטֶבַע הוּא קַמְצָן וּמְשֻׁלּוֹ יִקְפֹּץ אֶת יָדוֹ לָחוּס וּלְרַחֵם עַל דַּל. אוּלָם מִשֶּׁל שָׁמַיִם לֹא יְקַמֵּץ לְהָרִיק עָלָיו בְּרָכָה עַד בְּלִי דַּי. וְכֵן הוּא בַּקְּלָלָה אַף הָאִישׁ יְרֵא ה'. אֲשֶׁר גַּם בַּחֲרוֹת אַפּוֹ עַל מִי שֶׁהִקְנִיטוֹ וְהֵצַר לוֹ. לֹא יִגַּע בּוֹ לְרָעָה אַף בְּאֶצְבַּע קְטַנָּה: אוּלָם מִשֶּׁל שָׁמַיִם יַמְטִיר עָלָיו פַּחִים וְגָפְרִית. אוּלָם בֶּאֱמֶת לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ בָּחַר ה'. כִּי עָנוּשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב. וְעַיֵּן בַּתּוֹסָפוֹת בְּרָכוֹת דַּף ז' דִּבּוּר הַמַּתְחִיל הַהוּא צַדּוֹקִי עַיֵּן שָׁם:

עַל כֵּן מַה נִּפְלָא וּמַה נֶּהְדָּר הוּא תְּכוּנַת מִדּוֹתָיו שֶׁל אַדְמוֹ"ר זצוק"ל אֲשֶׁר לְפִגֹּעַ בְּאָדָם אַף בְּכֹחַ גְּבְהֵי מְרוֹמִים. הָיָה נֶחְשָׁב בְּעֵינָיו בְּתוֹר אָדָם הַמַּזִּיק. וְעַל כֵּן לֹא רָאִינוּ מֵאַדְמוֹ"ר זצוק"ל מוֹפְתִים כְּאֵלֶּה. כִּי לְשׁוֹנוֹ הָיָה כְּזָהָב מְזֻקָּק. וְהָיָה נִזְהָר מְאֹד מְאֹד שֶׁלֹּא לְהוֹצִיא מִפִּיו חַס וְחָלִילָה שׁוּם דָּבָר רַע אַף עַל מִי שֶׁפָּגַע בּוֹ וְהֵצַר לוֹ. אַךְ הַמּוֹפֵת הַזֶּה רָאִינוּ מִמֶּנּוּ. כִּי מִי שֶׁהֵרַע לוֹ וְהִקְנִיטוֹ. הָיָה מִדָּתוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל תֵּכֶף לְחַפֵּשׂ לְשַׁלֵּם לוֹ טוֹבָה תַּחַת רָעָה לְהִדָּבֵק בְּמִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

כֵּן הַנּוֹגֵעַ בְּבֵין אָדָם לַחֲבֵרוֹ בְּדַרְכֵי הַהֲטָבָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים. הָיָה בְּתַכְלִית הַזְּרִיזוּת וְהֶחָרִיצוּת. הוּא הֶעֱבִיר לִפְעָמִים מִדַּת חֲסִידוּת בִּשְׁבִיל דַּרְכֵי גְּמִילוּת חֲסָדִים. בְּבוֹא לְפָנָיו אִישׁ קְשֵׁה יוֹם לִשְׁאֹל בַּעֲצָתוֹ. שָׂם אֶת לִבּוֹ לְהַעֲמִיק בְּעִיּוּן רַב בַּדָּבָר אֲשֶׁר שָׁאַל לְתַקְּנֵהוּ בְּעֵצָה טוֹבָה. אָנֹכִי רָאִיתִי בְּעֵינַי כִּי פַּעַם אַחַת בָּא אֵלָיו עָנִי אֶחָד קְשֵׁה יוֹם מְחֻסַּר פַּרְנָסָה. וְשָׂפַךְ לְפָנָיו מָרֵי שִׂיחוֹ וְתוּגַת לִבּוֹ. וְהִגִּיד כִּי אֵין לוֹ עֵצָה אַחֶרֶת. כִּי אִם לְסַבֵּב בַּעֲיָרוֹת לְדְרֹשׁ בְּמַקְהֵלוֹת. אֲבָל גַּם זֶה יִבְצַר מִמֶּנּוּ. כִּי אֵינֶנּוּ אָמָן בִּמְלֶאכֶת הַדְּרוּשׁ. וְלֹא יוּכַל לְהַשְׂבִּיעַ אֶת הַשּׁוֹמְעִים רָצוֹן. עַל כֵּן בִּקֵּשׁ טוֹבָה וְחָסֵד מֵאֵת אַדְמוֹ"ר זצוק"ל לִלְמֹד אוֹתוֹ אֵיזֶה דְּרָשָׁה. וְאַדְמוֹ"ר זצוק"ל לֹא מָנַע מִמֶּנּוּ אֶת חֶפְצוֹ. וְנָתַן לוֹ אֶת בַּקָּשָׁתוֹ אֲשֶׁר שָׁאַל. וְלִמֵּד לוֹ אֵיזֶה דְּרוּשׁ אַף חָזַר עִמּוֹ פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ:

כֵּן לֹא הִתְעַצֵּל לֵילֵךְ בְּעַצְמוֹ לְבֵית אֶחָד מִמַּכִּירָיו. בְּגָלַל אֵיזֶה טוֹבָה וְחֶסֶד לְזוּלָתוֹ. וְאַף הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג לֹא מָנַע אוֹתוֹ וְלֹא עָמַד לוֹ לְשָׂטָן עַל דַּרְכּוֹ. וְזֶהוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּסֵפֶר תְּבוּנָה. כִּי בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְתוֹעֶלֶת וַהֲנָאַת חֲבֵרוֹ. הַחוֹב פְּרוּשָׂה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ הֵפֶךְ הַפְּרִישׁוּת לָצֵאת בַּשְּׁוָקִים וּבִרְחוֹבוֹת קְרִיָה לְחַפֵּשׂ לְמַלְאוֹת טוֹבַת חֲבֵרוֹ. וּמִכָּל שֶׁכֵּן טוֹבַת רַבִּים כוּ' עַיֵּן שָׁם:

הָיָה נִרְעָד וְנִפְחָד מְאֹד מִפְּנֵי אִישׁ מַר וּמְצוֹק. וְכֵן מִפְּנֵי עָנְיֵ הַמַּחֲזִיר עַל הַפְּתָחִים. בַּאֲשֶׁר הוּא נָכֵא רוּחַ וְהֹ' אֶת דַּכְּא:

יָדוּעַ כִּי מִדַּרְכֵי הַטָּבָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים הוּא. לְקַבֵּל כָּל אָדָם בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת וּמַה גַּם לְאִישׁ קָשֶׁה יוֹם וְלִהְיוֹת דִּבּוּרוֹ בְּנַחַת. וּכְמוֹ שֶׁמְּבֹאָר בְּסֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה שַׁעַר הַיִּרְאָה פֶּרֶק י"ב מִדִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי כוּ' בְּשָׁעָה שֶׁאָדָם נִפְטָר מִן הָעוֹלָם לֹא דַּי שֶׁהוּא נִבְהָל מִמַּלְאָךְ הַמָּוֶת כוּ' אֶלָּא שׁוֹאֵל לוֹ כְּלוּם עָסַקְתָּ בַּתּוֹרָה וּבְגְמִילוּת חֲסָדִים וְהִמְלַכְתָּ לְקוֹנְךָ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית. וְהִמְלַכְתָּ אֶת חֲבֶרְךָ בְּנַחַת רוּחַ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לְהַמְלִיךְ אֶת חֲבֵרוֹ בְּנַחַת רוּחַ. וּלְהָרְאוֹת לוֹ פָּנִים מְאִירוֹת. תִּכְבַּד בְּיוֹתֵר אִם הָאָדָם הוּא שָׂרוּי חַס וְחָלִילָה בְּדָאָגָה וּפַחַד וּפָנָיו זוֹעֲפוֹת וְלִבּוֹ בַּל עִמּוֹ. וְאָמַר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל. כִּי לִפְעָמִים גַּם עַל יְדֵי דְּאָגוֹת וּפַחַד הָרוּחָנִי. תֵּצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. כְּמוֹ בַּיָּמִים הַנּוֹרָאִים הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא עָמוּס בְּיִרְאַת ה'. וּמֵלֵא פַּחַד וְחָרְדַת הַדִּין יְסוֹבֵב מִזֶּה גֵּרָעוֹן בְּדַרְכֵי הַהַנְהָגָה עִם חֲבֵרוֹ. אֲשֶׁר צָרִיךְ לְהַמְלִיךְ אוֹתוֹ בְּנַחַת רוּחַ. וְלִפְעָמִים הִנֵּה אָז יוֹתֵר נָקֵל לְהִכָּשֵׁל לִכְעֹס וְכַדּוֹמֶה. אַף כִּי בֶּאֱמֶת הִנֵּה בָּעֵת הַזֹּאת הֲלֹא צָרִיךְ לְהֵישִׁיר דְּרָכָיו בְּיוֹתֵר בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. לְהַשְׁבִּיעַ לַחֲבֵרוֹ רָצוֹן. הַסִּבָּה הוּא מֵאֲשֶׁר הָאָדָם אֵינוֹ מֻרְגָּל לָתֵת לֵב בָּעִנְיָנִים הַנּוֹגְעִים לְיִרְאָה וּמוּסָר. כִּי אִם יֵלֵךְ בְּמַהֲלַךְ הֶרְגֵּלוֹ כְּפִי נְטִיַּת טִבְעוֹ:

וְסִפֵּר לָנוּ אַדְמוֹ"ר זצוק"ל. כִּי עוֹד בְּטֶרֶם יַלְדוּתוֹ. כַּאֲשֶׁר לִמּוּד הַמּוּסָר לָקַח לְבָבוֹ. וְעָשָׂה עָלָיו רֹשֶׁם לְהִתְבּוֹנֵן בְּדַרְכֵי יִרְאַת ה'. הִנֵּה פַּעַם אַחַת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. בִּהְיוֹתוֹ הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ לְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת מַעֲרִיב. וְהִנֵּה לִקְרָאתוֹ אִישׁ אֶחָד מִגְּדוֹלֵי הַיִּרְאִים. פַּחַד וְחָרְדַת הַדִּין הָיָה נִרְאֶה וְנִכָּר עַל פָּנָיו. וְדִמְעָתוֹ עַל לֶחְיוֹ. אַדְמוֹ"ר שְׁאַל אוֹתוֹ לְהַגִּיד לוֹ אֵיזֶה דָּבָר הַנִּחוּץ לוֹ. וְהָאִישׁ הַיַּרֵא מְגֻדָּל עֻצְבּוֹנוֹ וְחָרְדָתוֹ לֹא עָנָה אוֹתוֹ מְאוּמָה. אַדְמוֹ"ר זצוק"ל אָמַר בְּזֶה הַלָּשׁוֹן. כַּאֲשֶׁר עָבַרְתִּי מֵעַל פְּנֵי הָאִישׁ חָשַׁבְתִּי בִּלְבָבִי. מַה הִנְנִי חַיָּב וְאָשֵׁם כִּי אַתָּה הִנְּךָ יָרֵא אֱלֹקִים. וְתִפְחַד וְתִרְעַד מִיּוֹם הַדִּין. מַה זֶּה נוֹגֵעַ אֵלַי. הֲלֹא אַתָּה מְחַיָּב לְהָשִׁיב אוֹתִי עַל שְׁאֵלָתִי בְּנַחַת רוּחַ. כִּי זֶהוּ מִדַּרְכֵי הַטָּבָה וּגְמִילוּת חֲסָדִים:

דַּרְכֵי תַּהֲלוּכָתוֹ עִם בָּנָיו וְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו הָיָה נִפְלָא מְאֹד. הִנֵּה טֶבַע אַהֲבַת אָבוֹת לְיוֹצְאֵי חֲלָצֵיהֶם. אֲשֶׁר רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה. כִּי הָאַהֲבָה הַזֹּאת תְּעַוֵּר עֵינֵי פִּקְחִים וּתְסַלֵּף אֶת

דַּרְכָּם. כִּי הָאַהֲבָה שִׁחַדְתָּם לְהוֹצִיא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל. הִנֵּה אַדְמוֹ"ר זצוק"ל כָּבַשׁ לְפָנָיו אֶת הַטֶּבַע עַד שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ שׁוּם הֶבְדֵּל בֵּין יוֹצְאֵי חֶלְצָיו לַאֲחֵרִים. הֵן בְּנַשְׁמִיּוּת הֵן בְּרוּחָנִיּוּת. מִלְּבַד מַה שֶּׁמְּחֻיָּב עַל פִּי דִּין. וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִין:

אֶחָד מִבָּנָיו אֲשֶׁר הָיָה סוֹחֵר נִכְבָּד. כִּמְעַט מֵעוֹלָם לֹא שָׁאַל אוֹתוֹ עַל תַּהֲלוּכוֹת עִסְקוֹ. וּמַה הוּא גּוֹרַל מַצָּבוֹ. אַךְ כַּאֲשֶׁר הָיָה לַבָּקָרִים אֵצֶל אָבִיו אַדְמוֹ"ר זצוק"ל לְפָקֵד אֶת שְׁלוֹמוֹ. הָיָה שׁוֹאֵל לוֹ רַק אִם הוּא קוֹבֵעַ עִתִּים לַתּוֹרָה:

גַּם הִנֵּה אֶחָד מִבָּנָיו. אֲשֶׁר פַּעַם לֹא רָאָה אֶת פָּנָיו כַּמָּה שָׁנִים. וְכַאֲשֶׁר בָּא אֵלָיו לֹא נִתְפַּעֵל מְאוּמָה. וְנָתַן לוֹ שָׁלוֹם בִּתְכוּנָה כַּאֲשֶׁר הָיָה רוֹאֶה אוֹתוֹ זֶה מִזְּמַן קָרוֹב:

כַּאֲשֶׁר אֶחָד מִיּוֹצְאֵי חֶלְצָיו הָיָה נִלְחָץ בֵּין הַמְּצָרִים. לֹא שִׁחֵד מִכֹּחוֹ בַּעֲדוֹ. כַּאֲשֶׁר לֹא שִׁחֵד מִכֹּחוֹ בְּעַד עַצְמוֹ:

וְהַיּוֹתֵר נִפְלָא אִם כִּי לְעַצְמוֹ הָיָה מַשְׂכִּיל מִכָּל חֲמוּדוֹת הַתֵּבֵל. מֵהַתַּאֲוָה וְהַחֶמְדָּה וְהַכָּבוֹד וְעוֹד כוּ'. בְּכָל זֹאת מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְזוּלָתוֹ. הָיָה יוֹדֵעַ וּמַרְגִּישׁ בְּכָל תְּשׁוּקַת הָאָדָם חֶפְצוֹ וּמַאֲוַיָּיו מֵעִנְיְנֵי הַתֵּבֵל וּמְלֹאָהּ. כִּי מַה שֶּׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּסֵפֶר תְּבוּנָה בְּזֶה הַלָּשׁוֹן. וְהַיּוֹתֵר כָּבֵד בִּבְחִינַת הַתִּקּוּן. הוּא בִּדְבַר הַמִּדּוֹת כִּי זֶה כְּלָל גָּדוֹל בַּמִּדּוֹת. שֶׁרֹב מִדּוֹת הַטּוֹבוֹת. הֵמָּה רַק בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ. אֲבָל בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ. הַחוֹב לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל עֹז בְּהִפּוּכָהּ. כְּמוֹ לִבְרֹחַ מִן הַכָּבוֹד הִיא מִדָּה יְקָרָה כוּ'. אָכֵן בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת. הַפְּרִישׁוּת אֲשֶׁר הִיא מַעֲלָה נִשְׂגָּבָה לִבְנֵי עֲלִיָּה. הִיא רַק בִּבְחִינַת הָאָדָם לְעַצְמוֹ. אֲבָל בַּמֶּה שֶׁנּוֹגֵעַ לְתוֹעֶלֶת וַהֲנָאַת חֲבֵרוֹ. הַחוֹב פְּרוּשָׁה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ הֵפֶךְ הַפְּרִישׁוּת. לָצֵאת בַּשְּׁוָקִים וּבִרְחוֹבוֹת קִרְיָה. לְחַפֵּשׂ לְמַלְּאוֹת טוֹבַת חֲבֵרוֹ. וּמִכָּל שֶׁכֵּן טוֹבַת רַבִּים כוּ'. לְזֹאת צְרִיךְ הָאָדָם לַעֲמֹל לַעֲשׂוֹת קִנְיָה בְּנַפְשׁוֹ בְּכָל דָּבָר וְהִפּוּכוֹ כוּ' עַיֵּן שָׁם:

כַּמָּה נְעִימִים דְּבָרָיו הַקְּדוֹשִׁים. וְכַמָּה הוּא נֶאֱה דּוֹרֵשׁ. וְכֵן הָיָה נָאֶה מְקַיֵּם. וְעַל כֵּן בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. הִתְהַפֵּךְ כַּחֹמֶר חוֹתָם. בֵּין מַה שֶּׁהָיָה נוֹגֵעַ לְעַצְמוֹ. לְבֵין מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ. הוּא בְּעַצְמוֹ הָיָה מֻשְׁלָּל מִמִּדַּת הַכָּבוֹד עַד קָצֶה הָאַחֲרוֹן כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וּבְכָל זֹאת הָיָה נִזְהָר מְאֹד לְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת בְּנִימוּסֵי הַכָּבוֹד הַנָּהוּג. בְּעָבְרוֹ דֶּרֶךְ אֵיזֶה עִיר. הָיָה הוֹלֵךְ לְבַקֵּר אֶת רַב הָעִיר בְּמְעוֹנוֹ לְחַלֵּק לוֹ כָּבוֹד. וּכְבָר אָמוּר לְמַעְלָה כִּי לֹא הָיָה מִתְעַצֵּל לֵילֵךְ לְבֵית אֶחָד מִמַּכִּירָיו. בְּגָלַל אֵיזֶה טוֹבָה וְחֶסֶד לְזוּלָתוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

הִנֵּה הַבִּטָּחוֹן הִיא מִדָּה יְקָרָה וַחֲשׁוּבָה מְאֹד. וּכְבָר אָמְרוּ חֲזַ"ל בְּסוֹטָה דַּף מ"ח. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ. וְאוֹמֵר מָה אֹכַל לְמָחָר אֵינוֹ אֶלָּא מִקְּטַנֵּי אֲמָנָה עַיֵּן שָׁם. אָמְנָם זֶהוּ בְּוַדַּאי רַק מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְהָאָדָם בְּעַצְמוֹ. אָכֵן בְּמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַחֲבֵרוֹ.

חֲלִילָה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ נֶגְדּוֹ בְּמִדָּה זוֹ. כִּי עַל חֲבֵרוֹ הַחוֹבָה עָלָיו לִדְאֹג עֲבוּרוֹ. מַה שֶּׁיֵּאָכֵל לְמָחָר. וְגַם לְיָמִים רַבִּים. וְכֵן בְּהַנּוֹגֵעַ לִדְבַר ה' לְתוֹרָה אוֹ לְיִרְאָה. צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כָּל הַהִשְׁתַּדְּלוּת. וְאֵין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן:

אָנֹכִי יוֹדֵעַ דָּבָר נִפְלָא. מֵעִנְיָן אֶחָד אֲשֶׁר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל רָאָה וַיּוֹכַח. כִּי לְאַחַר שָׁנִים רַבּוֹת מְאֹד. תּוּכַל לָצֵאת מִשְׁפָּט מְעֻקָּל. לְהָסֵב רִפְיוֹן בְּאֵיזֶה דְּבַר ה'. וְהֵחֵל תֵּכֶף לִדְאֹג עַל זֶה. וְכֹה עָמַל וְיָגַע בָּזֶה הָעִנְיָן. כָּל מֶשֶׁךְ הַשָּׁנִים הָרַבּוֹת. וְאֵין קֵץ לְכָל עֲמָלוֹ. וְהַכֹּל בְּהֶסְתֵּר לֹא יָדְעוּ מִזֶּה כִּי אִם יְחִידֵי סְגֻלָּה. וְהָעֶלְיוֹן הַיּוֹדֵעַ כָּל תַּעֲלוּמָה. וְהַמְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו. לְפָנָיו נִגְלוּ כָּל עֲמָלוֹ וִיגִיעוֹ:

שִׁבִּילוֹ הָיָה כְּהוֹלֵךְ בְּמַיִם רַבִּים. וְעִקְּבוֹתָיו לֹא נוֹדָעוּ. כִּי הָיָה אָמוּן מֻצְנָע אָמוּן מְכֻסֶּה. הוּא הִסְתִּיר בְּכָל הַיְכֹלֶת אֶת גְּדֻלַּת תּוֹרָתוֹ וְצִדְקוֹתָיו. וְאִם אָמְנָם כִּי רֹחַב שִׂכְלוֹ וְעֹמֶק חֲרִיפוּתוֹ. לֹא הָיָה יָכוֹל לְהַסְתִּיר. בְּעֵת אֲשֶׁר הָיָה נִדְרָשׁ לוֹ לְתוֹעֶלֶת הָרַבִּים. וּבְיִחוּד בְּעֵת אֲשֶׁר הִרְבִּיץ תּוֹרָה לַעֲדָרִים וְהִגִּיד שִׁעוּרִים. אוּלָם כַּאֲשֶׁר הִתְרוֹעֵעַ יַחַד עִם גְּדוֹלֵי תּוֹרָה. הָיָה נָחְבָּא אֶל הַכֵּלִים. וְהִסְתִּיר אֶת חָכְמָתוֹ בְּכָל הָאֶפְשָׁרִיּוֹת. וְעַל כֵּן גַּם מַהוּת בְּקִיאוּתוֹ לֹא הָיָה אֶפְשָׁר לֵידַע עַל נָכוֹן. בְּדַבְּרוֹ לִפְעָמִים בְּדִבְרֵי תּוֹרָה. וְהִזְכִּיר אֵיזֶה דָּבָר מִדִּבְרֵי אֵיזֶה תּוֹסָפוֹת. שָׁמַעְנוּ מִמֶּנּוּ כִּי כִּמְעַט הָיָה אוֹמֵר תָּמִיד. בְּמִקְרֶה רָאִיתִי מִקְרוֹב אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת:

רַק אֶת זֶה שָׁמַעְתִּי בְּאָזְנַי. כִּי פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מִתְאָרֵחַ עִמּוֹ בְּמָקוֹם אֶחָד בְּשַׁבַּת קֹדֶשׁ. וְזֶה הָיָה בַּחֹרֶף בִּימֵי חֹדֶשׁ טֵבֵת. אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הָיָה יָשֵׁן בְּחַדְרוֹ. וְאָנֹכִי בַּחֶדֶר הַסָּמוּךְ. עַל פִּי סִבָּה כְּבָה הַנֵּר בְּחַדְרוֹ. וְרַק אוֹר הַנֵּאוֹ הֵאִיר מִבַּחוּץ מִבְּעַד הַחַלּוֹן. אַדְמוֹ"ר נֵעֹר בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. וְיָשַׁב עַל הַכִּסֵּא אֵצֶל הַחַלּוֹן. וְהִתְחִיל לִלְמֹד בְּעַל פֶּה, בַּגְּמָרָא בָּבָא בַּתְרָא דַּף ע"ט בְּסוּגְיָא דְּמוֹעֲלִין בָּהֶן וּבְמֶה שֶׁבְּתוֹכָן כוּ', וְלָמַד כַּסֵּדֶר אֶת דִּבְרֵי הַגְּמָרָא וְחָזַר עַל דִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת, וְכֹה הָיָה יוֹשֵׁב עַל מָקוֹם אֶחָד, וְשׁוֹנֶה בְּקוֹל עֶרֶב וְנָעִים מְאֹד, כִּמְעַט עַד אוֹר הַבֹּקֶר:

לְפִי הַנִּרְאֶה יָדַע הַרְבֵּה גַּם בַּנִּסְתָּרוֹת, כִּי הָיָה אָצְלוֹ גַּם סִפְרֵי קַבָּלָה, וְלִפְעָמִים הָיָה מְחַפֵּשׂ בְּנֵרוֹת לְהַשִּׂיג אֵיזֶה סֵפֶר מִסִּפְרֵי קַבָּלָה, אוּלָם כְּדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ לֹא דִּבֵּר מְאוּמָה בָּזֶה עִם שׁוּם אָדָם, וְעַל כֵּן עִקְּבוֹתָיו לֹא נוֹדְעוּ לָנוּ בָּזֶה:

פַּעַם אֶחָד נִקְרָה לְמַחֲנוֹ, רַב גָּדוֹל אֶחָד מִגְּדוֹלֵי גְּאוֹנֵי הַדּוֹר, עִם סֵפֶר חָדָשׁ אֲשֶׁר הִדְפִּיס וְהֵם לֹא הִכִּירוּ זֶה אֶת זֶה, אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הָלַךְ לְרֹאשׁוֹנָה לְבַקֵּר אֶת כְּבוֹד הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל בְּמָעוֹנוֹ לִפְקֹד אֶת שְׁלוֹמוֹ, הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל הִגִּישׁ לְאַדְמוֹ"ר אֶת סִפְרוֹ וּבִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְעַיֵּן בּוֹ, אַדְמוֹ"ר הֵשִׁיב לוֹ, יִמְחֹל מַר כִּי הִתְפִּיסָה שֶׁלִּי אֵינֶנָּה קַלָּה וְכָבֵד לְפָנַי לְעַיֵּן בַּסֵּפֶר, הַתְּשׁוּבָה הַזֹּאת לֹא הֵפִיקָה רָצוֹן אֵצֶל הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל, אֲכָן אַחַר הִתְמַהְמְהוֹ הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר

לְעֵיל אֵיזֶה שְׁבוּעוֹת וּבְמֶשֶׁךְ הַזְּמַן הִתְרוֹעֲעוּ יַחַד אֵיזֶה פְּעָמִים, וְעָלָה בְּיָד הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל לְהַכִּיר מְעַט אֶת אַדְמוֹ"ר, תְּכוּנַת רוּחוֹ וְדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ:

וַיְהִי קֹדֶם נְסִיעַת הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל, וּבָאוּ רַבִּים מִנְּכְבְּדֵי הָעִיר לְקַבֵּל מִפְּנֵי בְּרָכַת הַפְּרִידָה, אָמַר הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל לִפְנֵיהֶם עַל אַדְמוֹ"ר בָּזֶה הַלָּשׁוֹן, עַל הַגָּאוֹן אוֹר יִשְׂרָאֵל הִנְנִי אוֹמֵר כְּדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ עַל שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אָמַר לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת רְאוּ בְּרִיָּה שֶׁבָּרָאתִי בְּעוֹלָמִי בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם כּוּ', כֵּן אָנֹכִי אוֹמֵר רְאוּ בְּרִיָּה שֶׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ. הִנֵּה הַכֹּל מְשַׁתְּדְּלִים וַעֲמֵלִים לְהוֹדִיעַ בָּעוֹלָם אֶת טִבְעָם וּגְדֻלָּתָם. וְעוֹד הֵם דּוֹאֲגִים וִירֵאִים פֶּן חָלִילָה יֶחְסַר לְהָעוֹלָם עוֹד אֵיזֶה יְדִיעָה מִמַּהוּת עֶרְכָּם, וְהַגָּאוֹן אוֹר יִשְׂרָאֵל, הוּא עָמֵל בֶּחְרִיצוּת נִפְלָא, לְהַסְתִּיר מִבְּנֵי אָדָם אֶת גְּדֻלָּתוֹ וְכֹחוֹתָיו הַנִּפְלָאִים:

אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הָיָה נֶאֱנָח וּמִצְטַעֵר מְאֹד עַל פִּרְצַת הַדּוֹר, עַל קֶרֶן הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה כִּי יָרְדוּ פְּלָאִים, פַּעַם אֶחָד בְּיוֹם שִׂמְחַת תּוֹרָה, הִתְבּוֹנְנוּ עָלָיו כִּי נָפְלוּ אוֹר פָּנָיו, שָׂאֲלוּ אוֹתוֹ עַל כָּכָה, הֲלֹא הַיּוֹם הוּא שִׂמְחַת תּוֹרָה, וְצָרִיךְ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת הַתּוֹרָה, עָנָה לָהֶם בְּמֶתֶק שְׂפָתָיו, הִנֵּה אִם יִהְיֶה לְאִישׁ אֵיזֶה שִׂמְחָה וְצַעַר בְּיַחַד מִשְּׁנֵי עִנְיָנִים נִפְרָדִים, הֲלֹא בְּהֶכְרֵחַ הוּא כִּי הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר תַּרְנִין לְבָבוֹ מִפְּרָט אֶחָד, תָּפִיג מְעַט אֶת דַּאֲגָתוֹ וְצַעֲרוֹ מִפְּרָט הַשֵּׁנִי, אָכֵן כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה הַשִּׂמְחָה וְהַצַּעַר מֵעִנְיָן אֶחָד כַּדּוֹמֶה אֶחָד יֵשׁ לוֹ בֵּן יָחִיד, נַעֲלֶה מְאֹד בְּכָל הַמַּעֲלוֹת הַחֲמוּדוֹת, אֲשֶׁר נַפְשׁ אָבִיו קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ וְיִשְׂמַח בּוֹ מְאֹד, וְכַאֲשֶׁר יִקָּר מִקֶּרֶה כִּי זֶה הַבֵּן הַנֶּחְמָד יִהְיֶה חוֹלֶה מְסֻכָּן רַחֲמָנָא לִצְלַן, הֲיִתְּכֵן כִּי שִׂמְחָתוֹ בִּבְנוֹ תָּפִיג אֶת דַּאֲגָתוֹ וְעֶצְבוֹנוֹ מִמַּחֲלָתוֹ, הֲלֹא עוֹד נַהֲפוֹךְ הוּא, כִּי כָּל עֵת אֲשֶׁר יַעֲלֶה בַּלְּבָבוֹ זִכְרוֹן בְּנוֹ הֶאָהוּב וּמַעֲלוֹתָיו הַחֲמוּדוֹת, עוֹד נִכְפָּל צַעֲרוֹ וְיִגּוֹנוֹ:

כֵּן הַדָּבָר הַיּוֹם יֵשׁ לָנוּ לִשְׂמֹחַ בְּתוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה, אוּלָם לְעֻמַּת זֶה תִּתְעוֹרֵר רִגְשֵׁי צַעַר, כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים הַתּוֹרָה הִיא גּוֹסֶסֶ רַחֲמָנָא לִצְלַן, הוֹגֶיהָ וּמְקַיְּמֶהָ יָשׁוּחוּ וְיִמְעֲטוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם, וְלָזֶה כָּל אֲשֶׁר יַגְבִּיר הָאָדָם שִׂמְחַת לְבָבוֹ בְּתוֹרָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה. כָּכָה יִתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ בְּיוֹתֵר, רִגְשֵׁי צַעַר וְיָגוֹן מִמַּצָּבָהּ הַנּוֹרָא כִּי תֵּרֵד פְּלָאִים אֲחוֹרַנִּית. אָכֵן בְּכָל זֹאת הִרְבָּה לְדַבֵּר צוּף אִמְרֵי נֹעַם, אֵיךְ כִּי עִם כָּל זֶה יֵשׁ מָקוֹם לְשִׂמְחָה:

עָלָיו נִתְקַיֵּם וְרָאוּ כָל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' כּוּ' וְיִרְאוּ מִמְּךָ, דְּמוּתוֹ וְתָאֳרוֹ וְזִיו קְלַסְתֵּר פָּנָיו הָיָה נוֹרָא מְאֹד, עִם אֲשֶׁר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ חָלַק לוֹ מַתְּנַת הַחֵן וְהַיֹּפִי, כִּי הָיָה יְפֵה תֹּאַר מְאֹד, עִם זֶה חָכְמָתוֹ וְיִרְאָתוֹ הֵאִירָה אֶת פָּנָיו הַטָּהוֹר, בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים, וּבְיִחוּד בְּעֵת אֲשֶׁר הֶעֱמִיק מַחֲשַׁבְתּוֹ בְּאֵיזֶה עִנְיָן, אִם בַּתּוֹרָה אוֹ בְּיִרְאַת ה', כְּמַעַט הִתְפַּשֵּׁט נַפְשׁוֹ מִנַּשְׁמִיּוּתוֹ, וְהָיָה פָּנָיו הַטָּהוֹר בּוֹעֵר כְּלַבַּת אֵשׁ, וְאָז הָיָה תָּאֳרוֹ כְּמַלְאַךְ ה' נוֹרָא מְאֹד עַד אֲשֶׁר חָרְדוּ

מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, וּמִי שֶׁלֹּא רָאָה בְּעֵינָיו, אִי אֶפְשָׁר לִהְיוֹת לוֹ צִיּוּר בָּזֶה, כִּי רוּחַ אֱלֹקִי הָיָה שָׁפוּחַ עַל פָּנָיו, וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָה. הוּא לֹא הִנִּיחַ מֵעוֹלָם לְצַיֵּר אֻמָּן, לְצַיֵּר עַל פְּנֵי הַגִּלָּיוֹן אֶת צֶלֶם דְּמוּת תַּבְנִיתוֹ, כִּי לֹא אָבָה זֶה בְּשׁוּם עִנְיָן:

וְהִנֵּה יוֹתֵר שֶׁהָיָה גָּאוֹן וְחָסִיד, עוֹד זָכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים בְּמִדָּה נִפְרָזָה מְאֹד, אִם בָּדֶרֶךְ כְּלָל הוּא הֵרִים קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִרְאַת ה' בָּעוֹלָם, וּבְיִחוּד בִּמְחוֹזוֹתֵינוּ. וְאִם בְּדֶרֶךְ פְּרָט בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם מִשְׁכַּן קְדֻשָּׁתוֹ, פַּעַל פְּעֻלָּה עַזָּה עַל מַכִּירָיו וּמְקֹרָבָיו, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי עֶרְכּוֹ קִבֵּל תּוֹעֶלֶת רוּחָנִי אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, אִם בִּדְרָשׁוֹתָיו אֲשֶׁר מִטַּל יַלְדוּתוֹ הָיָה דּוֹרֵשׁ בָּרַבִּים תָּמִיד, וּדְבָרָיו הָיוּ חוֹצְבִים לַהֲבוֹת אֵשׁ בְּיִרְאַת ה', וְנֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתָיו, צוּף אִמְרֵי נֹעַם מַרְפֵּא לַנָּפֶשׁ, וּמִפִּיו הֵפִיק מַרְגָּלִיּוֹת, וְאִם אֶת אֲשֶׁר נִתְקַיֵּם עָלָיו וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּוּ', כִּי מִי אֲשֶׁר הִתְבּוֹנֵן עַל דְּרָכָיו וַעֲלִילוֹתָיו וּמִדּוֹתָיו, הִתְפַּעֵל נַפְשׁוֹ מְאֹד, וְעָשָׂה רֹשֶׁם עַל לִבּוֹ לְיִרְאָה אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

סִפֵּר לִי אִישׁ אֱמוּנִים. כִּי בִּהְיוֹתוֹ בְּעִיר אַחַת הִתְרוֹעֵעַ בְּמִקָּרֶה עִם אִישׁ אֶחָד גְּבִיר נִכְבָּד מְפֻרְסָם לִירֵא אֱלֹקִים זָקֵן וּנְשׂוּא פָּנִים. וְנִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים עַל אוֹדוֹת אַדְמוֹ"ר זצוק"ל. אָחַז הָאִישׁ בִּזְקָנוֹ. וְאָמַר לוֹ תַּאֲמִינוּ לִי. כִּי כָּל מַה שֶּׁנִּמְצָא בְּקִרְבִּי מֵעַט יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא מִידֵי קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל אֲשֶׁר בִּימֵי עֲלוּמָיו זָכִיתִי לִהְיוֹת מִמְּקֹרָבָיו:

בְּיִחוּד הִשְׁפִּיעַ מֵרוּחוֹ עַל תַּלְמִידָיו. אֲשֶׁר הִסְתּוֹפְפוּ בְּצִלּוֹ. וְחָסוּ בְּצֵל דָּלְיוֹתָיו. כִּי מִטַּל יַלְדוּתוֹ בְּעוֹדוֹ צָעִיר לְיָמִים. כְּבָר נִלְווּ אֵלָיו רַבִּים מִגְּדוֹלֵי תוֹרָה. לְהִסְתּוֹפֵף בְּצֵל הַדְּרָכָתוֹ. וְלִשְׁמֹעַ מִפִּיו דִּבְרֵי חָכְמָתוֹ וְהַשְׂכָּלָתוֹ בְּיִרְאַת ה' וַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִגְּדוֹלֵי תַּלְמִידָיו אֲשֶׁר יָדַע כִּי הֵם כֵּלִים עֲלוּלִים וּמֻכְשָׁרִים לְקַבֵּל שִׁפְעוֹ, נָתַן נַפְשׁוֹ עֲלֵיהֶם בְּיוֹתֵר. לְיַחֵד עִמָּהֶם הַדִּבּוּר. וּלְלַמְּדָם דֶּרֶךְ ה' וּמִדּוֹת רְצוּיוֹת. וּלְהוֹרֵם דַּעַת תְּבוּנוֹת בַּתּוֹרָה וְיִרְאַת ה' טְהוֹרָה:

הִנֵּה מִלְּבַד אֲשֶׁר הָיָה דּוֹרֵשׁ בָּרַבִּים בְּמַקְהֵלוֹת עַם. הָיָה דּוֹרֵשׁ גַּם בְּיִחוּד לִפְנֵי תַּלְמִידָיו. יְסוֹד דְּרוּשָׁיו. לֹא הָיָה לְפָרֵשׁ פְּסוּקִים וּלְיַשֵּׁב מִדְרָשִׁים. כִּי אִם דְּבָרִים אֲשֶׁר הָרָה וְהָגָה מִלִּבּוֹ. חֲקִירוֹת עֲמֻקוֹת בְּדַרְכֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְשָׂכָר וְעֹנֶשׁ וְדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. וְכַאֲשֶׁר הָיָה דּוֹרֵשׁ כַּמָּה שָׁעוֹת. לִפְעָמִים הִלְבִּישׁ אֵיזֶה רַעְיוֹן. בְּמִלִּיצַת הַכָּתוּב אוֹ אֵיזֶה מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל. כֹּחַ שִׂפְתָיו הָיָה נוֹרָא מְאֹד. כִּמְעַט בְּכָל דְּרוּשָׁיו לֹא זָז מִפִּיו שָׂכָר וְעֹנֶשׁ. וְעַל כֵּן הֶחֱיָה נְפָשׁוֹת רַבּוֹת חַיֵּי הַנֶּפֶשׁ:

וְהִנְנִי לְהַזְכִּיר בָּזֶה מִסֵּדֶר דְּרוּשָׁיו לִפְנֵי תַּלְמִידָיו. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לַעֲמֹד לְפָנָיו בְּפֹה קְהִלָּה קְדוֹשָׁה. הָיָה זְמַן רַב אֲשֶׁר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל. הָיָה עָצוּר בְּכָל יְמֵי הַשָּׁבוּעַ בִּפְרִישׁוּת וְהִתְבּוֹדְדוּת. בָּעִיר אַלֶעקְסַאט הַסְמוּכָה לְפֹה. מֵעֵבֶר לַנָּהָר נִימֶעֶן. וְרַק בְּכָל שַׁבָּת קֹדֶשׁ

הָיָה בָּא לְבֵיתוֹ פֹּה הָעִיר. וְאָז מִתַּלְמִידָיו הַמְקֻרָבִים אֵלָיו בְּיוֹתֵר. הָיוּ הוֹלְכִים פַּעַם אַחַת בְּכָל שָׁבוּעַ אֵלָיו. אֶל מְקוֹם הִתְבּוֹדְדוּתוֹ. עֵדָה שְׁלֵמָה שֶׁל עֲשָׂרָה. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הִתְפַּלְּלוּ מִנְחָה. הִתְעַטֵּף אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּטַלִּית. וְהִתְחִיל לִדְרֹשׁ לְפָנֵינוּ בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כְּדַרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וְלִפְעָמִים הָיָה דּוֹרֵשׁ כַּמָּה שָׁעוֹת. וּבְאֶמְצַע הַדְּרָשָׁה הֵחֵל לְהַגִּיד דִּבְרֵי כִּבּוּשִׁין הִתְעוֹרְרוּת מֵעָנְיֵנֵי רוּחָנִים. בְּהִתְפַּעֲלוּת עֲצוּמָה עַד אֲשֶׁר נָמַס לְבָבֵנוּ. וְהוּא הָיָה בּוֹכֶה הַרְבֵּה מְאֹד. וְהָיָה מֵעִיר וּמְעוֹרֵר אוֹתָנוּ לְהָכִין אֶת עַצְמֵינוּ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עַל עִנְיְנֵי הָרוּחָנִים. וְעַל כֵּן בְּאֶמְצַע הַהִתְעוֹרְרוּת הָיָה אוֹמֵר מִתְּחִלָּה אֵיזֶה פְּסוּק מִשֶּׁבְּחוֹ שֶׁל מָקוֹם. וְאַחַר כָּךְ אֵיזֶה פְּסוּקֵי דְּרַחֲמֵי. כְּמוֹ הָשִׁיבֵנוּ ה' כוּ' לֵב טָהוֹר כוּ'. וַאֲנַחְנוּ עִמּוֹ לְהִתְפַּלֵּל בְּיַחַד בְּצִבּוּר עַל יֵצֶר הָרַע הָרוּחָנִי. לְהָסִיר לֵב הָאֶבֶן מִבְּשָׂרֵנוּ וּלְטַהֵר לְבָבֵנוּ לְעָבְדוֹ בֶּאֱמֶת:

וְאַדְמוֹ"ר זצוק"ל הָיָה מַחֲזִיק אֶת הַתְּפִלָּה הַזֹּאת. לְעִנְיַן נַעֲלֶה מְאֹד בְּרוּחָנִיּוּת. וְיסוֹדוֹ הָיָה עַל פִּי דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף י"ח וּבְיֹבָמוֹת דַּף מ"ט. דְּרָמֵי שָׁם קְרָאֵי כְּתִיב מִי כָּה' אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קָרְאֵינוּ אֵלָיו. וּכְתִיב דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ. וּמְשַׁנֵּי כָּאן בְּיָחִיד כָּאן בְּצִבּוּר. וְיָחִיד אֵימַת אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהּ אִלּוּ עֶשְׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים עַיִן שָׁם. וּמְבֹאָר מִזֶּה כִּי כֹּחַ תְּפִלַּת הַצִּבּוּר בְּכָל הַשָּׁנָה הוּא בְּעֶרֶךְ הַזְּמַן שֶׁל עֲשָׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה. אֲשֶׁר הַנָּבִיא אָמַר דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ כוּ'. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר עַדָה שְׁלֵמָה שֶׁל עֲשָׂרָה יִרְאֵי ה'. יְכַוְּנוּ דַּעְתָּם לְהִתְפַּלֵּל בְּיַחַד עַל יֵצֶר הָרַע הָרוּחָנִי. הוּא עִנְיַן נַעֲלֶה מְאֹד. וְתוּכַל לִפְעֹל הַרְבֵּה:

וְכֵן פַּעַם אַחַת בְּהִיוֹת אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בַּיָּמִים הַנּוֹרָאִים מְחוּץ לַמְּדִינָה. הִנֵּה בַּמִּכְתָּב אֲשֶׁר כָּתַב לְתַלְמִידָיו וּמְקֹרָבָיו. לְהַעִיר לְבָבָם עַל הַהֶכְנָה. לַעֲמֹד בַּמִּשְׁפָּט בְּיוֹם הַדִּין לִפְנֵי כִּסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק. כָּתַב בְּאֶמְצַע הַמִּכְתָּב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הַקָּדוֹשׁ. אָכֵן מַה לַּעֲשׂוֹת לְכֹתֶל בַּרְזֶל הַמַּפְסִיק — הִיא רוּחַ הַטֻּמְאָה הַמְלַפֶּפֶת וּמְעַכֶּרֶת רוּחַ הָאָדָם כוּ' — אַחַת הִיא — אֲשֶׁר גַּם הַנְּסָיוֹן יוֹרֵנוּ — הִיא לִשְׁפֹּךְ הַנֶּפֶשׁ אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בַּעֲשָׂרָה. אֶל מֶרְכָּז הַלֵּזֶה. לָקוּב חוֹר קָטָן בְּכֹתֶל הַבַּרְזֶל הַלֵּזֶה. דָּבָר קָטָן וְנִקְלֶה הוּא וּפִרְיוֹ רַב. וְכַאֲשֶׁר אָנֹכִי כָּעֵת אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ. אֵין בְּיָדִי לְהַשִּׂיג לָזֶה עֲשָׂרָה. בְּזֹאת הִנְנִי לְהַזְכִּיר אֶת כְּבוֹדְכֶם. וּלְזַרְזְכֶם בְּעֵת אֲשֶׁר מְצוּי לָכֶם וְעוֹדְכֶם בְּיֶדְכֶם (שַׁבָּת דַּף קנ"א) לְהִתְאַסֵּף בַּעֲשָׂרָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְהָעוֹלֶה עַל כֹּל הוּא מַה שֶּׁזָּכָה וְזָכָה אֶת הָרַבִּים בְּלִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. כִּי הִנֵּה אִם כִּי כַּמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים חִבְּרוּ סִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. לְמַעַן לִלְמֹד וְלֶהֱגוֹת בָּהֶם לְיִרְאָה אֶת ה'. וְכֵן כַּמָּה גְּאוֹנִים וַחֲסִידִים הִזְהִירוּ עַל הַלִּמּוּד בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר. בְּכָל זֹאת לֹא הָיָה לְהַלִּמּוּד הַזֶּה מַהְלְכִים בֵּין הַחַיִּים. וְכִמְעַט נִשְׁכַּח זִכְרוֹ, עַד אֲשֶׁר בָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹר יִשְׂרָאֵל

וּקְדוֹשׁוֹ זצוק"ל. הוּא הֶחֱזִיר הָעֲטָרָה לְיָשְׁנָהּ. וּפִרְסֵם בָּעוֹלָם אֶת חוֹבַת לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר. וּמִשְּׁמַיָּא זְכוּ לֵיהּ. לְזַכּוֹת בָּזֶה אֶת הָרַבִּים. וְלִפְעֹל יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ לְחַיֵּי הַנֶּפֶשׁ. וְכַמְבֹאָר בְּאֹרֶךְ בַּהַקְדָּמָה. וְכֵן בְּמַאֲמָרִי עַל דְּבַר לִמּוּד הַיִּרְאָה וְהַמּוּסָר:

וְהִנֵּה אַדְמוֹ"ר זצוק"ל אֶת אֲשֶׁר חָשַׁב כִּי הוּא רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא מָנַע אוֹתוֹ שׁוּם דָּבָר. וְלֹא עָמַד לוֹ לְשָׂטָן עַל דַּרְכּוֹ. וּמַה גַּם לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים. יָדוּעַ כִּי לְעֵת זְקֻנוּתוֹ כִּתֵּת אֶת רַגְלָיו לָעִיר פָּאריז. לְתַקֵּן שָׁם אֵיזֶה דָּבָר אֲשֶׁר חָשַׁב כִּי זֶה יִהְיֶה זְכוּת הָרַבִּים. וְהִתְגַּלְגֵּל שָׁם תַּחַת דֹּחַק גָּדוֹל בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק. יַעַן כִּי לֹא קִבֵּל שָׁם מַתָּנָה מִשּׁוּם אָדָם. רַק אֲשֶׁר נִשְׁלַח לוֹ מִמְּדִינָתֵנוּ פִּרְנָסָתוֹ הַמְצֻמְצֶמֶת. וּלְיֻקָּר הַדִּירוֹת שָׁם וּשְׁאָר צָרְכֵי הַחַיִּים. הָיָה דַּר בְּחֶדֶר אֶחָד צַר אֲשֶׁר לֹא יֵאָמַן כִּי הוּא בְּכֹחַ אֲנוֹשִׁי לִהְיוֹת שָׁם. וְכֵן הָיָה חָסֵר לוֹ לִשְׁאָר צָרְכֵי הַחַיִּים. וְכָל זֶה סָבַל מִפְּנֵי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

שָׁמַעְתִּי מִפִּיו הַקָּדוֹשׁ כִּי סִפֵּר לִי כִּי בִּהְיוֹתוֹ בְּפָארִיז. פַּעַם אֶחָד הֶחֱלִיק אֶת רַגְלָיו וְנָפַל מֵהַמַּדְרֵגוֹת כַּמְדֻמֶּה מִשְּׁנֵי מַכַּפּוֹת. וְכַאֲשֶׁר הֵרִימוּ אוֹתוֹ מֵעַל הָאָרֶץ. כִּמְעַט לֹא הָיָה בּוֹ רוּחַ. וְה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עָשָׂה עִמּוֹ נֵס וּלְאַחַר יָמִים שָׁב לְאֵיתָנוֹ. כַּאֲשֶׁר סִפֵּר לִי הַמַּעֲשֶׂה. אָמַר לִי בְּזוֹ הַלָּשׁוֹן. אָנֹכִי לֹא נָפַל לִבִּי בְּקִרְבִּי וְלֹא פָּחַדְתִּי פַּחַד. כִּי כַּאֲשֶׁר יְשִׁיבָתִי בְּפָארִיז אֵין לִי שׁוּם נְגִיעָה עַצְמִית כִּי אִם רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא יוּכַל פָּארִיז לְהַזִּיקֵנִי:

הֵן אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָיו בַּקֹּדֶשׁ. כִּי מִי יוּכַל לְסַפֵּר הוֹדוֹ. וְכָל פְּעֻלַּת צַדִּיק בְּעוֹדוֹ. יִלְמְדוּ יִרְאֵי ה' דַּרְכּוֹ וְיֵלְכוּ בְּאָרְחוֹתָיו. וְלֶאֱחֹז בְּקִצְּה סַנְסִנֵי מַעֲשָׂיו וּמִדּוֹתָיו. הַכּוֹתֵב דְּבָרָיו תַּלְמִידוֹ הַנִּרְעָשׂ וְנִפְחָד מִזִּכְרוֹן שְׁמוֹ הַקָּדוֹשׁ.

יִצְחָק בְּהָרב מוהר"ש **בְּלַאזָער**:

וְזֶה אֲשֶׁר כָּתַב לִי יְדִידִי וְרֵעִי הָרַב כוּ' כוּ' מהו' נַפְתָּלִי אַמְסְטֶרְדָּם נ"י מִפֹּה יְלִיד סָאלַאנְט. אֶחָד מִגְּדוֹלֵי תַּלְמִידָיו שֶׁל אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. עַל דְּבַר רַבּוֹ שֶׁל אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קָדוֹשׁ ה' מָכֶבֶד מָרָנָא יוֹסֵף זוּנְדִיל מִסָּאלַאנְט זצוק"ל. וְזֶה לְשׁוֹן הָרַב הַגָּאוֹן הַנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּהַקְדָּמַת סֵפֶר תְּבוּנָה בְּשׁוּלֵי הַיְרִיעָה. וְיָצַקְתִּי מַיִם עַל יְדֵי מוֹרִי הָרַב מ' יוֹסֵף זוּנְדִיל הַיּוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלַיִם תוב"ב. וְעַד כֹּה לֹא הִגַּעְתִּי לְקַרְסֻלָּיו כוּ' עַד לְמַעַן יִשְׁמְעוּ הַבַּעֲלֵי בָּתִּים וְיֵלְכוּ בְּאָרְחוֹתָיו. הִנֵּה פֹּה עַל הַגִּלָּיוֹן קִצֵּר אַדְמוֹ"ר הַסִּפּוּר מִן מוֹרוֹ הָרַב הֶחָסִיד מוהרי"ז זצוק"ל. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב שָׁם הֶאֱרַכְתִּי מְעַט בְּמַעֲלַת הָאָדָם הַגָּדוֹל הַלָּזֶה כוּ'. וְאַף כִּי בְּמִלִּין קְצָרִים כְּלוּל הַרְבֵּה מַעֲלוֹתָיו וְצִדְקוֹתָיו זֶהוּ בַּכְּלָל. אַךְ בִּפְרָטוּת הָיָה אַדְמוֹ"ר מַאֲרִיךְ בְּסִפּוּרֵי מַעֲשֵׂי הָאִישׁ הַזֶּה. מִמַּעֲשָׂיו וְצִדְקוֹתָיו וַחֲסִידוּתוֹ עַד לְהַפְלִיא. כִּי מַעֲשֵׂי צִדְקוֹתָיו הָיָה נִפְלָאִים מַבְהִיל כָּל שׁוֹמְעָיו:

מְקוֹמוֹ וְדִירָתוֹ הָיָה בְּעִירֵנוּ סַאלַאנְט. פַּעַם אַחַת מָצְאוּ אוֹתוֹ בַּלַּיְלָה שֶׁעוֹשֶׂה בְּיָדָיו מִרְצֶפֶת אֲבָנִים בִּרְחוֹב אֶחָד מְלֻכְלָךְ בְּטִיט וָרֶפֶשׁ לִכְבוֹד אִמּוֹ שֶׁהָיְתָה מְהַלֶּכֶת וְעוֹבֶרֶת שָׁם תָּמִיד לְבֵית הַמִּדְרָשׁ. כֵּן פַּעַם אַחַת מָצְאוּ אוֹתוֹ עוֹמֵד אֵצֶל הַדֶּלֶת קָטָן שֶׁבֶּחָצֵר שֶׁלּוֹ. וּבְיָדוֹ פַּטִּישׁ וּמַסְמְרִים וּמַכֶּה בַּפַּטִּישׁ בַּמַּסְמֵרִים בִּזְרִיזוּת. וְנוֹדַע אַחַר כָּךְ טַעַם הָעֵסֶק. מִפְּנֵי שֶׁנִּתְקַלְקֵל הַמַּנְעוּל וְהָיָה נִסְגָּר מֵאֵלָיו. עַד שֶׁהָעָנִיִּים הַמַּחֲזִירִים עַל הַפְּתָחִים. לֹא יוּכְלוּ לִפְתֹּחַ הַדֶּלֶת. וְהוּא נֶגֶד הַגְּמָרָא בְּבָבָא בַּתְרָא דַּף ז' לְמֵימְרָא דְּבֵית שַׁעַר מַעֲלִיוּתָא הִיא וְכוּ'. הָא דְּאִית לֵיהּ פּוֹתְחַת כּוּ':

כֵּן סִפְּרוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה מִלֵּי דַּחֲסִידוּתָא כַּיּוֹצֵא בְּאֵלּוּ עַד לְהַפְלִיא. וּכְמוֹ גֹּדֶל גְּבוּרוֹת צִדְקוֹתָיו וּפְרִישׁוּתוֹ וְהָאַהֲבָה וְהַיִּרְאָה שֶׁהָיְתָה בּוֹעֵר בְּקִרְבּוֹ בְּפְנִימִיּוּת. כֵּן הָיָה גֹּדֶל עָמְלוֹ לְהָיוֹת הַצְנֵעַ לֶכֶת לְבַל יַכִּירוּ בּוֹ מְאוּמָה בְּחִיצוֹנִיּוּת. עַד כִּי אַנְשֵׁי הָעוֹלָם שֶׁלֹּא הָיוּ מַכִּירִין אוֹתוֹ. לְמַרְאֶה עֵינֵיהֶם שָׁפְטוּ אוֹתוֹ לְאִישׁ פָּשׁוּט:

כִּי לֹא הָיָה נֶהֱנֶה מִן הַתּוֹרָה. לְקַבֵּל מִן הָעוֹלָם כַּנַּהוּג. רַק נִתְפָּרְנֵס מִיגִיעַ כַּפָּיו. וְחַי בְּדַחֲקוּת. וְלֹא הָיָה לוֹ פַּרְנָסָה קְבוּעָה. רַק פַּעַם הֶחֱזִיק תַּלְמִיד. וּפַעַם הִתְעַסֵּק בְּאֵיזֶה מִסְחָר. לְעִיר מֶעמֶל בִּפְרַיְיסִין הַסְּמוּכָה. וּבְאֶמְצַע הָיָה נוֹסֵעַ לִלְמֹד בִּפְרִישׁוּת עַל מֶשֶׁךְ שָׁנָה. פַּעַם אֶחָד נָסַע לִלְמֹד בִּפְרִישׁוּת בָּעִיר מִיר. וְלָמַד שָׁם תּוֹרָה שָׁנָה תְּמִימָה. וְלָמַד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק בְּהוֹצָאָה שְׁנֵי זְהוּבִים לְכָל שָׁבוּעַ:

כֵּן סִפְּרוּ מִגֹּדֶל עָנְוָתָנוּתוֹ עַד שֶׁהָיָה מַפְלִיא וּמַבְהִיל כָּל שׁוֹמְעָיו. כַּאֲשֶׁר נָסַע בַּחֲזָרָה מֵעִיר מִיר לְשׁוּב לְבֵיתוֹ וּלְעִירוֹ סַאלַאנְט, נִזְדַּמֵּן לוֹ לִנְסֹעַ יַחַד בָּעֲגָלָה עִם אֲנָשִׁים סוֹחֲרִים שֶׁנָּסְעוּ לְעִיר מֶעמֶל לְרַגְלֵי מִסְחָרָם, אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּ וְלֹא הִכִּירוּ אוֹתוֹ, וּלְמַרְאֵה עֵינֵיהֶם הֶחֱזִיקוּ אוֹתוֹ לְאִישׁ פָּשׁוּט עָנִי הֶדְיוֹט. הָאֲנָשִׁים הַסּוֹחֲרִים לֹא הָיוּ מֵאַנְשֵׁי הַיִּרְאָה, וְכָל הַדֶּרֶךְ לְעֻגוּ עָלָיו וְהִרְבּוּ עָלָיו דִּבְרֵי שְׂחוֹק וְלָצוֹן, וַיְהִי בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן, הֶחְסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל כְּטוֹב לִבָּם הִתְלַחֲשׁוּ יַחַד, הִנֵּה הֶעָנִי הַפָּחוּת הַזֶּה יָשֵׁן, נַגִּיעַ נַר דָּלוּק אֶל זְקָנוֹ לִשְׂרֹף מְעַט שְׂעַר זְקָנוֹ וְכֵן עָשׂוּ, וְכַאֲשֶׁר הִרְגִּישׁ הֶחָסִיד הַזֶּה בְּתוֹךְ שְׁנָתוֹ, פִּתְאוֹם שָׁמְעוּ קוֹל דִּבּוּר יוֹצֵא מִפִּיו לֵאמֹר "עוֹד מְעַט" כִּי נִתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ הַשִּׂמְחָה מִן הַבִּזָּיוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה שֶׁמְּקַבֵּל מֵהֶם, כִּמְעַט קַט חָרְדוּ וְנִבְהֲלוּ, אָכֵן בְּכָל זֹאת לֹא שָׂמוּ אֶל לֵבָם וְכָל הַדֶּרֶךְ שָׂחֲקוּ וְלָעֲגוּ מִמֶּנּוּ בְּאֵין מַעֲצוֹר לִרוּחָם. הָאֲנָשִׁים הַסּוֹחֲרִים בָּאוּ לְעִיר מֶעמֶל וְנִתְיַשְּׁבוּ שָׁם לְרַגְלֵי מִסְחָרָם:

וְהֶחְסִיד מהרי"ז הַנִּזְכָּר לְעֵיל שָׁב לְעִירוֹ, וְהִתְחִיל אָז לַעֲסֹק בְּאֵיזֶה מִסְחוּר, וּבְהֶמְשֵׁךְ הַיָּמִים נִקְרָה גַּם כֵּן לְעִיר מֶעמֶל, פַּעַם אֶחָד פָּגְעוּ הָאֲנָשִׁים הַסּוֹחֲרִים בַּשּׁוּק אֶת הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל, וְהִנֵּה הוּא מְדַבֵּר וּמַמְתִּיק סוֹד עִם אִישׁ אֶחָד גָּדוֹל וְנִכְבָּד מְאֹד, וַיִּתְמְהוּ

הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. וְכַאֲשֶׁר חָקְרוּ אַחֲרָיו נוֹדַע לָהֶם כִּי זֶהוּ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מהרי"ז קְדוֹשׁ ד' מְכֻבָּד, וּבָאוּ וְנִשְׁתַּטְּחוּ לְפָנָיו וּבִקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ שֶׁיִּמְחֹל לָהֶם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ לוֹ בְּדֶרֶךְ נְסִיעָתוֹ עִמָּהֶם, וְנָעֲתַר לָהֶם וּמָחַל לָהֶם אַךְ בִּתְנַאי שֶׁיְּקַבְּלוּ עַל עַצְמָם, שֶׁלֹּא לִלְעֹג וּלְהִתְלוֹצֵץ מִשּׁוּם אָדָם כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם, וְכֵן הָיָה נוֹהֵג תָּמִיד לְבָרֵךְ מִן הַכָּבוֹד עַד קְצֵה הָאַחֲרוֹן וְיֵשׁ עוֹד סִפּוּרִים מִמִּדַּת הָעֲנָוָה שֶׁלּוֹ תִּקְצַר הַגִּלָּיוֹן מֵהָכִיל:

כֵּן עָמַל וְיָגַע בְּמִדַּת הַבִּטָּחוֹן, וְסִפְּרוּ מִמֶּנּוּ מַעֲשִׂים נוֹרָאִים וְנִפְלָאִים מִמִּדַּת בִּטָּחוֹן שֶׁהָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ וְהִשִּׂיג דְּבָרִים אַף לְמַעְלָה מִן הַטֶּבַע שֶׁהָיָה מַבְהִיל כָּל שׁוֹמְעָיו, כְּאֵלֶּה וְכָאֵלֶּה סִפְּרוּ מִמֶּנּוּ גְּדוֹלוֹת וְנִפְלָאוֹת תֹּקֶף זְהִירוּתוֹ וְעֹצֶם חֲסִידוּתוֹ, וְכֵן אָדְמוֹ"ר זצוק"ל הָיָה מְסַפֵּר מִמֶּנּוּ גַּם פְּרָטֵי מַעֲשָׂיו. אֵיךְ הָיָה בְּדִקְדּוּק עָצוּם וּבְהַשְׁקָפָה גְּדוֹלָה וְדִבְרֵי חֲסִידוּת אֲשֶׁר אֵין עוֹלֶה עַל לֵב בְּנֵי אָדָם, דֶּרֶךְ מָשָׁל פַּעַם אֶחָד הָיָה מְדַבֵּר עִם אֲנָשִׁים בִּימֵי חֲנֻכָּה, וּבְתוֹךְ הַדְּבָרִים הִזְכִּירוּ בְּסִפּוּרָם דָּבָר אֶחָד שֶׁל צַעַר, וְאָמַר לָהֶם הַס! כִּי אֵין לְהַזְכִּיר דָּבָר שֶׁל צַעַר בִּימֵים אֵלּוּ, כֵּיוָן שֶׁחֲכָמֵינוּ ז"ל אָסְרוּ יְמֵי חֲנֻכָּה בְּהֶסְפֵּד. וְכֵן בְּכָל דָּבָר וְדָבָר וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים שֶׁזֶּהוּ עִקַּר הַחֲסִידוּת שֶׁתֵּאָרוּהוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל עוֹשֶׂה נַחַת רוּחַ לְיוֹצְרוֹ לְהָבִין דָּבָר מִדָּבָר לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנוֹ:

פַּעַם אֶחָד הָלַךְ לוֹ בְּמָקוֹם גְּנוּת וְשָׁדוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וּבְעָבְרוֹ לִפְנֵי הַשָּׂדוֹת וְהַגְּנוֹת הִתְבּוֹנְנוּ בּוֹ שֶׁהִנִּיחַ אֶצְבָּעוֹ עַל חָטְמוֹ וְדָחַק אוֹתוֹ הַרְבֵּה. וְתָמְהוּ עַל זֶה. אַחַר כָּךְ נוֹדַע לָהֶם טַעַם הַדָּבָר. מִפְּנֵי שֶׁדַּרְכּוֹ הָיָה בְּכָל לְמוּד לְחַפֵּשׂ יְדִיעַת הַמַּעֲשֶׂה וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בִּתְבוּנָה שָׁם בַּהַקְדָּמָה. וְהִנֵּה חֲכָמֵינוּ ז"ל אָמְרוּ בְּרֵישׁ בָּבָא בַּתְרָא אָסוּר לְאָדָם לַעֲמֹד בְּשָׂדֵה חֲבֵרוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בְּקָמוֹתֶיהָ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י אָסוּר כוֹ' שֶׁלֹּא יַזִּיקֶנּוּ בְּעֵין רָעָה עַיִן שָׁם. וְיַעַן כִּי לִפְעָמִים אִי אֶפְשָׁר לְהִזָּהֵר מִבְּלִי לְהִסְתַּכֵּל כְּרֶגַע. וְהִנֵּה בִּבְרָכוֹת דַּף נ"ה אָמְרוּ שָׁם הַאי מַאן דְּצַיִל לְמָתָא כוֹ' וְאִי דְּחִיל מֵעֵינָא בִּישָׁא דִּילֵיהּ. לֵיחֲזֵי אַטַרְפָּא דִּנְחִירָא דִּשְׂמָאלֵיהּ עַיִן שָׁם. לְכָךְ עָשָׂה עַל כָּל פָּנִים תַּקָּנָה זוֹ:

גַּם מִזֶּה לֹא הִנִּיחַ יָדוֹ לְקַיֵּם עֲשֵׂה לְךָ רַב וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. כַּיָּדוּעַ הָיָה תַּלְמִיד מֻבְהָק שֶׁל הַגָּאוֹן הַגָּדוֹל הֶחָסִיד רֹאשׁ כָּל בְּנֵי הַגּוֹלָה מוהר"ח זצוק"ל מִוּאלָאזִין וְהָיָה נוֹסֵעַ אֵלָיו תָּמִיד וְקִבֵּל מִמֶּנּוּ דַּרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. וְאַחֲרֵי שֶׁנִּסְתַּלֵּק הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מוהר"ח זצוק"ל לְגַנְזֵי מְרוֹמִים וְנִשְׁמַע אָז מִגֹּדֶל חֲסִידוּתוֹ שֶׁל הַגָּאוֹן הַגָּדוֹל רֹאשׁ כָּל בְּנֵי הַגּוֹלָה מוהר"ע אייגר זצוק"ל. כִּתֵּת הֶחָסִיד מהרי"ז אֶת רַגְלָיו לְעִיר פּוֹזְנָא. לְהִתְבּוֹנֵן עַל דַּרְכֵי צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ שֶׁל הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל וְיָשַׁב שָׁם זְמַן מָה:

הִנֵּה הֶאֱרַכְתִּי בְּסִפּוּר הֶחָסִיד מִפְּנֵי שְׁנֵי דְּבָרִים. הָאֶחָד אֲשֶׁר כָּתַב בִּתְבוּנָה שָׁם. לְמַעַן יִשְׁמְעוּ הָעוֹלָם מַעֲשֵׂי הָאִישׁ הַזֶּה אֲשֶׁר הָיָה בְּדוֹרֵנוּ וְיֵלְכוּ בְּאָרְחוֹתָיו. וְהַשֵּׁנִי לְמַעַן יֵדְעוּ

הָעוֹלָם אֶת מַעֲלַת לִמּוּד הַמּוּסָרִי. וְכָל תֹּקֶף גְּבוּרָתָהּ מַה הִיא עוֹשָׂה. כִּי הִנֵּה דָּבָר בָּרוּר הוּא. שֶׁכָּל תֹּקֶף צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ שֶׁל הָאִישׁ הָרָם הַזֶּה. הָיָה רַק לִמּוּד הַמּוּסָרִי שֶׁהָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ וְעָמֵל בַּחָכְמָה מִלִּמּוּד הַזֶּה. לַחֲזֹר כַּמָּה וְכַמָּה פְּעָמִים. אֵיזֶה פָּסוּק אוֹ אֵיזֶה מַאֲמָר שֶׁל אַגָּדַת חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּהִתְבּוֹנְנוּת רַב כַּאֲשֶׁר סִפֵּר אַדְמוֹ"ר זצוק"ל מִמֶּנּוּ:

אָנֹכִי הַכּוֹתֵב זוֹכֵר אֲנִי בִּימֵי בַּחֲרוּתִי בָּעִיר סַאלַאנְט. אַחֲרֵי נְסִיעַת הֶחָסִיד מוהרי"ז הַנִּזְכָּר לְעֵיל לְעִיר הַקֹּדֶשׁ. וְרָאִיתִי בְּעֵינַי כַּמָּה נְיָרוֹת מִכְתַּב יָדוֹ הַטָּהוֹר. אֲשֶׁר שָׁם יְסַפֵּר הַשְׁאֵלוֹת שֶׁשָּׁאַל מֵרַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד מוהר"ח זצוק"ל מְוִואלָאזִין. גַּם סִפּוּרֵי מַעֲשִׂים נִפְלָאִים מִן רַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְרָאִיתִי שָׁם אֲשֶׁר שָׁאַל מֵרַבּוֹ הַגָּאוֹן הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל בְּעֵת פְּרִידָתוֹ מְוִואלָאזִין. אֵיזֶה סְפָרֵי מוּסָר טוֹב לַעֲסֹק. וְהֵשִׁיב לוֹ בָּזֶה הַלָּשׁוֹן "כָּל סִפְרֵי מוּסָר טוֹב לִלְמֹד. אַךְ סֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים הוּא יִהְיֶה מְנַהֶלְךָ":

עַתָּה נַחֲזֹר לִכְבוֹד קְדֻשַּׁת אַדְמוֹ"ר זצוק"ל. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי חֻלְדּוֹ בְּתֹקֶף גְּדֻלָּתוֹ וּגְאוֹנוּתוֹ. הִתְחִיל לִצֹּק מַיִם עַל יְדֵי רַבּוֹ הֶחָסִיד ר"ז זצוק"ל. וְרַק מִמֶּנּוּ קִבֵּל אֶת הַחָכְמָה וְהַלִּמּוּד הַגָּדוֹל הַלָּזֶה הוּא לִמּוּד הַמּוּסָרִי. לִלְמֹד וְלַחֲזֹר הַרְבֵּה מַאֲמָרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְסִפְרֵי מוּסָר בְּהִתְבּוֹנְנוּת רַב. וְהָיָה מְשַׁמֵּשׁ אוֹתוֹ וְקִבֵּל אוֹתוֹ עָלָיו לְרַב מֻבְהָק. וְהָיָה אוֹמֵר כִּי הֵקִים אוֹתוֹ עַל רַגְלָיו בַּעֲבוֹדַת ה' וְדֶרֶךְ הַקֹּדֶשׁ. וְכַאֲשֶׁר נָסַע רַבּוֹ הֶחָסִיד לְעִיר הַקֹּדֶשׁ. נָסַע אַדְמוֹ"ר לְלַוּתוֹ ג' פַּרְסָאוֹת כְּדִין לְוָיָה לְרַבּוֹ מֻבְהָק:

וְהִנֵּה אַדְמוֹ"ר זצוק"ל סִפֵּר לָנוּ כִּי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע אֶת הַקּוֹל יוֹצֵא מֵרַבּוֹ צִוּוּי לִמּוּד הַמּוּסָרִי. הִנֵּה כְּאִשׁ בּוֹעֵר יָרְדָה תּוֹךְ חַדְרֵי לִבּוֹ. וְהֵחֵל לַעֲסֹק גַּם בַּלִּמּוּד הַזֶּה. וְעָלֵינוּ לְהִתְבּוֹנֵן מַה פְּרִי עָשְׂה לִמּוּד הַמּוּסָרִי בְּאִישׁ הֶחָסִיד אַדְמוֹ"ר זַ"ל. אֲשֶׁר הָיָה לְאוֹר עוֹלָם שְׁמוֹ יָצָא בַּמְּדִינוֹת. כֻּלָּנוּ בְּעֵינֵינוּ רָאִינוּ אֶת תֹּקֶף גְּבוּרַת צִדְקָתוֹ וַחֲסִידוּתוֹ. טֹהַר לִבּוֹ וּקְדֻשָּׁתוֹ. הֵן בְּמַעֲשָׂיו הַנּוֹרָאִים אֲשֶׁר לֹא הִסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִן עֲבוֹדַת ה' אַף בְּעֵת דִּבּוּרוֹ עִם הַבְּרִיּוֹת. הֵן בְּמִדּוֹתָיו הַטּוֹבוֹת כְּמֵעַט לְמַעְלָה מִן הַטֶּבַע. כְּמוֹ שִׂנְאַת הַבֶּצַע וְהַכָּבוֹד וְכֵן בְּמִדַּת הַחֶסֶד וְהַטָּבַת הַבְּרִיּוֹת. וְכֵן בְּכָל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת עֲנָוָה סַבְלָנוּת וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם. וְכָל צִדְקוֹתָיו וּמַעֲשָׂיו תְּקִפוּ בְּמַעֲשִׂים וּבְמִדּוֹת הַסִּבָּה לָזֶה הָיָה רַק לִמּוּד הַמּוּסָרִי הַלָּזֶה. וּמִזֶּה יִתְבּוֹנְנוּ הַדּוֹר בִּינָה לְהִדָּבֵק בַּחָכְמָה הַזּוֹ שֶׁל לִמּוּד הַמּוּסָר עַד כָּאן לְשׁוֹן הָרַב מהו' נַפְתָּלִי אַמְשְׁטֶרְדָּם נ"י:

וְהִנֵּה עַל דְּבַר מַה שֶּׁכָּתַב הָרַב מוהר"נ הַנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי הֶחָסִיד רַבּוֹ שֶׁל אַדְמוֹ"ר לֹא הָיָה נִכָּר עָלָיו בְּחִיצוֹנִיּוּתוֹ כִּי הוּא מֵאַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה. הִנֵּה בִּילְדוֹתִי שָׁמַעְתִּי מִפִּי הָרַב הַמַּפָּרְסָם בָּעוֹלָם מוה' גֵּרְשׁוֹן אַמְשְׁטֶרְדָּם זצ"ל מְוִילְנָא. כִּי הוּא לֹא הִכִּיר אֶת הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל. אַךְ פַּעַם אַחַת נִקְרָה הֶחָסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל לָעִיר וִילְנָא. וְהֵבִיא מִכְתָּב מֵאֶחָד מִסַּאלַאנְט לְהָרַב מוהר"ג הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְעָמַד אֵצֶל הַפֶּתַח וְהוֹשִׁיט לוֹ הַמִּכְתָּב. הָרַב מוהר"ג הַנִּזְכָּר לְעֵיל

חָשַׁב אוֹתוֹ לְאִישׁ פָּשׁוּט. כְּמוֹ אֶחָד מֵהָעֲגָלוֹנִים וְכַדּוֹמֶה. וְרָצָה לְהֵהָנוֹתוֹ בְּעַד טִרְחָתוֹ. קָרָא אוֹתוֹ הַחַדְרָה. וְהוֹשִׁיט לוֹ כּוֹס שֶׁל יַיִן שָׂרָף וּבִקֵּשׁ אוֹתוֹ לִשְׁתּוֹת. מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי הֶחְסִיד לֹא סָרַב בַּדָּבָר. כִּי כָּל מַה שֶּׁאוֹמֵר לְךָ בַּעַל הַבַּיִת עֲשֵׂה וְשָׂתָה מְעַט יַיִן שָׂרָף. אַחַר כָּךְ אָמַר לוֹ הָרַב מוהר"ג הֲלֹא אַתֶּם הִנְכֶם מֵעִיר סַאלַאנְט. מַה שְׁלוֹם הֶחְסִיד ר' זוּנְדִיל. וְעָנָה אוֹתוֹ מַה שֶּׁעָנָה. אַחַר כָּךְ הִתְחִיל הָרַב מוהר"ג הַנִּזְכָּר לְעֵיל לְהַרְחִיב עִמּוֹ הַדִּבּוּר אוֹדוֹת הֶחְסִיד הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִתְחִיל לְגַמְגֵּם בְּתְשׁוּבָתוֹ לְמַעַט אֶת מַעֲלָתוֹ. מִתּוֹךְ הַדְּבָרִים עָלָה בִּלְבָבוֹ. אוּלַי זֶהוּ הֶחְסִיד. כַּאֲשֶׁר לְמִשְׁמַע אָזֶן שָׁמַע. כִּי אֵין נָכָר עָלָיו כְּלָל. אָמַר לוֹ הָרַב מוהר"ג. תַּגִּידוּ לִי הָאֱמֶת מַה שְׁמְכֶם. אָמַר לוֹ שְׁמִי זוּנְדָא. אָמַר לוֹ הָרַב מוהר"ג. ה' רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה. אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה נָכָר עֲלֵיכֶם כְּלָל:

כוכבי אור

פרק א

מַאֲמָרִים שׁוֹנִים בְּיִרְאַת ה' וְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה

הֵן יִרְאַת ה' הִיא חָכְמָה (אִיּוֹב כ"ח)

בְּרָכוֹת דַּף כ"ח. תָּנוּ רַבָּנָן כְּשֶׁחָלָה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי נִכְנְסוּ תַּלְמִידָיו לְבַקְּרוֹ. כֵּיוָן שֶׁרָאָה אוֹתָם הִתְחִיל לִבְכּוֹת אָמְרוּ לוֹ תַּלְמִידָיו נֵר יִשְׂרָאֵל כּוֹ' מִפְּנֵי מָה אַתָּה בּוֹכֶה. אָמַר לָהֶם אִלּוּ לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם הָיוּ מוֹלִיכִין אוֹתִי כּוֹ' שֶׁאִם כּוֹעֵס עָלַי כּוֹ' אַף עַל פִּי כֵּן הָיִיתִי בּוֹכֶה. וְעַכְשָׁו שֶׁמּוֹלִיכִים אוֹתִי לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁאִם כּוֹעֵס עָלַי כּוֹ'. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְפָנַי שְׁנֵי דְּרָכִים. אַחַת שֶׁל גַּן עֵדֶן וְאַחַת שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְאֵינִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזוֹ מוֹלִיכִים אוֹתִי וְלֹא אֶבְכֶּה עַיִן שָׁם. וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמַר וְלֹא עוֹד כּוֹ' הוּא מְשֻׁלָּל הֲבָנָה. כִּי מַה לּוֹ לְהַזְכִּיר מִדֶּרֶךְ גַּן עֵדֶן:

הֵן מְנוּיָה וּגְמוּרָה בְּסוֹד כָּל יִשְׁרֵי לֵב. לְמִשְׁפָּט אֱמֶת וְקַיָּם. כִּי פֹּעַל אָדָם יְשַׁלֵּם לוֹ. לְהַעֲנִישׁ קָשֶׁה לְעוֹשֵׂי עָוֶל. וְלָתֵת גְּמוּל לְפוֹעֲלֵי טוֹב. גַּם כָּל הַמֻּמְשָׁלוֹת יֵשׁ לָהֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים סְדְרֵי עֲנָשִׁים. נֶגֶד כָּל פּוֹרֵעַ חֹק וּמוּסָר. וְכֵן חֻלְקֵי גְּמוּל בְּעַד כָּל מִפְעָל טוֹב וְיָשָׁר. אָמְנָם הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי שָׂכָר וְעֹנֶשׁ בְּמַעֲשֶׂה אַחַת. הֵינוּ כִּי יְקַבֵּל שָׂכָר בַּעֲשׂוֹתוֹ הַדָּבָר. וְכֵן עֹנֶשׁ אִם יִמָּנַע מִלַּעֲשׂוֹת. כִּמְעַט הוּא דָּבָר נִמְנָע כִּי עִנְיַן שָׂכָר יִתְיַחֵס רַק בְּעַד עֲשׂוֹתוֹ אֵיזֶה מִפְעָל שֶׁאֵין חוֹבָה עָלָיו. וּמִשְׁפַּט עֹנֶשׁ הוּא בְּעַד אֲשֶׁר יִמָּנַע לְמַלְאוֹת חוֹבָתוֹ. כִּי עַל כָּרְחָךְ אֵין תִּקְוַת גְּמוּל לְמִי אֲשֶׁר יְמַלֵּא תְּעוּדַת חוֹבָתוֹ. אוֹ יִמָּנַע מִלַּעֲשׂוֹת עָוֶל. וְאֵין עֹנֶשׁ לְמִי אֲשֶׁר יִמָּנַע מִלַּעֲשׂוֹת מִפְעָל טוֹב:

אָכֵן לֹא כֵן מִשְׁפְּטֵי ה' הַיְשָׁרִים עִם בְּרִיּוֹתָיו. אֲשֶׁר כָּל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט עֹנֶשׁ אוֹ שָׂכָר. כִּי אֱלֹקִים שׁוֹפֵט הוּא לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו. לְעוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ נָכוֹנוּ לָהֶם שְׂפָטִים רַבִּים רָעִים וְנוֹרָאִים. וּלְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְעֻתָּד לָהֶם שָׂכָר גָּדוֹל מְאֹד:

וְלָזֹאת הִנֵּה יֵשׁ הֶבְדֵּל. בֵּין מִי שֶׁצָּרִיךְ לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל מַעֲשָׂיו לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם. אִם עָבַד אֶת עֲבוֹדָתוֹ בֶּאֱמוּנָה. וּבֵין מַה שֶּׁעָתִיד כָּל אָדָם לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל מַעֲשָׂיו. לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כִּי הַמִּשְׁפָּט לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם. הִנֵּה הַזְּכוּת אוֹ הַחוֹבָה תִּגְבַּל רַק עִם דַּרְכֵי הָעֹנֶשׁ. כִּי אִם יִזְכֶּה בְּמִשְׁפָּטוֹ יִהְיֶה נָקִי מֵעֹנֶשׁ. וְאִם יִתְחַיֵּב בַּדִּין עָנֹשׁ יֵעָנֵשׁ. אוּלָם לֹא אִבֵּד שׁוּם שָׂכָר. כִּי גַּם אִם יִצְדַּק בְּהִשָּׁפְטוֹ. אֵין לוֹ תִּקְוַת קַבָּלַת שָׂכָר. זוּלַת שְׁלִילַת הָעֹנֶשׁ. אוּלָם לֹא כֵן מִשְׁפַּט הָאָדָם הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן עַל מַעֲשָׂיו. אֲשֶׁר עָתִיד לִיתֵּן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כִּי הֶבְדֵּל בֵּין הַזְּכוּת וְהַחוֹבָה. הוּא בֵּין עֹנֶשׁ אֵים וְנוֹרָא. לְבֵין שָׂכָר גָּדוֹל מְאֹד. כִּי אִם יִזְכֶּה בַּדִּין. יִתְעַנֵּג בְּנֹעַם ה' עִם נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים בְּגַן עֵדֶן. וְאִם יִתְחַיֵּב בַּדִּין יוֹלִיכוּהוּ עִם פּוֹעֲלֵי עָוֶן לְגֵיהִנֹּם. נִמְצָא כִּי מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ הַמַּר. הֲלֹא אִבֵּד גַּם הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל. אֲשֶׁר הָיָה מוּכָן לְפָנָיו אִם הָיָה זוֹכֶה בַּדִּין:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְפָנַי שְׁנֵי דְּרָכִים אַחַת שֶׁל גַּן עֵדֶן וְאַחַת שֶׁל גֵּיהִנֹּם וְאֵינִי יוֹדֵעַ כוּ'. הַיְנוּ כִּי מִי שֶׁמּוֹלִיכִים אוֹתוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם. לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן עַל מַעֲשָׂיו. יֵשׁ לְפָנָיו רַק דֶּרֶךְ אֶחָד. אוֹ עֹנֶשׁ אוֹ שְׁלִילַת הָעֹנֶשׁ. אֲבָל לֹא שׁוּם תִּקְוַת קַבָּלַת שָׂכָר. אוּלָם כְּשֶׁמּוֹלִיכִים אוֹתוֹ לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. הֲלֹא יֵשׁ לְפָנָיו שְׁנֵי דְּרָכִים. אַחַת שֶׁל גַּן עֵדֶן וְאַחַת שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְאִם יִתְחַיֵּב בַּדִּין וְיוֹלִיכוּהוּ לְגֵיהִנֹּם. הֲלֹא לֹא יִתְעַנֵּג אָז בְּנֹעַם ה' בְּגַן עֵדֶן. נִמְצָא כִּי עָנְשׁוֹ הוּא בְּכִפְלַיִם:

וּמַה שֶּׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. וְאֵינִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזֶה דֶּרֶךְ מוֹלִיכִים אוֹתִי. הִנֵּה יְעוֹרֵר בָּזֶה עוֹד מוּסָר נִפְלָא. כִּי הִנֵּה לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא. מַדּוּעַ חָרַד רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת. כִּי הֲלֹא אַף אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ אֵיזֶה חֵטְא וְעָוֹן. הִנֵּה שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לֹא נִנְעָלוּ. וְלֹא יִבָּצֵר מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וְנִסְלַח לוֹ. אוּלָם הִנֵּה יָדוּעַ כִּי כָּל הַקְּדוֹשִׁים חָכְמֵינוּ זַ"ל. קָיְמוּ כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְלֹא בָּא לְיָדָם שׁוּם חֵטְא וְעָוֹן מֵעוֹלָם. וְכַמָּה הִפְלִיגוּ חָכְמֵינוּ זַ"ל בָּבָא בַּתְרָא דַּף קלד. בְּמַעֲלָתוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי שֶׁלֹּא הִנִּיחַ מִקְרָא מִשְׁנָה כוּ' עַיֵּן שָׁם. וּבֶאֱמֶת לֹא הִרְגִּישׁ בְּנַפְשׁוֹ שׁוּם חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל:

אוּלָם אֶת אֲשֶׁר סָמַר מִפַּחַד בְּשָׂרוֹ הוּא רַק מִפְּנֵי עֹמֶק הַדִּין. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל בְּפִסְחִים דַּף נ"ד שִׁבְעָה דְּבָרִים מְכַסִּים מִבְּנֵי אָדָם וְאֵלּוּ הֵן עֹמֶק הַדִּין כוּ'. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י בְּלִשְׁנָא אַחֲרִינָא עֹמֶק הַדִּין הָעֲתִיד. וְהַיְנוּ כִּי תִּקְצַר שַׂכֶל וּבִינַת הָאָדָם לְהַקִּיף אֶת אֱמִתַּת בֵּרוּר הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן לוֹ מִכָּל מַעֲשָׂיו. כִּי עֹמֶק בֵּרוּר הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן רַק לֵאלֹקִים הוּא. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חָכְמֵינוּ זַ"ל

בְּאָבוֹת הוּא הַמֵּבִין כוּ'. זֶהוּ מַה שֶּׁחָרַד רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אֶת כָּל הַחֲרָדָה וְהוּא מִפַּחַד עֹמֶק הַדִּין. כִּי אַף אִם הוּא צַדִּיק בְּעֵינָיו. וְאֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּנַפְשׁוֹ שׁוּם חֵטְא וְעָוֹן. אוּלָם מִי בָּא בְּסוֹד ה' וְחֵקֶר אֱלֹקִי יִמְצָא. אֶת הַחֶשְׁבּוֹנוֹת הָרַבִּים אֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ מֵהָאָדָם:

זֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי וְלֹא עוֹד כוּ' וְאֵינִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזוֹ מוֹלִיכִים אוֹתִי. הַיְנוּ כִּי אִם הָאָדָם בְּעַצְמוֹ הָיָה יוֹדֵעַ וּמֵבִין לַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ וְדִינוֹ. אָנָה יִהְיֶה פָּנָיו מוּעָדוֹת. וְאָנָה יוֹלִיכוּהוּ. אִם בַּמְסִלָּה הָעוֹלָה לְגַן עֵדֶן מִקֶּדֶם. אוֹ הַדֶּרֶךְ הַמּוֹבִיל דּוֹמֶה לְעֶמְקֵי שְׁאוֹל. לֹא הָיָה דּוֹאֵג כָּל כָּךְ. כִּי אִם זַךְ וְיָשָׁר פְּעָלוֹ יִשְׂמַח בְּחֶלְקוֹ. וְאִם יוֹדֵעַ כִּי הֶעָוֶה מָה אֶת דַּרְכּוֹ. יָשׁוּב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ. וְיִשְׁעַן בְּרַחֲמָיו כִּי יַרְבֶּה לִסְלֹחַ. אוּלָם כַּאֲשֶׁר לֹא לְאָדָם דַּרְכּוֹ לַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ וְדִינוֹ. וְעַל כֵּן אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּאֵיזוֹ מוֹלִיכִים אוֹתוֹ. כִּי בֶּאֱמֶת יִתָּכֵן שֶׁיּוֹלִיכוּהוּ לְגַן עֵדֶן. אַחֲרֵי כִּי אֵינוֹ יוֹדֵעַ בְּנַפְשׁוֹ מִשּׁוּם חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל. אַךְ הִנֵּה לְפִי עֹמֶק הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל מַעֲלָה הוּא אֶפְשָׁרִיּוֹת. כִּי לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבַת עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיוֹלִיכוּהוּ בְּדֶרֶךְ גֵּיהִנֹּם אִם כֵּן הֲרֵי יִפָּלֵא מִמֶּנּוּ גַּם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה:

וְהִנֵּה מִסְּפּוּר הַמַּעֲשֶׂה הַזֹּאת. יֵשׁ לִלְמֹד מוּסַר הַשְׂכֵּל בְּעִנְיַן יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְשָׂכָר. כַּמָּה הָיוּ הַקְּדוֹשִׁים הָהֵם יְרֵאִים וַחֲרֵדִים מֵעֹנֶשׁ הָרוּחָנִי שֶׁל גֵּיהִנֹּם. וְכַמָּה הָיוּ חָסִים עַל אַבְדַּן הַשָּׂכָר. כִּי עִם כָּל הַחֲרָדָה שֶׁחָרַד רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. רָחוֹק מִן הַדַּעַת שֶׁהָיָה יָרֵא פֶּן יִהְיֶה נִדּוֹן חַס וְשָׁלוֹם בְּגֵיהִנֹּם שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כְּמִשְׁפַּט הָרְשָׁעִים. אֶכֶן נִרְאֶה כִּי הָיָה יָרֵא וְחָרֵד מִלְּהִיוֹת נִדּוֹן שָׁמָּה אַף שָׁעָה קַלָּה. וְכִמְבֹאָר בְּבָבָא מְצִיעָא דַּף פ"ה. רַבִּי זֵירָא כִּי סָלִיק לְאַרְעָא דְּיִשְׂרָאֵל יָתִיב מֵאָה תַּעֲנִיתָא כוּ'. יָתִיב מֵאָה אַחֲרִינִי דְּלֹא נְשָׁלְטוּ בֵּיהּ נוּרָא דְּגֵיהִנֹּם כוּ' עַיֵּן שָׁם. הִנֵּה הַלָּשׁוֹן דְּלֹא נִשְׁלְטוּ כוּ'. נִרְאֶה בַּעֲלִיל שֶׁהוּא רַק שִׁלְּיטָה כָּל שֶׁהִיא כִּי רָצָה שֶׁלֹּא יִשְׁלְטוּ בֵּיהּ נוּרָא דְּגֵיהִנֹּם כְּלָל. וְכֵן רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הָיָה יָרֵא שֶׁלֹּא יִרְאֶה פְּנֵי גֵּיהִנֹּם אַף שָׁעָה קַלָּה. וְעַל זֶה חָרַד חֲרָדָה גְּדוֹלָה וּבָכָה. וְאַף כִּי כָּל זֶה לֹא הָיָה אֶצְלוֹ רַק סָפֵק. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר עַל עַצְמוֹ. וְאֵינִי יוֹדֵעַ בְּאֵיזוֹ מוֹלִיכִים אוֹתִי:

וּכְבָר נִתְבָּאֵר כִּי מַה שֶּׁהִזְכִּיר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. מֵעִנְיַן הַדֶּרֶךְ שֶׁל גַּן עֵדֶן. הַיְנוּ כַּאֲשֶׁר יֵשׁ לְפָנָיו שְׁנֵי דְּרָכִים. אוֹ לְגַן עֵדֶן אוֹ לְגֵיהִנֹּם. וְאִם יוֹלִיכוּהוּ בְּדֶרֶךְ גֵּיהִנֹּם. הִנֵּה מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ הֲלֹא אָבַד גַּם הַשָּׂכָר. כִּי לֹא יִתְעַנֵּג אָז בְּנֹעַם ה' בְּגַן עֵדֶן כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. נִמְצָא כִּי הָיָה חָרֵד גַּם עַל אַבְדַּן הַשָּׂכָר שֶׁל שָׁעָה קַלָּה. אֲשֶׁר אִם יִהְיֶה בְּגֵיהִנֹּם. לֹא יִתְעַנֵּג בְּנֹעַם וְעֵדֶן יָקָר שֶׁל גַּן עֵדֶן:

יְסוֹד הַדָּבָר הוּא. כִּי הָעֹנֶשׁ וְשָׂכָר הָרוּחָנִי. שְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים וְנוֹרָאִים מְאֹד. מֵעִנְיַן הָעֹנֶשׁ הָרוּחָנִי כָּתַב הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאָדָם בְּשַׁעַר הַגְּמוּל. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וּכְלָלוֹ שֶׁל דָּבָר מְבֹאָר הוּא מִדִּבְרֵי חֲכָמִים כוּ'. שֶׁגֵּיהִנֹּם הוּא מָקוֹם דִּין הַמִּשְׁפָּט לַעֲנֹשׁ בּוֹ הַחַטָּאִים

בְּנַפְשׁוֹתָם. בְּיִסּוּרִין וְצַעַר שֶׁאֵין לָהֶם דִּמְיוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה. לְפִי שֶׁיִּסּוּרֵי הָעוֹלָם הַזֶּה הוּא בְּגוּף שָׁפָל גַּס בְּרִיָּה וְעַב הַהֶרְגֵּשׁ וְהָעֹנֶשׁ הַצַּעַר הַהוּא בַּנֶּפֶשׁ הַזַּכָּה וְהַדַּקָּה כוּ'. כֵּן הֶרְגֵּשׁ הַנֶּפֶשׁ בְּיִסּוּרֶיהָ גָּדוֹל מְאֹד מִיִּסּוּרֵי הַגּוּף לְרֹב הַרְגָּשָׁתָהּ וְזַכּוּת בְּרִיָּתָהּ כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וְכֵן מֵעִנְיַן הַשָּׂכָר הָרוּחָנִי. שָׁנוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּאָבוֹת פֶּרֶק ד' יָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ בָּעוֹלָם הַבָּא מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְלִזְאת גַּם עֹנֶשׁ שָׁעָה אַחַת הוּא נוֹרָא מְאֹד. וְכֵן אַבְדַן שָׂכָר שָׁעָה אַחַת הוּא הֶפְסֵד גָּדוֹל מְאֹד:

וְהִנֵּה עִם כָּל חֻלְשַׁת הַרְגָּשַׁת הָאָדָם בָּעֹנֶשׁ הָרוּחָנִי. עוֹד יוֹתֵר תִּקְטַן הַרְגָּשָׁתוֹ בַּשָּׂכָר הָרוּחָנִי. כִּי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ צִיּוּר בָּעֹנֶשׁ יוֹתֵר מִבַּשָּׂכָר. יַעַן כִּי הָעֹנֶשׁ הִיא קְרוֹבָה לְחוּשׁ. וְכַאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מַאֲמִינִים בְּקַבָּלַת חֲכָמֵינוּ זַ"ל. כִּי הָעֹנֶשׁ הוּא מוֹקְדֵי אֵשׁ מִתְלַקַּחַת. בָּזֶה יֵשׁ צִיּוּר לְנֶפֶשׁ הָאָדָם. מִיסוֹד הָאֵשׁ הַגַּשְׁמִי. מַהוּ אֵשׁ לוֹהֵט אֲשֶׁר תֹּאכַל מְנֻפֶּשׁ עַד בָּשָׂר לֹא כֵן בַּשָּׂכָר הָרוּחָנִי שֶׁל עוֹלָם הַבָּא. וְהוּא לְהִתְעַנֵּג בְּנֹעַם ה' וְלֵהָנוֹת מִזִּיו שְׁכִינָתוֹ. אֵין לְנֶפֶשׁ הָאָדָם שׁוּם צִיּוּר בָּזֶה. יַעַן כִּי אֵין מֵעֵין דּוּגְמָתָהּ בְּתַעֲנוּגֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְלָזֶה הָיָה הָאָדָם בּוֹחֵר לְנַפְשׁוֹ. לְוַתֵּר הַרְבֵּה מֵחֶלְקוֹ לָעוֹלָם הַבָּא מִשָּׂכָר מִצְוֹתָיו. שֶׁיִּהְיֶה לְנִכְיוֹן עַל עֹנֶשׁ מְעַט עֲוֹנוֹת בָּעוֹלָם הַבָּא. לְהִנָּצֵל מִמּוֹקְדֵי אֵשׁ מִתְלַקַּחַת:

אָכֵן בֶּאֱמֶת שָׂכַר מִצְוָה. הִיא הָעוֹלָה לְמַעְלָה יוֹתֵר עַל עֹנֶשׁ עֲבֵרָה. כִּי מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה. וְכַאֲשֶׁר יִהְיֶה אֵיזֶה מִצְוָה וַעֲבֵרָה שָׁוִים בְּאֵיכוּתָם. כַּאֲשֶׁר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ אֵיךְ לְעָרֵךְ אוֹתָם זֶה כְּנֶגֶד זֶה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה. וְאִם בְּמֹאזְנַיִם יִשָּׁאוּ יַחַד הַשָּׂכָר שֶׁל מִצְוָה וְהָעֹנֶשׁ שֶׁל עֲבֵרָה. הִנֵּה הַשָּׂכָר יִהְיֶה עוֹלֶה בַּמִּשְׁקָל הַרְבֵּה יוֹתֵר מֵהָעֹנֶשׁ:

וּלְמַעַן דַּעַת מָשָׁג וְצִיּוּר מִגֹּדֶל הַשָּׂכָר הָרוּחָנִי בְּעֶרֶךְ הָעֹנֶשׁ. נוּכַל לָתֵת עַל זֶה מוֹפֵת נֶאֱמָן. הִנֵּה יָדוּעַ כִּי אֵין עֶרֶךְ וְדִמְיוֹן. לִשְׁלִילַת עֹנֶג מוּל סְבִילַת צַעַר, וְכָל אָדָם יְוֹתֵר שְׁלִילַת הַרְבֵּה עֹנֶג. נֶגֶד סְבִילַת צַעַר קָטָן. וְעַל כֵּן הָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר יְכַפֵּר עַל סְבִילַת צַעַר. הֵינוּ שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה לִפְנֵי הָאָדָם. לְסָבֹל אֵיזֶה צַעַר וּמַכְאוֹב לְמַעַן לְהִתְעַנֵּג אַחַר כָּךְ בְּתַעֲנוּגוֹת בְּנֵי הָאָדָם. בְּהֶכְרֵחַ יִהְיֶה הָעֹנֶשׁ גָּדוֹל מְאֹד. וְלִזְאת בְּעִנְיְנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. טוֹבָתָהּ וְרָעָתָהּ פְּגָעֶיהָ וּמַכְאוֹבֶיהָ תַּעֲנוּגֶיהָ וּמַחֲמַדֶּיהָ. אֵין בַּמְּצִיאוּת הַטּוֹבָה לְכַפֵּר בְּעַד הָרָעָה. כִּי בְּעַד יִסּוּרִים קָשִׁים וּמָרִים וּמַכְאוֹבִים גְּדוֹלִים. לֹא יִקַּח אִישׁ כָּל כֹּפֶר. וְכָל תַּעֲנוּגֵי וַחֲמוּדוֹת הַתֵּבֵל בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ:

וְהִנֵּה בַּחֲגִיגָה דַּף ט"ו סִפְּרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל מֵאַחַר שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה. כִּי נַח נַפְשֵׁיהּ דְּאַחַר. אָמְרִי לֹא מֵידַן לִידַיְנֵיהּ וְלֹא לְעַלְמָא דְּאָתֵי לֵיתֵי. לֹא מִידַן לִידַיְנֵיהּ מִשּׁוּם דְּעָסַק בְּאוֹרָיְתָא. וְלֹא לְעַלְמָא דְּאָתֵי לֵיתֵי מִשּׁוּם דְּחָטָא. אָמַר רַבִּי מֵאִיר מוּטָב דְּלִידַיְנֵיהּ וְלֵיתֵי לְעַלְמָא דְּאָתֵי מָתַי אָמוּת וְאֵעֶלֶה עָשָׁן מִקְּבְרֵיהּ. כִּי נַח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי מֵאִיר סָלִיק קוֹטְרָא מִקְּבְרֵיהּ דְּאַחֵר.

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן גְּבוּרָתָא לְמֵיקַלָּא רַבֵּיהּ כו'. אִי נָקְטֵיהּ בְּיַד מַאן מָרְמֵי לֵיהּ מִנַּאי. מָתַי אָמוּת וַאֲכַבֶּה עָשָׁן מִקְּבָרֶיהָ. כִּי נַח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן פָּסַק קוֹטְרָא מִקְּבָרֶיהָ דְּאַחֵר:

וְכַאֲשֶׁר נָבֹא לַחֶשְׁבּוֹן נִמְצָא כִּי מִן יוֹם פְּטִירַת רַבִּי מֵאִיר עַד זְמַן פְּטִירַת רַבִּי יוֹחָנָן. הָיָה בְּעֶרֶךְ מֵאָה וְאַרְבָּעִים אוֹ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. כִּי רַבִּי מֵאִיר הָיָה קְשִׁישׁ טוּבָא מֵרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. כִּי רַבִּי מֵאִיר הָיָה מִתַּלְמִידֵי רַבִּי עֲקִיבָא כַּמְבֹאָר בִּיבָמוֹת דַּף ס"ב. וּבְיוֹם שֶׁמֵּת רַבִּי עֲקִיבָא נוֹלַד רַבִּי. וְכַמְבֹאָר בְּקִדּוּשִׁין דַּף ע"ב ב' וְכֵן רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ הֶאֱרִיךְ יָמִים הַרְבֵּה בְּהַפְלָגָה עַד מֵאָה שָׁנִים. נִמְצָא כִּי בִּזְמַן פְּטִירַת רַבִּי בְּוַדַּאי כְּבָר עָבְרוּ הַרְבֵּה עֲשִׂירִיּוֹת שָׁנִים מִזְּמַן פְּטִירַת רַבִּי מֵאִיר. וְהִנֵּה רַבִּי יוֹחָנָן הֶאֱרִיךְ יָמִים אַחַר פְּטִירַת רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ יוֹתֵר מִתִּשְׁעִים שָׁנָה. כִּי לְאַחַר פְּטִירַת רַבִּי יָשַׁב רַבִּי אֶפֶס בָּרֹאשׁ שְׁנֵי שָׁנִים וּמֶחֱצָה וְאַחֲרָיו רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲמָא עֶשֶׂר שָׁנִים וְאַחַר כָּךְ יָשַׁב רַבִּי יוֹחָנָן בָּרֹאשׁ שְׁמוֹנִים שָׁנָה. וְכַמְבֹאָר כָּל זֶה בְּסֵדֶר קַבָּלַת הָרַאֲב"ד וּבְסֵפֶר יוּחֲסִין עַיֵּן שָׁם. וְכָל הַזְּמַן הָרַב מִן יוֹם פְּטִירַת רַבִּי מֵאִיר. כַּד סָלִיק קוּטְרָא מִקְּבָרֶיהָ דְּאַחֵר. עַד עֵת פְּטִירַת רַבִּי יוֹחָנָן. שֶׁהוּא בְּעֶרֶךְ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. לֹא פָּסַק קוּטְרָא מִקְּבָרֶיהָ דְּאַחֵר. וְהָיָה נִדּוֹן בְּאֵשׁ שֶׁל גֵּיהִנֹּם. עַד אֲשֶׁר הִצִּילוֹ רַבִּי יוֹחָנָן בִּזְכוּתוֹ:

נִמְצָא כִּי הָיָה כְּדַאי לִפְנֵי אַחֵר. לִהְיוֹת נִצְרָף בְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת שֶׁל גֵּיהִנֹּם כִּצְרֹף הַכֶּסֶף. מֶשֶׁךְ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה בְּעֶרֶךְ. אַךְ וְרַק כְּדֵי לִזְכּוֹת אַחַר כָּךְ לְהִתְעַנֵּג בְּנֹעַם הַטּוּבָה שֶׁל חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא. וְאִם לֹא הִצִּילוֹ רַבִּי יוֹחָנָן בִּזְכוּתוֹ. מִי יוֹדֵעַ עַד כַּמָּה הָיָה נִדּוֹן עוֹד. וְגַם כָּל זֶה הָיָה אַךְ טוֹבָה וְחֶסֶד מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בִּזְכוּת רַבִּי מֵאִיר. אֲשֶׁר בִּקֵּשׁ רַחֲמִים. כִּי מִיַּדָּן לִיַּדֵּינֵיהּ וּלְעָלְמָא דְּאָתֵי לֵיתֵי:

וּמַזֶּה נוּכַל לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל. מַהוּ הָעִדּוּן הַגָּדוֹל שֶׁל חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא מִשְּׂכַר תּוֹרָה וּמִצְוֹת. אֲשֶׁר לְמַעֲנָהּ כְּדַאי וְשָׁוֶה לִפְנֵי הָאָדָם. לִישָּׂא וְלִסְבֹּל יִסּוּרִים קָשִׁים וּמָרִים בְּעִמְקֵי שְׁאוֹל. לִהְיוֹת נִצְרָף בְּלַהַט הָאֵשׁ הַנּוֹרָא מֶשֶׁךְ שָׁנִים רַבּוֹת מְאֹד כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אַךְ וְרַק לְמַעַן לִזְכּוֹת אַחַר כָּךְ. לְהִתְעַנֵּג בִּנְעִימוּת יָקָר וְעֹנֶג נֶצַח שֶׁל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

וְהִנֵּה בְּמַסֶּכֶת תָּמִיד פ"ד. אָמְרוּ עֲשָׂרָה דְּבָרִים שָׁאַל אֶלְכְּסַנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן אֶת זְקֵנֵי הַנֶּגֶב כו'. אָמַר לָהֶם אִידֵּין מִתְקָרֵי חַכִּים. אָמְרוּ לֵיהּ אִיזֶה חָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד כו'. וּפֵרֵשׁ הַמְפָרֵשׁ הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. הַמֵּבִין מִלִּבּוֹ מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת קוֹרוֹת שֶׁעֲתִידִים לָבֹא וְנִזְהָר מֵהֶן עַד כְּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמְרוּ אֵיזֶה חָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. הוּא כּוֹלֵל כָּל הַדְּבָרִים וְהָעִנְיָנִים שֶׁבָּעוֹלָם. אָכֵן מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי אַף אִם הָאָדָם יִהְיֶה רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד בְּכָל דְּרָכָיו וְעִנְיָנָיו. אַךְ אִם לֹא יִפְקַח עַיִן. לִרְאוֹת אֶת הַנּוֹלָד. מַה שֶּׁיִּהְיֶה עִמּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. לִדְאֹג

לְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד שְׁאוֹל. וְלִנְחֹל חַיֵּי עַד וְעֵדֶן יָקָר נָצַח. לֹא נוּכַל לְכַנּוֹתוֹ בְּשֵׁם חָכָם. רַק כְּסִיל וּבַעַר:

וַיָּדוּעַ כִּי יְסוֹד יִרְאַת ה'. נִמְשָׁךְ רַק מִכֹּחַ רְאִיַּת הַנּוֹלָד. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּפֶרֶק ב' דְּאָבוֹת. וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. וְכֵן אָמְרוּ שָׁם בְּרֵישׁ פֶּרֶק ג' הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים. וְאֵין אַתָּה בָּא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מֵאַיִן בָּאתָ וּלְאָן אַתָּה הוֹלֵךְ וְלִפְנֵי מִי אַתָּה עָתִיד לִיתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן כּוּ'. וְהִנֵּה אַחֲרֵי הַהַנָּחָה מַה שֶּׁאָמְרוּ זְקֵנֵי הַנֶּגֶב. אֵיזֶה חָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. נִמְצָא כִּי תַּכְלִית הַחָכְמָה הוּא רַק יִרְאַת ה'. כִּי מִי שֶׁהוּא יֶרֶא ה' וְסָר מֵרַע. הוּא הֶחָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּחָכְמָתוֹ. חָכָם יֶרֶא וְסָר מֵרַע. מִשְׁלֵי י"ד. וְהוּא מַה שֶּׁכָּתוּב הֵן יִרְאַת ה' הִיא חָכְמָה. כִּי אֵין חָכָם כַּיֶּרֶא אֶת ה':

פרק ב

וְהַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד (דָּנִיֵּאל י"ב)

הִנֵּה אִם אָמְנָם כִּי שְׂכַר הַמִּצְוֹת. הֵם עוֹלִים לְמַעְלָה רֹאשׁ בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי. כִּי יָפָה שָׁם שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה. אָכֵן מַה טּוֹב הָיָה אִם כָּל אָדָם הָיָה בָּטוּחַ עַל כָּל פָּנִים. כִּי שְׂכַר מִצְוֹתָיו אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה. יִהְיֶה שְׁמוּרִים בַּעֲדוֹ לְקַבֵּל אוֹתָהּ בְּעוֹלָם הַגְּמוּל. וְלָזֹאת גַּם כִּי אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ כּוּ'. בְּכָל זֹאת הָיָה כָּל אִישׁ מָלֵא תִקְוָה. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר יְקַבֵּל כָּל מִשְׁפָּטוֹ בְּעַד צְרוֹר עֲוֹנוֹתָיו. סוֹף סוֹף יָבֹא עַל שְׂכָרוֹ בְּעוֹלָם הַגְּמוּל. בְּעַד פְּרִי מַעֲלָלָיו לִנְחֹל שְׂכַר מִצְוֹתָיו. אָכֵן בֶּאֱמֶת הִנֵּה כְּמוֹ שֶׁצָּרִיךְ לִירֹא מִפֶּחַד הָעֹנֶשׁ עַל עֲוֹנוֹתָיו. לְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד שְׁאוֹל. כֵּן יֵשׁ לוֹ לִדְאֹג בְּעַד שְׂכַר מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר לֹא יֶחְסַר לוֹ בְּעוֹלָם הַגְּמוּל. כִּי לִפְעָמִים יְקַבֵּל הָאָדָם אֶת עוֹלָמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה:

וְעַל דְּבָר זֶה חָרְדוּ גַּם אֲבוֹת הָעוֹלָם. הִנֵּה בְּשַׁבָּת דַּף ל"ב אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל לְעוֹלָם אַל יַעֲמֹד אָדָם בִּמְקוֹם סַכָּנָה כּוּ' וְאִם עוֹשִׂין לוֹ נֵס מְנַכִּין לוֹ מִזְכֻיּוֹתָיו. אָמַר רַבִּי חֲנִינָא מַאי קְרָא קְטַנְתִּי מִכָּל הַחֲסָדִים כּוּ' וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י קְטַנְתִּי כּוּ' הֶקְטָנוּנִי וְנִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתַי בִּשְׁבִיל הַחֲסָדִים אֲשֶׁר עָשִׂיתָ כּוּ' עַיִן שָׁם. וּבְמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ דָּרְשׁוּ עַל הַכָּתוּב אַל תִּירָא אַבְרָם כּוּ' זֶה לְשׁוֹנָם לְפִי שֶׁהָיָה אֲבִינוּ אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר. יֵרַדְתִּי לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי. יֵרַדְתִּי לְמִלְחֶמֶת הַמְּלָכִים וְנִצַּלְתִּי. תֹּאמַר שֶׁנִּתְקַבַּלְתִּי שְׂכָרִי בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין לִי כְּלוּם לֶעָתִיד לָבֹא. אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ. וְכָל מַה שֶּׁעָשִׂיתִי עִמְּךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה חִנָּם עָשִׂיתִי עִמָּךְ. אֲבָל שְׂכָרְךָ מְתֻקָּן לֶעָתִיד לָבֹא עַד כָּאן לְשׁוֹן הַמִּדְרַשׁ רַבָּה עַיִן שָׁם:

וְיֵשׁ לְהִשְׁתּוֹמֵם וּלְהַפְלִיא מִמַּה שֶׁאָמַר אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. יָרַדְתִּי לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי. הֲלֹא הוּא יָרַד לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ. לִהְיוֹת נִשָּׂרָף עַל קִדֻּשַׁת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכַאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עָשָׂה עִמּוֹ נֵס וְהִצִּילוֹ. הִנֵּה לְפִי מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן. הַנֵּס הַזֶּה לֹא יִגָּרַע גַּם הַשָּׂכָר שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַׁת הַשֵּׁם. וּמַה גַּם שְׂכַר מִצְוֹת אֲחֵרוֹת. וְנַהֲפֹךְ הוּא כִּי מַה שֶּׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עִמּוֹ נֵס גָּדוֹל שֶׁהִצִּילוֹ מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ. עוֹד יִהְיֶה לְאוֹת וּמוֹפֵת מַה גָּדוֹל כֹּחוֹ. וְכַמָּה הוּא אָהוּב וְחָבִיב לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וְאִם־כֵּן כַּמָּה שְׂכָרוֹ גָּדוֹל וּמְתֻקָּן לֶעָתִיד לָבֹא. וְהָרֵי לְעֵינֵינוּ כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם הָיָה מְפֻחָד. שֶׁמָּא קִבֵּל בְּנֵס זֶה גַּם שְׂכַר מִצְוֹתָיו. וְעִם מַה שֶּׁהִצִּילוֹ מִמִּלְחֶמֶת הַמְּלָכִים הָיָה מִתְפַּחֵד. שֶׁמָּא קִבֵּל כָּל שְׂכָרוֹ וְאֵין לוֹ כְּלוּם לֶעָתִיד לָבֹא:

וְכֵן יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן מִתְּשׁוּבָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כִּי אָמַר לוֹ רַק כָּל מַה שֶּׁעָשִׂיתִי עִמְּךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה חִנָּם עָשִׂיתִי עִמָּךְ. אוּלָם מִי שֶׁאֵינוֹ זוֹכֶה לְחֶסֶד חִנָּם. הִנֵּה גַּם בְּאֹפֶן כָּזֶה מִי שֶׁרוֹצֶה לִמְסֹר נַפְשׁוֹ עַל קִדֻּשַׁת שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יַעֲשֶׂה לוֹ נֵס וְיַצִּילוֹ בְּאֵיזֶה אֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה. יְנַכּוּ לוֹ מִזְכֵּיוֹתָיו:

וְהִנֵּה גַּם חֲכָמֵינוּ זַ"ל חָרְדוּ עַל הַדָּבָר מֵעִנְיַן קִבּוּל עוֹלָמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. הִנֵּה בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ק"א אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חַנָּה כְּשֶׁחָלָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר נִכְנְסוּ תַּלְמִידָיו לְבַקְּרוֹ כו' הִתְחִילוּ הֵן בּוֹכִין וְרַבִּי עֲקִיבָא מְשַׂחֵק. אָמְרוּ לוֹ לָמָּה אַתָּה מְשַׂחֵק כו' אָמַר לָהֶן לְכָךְ אֲנִי מְשַׂחֵק. כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי רוֹאֶה רַבִּי שֶׁאֵין יֵינוֹ מַחֲמִיץ וְאֵין פִּשְׁתָּנוֹ לוֹקֶה כו'. אָמַרְתִּי שֶׁמָּא חַס וְשָׁלוֹם קִבֵּל רַבִּי עוֹלָמוֹ. וְעַכְשָׁו שֶׁאֲנִי רוֹאֶה רַבִּי בְּצַעַר אֲנִי שָׂמֵחַ. אָמַר לוֹ עֲקִיבָא כְּלוּם חִסַּרְתִּי מִן הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. אָמַר לוֹ לְמַדְתָּנוּ רַבֵּנוּ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ כו'. וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י קִבֵּל רַבִּי עוֹלָמוֹ כָּל שְׂכָרוֹ עַיֵּן שָׁם:

מֵהַסְּפוּר הַנִּפְלָא הַלָּזֶה. יֵשׁ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל כִּי הַדְּבָרִים הֵמָּה כִּפְשָׁטָן. כִּי גַּם הַגְּדוֹל שֶׁבַּגְּדוֹלִים אֵינוֹ בָּטוּחַ לְפָעָמִים. אִם לֹא יְקַבֵּל אֶת עוֹלָמוֹ שְׂכַר מִצְוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי הִנֵּה אִם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל בְּעַצְמוֹ הָיָה אוֹמֵר עַל נַפְשׁוֹ כֵּן. שֶׁהוּא יֵרֵא פֶּן קִבֵּל אֶת עוֹלָמוֹ. הָיָה אֶפְשָׁר לַחֲשֹׁב. כִּי זֶהוּ דֶּרֶךְ הַפַּלְגָּה מֵרֹב חֲסִידוּת וַעֲנָוָה. אוּלָם הֲלֹא הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא עַל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל. כִּי הוּא הָיָה מִצְטַעֵר פֶּן חַס וְשָׁלוֹם קִבֵּל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֶת עוֹלָמוֹ. מֵעַתָּה נִגְלֶה וּמְבֹאָר כִּי הַדְּבָרִים הֵם כַּהֲוָיָתָן:

וְכִי נִתְפַּלֵּא אֲפוֹא. הֲיַעֲלֶה עַל הַדַּעַת כִּי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל הָרַב הַדּוֹמֶה לְמַלְאַךְ ה'. וּכְאַחַד מִצְּבָא מָרוֹם בְּמָרוֹם. יְקַבֵּל אֶת עוֹלָמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. זוֹ תּוֹרָה וְזוֹ שְׂכָרָהּ וּמַה גַּם אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. שֶׁהָיָה מִתְפַּחֵד שֶׁמָּא קִבֵּל שְׂכָרוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. אוּלָם הָעִנְיָן הוּא כִּי לִפְעָמִים חֵטְא אֶחָד גּוֹרֵם כָּל זֶה. לְהַעֲנִישׁוֹ לְשַׁלֵּם לוֹ שְׂכַר מִצְוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה וּמִכָּל שֶׁכֵּן

לְפִי עֹמֶק הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל מַעְלָה. אֲשֶׁר מְכֻסֶּה זֹאת מִבְּנֵי אָדָם. וְהוּא מֵהַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹקֵינוּ:

זֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר עֲקִיבָא כְּלוּם חִסַּרְתִּי מִן הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְלִכְאוֹרָה אֵיךְ נִמְשַׁךְ זֶה לְתְשׁוּבַת רַבִּי עֲקִיבָא. אוּלָם הוּא הַדָּבָר, כִּי זֶה גּוּפָה לְקַבֵּל עוֹלָמוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵיזֶה חֵטְא גּוֹרֵם. וּלְכָךְ אָמַר כְּלוּם חִסַּרְתִּי מִן הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְאָמַר לוֹ רַבִּי עֲקִיבָא לְמַדְתָּנוּ רַבֵּנוּ כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ כוּ':

וְעִם זֶה נִשְׁכַּיל בִּינָה בִּדְבָרֵי הַמִּדְרָשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה, זֶה לְשׁוֹנוֹ כַּד דְּמַךְ רַבִּי אֲבָהוּ אֲחָזוּ לֵיהּ תִּלְת עֲשָׂרֵי נַהֲרֵי אֲפַרְסְמוֹן, אָמַר לְהוֹן אִלֵּין דְּמַאן אָמְרוּ לוֹ דִּידְךְ אָמַר אִלֵּין דַּאֲבָהוּ, וַאֲנִי אֲמַרְתִּי לָרִיק יְגַעְתִּי לַתּוֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִּלִּיתִי, אֶכֵן מִשְׁפָּטִי אֶת ד' עַד כָּאן לְשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ רַבָּה. וּלְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד מֶה עָלָה עַל דַּעַת רַבִּי אֲבָהוּ, כִּי יָגֵע לָרִיק וְכִי כִּלָּה כֹּחוֹ לְתוֹהוּ וָהֶבֶל, הֲלֹא אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל נֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֵּם לְךָ שְׂכַר פְּעֻלָּתֶךָ, אוּלָם זֶה הַדָּבָר, כִּי הִנֵּה כָּל חֲמוּדוֹת וְטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה הֵמָּה הֶבֶל וְרִיק תֹּהוּ וָבֹהוּ, עַל כֵּן מִי שֶׁיְּקַבֵּל עוֹלָמוֹ שְׂכַר תּוֹרָתוֹ וּמִצְוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה נִמְצָא כִּי כָּל עֲמָלוֹ וִיגִיעוֹ, הָיָה לְקַבֵּל שָׂכָר נִקְלֶה שֶׁל תֹּהוּ וָהֶבֶל:

וְהִנֵּה כְּפִי הַנִּרְאֶה הִשְׁפִּיעַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְרַבִּי אֲבָהוּ גַּם מִטּוּב הָעוֹלָם הַזֶּה. כִּי הָיָה נְשׂוּא פָּנִים וְנִכְבָּד בְּעֵינֵי הַקֵּיסָר, וְכִמְבֹאָר בַּחֲגִיגָה דַּף י"ד עַיִן שָׁם, וְהָיָה לוֹ כָּבוֹד גָּדוֹל בְּבֵית הַמֶּלֶךְ, וְכַמְבֹאָר בִּכְתֻבּוֹת דַּף י"ז, רַבִּי אֲבָהוּ כִּי הֲוָה אָתָא מִמְּתִיבְתָּא לְבֵי קֵיסָר, נָפְקָן אֲמְהָתָא דְּבֵי קֵיסָר לְאַפֵּיהּ וּמַשָּׁרֵי לֵיהּ הָכֵי, רַבָּה דְּעַמֵּיהּ וּמְדַבְּרָנָא דְּאֻמַּתֵּיהּ בּוּצִינָא דִּנְהוֹרָא כוּ' עַיִן שָׁם, וְלָזֶה הָיָה רַבִּי אֲבָהוּ חָרֵד לְנַפְשׁוֹ תָּמִיד, פֶּן יְנַכּוּ לוֹ מִזְכֻּיוֹתָיו עִם הֶבֶל וְרִיק שֶׁל כָּבוֹד הַמְדֻמֶּה וְכֵיוֹצֵא, וְכַד דְּמַךְ רַבִּי אֲבָהוּ וְאַחֲזוּ לֵיהּ תִּלְת עֲשָׂר נַהֲרֵי אֲפַרְסְמוֹן, אָמַר כָּל אִלֵּין דַּאֲבָהוּ וַאֲנִי אֲמַרְתִּי לָרִיק יְגַעְתִּי לַתּוֹהוּ וְהֶבֶל כֹּחִי כִּלִּיתִי כוּ', וְהַיְנוּ שֶׁהָיָה חוֹשֵׁב כִּי קִבֵּל שְׂכַר עֲמָלוֹ וִיגִיעוֹ, עִם הֶבֶל וְרִיק שֶׁל חֲמוּדוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה:

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מַה מְּאֹד יֶחֱרַד לֵבָב הָאָדָם, כַּאֲשֶׁר יִתְבּוֹנֵן עַל מַצָּבוֹ, כִּי כָּל אֶחָד לְפִי עֶרְכּוֹ עֲוֹנוֹתָיו רַבּוּ לְמַעְלָה רֹאשׁ, וּמִי יוֹדֵעַ עַד כַּמָּה יִשָּׂא וְיִסְבֹּל בָּעוֹלָם הָאֱמֶת, בְּעַד צְרוֹר עֲוֹנוֹתָיו, הִנֵּה גַּם אַחַר כָּךְ כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה נִצְרָף כִּצְרֹף הַכֶּסֶף, וְיִתְמָרְקוּ כָּל עֲוֹנוֹתָיו, וְיַגִּיעַ הַזְּמַן לְקַבֵּל שְׂכַר מִצְוֹתָיו, הִנֵּה מִלְּבַד אֲשֶׁר כַּבֶּגֶד עָדִים כָּל צְדָקוֹתָיו, מְעַטִּים בְּכַמּוּת דַּיִּלִּים וְרָזִים בְּאֵיכוּת, כִּי שְׁלֵמוּת הַמִּצְוָה הוּא עַל שְׁנֵי בְּחִינוֹת, אֶחָד. כְּשֶׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁיִּהְא כָּל מִצְוָה עַל פִּי חֻקֵּי הַתּוֹרָה וְגִדְרֵי מִשְׁפָּטֶיהָ, שֵׁנִי. טָהֳרַת הַמַּחֲשָׁבָה שֶׁיִּהְיֶה בְּכַוָּנָה רְצוּיָה לְשֵׁם ה' בִּלְבַד, וּמִי יוֹכַל לוֹמַר כִּי אֶת הַכֹּל כַּתּוֹרָה עָשִׂיתִי, וְאֶת לִבִּי זִכִּיתִי, וְאַחַר כָּל זֶה מִי יוֹדֵעַ כַּמָּה נִכּוּ לוֹ מִזְכֻּיוֹתָיו הַדַּיְלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה, אוֹ שֶׁמָּא קִבֵּל חַס

וְחָלִילָה כָּל עוֹלָמוֹ, דָּבָר שֶׁאֲבוֹת הָעוֹלָם חָרְדוּ עָלָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, כִּי כָּל אִישׁ הוּא עָמוּס תָּמִיד עִם חַסְדֵי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְטוּבוֹתָיו, אֲשֶׁר רוֹאֶה אוֹתָם עַיִן בָּעַיִן, וּמַה גַּם הַנְּפָשִׁים הַנִּסְתָּרִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְעֹשֵׂה גְּדוֹלוֹת לְבַדּוֹ:

אַחַת הִיא מָצָאנוּ, מִצְוָה אַחַת נֶעֱלָה וְנִשְׂגְּבָה בְּעֶרְכָּהּ, אֲשֶׁר מִלְּבַד שְׂכָרָהּ הַגָּדוֹל מְאֹד, עוֹד יִהְיֶה הָאָדָם בָּטוּחַ עִמָּהּ, כִּי צִדְקָתוֹ תַּעֲמֹד לָעַד, לְקַבֵּל אֶת שְׂכָרָהּ בְּעוֹלַם הַגְּמוּל הוּא עוֹלָם הַבָּא, וְלֹא יְנַכּוּ אֶת שְׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, הַמִּצְוָה הַזֹּאת הוּא לְהִיוֹת מִמַּצְדִּיקֵי הָרַבִּים הַיְנוּ לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, כַּאֲשֶׁר נִמְצָא חֶשְׁבּוֹן צֶדֶק בְּעֶזְרַת ה':

הִנֵּה בַּגְּמָרָא יוֹמָא דַּף פ"ו מְבֹאָר אַרְבָּעָה חִלּוּקֵי כַּפָּרָה שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ, עָבַר אָדָם עַל עֲשֵׂה וְשָׁב כּוּ', עָבַר עַל לֹא תַּעֲשֶׂה וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה תּוֹלָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר, עָבַר עַל כְּרִיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה, תְּשׁוּבָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים תּוֹלִין וְיִסּוּרִין מְמָרְקִין כּוּ', אֲבָל מִי שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם בְּיָדוֹ, אֵין כֹּחַ בַּתְּשׁוּבָה לְתָלוֹת, וְלֹא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים לְכַפֵּר, וְלֹא בְּיִסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא כֻּלָּן תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת כּוּ' עַיֵּן שָׁם, וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מַדּוּעַ אֵין כֹּחַ בְּיִסּוּרִין לְמָרֵק, הֲלֹא גַּם מַה שֶּׁאָמְרוּ מִיתָה מְמָרֶקֶת, הַיְנוּ בְּוַדַּאי יִסּוּרֵי מִיתָה רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְאִם כֵּן מַדּוּעַ לֹא יְמָרְקוּ יִסּוּרִים בְּחַיָּיו:

אָמְנָם הִנֵּה יְסוֹד הַדָּבָר, כִּי לִפְעָמִים יְקַבֵּל הָאָדָם אֶת עוֹלָמוֹ שְׂכַר מִצְוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְכֵן כִּי יִסּוּרִים מְמָרְקִין עֲוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, וְכֵן מְבֹאָר בְּקִדּוּשִׁין דַּף מ' אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן רַבִּי צָדוֹק לְמָה צַדִּיקִים נִמְשָׁלִים בָּעוֹלָם הַזֶּה כּוּ', כָּךְ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא יִסּוּרִים עַל צַדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי שֶׁיִּירְשׁוּ הָעוֹלָם הַבָּא כּוּ', וּלְמָה רְשָׁעִים דּוֹמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה כּוּ', כָּךְ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַשְׁפִּיעַ לָהֶן טוֹבָה לְרְשָׁעִים בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי לְטָרְדָן כּוּ', וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא אַחֲרֵי כִּי הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ אֲשֶׁר יַגִּיעַ לָאָדָם בָּעוֹלָם הַבָּא מִפְּרִי מַעֲלָלָיו, שְׁנֵיהֶם הֵמָּה לְמַעְלָה לְהַפְלִיא נוֹרָא מְאֹד, הַשָּׂכָר הוּא עֹנֶג נִפְלָא אֲשֶׁר יָפָה שָׁעָה אַחַת שֶׁל קוֹרַת רוּחַ מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה, וְכֵן רַע וָמַר עֹנֶשׁ שָׁעָה אַחַת מִכָּל יִסּוּרִים הַקָּשִׁים בָּעוֹלָם הַזֶּה, מֵעַתָּה יִפָּלֵא אֵיךְ אֶפְשָׁרִיוֹת לְשַׁלֵּם שְׂכַר מִצְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּעֶרְךְ שְׂכָרָם הָרַב בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי, אוֹ לְמָרֵק עֲוֹנוֹת בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי יִסּוּרִים, בְּעֶרְךְ הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי:

אֲבָל כִּי כֵן גָּזְרָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְכָךְ הִיא הַמִּדָּה, כִּי הַגְּמוּל הָאֲמִתִּי הוּא רַק בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי, וְשָׁם הוּא הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְהַשְׁפָּטִים הַנּוֹרָאִים לְפוֹעֲלֵי עָוֶן, אוּלָם אִם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁלֵּם לְהָאָדָם אֶת גְּמוּלוֹ הַשָּׂכָר אוֹ הָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַזֶּה, תִּקְטַן אֵיפַת הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר בִּכְמָה אֲלָפִים וּרְבָבוֹת מַדְרֵגוֹת, וְהוּא חֵלֶק קָטָן מְאֹד נֶגֶד הַשָּׂכָר וְהָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי, וְלָזֶה יֵשׁ בַּמְּצִיאוּת לְמָרֵק עֲוֹנוֹת בְּיִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה, אִם כִּי בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי אֵין עֶרֶךְ לְגֹדֶל עָנְשָׁם, וְכֵן לְנַכּוֹת שְׂכַר מִצְוֹת בְּטוּבוֹת עוֹלָם הַזֶּה, אִם כִּי לָעוֹלָם

הַבָּא אֵין עָרֹךְ לְגֹדֶל שִׂכָרָם, הוּא הָרָעָה הַגְּדוֹלָה לָאָדָם אִם יְקַבֵּל שְׂכַר מִצְוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּטוֹבוֹת נְקֵלִים וּשְׁפָלִים, וְהַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה לְמָרֵק עֲוֹנוֹתָיו בְּיִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה:

וְהִנֵּה בְּוַדַּאי יֵשׁ עַל זֶה חֶשְׁבּוֹן צֶדֶק, כַּמּוּת הַחֵלֶק שֶׁל הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר כְּשֶׁהוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה, נֶגֶד הָעֹנֶשׁ וְהַשָּׂכָר כַּאֲשֶׁר הֵם בָּעוֹלָם הַבָּא, נִמְצָא כִּי כְּמוֹ הָעֹנֶשׁ עַל עָוֹן בָּעוֹלָם הַבָּא הוּא לְפִי אֵיכוּת הֶעָוֹן. וְכָל מַה שֶּׁהֶעָוֹן גָּדוֹל בְּיוֹתֵר כֵּן יִגְדַּל הָעֹנֶשׁ, כְּמוֹ כֵן אִם יִתְמָרֵק הֶעָוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי יִסּוּרִים, הוּא גַּם כֵּן לְפִי עֶרֶךְ הֶעָוֹן, וּכְמָה שֶׁיִּגְדַּל הֶעָוֹן וְתֵרֶב הָעֹנֶשׁ לְעוֹלָם הַבָּא, כֵּן לְעֻמָּתוֹ לְמָרֵק הֶעָוֹן בָּעוֹלָם הַזֶּה, גַּם כֵּן יִשָּׂא וְיִסְבֹּל יִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה בְּיוֹתֵר, כִּי לְפִי עֶרֶךְ הָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הַבָּא, כֵּן יִהְיֶה כַּמּוּת הַחֵלֶק בָּעוֹלָם הַזֶּה, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִמְעַט, וְכֵן הוּא בְּעִנְיַן שְׂכַר הַמִּצְוֹת, כִּי לְפִי אֵיכוּת הַמִּצְוָה וְגָדֶל שְׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַבָּא כֵּן גַּם אִם יְקַבֵּל שְׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, הוּא לְפִי עֶרֶךְ שְׂכָרָהּ בָּעוֹלָם הַבָּא:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל, אֶבֶל מִי שֵׁשׁ חִלּוּל הַשֵּׁם בְּיָדוֹ, אֵין כֹּחַ בִּתְשׁוּבָה לִתְלוֹת כו', וְלֹא בְּיִסּוּרִין לְמָרֵק, אֶלָּא כֻּלָּן תּוֹלִין וּמִיתָה מְמָרֶקֶת, כִּי הִנֵּה חִלּוּל הַשֵּׁם הוּא עָוֹן גָּדוֹל מְאֹד יוֹתֵר מִכָּל הָעֲוֹנוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמְּבֹאָר בַּגְּמָרָא יוֹמָא הַנִּזְכֶּרֶת לְעֵיל, וְעַל כֵּן הָעֹנֶשׁ שֶׁל עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם כְּשֶׁהוּא לָעוֹלָם הַבָּא, הוּא אֵימִים וְנוֹרָא מְאֹד, עוֹלֶה לְמַעְלָה עַל כָּל עָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת, וְלִזֹאת לְמָרֵק עָוֹן זֶה שֶׁל חִלּוּל הַשֵּׁם בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל יְדֵי יִסּוּרִין הוּא דָּבָר נִמְנָע, כִּי לְפִי עֶרֶךְ כַּמּוּת הַחֵלֶק בָּעוֹלָם הַזֶּה מֵהָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל לָעוֹלָם הַבָּא, אֵין בַּמְּצִיאוּת יִסּוּרִים כָּאֵלֶּה בָּעוֹלָם הַזֶּה, שֶׁיִּהְיֶה בְּכֹחָם לְמָרֵק הֶעָוֹן, כִּי כָּל הַיִּסּוּרִין אֲשֶׁר הוּשַׂם בְּחֵיק הַטֶּבַע שֶׁיּוּכַל אָדָם לִסְבֹּל וְיִשָּׁאֵר בַּחַיִּים, אֵינָם עוֹלִים בְּעֶרֶךְ לְכַמּוּת הַחֵלֶק הַנִּדְרָשׁ עַל פִּי חֶשְׁבּוֹן, מֵהָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל כְּשֶׁהוּא לָעוֹלָם הַבָּא, וְעַל כֵּן לַעָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם רַק מִיתָה מְמָרֶקֶת, כִּי יִסּוּרֵי מִיתָה רַחֲמָנָא לִצְלַן, וְהוּא פְּרִידַת הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף, הוּא נוֹרָא מְאֹד, מַהוּתָהּ נֶעֱלָמָה מֵעֵין כָּל חַי, אֵין דּוּגְמַת יִסּוּרִין כָּאֵלֶּה כְּשֶׁהָאָדָם בַּחַיִּים, וְעַל כֵּן רַק יִסּוּרֵי מִיתָה רַחֲמָנָא לִצְלַן מְמָרֶקֶת עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי אֵיכוּתָהּ תַּעֲלֶה לְחֶשְׁבּוֹן בְּעֶרֶךְ הָעֹנֶשׁ לָעוֹלָם הַבָּא:

וְהִנֵּה בַּגְּמָרָא יוֹמָא שָׁם אָמְרוּ הֵיכִי דָּמֵי חִלּוּל הַשֵּׁם, אָמַר רַב כְּגוֹן אֲנָא אִי שְׁקִילְנָא בִּשְׁרָא מִטַּבָּחָא, וְלֹא יְהִיבְנָא דָּמֵי לְאַלְתָּר, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י וּכְשֶׁאֲנִי מְאַחֵר לְפָרֵעַ הוּא אוֹמֵר עָלַי שֶׁאֲנִי גַּזְלָן וְלָמַד מִמֶּנִּי לְהֵיוֹת מְזַלְזֵל בְּגָזֵל, רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר כְּגוֹן אֲנָא דְּסָנֵינָא אַרְבַּע אַמּוֹת בְּלֹא תּוֹרָה וּבְלֹא תְּפִלִּין, וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י כְּגוֹן אֲנָא כו' וְאֵין הַכֹּל יוֹדְעִין שֶׁנֶּחְלַשְׁתִּי מִגְּרִסְתִּי וּלְמֵדִין הֵימֶנִּי לְהִבָּטֵל מִתַּלְמוּד תּוֹרָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם, נִמְצָא דְּגֶדֶר חִלּוּל הַשֵּׁם הוּא, מִי שֶׁבְּסִבָּתוֹ לְמֵדִין הֵימֶנּוּ לְזַלְזֵל בְּאֵיזֶה מִצְוָה, וּמִמֵּילָא מוּבָן דְּכָל שֶׁכֵּן אִם אֶחָד יַעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה בְּפֹעַל, לְהָסֵב לִבּוֹת אֲנָשִׁים אֲחוֹרַנִּית, לְזַלְזֵל בְּאַחַת מִמִּצְוֹת ה', וּמַעֲשָׂיו אוֹ דְּבָרָיו יַעֲשׂוּ פְּרִי הֲרֵי זֶה חִלּוּל הַשֵּׁם בְּיוֹתֵר:

וּמֵאַחַר שֶׁגָּדֵר חִלּוּל הַשֵּׁם הוּא, מִי שֶׁיְּסוֹבֵב עַל יָדוֹ שֶׁלְּמֵדִין הֵימֶנּוּ לְזַלְזֵל בְּאֵיזֶה מִצְוָה, הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי לְעֻמַּת זֶה מִי שֶׁהוּא סִבָּה שֶׁלְּמֵדִין הֵימֶנּוּ לְהוֹקִיר וּלְחַבֵּב אֵיזֶה מִצְוָה בְּיוֹתֵר זֶהוּ קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן מִי שֶׁהוּא עֹמֵל בְּמַעֲשֶׂה לְזַכּוֹת אֶת הָרַבִּים, לִמְשֹׁךְ אֶת לְבָבָם לַעֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה בְּסוּר מֵרַע וַעֲשֵׂה טוֹב, כִּי זֶהוּ קִדּוּשׁ הַשֵּׁם גָּמוּר, הִפּוּךְ הֶעָוֹן שֶׁל חִלּוּל הַשֵּׁם, וְעַיֵּן בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה בְּעִנְיַן הֶעָוֹן שֶׁל חִלּוּל הַשֵּׁם, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְגַם לַחֹלִי הַזֶּה אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ מַרְפֵּא. אִם יַעֲזֹרֵהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְקַדֵּשׁ תּוֹרָתוֹ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם כוּ', וְסָר עֲוֹנוֹ בְּרֹב גֹּדֶל כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהוּא הַהִפּוּךְ מִן הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נוֹאַל וַאֲשֶׁר חָטָא בּוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה כְּשֵׁם שֶׁעָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, הוּא גָּדוֹל מִכָּל הָעֲוֹנוֹת, כֵּן לְעֻמַּת זֶה הַמִּצְוָה שֶׁל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, הוּא גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת, וְכֵן כְּשֵׁם שֶׁהָעֹנֶשׁ עַל עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם עוֹלֶה לְמַעְלָה עַל כָּל עָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת, כֵּן שְׂכַר הַמִּצְוָה שֶׁל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם עוֹלֶה לְמַעְלָה עַל כָּל שְׂכַר הַמִּצְוֹת. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה, כִּי הַשָּׂכָר שֶׁל מִצְוָה עוֹלֶה בְּעֶרְךְ יוֹתֵר מֵעֹנֶשׁ עֲבֵרָה, אִם בְּמֹאזְנַיִם יִשְׁאוּ יַחַד, כִּי מִדָּה טוֹבָה מְרֻבָּה, נִמְצָא כִּי הַשָּׂכָר שֶׁל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, עוֹלֶה בְּעֶרְךְ יוֹתֵר מֵהָעֹנֶשׁ שֶׁל עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם, וּמֵעַתָּה אַחֲרֵי אֲשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל, כִּי עָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין כֹּחַ בְּיִסּוּרִין לְמָרֵק וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר, כִּי לְפִי גֹּדֶל הֶעָוֹן אֵין בַּמְּצִיאוּת יִסּוּרִים כָּאֵלֶּה בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁיִּהְיֶה בְּכֹחָם לְמָרֵק הֶעָוֹן, כִּי כָּל יִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה לֹא יַעֲלֶה לְכַמּוּת הַחֵלֶק, בְּעֶרְךְ הָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל מֵעָוֹן הַזֶּה לְעוֹלָם הַבָּא, אִם כֵּן מִכָּל שֶׁכֵּן כִּי שְׂכַר מִצְוָה שֶׁל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, אֵין בַּמְּצִיאוּת בְּכָל טוֹבוֹת וַחֲמוּדוֹת שֶׁל הֶבְלֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, לְנַכּוֹת לוֹ הַשָּׂכָר, כִּי כָּל טוּב הָעוֹלָם הַזֶּה לֹא יַסְפִּיק שֶׁיַּעֲלֶה לְכַמּוּת הַחֵלֶק, בְּעֶרְךְ הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל שֶׁל מִצְוָה זוֹ כְּשֶׁיִּהְיֶה לָעוֹלָם הַבָּא:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב, וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד, אֲשֶׁר לְכְאוֹרָה אֵינוֹ מוּבָן מַהוּ הַלָּשׁוֹן לְעוֹלָם וָעֶד, אִם לוֹמַר שֶׁהַשָּׂכָר הוּא נִצְחִי, הֲלֹא שְׂכַר כָּל הַמִּצְוֹת הֵמָּה נִצְחִי, אָכֵן הוּא הַדָּבָר, כִּי עִם שְׂכַר שֶׁל כָּל הַמִּצְוֹת, אֵין הָאָדָם בָּטוּחַ בָּהֶם, כִּי יִשָּׁאֵר לוֹ לְעוֹלָם וָעֶד, הַיְנוּ כִּי יִהְיֶה שָׁמוּר לוֹ הַשָּׂכָר לְעוֹלָם הַבָּא, כִּי אוּלַי יְקֻבַּל שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה בְּהֶבְלֵי טוֹבוֹת זְמַנִּיּוֹת, אָכֵן לֹא כֵן הַשָּׂכָר שֶׁל מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים, בְּהֶכְרֵחַ יִהְיֶה שָׁמוּר לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, אֲשֶׁר שָׁם הוּא לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי כְּשֵׁם שֶׁעָוֹן חִלּוּל הַשֵּׁם אֵין כֹּחַ בְּיִסּוּרֵי עוֹלָם הַזֶּה לְמָרֵק הֶעָוֹן כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, כְּמוֹ כֵן הַמִּצְוָה שֶׁל מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים שֶׁהוּא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם, אֵין כֹּחַ בְּטוֹבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה לְנַכּוֹת אֶת הַשָּׂכָר, וּבְהֶכְרֵחַ יִהְיֶה שָׁמוּר בַּעֲדוֹ הַשָּׂכָר לָעוֹלָם הַבָּא, וְזֶהוּ וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כַּכּוֹכָבִים לְעוֹלָם וָעֶד:

פרק ג

וְאַתָּה בֶּן אָדָם אֱמֹר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פִּשְׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים וְאֵיךְ נִחְיֶה, אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי אֲנִי נְאֻם ה' אֶלֹקִים אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה (יְחֻזְקֵאל ל"ג) וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י כֵּן אֲמַרְתֶּם לְפִיכָךְ אֵין אַתֶּם חֲפַצִים לָשׁוּב כִּסְבוּרִין אַתֶּם שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לָכֶם תְּשׁוּבָה

הִנֵּה אִם אָמְנָם כִּי אֵין לִתְמֹהַּ עַל רוּחַ הַדִּבּוּר הַהוּא, אֲשֶׁר הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ בַּה' וְלַעֲשׂוֹת הָרָע בְּעֵינָיו, וְה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שָׁלַח לָהֶם אֶת עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים יוֹם יוֹם הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב, וְלֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, יַעַן כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו, וְהַיֵּצֶר הָרָע לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ, אָכֵן עַל זֶה יִשְׁתּוֹמֵם כָּל לֵב, אַחֲרֵי אֲשֶׁר כְּפִי הַמִּבְאָר כְּבָר נִחֲמוּ עַל הָרָעָה, וַיֵּט לִבָּם לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, רַק חֶסְרוֹן הָאֱמוּנָה בַּתְּשׁוּבָה, עָמַד בִּפְנֵיהֶם לְשָׂטָן וְלֹא רָצוּ לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי הָיוּ סְבוּרִין שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לָהֶם תְּשׁוּבָה, וְיִפָּלֵא מְאֹד מָה רָאוּ עַל כֵּן וּמַה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם, לִהְיוֹת מַלְעִיבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹקִים וּמְתַעְתְּעִים בִּנְבִיאָיו, אֲשֶׁר כָּל הַנְּבִיאִים מֵרֹאשׁ נִבְּאוּ בְּשֵׁם ה' עַל הַתְּשׁוּבָה, כִּי אִם יָשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדַּרְכָּם הָרָעָה, יִהְיֶה נִסְלָח לְכָל חַטֹּאוֹתָם וַעֲוֹנוֹתֵיהֶם לֹא תִזָּכְרָנָה עוֹד:

וְכַאֲשֶׁר נַשְׂכִּיל בֵּינָה, נָשׁוּב נִתְפַּלֵּא עוֹד יוֹתֵר, כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן עַל רוּחַ הַדִּבּוּרוֹת הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּינָם לְבֵינֵינוּ, הֲלֹא נוֹדַע כִּי הָאֱמוּנָה בִּכְלָל רְפוּיָה הִיא בְּיָדֵינוּ, וּמַה גַּם בִּדְבָרִים הַנּוֹגְעִים לְהָאָדָם בְּעַנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים, כְּמוֹ הַהַשְׁגָּחָה וְהַבִּטָּחוֹן, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בָּבָא בַּתְרָא דַּף י' כִּי מְזוֹנוֹתָיו וְחֶסְרוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְכֵן בַּמֶּה שֶׁאָמְרוּ זַ"ל אֵין אָדָם נוֹגֵעַ בַּמֶּה שֶׁמּוּכָן לַחֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ כִּמְלֹא נִימָא, וְעוֹד מַאֲמָרִים הַדּוֹמִים לְאֵלּוּ הִנֵּה הָאֱמוּנָה בָּזֶה דַּלָּה וַחֲלוּשָׁה אֶצְלֵנוּ:

מַה מְּאֹד נִפְלָא כִּי בְּכָל זֹאת בְּמַה שֶׁנּוֹגֵעַ לְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, הָאֱמוּנָה הַזֹּאת חֲזָקָה מְאֹד בְּלֵב הָאָדָם, מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע, אַף גַּם בְּמַה שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּקִדּוּשִׁין דַּף מ' אֲפִלּוּ רָשָׁע גָּמוּר כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בַּאֲחֲרוֹנָה אֵין מַזְכִּירִין לוֹ שׁוּב רִשְׁעוֹ כוּ' וְכֵן בְּמַה שֶׁאָמְרוּ זַ"ל תְּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא עַד דְּכְדּוּכָא שֶׁל נֶפֶשׁ, וְעוֹד יַאֲמִין הָאָדָם יוֹתֵר עַל הַמִּדָּה מִכְּפִי שֶׁהוּא בֶּאֱמֶת, מַאֲמִין כִּי גַּם בִּתְשׁוּבָה קַלָּה כִּי יָשׁוּב אֶל ה' וְיִתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹ, יִהְיֶה נִסְלָח לְכָל חַטֹּאוֹתָיו, וּמַה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים, כִּי יְעַנֶּה בְצוֹם נַפְשׁוֹ וְיִתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹ וְהוּא עָצוּר כָּל הַיּוֹם בְּבֵית ה' בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים, הוּא מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה, כִּי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יְכַפֵּר עָלָיו לְטַהֵר אוֹתוֹ מִכָּל חַטֹּאוֹתָיו וְכָל פְּשָׁעָיו יִמְחֶה כָּעָב וְכֶעָנָן:

מַה נּוֹרָא הַהִתְחַלְפוּת הַלָּזֶה, הַדִּבּוּר הַהוּא אֲשֶׁר הִגִּיעַ לַמַּדְרֵגָה לִהְיוֹת נִחָם עַל הָרָעָה, וְהָיוּ מְלֵאִים רָצוֹן לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הָיָה לָהֶם חֶסְרוֹן אֱמוּנָה כִּי הַתְּשׁוּבָה תּוֹעִיל לָהֶם,

וּלְכָךְ לֹא רָצוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, וַאֲנַחְנוּ דַּלֵּי וַחֲלוּשֵׁי הָאֱמוּנָה, וּבְאֵין נִחָם עַל דַּרְכּוֹ, וּבְכָל זֹאת הָאֱמוּנָה בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה חֲזָקָה מְאֹד, גַּם כִּי בְּקַל תּוֹעִיל הַתְּשׁוּבָה לִסְלֹחַ לְכָל חַטַּאת הָאָדָם, הַאִם יֵשׁ עַתָּה בַּמְּצִיאוּת, מִי שֶׁיַּעֲלֶה עַל לִבּוֹ לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִהְיֶה לוֹ לְשָׂטָן, כִּי יָפֵג לִבּוֹ מִלְּהַאֲמִין בַּתְּשׁוּבָה:

הִנֵּה בְּפִסְחִים דַּף קי"ח, אָמַר רַב הוּנָא יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר מִקְּטַנֵּי אֱמָנָה הָיוּ, וְכִדְדָרַשׁ רַבָּה בַּר מָרִי, מַאי דִּכְתִיב וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף, מְלַמֵּד שֶׁהִמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה, וְאָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִים מִצַּד אֶחָד, כָּךְ מִצְרִים עוֹלִין מִצַּד אַחֵר, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְשֵׁשׁ שֶׁל יָם פְּלֹט אוֹתָן לַיַּבָּשָׁה כו' וּבָאוּ יִשְׂרָאֵל וְרָאוּ אוֹתָן שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא עַיֵּן שָׁם, וְהִנֵּה רַב הוּנָא לֹא בָּא לְשַׁלֵּל מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר, כִּי הָיוּ נֶעְדְּרֵי הָאֱמוּנָה מִכֹּל וָכֹל, רַק כִּי הָיוּ מִקְּטַנֵּי אֱמָנָה, שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם הָאֱמוּנָה בִּשְׁלֵמוּת, וְצָרִיךְ בֵּאוּר מַהוּ גֶּדֶר שֶׁל קְטַנֵּי אֱמָנָה, גַּם מַדּוּעַ הִמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַיָּם, לֵאמֹר כִּי מִצְרַיִם עוֹלִין מִצַּד אַחֵר:

אָכֵן נִרְאֶה כִּי תַּכְלִית הָאֱמוּנָה בִּשְׁלֵמוּת, הוּא לְהַאֲמִין בַּה' וְגַם בִּדְבָרִים שֶׁהֵם נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, וְזֹאת תּוֹרַת גְּדוֹלֵי אֱמָנָה כִּי יַאֲמִינוּ בַּה' וּבִנְבִיאָיו, גַּם מַה שֶּׁהוּא נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי, אוּלָם גֶּדֶר קְטַנֵּי אֱמָנָה הוּא, כִּי לֹא יַאֲמִינוּ רַק מַה שֶּׁהָאֱמוּנָה מַתְאִים עִם דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, אוּלָם אִם הָאֱמוּנָה תִּתְנַגֵּד לְדַרְכֵי שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי, רָפָה אֱמוּנָתָם לְהַאֲמִין בָּזֶה, וְזֶהוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסֵפֶר מְלָכִים ז', וַיְהִי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִישׁ הָאֱלֹקִים אֶל הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר, סָאתַיִם שְׂעוֹרִים בְּשֶׁקֶל כוּ' יִהְיֶה כָּעֵת מָחָר בְּשַׁעַר שֹׁמְרוֹן, וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ וַיֹּאמֶר וְהִנֵּה ה' עֹשֶׂה אֲרֻבּוֹת בַּשָּׁמַיִם הֲיִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הִנְּךָ רוֹאֶה בְּעֵינֶיךָ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכַל וַיְהִי לוֹ כֵּן כו', כִּי קָצַר שִׂכְלוֹ לְהָבִין אֵיךְ יִהְיֶה כַּדָּבָר הַזֶּה:

וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִין מִצַּד אֶחָד, כָּךְ מִצְרַיִם עוֹלִין מִצַּד אַחֵר, לֹא רָפָה אֱמוּנָתָם בִּיכֹלֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי אֵין זֶה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, הֵם הֶאֱמִינוּ כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה, וְאֵין מֵיָדוֹ מַצִּיל, אוּלָם יָדוּעַ כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם הָיוּ בְּמַדְרֵגָה נְמוּכָה מְאֹד, וּכְמַאֲמָרָם ז"ל הַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְהַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, וְעַל כֵּן הָיָה אֶצְלָם נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יְאַבֵּד בִּגְלָלָם אֻמָּה שְׁלֵמָה, לְהַכְחִידָם מִתַּחַת שְׁמֵי ה', וּלְהַטְבִּיעַ אֶת כֻּלָּם בַּיָּם, וְלָזֹאת אַף כִּי אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם, כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם, בְּכָל זֹאת הָיָה הָאֱמוּנָה בָּזֶה רוֹפֶפֶת בְּיָדָם, יַעַן הָיוּ מִקְּטַנֵּי אֱמָנָה לְהַאֲמִין אֱמוּנַת אוֹמֶן בַּמֶּה שֶׁהוּא נֶגֶד דַּרְכֵי שִׂכְלָם, וְזוֹהִי הַסִּבָּה שֶׁאָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִים כו':

הוּא מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה וַיּוֹשַׁע ה' כו' וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם כו' וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, לֹא נִתְבָּאֵר מַהוּ עִנְיַן הֶאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, גַּם בַּמֶּה נִתְחַזְּקָה הֶאֱמוּנָה עַתָּה עַל הַיָּם, יוֹתֵר מִכָּל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְעֵינֵיהֶם בְּמִצְרַיִם, אוּלָם הוּא הַדָּבָר כִּי בֶּאֱמֶת הָיוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּאוֹתוֹ הַדּוֹר מְקֻטָּנֵי אֱמָנָה, הַיְנוּ כִּי רָפָה אֱמוּנָתָם לְהַאֲמִין מַה שֶּׁהוּא נֶגֶד שִׂכְלָם, וְהִנֵּה הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם, הִנֵּה יְכֹלֶת ה' אֵין זֶה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, אַף כַּאֲשֶׁר בָּאוּ אֶל הַיָּם, וְאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם כו', זֶה הָיָה נֶגֶד דַּרְכֵי שִׂכְלָם כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יַטְבִּיעַ אֶת כֻּלָּם בְּמְצוּלוֹת יָם, וְלָזֹאת אָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִין מִצַּד זֶה כו', אוּלָם אַחַר כָּךְ כַּאֲשֶׁר רָאוּ אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם, וְכִי לֹא נָפַל דָּבָר מִכָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, אָז נִפְקְחוּ עֵינֵיהֶם לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל, כִּי לֹא לָאָדָם לָבֹא בְּסוֹד ה', וְלֹא לְשֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לַעֲלוֹת מְרוֹמִים לִמְצֹא חֵלֶק אֱלֹקִי וְאָז נִקְבַּע בִּלְבָבָם הֶאֱמוּנָה בְּתַכְלִית, לְהַאֲמִין בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, אַף מַה שֶּׁיִּהְיֶה נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִשֵּׂכֶל אֱנוֹשִׁי, וְזֶה שֶׁכָּתוּב וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל כו' וַיַּאֲמִינוּ כו', כִּי מִתְּחִלָּה הָיוּ מְקֻטָּנֵי אֱמָנָה וְאָמְרוּ כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עוֹלִים כו', אַף כַּאֲשֶׁר רָאוּ אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם, אָז הֶאֱמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

וְהִנֵּה יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה, כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְקַבֵּל שָׁבִים וּמוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנָם הוּא נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, אַף לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ עַל עָוֹן אֶחָד, וּמַה גַּם מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּקִדּוּשִׁין אֲפִלּוּ רָשָׁע גָּמוּר כָּל יָמָיו וְעָשָׂה תְּשׁוּבָה בָּאַחֲרוֹנָה, אֵין מַזְכִּירִין לוֹ שׁוּב רִשְׁעוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל, הוּא מִוּזָּר מְאֹד מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כַּמּוּבָן:

אָמְנָם מֻרְחָק הַתְּשׁוּבָה מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, תְּלוּי כְּפִי אֵיכוּת הַהַכָּרָה וְהַהַבְחָנָה שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְאָדָם בְּמִשְׁקַל כֹּבֶד עָוֹן, כַּמָּה רַבָּה הָאַשְׁמָה שֶׁל הַחֵטְא, לִהְיוֹת מַמְרֶה אֶת רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי מִי אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁ וְיַבְחִין, וְלֹא יַחְשֹׁב אֶת עֶצֶם חֵטְא וְעָוֹן לְאַשְׁמָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ, לֹא יִהְיֶה אֶצְלוֹ יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל, כִּי כַּאֲשֶׁר עֶצֶם הַחֵטְא לֹא נֶחְשָׁב בְּעֵינָיו לְאַשְׁמָה גְּדוֹלָה, וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא רַחוּם וְחַנּוּן, מַדּוּעַ לֹא יִמְחֹל וְיִסְלַח לְשֻׁבֵי פֶּשַׁע וְחַטָּאָה:

אוּלָם כְּכָל אֲשֶׁר יִרְבֶּה הָאָדָם לְהַכִּיר וּלְהַבְחִין אֶת מִשְׁקַל כֹּבֶד עָוֹן. וּלְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל אֶת גֹּדֶל הָרָעָה וְהָאַשְׁמָה הָרַבָּה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. לְהַמְרוֹת אֶת רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כֵּן יִהְיֶה אֵלָיו יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה בְּיוֹתֵר נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל:

אֲמִתַּת הַהַכָּרָה שֶׁל עֶרֶךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. לֹא יַשִּׂיג הָאָדָם כִּי אִם מִתּוֹךְ יְדִיעַת רוֹמְמוּתוֹ וּכְבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְהוּא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר מְסִלַּת יְשָׁרִים בְּבֵאוּר יִרְאַת חֵטְא. בְּעִנְיַן יִרְאַת חֵטְא מִדַּרְכֵי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְהוּא שֶׁהָאָדָם יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים. וְלֹא

יַעֲשֶׂה מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כִּי אֵיךְ יֵקַל אוֹ אֵיךְ יֶעֱרַב לִבּוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם שָׁפָל וְנִמְאָס. לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ. וְהִנֵּה זֹאת הַיִּרְאָה אֵינֶנָּה כָּל כָּךְ קַלָּה לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ כִּי לֹא תִּוָּלֵד אֶלָּא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׂכָּלָה לְהִתְבּוֹנֵן עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְעַל פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר יַגִּיעַ הָאָדָם לְמַעֲלָה זוֹ שֶׁל יְדִיעַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אָז יַשְׂכִּיל וְיָבִין אֶת הָרָעָה הַגְּדוֹלָה וְהָאַשְׁמָה הָרַבָּה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. כִּי בָּשָׂר וָדָם שָׁפָל וְנִמְאָס יֶעֱרַב לִבּוֹ לְהַמְרוֹת רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְכַאֲשֶׁר יַכִּיר הֵיטֵב אַשְׁמַת הַחֵטְא. אָז יִהְיֶה יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה מוּזָר לוֹ מְאֹד מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כְּנִזְכָּר לְעֵיל. אָכֵן בְּכָל זֹאת אִם הוּא מְגִדּוֹלֵי אֱמָנָה. וְלִבּוֹ שָׁלֵם בֶּאֱמוּנָה בְּתַכְלִית לְהַאֲמִין אֱמוּנַת אֱמֶת אַף מַה שֶּׁהוּא נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. הִנֵּה צַדִּיק בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה. אֲשֶׁר הִבְטִיחָנוּ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל יְדֵי עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים. כִּי אִם יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ יָשׁוּב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ וְיַרְבֶּה לִסְלֹחַ, אָמְנָם אִם בְּדַרְכֵי הָאֱמוּנָה יִהְיֶה מִקְטַנֵּי אֱמָנָה. כִּי יִרְפֶּה אֱמוּנָתוֹ בַּמֶּה שֶׁיִּהְיֶה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. יוֹכַל הֱיוֹת כִּי בֶּאֱמֶת יָפֵג לִבּוֹ מִלְּהַאֲמִין בִּיסוֹד הַתְּשׁוּבָה. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַשָּׁבִים. וְכֵן מִי שֶׁלֹּא יַכִּיר וְיַבְחִין הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. הִנֵּה גַּם אִם הוּא מִקְטַנֵּי אֱמָנָה יַאֲמִין בִּיסוֹד הַתְּשׁוּבָה. אַחֲרֵי כִּי אֵין אֶצְלוֹ נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל:

וּבָזֹאת נִמְצָא פֵּשֶׁר דָּבָר. אֶת אֲשֶׁר הַדּוֹר הַהוּא שֶׁל יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא. אָמְרוּ כִּי פִּשָּׁעֵינוּ וַחֲטָאֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נְמַקִּים כוּ'. אֲשֶׁר לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מַדּוּעַ הָיָה לָהֶם חֶסְרוֹן אֱמוּנָה בִּתְשׁוּבָה. וְהֵיוּ סְבוּרִין שֶׁלֹּא יוֹעִיל לָהֶם תְּשׁוּבָה כְּנִזְכָּר לְעֵיל. גַּם מַהוּ דְּבַר הַהִתְחַלְּפוּת בֵּינָם לְבֵינֵינוּ. מַדּוּעַ אֲנַחְנוּ שְׁלֵמִים בֶּאֱמוּנָה זוֹ שֶׁל תְּשׁוּבָה בְּתַכְלִית. אָכֵן הוּא הַדָּבָר. כִּי הִנֵּה הַדּוֹר הַהוּא חַיּוּ עוֹד בִּזְמַן הַבַּיִת. עֵינֵיהֶם רָאוּ אֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֶת הַמִּקְדָּשׁ. וְאֶת כְּבוֹד ה' הַשּׁוֹכֵן בְּתוֹךְ הַבַּיִת. וְעַל כֵּן הָיָה לָהֶם הַשָּׂגָה בְּגֹדֶל רוֹמְמוּתוֹ וַהֲדַר כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּלְאוֹת עַל גֹּדֶל הַשָּׂגָתָם מֵרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ ז"ל בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ. כִּי יְחֶזְקֵאל הַנָּבִיא אָמַר לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲשׂוּ תְּשׁוּבָה אָמְרוּ לוֹ בּוֹשִׁים אֲנַחְנוּ כוּ' עַיֵּן שָׁם. הִנֵּה מַה נּוֹרָא הַהֶרְגֵּשׁ הַזֶּה לְהִתְבַּיֵּשׁ מִפָּנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מִפְּנֵי גֹּדֶל חֶטְאָם. לְשׁוּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה וּסְלִיחָה. וְהִנֵּה הַבּוּשָׁה הַזֹּאת הוּא בְּחִינָה גְּדוֹלָה מִדַּרְכֵי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת כַּיָּדוּעַ:

וְעַל כָּל פָּנִים כַּאֲשֶׁר הָיָה לָהֶם הַהֶרְגֵּשׁ מִגֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אִם כִּי בְּכָל זֹאת לֹא עָצְרוּ כֹּחַ לַעֲמֹד נֶגֶד הַיֵּצֶר הָרַע. אָכֵן הִכִּירוּ הֵיטֵב אֶת גֹּדֶל הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן כִּי נוֹרָא הוּא. וְכַאֲשֶׁר הָיָה לָהֶם הַכָּרָה בְּאַשְׁמַת הַחֵטְא. עַל כֵּן הָיָה לָהֶם עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה מוּזָר מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. וְהַנּוֹגֵעַ לְדַרְכֵי אֱמוּנָה הָיוּ מִקְטַנֵּי אֱמָנָה. כִּי רָפָה אֱמוּנָתָם לְהַאֲמִין מַה שֶּׁהוּא נֶגֶד

דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. וְעַל כֵּן לֹא הֶאֱמִינוּ גַּם כֵּן כִּי הַתְּשׁוּבָה תּוֹעִיל לָהֶם לִסְלֹחַ לְכָל פִּשְׁעֵיהֶם וְאִם יָשׁוּבוּ מִדַּרְכָּם חָיוֹ יִחְיוּ׃

אָכֵן לֹא כֵן אָצְלֵנוּ. אֲשֶׁר בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים אֲנַחְנוּ נָעְדָּרִים מֵהֶרְגֵּשֵׁי יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. אֲשֶׁר נוֹגֵעַ לְכָל אִישׁ לְנַפְשׁוֹ וּבְשָׂרוֹ. וְהִיא קְרוֹבָה לָחוּשׁ. וּמַה גַּם יִרְאַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. חָסֵר לָנוּ הַהֶרְגֵּשׁ מִכֹּל וָכֹל. וְעַל כֵּן אֵין אָנוּ מַכִּירִים כְּלָל. אֶת עֶרֶךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. כַּמָּה הוּא גָּדוֹל וְנוֹרָא וְעֶצֶם הַחֵטְא הוּא קַל בְּעֵינֵינוּ מְאֹד. וְלִזְאֹת עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה אֵינֶנָּה אֶצְלֵנוּ נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כְּלָל. וְלֹא יִפָּלֵא בְּעֵינֵינוּ מְאוּמָה. וְעַל כֵּן גַּם מִקְּטַנֵּי אֲמָנָה אֲשֶׁר רָפָה אֱמוּנָתָם לְהַאֲמִין מַה שֶּׁהוּא נַעֲלֶה וְנִשְׂגָּב מִשִּׂכְלָם. בְּכָל זֹאת הֵם מַאֲמִינִים בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לְשִׁבֵי פֶּשַׁע. בַּאֲשֶׁר לֹא יִפָּלֵא זֶה בְּעֵינֵי שִׂכְלָם כְּלָל׃

אָמְנָם אִם כִּי רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מֵהֶרְגֵּשׁ יִרְאַת רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהַבְחִין מִזֶּה אֶת גֹּדֶל הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. אָכֵן נוּכַל לְמְצֹא חֶשְׁבּוֹן צֶדֶק בָּעֲזָרַת ה'. מֵעָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת וְתוֹכַחַת עֲלֵי עָוֹן. כִּי מִזֶּה נוּכַל לְהַכִּיר מַהוּ הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן לְהַמְרוֹת רְצוֹן מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. כִּי הִנֵּה חֲכָמֵינוּ ז"ל אָמְרוּ בְּעֵרוּבִין דַּף י"ט. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מַאי דִּכְתִיב עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה. עוֹבְרֵי אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹבְרִין עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. עֵמֶק שֶׁמַּעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם. הַבָּכָא שֶׁבּוֹכִין וּמוֹרִידִין דְּמָעוֹת כְּמַעְיָן שֶׁל שִׁתִּין, גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה שֶׁמַּצְדִּיקִין עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין. וְאוֹמְרִים לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. יָפָה דִּינְתָּ יָפָה זְכִיתָ יָפָה חִיַּבְתָּ. יָפָה תִּקַּנְתָּ גֵּיהִנֹּם לָרְשָׁעִים כו' עַיֵּן שָׁם. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. מַאי רִבּוּתָא הִיא אִם הָרְשָׁעִים בְּעוֹלַם הָאֱמֶת. בְּאֵין יֵצֶר הָרָע שׁוֹלֵט. מַצְדִּיקִין עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין. וְיִתְּנוּ צְדָקוֹת ה'׃

הַכָּתוּב אוֹמֵר בְּפָרָשַׁת הָאֲזִינוּ. הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ. כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט. אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל. וּלְפִי מֻשְׂכָּל רֹאשׁוֹן יִפָּלֵא מְאֹד לְיַחֵס לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תֹּאַר שֶׁל שְׁלִילַת חִסָּרוֹן. כִּי הֲלֹא הָעוֹלֶה הוּא חִסָּרוֹן. הַתֹּאַר שֶׁל שְׁלִילַת עוֹלֶה הוּא רַק תְּפֶאֶרֶת לְבָשָׂר וָדָם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה כו'. אוּלָם ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְקוֹר הַשְּׁלֵמוּת. אֵיךְ נַיְחֵס אֵלָיו תֹּאַר שֶׁל שְׁלִילַת עַוְלָה. הַאִם הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ יַעֲשֶׂה עַוְלָה׃

הֵן מְנוּיָה וּגְמוּרָה בְּסוֹד כָּל יוֹשְׁבֵי תֵּבֵל. לְמִשְׁפָּט אֱמֶת וְקַיָּם. לְהַעֲנִישׁ לְכָל עוֹשֵׂי עָוֶל רַע כְּרִשְׁעָתָם. כָּל הַמֻּמְשָׁלוֹת יֵשׁ לָהֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים מַגְבִּילִים. חֶלְקֵי עֳנָשִׁים נֶגֶד כָּל פּוֹרֵעַ חֹק וּמוֹסֵר. אָמְנָם אִם כִּי יְסוֹד הָעֹנֶשׁ הוּא דָּבָר מֻסְכָּם בַּתֵּבֵל. אָכֵן אֵיכוּת אוֹ כַּמּוּת הָעֹנֶשׁ לְכָל חֵטְא וָפֶשַׁע. הוּא רַק דָּבָר הֶסְכֵּמִי וְהַשְׁעָרַת הַדַּעַת. בַּאֲשֶׁר אֵין מִשְׁקָל לְרוּחַ הֶעָוֹן אוֹ הָעֹנֶשׁ. לִשְׁקֹל בַּפֶּלֶס אֶת אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ נֶגֶד רוּחַ הֶעָוֹן. וְלִזְאֹת אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ הוּא רַק עִנְיַן

הֶסְכֵּמִי. וְעַל כֵּן אֵין מִשְׁפְּטֵי הָעֲנָשִׁים שָׁוִים אֵצֶל כָּל הַמֻּמְשָׁלוֹת. כִּי כָּל מֻמְשָׁלָה תָּשִׂים חֻקֵּי וּמִשְׁפְּטֵי עֲנָשִׁים לְכָל חֵטְא וְעָוֹן. כַּטּוֹב וְכַיָּשָׁר בְּעֵינֶיהָ לְפִי הַשְׁעָרַת דַּעְתָּם. וְלִפְעָמִים יִהְיֶה עֹנֶשׁ עַלֵּי עָוֹן בִּדְבַר מוֹשֵׁל שִׁלְטוֹן כְּפִי רְצוֹנוֹ אָז. לְהַעֲנִישׁ קְשֶׁה אוֹ רַק עֹנֶשׁ קַל:

וְעַל כָּל פָּנִים אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵין קָו וּמִשְׁקֹלֶת. לִשְׁקֹל הֶעָוֹן עִם הָעֹנֶשׁ. שֶׁיִּהְיוּ מְכֻוָּנִים יַחַד. וְלָזֹאת אֲפוֹא הֲלֹא הוּא נִמְנָעוֹת בְּחֵיק שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי. לְכַוֵּן לְהַגְבִּיל בְּצִמְצוּם אֶת אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ שֶׁיִּהְיֶה מוּל עֶרֶךְ הֶעָוֹן. וְלָזֹאת בְּדַרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת הַמִּשְׁפָּט. תּוּכַל לִהְיוֹת לִפְעָמִים אֵיזֶה עָוֶל וּמִשְׁפָּט מְעֻקָּל בְּאֵיכוּת הָעֹנֶשׁ. כַּאֲשֶׁר אֵין בַּמְּצִיאוּת בְּכֹחַ שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי. לְעָרֹךְ אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ מוּל הֶעָוֹן שֶׁיִּהְיוּ מְכֻוָּנִים יַחַד. כְּדוּגְמָה אֶחָד נָעֳנָשׁ בְּיַד פִּשְׁעוֹ אֵיזֶה עֹנֶשׁ עַל מֶשֶׁךְ זְמַן מֻגְבָּל. הַאִם יֵשׁ עַל זֶה פֶּלֶס וּמִשְׁקָל עַל זְמַן הָעֹנֶשׁ. אוֹ הַאִם יֵשׁ בְּכֹחַ שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי. לְהַגְבִּיל זְמַן הָעֹנֶשׁ בְּצִמְצוּם לְפִי עֶרֶךְ הֶעָוֹן. לֹא יוֹם אֶחָד פָּחוֹת אוֹ יוֹתֵר. וְאִם כֵּן בְּהֶכְרֵחַ יוּכַל לִהְיוֹת אֵיזֶה עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט. אוּלָם מַה כֹּחַ אֱנוֹשׁ בָּשָׂר וָדָם וְכַאֲשֶׁר הוּא בְּהֶכְרֵחַ לְהַעֲנִישׁ לַפּוֹשְׁעִים. הִנֵּה אֵין לַשּׁוֹפֵט אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינֵי שִׂכְלוֹ רוֹאוֹת:

עַתָּה נָפַן מִזֶּה לְהִתְבּוֹנֵן עַל מִשְׁפְּטֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר נוֹתֵן לָרָשָׁע רַע כִּרְשָׁעָתוֹ. וּמַה גַּם בְּעוֹלַם הַגְּמוּל. אֲשֶׁר נָכוֹנוּ שָׁם שְׁפָטִים רַבִּים רָעִים וְנוֹרָאִים לִפּוֹעֲלֵי עָוֶן, לִצְרֹף אוֹתָם בְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת כִּצְרֹף הַכֶּסֶף. הַאִם גַּם כֵּן נִשְׁאַל אַיֵּה פֶּלֶס וּמִשְׁקָל לִשְׁקֹל אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ עִם רוּחַ הֶעָוֹן. הַאִם גַּם כֵּן נֹאמַר חָלִילָה כִּי הָעֹנֶשׁ הוּא רַק דֶּרֶךְ הַשְׁעָרָה וְהֶסְכֵּמִי. אוֹ כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה רָצוֹן מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְכָל חוֹטֵא וּפוֹשֵׁעַ כַּמָּה לְהַעֲנִישׁוֹ. וְאִם כֵּן גַּם כֵּן הֲרֵי יוּכַל לִהְיוֹת עָוֶל בְּחֵיק הַמִּשְׁפָּט כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. חָלִילָה לְשׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ מִזֶּה. אוּלָם אֶת אֲשֶׁר הוּא נִמְנָעוֹת אֵצֶל בָּשָׂר וָדָם. הֱיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר. לַעֲשׂוֹת מִשְׁקָל לְרוּחַ הֶעָוֹן וְהָעֹנֶשׁ. בְּלִי תְּפֻנֶּה כִּי יֵשׁ עַל זֶה פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט בְּיַד ה' לָתֵת אֶת הֶעָוֹן בְּכַף אַחַת. וּכְנֶגְדּוֹ הָעֹנֶשׁ בְּכַף שְׁנִיָּה. וּבְמֹאזְנַיִם יִשְׁאוּ יַחַד. לִהְיוֹת אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ מְכֻוָּן בְּמִשְׁקָל נֶגֶד אֵיכוּת הֶעָוֹן עַד כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה:

וּכְבָר כָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת. מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו צַדִּיק. וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו רָשָׁע כוּ'. וְשִׁקּוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְיַן הַזְּכֻיּוֹת אֶלָּא לְפִי גָּדְלָם. יֵשׁ זְכוּת שֶׁהוּא נֶגֶד כַּמָּה עֲוֹנוֹת כוּ'. וְיֵשׁ עָוֹן שֶׁהוּא נֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת כוּ' וְאֵין שׁוֹקְלִין אֶלָּא בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דֵּעוֹת. וְהוּא הַיּוֹדֵעַ אֵיךְ עוֹרְכִין הַזְּכֻיּוֹת כְּנֶגֶד הָעֲוֹנוֹת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. עַתָּה הַאִם יֵשׁ בְּכֹחַ שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לִהְיוֹת לוֹ אֵיזֶה צִיּוּר מְמַהוּת הַמִּשְׁקָל שֶׁל אֵיכוּת הַזְּכֻיּוֹת וְהָעֲוֹנוֹת. עַד שֶׁיִּהְיֶה זְכוּת אַחַת עוֹלָה בַּמִּשְׁקָל נֶגֶד סְכוּם שֶׁל כַּמָּה עֲוֹנוֹת. וְכֵן עָוֹן אֶחָד נֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת. אָכֵן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא כֹּל יָכוֹל. וּמִמֶּנּוּ לֹא יִפָּלֵא כָּל דָּבָר. כֵּן הַשִּׁקּוּל הַזֶּה שֶׁל אֵיכוּת

הָעֹנֶשׁ כְּנֶגֶד הֶעָוֹן. הוּא בְּדַעְתּוֹ שֶׁל אֵל דֵּעוֹת. וְהוּא הַיּוֹדֵעַ אֵיךְ עוֹרְכִין בְּמִשְׁקַל הָעֹנֶשׁ נֶגֶד הֶעָוֹן. וְשֶׁיִּהְיֶה כַּף הַמִּשְׁקָל שָׁוֶה זֶה כְּנֶגֶד זֶה:

הוּא מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ. כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל. אֵין הַכַּוָּנָה לְיַחֵס לוֹ תֹּאַר כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה עָוֶל. הֲלֹא גַּם שְׂאֵרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עַוְלָה. וּמַה גַּם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אָכֵן הַכַּוָּנָה הִיא. יַעַן כִּי בְּדַרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת הַמִּשְׁפָּט אֵצֶל בָּשָׂר וָדָם. כַּאֲשֶׁר אֵין בַּמְּצִיאוּת פֶּלֶס וּמִשְׁקָל כָּזֶה לִשְׁקֹל הָעֹנֶשׁ נֶגֶד הַחֵטְא. וְעַל כֵּן אַף כִּי הַשּׁוֹפְטִים לַמִּשְׁפָּט יָשׁוּרוּ. בְּכָל זֹאת בְּהֶכְרֵחַ יוּכַל לִהְיוֹת עָוֶל בַּמִּשְׁפָּט כִּנְזָכָר לְעֵיל. וְעַל כֵּן אָמַר הַכָּתוּב כִּי הַצּוּר הוּא אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל. יַעַן כִּי הוּא כֹּל יָכוֹל וּבְיָדוֹ פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט. לִשְׁקֹל הָעוֹן עִם הָעֹנֶשׁ. וְהוּא הַיּוֹדֵעַ לַעֲרֹךְ אֶת אֵיכוּת הָעֹנֶשׁ נֶגֶד עֶרְךְ הֶעָוֹן. וְשֶׁיִּהְיֶה כַּף הַמֹּאזְנַיִם שְׁקוּלִים זֶה כְּנֶגֶד זֶה עַד כְּחוּט הַשְּׂעָרָה:

וְעִם זֶה נַשְׂכִּיל בִּינָה לְהָבִין מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. גַּם בְּרָכוֹת יַעְטֶה מוֹרֶה. שֶׁמַּצְדִּיקִין עָלֵיהֶם אֶת הַדִּין וְאוֹמְרִים לְפָנָיו רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יָפֶה דִּינְךָ כוּ' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהַיְנוּ כִּי בָּזֶה הָעוֹלָם. אֵין הָאָדָם מַכִּיר גֹּדֶל הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. וְעַל כֵּן אִם הָאָדָם הָיָה רוֹאֶה בְּעֵינָיו. אֶת הַשְׁפָּטִים הַנּוֹרָאִים בְּעֻמְקָ הַבָּכָא. וְאֶת הָאֵשׁ הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַלּוֹהֵט שָׁם בְּעֻמְקֵי שְׁאוֹל. אֲשֶׁר תֹּאכַל מְנֻפָּשׁ וְעַד בָּשָׂר בְּעַד כָּל חֵטְא וְעָוֹן. לֹא הָיָה מַקִּיף בְּשִׂכְלוֹ. כִּי יֵשׁ עַל זֶה פֶּלֶס וּמִשְׁקָל. וְהָעֹנֶשׁ הַנּוֹרָא הוּא מְכֻוָּן נֶגֶד אַשְׁמַת הַחֵטְא. אַךְ הָיָה חוֹשֵׁב כִּי הָעֹנֶשׁ הוּא דָּבָר הֶסְכֵּמִי. וְכִי כָּךְ הוּא רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהַעֲנִישׁ בְּעַד כָּל חֵטְא וְעָוֹן עֹנֶשׁ גָּדוֹל וְנוֹרָא מְאֹד. וְאוּלַי הָעֹנֶשׁ הוּא שָׂבֵע עַל חַטָּאתוֹ:

אָכֵן שָׁם בְּעוֹלָם הָאֱמֶת. הָרְשָׁעִים יוֹדְעִים וּמַכִּירִים. אֶת עֶרְךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. לְהַמְרוֹת אֶת רְצוֹן מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כַּמָּה הִיא רַבָּה וְנוֹרָא מְאֹד. שָׁם בְּעוֹלָם הָאֱמֶת יוֹדְעִים וּמְבִינִים כִּי הָעֹנֶשׁ הַמַּר אֵינוֹ דָּבָר הֶסְכֵּמִי מֵרְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהַעֲנִישׁ אוֹתָם קָשֶׁה שָׂבֵע עַל חַטָּאוֹתָם. אַךְ יֵשׁ פֶּלֶס וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט בְּיַד ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְמֹאזְנַיִם יִשְׁאוּ יַחַד הֶעָוֹן וְהָעֹנֶשׁ. וְהָעֹנֶשׁ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הוּא מְכֻוָּן בְּמִשְׁקַל נֶגֶד אַשְׁמַת הַחֵטְא עַד כְּחוּט הַשְּׂעָרָה. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאוֹמְרִים רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם יָפֶה דִּינְךָ וְכוּ' יָפֶה תִּקְנָתְךָ גֵּיהִנֹּם לְרְשָׁעִים וְגַן עֵדֶן לַצַּדִּיקִים:

וּמִמּוֹצָא דָּבָר נַשְׂכִּיל. כִּי מִמִּשְׁפְּטֵי הָעֲנָשִׁים וְתוֹכַחַת עָלֵי עוֹן בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי. נוּכַל לְהָבִין וּלְהַכִּיר עֶרְךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. כִּי כַּאֲשֶׁר הַצּוּר הוּא אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עָוֶל. וְהָעֹנֶשׁ נֶעֱרָךְ בְּמִשְׁקָל בְּצִמְצוּם נֶגֶד הֶעָוֹן כִּנְזָכָר לְעֵיל. וְכַאֲשֶׁר אֲנַחְנוּ מַאֲמִינִים בְּקַבָּלַת חֲכָמֵינוּ ז"ל. כִּי הָעֹנֶשׁ בָּעוֹלָם הָרוּחָנִי עָלֵי עוֹן הוּא נוֹרָא מְאֹד. אֵין עֶרְךְ אֵלָיו בְּכָל יְסוּרֵי תֵּבֵל.

וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּשַׁעַר הַגְּמוּל. מִזֶּה נוּכַל לְהָבִין עֶרֶךְ אַשְׁמַת חֵטְא וְעָוֹן כַּמָּה הִיא רַבָּה. אֲשֶׁר מַגִּיעַ לוֹ לָאָדָם בְּעַד חֵטְא וְעָוֹן. עֹנֶשׁ גָּדוֹל וְנוֹרָא מְאֹד. מַה נּוֹרָא הָרַעְיוֹן הַזֶּה לַמַּעֲמִיק בָּהּ:

וְהִנֵּה בַּגְּמָרָא נָזִיר דַּף כ"ג. תָּנוּ רַבָּנָן אִשָּׁה הֶפְרֵם כּוּ'. וּכְשֶׁהָיָה מַגִּיעַ רַבִּי עֲקִיבָא אֵצֶל פָּסוּק זֶה הָיָה בּוֹכֶה וּמַה כּוּ' כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר. וְלֹא יָדַע וְאָשָׁם וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ. וּמַה מִּי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לַעֲלוֹת בְּיָדוֹ בְּשַׂר טָלֶה וְעָלָה בְּיָדוֹ בְּשַׂר חֲזִיר כּוּ' אָמַר קְרָא וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ. מִי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לַעֲלוֹת בְּיָדוֹ בְּשַׂר חֲזִיר. וְעָלָה בְּיָדוֹ בְּשַׂר חֲזִיר עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. וְהִנֵּה זֶהוּ תּוֹכַחַת מוּסָר. לֵידַע וּלְהָכִיר עֶרֶךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל עָוֹן מַזִּיד. מֵחֶטְאֵי שְׁגָגָה אִם כִּי לֹא יָדַע וְאָשֵׁם וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ:

וּלְהַרְחִיב הַדָּבָר נַשְׁכִּיל וְנִתְבּוֹנֵן בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּפֵרוּשׁ הַתּוֹרָה פָּרָשַׁת וַיִּקְרָא. מַה שֶּׁכָּתַב שָׁם בְּטַעַם הַקְּרְבָּנוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. בַּעֲבוּר שֶׁמַּעֲשֶׂה בְּנֵי אָדָם נִגְמָרִים בְּמַחֲשָׁבָה וּבְדִבּוּר וּבְמַעֲשֶׂה. צִוָּה הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כִּי כַּאֲשֶׁר יֶחֱטָא וְיָבִיא קָרְבָּן. יִסְמֹךְ יָדָיו עָלָיו כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה. וְיִתְוַדֶּה בְּפִיו כְּנֶגֶד הַדִּבּוּר. וְיִשְׁרֹף בָּאֵשׁ הַקֶּרֶב וְהַכְּלָיוֹת שֶׁהֵם כְּלֵי הַמַּחֲשָׁבָה וְהַתַּאֲוָה. וְהַכָּרָעִים כְּנֶגֶד יָדָיו וְרַגְלָיו שֶׁל אָדָם הָעוֹשִׂים כָּל מְלַאכְתּוֹ. וְיִזְרֹק הַדָּם עַל הַמִּזְבֵּחַ כְּנֶגֶד דָּמוֹ בַּנֶּפֶשׁ. כְּדֵי שֶׁיַּחֲשֹׁב אָדָם בַּעֲשׂוֹתוֹ כָּל אֵלֶּה. כִּי חֶטְא לֵאלֹקָיו בְּגוּפוֹ וּבְנַפְשׁוֹ. וְרָאוּי לוֹ שֶׁיִּשְׁפֵּךְ דָּמוֹ וְיִשָּׂרֵף גּוּפוֹ. לוּלֵי חֶסֶד הַבּוֹרֵא שֶׁלָּקַח מִמֶּנּוּ תְּמוּרָה. וְכִפֵּר הַקָּרְבָּן הַזֶּה שֶׁיִּהְיֶה דָּמוֹ תַּחַת דָּמוֹ. וְנֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ. וְרֹאשֵׁי אִבְרֵי הַקָּרְבָּן כְּנֶגֶד אֵבָרָיו כּוּ' עַיֵּן שָׁם:

מַה נּוֹרָא הַדָּבָר. כִּי גַּם כַּאֲשֶׁר נֶפֶשׁ אַחַת תֶּחֱטָא בִּשְׁגָגָה בִּבְלִי דַּעַת. הָיָה רָאוּי לְעֹנֶשׁ שֶׁיִּשָּׁפֵךְ דָּמוֹ וְיִשָּׂרֵף גּוּפוֹ. אַךְ כִּי מֵחֶסֶד הַבּוֹרֵא עָלָיו כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ תְּשׁוּבָה יָבִיא תְּמוּרָתוֹ קָרְבָּן. שֶׁיִּהְיֶה דָּמוֹ תַּחַת דָּמוֹ וְנֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ וְנִסְלַח לוֹ. אָכֵן בִּלֹא תְּשׁוּבָה נִשְׁאָר עָלָיו הָעֹנֶשׁ הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְאִם כָּכָה הוּא הָעֹנֶשׁ הָרָאוּי לְחֵטְא שׁוֹגֵג. שֶׁיִּשָּׁפֵךְ דָּמוֹ וְיִשָּׂרֵף גּוּפוֹ. אִם כֵּן מַה נּוֹרָא הָעֹנֶשׁ הָרָאוּי לַעָוֹן מַזִּיד. שֶׁחוֹטֵא בְּדַעַת וּבְרָצוֹן. כִּי בְּוַדַּאי אֵין עֶרֶךְ וְדִמְיוֹן מִשְׁקַל הַחֵטְא שֶׁל שׁוֹגֵג. לְעֻמַּת עֶרֶךְ הָאַשְׁמָה שֶׁל עָוֹן מַזִּיד:

וְהִנֵּה מֵאֲשֶׁר יֶחֱסַר לוֹ לְהָאָדָם הַהַכָּרָה מֵעֶרֶךְ הָאַשְׁמָה וּגְדֶל הָעֹנֶשׁ גַּם מִשֶּׁל עָוֹן מֵזִיד. וּמַה גַּם חֶטְאֵי שְׁגָגָה. עַל כֵּן מַה שֶּׁהָאָדָם נִכְשָׁל בִּבְלִי דַּעַת. כִּמְעַט לֹא נֶחֱשָׁב בְּעֵינֵי הָאָדָם לְמְאוּמָה. לִיתֵּן אֶל לִבּוֹ לְדָאֹג עַל זֶה. מַה נִּפְלָא הַדָּבָר. כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן עַל רוּחַ הַדּוֹר בִּימֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. אַף מִשֶּׁל הֲמוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל. כַּמָּה הָיָה עֶרֶךְ חֹמֶר הֶעָוֹן בְּעֵינֵיהֶם אַף שֶׁל חֶטְאֵי שְׁגָגָה:

כִּי הִנֵּה בְּחֻלִּין דַּף מ"א בַּמִּשְׁנָה שָׁם. הַשּׁוֹחֵט לְשֵׁם עוֹלָה כּוּ' שְׁחִיטָתוֹ פְּסוּלָה. הַשּׁוֹחֵט לְשֵׁם חַטָּאת כּוּ' שְׁחִיטָתוֹ כְּשֵׁרָה. וְאָמַר בַּגְּמָרָא הַשּׁוֹחֵט לְשֵׁם חַטָּאת אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ מְחַיֵּב חַטָּאת. אֲבָל מְחַיֵּב חַטָּאת כּוּ'. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י לֹא שָׁנוּ אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ

מְחֻיָּב חַטָּאת. דְּלֹא אָמְרִי אִנְשֵׁי הַשִּׁתָּא מַפְרִישׁ לָהּ דְּהָא חַטָּאת לָאו בְּנֶדֶר וּבִנְדָבָה אָתְיָא. וְהָא לֹא חָשׁוּ רַבָּנָן דִּילְמָא מַאן דַּחֲזִי סָבַר מְחֻיָּב חַטָּאת הוּא. דְּהַהוּא קָלָא אִית לֵיהּ דְּמִי שֶׁבָּא לְיָדוֹ דְּבַר עֲבֵרָה בְּשׁוֹגֵג אֵינוֹ מְחַפֶּה עָלֶיהָ כְּדֵי שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ וְיִתְכַּפֵּר לוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וּמְבֹאָר מִזֶּה שֶׁהָיָה לָהֶם לַחֲכָמֵינוּ ז"ל לַחֲזָקָה פְּשׁוּטָה. דְּכָל מִי שֶׁנִּכְשַׁל גַּם בַּעֲוֹן שׁוֹגֵג הוּא דּוֹאֵג לְהַשִּׂיג כַּפָּרָה עַל חֶטְאוֹ. וְעַל כֵּן אֵינוֹ מְחַפֶּה עַל הָעֲבֵרָה וְרוֹצֶה שֶׁיֵּדְעוּ רַבִּים מִזֶּה לְמַעַן שֶׁיִּתְבַּיֵּשׁ וְיִתְכַּפֵּר לוֹ. עַתָּה נִתְבּוֹנֵן מַה נּוֹרָא הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּינָם לְבֵינֵינוּ. אֶחָד. בְּזִמְנָם גַּם הֵמּוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל. אַף מִי שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲוֹן שׁוֹגֵג הָיָה דּוֹאֵג לְנַפְשׁוֹ לְהַשִּׂיג כַּפָּרָה:

שְׁנַיִם. כִּי מִי שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲוֹן שׁוֹגֵג. הָיָה בּוֹשׁ וְנִכְלַם אִם יֵדְעוּ אֲנָשִׁים מִזֶּה. וְכָל כָּךְ הָיָה מִכְשׁוֹל עָוֹן שׁוֹגֵג לְכִלְמָה וְחֶרְפָּה גְּדוֹלָה. עַד אֲשֶׁר מִי שֶׁחָטָא בְּשׁוֹגֵג וְנוֹדְעָה חַטָּאתוֹ. הָיָה הַחוֹטֵא מִתְבַּיֵּשׁ כָּל כָּךְ. עַד אֲשֶׁר חָשַׁב לוֹ אֶת הַבּוּשָׁה וְהַחֶרְפָּה לְכַפָּרַת עָוֹן:

עַתָּה נִתְבּוֹנֵן עַל עֶרְךְ עָוֹן שׁוֹגֵג אֶצְלֵנוּ. אֶחָד. מִי שֶׁנִּכְשַׁל בַּעֲוֹן שׁוֹגֵג מִי יִשִּׂים לֵב לְבַקֵּשׁ לְהַשִּׂיג כַּפָּרָה. הַלְוַאי הָיָה הָאָדָם מִתְעוֹרֵר לְבַקֵּשׁ כַּפָּרָה עַל הַזְּדוֹנוֹת. שְׁנַיִם. מִי יִתְבַּיֵּשׁ מִפְּנֵי עָוֹן שׁוֹגֵג. אִם אֶחָד יִהְיֶה נִכְשָׁל בִּשְׁגָגָה בְּאַחַת מִמְּלֶאכֶת שַׁבָּת כְּמוֹ בְּאִסּוּר בּוֹרֵר וְכַדּוֹמֶה. הַאִם יֵבוֹשׁ מִלְּסַפֵּר זֹאת לְזוּלָתוֹ. הֵן בּוֹשׁ לֹא יֵבוֹשׁ וְהַכְּלִם לֹא יֵדַע. יַעַן כִּי עָוֹן שׁוֹגֵג לֹא נֶחֱשָׁב כְּלָל לִכְלִמָּה וְחֶרְפָּה. וְלֹא יֶפְחַת אָדָם מִמַּעֲלָתוֹ מְאוּמָה בִּשְׁבִיל שֶׁנִּכְשַׁל בְּחֵטְא שׁוֹגֵג:

פרק ד

בַּגְּמָרָא רֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף ט"ז בַּמִּשְׁנָה שָׁם. בְּאַרְבָּעָה פְּרָקִים הָעוֹלָם נִדּוֹן כוּ' בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִים לְפָנָיו כִּבְנֵי מָרוֹן. שֶׁנֶּאֱמַר הַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם כוּ'. וּבַגְּמָרָא שָׁם דַּף י"ח אָמַר מַאי כִּבְנֵי מָרוֹן. הָכָא תַּרְגִּימוּ כִּבְנֵי אִימְּרָנָא. רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר כְּמַעֲלוֹת בֵּית מֵרוֹן. רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל כַּחֲיָלוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י כִּבְנֵי אִימְּרָנָא. כִּכְבָשִׂים שֶׁמּוֹנִין אוֹתָן לְעַשְׂרָן וְיוֹצְאִים זֶה אַחַר זֶה בְּפֶתַח קָטָן שֶׁאֵין יְכוֹלִין לָצֵאת כְּאֶחָד. כְּמַעֲלוֹת בֵּית מֵרוֹן הַדֶּרֶךְ קָצָר וְאֵין שְׁנַיִם יְכוֹלִין לֵילֵךְ זֶה בְּצַד זֶה שֶׁהָעֲמֶק עָמֹק מִשְּׁנֵי צִדֵּי הַדֶּרֶךְ. כַּחֲיָלוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד. וְכָךְ הָיוּ מוֹנִין אוֹתָם יוֹצְאִים זֶה אַחַר זֶה בְּצֵאתָם לַמִּלְחָמָה עַד כָּאן לְשׁוֹן רַשִׁ"י:

וְהִנֵּה מִפֵּרוּשׁ רַשִׁ"י נִרְאֶה. כִּי לְכָל הָאֲמוֹרָאִים שֶׁמְּפָרְשִׁים בַּגְּמָרָא מַאי כִּבְנֵי מָרוֹן. הִנֵּה כַּוָּנַת הַתַּנָּא בָּזֶה עִם נוֹשֵׂא הַמָּשָׁל. הוּא רַק לוֹמַר כִּי כָּל בָּאֵי עוֹלָם אֵינָם עוֹבְרִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא הַכֹּל בְּיַחַד. כִּי אִם בָּזֶה אַחַר זֶה כִּבְנֵי מָרוֹן. אִם כִּבְנֵי אִימְּרָנָא. אִם כְּמַעֲלוֹת בֵּין מֵרוֹן. אוֹ כַּחֲיָלוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד:

וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. מַה צָּרִיךְ הַתַּנָּא לְהַסְבִּיר בְּמָשָׁל דָּבָר פָּשׁוּט כָּזֶה. מַה שֶּׁכָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. שֶׁהוּא מָשָׁל כִּבְנֵי מָרוֹן. שֶׁעוֹבְרִין זֶה אַחַר זֶה. מִי לֹא יָבִין אֶת זֹאת. מַהוּ זֶה אַחַר זֶה. וְהָוָה לֵיהּ לַתַּנָּא לוֹמַר בִּפְשִׁיטוּת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִין לְפָנָיו זֶה אַחַר זֶה. גַּם הִנֵּה הַתַּנָּא אָחַז בְּמָשָׁלוֹ מָקוֹם שֶׁהֵם מֻכְרָחִים לֵילֵךְ זֶה אַחַר זֶה. אִם כִּבְנֵי אִימְרָנָא שֶׁהַפֶּתַח קָטָן וְאֵין יְכוֹלִין לָצֵאת כְּאֶחָד. אוֹ כְּמַעֲלַת בֵּין מֵרוֹן. שֶׁהַדֶּרֶךְ קָצָר וְאֵין שְׁנַיִם יְכוֹלִין לֵילֵךְ זֶה בְּצַד זֶה:

אֲמָנָם הִנֵּה יְסוֹד הַדָּבָר. אֲשֶׁר כָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִין לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא. זֶה אַחַר זֶה כִּבְנֵי מָרוֹן. יֵשׁ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל טַעַם הַדָּבָר. מַהוּ תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בָּזֶה וּלְאֵיזֶה מַטָּרָה הוּא. הֲיִפָּלֵא מֵה' דָּבָר לְהַעֲבִיר לְפָנָיו אֶת כָּל בָּאֵי עוֹלָם בְּיַחַד:

אָכֵן נִרְאֶה כִּי יֵשׁ בָּזֶה כַּוָּנָה עֲמֻקָּה מְאֹד. וְכָל זֶה הוּא מֵחָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְרַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים. עִם אֲשֶׁר יִמְצְאוּ חֵן בְּעֵינָיו. לְפַנּוֹת לִפְנֵיהֶם הַדֶּרֶךְ לָשׁוּם לָהֶם אַחֲרִית וְתִקְוָה טוֹבָה בְּיוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא. כִּי יְסוֹד הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. אִם לְשֵׁבֶט וְאִם לְחֶסֶד. תָּלוּי הָרִבּוּי בַּסֵּדֶר הַזֶּה. בַּמֶּה שֶׁעוֹבְרִין לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה וּכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר לְפָנֵינוּ בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא:

כִּי הִנֵּה בַּגְּמָרָא רֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף ח' אָמַר רַב חִסְדָּא. מֶלֶךְ וְצִבּוּר מֶלֶךְ נִכְנָס תְּחִלָּה לַדִּין. שֶׁנֶּאֱמַר לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ כו' מַאי טַעֲמָא כו' וְאִבָּעֵית אֵימָא מִקַּמֵּי דְּלֵיפּוּשׁ חֲרוֹן אַף. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י דְּלֵיפּוּשׁ חֲרוֹן אַף בִּשְׁבִיל עֲוֹנוֹת צִבּוּר. וְהִנֵּה אִם אָמְנָם כִּי גַּם בְּטֶרֶם נִכְנַס הַצִּבּוּר לִפְנֵי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא לָדוּן. הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כָּל מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו. וַעֲלִילוֹת מִצְעָדֵי גָּבֶר. וְהוּא יוֹדֵעַ מַעֲשֵׂה כֻלָּם:

אָכֵן יַעַן כִּי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יָסַד בְּחָכְמָה. כָּל סֵדֶר הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט כְּעֵין מַלְכוּתָא דְּאַרְעָא. לְקִבּוֹעַ יוֹם מְיֻחָד אֲשֶׁר בּוֹ יֵשֵׁב לְכַסֵּא מִשְׁפָּט לָדוּן עַמִּים. וְכָל מַעֲשֵׂה אִישׁ אֲשֶׁר נִכְתַּב בַּסֵּפֶר לְזָכְרוֹן יוּבָא לְפָנָיו. וּכְבָר יִסֵּד הַפַּיְטָן אֶת סֵדֶר יוֹם הַדִּין בְּ"וּנְתַנֶּה תֹּקֶף" כו'. וְכוֹתֵב וְחוֹתֵם וְסוֹפֵר וּמוֹנֶה. וְתִפְתַּח אֶת סֵפֶר הַזִּכְרוֹנוֹת וּמֵאֵלָיו יִקָּרֵא כו'. וְכֵן יֵשׁ כַּמָּה קָטֵגוֹרִים וְסָנֵגוֹרִים. וְאַף כִּי הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא יוֹדֵעַ כָּל תַּעֲלוּמָה. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינָיו. הוּא הַמֵּבִין הוּא הָעֵד וְהוּא הַדַּיָּן. אָכֵן כָּל זֶה הוּא בְּכַוָּנָה יְדוּעָה מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. שֶׁיִּתְנַהֵג סֵדֶר הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט כְּעֵין מַלְכוּתָא דְּאַרְעָא:

וְלָזֹאת הִנֵּה בְּטֶרֶם נִכְנַס הַצִּבּוּר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לַדִּין. אִם כִּי הוּא יוֹדֵעַ מַעֲשֵׂה כֻלָּם. בְּכָל זֹאת אֵין יְדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הַמַּקֶּפֶת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים עוֹשָׂה רֹשֶׁם. וְעָדַיִן אֵין חֲרוֹן אַף שׁוֹלֵט. עַד אֲשֶׁר יֵשֵׁב לְכִסֵּא מִשְׁפָּט. וּמֵבִין לְכָל מַעֲשֵׂיהֶם בַּדִּין. אָז יַעֲלֶה חְלִילָה חֲרוֹן אַף ה' בִּשְׁבִיל עֲוֹן הַצִּבּוּר:

וּבְכֵן בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה יוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא. אֲשֶׁר הוּא חֹק זִכָּרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל רוּחַ וָנֶפֶשׁ. וּבְרִיּוֹת בּוֹ יִפָּקְדוּ לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמָּוֶת. כִּי זֵכֶר כָּל הַיְצוּר. וְזִכָּרוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בָּא. וְהוּא דּוֹרֵשׁ מַעֲשֵׂה כֻלָּם. וְעַל כֵּן אִם כָּל בָּאֵי עוֹלָם הָיוּ עוֹבְרִין לְפָנָיו הַכֹּל בְּיַחַד. וְהַיּוֹצֵר יַחַד לִבָּם מֵבִין אֶל כָּל מַעֲשֵׂיהֶם. וְאִם רַבּוּ עֲוֹנוֹת הַכְּלָל לְמַעְלָה רֹאשׁ וְכָבְדָה חַטָּאתָם. אָז יֶעֱשַׁן אַף ה' בִּשְׁבִיל עֲוֹנוֹת הַכְּלָל. וְהֵן לִפְנֵי זַעֲמוֹ מִי יַעֲמֹד. וּמֵחֲרוֹן אַפּוֹ מִי יָקוּם. וְהָיָה כְּצַדִּיק כָּרָשָׁע נֶאֱחָזִים חָלִילָה בְּסִבַּךְ חֲמַת ה'. אֲשֶׁר יַעֲלֶה לְאֵין מַרְפֵּא חָלִילָה:

וְעַל כֵּן הָיְתָה מַחְכֶּמֶתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְרַחֲמָיו הַמְרֻבִּין וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים. לְהַעֲבִיר לִפְנָיו אֶת כָּל בָּאֵי עוֹלָם. אֶחָד אֶחָד וָזֶה אַחַר זֶה. וּבְכֵן כַּאֲשֶׁר יְדִיעָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם. לֹא תִפְעֹל חָרוֹן אַף טָרֶם יַעַבְרוּ לְפָנָיו לַדִּין כְּנִזְכָּר לְעֵיל. וְעַל כֵּן חָרוֹן אַפּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֵעֲוֹנוֹת הַכְּלָל שֶׁל כָּל בָּאֵי עוֹלָם. לֹא תּוּכַל לְכְלֹל וּלְהַקְיִף אֶת כֻּלָּם. כִּי מִי וְמִי אֲשֶׁר יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְרֹאשׁוֹנָה. עַד אַחֲרוֹן שֶׁיֵּעָבֵר לָאַחֲרוֹנָה. הִנֵּה כָּל מִי אֲשֶׁר יַעֲבֹר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ רִאשׁוֹן הוּא מְאֻשָּׁר. כִּי דַּרְכּוֹ צְלֻחָה בְּיוֹתֵר מִמִּי שֶׁיַּעֲבֹר אַחֲרָיו. כִּי כָּל אֶחָד יוּכַל לִסְבֹּל מֵחֲרוֹן אַפּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. רַק מֵעֲוֹנוֹת שֶׁל כָּל אֵלֶּה שֶׁכְּבָר קָדְמוּ לַעֲבֹר לְפָנָיו. אֲבָל לֹא מֵהָרָעוֹת וְהַחֲטָאִים שֶׁל הָעוֹבְרִים אַחֲרָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה לַאֲשֶׁר גַּם חֵטְא אֶחָד יֵשׁ בְּכֹחוֹ לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב חוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה. וּמַה גַּם כָּל הַחֲטָאִים שֶׁל אִישׁ אֶחָד. וְעַל כֵּן כָּל אֶחָד מִבָּאֵי עוֹלָם אֲשֶׁר יַעֲבֹר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּיוֹם הַדִּין. הִנֵּה נוֹפֵל הוּא מֵאֵת שֶׁכְּבָר קָדַם לַעֲבֹר לְפָנָיו. וְכֵן מְאֻשָּׁר הוּא מִמִּי שֶׁיַּעֲבֹר אַחֲרָיו. כִּי כָּל אֶחָד עֲוֹנוֹתָיו נִתּוֹסְפוּ לְמַה שֶּׁעָבְרוּ לְפָנָיו. וְתוּכַל לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה רֹשֶׁם לִסְפּוֹת חָרוֹן אַף לְהָעוֹבֵר אַחֲרָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָמְנָם אַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּסֵדֶר הַהַעֲבָרָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תְּלוּי הָרְבֵּה מִיסוֹד הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. אִם לְשֵׁבֶט וְאִם לְחֶסֶד כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי דֶּרֶךְ כָּל הָעוֹבְרִים לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְרֹאשׁוֹנָה צְלֻחָה. כִּי יִסָּתְרוּ בְּיוֹתֵר מֵחָרוֹן אַף ה'. עַתָּה כֵּיצַד הוּא סֵדֶר מַסְלוּל מַהֲלָכָם שֶׁל כָּל בָּאֵי עוֹלָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מִי יְזַכֶּה לַעֲבֹר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. וּמִי יֵלֵךְ אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. כִּי הֲלֹא נוֹכַח ה' דַּרְכָּם:

אָכֵן זֶהוּ בֶּאֱמֶת. מַה שֶּׁאָמְרָה הַמִּשְׁנָה בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כָּל בָּאֵי עוֹלָם עוֹבְרִים לְפָנָיו כִּבְנֵי מָרוֹן כו'. אֵין הַכַּוָּנָה לְהַסְבִּיר בַּמָּשָׁל. מַה שֶּׁעוֹבְרִים זֶה אַחַר זֶה. כִּי הוּא כִּבְנֵי מָרוֹן שֶׁהוֹלְכִים זֶה אַחַר זֶה. כִּי זֶהוּ דִּבּוּר פָּשׁוּט. וְאֵין צָרִיךְ עַל זֶה מָשָׁל וּמְלִיצָה. אוּלָם הַכַּוָּנָה עַל סֵדֶר מַהֲלָכָם שֶׁל כָּל בָּאֵי עוֹלָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. מִי יְקַדֵּים לַעֲבֹר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. וּמִי יְאַחֵר. וְעַל זֶה אָמְרָה הַמִּשְׁנָה כִּי סֵדֶר מַהֲלָכָם שֶׁל כָּל בָּאֵי עוֹלָם זֶה אַחַר זֶה. הוּא כְּמִשַּׁל בְּנֵי מָרוֹן כְּשֶׁהוֹלְכִים זֶה אַחַר זֶה:

וְהִנֵּה אִם אָמְנָם כִּי בְּדֶרֶךְ כְּלָל הוּא מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי מִי שֶׁהוּא טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹקִים. וּמוֹצֵא חֵן בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אוֹתוֹ מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. לְגוֹנֵן עָלָיו מֵחֲרוֹן אַפּוֹ. לְמַעַן לִהְיוֹת לוֹ תִּקְוָה טוֹבָה לְחַיִּים. אוּלָם בְּדֶרֶךְ פְּרָט. מִי הֵמָּה אֲשֶׁר יִמְצְאוּ חֵן בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְזַכּוֹת אוֹתָם בַּדִּין. אָכֵן הִנֵּה כַּאֲשֶׁר נָשִׂימָה לֵב לְהִתְבּוֹנֵן בִּיסוֹד הַזּוֹכִים בַּמִּשְׁפָּט. נִמְצָא כִּי הֵם עַל שָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת. אַחַת. הֵם שֶׁזּוֹכִים מִצַּד שׁוּרַת הַדִּין. שְׁתַּיִם. שֶׁזּוֹכִין מִצַּד הָרַחֲמִים מִפְּנֵי אֵיזֶה זְכוּת. שָׁלֹשׁ. הֵם אֲשֶׁר סִבָּתָם נֶעְלָמָה. רַק כִּי כֵן הוּא רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְרַחֵם עֲלֵיהֶם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם כְּדָאִים:

הִנֵּה בְּגֶמָרָא רֹאשׁ הַשָּׁנָה דַּף ט"ז אָמַר רַבִּי כְּרוּסְפְּדַאי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן. שְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִין בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כוּ' צַדִּיקִים גְּמוּרִים נִכְתָּבִין וְנֶחְתָּמִין לְאַלְתָּר לְחַיִּים. רְשָׁעִים גְּמוּרִים נִכְתָּבִין וְנֶחְתָּמִין לְאַלְתָּר לְמִיתָה. בֵּינוֹנִים תְּלוּיִם וְעוֹמְדִין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים זָכוּ נִכְתָּבִין לְחַיִּים כוּ'. וְכָתַב הָרַ"ן מִדְּקָאָמַר בֵּינוֹנִים מַשְׁמַע דְּצַדִּיקִים דְּקָאָמַר הַיְנוּ שֶׁזְּכֵיוֹתָם מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם. וּרְשָׁעִים דְּקָאָמַר הַיְנוּ שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְּכֵיוֹתֵיהֶן. וְאִם כֵּן קַשְׁיָא טוּבָא דְּהָא כַּמָּה צַדִּיקִים כוּ' נִכְתָּבִים לְמִיתָה. וְכַמָּה רְשָׁעִים כוּ' נִכְתָּבִין לְחַיִּים. אֶלָּא עִקָּרָן שֶׁל דְּבָרִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַב ר"י הַזָּקֵן מִטְּרַאנִי זַ"ל. דְּצַדִּיקִים וּרְשָׁעִים בְּדִין קָאָמַר. שֶׁאוֹתָן בְּנֵי אָדָם שֶׁזּוֹכִין בַּדִּין מֻחָמַת אֵיזֶה זְכוּת. מִקְרֵי הָכָא צַדִּיקִים גְּמוּרִים. שֶׁצַּדִּיקִים גְּמוּרִים הֵן בְּדִין זֶה. וְאַף עַל פִּי שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְּכֵיוֹתֵיהֶם. וְכֵן נָמֵי צַדִּיקִים שֶׁזְּכֵיוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם. כֵּיוָן שֶׁהֵם מִתְחַיְּבִים בַּדִּין וַאֲפִלּוּ מִפְּנֵי עֲבֵרָה קַלָּה שֶׁעָשׂוּ. לְגַבֵּי דִּין זֶה רְשָׁעִים מִקְרֵי כוּ'. וּבֵינוֹנִים הַיְנוּ אוֹתָן בְּנֵי אָדָם שֶׁמִּשְׁפָּט שֶׁלָּהֶם מְעָיֵן וְשָׁקוּל מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁהֵן תְּלוּיִם וְעוֹמְדִין. עַד שֶׁהֵן מַכְרִיעִין עַצְמָם לִזְכוּת כוּ':

אָמְנָם אִם כִּי לִפְעָמִים גַּם צַדִּיקִים גְּמוּרִים. הֵן מִתְחַיְּבִין בַּדִּין מִפְּנֵי אֵיזֶה עֲבֵרָה קַלָּה וְכֵן רְשָׁעִים גְּמוּרִים זוֹכִין בַּדִּין בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת. אָכֵן זֶהוּ רַק בְּתוֹר יוֹצֵא מִן הַכְּלָל. יֵשׁ צַדִּיק אוֹבֵד בְּצִדְקוֹ מִפְּנֵי אֵיזֶה עֲבֵרָה קַלָּה. וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ מִפְּנֵי אֵיזֶה זְכוּת. אוּלָם בְּדֶרֶךְ כְּלָל יֵשׁ לָנוּ לְהַאֲמִין. כִּי יְסוֹד הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. הוּא בְּוַדַּאי עַל פִּי רֹב הַמַּעֲשֶׂה. וְכַמְבֹאָר בַּגְּמָרָא קִדּוּשִׁין (דף מ') רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר לְפִי שֶׁהָעוֹלָם נִדּוֹן אַחַר רֻבּוֹ. וְהַיָּחִיד נִדּוֹן אַחַר רֻבּוֹ. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת אַשְׁרָיו שֶׁהִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת כָּל הָעוֹלָם לְכַף זְכוּת כוּ'. וּפֶרֶשׁ רַשִׁ"י לְפִי כוּ' יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ שָׁקוּל כוּ' עָשָׂה מִצְוָה אַחַת נִמְצְאוּ זְכֻיּוֹתָיו מַכְרִיעִין וְנִמְצָא צַדִּיק כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי אָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת. מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו צַדִּיק. וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו רָשָׁע כוּ'. וּכְשֵׁם שֶׁשּׁוֹקְלִין זְכֻיּוֹת אָדָם וַעֲוֹנוֹתָיו בְּשָׁעַת מִיתָתוֹ. כָּךְ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שׁוֹקְלִין עֲוֹנוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבָּאֵי הָעוֹלָם

עִם זְכֻיּוֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק נֶחְתָּם לְחַיִּים וּמִי שֶׁנִּמְצָא רָשָׁע כוּ' וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתָן עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים כוּ' וְעַיֵּן שָׁם בְּכֶסֶף מִשְׁנֶה:

וְעַל כָּל פָּנִים הִנֵּה יְסוֹד הַדִּין בְּדֶרֶךְ כְּלָל. הוּא עַל פִּי שִׁקּוּל הָעֲוֹנוֹת עִם הַזְּכֻיּוֹת. אִם הוּא צַדִּיק לִפְנֵי הַמָּקוֹם אוֹ רָשָׁע. כִּי מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו. וַהֲרֵי הוּא צַדִּיק בְּמַעֲשָׂיו הוּא זוֹכֶה בַּדִּין. וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכֻיּוֹתָיו. הוּא רָשָׁע בְּמַעֲשָׂיו וּמִתְחַיֵּב בַּדִּין. וְהִנֵּה כָּל הַכְּתוּבִים מְלֵאִים מִזֶּה. כִּי הַצַּדִּיק בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה חַיֹּה יִחְיֶה. וְהָרָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת וּבְשׁוּב רָשָׁע מִדְּרָכָיו וְחָיָה. אָכֵן יֵשׁ יוֹצֵא מִן הַכְּלָל כִּי לִפְעָמִים גַּם צַדִּיק אוֹבֵד בְּצִדְקוֹ וּמִתְחַיֵּב בַּדִּין מִפְּנֵי אֵיזֶה עֲבֵרָה קַלָּה. וְיֵשׁ רָשָׁע זוֹכֶה בַּדִּין בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַ"ן:

נִמְצָא כִּי הַזּוֹכִים בַּדִּין הֵם עַל שְׁתֵּי בְּחִינוֹת. אַחַת מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתָיו. אֲשֶׁר הוּא נֶחֱשָׁב צַדִּיק לִפְנֵי הַמָּקוֹם. וּמַה גַּם צַדִּיק גָּמוּר בְּלֹא חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל זוֹכֶה מִצַּד שׁוּרַת הַדִּין. כִּי בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה יִחְיֶה, שְׁתַּיִם. מִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכֻיּוֹתָיו אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לִפְנֵי הַמָּקוֹם. אוֹ גַּם רָשָׁע גָּמוּר. וּבְכָל זֹאת זוֹכֶה בְּדִין מִצַּד הָרַחֲמִים בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת:

וְהִנֵּה הַחֶלְקָה הָרִאשׁוֹנָה הֵמָּה הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים. וְכַאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שׁוֹמֵר אֶל כָּל אוֹהֲבָיו. וְעֵינוֹ אֶל יֵרְאָיו לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם. וְלָזֹאת בְּיוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא אֲשֶׁר כָּל בָּאֵי עוֹלָם יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. הִנֵּה אֶת הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים יַקְרִיב אֵלָיו. לְהַעֲבִיר אוֹתָם לְפָנָיו לָרִאשׁוֹנָה. לְמַעַן לְגוֹנֵן אוֹתָם מֵהָרוֹן אַפּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכָל מִי שֶׁהוּא צַדִּיק יוֹתֵר בְּמַעֲשָׂיו. אוֹתוֹ מַעֲבִיר לְפָנָיו רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן:

זֶהוּ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּכַוָּנַת הַמִּשְׁנָה כִּבְנֵי מָרוֹן. כִּי הוּא כִּבְנֵי אִימְּרָנָא. וּכְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י כִּכְבָשִׂים שֶׁמּוֹנִין אוֹתָן לְעַשְׁרָן. וְיוֹצְאִים זֶה אַחַר זֶה בְּפֶתַח קָטָן שֶׁאֵין יְכוֹלִין לָצֵאת כְּאֶחָד. כִּי הִנֵּה יְדוּעַ מִשֶּׁבַע הַבְּהֵמוֹת כַּאֲשֶׁר הֵם סְגוּרִים בַּדִּיר. וְאַף כַּאֲשֶׁר נִפְתַּח לִפְנֵיהֶם הַפֶּתַח הֵם מִמַּהֲרִים לָצֵאת הַחוּצָה. וְאִם הַפֶּתַח קָטָן שֶׁאֵין יְכוֹלִין לָצֵאת כְּאֶחָד. הֵם דּוֹחֲקִים זֶה אֶת זֶה לְהִתְקָרֵב עַצְמָם אֵצֶל הַפֶּתַח לָצֵאת הַחוּצָה. אוּלָם סוֹף סוֹף מִי יֵצֵא לָרִאשׁוֹנָה אָכֵן הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי הַכְּבָשִׂים הַבְּרִיאִים וְהַחֲזָקִים בְּכֹחָם וּגְבוּרָתָם יַעֲשׂוּ חַיִל. יִפְנוּ עַל יָמִין וְעַל שְׂמֹאל וְיִתְאַמְּצוּ לָצֵאת לָרִאשׁוֹנָה. וְהַכְּבָשִׂים הַחֲלוּשִׁים בְּאֵין אוֹנִים יִשָּׁאֲרוּ לָאֲחֲרוֹנָה:

וְכֵן הוּא בְּיוֹם הַדִּין. אֲשֶׁר כָּל בָּאֵי עוֹלָם יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. וְכָל אֶחָד הָיָה רוֹצֶה לְהַקְדִּים לַעֲבֹר תְּחִלָּה. הוּא כַּמָּשָׁל הַזֶּה. כִּי הִנֵּה הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים הֵמָּה הַגִּבּוֹרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל בְּבְרָכוֹת (דף י"ז). שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה. כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִזּוֹנִין בִּצְדָקָה. וְהֵם נִזּוֹנִין בְּזִרּוֹעַ כוּ' וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י בַּזְּכוּת שֶׁבְּיָדָן. וְהַחוֹטְאִים

וְהַפּוֹשְׁעִים הֵמָּה הַחַלָּשִׁים. וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּסוֹף פָּרָשַׁת תֵּצֵא. כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ. חַסְרֵי כֹּחַ מֵחֲמַת חֻטְאָם שֶׁהָיָה הֶעָנָן פּוֹלְטָן. וְכֵן הוּא בְּיוֹם הַדִּין. הִנֵּה הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים בָּאִים בְּזִרּוֹעַ בְּכֹחַ מַעֲשֵׂיהֶם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם. כִּי זֶהוּ שֶׁיִּסֵּד הַפִּיְּטָן בְּפִיּוּט זִכְרוֹנוֹת לְיוֹם ב' דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה הַמַּתְחִיל אֶפְחַד. וְהֵם בִּזְרוֹעַ עֲדֶיךָ בָּאוּ. וְלָזֹאת הִנֵּה הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים. אֲשֶׁר לָהֶם זְרוֹעַ עִם גְּבוּרָה בְּכֹחַ מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים יִתְאַמְּצוּ לַעֲבֹר לְרֹאשׁוֹנָה. וְכָל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי כֹּחַ מַעֲשָׂיו יַעֲבֹר רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן. וְהַחֲלוּשִׁים חַסְרֵי כֹּחַ מֵחֲמַת חֻטְאָם. יַעַבְרוּ אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. זֶהוּ נוֹשֵׂא הַמָּשָׁל שֶׁל בְּנֵי מָרוֹן כִּבְנֵי אִימְרָנָא:

הַחֲלָקָה הַשֵּׁנִית הוּא. אוֹתָן בְּנֵי אָדָם שֶׁעָוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְכֻּיּוֹתֵיהֶן. וְרַק שֶׁזּוֹכִין בְּרַחֲמִים מִצַּד אֵיזֶה זְכוּת. וְהִנֵּה אִם כִּי קָצְרָה יַד שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לִמְצֹא חֵקֶר אֱלֹקִי. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל מַהוּת הַזְּכוּת שֶׁתּוּכַל לַעֲמֹד לוֹ בְּיוֹם הַדִּין. לְהַטּוֹת דִּינוֹ כְּלַפֵּי חֶסֶד לְתוֹחֶלֶת. אָמְנָם כַּאֲשֶׁר סוֹף סוֹף הָאָדָם זוֹכֶה בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. הַדַּעַת נוֹתֶנֶת כִּי הַיְסוֹד הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם שָׁוֶה וּכְדַאי לְרַחֵם עָלָיו. וְהוּא לְפִי הֲכָנָתוֹ וְדַאֲגָתוֹ וּפַחְדוֹ מִיּוֹם הַדִּין. כֵּן יִתְעוֹרֵר עָלָיו מִדַּת הָרַחֲמִים לְחֶמְלָה:

וּבָזֹאת רֵאשִׁית דָּבָר הוּא הַהֲכָנָה. כִּי יְקִדִּים עֲצָמוֹ לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה בְּעוֹד מוֹעֵד. וּכְמוֹ שֶׁהוּא בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם. כִּי מִי שֶׁהוּא נֶאֱחָז בְּסִבָּךְ אֵיזֶה מִשְׁפָּט אַף מִשֶּׁל עִנְיְנֵי מָמוֹן. וּמַה גַּם שֶׁל דִּינֵי נְפָשׁוֹת. הִנֵּה לְפִי יִרְאָתוֹ וּפַחְדּוֹ. כֵּן מְיָמִים רַבִּים קֹדֶם יַתְחִיל לְדַאֹג לְהָחִישׁ מִפְלָט לוֹ מִפֶּחָ יוֹקְשִׁים. כִּי יְצַדֵּק בְּהִשָּׁפְטוֹ. וּמַה גַּם מִשְׁפַּט הָאָדָם בְּיוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא. לִפְנֵי כִּסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק. וְהָרְאשׁוֹנִים סָמְכוּ עַל פִּרְקֵי דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְהִתְקִינוּ לְתִקְעַ בְּשׁוֹפָר מִיּוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוּל. וְכֵן יֵשׁ מִי שֶׁמַּרְבִּין לוֹמַר סְלִיחוֹת וְתַחֲנוּנִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוּל. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב כָּל זֶה הַטּוּר אֹרַח חַיִּים סִימָן תקפ"א עַיֵּן שָׁם. לָזֹאת מַה מְּאֹד נָחוּץ לִפְנֵי הָאָדָם לְהַקְדִּים אֶת עֲצָמוֹ מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוּל. כִּשְׁמֹעַ קוֹל הַשּׁוֹפָר לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה הֲכָנָה. וְכַאֲשֶׁר בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים הַלֵּב מְטֻמְטָם וְנַעֲשָׂה כְּאֶבֶן וְקָשֶׁה כְּצוּר הַחַלָּמִישׁ. עַל כֵּן יִשְׁתַּדֵּל לְקַבֵּעַ עִתִּים לִקְרוֹת וְלֶהֱגוֹת בְּסִפְרֵי יִרְאָה וּמוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת הַנֶּפֶשׁ. לְמַעַן יֵרֵךְ לְבָבוֹ וְיִשְׁבֹּר רוּחוֹ מֵאֵימַת יוֹם הַדִּין. וְכָל אֶחָד לְפִי עֶרְכּוֹ יִשְׁתַּדֵּל בְּכִשָּׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה וּלְשַׁנּוֹת דַּרְכֵי הַנְהָגָתוֹ לְטוֹב. וְכֵן בַּקָּשַׁת רַחֲמִים בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים:

הַהֲכָנָה הַזֹּאת מַה שֶּׁהָאָדָם מַקְדִּים אֶת עַצְמוֹ. לְדַאֹג יָמִים רַבִּים לִפְנֵי בוֹא יוֹם הַדִּין. כִּי יֵרֵךְ לְבָבוֹ וְיִכָּנַע רוּחוֹ. וּלְהַכְנִיס בְּקִרְבּוֹ פַּחַד וְחָרְדַּת הַדִּין. וְלַעֲשׂוֹת אֵיזֶה רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ. לְהִתְעַסֵּק בְּכִשָּׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה. וּבַקָּשַׁת רַחֲמִים. אַף אִם לֹא יַסְפִּיק לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֻיּוֹת עַל הָעֲוֹנוֹת. וְלִזְכוֹת מִצַּד שׁוּרַת הַדִּין. בְּכָל זֹאת יֵשׁ בְּכֹחָהּ לְעוֹרֵר רַחֲמִים מִמְּקוֹר הָרַחֲמִים. וּלְהַטּוֹת דִּינוֹ כְּלַפֵּי חֶסֶד לְתוֹחֶלֶת. מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם הָאָדָם בְּעַצְמוֹ יִשְׁכַּח רִישׁוֹ. וְיִסְיַח דַּעְתּוֹ

בְּכָל הַחֹדֶשׁ. וְהוּא בְּעַצְמוֹ לֹא יָחוּשׁ וְלֹא יִדְאַג כְּלָל מִפְּנֵי יוֹם הַדִּין. אֲשֶׁר הוּא חֹק זְכָרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל רוּחַ וָנֶפֶשׁ הֲלֹא אֵין מָקוֹם חָלִילָה לְרַחֲמִים:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל עוֹד בַּפֵּרוּשׁ כִּבְנֵי מָרוֹן. כִּי רֵישׁ לָקִישׁ אָמַר כְּמַעֲלַת בֵּין מֵרוֹן. כִּי הִנֵּה בְּמִנְהַג הָעוֹלָם. בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִתְאַסְּפוּ הֲמוֹן אָדָם רַב. וְכֻלָּם אֶל רֹאשׁ אֶחָד יִפְנוּ לְהַשִּׂיג מַטָּרָתָם. כְּמוֹ בַּחֲצַר בֵּית הַנְּתִיבוֹת אֲשֶׁר יָבוֹאוּ הֲמוֹן אָדָם רַב לְבַקֵּשׁ פִּתְקֵי מַסָּע. וְכָל אֶחָד רוֹצֶה לְמַהֵר לְהַשִּׂיג חֶפְצוֹ בִּתְחִלָּה. הִנֵּה הוּשַׂם לְחֹק וּמִנְהָג קָבוּעַ. כִּי כָּל מִי אֲשֶׁר יַקְדִּים לָבֹא הוּא יַשִּׂיג מַטָּרָתוֹ תְּחִלָּה. וְעַל כֵּן לְמַעַן לְשָׁמֹר אֶת הַסֵּדֶר. יַעַמְדוּ כָּל הַבָּאִים בְּשׁוּרָה אַחַת זֶה אַחַר זֶה. לְמַעַן אֲשֶׁר כָּל הַמַּקְדִּים לָבֹא. יִהְיֶה קָרוֹב יוֹתֵר לְמָקוֹם הַמָּרְכָּז. לְהַשִּׂיג מַטָּרַת חֶפְצוֹ תְּחִלָּה:

וְכֵן הוּא בְּיוֹם הַדִּין הַנּוֹרָא. אֲשֶׁר כָּל בָּאֵי עוֹלָם יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. וְכָל מִי שֶׁזּוֹכֶה לַעֲבֹר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן הוּא גֶּבֶר מֻצְלָח כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר לֹא הַכֹּל יָבוֹאוּ בְּיַחַד בְּעֵת אֶחָד. לְהִתְיַצֵּב לְדִין לִפְנֵי כִּסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק. כִּי יֵשׁ מַקְדִּימִין לָבֹא. וְאַף כַּאֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ קוֹל הַשּׁוֹפָר בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ אֱלוּל. הֵם דּוֹאֲגִים וּמְכִינִים עַצְמָם לַעֲמֹד לִפְנֵי כִּסֵּא דִּין. וְכֹה עוֹסְקִים בַּהֲכָנָה הַזֹּאת כָּל יְמֵי הַחֹדֶשׁ. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יְאַחֲרוּ לָלֶכֶת. יַעַבְרוּ יָמִים מִימֵי הַחֹדֶשׁ. וְלֹא יָשִׂימוּ עַל לֵב כְּלָל. עַד אֲשֶׁר יֶאֱתָיוּ וְיִקָּרְבוּ הַיָּמִים שֶׁל יְמֵי הַדִּין. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יְכַפְּרוּ עוֹד עַד יוֹם הָאַחֲרוֹן קֹדֶם יוֹם הַדִּין אָז יָשִׂימוּ עַל לֵב:

וְלָזֹאת אַף אִם הַמַּקְדִּים וְהַמְאַחֵר. בְּיִחוּס מַצָּבָם יִהְיוּ מַעֲשֵׂיהֶם שְׁקוּלִים. בְּכָל זֹאת בְּעֵת יַעַבְרוּ כָּל בָּאֵי עוֹלָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. הִנֵּה הַדַּעַת נוֹתֵן. כִּי אוֹתָן שֶׁהֵן מַקְדִּימִים לָבֹא. וּכְבָר הֵכִינוּ עַצְמָם מִימִים רַבִּים. וּמַמְתִּינִים וּמְצַפִּים לִהְיוֹת מוּכָנִים לְהִתְיַצֵּב בַּדִּין. הֵמָּה יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לָרִאשׁוֹנָה. כִּי מִדַּת הָרַחֲמִים יְפַנֶּה לִפְנֵיהֶם הַדָּרֶךְ לַעֲבֹר לָרִאשׁוֹנָה. וּמַה גַּם כִּי כַּאֲשֶׁר סֵדֶר הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט הוּא כְּעֵין מַלְכוּתָא דְּאַרְעָא. וּכְבָר הוּא חֹק וּמִנְהָג קָבוּעַ בָּעוֹלָם. כִּי מִי אֲשֶׁר יַקְדִּים לָבֹא. יַשִּׂיג מַטָּרַת חֶפְצוֹ תְּחִלָּה. וְעַל כֵּן כָּל אֶחָד לְפִי עֶרֶךְ קְדִימוּת זְמַן הֲכָנָתוֹ. לַעֲמֹד לִפְנֵי כִּסֵּא דִּין. יַעֲבֹר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן:

זֶהוּ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. כִּי כִּבְנֵי מָרוֹן הוּא כְּמַעֲלוֹת בֵּין מֵרוֹן. שֶׁהַדֶּרֶךְ קָצָר וְאֵין שְׁנַיִם יְכוֹלִין לֵילֵךְ זֶה בְּצַד זֶה. שֶׁהָעֵמֶק עָמֹק מִשְּׁנֵי צַדֵּי הַדֶּרֶךְ. וּבְעַל כָּרְחָם הֵם מֻכְרָחִים לֵילֵךְ זֶה אַחַר זֶה. עַתָּה הִנֵּה בָּדָרֶךְ כָּזֶה. מִי יֵלֵךְ לִפְנִים וּמִי לְאָחוֹר. אָכֵן הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי כָּל הַמַּקְדִּים לָבֹא יֵלֵךְ רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. וְהַמְאֻחָרִים לָבֹא בְּהֶכְרַח יֵלְכוּ אַחֲרֵיהֶם כְּפִי זְמַן הִתְאַחֲרָם מִלָּבֹא. וְכֵן הוּא בְּסֵדֶר הַהַעֲבָרָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּיוֹם הַדִּין. הִנֵּה כַּסֵּדֶר הַזֶּה יַעַבְרוּ לְפָנָיו כָּל בָּאֵי עוֹלָם זֶה אַחַר זֶה. כִּי כָּל הַמַּקְדִּים לָבֹא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל יַעֲבֹר לְרִאשׁוֹנָה.

וּכְפִי קְדִימַת זְמַן הַהֶכְנָה לַעֲמֹד לִפְנֵי כִּסֵּא דִּין. כֵּן יַעַבְרוּ גַּם כֵּן רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. וְהוּ נוֹשֵׂא הַמַּשָּׂל שֶׁל בְּנֵי מָרוֹן כְּמַעֲלוֹת בֵּין מֵרוֹן:

הַחֲלָקָה הַשְׁלִישִׁית. הֵם אוֹתָן שֶׁזּוֹכִין בְּרַחֲמִים. מִבְּלִי זְכוּת יָדוּעַ. רַק כִּי כֵן הוּא רָצוֹן מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְרַחֵם עֲלֵיהֶם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם כְּדָאִים. כִּי הִנֵּה בִּבְרָכוֹת (דף ז׳). אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מִלְּפָנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְנָתַן לוֹ כוּ'. בִּקֵּשׁ לְהוֹדִיעוֹ דְּרָכָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וְנָתַן לוֹ כוּ'. וּפְלִיגֵי דְּרַבִּי מֵאִיר דְּאָמַר רַבִּי מֵאִיר שְׁתַּיִם נִתְּנוּ לוֹ וְאַחַת לֹא נִתְּנוּ לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְחַנּוֹתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן. וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן. וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י לְהוֹדִיעוֹ דְּרָכָיו מִנְהַג מִדַּת מִשְׁפָּטָיו. אֶת אֲשֶׁר אָחֹן. אֲשֶׁר יִכְמְרוּ רַחֲמַי עָלָיו לְשָׂעָה וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ כְּדַאי עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמַר וְחַנּוֹתִי כוּ' אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן. הַיְנוּ בְּעַל כָּרְחוֹ מִבְּלִי שׁוּם זְכוּת. דְּאִי מִצַּד אֵיזֶה זְכוּת אֵין זֶה חָדָשׁ. אָכֵן כִּי יֵשׁ בְּמִדַּת מִשְׁפָּטָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. גַּם הַנְהָגָה נִסְתֶּרֶת וְנֶעֱלֶמֶת. אֲשֶׁר לֹא גִלָּה זֶה גַּם לַאֲדוֹן כָּל הַנְּבִיאִים. כִּי לִפְעָמִים יִכְמְרוּ רַחֲמָיו לְשָׂעָה. אַף עַל מִי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן וְאֵינוֹ כְּדַאי:

נִמְצָא כִּי כֵן הוּא גַּם כֵּן בְּיוֹם הַדִּין. יֵשׁ שֶׁזּוֹכִין בְּרַחֲמִים מֵאֲשֶׁר כִּי כֵן הוּא רָצוֹן מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לָחֹן עֲלֵיהֶם וּלְרַחֵם אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם כְּדָאִים. וְלִזֹאת כַּאֲשֶׁר כָּל בָּאֵי עוֹלָם יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ זֶה אַחַר זֶה. הִנֵּה גַּם הַחֲלֻקָּה הַזֹּאת. אוֹתָן שֶׁהוּא בִּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְרַחֵם עֲלֵיהֶם אַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינָם כְּדָאִים. הֵמָּה יַעַבְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְרִאשׁוֹנָה:

וְזֶהוּ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל עוֹד בְּכַוָּנַת הַמִּשְׁנָה כִּבְנֵי מָרוֹן. כַּחֲיָלוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד. וְכִדְפֵרֵשׁ רַשׁ"י כִּי כָךְ הָיוּ מוֹנִין אוֹתָם יוֹצְאִים זֶה אַחַר זֶה בְּצֵאתָם לַמִּלְחָמָה. וְהִנֵּה סֵדֶר מַהֲלָכָם אָז הָיָה בְּלִי סָפֵק עַל פִּי הַשַּׂר הַמְפַקֵּד אֶת צְבָא הַמִּלְחָמָה. אָכֵן הוּא רַק כַּאֲשֶׁר עָלָה אָז בִּרְצוֹנוֹ כֵּן הָיָה. וְצִוָּה מִי לְהַקְדִּים וּמִי לְאַחֵר. וְכֵן הוּא בְּסֵדֶר הַהַעֲבָרָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּיוֹם הַדִּין זֶה אַחַר זֶה. יֵשׁ חֲלֻקָּה אַחַת אֲשֶׁר הוּא בְּלִי טַעַם וְסֵדֶר יָדוּעַ. רַק כְּפִי אֲשֶׁר יִהְיֶה רָצוֹן מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לָחֹן וּלְרַחֵם אַף עַל מִי שֶׁאֵינוֹ הָגוּן וְאֵינוֹ כְּדַאי. כֵּן יַעַבִירוּ אוֹתָם לְפָנָיו לָרִאשׁוֹנָה. וְזֶהוּ נוֹשֵׂא הַמָּשָׁל שֶׁל בְּנֵי מָרוֹן. כַּחֲיָלוֹת שֶׁל בֵּית דָּוִד:

וְהַנּוֹגֵעַ יוֹתֵר לְמַעֲשֶׂה. הוּא הַחֲלֻקָּה הָאֶמְצָעִית. מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל כִּי כִּבְנֵי מָרוֹן הוּא כְּמַעֲלוֹת בֵּית מֵרוֹן. וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר כִּי כָּל מִי שֶׁמַּקְדִּים עַצְמוֹ לְבֹא לְיוֹם הַדִּין. לְהָכִין אֶת עַצְמוֹ לְקִרַאת הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. כֵּן יַעֲבֹר לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּיוֹם הַדִּין רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן:

יְסוֹד הַהֶכְנָה הוּא לְהָעִיר וּלְעוֹרֵר בִּלְבָבוֹ פַּחַד וְחֶרְדַּת הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. כִּי הַפַּחַד וְהַחֲרָדָה הַזֹּאת. אֵינוֹ נִכְנָס בְּלֵב הָאָדָם בְּמְהֵרָה כִּי אִם בְּעָמָל וִיגִיעָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּמַאֲמַר שַׁעֲרֵי אוֹר סִימָן ב'. כִּי תַּהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַיִּרְאָה שֶׁל יִרְאַת ד' וּפַחַד עָנְשׁוֹ. הִיא שׁוֹנָה וְנִבְדֶּלֶת

מִשְּׁאָר מִינֵי יְרָאָה שֶׁל דַּרְכֵי הַטְּבָעִים. אֲשֶׁר הָאָדָם יַרְגִּישׁ אוֹתָהּ בְּחוּשָׁיו מִבְּלִי שׂוּם עָמָל וְיִגִיעָה עַיִן שָׁם. וְהִנֵּה הָעוֹלָה עַל כֻּלָּ הִיא תַּאֲוַת הַחַיִּים. וְהַנּוֹגֵעַ לְדַרְכֵי הַטְּבָעִים. אַף עַל סָפֵק רָחוֹק שֶׁל סַכָּנַת חַיָּיו. כָּל אֲשֶׁר לוֹ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ. אָכֵן לֹא כֵן בְּדַרְכֵי הָרוּחָנִיִּים. הִנֵּה הָאָדָם הוּא מַאֲמִין כִּי רֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא יוֹם הַדִּין. אֲשֶׁר בְּרִיּוֹת בּוֹ יִפָּקְדוּ לְהַזְכִּירָם לְחַיִּים וְלַמָּוֶת. וּבְכָל זֹאת לֹא יַרְגִּישׁוּ חוּשָׁיו יִרְאַת הַסַּכָּנָה הַזֹּאת:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. בַּעֲבוּדָה זָרָה (דף י"ט). מַכְרִיז רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרֵי מַאן בָּעֵי חַיֵּי מַאן בָּעֵי חַיֵּי. כְּנוֹף וְאָתוּ כָּל עַלְמָא לְגַבֵּיהּ אָמְרֵי לֵיהּ הַב לָן חַיֵּי. אָמַר לְהוּ מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כּוּ' נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע כּוּ'. סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב אֵין טוֹב אֶלָּא תּוֹרָה כּוּ'. וְכִי הַאי גַּוְנָא אִיתָא בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת מְצֹרָע. מַעֲשֶׂה בְּרוֹכֵל אֶחָד שֶׁהָיָה מַחֲזִיר בַּעֲיָרוֹת שֶׁהָיוּ סְמוּכוֹת לְצִפּוֹרִי וְהָיָה מַכְרִיז וְאוֹמֵר מַאן בָּעֵי לְמִזְבַּן סַם חַיִּים אוֹדְקִין עֲלֵיהּ כּוּ'. וְעַיִן שָׁם שֶׁהֶרְאָה גַּם כֵּן הַפָּסוּק הַזֶּה מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כּוּ' נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע כּוּ':

וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. לְאֵיזֶה מַטָּרָה הִכְרִיז רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרֵי מַאן בָּעֵי חַיֵּי אוֹ הָרוֹכֵל שֶׁהָיָה מַכְרִיז מַאן בָּעֵי לְמִזְבַּן סַם חַיִּים. וְאַחַר־כָּךְ אָמְרוּ לָהֶם כָּתוּב מְפֹרָשׁ בְּתְהִלִּים מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כּוּ'. מִי לֹא יֵדַע הַכָּתוּב הַזֶּה. אֵיזֶה מוּסָר הָיָה לְהַשּׁוֹמְעִים אֶת דְּבָרָיו. גַּם כַּאֲשֶׁר אִתּוֹ כֻּלֵּיהּ עַלְמָא לְגַבֵּיהּ וְאָמְרוּ הַב לָן חַיֵּי. וְאָמַר לָהֶם הַכָּתוּב מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים שֶׁהוּא יָדוּעַ לַכֹּל. וְלִכְאוֹרָה לְרַבִּים הָיָה כְּעֵין מִלְתָא דְּבִדִיחוּתָא:

אָמְנָם מַה שֶּׁעָשׂוּ הָיָה עֵצָה עֲמֻקָּה. לַהֲבִינָם דַּעַת וּמוּסָר הַשְׂכֵּל. הִנֵּה הַכָּתוּב אָמַר מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כּוּ'. וְלִכְאוֹרָה כַּאֲשֶׁר תַּאֲוַת הַחַיִּים גְּדוֹלָה מְאֹד. מַדּוּעַ לֹא יִקְיֵם אָדָם כָּל דִּבְרֵי הַכָּתוּב. לְמַעַן לִמְצֹא חַיִּים וְטוֹב. אָמְנָם הָיָה אֶפְשָׁר לְהִתְנַצֵּל. כִּי אִם הָאָדָם הָיָה רוֹאֶה כֵּן בְּחוּשׁ. כִּי מִי שֶׁשּׁוֹמֵר לְשׁוֹנוֹ מֵרָע כּוּ' יִחְיֶה וְיַאֲרִיךְ יָמִים. וְהָרָשָׁע לֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל. הָיָה כָּל אָדָם מְקַיֵּם דִּבְרֵי הַכָּתוּב לְמַעַן תַּאֲוַת הַחַיִּים. אָכֵן כַּאֲשֶׁר אֵין כְּלָל. כִּי יֵשׁ צַדִּיק אוֹבֵד בְּצִדְקוֹ וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ. עַל כֵּן יִרְפּוּ יְדֵי הָאָדָם מִלַּעֲסֹק בַּסְּגֻלָּה הַזֹּאת. אוּלָם בֶּאֱמֶת אֵין זֶה טַעֲנָה. כִּי עַל כָּל פָּנִים זֶה בְּוַדַּאי כִּי דִּבְרֵי הַכָּתוּב הוּא אֱמֶת. אַךְ יֵשׁ סִבּוֹת יוֹצֵא מִן הַכְּלָל. וְעַל כָּל פָּנִים הוּא דָּבָר קָרוֹב מְאֹד. כִּי הַחַיִּים הוּא בְּיַד לָשׁוֹן. וְהַתּוֹרָה עֵץ חַיִּים כְּפִשׁוּטוֹ. וְהִנֵּה בְּרִפּוּאוֹת שֶׁל דַּרְכֵי הַטְּבָעִים. לֹא יִמְנַע הָאָדָם מִלַּעֲשׂוֹת לְנַפְשׁוֹ. אַף הַדְּבָרִים שֶׁהֵם סָפֵק רָחוֹק. וְגַם מַה שֶּׁהוּא נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל:

זֶהוּ מַה שֶּׁהֶרְאָה רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרֵי לְהֶהָמוֹן מוּסַר הַשְׂכֵּל. כִּי כַּאֲשֶׁר הִכְרִיז מַאן בָּעֵי חַיֵּי. כְּנוֹף כֻּלֵּיהּ עַלְמָא לְגַבֵּיהּ וְאָמְרֵי הַב לָן חַיֵּי. וּבְלִי סָפֵק הָיוּ חוֹשְׁבִים כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ אֵיזֶה דָּבָר טֶבַע. אֲשֶׁר טוֹעֲמֶיהָ חַיִּים זְכוּ וְאֹרֶךְ יָמִים. וְהִנֵּה זֶהוּ הוֹלְלוּת גְּדוֹלָה וְסִכְלוּת. הַאִם יֵשׁ בְּמִצִּיאוּת הַטֶּבַע אֵיזֶה דָּבָר הַנּוֹתֶנֶת חַיִּים. זוּלַת עֵץ הַחַיִּים אֲשֶׁר בְּגַן עֵדֶן מִקֶּדֶם. וְכֵן הָרוֹכֵל אֲשֶׁר

הִכְרִיז מַאן בָּעֵי לְמִזְבַּן סַם חַיִּים. הַאִם יֵשׁ סַם חַיִּים בָּעוֹלָם. אָכֵן כַּאֲשֶׁר תַּאֲוַת הַחַיִּים גְּדֵלָה מְאֹד עַל כֵּן יַאֲמִין הָאָדָם אַף בְּשָׁוְא נִתְעֶה. וְכַאֲשֶׁר הִכְרִיז רַבִּי אֶלְכְּסַנְדְּרֵי מַאן בָּעֵי חַיֵּי. אַף כִּי הוּא כְּשְׁחוֹק. הַאִם יֵשׁ בְּיַד הָאָדָם לָתֵת חַיִּים. בְּכָל זֹאת אַתּוּ כֻּלֵּי עַלְמָא וְאָמְרֵי הַב לַן חַיֵּי. עַל זֶה אָמַר לָהֶם מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כוּ'. הַיְנוּ כַּאֲשֶׁר תִּשְׁגּוּ בְּדִמְיוֹנְכֶם כִּי יֵשׁ אֶצְלִי אֵיזֶה דָּבָר טִבְעִי. תַּאֲמִינוּ בְּשָׁוְא נִתְעֶה וְתֹאמְרוּ הַב לַן חַיֵּי. הֵא לָכֶם חַיִּים מְדֻרְכֵי הָרוּחָנִים. מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כוּ'. אֲשֶׁר הוּא דָּבָר קָרוֹב מְאֹד. וּמַדּוּעַ תְּמָאֲנוּ לְקַבֵּל הַסְּגֻלָּה הַזֹּאת לְתַאֲוַת הַחַיִּים. וְכֵן הָרוֹכֵל כַּאֲשֶׁר בָּאוּ לְקָנוֹתוֹ מִמֶּנּוּ סַם חַיִּים. אֲשֶׁר הוּא כְּצָחוֹק כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אָמַר לָהֶם מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים כוּ' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָמְנָם אִם כִּי יִרְאַת ה' וּפַחַד עָנְשׁוֹ. לֹא יַרְגִּישׁוּ חוּשֵׁי הָאָדָם בְּנָקֵל. בְּכָל זֹאת עַל יְדֵי עָמָל וִיגִיעָה יֵשׁ בְּכֹחַ הָאָדָם לְהַשִּׂיג הַיִּרְאָה הַזֹּאת וְלִקְבֹּעַ אוֹתָהּ בְּנַפְשׁוֹ. כְּשֶׁאָר דְּרָכֵי הַיִּרְאָה הַטִּבְעִית. וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמַאֲמָרִי שָׁם עַיֵּן שָׁם. וְלָזֹאת גַּם פַּחַד וְחֲרָדַת יוֹם הַדִּין שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר יִתֵּן הָאָדָם אֶל לִבּוֹ לִהְיוֹת עָמֵל לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ. עָמָלוֹ וִיגִיעוֹ תַּעֲמֹד לוֹ לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ. וְהַחֲרָדָה הַזֹּאת. רַב כֹּחָהּ וְחֵילָהּ לְהִתְקָרֵב לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּלְשַׁנּוֹת מַעֲשָׂיו לְטוֹבָה וְהַיְסוֹד הוּא לְמוּד הַמּוּסָר בְּהִתְפַּעֲלוּת וּבְצִיּוּרֵי חוּשִׁי. כִּי כֹּחַ הַצִּיּוּר מוֹעִיל מְאֹד לַמּוּסָר:

פרק ה

דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב כוּ' (יְשַׁעְיָה נ"ה) :

הָרַמְבַּ"ם ז"ל כָּתַב בְּרֵישׁ פֶּרֶק ג' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכֻיּוֹת וַעֲוֹנוֹת מִי שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו צַדִּיק. וּמִי שֶׁעֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֻיּוֹתָיו רָשָׁע. מֻחֲצָה לְמֻחֲצָה בֵּינוֹנִי כוּ' אָדָם שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכֻיּוֹתָיו מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עַל רֹב עֲוֹנְךָ כוּ' וּכְשֵׁם שֶׁשּׁוֹקְלִין כוּ' כָּךְ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שׁוֹקְלִין עֲוֹנוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִבָּאֵי הָעוֹלָם עִם זְכֻיּוֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁל רֹאשׁ הַשָּׁנָה. מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק נֶחְתָּם לְחַיִּים. וּמִי שֶׁנִּמְצָא רָשָׁע נֶחְתָּם לְמִיתָה. וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים וְאִם לָאו כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה דְּבָרָיו הֵם מִדִּבְרֵי הַגְּמָרָא בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (דף ט"ז). שֶׁאָמְרוּ שָׁם שְׁלֹשָׁה סְפָרִים נִפְתָּחִין בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה כוּ'. צַדִּיקִים גְּמוּרִים נִכְתָּבִין וְנֶחְתָּמִין לְאַלְתָּר לְחַיִּים. רְשָׁעִים נִכְתָּבִין כוּ'. בֵּינוֹנִים תְּלוּיִים וְעוֹמְדִין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. זָכוּ נִכְתָּבִין לְחַיִּים לֹא זָכוּ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה הָרַ"ן ז"ל כָּתַב מִדְּקָאָמַר בֵּינוֹנִים מַשְׁמַע דְּצַדִּיקִים דְּקָאָמַר הַיְנוּ שֶׁזְּכֻיּוֹתָם מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם. וּרְשָׁעִים דְּקָאָמַר הַיְנוּ שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְּכֻיּוֹתֵיהֶן. וְאִי הָכֵי קַשְׁיָא

טוּבָא דְּהָא כַּמָּה צַדִּיקִים כּוּ' נִכְתָּבִין לְמִיתָה וְכַמָּה רְשָׁעִים כּוּ' נִכְתָּבִין לְחַיִּים אֶלָּא עִקָּרָן שֶׁל דְּבָרִים כּוּ'. דְּצַדִּיקִים וּרְשָׁעִים בַּדִּין קָאָמַר כּוּ' עַיֵּן שָׁם:

אוּלָם מִדִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם מְבֹאָר. שֶׁמְּפָרֵשׁ דִּבְרֵי הַגְּמָרָא כִּפְשָׁטֵיהּ. כִּי צַדִּיקִים הַיְנוּ שֶׁזְּכֵיּוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מֵעֲוֹנוֹתֵיהֶם. וּרְשָׁעִים דְּקָאָמַר הַיְנוּ שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְּכֵיּוֹתֵיהֶן. וּבֵינוֹנִים הֵם שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם שְׁקוּלִים מֻחֶצָּה לְמֻחֶצָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אָדָם שֶׁעֲוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכֵיּוֹתָיו מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ כּוּ' וְכֵן מַה שֶּׁכָּתַב כָּךְ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה שׁוֹקְלִין כּוּ' מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק נֶחְתָּם לְחַיִּים וּמִי שֶׁנִּמְצָא רָשָׁע כּוּ' וְהַבֵּינוֹנִים כּוּ'. בְּעַל כָּרְחָךְ דְּצַדִּיק וְרָשָׁע וּבֵינוֹנִי. הַיְנוּ כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מִתְּחִלָּה דְּזֶהוּ מִי שֶׁזְּכֵיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו. אוֹ עֲוֹנוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל זְכֵיּוֹתָיו. אוֹ מֻחֶצָּה לְמֻחֶצָּה. וְזֶהוּ מַה שֶּׁשּׁוֹקְלִין כּוּ'. וְכֵן מְבֹאָר מִדִּבְרֵי הָרַאֲבַ"ד בְּהַשָּׂגוֹת וְהַכֶּסֶף מִשְׁנֶה שָׁם שֶׁהֵבִינוּ כֵּן בְּכַוָּנַת הָרַמְבַּ"ם עַיֵּן שָׁם:

אָמְנָם מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים וְאִם לָאו כּוּ'. הִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה כּוּ' לְפִי מֶשְׁכָּל רִאשׁוֹן יִפָּלֵא מְאֹד. דְּהֲרֵי בֵּינוֹנִי הוּא מִי שֶׁמַּעֲשָׂיו שְׁקוּלִין מֻחֶצָּה זְכֵיּוֹת וּמֻחֶצָּה עֲוֹנוֹת. נִמְצָא כִּי אֵין חָסֵר לוֹ רַק מִצְוָה אַחַת לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֵיּוֹת עַל הָעֲוֹנוֹת. וְאִם כֵּן אַף אִם לֹא יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה כְּלָל. יוּכַל לְזְכוֹת בַּדִּין בְּקַל. כִּי עַל יְדֵי מִצְוָה אַחַת שֶׁיַּעֲשֶׂה לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֵיּוֹת הֲרֵי הוּא נִמְצָא צַדִּיק וְנֶחְתָּם לְחַיִּים. וְכֵן מְבֹאָר בַּגְּמָרָא קִדּוּשִׁין (דף מ'). תְּנוּ רַבָּנָן לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ חַיָּב וְחֶצְיוֹ זַכַּאי. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת אַשְׁרָיו שֶׁהִכְרִיעַ עַצְמוֹ לְכַף זְכוּת כּוּ'. וְעַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י דְּבִוּר הַמַּתְחִיל לְפִי כּוּ'. יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ שָׁקוּל כּוּ'. עָשָׂה מִצְוָה אַחַת נִמְצְאוּ זְכֵיּוֹתָיו מַכְרִיעִין וְנִמְצָא צַדִּיק כּוּ'. הֲרֵי כִּי הַבֵּינוֹנִי בְּמִצְוָה אַחַת שֶׁיַּעֲשֶׂה. מַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֵיּוֹת וְנִמְצָא צַדִּיק כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה בְּדִבְרֵי הַגְּמָרָא מְבֹאָר בֵּינוֹנִים תְּלוּיִים וְעוֹמְדִין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים זָכוּ נִכְתָּבִין. לְחַיִּים כּוּ'. אֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ בֶּאֱמֶת דְּמַה שֶּׁאָמְרוּ ז"ל זָכוּ כּוּ'. הַיְנוּ רַק עַל יְדֵי מִצְוָה אַחַת שֶׁיַּעֲשֶׂה לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֵיּוֹת שֶׁיִּהְיֶה נִמְצָא צַדִּיק כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אֲכָל הָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. דְּגַם בְּלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה יוּכַל לְזְכוֹת בַּדִּין עַל יְדֵי מִצְוָה אַחַת שֶׁיּוֹסִיף עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֵיּוֹת. נִמְצָא צַדִּיק וְנֶחְתָּם לְחַיִּים, וּכְמוֹ מִי שֶׁזְּכֵיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. גַּם בְּלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה הוּא צַדִּיק וְנֶחְתָּם לְחַיִּים:

הִנֵּה יָדוּעַ כִּי מִלְּבַד הַדִּין וְהַחֶשְׁבּוֹן שֶׁל אָדָם עַל עֲוֹנוֹתָיו וּפְשָׁעָיו. הִנֵּה נוֹסָף עַל חֲטָאָיו. הִנֵּהוּ נִתְבַּע בְּגִלַּל מְנִיעַת הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב אֶל ד' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מִכָּל חַטֹּאוֹתָיו אֲשֶׁר חָטָא. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּרֵישׁ סֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְדַע

כִּי הַחוֹטֵא כַּאֲשֶׁר יִתְאַחֵר לָשׁוּב מֵחַטָּאתוֹ יִכְבַּד עָלָיו מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּכָל יוֹם. כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי יֵצֵא הַקֵּצֶף עָלָיו. וְיֵשׁ לוֹ מָנוֹס לָנוּס שָׁמָּה. וְהַמָּנוֹס הוּא הַתְּשׁוּבָה. וְהוּא עוֹמֵד בְּמֵרְדּוֹ וְהִנּוֹ בְּרָעָתוֹ וּבְיָדוֹ לָצֵאת מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה. וְלֹא יָגוּר מִפְּנֵי הָאַף וְהַחֵמָה עַל כֵּן רָעָתוֹ רַבָּה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה בְּפֶרֶק א' מִשַּׁעַר הַתְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְכֵיוָן שֶׁמַּעֲלַת הַתְּשׁוּבָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ לְכַפֵּר עַל כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה הָאָדָם כו'. אֵין מִן הָרָאוּי שֶׁיִּתְרַשֵּׁל הָאָדָם מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. כִּי יְמֵינוּ פְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים וְהַפֶּתַח פָּתוּחַ לְעוֹלָם. וּמִי שֶׁאֵינוֹ שָׁב עָנְשׁוֹ גָּדוֹל בָּעוֹלָם הַבָּא. וְהִמְשִׁילוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּמִדְרָשׁ קֹהֶלֶת עַל פָּסוּק וְעֵינַי רָשְׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס אָבַד מִנֶּהֶם. מָשָׁל נָאֶה לְעִנְיַן הַתְּשׁוּבָה. אָמְרוּ מָשָׁל לְכַת לִסְטִים שֶׁמָּרְדָה בַּמֶּלֶךְ תְּפָשָׂם וּכְבָשָׂם בְּבֵית הָאֲסוּרִים. מָה עָשׂוּ חָתְרוּ אַחַת וְיָצְאוּ לָהֶם. הָיָה שָׁם אֶחָד שֶׁלֹּא בָּרַח לְשַׁחֲרִית מְצָאוֹ הַמֶּלֶךְ. אָמַר לוֹ שׁוֹטֶה הַחֲתִירָה לְפָנֶיךָ וְלֹא הָיִיתָ בּוֹרֵחַ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לָרְשָׁעִים. תְּשׁוּבָה לִפְנֵיכֶם וְאֵין אַתֶּם חוֹזְרִים. הַדָּא הוּא דִּכְתִיב וּמָנוֹס אָבַד מִנֶּהֶם כו' עַד כָּאן לְשׁוֹן סֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה:

וְיֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן עוֹד בְּעִנְיַן הַמִּתְאַחֵר לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בִּיבָמוֹת (דף מ"ח) מִפְּנֵי מַה כו' אֲחֵרִים אוֹמְרִים מִפְּנֵי שֶׁשָּׁהוּ עַצְמָם לְהַכְנֵס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. אָמַר רַבִּי אֶבָהוּ מַאי קְרָא יְשַׁלֵּם ה' פָּעֳלֵךְ כו' אֲשֶׁר בָּאתָ לַחֲסוֹת. וּפֵרֵשׁ רַשִּׁ"י אֲשֶׁר בָּאתָ שֶׁמִּהַרְתָּ וְלֹא אִחַרְתָּ. וּמִזֶּה יֵשׁ לִלְמֹד כַּמָּה צָרִיךְ הָאָדָם לְמַהֵר לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי הִנֵּה בֶּן נֹחַ אֵין עָלָיו חוֹב מְיֻחָד לְהַכְנִיס אֶת עַצְמוֹ תַּחַת חִיּוּב שֶׁל עֹל תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וּבְכָל זֹאת אָמְרִינַן מִפְּנֵי מָה כו' מִפְּנֵי שֶׁשָּׁהוּ כו'. וּמַה גַּם יִשְׂרָאֵל שֶׁכְּבָר קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. הִנֵּה מִי שֶׁסָּר מֵאַחֲרֵי תּוֹרַת ה' וּמִצְוֹתָיו. וְנִתְרַחֵק מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מַה מְּאֹד יִכְבַּד עָנְשׁוֹ אִם יִתְאַחֵר מִלָּשׁוּב אֶל ה'. וְשׁוֹהֶה לְהִכָּנֵס תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה וּלְהִתְקָרֵב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אָכֵן אִם כִּי הַחוֹבָה פְּרוּשָׂה תָּמִיד עַל הָאָדָם לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה. וְהַחוֹטֵא כַּאֲשֶׁר יִתְאַחֵר לָשׁוּב מֵחַטָּאתוֹ. יִכְבַּד עָלָיו מְאֹד עָנְשׁוֹ בְּכָל יוֹם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. אָמְנָם עוֹד יוֹתֵר יִגְדַּל הַחוֹב לָשׁוּב לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. בְּהַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּמַה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים עַצְמוֹ. כִּי יֵשׁ הֶבְדֵּל גָּדוֹל בֵּין חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה שֶׁעַל הָאָדָם בְּכָל יְמֵי הַשָּׁנָה. בֵּין הַחוֹב שֶׁעַל הָאָדָם לָשׁוּב בְּהַיָּמִים הָאֵלּוּ וּמַה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. מִכַּמָּה טְעָמִים כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר:

א) אִם כִּי חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה הִיא מוּבָן בַּשֵּׂכֶל. וְכַמְבֹאָר בַּמִּדְרָשׁ כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָרְשָׁעִים תְּשׁוּבָה לִפְנֵיכֶם וְאֵין אַתֶּם חוֹזְרִים. אוּלָם בְּכָל זֹאת הִנֵּה בִּשְׁאָר יְמֵי הַשָּׁנָה לֹא בָּא

מִצְוַת עֲשֵׂה בְּיִחוּד עַל הַתְּשׁוּבָה. אָכֵן בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה שַׁעַר הַשֵּׁנִי הַדֶּרֶךְ הַה'. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וּמִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה לְהָעִיר אָדָם אֶת רוּחוֹ לַחֲזֹר בִּתְשׁוּבָה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁנֶּאֱמַר מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ. עַל כֵּן הִזְהִירָנוּ הַכָּתוּב שֶׁנִּטְהֵר לִפְנֵי ה' בִּתְשׁוּבָתֵנוּ. וְהוּא יְכַפֵּר עָלֵינוּ בַּיּוֹם הַזֶּה לְטַהֵר אוֹתָנוּ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְכֵן כָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל לַיָּחִיד וְלָרַבִּים. וְהוּא קֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. לְפִיכָךְ חַיָּבִים הַכֹּל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וּלְהִתְוַדּוֹת בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי כָּל הַמִּצְוֹת אֵינָם עַל מִשְׁקָל אֶחָד. וְהִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי הַמִּצְוֹת עֲשֵׂה הַזֹּאת שֶׁל תְּשׁוּבָה עוֹלָה בְּאֵיכוּתָהּ לְמַעְלָה רֹאשׁ. וְכֵן תִּגְדַּל עָוֹן בְּטוּלָהּ. וְעַל כָּל פָּנִים נִשְׁמָע מִזֶּה כִּי מִי שֶׁלֹּא שָׁב בִּתְשׁוּבָה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. עָנְשׁוֹ כָּפוּל וּמְכֻפָּל. כִּי בִּטֵּל גַּם מִצְוַת עֲשֵׂה הַגְּדוֹלָה לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ׃

ב) יָדוּעַ כִּי שִׂכַר הַמִּצְוֹת נֶעֱרָכוֹת לְפִי צַעַר קִיּוּמָם. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל בְּאָבוֹת פֶּרֶק ה' לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. וְכֵן עֹנֶשׁ שֶׁל בִּטּוּל הַמִּצְוֹת תִּתְחַשֵּׁב גַּם כֵּן לְפִי כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוָה. כִּי כָּל מַה שֶּׁנִּקַּל יוֹתֵר לְקַיְּמִים כֵּן תִּגְדַּל עָוֹן בְּטוּלָהּ. וְכַמְבֹאָר בַּגְּמָרָא מְנָחוֹת (דף מ"ג) תָּנְיָא הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר קָשֶׁה עָנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל תִּכְלֶת. מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כּוֹ' עַיֵּן שָׁם. וְהַיְנוּ מִשּׁוּם שֶׁמִּצְוַת לָבָן נָקֵל יוֹתֵר לְקַיְּמִים מִשֶּׁל תְּכֵלֶת לְכָךְ עָנְשָׁהּ גָּדוֹל. וְהִנֵּה בְּעֹנֶשׁ הַחוֹטֵא הַמִּתְאַחֵר לָשׁוּב מֻבְטָחְנוּ. אֲשֶׁר חָכְמֵינוּ זַ"ל בְּמִדְרַשׁ רַבָּה מָשְׁלוּ מָשָׁל. לְכַת לְסָטִים שֶׁמָּרְדָה בַּמֶּלֶךְ תְּפָשָׂם וּכְבָשָׂם בְּבֵית הָאֲסוּרִים מֶה עָשׂוּ חָתְרוּ כּוֹ'. אָמַר לוֹ שׁוֹטֶה הַחָתִירָה לְפָנֶיךָ וְלֹא הָיִיתָ בּוֹרֵחַ. כָּךְ אָמַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לָרָשָׁעִים תְּשׁוּבָה לִפְנֵיכֶם וְאֵין אַתֶּם חוֹזְרִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי זֶה תָּלוּי גַּם כֵּן לְפִי כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה שֶׁל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. עֲדֵי יַגִּיעַ תְּשׁוּבָתוֹ לְרָצוֹן לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ׃

וְהִנֵּה בַּגְּמָרָא רֹאשׁ הַשָּׁנָה (דף י"ח וביבמות דף מ"ט). רָמֵי קְרָאֵי אַהֲדָדֵי. כְּתִיב מִי כָּה' אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קָרְאֵינוּ אֵלָיו. וְכָתַב דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י מַשְׁמַע פַּעֲמַיִם שֶׁאֵינוֹ מָצוּי עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וּמִשֶּׁנִּי הָא בְּיָחִיד הָא בְּצִבּוּר. וּפָרִיךְ בְּיָחִיד אִימָּת. אָמַר רַבָּה בַּר אֲבוּהּ אֵלּוּ עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י וְיָחִיד אִימָּת מְצוּי לוֹ דִּכְתִיב בְּהִמָּצְאוֹ. עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהָרַמְבַּ"ם זַ"ל כָּתַב בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה לָעוֹלָם. בַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים הִיא יָפָה בְּיוֹתֵר וּמִתְקַבֶּלֶת הִיא מִיָּד. שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ׃

הֲרֵי מְבֹאָר כִּי שָׁעָה הַמֻּכְשֶׁרֶת לִפְנֵי הָאָדָם לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. הֵם הַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. בַּאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא מָצוּי אָז וְקָרוֹב. וְעַל כֵּן אָז נָקֵל יוֹתֵר לִפְנֵי

הָאָדָם דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. כִּי הַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה אָז יָפָה בְּיוֹתֵר וּמִתְקַבֶּלֶת הִיא מִיָּד. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר הַנָּבִיא דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל הַשָּׁנָה. כִּי אָז תִּכְבַּד עַל הָאָדָם הָעֲבוֹדָה שֶׁל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. עַד אֲשֶׁר תִּתְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ לְרָצוֹן לִפְנֵי כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. יַעַן כִּי בְּכָל הַשָּׁנָה אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָצוּי וְקָרוֹב אֵצֶל הָאָדָם. וְצָרִיךְ לִהְיוֹת עָמֵל בְּיוֹתֵר בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. וְלִזְאת מִי שֶׁלֹּא שָׁב בִּתְשׁוּבָה בְּיָמִים אֵלּוּ. אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא מָצוּי וְקָרוֹב וְהַתְּשׁוּבָה מִתְקַבֶּלֶת מִיָּד. וּמַה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים אֲשֶׁר הוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל. וְקֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. יִגְדַּל עֲוֹנוֹ וְכָבְדָה חַטָּאתוֹ בְּיוֹתֵר:

ג) נַשְׂכִּיל בִּינָה וְנִתְבּוֹנֵן עוֹד. אֶת גֹּדֶל חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה בְּיָמִים אֵלּוּ שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. לְשׁוּב לִפְנֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְהִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹתָיו. וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְחִילָה וּסְלִיחָה. כִּי הִנֵּה בַּגְּמָרָא יוֹמָא (דף פ"ו) אִיתָא. רַבִּי זֵירָא כִּי הֲוָה לֵיהּ מִלְּתָא בַּהֲדֵי אִינָשׁ. הֲוָה חָלִיף וְתָנֵי לְקַמֵּיהּ וּמַמְצֵיא לֵיהּ. כִּי הֵיכִי דְּנִיתֵי וְנִפּוֹק לֵיהּ מִדַּעְתֵּיהּ. רַב הֲוָה לֵיהּ מִלְּתָא בַּהֲדֵי הַהוּא טַבָּחָא. לָא אָתָא לְקַמֵּיהּ בְּמַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי. אָמַר אִיהוּ אִיזִיל אֲנָא לְפַיּוּסֵי לֵיהּ. פָּגַע בֵּיהּ רַב הוּנָא. אָמַר לֵיהּ לְהֵיכָא קָא אָזִיל מַר. אָמַר לֵיהּ לְפַיּוּסֵי לְפִלְנְיָא. אָמַר אָזִיל אַבָּא לְמִקְטַל נַפְשָׁא. אָזִיל וְקָם עִלְוֵיהּ הֲוָה יָתִיב וְקָא פְּלִי רֵישָׁא דְּלֵי עֵינֵיהּ וְחָזְיֵיהּ. אָמַר לֵיהּ אַבָּא אַתְּ זִיל לֵית לִי מִלְּתָא בַּהֲדָךְ. בַּהֲדֵי דְּקָא פְּלֵי רֵישָׁא אִשְׁתַּמִּיט גַּרְמָא וּמְחַיֵּיהּ בְּקוּעֵיהּ וּקְטָלֵיהּ עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא. וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י מַמְצִיא נַפְשֵׁיהּ לִפְנֵי מִי שֶׁחָטָא לוֹ אוּלַי יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה וְיִמְחל לוֹ. חָלִיף וְתָנֵי. עוֹבֵר וְשׁוֹנֶה. וּמִשְּׁלֹשׁ פְּעָמִים רַבּוֹת. בַּהֲדֵי טַבָּחָא. הַטַּבָּח חָטָא לוֹ. קָאָזִיל אַבָּא רַב. לְמִקְטַל נַפְשָׁא. עַכְשָׁו הוּא מַעֲנִישׁוֹ לַמָּוֶת. תְּבַר רֵישָׁא. מְשַׁבֵּר עַצְמוֹת רֹאשׁ שֶׁל בְּהֵמָה. בְּקוּעֵיהּ בְּגַרְגַּרְתּוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

וְיֵשׁ לְהָבִין מֵאַיִן נוֹבֵעַ הַמָּקוֹר וְהַשֹּׁרֶשׁ. לְדַרְכֵי הַחֲסִידוּת הַזֹּאת מַה שֶּׁעָשׂוּ רַב וְרַבִּי זֵירָא. כִּי לְפִי הַדִּין מִי שֶׁהִקְנִיט אֶת חֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ בִּדְבָרִים צָרִיךְ לֵילֵךְ וּלְפַיְּסוֹ. וְאִם אֵינוֹ מִתְפַּיֵּס בָּרִאשׁוֹנָה. יַחֲזֹר וְיֵלֵךְ פַּעַם שְׁנִיָּה וּשְׁלִישִׁית. אָמְנָם הַמּוֹחֵל לֹא יִהְיֶה אַכְזָרִי מִלְּמְחֹל. וְכַמְבֹאָר בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ אֹרַח חַיִּים סִימָן תר"ו עַיֵּן שָׁם. אָכֵן מַה שֶּׁעָשׂוּ רַב וְרַבִּי זֵירָא. כִּי אִם מִי שֶׁחָטְאוּ לָהֶם לֹא בָּאוּ אֶצְלָם לְפַיֵּס אוֹתָם וּלְבַקֵּשׁ מֵהֶם מְחִילָה. הָיוּ הֵם מַמְצִיאִים אֶת עַצְמָם וּמִתְקָרְבִים לְהַחוֹטְאִים שֶׁחָטְאוּ כְּנֶגְדָּם. לְמַעַן כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיוּ קְרוֹבִים אֶל מְקוֹם הַחוֹטֵא. אוּלַי כַּאֲשֶׁר הַחוֹטֵא יִרְאֶה אוֹתָם וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְטָרְחַ. אֶפְשָׁר יִתֵּן הַחוֹטֵא אֶל לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ מֵהֶם מְחִילָה. מַה גָּדוֹל וּמַה נּוֹרָא דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת הַזֹּאת. וְאַיֵּה הַמָּקוֹר וְהַשֹּׁרֶשׁ לָזֶה. וּמַה גַּם מַה שֶּׁהָלַךְ רַב אֵצֶל הַטַּבָּח. לְכְאוֹרָה הוּא גַּם זִלְזוּל בִּכְבוֹד תּוֹרָתוֹ שֶׁל רַב:

אָכֵן נִרְאֶה כִּי יְסוֹד דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת הַזֹּאת. הוּא מִדַּרְכֵי מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כִּי כֵן הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת הַזֹּאת עִם יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר מִצָּוֹת עֲשֵׂה לְהִתְדַּבֵּק בְּמִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עַל כֵּן הִתְנַהֲגוּ גַּם רַב וְרַבִּי זֵירָא בְּדַרְכֵי הַמִּדָּה הַזֹּאת:

הִנֵּה כְּבָר הֵבֵאתִי לְמַעְלָה דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם זַ"ל מַה שֶּׁכָּתַב בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה בְּזֶה הַלָּשׁוֹן. אַף עַל פִּי שֶׁהַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה לָעוֹלָם. בַּעֲשָׂרָה הַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים הִיא יָפָה בְּיוֹתֵר. וּמִתְקַבֶּלֶת הִיא מִיָּד שֶׁנֶּאֱמַר דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְיֵשׁ לְהָבִין אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה לָעוֹלָם. כִּי שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לֹא נִנְעֲלוּ. וְאֵין לְךָ דָּבָר שֶׁעוֹמֵד בְּפְנֵי הַתְּשׁוּבָה. מַהוּ בֶּאֱמֶת טַעַם הַדָּבָר אֲשֶׁר בַּיָּמִים הָאֵלּוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא מָצוּי וְקָרוֹב יוֹתֵר מִבְּכָל הַשָּׁנָה. וְאִם הוּא לְמַעַן לְהָקֵל עַל הָאָדָם בַּיָּמִים הָאֵלּוּ דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. כִּי בְּהָיוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מָצוּי וְקָרוֹב. הַתְּשׁוּבָה וְהַצְּעָקָה יָפָה בְּיוֹתֵר וּמִתְקַבֶּלֶת הִיא מִיָּד. אוּלָם יִפָּלֵא כִּי מַה בְּכָךְ אִם הַחוֹטֵא שֶׁסָּר מֵאַחֲרֵי תּוֹרַת ה' וּמִצְוֹתָיו וְהִמְרָה רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. יַטְרִיחַ וְיִהְיֶה עָמֵל בְּיוֹתֵר עִם דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. עַד שֶׁיִּתְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

אֲמְנָם נִרְאֶה בִּיסוֹד הַדָּבָר כִּי זֶהוּ מִמִּדַּת רַחֲמָיו וַחֲסִידוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְהוּא הַדָּבָר. בְּהָיוֹת כִּי כַּאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵינוֹ מָצוּי. אָז תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה שֶׁל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה לִפְנֵי הָאָדָם. עַד אֲשֶׁר תִּתְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ לְרָצוֹן לִפְנֵי כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְיַאַן כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יָדַע יִצְרֵנוּ רַק רַע כָּל הַיּוֹם. וְעִם זֶה עַצְלוּת הָאָדָם אֲשֶׁר רַבָּה עָלָיו. וְעַל כֵּן פֶּן לֹא יִרְצֶה הַחוֹטֵא לְהַטְרִיחַ הַרְבֵּה עַד לְמֵרָחוֹק. וְלִהְיוֹת עָמֵל בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. וּבְכֵן יְסוֹג אָחוֹר וְיִמְנַע מִלַּעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. לָשׁוּב לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וּסְלִיחָה. וְכַאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָס עַל נֶפֶשׁ הַחוֹטֵא. לְבַל יֹאבַד בְּרָעָתוֹ. וְלָזֹאת בַּיָּמִים הָאֵלּוּ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. שֶׁהוּא קֹדֶם הַיּוֹם שֶׁהַתְּשׁוּבָה הוּא הֶכְרֵחִי לְהָאָדָם. שֶׁהוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל וְקַל מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת וְהוּא מַמְצִיא לְהִיוֹת מָצוּי וְקָרוֹב אֵצֶל הָאָדָם. וּבְכֵן בְּהִמָּצְאוֹ וּבְהִיוֹתוֹ קָרוֹב. וְהַתְּשׁוּבָה מִתְקַבֶּלֶת מִיָּד. בְּוַדַּאי יִתֵּן הַחוֹטֵא אֶל לִבּוֹ. לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וּסְלִיחָה עַל עֲוֹנוֹתָיו:

נִמְצָא כִּי דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת שֶׁל רַב וְרַבִּי זֵירָא. שֶׁהִמְצִיאוּ אֶת עַצְמָם לְמִי שֶׁחָטְאוּ לָהֶם וְהִתְקָרְבוּ אֵלָיו. לְמַעַן פֶּן בִּהְיוֹתָם קְרוֹבִים אֶל מְקוֹם הַחוֹטֵא. יָשִׂים הַחוֹטֵא אֶל לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ מֵהֶם מְחִילָה וּסְלִיחָה. הוּא מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמָּשׁ. כִּי כֵן הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מִתְנַהֵג בְּדַרְכֵי הַחֲסִידוּת הַזֹּאת עִם הַחוֹטֵא. כִּי כַּאֲשֶׁר הָאָדָם חוֹטֵא לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֲשֶׁר גַּם בִּהְיוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֵינוֹ מָצוּי וְקָרוֹב. הֲלֹא הַחוֹבָה עַל הָאָדָם לַעֲמֹל הַרְבֵּה עִם דַּרְכֵי

הַתְּשׁוּבָה. עַדַי יִתְקַבֵּל תְּשׁוּבָתוֹ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גַּם בְּהֶיוֹתוֹ רָחוֹק. אָכֵן בַּאֲשֶׁר פֶּן לֹא יִרְצֶה הַחוֹטֵא לְהַטְרִיחַ הַרְבֵּה וְיִמָּנַע מִלָּשׁוּב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמְצִיא אֶל הַחוֹטֵא לְהֶיוֹת מָצוּי וְקָרוֹב אֶל הָאָדָם. לְמַעַן בְּהִמָּצְאוֹ וּבְהֶיוֹתוֹ קָרוֹב יִתֵּן הַחוֹטֵא אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. וּלְבַקֵּשׁ מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מְחִילָה וּסְלִיחָה. וְעַל כֵּן גַּם רַב וְרַבִּי זֵירָא הִמְצִיאוּ אֶת עַצְמָם לְמִי שֶׁחָטְאוּ לָהֶם. לְהִדָּבֵק בְּמִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וּמִזֶּה נַשְׂכִּיל בִּינָה חָכְמָה וּמוּסָר. עַל חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה בַּיָּמִים הָאֵלּוּ וּמַה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים עַצְמוֹ. כַּאֲשֶׁר נִתְבּוֹנֵן עַל אַחֲרִית דְּבַר הַטַּבָּח מֶה עָלְתָה לוֹ. כִּי נֶעֱנַשׁ בְּעֹנֶשׁ קָשֶׁה מְאֹד. כִּי הִנֵּה אִם לֹא הָיָה רַב הוֹלֵךְ אַצֶל הַטַּבָּח. אַף אִם הַטַּבָּח הָיָה מוֹנֵעַ אֶת עַצְמוֹ מִלֵּילֵךְ אֵצֶל רַב לְפַיְסוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. אוֹ אַף אִם הָיָה בְּמִקָּרֶה פּוֹגֵעַ אֶת רַב וְלֹא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. בְּכָל זֹאת בְּוַדַּאי לֹא הָיָה נֶעֱנַשׁ הַטַּבָּח בְּעֹנֶשׁ קָשֶׁה כָּזֶה. אָכֵן מִדַּת חֲסִידוּתוֹ וְעִנְּוָתָנוּתוֹ שֶׁל רַב לֵילֵךְ וּלְהַמְצִיא אֶת עַצְמוֹ אֵצֶל הַטַּבָּח. הִיא שֶׁפָּגְעָה בּוֹ בְּהַטַּבָּח. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר רַב הוּנָא אָזִיל אַבָּא לְמִקְטַל נַפְשָׁא. כִּי הִנֵּה עַל פִּי דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כְּרָאוֹת הַטַּבָּח לְפָנָיו אֶת רַב. הָיָה לוֹ לְהִתְפַּעֵל מִזֶּה וְלִיפֹּל לִפְנֵי רַגְלָיו שֶׁל רַב וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. אָכֵן כַּאֲשֶׁר הַטַּבָּח הִקְשָׁה אֶת עָרְפּוֹ וְעָמַד בְּמֶרְדּוֹ. וְלֹא בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה. עַל כֵּן נֶעֱנַשׁ הַטַּבָּח קָשֶׁה דְּאִשְׁתַּמּוּט גַּרְמָא וּמָחֵיהּ בְּקוּעֵיהּ וְקִיטְלֵהּ:

וְכֵן כָּתַב בְּחִדּוּשֵׁי מַהַרְשָׁ"א שֶׁהַטַּבָּח נֶעֱנַשׁ שֶׁהוּא חָטָא נֶגֶד רַב וְהָיָה לוֹ לְפַיְּסֵיהּ לְרַב. אָכֵן מַה שֶּׁכָּתַב שָׁם עוֹד. גַּם שֶׁזִּלְזֵל בְּרַב לְקָרְאוֹ בִּשְׁמוֹ אַבָּא. אֵינוֹ נָכוֹן. דְּהָא רַב הוּנָא אָמַר אָזִיל אַבָּא לְמִקְטַל נַפְשָׁא. וּמֵהֵיכָן הָיָה יוֹדֵעַ רַב הוּנָא שֶׁהַטַּבָּח עוֹד יִקְרָא לְרַב בִּשְׁמוֹ. וְעוֹד דְּהִנֵּה בְּתוֹסָפוֹת יְשָׁנִים כָּתְבוּ דְּאַבָּא הָיָה דֶּרֶךְ כָּבוֹד. כְּמוֹ אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל. דְּאִם לֹא כֵּן הֵיאַךְ רַב הוּנָא תַּלְמִידוֹ הָיָה קוֹרֵא לְרַבּוֹ בִּשְׁמוֹ עַיֵּן שָׁם. וְעַל כָּרְחָךְ הָעִקָּר הוּא כִּי מַה שֶּׁנֶּעֱנַשׁ הַטַּבָּח הוּא בִּשְׁבִיל שֶׁרַב הָלַךְ אֵלָיו. וּבְכָל זֹאת הִקְשָׁה אֶת רוּחוֹ וְעָמַד בְּמֶרְדּוֹ וְלֹא פִּיְּסֵיהּ לְרַב. וְזֶה שֶׁאָמַר רַב הוּנָא אָזִיל אַבָּא לְמִקְטַל נַפְשָׁא כִּי הָיָה חוֹשֵׁב לְדָבָר קָרוֹב. שֶׁהַטַּבָּח יַעֲמֹד בְּמֶרְדּוֹ וְלֹא יְבַקֵּשׁ מְחִילָה מֵרַב:

וּמֵעַתָּה אַחֵרֵי אֲשֶׁר כְּבָר נִתְבָּאֵר. כִּי דַּרְכֵי הַחֲסִידוּת שֶׁל רַב וְרַבִּי זֵירָא. שֶׁהִמְצִיאוּ אֶת עַצְמָם אֶל מִי שֶׁחָטָא לָהֶם וְהִתְקָרְבוּ אֵלָיו. זֶהוּ מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַמָּשׁ. כִּי כֵן הוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מִתְנַהֵג בְּמִדָּה זוֹ בִּימֵי הַתְּשׁוּבָה. לִהְיוֹת מָצוּי וְקָרוֹב אֵצֶל הָאָדָם. לְמַעַן בְּהִמָּצְאוֹ וּבִהְיוֹתוֹ קָרוֹב. יִתֵּן הָאָדָם אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹתָיו וּלְבַקֵּשׁ מְחִילָה וּסְלִיחָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

נִמְצָא כִּי אִם בְּכָל זֹאת יַקְשֶׁה הָאָדָם אֶת לִבּוֹ. וְיאַמֵּץ אֶת רוּחוֹ וְיִמָּנַע מִלָּשׁוּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים שֶׁהוּא קֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. הֲרֵי הוּא עוֹשֶׂה חֲלִילָה

כְּמַעֲשֵׂה הַטַּבָּח לְגֶנֶד רַב. וַהֲרֵי הוּא כְּמֵשִׁיב חַס וְחָלִילָה דָּבָר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֲשֶׁר הוּא מָצוּי וְקָרוֹב אֵלָיו. כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַטַּבָּח לְרַב זִיל לַיִת לִי מִלְתָא בַּהֲדָךְ. וְאִם כָּל כָּךְ גָּדְלָה חַטָּאתוֹ שֶׁל הַטַּבָּח נֶגֶד רַב. וּמַה גַּם אִם בָּשָׂר וָדָם יַעֲשֶׂה כָּזֹאת נֶגֶד מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. מַה כְּבֵדָה חַטָּאתוֹ. וּמָה רַבָּה אַשְׁמָתוֹ. וְכַמָּה יִגְדַּל עָנְשׁוֹ חַס וְשָׁלוֹם. מַה נּוֹרָא הָרַעְיוֹן הַזֶּה לַמַּעֲמִיק בָּהּ:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַנָּבִיא. דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאוּהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ כוּ' וְיָשׁוּב אֶל ה' כוּ'. וְאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל אֵלּוּ הַיָּמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. אֵין הַכַּוָּנָה לְהוֹרוֹת כִּי בַּיָּמִים הָאֵלּוּ אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָצוּי וְקָרוֹב. וְהֵם מֻכְשָׁרִים בְּיוֹתֵר לְתְשׁוּבָה וּצְעָקָה. וְעַל כֵּן טוֹב וְיָפֶה אָז לִדְרשׁ ה' וְלַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ. אוּלָם הַכַּוָּנָה הוּא כִּי בְּהַיָּמִים הָאֵלֶּה בְּהִמָּצְאוֹ וּבִהְיוֹתוֹ קָרוֹב. אָז יִגְדַּל הַחוֹב עַל הָאָדָם. לִדְרשׁ ה' וְלַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ. כִּי מִדַּת רַחֲמָיו וַחֲסִידוּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אֲשֶׁר בַּיָּמִים הָאֵלֶּה הוּא מָצוּי וְקָרוֹב אֶל הָאָדָם. לְמַעַן בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב יִתֵּן אֶל לִבּוֹ לָשׁוּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תּוֹכַל לְהִתְהַפֵּךְ עַל הָאָדָם לְפוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל עָוֹן גָּדוֹל. אִם הָאָדָם יִמָּנַע בְּכָל זֹאת מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. וּכְמַעֲשֵׂה הַטַּבָּח עִם רַב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְזֶה שֶׁאָמַר דִּרְשׁוּ ה' בְּהִמָּצְאוֹ כוּ'. כִּי הַחוֹבָה עֲלֵיכֶם לִדְרשׁ ה' בְּהִמָּצְאוֹ וּבִהְיוֹתוֹ קָרוֹב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמְמוֹצָא דָּבָר נִשְׂכִּיל לְהָבִין דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם זַ"ל. מַה שֶּׁכָּתַב וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים וְאִם לָאו כוּ' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אֲשֶׁר זֶה הַלָּשׁוֹן אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה כוּ'. לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. דְּהֲרֵי בֵּינוֹנִי הוּא שֶׁמַּעֲשָׂיו שְׁקוּלִין. וְאִם כֵּן גַּם בְּלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה יוּכַל לִזְכּוֹת בַּדִּין. אִם רַק יוֹסִיף מִצְוָה אַחַת לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֻיּוֹת. הוּא נִמְצָא צַדִּיק וְנֶחְתָּם לְחַיִּים. וּכְמוֹ מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו גַּם בְּלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה עַל עֲוֹנוֹתָיו נֶחְתָּם לְחַיִּים:

אֲכָל לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן דְּבָרָיו שֶׁפִּיר. כִּי הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין הַצַּדִּיק לְהַבֵּינוֹנִי. הוּא זְמַן הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. כִּי הַצַּדִּיק זוֹכֶה בַּדִּין בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְהַבֵּינוֹנִי תָּלוּי וְעוֹמֵד וּגְמַר דִּינוֹ הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. כִּי יְסוֹד רֹאשׁ הַשָּׁנָה הוּא רַק יוֹם הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. אוּלָם הִנֵּה בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה עֲדַיִן אֵין עַל הָאָדָם חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה יוֹתֵר מִבְּכָל הַשָּׁנָה. וְאַף כִּי בְּכָל הִתְקַדֵּשׁ הַיּוֹם. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָצוּי וְקָרוֹב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם הֲלֹא עוֹד יֵשׁ שְׁהוּת לְפָנָיו לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְעַל כֵּן מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. שֶׁזְּכֻיּוֹתָיו יְתֵרוֹת עַל עֲוֹנוֹתָיו. זוֹכֶה בַּדִּין וְנֶחְתָּם לְחַיִּים. וְאַף אִם לֹא שָׁב אַחַר־כָּךְ בִּתְשׁוּבָה גַּם בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אוּלָם כְּבָר זָכָה בַּדִּין:

אוּלָם מִי שֶׁהוּא בֵּינוֹנִי בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה שֶׁמַּעֲשָׂיו שְׁקוּלִין. וְלֹא יוּכַל אָז לְזְכוֹת בַּדִּין. וְהוּא תָּלוּי וְעוֹמֵד וּגְמַר דִּינוֹ הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְאָז כְּבָר הִגִּיעַ חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁל לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ. נִמְצָא כִּי מִי שֶׁלֹּא שָׁב בִּתְשׁוּבָה גַּם בַּיּוֹם הַזֶּה וְהוּא יוֹם הַכִּפּוּרִים. אֲשֶׁר הוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל וְקֵץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא מָצוּי וְקָרוֹב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הִנֵּה מְנִיעַת הַתְּשׁוּבָה בְּלִבַּד בַּיּוֹם הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. הוּא עָוֹן גָּדוֹל וְנוֹרָא מְאֹד נוֹסָף עַל כָּל חֲטָאָיו. וּכְבָר כָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה. כִּי שִׁקּוּל הַזְּכֻיּוֹת נֶגֶד הָעֲוֹנוֹת אֵינָם לְפִי מִנְיָן אֶלָּא לְפִי גָּדְלָם כוּ'. יֵשׁ עָוֹן שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כַּמָּה זְכֻיּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה:

וְלָזֹאת הִנֵּה הַבֵּינוֹנִי שֶׁגְּמַר דִּינוֹ הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אִם לֹא יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. לֹא תּוֹעִיל לוֹ מַה שֶּׁיּוֹסִיף מִצְוָה אַחַת לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֻיּוֹת. כִּי לְעֻמַּת זֶה הִנֵּה הֶעָוֹן הַגָּדוֹל שֶׁל מְנִיעַת הַתְּשׁוּבָה בַּיּוֹם הַזֶּה. הוּא מַכְרִיעַ אֶת כַּף הָעֲוֹנוֹת. וּמִי יוֹדֵעַ עַד כַּמָּה תִּכְבַּד מִשְׁקָלוֹ. נֶגֶד כַּמָּה וְכַמָּה מִצְוֹת בְּאֵין מִסְפָּר. הוּא מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים וְאִם לָאו כוּ'. כִּי מֵאַחַר שֶׁגְּמַר דִּינוֹ הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. אֵין חָכְמָה וְאֵין עֵצָה לִזְכוֹת בַּדִּין עַל יְדֵי הוֹסָפַת אֵיזֶה מִצְוָה אוֹ מִצְוֹת. כִּי בַּיּוֹם הַזֶּה אַחַת הִיא הַתְּשׁוּבָה. אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה הָרַ"ן כָּתַב דְּמַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים וּבֵינוֹנִים. צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים בַּדִּין קָאָמַר. שֶׁאוֹתָן בְּנֵי אָדָם שֶׁזּוֹכִין בַּדִּין מֵחֲמַת אֵיזֶה זְכוּת מִקְרֵי הָכָא צַדִּיקִים גְּמוּרִים. שֶׁצַּדִּיקִים גְּמוּרִים הֵן בְּדִין זֶה. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁעֲוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין מִזְּכֻיּוֹתֵיהֶן. וְכֵן נָמֵי צַדִּיקִים כוּ' כֵּיוָן שֶׁהֵן מִתְחַיְּבִין בַּדִּין וַאֲפִלּוּ מִפְּנֵי עֲבֵרָה קַלָּה שֶׁעָשׂוּ. לְגַבֵּי דִּין זֶה רְשָׁעִים מִקְרֵי. וּבֵינוֹנִי הַיְנוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁמִּשְׁפָּט שֶׁלָּהֶן מְעָיֵן וְשָׁקוּל מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה. שֶׁהֵן תְּלוּיִין וְעוֹמְדִין עַד שֶׁהֵן מַכְרִיעִין עַצְמָם לִזְכוּת אוֹ לְחוֹבָה מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב עַד שֶׁהֵן מַכְרִיעִין עַצְמָם לִזְכוּת כוּ'. הַיְנוּ גַּם כֵּן מֵחֲמַת אֵיזֶה זְכוּת שֶׁיִּתּוֹסֵף לוֹ מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר הָרְשָׁע יוּכַל לִזְכוֹת בַּדִּין בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת. כְּמוֹ כֵן הַבֵּינוֹנִי שֶׁמִּשְׁפָּט שֶׁלּוֹ מְעָיֵן וְשָׁקוּל מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְהוּא תָּלוּי וְעוֹמֵד עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים, יוּכַל לִזְכוֹת בַּדִּין מֵרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת:

אַכֵּן לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל נִרְאֶה כִּי יֵשׁ הֶבְדֵּל גָּדוֹל בֵּינֵיהֶם. כִּי מַהוּת הַזְּכוּת שֶׁיִּסְפִּיק לְאָדָם לִזְכוֹת בַּדִּין בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה. יוּכַל הֱיוֹת כִּי זְכוּת כָּזֶה לֹא תַּסְפִּיק לוֹ לְבֵינוֹנִי לִזְכוֹת בַּדִּין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. כִּי הִנֵּה בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה עֲדַיִן לֹא חָל עַל הָאָדָם חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה יוֹתֵר מִבְּכָל הַשָּׁנָה. אוּלָם מִי שֶׁהוּא בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה בֵּינוֹנִי בַּדִּין שֶׁמִּשְׁפָּט שֶׁלּוֹ שָׁקוּל וְהוּא תָּלוּי

וְעוֹמֵד עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים וְאָז כְּבָר חָל עָלָיו חוֹבַת הַתְּשׁוּבָה. וְאִם יִמְנַע מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה גַּם בַּיּוֹם הַזֶּה. הִנֵּה גַּם מְנִיעַת הַתְּשׁוּבָה יִהְיֶה נוֹסָף עַל חֲטָאָיו. וְאִם כִּי בְּכָל זֹאת יֵשׁ אֶפְשָׁרוּת לְזִכּוֹת בַּדִּין בִּשְׁבִיל אֵיזֶה זְכוּת. אֲכָן מִי יוֹדֵעַ מַהוּת הַזְּכוּת שֶׁנִּדְרָשׁ אָז:

אַחַר הַדְּבָרִים וְהָאֱמֶת הָאֱלֶה. יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן עַל שְׁנֵי דְּבָרִים. אֶחָד. כַּמָּה נָחוּץ לָאָדָם לְהַקְדִּים אֶת עַצְמוֹ לִדְאֹג לְנַפְשׁוֹ בְּעוֹד מוֹעֵד בִּימֵי אֱלוּל קֹדֶם רֹאשׁ הַשָּׁנָה. לְהִתְעַסֵּק בְּכִשָּׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה לְהֵטִיב דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו. וּלְהִיוֹת עָמוּס בְּתוֹרָה וּמִצְוֹת. לְמַעַן פֶּן יוּכַל לְזִכּוֹת בַּדִּין עוֹד בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

שֵׁנִי. כַּאֲשֶׁר לֹא לָאָדָם דַּרְכּוֹ לֵידַע מִשְׁפָּטוֹ וְדִינוֹ. וְאוּלַי הוּא מֵהַבֵּינוֹנִים וְלֹא נִגְמַר דִּינוֹ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְהוּא תָּלוּי וְעוֹמֵד עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְעַל כֵּן צָרִיךְ לְהִתְעַסֵּק בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה בְּכָל הַיְכֹלֶת. כִּי מַה נּוֹרָא הַדָּבָר מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם. וְהַבֵּינוֹנִים תּוֹלִין אוֹתוֹ עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים. הֲרֵי כִּי אַף מִי שֶׁנִּמְצָא צַדִּיק בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. דְּהַיְנוּ שֶׁזָּכְיוֹתָיו יְתֵרוֹת מְעַט עַל עֲוֹנוֹתָיו. גַּם בְּלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה זוֹכֶה בַּדִּין וְנֶחְתָּם לְחַיִּים. בְּכָל זֹאת גַּבֵּי בֵּינוֹנִי לֹא תָּלָה הַדָּבָר בְּאִם נִמְצָא צַדִּיק עַד יוֹם הַכִּפּוּרִים. הַיְנוּ שֶׁיּוֹסִיף אֵיזֶה מִצְוָה לְהַכְרִיעַ כַּף הַזְּכֻיּוֹת. רַק כָּתַב אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה נֶחְתָּם לְחַיִּים וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. יַעַן כִּי הַבֵּינוֹנִי גָּמַר דִּינוֹ הוּא בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. שֶׁהוּא זְמַן תְּשׁוּבָה לַכֹּל וְקַץ מְחִילָה וּסְלִיחָה לְיִשְׂרָאֵל. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא מָצוּי וְקָרוֹב. וְאִם יִמְנַע גַּם אָז מִלַּעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. הֲרֵי הוּא עוֹשֶׂה כְּמַעֲשֶׂה הַטַּבָּח עִם רַב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְעַל כֵּן קָשֶׁה לְמַלְאוֹת הַחִסָּרוֹן שֶׁל מְנִיעַת הַתְּשׁוּבָה עִם הוֹסָפוֹת מִצְוֹת. וְאֵין עֵצָה כִּי אִם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק ו

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ וְלֹא רְחוֹקָה הִיא כוּ'. כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. נִצָּבִים:

הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּפֵרוּשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה כָּתַב. כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת הִיא הַתְּשׁוּבָה הַנִּזְכֶּרֶת שָׁם בַּפָּרָשָׁה. וַהֲשֵׁבוֹתָ אֶל לְבָבֶךָ. וְשַׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹקֶיךָ. כִּי אֵין הַדָּבָר נִפְלָא וְרָחוֹק מִמְּךָ. אֲבָל קָרוֹב אֵלֶיךָ מְאֹד לַעֲשׂוֹתוֹ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה. וְזֶה טַעַם בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. שֶׁיִּתְוַדֶּה אֶת עֲוֹנָם וַעֲוֹן אֲבוֹתָם בְּפִיהֶם. וְיָשׁוּבוּ בִּלְבָבָם אֶל ה'. וְיִקַּבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַתּוֹרָה לְדוֹרוֹת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וּבְסֵפֶר רֵאשִׁית חָכְמָה פֶּרֶק א' מִשַּׁעַר הַתְּשׁוּבָה. הֵבִיא דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת הִיא הַתְּשׁוּבָה וְכָתַב זַ"ל. וּלְדַעְתִּי יָשׁוּב הַפָּסוּק כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. הַיְנוּ בְּפִיךָ וּדְוִי דְּבָרִים שֶׁצָּרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת. וּבִלְבָבְךָ קַבָּלַת הַתְּשׁוּבָה בְּלִבּוֹ וַעֲזִיבַת הַחֵטְא כוּ' עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה יָדוּעַ כִּי עִקָּרֵי הַתְּשׁוּבָה הֵמָּה. עֲזִיבַת הַחֵטְא וְהַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. וְכֵן הַחֲרָטָה עַל הֶעָבָר. וְעַל פִּי זֶה צָרִיךְ לוֹמַר. כִּי הַחֲרָטָה נִכְלָל בִּכְלַל הַוִּדּוּי בְּמַה שֶּׁכָּתַב בְּפִיךָ. כִּי כָּל הַמִּתְוַדֶּה בְּוַדַּאי הוּא מִתְחָרֵט. וַעֲזִיבַת הַחֵטְא נִכְלָל בְּמַה שֶּׁכָּתַב וּבִלְבָבְךָ דְּהַיְנוּ הַקַּבָּלָה בַּלֵּב. אוּלָם בְּכָל זֹאת צָרִיךְ טַעַם מַה זֶּה שֶׁפֵּרֵט הַכָּתוּב הַוִּדּוּי וְהַקַּבָּלָה בַּלֵּב. וְלֹא הָעִקֵּר דְּהַיְנוּ הַחֲרָטָה. וְכֵן לֹא הָעִקַּר שֶׁל עֲזִיבַת הַחֵטְא:

גַּם הִנֵּה מִפְּשָׁטוּת הַכָּתוּב. כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. נִרְאֶה כִּי הַתְּשׁוּבָה הוּא דָּבָר קַל מְאֹד. יַעַן כִּי הוּא רַק בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ. אוּלָם הֲלֹא יָדוּעַ כַּמָּה תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת שֶׁל דַּרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. כִּי יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו. וּלְהִתְנַחֵם עַל מַה שֶּׁחָטָא. וּמַה גַּם מִי אֲשֶׁר הִרְבָּה לִפְשֹׁעַ. כַּמָּה קָשֶׁה הוּא לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. וְלַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ הָרָע:

אָכֵן נִרְאֶה כִּי הַכָּתוּב. כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. יְדַבֵּר בֶּאֱמֶת רַק מֵחֶלְקֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁל עִנְיַן הַוִּדּוּי וְהַקַּבָּלָה בַּלֵּב. וְלֹא יִכְלֹל כָּלָל כָּל עִנְיַן עִקַּר עֲזִיבַת הַחֵטְא וְהַחֲרָטָה. וְכֵן כִּי הַתְּשׁוּבָה הִיא בֶּאֱמֶת הוּא דָּבָר קַל מְאֹד:

הִנֵּה יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה. אֲשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּפִסָּחִים (דף נ"ד). כִּי זֶהוּ מִשְׁבָּעָה דְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם. יְסוֹדָהּ הִיא לְהִיוֹת מְחִילָה לַחוֹטְאִים וּסְלִיחָה לַפּוֹשְׁעִים. וְזֶהוּ יְסוֹד תּוֹעֶלֶת הַתְּשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּרֵישׁ סֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. מִן הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר הֵטִיב הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עִם בְּרוּאָיו. כִּי הֵכִין לָהֶם הַדֶּרֶךְ לַעֲלוֹת מִתּוֹךְ פַּחַת מַעֲשֵׂיהֶם. וְלָנוּס מִפַּח פִּשְׁעֵיהֶם לַחֲשׁךְ נַפְשָׁם מִנִּי שַׁחַת. וּלְהָשִׁיב מַעֲלִיהֶם אַפּוֹ וְלִמְדָם וְהוֹרָם לָשׁוּב אֵלָיו כִּי יֶחֱטְאוּ לוֹ לְרֹב טוּבוֹ וְיִשְׁרוֹ. כִּי הוּא יָדַע יִצְרָם. שֶׁנֶּאֱמַר טוֹב וְיָשָׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ. וְאִם הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ וְלִמְרֹד וּבָגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ. לֹא סָגַר בַּעֲדָם דַּלְתֵי תְּשׁוּבָה שֶׁנֶּאֱמַר כּוּ' עַיִן שָׁם:

אֱמֶת כִּי הַטּוֹבָה וְהַחֶסֶד שֶׁל מִדַּת הַתְּשׁוּבָה לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע עוֹלָה עַל כֹּל. כִּי לוּלֵא מִדַּת הַתְּשׁוּבָה. הִנֵּה כָּל מִי שֶׁחָטָא הָיָה עֲוֹנוֹ נִכְתָּם עַד עוֹלָם. וְחַטָּאתוֹ לֹא תִמָּחֶה. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר יָדוּעַ. כִּי הָעֹנֶשׁ עַל חֵטְא הוּא אֵימִ וְנוֹרָא מְאֹד. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ן זַ"ל בְּשַׁעַר הַגְּמוּל עַיִן שָׁם. וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא. הָיָה כָּל אָדָם נָכוֹן לְפִי שְׁאוֹל וָפַחַת. וּמַה גַּם מִי אֲשֶׁר הִרְבָּה לִפְשֹׁעַ וְלִמְרֹד. וּכְבָר הֶזְקִין עָלַי אֲרֻחוֹת חֵטְא וָפֶשַׁע. הָיָה מֻכְרָח לִיאָשׁ וְלִסְבֹּל שְׁפָטִים רָעִים וְנוֹרָאִים מְאֹד. לִהְיוֹת נִצְרָף כִּצְרֹף הַכֶּסֶף בְּמוֹקְדֵי שְׁאוֹל. עַתָּה עַל יְדֵי מִדַּת הַתְּשׁוּבָה הִנֵּה בְּיַד כָּל אֶחָד. לְהִתְנַעֵר מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו:

אָמְנָם מַה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דּוֹרֵשׁ מֵהָאָדָם. בְּמֵחִיר הַטּוֹבָה הַגְּדוֹלָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן. וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה. אֲשֶׁר בִּגְלָלָהּ יִמְחֹל וְיִרְבֶּה לִסְלֹחַ. הִנֵּה נִתְבּוֹנֵן בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם זַ"ל

בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה. אֲשֶׁר כָּל דְּבָרָיו בִּתְשׁוּבָה הֵם דִּבְרֵי הֲלָכָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שָׁם. וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ וְיסִירוֹ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ. וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. שֶׁנֶּאֱמַר יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וגו'. וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי. וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר וגו' וְצָרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת בִּשְׂפָתָיו וְלוֹמַר עִנְיָנוֹת אֵלּוּ שֶׁגָּמַר בְּלִבּוֹ:

וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם חוֹשֵׁב בְּכָאן אַרְבָּעָה דְּבָרִים. אֶחָד עֲזִיבַת הַחֵטְא. שְׁנַיִם וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. שֶׁלֹּשׁ וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר. אַרְבַּע וְצָרִיךְ לְהִתְוַדּוֹת בִּשְׂפָתָיו כוּ':

וּבָאֳמֶת הֵם שְׁנַיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע. כִּי אֶל עֲזִיבַת הַחֵטְא יִתְיַחֵס גַּם כֵּן הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. שֶׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. כִּי גַּם אִם יַעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ. וְלֹא יוֹסִיף עוֹד לַחֲטֹא. הִנֵּה כָּל זְמַן שֶׁלֹּא יְקַבֵּל עָלָיו בְּלִבּוֹ גַּם עַל לְהַבָּא שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא. וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. אֵין זֶה תְּשׁוּבָה. וְלֹא יִהְיֶה נִמְחָל לוֹ עֲוֹנוֹ. אַף אִם לֹא יָשׁוּב עוֹד לְזֶה הַחֵטְא:

וְכֵן אֶל עִקַּר הַחֲרָטָה. יִתְיַחֵס גַּם כֵּן הַוִּדּוּי. כִּי עִם עִקַּר הַחֲרָטָה צָרִיךְ גַּם כֵּן וִדּוּי דְּבָרִים. לְהִתְוַדּוֹת בִּשְׂפָתָיו. וְהִנֵּה אַף כִּי בַּוִּדּוּי כּוֹלֵל עוֹד דְּבָרִים. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּרֵישׁ הִלְכוֹת תְּשׁוּבָה. בְּכָל זֹאת הַוִּדּוּי יִתְיַחֵס אֶל הַחֲרָטָה. כִּי הִנֵּה חֲכָמֵינוּ ז"ל אָמְרוּ בְּיוֹמָא (דף פ"ו). כִּי אָבֵל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ הוּא עִקַּר הַוִּדּוּי עַיֵּן שָׁם. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה. מַה שֶּׁכָּתַב מוֹדֶה וְעוֹזֵב יֵרָחֵם. כִּי הַחֲרָטָה וְהַוִּדּוּי בִּכְלָל וּמוֹדֶה. כִּי הַמִּתְוַדֶּה מִתְחָרֵט עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה שְׁנֵי עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה. הַיְנוּ הַחֲרָטָה וּמַה גַּם עֲזִיבַת הַחֵטְא. אֵין זֶה דָּבָר קַל. כִּי תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה. לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. לַעֲזֹב דַּרְכּוֹ הָרָע. וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אָכֵן הַשְּׁנֵי פְּרָטִים הַמִּתְיַחֲסִים אֲלֵיהֶם. הַיְנוּ וִדּוּי דְּבָרִים. וְהַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא שֶׁלֹּא לַחֲטֹא עוֹד. הֵם דְּבָרִים קַלִּים. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר עוֹזֵב אֶת חֶטְאוֹ. וּמִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹ. שׁוּב נָקֵל לְפָנָיו. הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. וּלְהִתְוַדּוֹת בִּשְׂפָתָיו כַּמּוּבָן:

אָמְנָם כַּאֲשֶׁר נַשְׂכִּיל וְנִתְבּוֹנֵן בֵּינָה. נִמְצָא כִּי לְעוֹלָם הַתְּשׁוּבָה הוּא דָּבָר קַל מְאֹד. כִּי גַּם שְׁנֵי עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁל עֲזִיבַת הַחֵטְא וְהַחֲרָטָה. לֹא נֶחְשָׁב כְּלָל לְדָבָר כָּבֵד בִּדְרֵכֵי הַתְּשׁוּבָה. יַעַן כִּי אֵין לְיַחֵס אוֹתָם כְּלָל עַל חֶשְׁבּוֹן הַתְּשׁוּבָה. אֲשֶׁר יְסוֹדָהּ הִיא הַמְּחִילָה לַחֲטָאִים וְלַפְּשָׁעִים. כִּי עֲזִיבַת הַחֵטְא אֵין זֶה עִנְיָן אֲשֶׁר נִמְשָׁךְ מִכֹּחַ מִדַּת הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר בָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעוֹלָמוֹ. לְקַבֵּל שָׁבִים וְלִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע. כִּי גַּם אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה בָּעוֹלָם כְּלָל. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לֹא הָיָה מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַשָּׁבִים. גַּם כֵּן הָיָה הַחוֹטֵא מֻכְרָח לְהִנָּזֵר מֵחֶטְאָיו. וְלִשְׁמֹר וּלְקַיֵּם אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה:

אֱמֶת הַדָּבָר כִּי הַנָּבִיא אָמַר. יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבוֹתָיו. וְיָשׁוּב אֶל ה' וִירַחֲמֵהוּ. וְאֶל אֱלֹקֵינוּ כִּי יַרְבֶּה לִסְלֹחַ. אָמְנָם הַאִם עַל כֵּן יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ. רַק בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא מַרְבֶּה לִסְלֹחַ. הֲכִי אִם לֹא הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ. לֹא הָיָה לוֹ לָרָשָׁע לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ? הַאִם הָיָה לוֹ רְשׁוּת לְהַרְשִׁיעַ. לִסְפּוֹת חֵטְא עַל פֶּשַׁע וְלֵילֵךְ בִּשְׁרירוּת לִבּוֹ עַד עוֹלָם. הֲלֹא יָדוּעַ כִּי עַל כָּל חֵטְא וְעָוֹן יֵעָנֵשׁ הָאָדָם. בְּעָנְשׁ רַע וָמַר מְאֹד. נַעֲלֶה עַל כָּל יְסוּרֵי תֵּבֵל. וְאַף אִם כִּימֵי הָעֵץ יִהְיֶה יָמָיו. וְגַם אִם אֶלֶף שָׁנִים יִחְיֶה הָאָדָם וּבְכֻלָּם יֶחֱטָא. הִנֵּה הָאֱלֹקִים יָבִיא בְּמִשְׁפָּט מִסְפַּר מִפְקָד כָּל מַעֲשָׂיו. אַחַת לֹא נֶעְדַּר. וְלֹא יִוָּתֵר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֲפִלּוּ חֵטְא קַל שֶׁלֹּא יֵעָנֵשׁ עָלָיו. נִמְצָא כִּי גַּם אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה בָּעוֹלָם כְּלָל. לְהִיוֹת מְחִילָה לַחַטָּאִים. גַּם־כֵּן הָיָה הַחוֹטֵא מֻכְרָח לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. לְבַל יֹאבַד בְּרָעָתוֹ. וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא הָיָה תַּקָּנָה עַל הֶעָבָר. יַעֲזֹב נַפְשׁוֹ לִשְׁאוֹלָה גַּם בְּעֵד הֶעָתִיד. אָכֵן כִּי אִם הַחוֹטֵא הוּא מֻכְרָח לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. בְּכָל זֹאת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּרַחֲמָיו עִם עֲזִיבַת הַחֵטְא. הוּא מְקַבֵּל שָׁבִים וּמַרְבֶּה לִסְלֹחַ לַעֲוֹנוֹת וְלַחֲטָאִים. שֶׁכְּבָר עָווּ חָטְאוּ וּפָשְׁעוּ. וְעַל כָּל פָּנִים לֹא נוּכַל לְיַחֵס לִתְשׁוּבָה כִּי הִיא כְּבֵדָה בִּשְׁבִיל עֲזִיבַת הַחֵטְא. אַחֲרֵי כִּי עֲזִיבַת הַחֵטְא הוּא דָּבָר מֻכְרָח לָאָדָם לְעוֹלָם. גַּם בִּלְתִּי יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה:

וְכֵן הוּא יְסוֹד הַחֲרָטָה. אֵין זֶה עִנְיָן אֲשֶׁר הוּא בָּא מִכֹּחַ הַתְּשׁוּבָה. כִּי הִנֵּה הַחֲרָטָה הוּא מִדַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. נִמְשָׁךְ מִכֹּחַ הִתְבּוֹנְנוּת. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הָעִקָּר הָרִאשׁוֹן הַחֲרָטָה. יָבִין לְבָבוֹ כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת ה'. וְיָשִׁיב אֶל לִבּוֹ כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ וְנָקָם וְשִׁלֵּם עַל הֶעָוֹן כּוּ'. וְיֹאמַר בְּלִבּוֹ מֶה עָשִׂיתִי כּוּ'. וְלֹא יִגְרְתִּי מִתּוֹכַחַת עֲלֵי עָוֹן וּמִן הַשְּׁפָטִים הָרָעִים כּוּ'. עַיֵּן שָׁם. עַתָּה הֲכִי אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה בָּעוֹלָם לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע. לֹא הָיָה הַחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה לְנֶגֶד עֵינֵי הָאָדָם. לְהִתְחָרֵט עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים. וְלוֹמַר בְּלִבּוֹ מֶה עָשִׂיתִי. אֵיךְ לֹא יָגְרְתִּי מִתּוֹכַחַת עֲלֵי עָוֹן. וּמִן הַשְּׁפָטִים הָרָעִים. וְאוּלַי עוֹד בְּיֶתֶר שְׁאֵת הָיָה מִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹתָיו. אִם הָיָה חוֹשֵׁב כִּי הוּא מְעָוֹת שֶׁלֹּא יוּכַל לְתַקֵּן. וְהִנֵּהוּ נוֹאָשׁ גַּם מִתִּקְוָה לְהִנָּצֵל מִמּוֹקְדֵי שְׁאוֹל. וּמַה גַּם אַחֲרֵי אֲשֶׁר עֲזִיבַת הַחֵטְא הוּא מֻכְרָח אֶל הָאָדָם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. מְמֵילָא כַּאֲשֶׁר הָיָה עוֹזֵב אֶת חֶטְאוֹ. לִהְיוֹת סָר מֵרַע וְלַעֲשׂוֹת טוֹב. בְּוַדַּאי הָיָה מִתְחָרֵט עַל הֶעָבָר:

אָכֵן הַדְּבָרִים הַבָּאִים רַק מִכֹּחַ הַתְּשׁוּבָה. הֵן הֵמָּה שְׁנֵי פְּרָטֵי הַתְּשׁוּבָה. הַמִּתְיַחֲסִים אֶל הַחֲרָטָה וַעֲזִיבַת הַחֵטְא. הֵינוּ הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. וְהַוִּדּוּי בִּשְׂפָתָיו. כִּי הֵן הֵמָּה דְּבָרִים נוֹסָפִים לְבַעַל תְּשׁוּבָה. בְּמִצְוַת הַמָּקוֹם רַק מִכֹּחַ יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה:

הַקַּבָּלָה בַּלֵּב עַל לְהַבָּא. הִנֵּה עֶצֶם עֲזִיבַת הַחֵטְא. גַּם אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן כְּלָל. גַּם כֵּן הָיָה הַחוֹטֵא מֻכְרָח לַעֲזֹב אֶת חֶטְאוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם לֹא הָיָה

לוֹ עִנְיָן לְקַבֵּל שׂוּם קַבָּלָה עַל לְהַבָּא. כִּי אִם לִהְיוֹת נִזְהָר בְּכָל עֵת מִכָּל חֵטְא וְעָוֹן. אָכֵן עִם מִדַּת הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר הֵכִין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּעַד הַחוֹטֵא. לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע. הִנֵּה מִתְּנָאֵי הַתְּשׁוּבָה הוּא. כִּי לֹא דַי מַה שֶּׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא דַּרְכּוֹ וְיֶחֱדַל מִלַּחֲטֹא עוֹד. אָכֵן הוּא מְחֻיָּב לְקַבֵּל בִּלְבָבוֹ גַּם עַל לְהַבָּא. וְלִגְמֹר בִּלְבָבוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. וְיַעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם:

וְכֵן הַחֲרָטָה. הִנֵּה עֶצֶם הַחֲרָטָה. גַּם אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן כְּלָל. גַּם־כֵּן הָיָה מִתְחָרֵט עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים. כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת ה' כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אָכֵן לֹא הָיָה מִתְוַדֶּה עַל עֲוֹנוֹתָיו. אוּלָם עִם מִדַּת הַתְּשׁוּבָה לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע. צִוּוּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עַל הַחוֹטֵא כַּאֲשֶׁר יָשׁוּב מֵחֶטְאוֹ. לְהִתְוַדּוֹת גַּם בִּשְׂפָתָיו וְהוּא מִצְוַת עֲשֵׂה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל מִצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַּעֲשֶׂה. אִם עָבַר אָדָם עַל אַחַת מֵהֶן כּוֹ' כְּשֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיָשׁוּב מֵחֶטְאוֹ חַיָּב לְהִתְוַדּוֹת כּוֹ' שֶׁנֶּאֱמַר אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ כּוֹ' וְהִתְוַדּוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ. זֶה וְדוּי דְּבָרִים. וְדוּי זֶה מִצְוַת עֲשֵׂה כּוֹ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

וּמִכָּל הַנִּזְכָּר לְעֵיל נִמְצָא כִּי עֶצֶם הַתְּשׁוּבָה הוּא דָּבָר קַל מְאֹד. כִּי הִנֵּה שְׁנֵי עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁל עֲזִיבַת הַחֵטְא וְהַחֲרָטָה. אִם אָמְנָם כִּי הוּא דָּבָר קָשֶׁה. לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ וְלַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. אוּלָם הֲלֹא זֶה אֵינוֹ עִנְיָן דָּוְקָא מִכֹּחַ יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה. אַחֲרֵי כִּי גַּם אִם לֹא הָיָה מִדַּת הַתְּשׁוּבָה בָּעוֹלָם כְּלָל. לִמְחֹל וְלִסְלֹחַ לְשָׁבֵי פֶּשַׁע. גַּם־כֵּן הָיָה עֲזִיבַת הַחֵטְא דָּבָר מֻכְרָח אֶל הָאָדָם. לְבַל יֹאבַד בְּרֶעָתוֹ. וְאִם כֵּן לֹא יִתָּכֵן לוֹמַר כִּי הַתְּשׁוּבָה הוּא דָּבָר כָּבֵד בִּגְלַל עֲזִיבַת הַחֵטְא. וְכֵן הַחֲרָטָה אֵין לָהּ יִחוּס עִם יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן. כִּי גַּם זוֹלַת הַתְּשׁוּבָה הָיָה מִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹתָיו. אַחֲרֵי יָבִין לְבָבוֹ כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ נָקָם וְשִׁלֻּם עַל הֶעָוֹן. וְעוֹד בְּיוֹתֵר הָיָה מִתְחָרֵט. אִם עוֹד הָיָה נוֹאָשׁ מִתִּקָּוָה לְהִנָּצֵל מֵעֹנֶשׁ:

אָכֵן שְׁנֵי פְּרָטֵי הַתְּשׁוּבָה. הַמִּתְיַחֲסִים לַחֲרָטָה וַעֲזִיבַת הַחֵטְא. הֵינוּ וְדוּי דְּבָרִים. וְכֵן הַקַּבָּלָה בַּלֵּב שֶׁלֹּא יֶחֱטָא עוֹד. אֲשֶׁר הֵם בָּאִים בְּצִוּוּי הַמָּקוֹם רַק מִכֹּחַ יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם הִנֵּה הֵנָּם קַלִּים בֶּאֱמֶת. כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַחוֹטֵא הוּא מֻכְרָח לַעֲזֹב אֶת חֶטְאוֹ עַל כָּל פָּנִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְכֵן לְהִתְחָרֵט עַל עֲוֹנוֹ. שׁוּב הוּא דָּבָר נָקֵל לְפָנָיו. לְקַבֵּל עָלָיו עַל לְהַבָּא. לִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. וְכֵן לְהִתְוַדּוֹת גַּם בִּשְׂפָתָיו:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב. כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם. לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ. וְלֹא רְחוֹקָה הִיא כּוֹ'. כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. וּלְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יִתְבָּאֵר. כִּי בְּפִיךָ הוּא רַק וְדוּי דְּבָרִים. וְכֵן בִּלְבָבְךָ הוּא רַק קַבָּלָה בַּלֵּב. וְהֵינוּ כִּי הַכָּתוּב מְדַבֵּר מִיסוֹד הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן. וְהִנֵּה עֲזִיבַת הַחֵטְא וְהַחֲרָטָה. אֵין זֶה עִנְיָן אֲשֶׁר

הוּא רַק מִכֹּחַ הַתְּשׁוּבָה. כִּי גַּם בְּלֹא מִדַּת הַתְּשׁוּבָה לְקַבֵּל שָׁבִים. וְלִמְחֹל וְלִסְלֹחַ עַל פִּשְׁעָם. גַּם כֵּן הָיָה עֲזִיבַת הַחֵטְא דָּבָר מֻכְרָח אֶל הָאָדָם. וְכֵן הַחֲרָטָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָכֵן אֶת אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דּוֹרֵשׁ מֵהַחוֹטֵא וְצִוָּה עָלָיו. רַק בִּגְלַל מִדַּת הַתְּשׁוּבָה. וְהֵינוּ וּדוּי דְּבָרִים וְהַקָּבָלָה בַּלֵּב. הוּא בֶּאֱמֶת דָּבָר קַל מְאֹד כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְזֶה שֶׁאָמַר כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד. כִּי מַה שֶּׁאַתָּה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת אַךְ מִכֹּחַ הַתְּשׁוּבָה לְמַטְרַת מְחִילַת הֶעָוֹן. הוּא קָרוֹב אֵלֶיךָ מְאֹד. וְנָקֵל לְפָנֶיךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. כִּי הוּא רַק בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ. הֵינוּ רַק וּדוּי דְּבָרִים. וְהַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמִמּוֹצָא דְּבָרֵינוּ יֵשׁ לְהַשְׂכִּיל לְהִתְעוֹרֵר לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כַּאֲשֶׁר יִתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּשָׂכָר וְעֹנֶשׁ כִּי הוּא נוֹרָא מְאֹד. קְצָרָה יַד שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לְהַגִּיעַ עַד תַּכְלִיתָם. יִתְבָּרֵר וְיִתְאַמֵּת אָצְלוֹ הָעִקָּר הַזֶּה. כִּי עֲזִיבַת הַחֵטְא אֵין לוֹ דָּבָר עִם יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מְחִילַת הֶעָוֹן. כִּי בֵּין אִם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יִמְחֹל וְיִרְבֶּה לִסְלֹחַ. וּבֵין אִם לֹא יִמְחֹל וְיִסְלַח חַס וְשָׁלוֹם. אַחַת הִיא לְהַחוֹטֵא. לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. וְלַחֲזֹר וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. כִּי אַף אִם לֹא יִהְיֶה לוֹ תַּקָּנָה עַל הֶעָבָר. בְּכָל זֹאת הוּא מֻכְרָח עַל כָּל פָּנִים לְהַצִּיל אֶת הֶעָתִיד. לְבַל יֹאבַד וְיִתְמוֹגֵג בְּרָעָתוֹ:

אוּלָם אֶת אֲשֶׁר סוֹף סוֹף עִם עֲזִיבַת הַחֵטְא. יוּכַל לְהַשִּׂיג גַּם מְחִילָה וּסְלִיחָה לַחֲטָאָיו. לְהִתְנַעֵר מִכָּל עֲוֹנוֹתָיו. וְלִמְחוֹת אוֹתָם כְּעֵב וּכְעָנָן. זֶהוּ מְצִיאָה אֲשֶׁר יִמְצָא אוֹצָר עִם שֶׂלֶל רַב. אַחֲרֵי כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דּוֹרֵשׁ מֵהַחוֹטֵא בְּעַד מְחִילַת הֶעָוֹן שׁוּם דָּבָר נוֹסָף. כִּי אִם לַעֲזֹב דַּרְכּוֹ. וְלִשְׁמֹר זֹאת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אֲשֶׁר הָיָה מֻכְרָח לִשְׁמֹר אוֹתָהּ וְלַעֲשׂוֹתָהּ. גַּם אִם לֹא הָיָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ. וּמְחִילַת הֶעָוֹן הוּא רַק חֶסֶד חִנָּם:

וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם בְּרֵישׁ פֶּרֶק ד' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. אַרְבַּע וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים מְעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה. אַרְבַּע מֵהֶן עִוֹן גָּדוֹל וְהֶעוֹשֶׂה אַחַת מֵהֶן. אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גֹּדֶל חֶטְאוֹ. וְאֵלּוּ הֵן הַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים כו'. וְהַמַּטֶּה אֶת חֲבֵרוֹ מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְרָעָה כו'. הָרוֹאֶה בְּנוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְאֵינוֹ מְמַחֶה בְּיָדוֹ כו'. וְהָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב כו'. וְעַיֵּן שָׁם שֶׁחָשַׁב שָׁם כָּל הָעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע דְּבָרִים. וּלְכֻלָּם נָתַן טָעֲמִים שֶׁל סִבָּה טִבְעִית מִלְּבַד אַרְבָּעָה דְּבָרִים הָרִאשׁוֹנִים. הִיא סִבָּה רוּחָנִית שֶׁמְּעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה. כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גֹּדֶל חֶטְאוֹ. וְכֵן מְבֹאָר בְּסוֹף פֶּרֶק ב' דְּיוֹמָא. כִּי הָאוֹמֵר אֶחֱטָא וְאָשׁוּב וְהַמַּחֲטִיא אֶת הָרַבִּים. אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה:

וְשָׁם בְּסוֹף הַפֶּרֶק כָּתַב הָרַמְבַּ"ם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. אַף־עַל־פִּי שֶׁמְּעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ. אֶלָּא אִם עָשָׂה אָדָם תְּשׁוּבָה מֵהֶן הֲרֵי זֶה בַּעַל

תְּשׁוּבָה וְיֵשׁ לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה פַּשְׁטוּת הַדְּבָרִים מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. נִרְאֶה לְכְאוֹרָה כִּי מִן הַשָּׁמַיִם גּוֹרְמִין לוֹ עִכּוּבִים וּמְנִיעוּת. שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וּלְפִי זֶה צָרִיךְ לְהָבִין מַה זֶּה שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם. כִּי אַרְבַּע מֵהֶן אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וּבְכָל זֹאת כָּתַב כִּי אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ כוּ':

אֲבָל נִרְאֶה כִּי מַה שֶּׁכָּתַב אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. יֵשׁ לָזֶה פָּנִים אַחֵר. כִּי הִנֵּה חֲכָמֵינוּ זַ"ל אָמְרוּ (בְּמִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא כ"ט). מִפְּנֵי מָה נִבְרָא הָעוֹלָם הַזֶּה בְּהֵ"י מִפְּנֵי שְׁדוֹמָה לְאַכְסַדְרָה. שֶׁכָּל הָרוֹצֶה לָצֵאת יוֹצֵא. וּמַאי טַעֲמָא תַּלְיָא כְּרַעְיָא. דְּאִי הָדַר בִּתְשׁוּבָה מְעַיְּלֵי לֵיהּ. וְלֵיעֵיל בְּהַהוּא. לֹא מִסְתַּיְּעָא מִלְּתָא. כְּדְרֵישׁ לָקִישׁ דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מַאי דִּכְתִיב אִם לַלֵּצִים הוּא יָלִיץ וְלַעֲנָוִים יִתֵּן חֵן. בָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ כוּ' עַיֵּן שָׁם. וּפֵרֵשׁ רַשְׁ"י לֹא מִסְתַּיְּעָא מִלְּתָא. דְּהַבָּא לְיִטָּהֵר בָּעֵי סְיוּעַ מִפְּנֵי יֵצֶר הָרָע הִלְכָךְ עַבְדֵי לֵיהּ סְיוּעַ פֶּתַח יִתֶּרָה. מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. אֲלָמָּא בָּעֵי סְיוּעַ עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

עַל כָּל פָּנִים הֲרֵי מְבֹאָר דְּכָל הַבָּא לְטַהֵר וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מְסַיְּעִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם עַל הַתְּשׁוּבָה. וְהִנֵּה לְשׁוֹן סִפּוּק הוּא עֵזֶר וְסִיּוּעַ עַל אֵיזֶה דָּבָר. וְכַמְבֹאָר בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת בַּשַּׁ"ס. נִמְצָא כִּי כָּל מִי שֶׁבָּא לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. הַיְנוּ שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם עַל הַתְּשׁוּבָה. וְכֵן מְבֹאָר בְּאָבוֹת פֶּרֶק ד'. הַלּוֹמֵד עַל מְנָת לְלַמֵּד מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לִלְמֹד וּלְלַמֵּד כוּ'. וְהַיְנוּ בְּעַל כָּרְחֲךָ עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁיּוּכַל לִלְמֹד וּלְלַמֵּד. עַל כָּל פָּנִים הִנֵּה בְּכָל הָעֲוֹנוֹת אִם עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה. מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ מִן הַשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָמְנָם הָעוֹשֶׂה אַחַת מִן הָאַרְבָּעָה דְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְהַיְנוּ כִּי אֵין נוֹתְנִין לוֹ סִפּוּק עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְעַל כֵּן אַף אִם בָּא לְטַהֵר וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. מֵאַחַר שֶׁאֵין מְסַיְּעִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם. עַל כֵּן רָחוֹק הוּא מִן הַתְּשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י דְּהַבָּא לְטַהֵר בָּעֵי סְיוּעַ מִפְּנֵי הַיֵּצֶר הָרָע כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אֲבָל אַף בְּכָל הָאַרְבָּעָה דְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. אֲשֶׁר הוּא עָוֹן גָּדוֹל. וְכָל הָעוֹשֶׂה אַחַת מֵהֶן. אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהַיְנוּ כִּי אֵין מַסְפִּיקִין לוֹ עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם עַל הַתְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. בְּכָל זֹאת בַּל יֹאמַר הָאָדָם לְנַפְשׁוֹ נוֹאָשׁ מִן הַתְּשׁוּבָה. אָמְנָם כִּי כְּבֵד הַדָּבָר לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה בְּלִי סְיוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם מִפְּנֵי הַיֵּצֶר הָרָע. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא נָתַן כֹּחַ וְעֹז בְּיַד הָאָדָם. כַּאֲשֶׁר יִרְצֶה

לְהִתְאַזֵּר עֹז וְתַעֲצוּמוֹת. וְלִהְיוֹת נֶאֱזָר בִּגְבוּרָה. אָז יוּכַל לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ. וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה אַף בְּלִי סִיּוּעַ וְעֶזֶר מִן הַשָּׁמַיִם כְּלָל:

זֶהוּ מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם. כָּל אֵלּוּ הַדְּבָרִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן. אַף עַל פִּי שֶׁמְּעַכְּבִין אֶת הַתְּשׁוּבָה אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ כוּ'. אַף כִּי יֵשׁ בְּהַדְּבָרִים הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל אֲשֶׁר אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אָמְנָם זֶהוּ רַק אֲשֶׁר אֵין מַסְפִּיקִין לוֹ עֶזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְאֵינָם כִּשְׁאָר הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל הַבָּא לְטַהֵר לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה מְסַיְּעִין לוֹ. אוּלָם אַף עַל פִּי שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין לוֹ עֶזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. בְּכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ. הַיְנוּ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם לֹא יַעֲשׂוּ לוֹ עִכּוּבִים וְחַתְחָתִים בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. לְמָנֹעַ אוֹתוֹ בְּחָזְקָה שֶׁלֹּא יוּכַל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה חָלִילָה. כִּי אִם רַק שֶׁלֹּא יַסְפִּיקוּ לוֹ עֶזֶר וְסִיּוּעַ עַל הַתְּשׁוּבָה. וּבְכֵן הַיְכֹלֶת בְּיָדוֹ. כִּי אִם יִרְצֶה לְלַבֵּשׁ רוּחַ עֹז וּגְבוּרָה. הִנֵּה רַב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ לַעֲשׂוֹת חַיִל. לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ וְעַל תַּאֲוֹת לִבּוֹ. וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה אַף בְּלִי שׁוּם עֶזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם כְּלָל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נִרְאֶה מֵכְרָחִין בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. כִּי הִנֵּה בְּסַנְהֶדְרִין דַּף ק"ז אָמְרוּ שָׁם. וַיֵּלֶךְ אֱלִישָׁע דַּמֶּשֶׂק לְהֵיכָא אָזַל אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁהָלַךְ לְהַחֲזִיר גֵּחָזִי בִּתְשׁוּבָה וְלֹא חָזַר. אָמַר לוֹ חֲזֹר בָּךְ. אָמַר לוֹ כָּךְ מְקֻבָּלַנִי מִמְּךָ. הַחוֹטֵא וּמַחֲטִיא אֶת הָרַבִּים אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עַיֵּן שָׁם. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא. הִנֵּה הַנָּבִיא אָמַר לוֹ חֲזֹר בָּךְ. וְגֵחָזִי הֵשִׁיב אֵין מַסְפִּיקִין כוּ'. אוּלָם הוּא הַדָּבָר. כִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ אֵין מַסְפִּיקִין כוּ'. הַיְנוּ רַק שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין לוֹ עֶזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. אוּלָם בְּכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ. וְאִם יִרְצֶה לַחֲגֹר אֶת כֹּחוֹ יוּכַל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה אַף בְּלִי עֶזֶר וְסִיּוּעַ. וְעַל כֵּן אָמַר לוֹ אֱלִישָׁע הַנָּבִיא חֲזֹר בָּךְ. אָכֵן גֵּחָזִי הֵשִׁיב לוֹ כָּךְ מְקֻבָּלַנִי מִמְּךָ. הַחוֹטֵא כוּ' אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְהַיְנוּ מֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֵינוֹ רוֹצֶה לְסַיֵּעַ לוֹ עַל הַתְּשׁוּבָה. לָכֵן יִסּוֹג אָחוֹר וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָשׁוּב:

זֶהוּ מַה שֶּׁסִּפְּרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּחֲגִיגָה דַּף ט"ו. כִּי יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר כוּ' נָפַק אַחֵר לְתַרְבּוּת רָעָה כוּ'. שָׁאַל אַחֵר אֶת רַבִּי מֵאִיר לְאַחַר שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה. מַאי דִּכְתִיב כוּ' אָמַר לוֹ אַף אַתָּה חֲזֹר בָּךְ. אָמַר כְּבָר שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרְגּוֹד שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר. תְּנוּ רַבָּנָן מַעֲשֶׂה בְּאַחֵר שֶׁהָיָה רוֹכֵב עַל הַסּוּס בְּשַׁבָּת. וְהָיָה רַבִּי מֵאִיר מְהַלֵּךְ אַחֲרָיו לִלְמֹד תּוֹרָה מִפִּיו. אָמַר לוֹ מֵאִיר חֲזֹר לְאַחֲרֶיךָ כוּ'. אָמַר לוֹ אַף אַתָּה חֲזֹר בָּךְ. אָמַר לוֹ וְלֹא כְּבָר אָמַרְתִּי לָךְ. כְּבָר שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרְגּוֹד. שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר עַיֵּן שָׁם:

וְהִנֵּה כְּפִי הַנִּרְאֶה הָיָה יְכֹלֶת בְּיַד אַחֵר לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. כִּי אַף שֶׁאָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר לְאַחֵר חֲזֹר בָּךְ. וְהֵשִׁיב לוֹ כְּבָר שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרְגּוֹד שׁוּבוּ בָנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר. בְּכָל

זֹאת אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר לְאַחֵר פַּעַם שֵׁנִית. אַף אַתָּה חֲזֹר בְּךָ. וְעַיֵּן שָׁם בַּתּוֹסָפוֹת שֶׁהֵבִיאוּ יְרוּשַׁלְמִי כִּי לַסּוֹף חָלָה אַחֵר. אָזִיל רַבִּי מֵאִיר גַּבֵּיהּ לְבַקְּרֵתֵיהּ. אָמַר לוֹ חֲזֹר בְּךָ כוּ' בָּכָה אֶלִישָׁע וְנִפְטַר. אָמַר רַבִּי מֵאִיר דּוֹמֶה דְּמִתּוֹךְ תְּשׁוּבָה נִפְטַר עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי זֶה צָרִיךְ לְהָבִין בֵּאוּר דִּבְרֵי הַבַּת קוֹל. שֶׁאָמְרָה שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר:

אָכֵן לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן שַׁפִּיר. כִּי הִנֵּה מִלְבַד הַטּוֹבָה וְהַחֶסֶד. שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בָּרָא מִדַּת הַתְּשׁוּבָה. לְקַבֵּל אֶת הַחוֹטֵא בִּתְשׁוּבָה וּמַרְבֶּה לִסְלֹחַ. עוֹד יִגְדֹּל חַסְדּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר הוּא רוֹצֶה כִּי הַחוֹטֵא יָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה לְפָנָיו. כִּי בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם אִם יֶחֱטָא אִישׁ לְאִישׁ אוֹ אֲפִלּוּ בֵּן לְאָבִיו חֵטְא גָּדוֹל. אַף כִּי כַּאֲשֶׁר יָבֹא הַחוֹטֵא לְפַיֵּס אוֹתוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה יִמְחֹל לוֹ. בְּכָל זֹאת לִפְעָמִים יִרְצֶה בְּלִבּוֹ יוֹתֵר שֶׁלֹּא יָבֹא הַחוֹטֵא לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְחִילָה כְּלָל. אָכֵן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא חָפֵץ שֶׁהָרָשָׁע יָשׁוּב לְפָנָיו בִּתְשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים בִּתְפִלַּת נְעִילָה. וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים כוּ'. וְכֵן אָנוּ אוֹמְרִים בְּכָל יוֹם בַּתְּפִלָּה. בָּרוּךְ אַתָּה ה' הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

וּבְיוֹתֵר הִפְלִיא חַסְדּוֹ. כִּי הוּא יְבַקֵּשׁ מֵהַחוֹטֵא שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב וְאֶשְׁלַח אֲלֵיהֶם אֶת עֲבָדַי הַנְּבִיאִים הַשְׁכֵּם וְהַעֲרֵב כוּ'. וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים הָיוּ בָּאִים אֶל יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם ה' כִּי יָשׁוּבוּ מִדַּרְכָּם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים. וְהִנֵּה כְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי בְּחִינוֹת בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. אַחַת מִי שֶׁהוּא בִּכְלַל הַבָּא לְטַהֵר עוֹד מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. שְׁתַּיִם שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. הַיְנוּ שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין לוֹ עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. רַק בְּכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין אוֹתָהּ. וְהִנֵּה לָזֶה יֵשׁ לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹד מְבַקֵּשׁ מֵהַחוֹטֵא שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים. הוּא רַק לְמִי שֶׁהוּא בִּכְלַל הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין לוֹ. אוּלָם מִי שֶׁהוּא בְּמַדְרֵגָה שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. רַק שֶׁאֵין מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ תְּשׁוּבָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוֹתוֹ אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה. וְלֹא יְסַיֵּע אוֹתוֹ. רַק אִם בָּא לָשׁוּב מֵעַצְמוֹ אֵין מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. נִמְצָא כִּי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים. שֶׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ לָשׁוּב אֲלֵיו. הַיְנוּ רַק לְאוֹתָם שֶׁהֵם בְּמַדְרֵגָה שֶׁל הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אוּלָם לֹא לְאוֹתָהּ שֶׁהֵם בִּכְלַל אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה:

וְהִנֵּה אַחֵר הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה. שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. לֹא יְסַיְּעוּ אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם עַל הַתְּשׁוּבָה. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרָה הַבַּת קוֹל שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר. הַיְנוּ כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ מִכָּל בָּנִים שׁוֹבָבִים שֶׁיְּשׁוּבוּ אֵלָיו. חוּץ מֵאַחֵר. כִּי מִמֶּנּוּ אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ שֶׁיְּשׁוּב אֵלָיו כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אָמְנָם לְאַחֵר. חָרָה לוֹ הַדָּבָר הַזֶּה. מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הִבְדִּילוֹ לְרָעָה מִכָּל הַחוֹטְאִים. וְעַל כֵּן אַף שֶׁהָיָה בְּיִכְלָתוֹ לָשׁוּב.

כִּי הֲרֵי אֵין מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. בְּכָל זֹאת לֹא רָצָה לָשׁוּב לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מֵאַחַר שֶׁהוּא מֻבְדָּל מִכָּלַל הַפּוֹשְׁעִים. וְאֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וְעַל כֵּן אָמַר לוֹ רַבִּי מֵאִיר לְאַחֵר כַּמָּה פְּעָמִים חָזֹר בְּךָ. אָמְנָם אַחֵר הָיָה בְּאַחַת. כְּבָר שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפַּרְגּוֹד שׁוּבוּ בָּנִים שׁוֹבָבִים חוּץ מֵאַחֵר. וְעַל כֵּן אֵינוֹ רוֹצֶה לָשׁוּב לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָמְנָם יֵשׁ חֲטָאִים יוֹתֵר גְּדוֹלִים מֵאֵלּוּ שֶׁחָשַׁב הָרַמְבַּ"ם. כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַסְפִּיק בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. וּבְכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין אוֹתוֹ. אֶלָּא כִּי גַּם מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. כִּי הִנֵּה הָרַמְבַּ"ם ז"ל כָּתַב בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְאֶפְשָׁר שֶׁיֶּחֱטָא אָדָם חֵטְא גָּדוֹל אוֹ חֲטָאִים רַבִּים. עַד שֶׁיִּתֵּן הַדִּין לִפְנֵי דַּיַּן הָאֱמֶת. שֶׁיִּהְיֶה הַפֶּרְעוֹן מִזֶּה הַחוֹטֵא. עַל חֲטָאִים אֵלּוּ שֶׁעָשָׂה בִּרְצוֹנוֹ וּמִדַּעְתּוֹ. שֶׁמּוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. כְּדֵי שֶׁיְּמוּת וְיֹאבַד בְּחֶטְאוֹ כו'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְיִהְיוּ מַלְעִיבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹקִים וּבוֹזִים דְּבָרָיו כו'. עַד כְּלוֹת חֲמַת ה' בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מַרְפֵּא. כְּלוֹמַר חָטְאוּ בִּרְצוֹנָם וְהִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ. עַד שֶׁנִּתְחַיְּבוּ לִמְנֹעַ מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה שֶׁהִיא הַמַּרְפֵּא כו' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

נִמְצָא מִכָּל הַנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי יֵשׁ שָׁלֹשׁ מַדְרֵגוֹת בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה. הָאַחַת. מִי שֶׁהוּא בִּכְלַל הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. כִּי אִם יִרְצֶה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עוֹד יַשִּׂיג עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. שְׁנִיָּה הֵמָּה אֲשֶׁר אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גֹּדֶל חֶטְאוֹ. וְהֵינוּ כִּי אֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. אָכֵן בְּכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה נֶאֱזָר בִּגְבוּרָה. יֵשׁ בִּיכָלְתּוֹ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה גַּם בְּלִי עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. שְׁלִישִׁית הוּא כִּי יִתְחַיֵּב בַּעֲוֹנוֹתָיו. לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. כְּדֵי שֶׁיְּמוּת וְיֹאבַד בְּחֶטְאוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמִזֶּה נַשְׂכִּיל בֵּינָה חָכְמָה וּמוּסָר הַשְׂכֵּל. כִּי הִנֵּה הָעֹנֶשׁ הַיּוֹתֵר גָּדוֹל וְנוֹרָא אֲשֶׁר בְּאֶפְשָׁרִי לְהַעֲנִישׁ אֶת הַחוֹטֵא. הוּא כַּאֲשֶׁר יִתְחַיֵּב חַס וְחָלִילָה בַּעֲוֹנוֹתָיו כִּי מִן הַשָּׁמַיִם נִלְחֲמוּ בּוֹ. לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. וְהִנֵּה זֶה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי אֵין הֶבְדֵּל אֵצֶל הַחוֹטֵא. בֵּין אִם יַגִּיעַ חַס וְחָלִילָה לְמַדְרֵגָה זוֹ. אֲשֶׁר מִן הַשָּׁמַיִם מַעֲנִישִׁין אוֹתוֹ עַל חֲטָאָיו בְּעֹנֶשׁ גָּדוֹל. לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. בֵּין אִם הוּא עוֹד בְּמַדְרֵגָה שֶׁל הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. כִּי אִם יִרְצֶה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. עוֹד יַשִּׂיג עֵזֶר וְסִיּוּעַ מִן הַשָּׁמַיִם. אַךְ הוּא בְּעַצְמוֹ מִתְעַצֵּל וְטוֹמֵן יָד וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. אַחֲרֵי כִּי סוֹף סוֹף הוּא נִשְׁאָר בְּלֹא תְּשׁוּבָה. כִּי אַחַת הִיא. בֵּין אִם מַה שֶּׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה. הוּא דֶּרֶךְ עֹנֶשׁ מִן הַשָּׁמַיִם. וּבֵין אִם מִדַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ הוּא מוֹנֵעַ אֶת עַצְמוֹ מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה:

נִמְצָא כִּי כַּאֲשֶׁר יִמָּנַע הָאָדָם מִלָּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. הִנֵּה הוּא מְדַעְתּוֹ וּמֵרְצוֹנוֹ מֵבִיא עַל עַצְמוֹ הָעֹנֶשׁ הַיּוֹתֵר גָּדוֹל. אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַעֲנִישׁ אֶת הַחוֹטְאִים הַיּוֹתֵר גְּדוֹלִים לְמִנְעַ מֵהֶן הַתְּשׁוּבָה וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. וְהִנֵּה הוּא מַעֲנִישׁ אֶת עַצְמוֹ בָּעֹנֶשׁ הַקָּשֶׁה הַלָּזֶה. וְהִנֵּה אַף אִם יֵשׁ בְּיַד הָאָדָם חֲטָאִים שֶׁאֵין מַסְפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. אָכֵן אַחֲרֵי אֲשֶׁר בְּכָל זֹאת אֵין מוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. עַל כֵּן אִם אֵינוֹ שָׁב בִּתְשׁוּבָה. לוֹקֵחַ לוֹ בְּיָדָיו עֹנֶשׁ גָּדוֹל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וּמַה גַּם אִם הוּא עוֹד בְּמַדְרֵגָה שֶׁל הַבָּא לְטַהֵר מְסִיעִין אוֹתוֹ. וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה. הִנֵּה הוּא בְּעַצְמוֹ מַעֲנִישׁ אֶת נַפְשׁוֹ בָּעֹנֶשׁ הַיּוֹתֵר קָשֶׁה שֶׁאֶפְשָׁר לִהְיוֹת. אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַעֲנִישׁ אֶת הַחוֹטְאִים שֶׁמּוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה. וְאֵין מַנִּיחִין לוֹ רְשׁוּת לָשׁוּב מֵרִשְׁעוֹ. מַה נּוֹרָא הָרַעְיוֹן הַזֶּה לְמַעֲמִיק בָּהּ:

וְהִנֵּה הָרַמְבַּ"ם כָּתַב וְאֶפְשָׁר שֶׁיֶּחֱטָא אָדָם חֵטְא גָּדוֹל. אוֹ חֲטָאִים רַבִּים. עַד שֶׁיִּתֵּן הַדִּין לְפָנֵי דַּיַּן הָאֱמֶת כוּ' שֶׁמּוֹנְעִין מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה כוּ'. הֲרֵי כִּי לִפְעָמִים הָאֵיכוּת גּוֹרֵם. שֶׁיֶּחֱטָא חֵטְא גָּדוֹל. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב וְחוֹטֵא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה. וְלִפְעָמִים הַכַּמּוּת גּוֹרֵם. כִּי יֶחֱטָא חֲטָאִים רַבִּים. וְהַחֲטָאִים יִרְבּוּ בְּכַמּוּתָם. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּשַׁבָּת דַּף י' לְעוֹלָם יַחֲזֹר אָדָם וְיֵשֵׁב בְּעִיר שֶׁיִּשְׁיבָתָהּ קְרוֹבָה. שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁיִּשְׁיבָתָהּ קְרוֹבָה עֲוֹנוֹתֶיהָ מוּעָטִין. שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרוֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִיא מִצְעָר. מַאי קְרוֹבָה כוּ' אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁיִּשְׁיבָתָהּ קְרוֹבָה עֲוֹנוֹתֶיהָ מוּצְעָרִין. הֲרֵי כִּי כַּמּוּת הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר יִרְבּוּ בְּכַמּוּתָם גּוֹרֵם הַרְבֵּה:

מַה נּוֹרָא הַדָּבָר לַמִּתְבּוֹנֵן שָׁם. מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל כִּי סְדוֹם קֻדְמָה לְצוֹעַר רַק שָׁנָה אַחַת. כִּי יְשִׁיבַת סְדוֹם הָיְה נ"ב שָׁנָה. וְשֶׁל צוֹעַר נ"א שָׁנָה עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה בְּוַדַּאי כִּי חַטַּאת צוֹעַר כָּבְדָה מְאֹד בְּאֵיכוּתָם. כְּמוֹ חַטַּאת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה. אָכֵן חַטַּאת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה רַבּוּ בְּכַמּוּתָם שָׁנָה אַחַת יוֹתֵר מִצּוֹעַר. עַל כֵּן הָפַךְ ה' אֶת הֶעָרִים הָאֵלֶּה גָּפְרִית וָמֶלַח. וְצוֹעַר הָיְה עֲוֹנוֹתֶיהָ מֻצְעָרִין רַק שָׁנָה אַחַת. נִשְׁאֶרֶת לִפְלֵטָה:

וְהִנֵּה כָּל אָדָם עָלוּל לִהְיוֹת נִכְשָׁל בַּעֲוֹנוֹת גְּדוֹלוֹת בְּאֵיכוּתָם. וְכֵן רַבָּה מְאֹד בְּכַמּוּת. וְכַמּוּתָם יִרְבּוּ מִיּוֹם אֶל יוֹם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר זצוק"ל בְּאִגֶּרֶת הַמּוּסָר וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. נִכְשָׁלִים אֲנַחְנוּ בְּכָל עֵת בַּעֲבֵרוֹת רַמּוֹת עַד שָׁמַיִם יַגִּיעוּ. בְּחֶטְאֵי הַלָּשׁוֹן בְּאֵין מַעֲצוֹר לְרוּחֵנוּ. וּבְעִסְקֵי מַשָּׂא וּמַתָּן לְמַכְבִּיר. וּבְטוּל תּוֹרָה עַל כָּלְנָה. וּבְכָלָל. בְּכָל הָאֲבָרִים כְּמַעַט אֵין בָּמוֹ מְתֹם. לַמִּתְבּוֹנֵן הֵיטֵב אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. נִמְצָא כִּי הָאָדָם עִם כַּמּוּת עֲוֹנוֹתָיו. יוּכַל לְהַגִּיעַ חַס וְחָלִילָה לַמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה. שֶׁיִּתֵּן הַדִּין לִפְנֵי דַּיַּן הָאֱמֶת. לִמְנֹעַ מִמֶּנּוּ הַתְּשׁוּבָה:

וְלָזֹאת אֲפוֹא. מַה מְּאֹד נָחוּץ לְפָנֵי הָאָדָם. לְמַהֵר לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. בְּטֶרֶם עֲוֹנוֹתָיו יַעַבְרוּ רֹאשׁוֹ. בְּעוֹד הוּא בְּמַדְרֵגָה בְּכָלַל הַבָּא לְטַהֵר מְסַיְּעִין אוֹתוֹ. כִּי אָז נָקֵל לְפָנָיו מְאֹד לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה. כִּי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יִשְׁלַח לוֹ עֶזְרוֹ מִקֹּדֶשׁ. וּמִמָּרוֹם יִסְעָדֵהוּ׃

פרק ז

הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת תְּשׁוּבָה כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה. הוּא שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ וְיסִירוֹ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ. וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. שֶׁנֶּאֱמַר יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְגוֹ'. וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אַחֲרֵי שׁוּבִי נִחַמְתִּי. וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם שֶׁנֶּאֱמַר כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי מַשְׁכָּל רִאשׁוֹן אֵין סֵדֶר דְּבָרָיו מְדֻקְדָּקִין. שֶׁהֲרֵי הוּא חוֹשֵׁב בְּכָאן שְׁנֵי עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהֵם הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. וְכֵן הַחֲרָטָה עַל הֶעָבָר. וְהִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. זֶהוּ שַׁיָּךְ לִיסוֹד הַקַּבָּלָה כַּמּוּבָן. וּלְפִי זֶה לָמָּה הִכְנִיס הַחֲרָטָה בָּאֶמְצַע. בֵּין מַה שֶּׁכָּתַב וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ כוּ'. לְבֵין מַה שֶּׁכָּתַב וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת כוּ'. וּלְפִי הָעִנְיָן הָיָה לוֹ לְכָתֹב. וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה כוּ'. וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר כוּ'׃

הִנֵּה שְׁנֵי יְסוֹדֵי עִקְרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהֵם הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא וְהַחֲרָטָה עַל הֶעָבָר. לְפִי הַשִּׁקְפָּה רִאשׁוֹנָה הַדַּעַת נוֹתֵן. כִּי רוּחַ אֶחָד לָהֶם וְיִתְאִימוּ יַחַד בַּד בְּבַד. כִּי מִי שֶׁמְּקַבֵּל עָלָיו לַעֲזֹב דַּרְכּוֹ הָרַע עַל לְהַבָּא. בָּטַח הוּא מִתְחָרֵט עַל הֶעָבָר. וְכֵן לְהֵפֶךְ כַּמּוּבָן. וְעַל כֵּן רָאוּי לִהְיוֹת כִּי כְּפִי עֶרֶךְ תֹּקֶף הַהַסְכָּמָה וְהַקַּבָּלָה בַּלֵּב עַל לְהַבָּא. לְבַל יוֹסִיף לַעֲשׂוֹת עוֹד הָרַע בְּעֵינֵי ה'. כֵּן יִהְיֶה עִוּוּז וְאֹמֶץ הַחֲרָטָה עַל הֶעָבָר. עַל מַה שֶּׁחָטָא נֶגֶד ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּבְיוֹתֵר הַדַּעַת נוֹתֵן כִּי יֵשׁ יִתְרוֹן לַחֲרָטָה עַל הַקַּבָּלָה. כִּי יִהְיֶה נָקֵל יוֹתֵר לְהִתְחָרֵט עַל הֶעָבָר עַל מַה שֶּׁחָטָא. מִלְּקַבֵּל עָלָיו עַל לְהַבָּא שֶׁלֹּא יוֹסִיף לַחֲטֹא עוֹד. כִּי הַקַּבָּלָה עַל הֶעָתִיד תִּגָּבֵל עִם מִלְחָמָה חֲזָקָה נֶגֶד הַיֵּצֶר. לֹא כֵן הַחֲטָאִים שֶׁכְּבָר חָלְפוּ וְאֵינָם. וּכְבָר פָּסַק מֵהֶם כֹּחַ הַתַּאֲוָה. בְּקַל יְנִיעֲהוּ לְבָבוֹ לְהִתְחָרֵט עֲלֵיהֶם. הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל רְשָׁעִים מְלֵאִים חֲרָטוֹת. כִּי לְאַחַר עֲשׂוֹתָם הַמְּזִמָּתָה. יִתְנַחֲמוּ עַל מַעֲשֵׂיהֶם. וּבְכֵן הַדַּעַת נוֹתֵן כִּי מִי שֶׁמְּקַבֵּל עָלָיו לְהֵטִיב אֶת פְּעָלוֹ לֶעָתִיד. בְּוַדַּאי עוֹד יוֹתֵר הוּא מִתְחָרֵט עַל הֶעָבָר׃

וּלְתִמְהוֹן לֵבָב. הִנֵּה הַנִּסָּיוֹן יוֹרֵנוּ הַהֵפֶךְ. כִּי הַחֲרָטָה עַל הֶעָבָר כָּבֵד הַרְבֵּה יוֹתֵר לִפְנֵי הָאָדָם. מֵהַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. וְכַמָּה יִרְאֵי אֱלֹקִים מְבַקְּשֵׁי רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר בַּיָּמִים הַנּוֹרָאִים יִתְּנוּ אֶל לִבָּם. לְהֵטִיב אֶת מַעֲשֵׂיהֶם. וּמְקַבְּלִים עַל עַצְמָם לְהִנָּזֵר מִכַּמָּה עֲבֵרוֹת אֲשֶׁר נִכְשָׁלִים בָּהֶם. וְכֵן לִהְיוֹת זְרִיזִים בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר נִרְפִּים מֵהֶם נִרְפִּים. וּבְכָל זֹאת יוֹדְעִים בְּנַפְשָׁם כִּי לֹא יַרְגִּישׁוּ בְּעֶרֶךְ זֶה חֲרָטָה עַל הֶעָבָר. אוֹ כִּי לֹא יַרְגִּישׁוּ חֲרָטָה כְּלָל. כִּי

הַחֲרָטָה בְּהֶכְרֵחַ תִּפְעֹל עַל הַחוּשִׁים. וּכְמוֹ שֶׁהוּא בְּתַהֲלוּכוֹת דַּרְכֵי הַתֵּבֵל. כִּי מִי שֶׁהוּא מִתְחָרֵט עַל אֵיזֶה דָּבָר שֶׁעָשָׂה בִּבְלִי דַּעַת. וְסִבֵּב לוֹ בְּעַצְמוֹ רָעָה רַבָּה. הִנֵּה אַחֲרֵי נִחַם עַל מַעֲשֵׂהוּ. תִּהְיֶה הַחֲרָטָה נִכֶּרֶת בּוֹ בְּפָנָיו וּבְכָל תְּנוּעוֹתָיו. כִּי לֹא יוּכַל לְהַסְתִּיר מִלִּבּוֹ דַּאֲגָתוֹ וְעֶצְבוֹנוֹ. וְיִהְיֶה כְּאִישׁ נִדְהָם. גַּם בְּשָׁכְבוֹ עַל מִשְׁכָּבוֹ לֹא יוּכַל לִישֹׁן. כָּכָה עוֹד בְּיוֹתֵר רָאוּי לִהְיוֹת הַחֲרָטָה עַל עָוֹן. וְהִנֵּה הָאָדָם יוֹדֵעַ בְּנַפְשׁוֹ. כִּי לֹא יִרְגִּישׁ דְּאָגָה וְיָגוֹן בִּלְבָבוֹ עַל הַחֲטָאִים שֶׁעָבְרוּ וְלֹא יַדְרִיכוּהוּ מְנוּחָה. אַף כִּי יְקַבֵּל עָלָיו עַל לְהַבָּא לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת:

אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל זצוק"ל. כָּתַב בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. מִלְּפָנִים כַּאֲשֶׁר יָדַעְתִּי — כָּל אִישׁ אֲחָזוֹ פַּלְצוּת מִקּוֹל הַקּוֹרֵא קָדוֹשׁ אֱלוּל. הַחֲרָדָה הַלָּזוֹ נִשְׁאָה פְּרִיָּהּ לְהִתְקָרֵב לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ. אָכֵן לֹא לְפִי מַשְׂכֹּל הָרִאשׁוֹן. אֲשֶׁר לְהָאִישׁ אֲשֶׁר בְּכָל הַשָּׁנָה נִתְרַחֵק מֵעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תִּלְבְּשֶׁנּוּ הַפַּחַד וְהַדְּאָגָה יוֹתֵר מֵאֵימַת הַדִּין. וְנַהֲפוֹךְ הָיְתָה שִׁנּוּי הַמַּעֲשֶׂה לְטוֹבָה. הַתְרָאָה בְּכִפְלַיִם בְּהָאִישׁ אֲשֶׁר כָּל הַשָּׁנָה אָחַז דַּרְכּוֹ בְּקֹדֶשׁ — לְפִי עֶרְכּוֹ — מֵהָאִישׁ אֲשֶׁר כָּל הַשָּׁנָה הָלַךְ חֲשֹׁכִים בְּאֵין נֹגַהּ — לְפִי עֶרְכּוֹ — עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר:

כְּבָר כָּתַבְנוּ כִּי בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים יֻחַסַּר לָנוּ הַהַכָּרָה. מֵהָאַשְׁמָה שֶׁל עָוֹן כַּמָּה הִיא רַבָּה. וְהַחֵטְא כַּמָּה כְּבֵדָה. לְהַמְרוֹת רְצוֹן מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כִּי עֶצֶם הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן הוּא קַל מְאֹד בְּעֵינֵי הָאָדָם. וּכְבָר נִתְבָּאֵר לְמַעְלָה כִּי זֶהוּ מֵאֲשֶׁר יֻחַסַּר לָנוּ הַהַכָּרָה שֶׁל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּכְבוֹדוֹ הַגָּדוֹל. וּלְעֻמַּת זֶה שִׁפְלוּת וּפְחִיתוּת הָאָדָם. וְכֵן נֶעְדָּרִים אֲנַחְנוּ גַּם מִיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אָמְנָם סִבָּה הָעִקָּרִית לְקַלּוּת הֶעָוֹן בְּעֵינֵי הָאָדָם. הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּקִדּוּשִׁין דַּף כ' וּבַעֲרָכִין דַּף ל' אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה קָשֶׁה אֲבָקָהּ שֶׁל שְׁבִיעִית. אָדָם נוֹשֶׂא וְנוֹתֵן בְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית לְסוֹף מוֹכֵר אֶת מִטַּלְטָלָיו כו'. לֹא הִרְגִּישׁ לַסּוֹף מוֹכֵר אֶת שְׁדוֹתָיו כו'. לֹא בָּאת לְיָדוֹ לַסּוֹף מוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ כו'. מַאי שְׁנָא הָתָם דְּקָאָמַר לֹא הִרְגִּישׁ וּמַאי שְׁנָא הָכָא דְּקָאָמַר לֹא בָּאת לְיָדוֹ. כִּדְרַב הוּנָא דְּאָמַר רַב הוּנָא כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ הֻתְּרָה לוֹ. הֻתְּרָה לוֹ סַלְקָא דַּעְתָּךְ. אֶלָּא אֵימָא נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֻתֵּר עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא. וּפֵרַשׁ רַשׁ"י בְּקִדּוּשִׁין שָׁם לֹא הִרְגִּישׁ. לֹא שָׂם לִבּוֹ לַפֵּרְעָנוּת הַבָּא עָלָיו לַחֲזֹר בּוֹ מֵעֲבֵרָה שֶׁבְּיָדוֹ. גַּבֵּי לֹא הִרְגִּישׁ גָּרְסִינַן לַסּוֹף שָׁמוֹכֵר. וְגַבֵּי לֹא בָּאת לְיָדוֹ בְּכֻלְּהוּ גָּרְסִינַן בְּתוֹסֶפְתָּא עַד שֶׁמּוֹכֵר. וְהֵכִי מַשְׁמַע לֹא תָּבֹא בְּיָדוֹ הִרְהוּר תְּשׁוּבָה עַד שֶׁבָּא לִכְלַל אֵלּוּ. מַאי שְׁנָא דְּקָתָנֵי לֹא הִרְגִּישׁ דְּמַשְׁמַע אִם לֹא הִרְגִּישׁ סוֹפוֹ לְבֹא לְכָךְ. וּבְכֻלְּהוּ תָּנָא לֹא בָּאת לְיָדוֹ עַד שֶׁמּוֹכֵר דִּפְשִׁיטָא לֵיהּ לַתַּנָּא דְּדַרְכּוֹ בְּכָךְ דִּלְמָא תָּבֹא לְיָדוֹ שֶׁיְּשׁוּבָה בִּתְשׁוּבָה עַד שֶׁיְּקַבֵּל עוֹד פֵּרְעָנוּת כו' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם. וּבַעֲרָכִין שָׁם פֵּרֵשׁ רַשׁ"י נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֻתֵּר.

דּוֹמֶה בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר הִלְכָךְ בְּרֵישָׁא דִּלֹא עָבַר עֲדַיִן אֶלָּא פַּעַם אַחַת. תָּנֵי לֹא הִרְגִּישׁ דְּמַשְׁמַע שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ וְנוֹתֵן אֶל לִבּוֹ שֶׁהָיָה עוֹבֵר. אֲבָל לֹא נִרְתַּע מִן הָעֲבֵרָה וַעֲשָׂאָהּ. וּבְפַעַם שְׁנִיָּה תָּנֵי לֹא בָּאת לְיָדוֹ. שֶׁאֲפִלּוּ עַל לִבּוֹ אֵינָהּ עוֹלָה שֶׁתְּהֵא עֲבֵרָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ עַיֵּן שָׁם:

מַה נּוֹרָא הַדָּבָר הַזֶּה. כִּי הָיָה לָהֶם לַחֲכָמִינוּ זַ"ל לְחֶזְקָה פְּשׁוּטָה. כִּי מִי שֶׁעוֹשֶׂה עֲבֵרָה אַחַת שְׁתֵּי פְּעָמִים. תַּעֲשֶׂה רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ שֶׁדּוֹמֶה בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר וְאֵינָהּ עוֹלָה עַל לִבּוֹ שֶׁתְּהֵא עֲבֵרָה. וּבְכֵן יִהְיֶה דַּרְכּוֹ בְּכָךְ. וְלֹא תָּבֹא לִידוֹ שֶׁיְּשׁוּב בִּתְשׁוּבָה וּכְפֵרֵשׁ רַשִׁ"י כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וּבְיוֹתֵר כִּי גַּם הַפָּרָעָנוּת שֶׁיָּבֹא עָלָיו זֶה אַחַר זֶה לֹא תָּבִיא אוֹתוֹ לִידֵי הִרְהוּר תְּשׁוּבָה. יַעַן כִּי הָעֲבֵרָה נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר:

וְהִנֵּה אִם כִּי אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. כִּי גַּם אִם רַק עָבַר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ פַּעַם אַחַת נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר. בְּכָל זֹאת בְּוַדַּאי אֵין לוֹמַר שֶׁהַהֶבְדֵּל הוּא רַק בֵּין פַּעַם רִאשׁוֹנָה לְשִׁנְיָה. כִּי רַק פַּעַם הַשֵּׁנִית פּוֹעֵל עַל נַפְשׁוֹ לִהְיוֹת הָעֲבֵרָה נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר. אוּלָם שׁוּב אֵין הֶבְדֵּל בֵּין פַּעַם שְׁנִיָּה לִשְׁלִישִׁית. אוֹ גַּם כְּשֶׁכּוֹפֵל אוֹתָהּ כַּמָּה פְּעָמִים. לֹא תּוֹסִיף רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ יוֹתֵר לְקַלּוּת הָעָוֹן. כִּי אֵין הַדַּעַת נוֹתֶן כֵּן. אֲכָן בְּלִי סָפֵק כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין פַּעַם רִאשׁוֹנָה לִשְׁנִיָּה. כְּמוֹ כֵן כְּכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף לִשְׁנוֹת עַל הָעָוֹן וְלִכְפֹּל אוֹתָהּ כַּמָּה פְּעָמִים. כֵּן תּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ לְקַלּוּת הָעָוֹן. וְלִהְיוֹת הָעֲבֵרָה נַעֲשֵׂית בְּעֵינָיו יוֹתֵר כְּהֶתֵּר. כִּי אֵין לְקַלּוּת הָעָוֹן מִדָּה וּגְבוּל. זֹאת הִיא סִבָּה הָעִקָּרִית לְקַלּוּת הָעָוֹן בְּעֵינֵי הָאָדָם. יַעַן כִּי הִנֵּה הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר הָאָדָם נִכְשָׁל בָּהֶם. כּוֹפֵל אוֹתָם פְּעָמִים רַבּוֹת אֵין מִסְפָּר. נַעֲשֵׂית לוֹ יוֹתֵר כְּהֶתֵּר. עַד אֲשֶׁר לֹא יַרְגִּישׁ בָּהֶם כְּלָל:

הוּא הַדָּבָר הַמְבֹאָר בְּדִבְרֵי חֲכָמֵינוּ זַ"ל. כִּי מִי שֶׁנּוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּפִרּוֹת שְׁבִיעִית. הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא עָלָיו פָּרָעָנוּת. וְאִם לֹא שָׂם לִבּוֹ לַחֲזֹר בּוֹ מֵהָעֲבֵרָה מֵבִיא עָלָיו עוֹד פָּרָעָנוּת יוֹתֵר קָשָׁה. וְכֵן כַּמָּה וְכַמָּה פָּרָעָנוּת. וְכָל אַחַת יוֹתֵר קָשָׁה מִשֶּׁלְּפָנֶיהָ עַיֵּן שָׁם בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. וְהֵינוּ כִּי אִם אֲשֶׁר בְּעֵינֵי הָאָדָם אִם עָבַר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ. קַל בְּעֵינָיו יוֹתֵר כִּי נַעֲשָׂה לוֹ כְּהֶתֵּר. אוּלָם לְעֻמַּת זֶה בְּדִינֵי שָׁמַיִם הוּא לְהֵפֶךְ. כִּי בָּזֶה גּוֹפֵהּ שֶׁנַּעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר תִּכְבַּד חַטָּאתוֹ וְעָנְשׁוֹ יוֹתֵר גָּדוֹל. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בַּסֵּפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה סִימָן ה' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הַשֵּׁנִית כִּי הַשּׁוֹנֶה בְּחֶטְאוֹ תִּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה כִּי נַעֲשָׂה לוֹ הַחֵטְא כְּהֶתֵּר. וּבָזֶה כְּבָדָה מְאֹד חַטָּאתוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה דִּבַּרְתִּי וְתַעֲשֵׂי הָרָעוֹת וְתוּכַל. בֵּאוּר וַתּוּכַל. כִּי הָרָעוֹת נַעֲשֵׂית לְךָ כְּהֶתֵּר וּכְדָבָר שֶׁהוּא בִּיכָלְתְּךָ וּבִרְשׁוּתְךָ מִלְּשׁוֹן לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ שֶׁתַּרְגּוּמוֹ לֵית לָךְ רְשׁוּ עַיֵּן שָׁם. וּלְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל כִּי כָּל אֲשֶׁר יוֹסִיף לִשְׁנוֹת עַל הָעָוֹן. כֵּן תּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ לִהְיוֹת הָעֲבֵרָה נַעֲשֵׂית בְּעֵינָיו יוֹתֵר כְּהֶתֵּר. נִמְצָא כִּי כָּל מַה שֶּׁיּוֹסִיף לִכְפֹּל אֶת הָעָוֹן. כֵּן נַעֲשֵׂה הָעֲבֵרָה חֲמוּרָה בְּיוֹתֵר. וּמֵעֵת לְעֵת תִּכְבַּד חַטָּאתוֹ.

וְלָזֹאת כְּשֶׁהוּא נוֹשֵׂא וְנוֹתֵן בְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית. וְהַחֹטֵא הוֹלֵךְ וְכָבֵד. כֵּן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מֵבִיא עָלָיו פֻּרְעָנוּת מֵעֵת לְעֵת וְכָל אַחַת קָשָׁה מִשֶּׁלְפָנֶיהָ:

וּבָזֶה נִשְׁכַּיל בִּינָה לְהָבִין מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּעֵרוּבִין דַּף י"ט. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מַאי דִּכְתִיב עוֹבְרֵי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מַעְיָן יְשִׁיתוּהוּ כוּ' עוֹבְרֵי אִלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹבְרִין עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. עֵמֶק שֶׁמַּעֲמִיקִין לֵהֶן גֵּיהִנֹּם. הַבָּכָא שֶׁבּוֹכִין וּמוֹרִידִין דְּמָעוֹת כְּמַעְיָן שֶׁל שִׁתִּין עַיִן שָׁם. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. כִּי מַה שֶּׁאָמַר עֵמֶק שֶׁמַּעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם זֶה הָיָה עִנְיָן לוֹמַר רַק עַל פְּרַט עֲבֵרָה חֲמוּרָה שֶׁעָנְשָׁהּ גָּדוֹל. כִּי בַּעֲבוּרָהּ מַעֲמִיקִין לוֹ גֵּיהִנֹּם. כִּי כָּל מַה שֶּׁהַשְּׁאוֹל עֲמֻקָּה הִיא רַע וָמַר בְּיוֹתֵר. וּבְעַד שְׁאָר עֲבֵרוֹת דִּינָם בְּגֵיהִנֹּם שֶׁאֵינָהּ עֲמֻקָּה כָּל כָּךְ. אוּלָם מֵאַחַר שֶׁאָמַר כִּי בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹבְרִין עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מַעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם. אִם־כֵּן מִי הֵם בְּגֵיהִנֹּם שֶׁאֵינָהּ עֲמֹק. גַּם הַלָּשׁוֹן שֶׁמַּעֲמִיקִין לָהֶם גֵּיהִנֹּם הוּא מֻשְׁלָל הֲבָנָה:

אָכֵן לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן שַׁפִּיר. כִּי הִנֵּה הָעֲוֹנוֹת שֶׁהָאָדָם עוֹשֶׂה. הִנֵּה כָּל פַּעַם וָפַעַם שֶׁכּוֹפֵל אוֹתָם. תִּכְבַּד חַטָּאתוֹ וְתֵרֵב אַשְׁמָתוֹ מֵהֶעָוֹן שֶׁלְּפָנֶיהָ. וּמִמֵּילָא כָּל פַּעַם וּפַעַם שֶׁכּוֹפֵל הֶעָוֹן. כְּמוֹ אֲשֶׁר תִּכְבַּד הַחֹטֵא כֵּן יִגְדַּל הָעֹנֶשׁ. וְכֵן הוּא עַד אֵין קֵץ. כִּי כָּל עָוֹן עָנְשָׁהּ גָּדוֹל מִשֶּׁלְּפָנֶיהָ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה בְּנֵי אָדָם שֶׁעוֹבְרִין עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. הוּא שֶׁאֵינָם חוֹטְאִים בְּדֶרֶךְ מִקְרֶה. כִּי אִם שֶׁעוֹבְרִין עַל רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא תָּמִיד. נִמְצָא כִּי הֵם כּוֹפְלִים אֶת הָעֲוֹנוֹת תָּמִיד. וְהַחֹטֵא הוֹלֵךְ וְכָבֵד. וְהָעֹנֶשׁ הוֹלֵךְ וְגָדוֹל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְזֶה שֶׁאָמַר עֵמֶק שֶׁמַּעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם. הַיְנוּ כִּי מַעֲמִיקִין לָהֶם גֵּיהִנֹּם תָּמִיד. כִּי כַּאֲשֶׁר כָּל פַּעַם וּפַעַם שֶׁכּוֹפֵל הֶעָוֹן עָנְשָׁהּ גָּדוֹל מִשֶּׁלְּפָנֶיהָ. כֵּן בְּעַד כָּל פַּעַם שֶׁיּוֹסִיף לִכְפֹּל הֶעָוֹן מוֹסִיפִין לְהַעֲמִיק לָהֶם גֵּיהִנֹּם. וְכֵן הוּא מִפַּעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁעוֹבֵר הָעֲבֵרָה עַד פַּעַם הָאַחֲרוֹן. מַעֲמִיקִין לָהֶן הַגֵּיהִנֹּם עָמֹק עָמֹק יוֹתֵר:

וְזֶה שֶׁאָמְרוּ גַּם כֵּן. הַבָּכָא שֶׁבּוֹכִין וּמוֹרִידִין דְּמָעוֹת כְּמַעְיָן שֶׁל שִׁתִּין. וְהַיְנוּ כִּי הַמַּעְיָן בְּתְחִלַּת נְבִיעָתוֹ הוּא קָטָן. וְאַחַר־כָּךְ הוֹלֵךְ וּמִתְרַחֵב וּמְמַלֵּא עַל כָּל גְּדוֹתָיו. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר מַעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם תָּמִיד. וְהָעֹנֶשׁ הוֹלֵךְ וְחָזָק. וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר הֵם בּוֹכִין וּמוֹרִידִין דְּמָעוֹת. הִנֵּה כְּפִי אֲשֶׁר מַעֲמִיקִין לָהֶן גֵּיהִנֹּם תָּמִיד. לְהַעֲנִישׁ אוֹתָם בָּעֲנָשִׁים יוֹתֵר קָשִׁים וּמָרִים. כֵּן יוֹסִיפוּ לִבְכּוֹת וּלְהוֹרִיד דְּמָעוֹת בְּיוֹתֵר. וּכְמוֹ אֲשֶׁר אֵין עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן בֵּין תְּחִלַּת נְבִיעַת הַמַּעְיָן לְבֵין אֲשֶׁר הוֹלֵךְ וְשׁוֹטֵף אַחַר כָּךְ. כֵּן אֵין עֵרֶךְ וְדִמְיוֹן לְהָעֹנֶשׁ שֶׁל הָעֲבֵרָה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה. מוּל הָעֲנָשִׁים אֲשֶׁר יִרְבּוּ וְיִגְדְּלוּ מֵעֵת לְעֵת בְּעַד כְּפִילַת הָעֲוֹנוֹת. וְכֵן יוֹסִיפוּ תָּמִיד לִבְכּוֹת וּלְהוֹרִיד דְּמָעוֹת כַּמַּעְיָן. עַד אֲשֶׁר אֵין קֵץ לִבְכִיָּה:

הוּא פֵּשֶׁר דְּבַר הַחִידָה אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ רוֹאִים. כִּי הָאִישׁ אֲשֶׁר בְּכָל הַשָּׁנָה יֹאחַז דַּרְכּוֹ בַּקֹּדֶשׁ. תִּלְבְּשֶׁנּוּ הַפַּחַד וְהַדְּאָגָה יוֹתֵר מֵאֵימַת הַדִּין. מֵהָאִישׁ אֲשֶׁר יֵלֵךְ בְּכָל הַשָּׁנָה חֲשָׁכִים וְאֵין נֹגַהּ. אֲשֶׁר זֶה נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. אָכֵן הַכֹּל הוּא מִיסוֹד הַזֶּה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵרָה וְשָׁנָה בָּהּ נַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר. וּמַה גַּם עַל יְדֵי כְּפִילוּת הָעֲבֵרוֹת פְּעָמִים רַבּוֹת. עוֹד דּוֹמֶה בְּעֵינָיו יוֹתֵר כְּהֶתֵּר כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְעַל כֵּן הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל תָּמִיד. וְשׁוֹנֶה בְּאִוַּלְתּוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת. לֹא יֵרֵךְ לִבְבוֹ וְלֹא יֵחַת מֵאֵימַת הַדִּין וְהַמִּשְׁפָּט. יַעַן כִּי כָּל הָעֲוֹנוֹת נַעֲשׂוּ לוֹ כְּהֶתֵּר. וְעַל כֵּן לְמָה יִפְחַד פַּחַד:

וְעִם זֶה נַשְׂכִּיל. לְהָבִין דְּבַר הַהֶבְדֵּל בִּיסוֹדֵי הַתְּשׁוּבָה. וְהֵינוּ בֵּין הַקַּבָּלָה עַל לְהַבָּא. לְבֵין הַחֲרָטָה עַל הֶעָבַר. אֲשֶׁר הַנְּסָיוֹן יוֹרֵנוּ כִּי הַקַּבָּלָה נָקֵל יוֹתֵר מֵהַחֲרָטָה. וְכִי גַּם אִם יִתֵּן הָאָדָם אֶל לִבּוֹ. וְיִקַּבֵּל עָלָיו לְהֵטִיב אֶת פְּעֻלּוֹ עַל לְהַבָּא. בְּכָל זֹאת עֲדַיִן רָחוֹק הוּא מִן הַחֲרָטָה. לְהַרְגִּישׁ בְּלִבּוֹ חֲרָטָה גְּמוּרָה עַל הֶעָבַר. אֲשֶׁר לְפִי מֻשְׂכָּל רֹאשׁוֹן הוּא נֶגֶד דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אָכֵן הוּא הַדָּבָר. כִּי כַּאֲשֶׁר כָּל אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ. הִנֵּה הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר נִכְשַׁל בָּהֶם. כְּבָר עָבַר וְשָׁנָה עֲלֵיהֶם פְּעָמִים רַבּוֹת. וְעָשָׂה רֹשֶׁם עַל לִבּוֹ לִהְיוֹת נַעֲשֶׂה לוֹ כְּהֶתֵּר. הִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי לֹא בְּקַל יִהְיֶה נֶעֱקָר מִשָּׁרֶשׁ גִּזְעָם. מַה שֶּׁכְּבָר נִשְׁרַשׁ בִּלְבָבוֹ עַל יְדֵי כְּפִילוּת פְּעָמִים רַבּוֹת. לִהְיוֹת נַעֲשֶׂה לוֹ כְּהֶתֵּר. לִהְיוֹת נֶהְפָּךְ לִהְיוֹת אִסּוּר. וְעַל כֵּן גַּם כִּי יְקַבֵּל עָלָיו לְהִנָּזֵר מֵעָוֹן מִכָּאן וּלְהַבָּא. הִנֵּה עִם זֶה לֹא נֶעֱקַר הָרֹשֶׁם שֶׁנַּעֲשָׂה בִּלְבָבוֹ. עַל יְדֵי הַשְׁנוֹת עַל הֶעֲבֵרוֹת פְּעָמִים רַבּוֹת. לִהְיוֹת דּוֹמֶה בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר. וְאַף כִּי מְקַבֵּל עָלָיו לִהְיוֹת זָהִיר מֵהֶם עַל לְהַבָּא. הוּא רַק כְּמִי שֶׁרוֹצֶה לִפְרֹשׁ מֵאֵיזֶה דָּבָר הַמַּתִּיר. וְעַל כֵּן הַחֲרָטָה מֵאַיִן תִּמָּצֵא. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הָעֲוֹנוֹת עֲדַיִן הֵם בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר:

וְכַדּוֹמֶה מִי שֶׁמְּקַבֵּל עָלָיו לְהִתְנַהֵג בְּאֵיזֶה מִדַּת חֲסִידוּת. אֲשֶׁר לֹא הָיָה זָהִיר בָּזֶה עַד כֹּה. הִנֵּה אִם כִּי הוּא מְקַבֵּל עָלָיו לִהְיוֹת זָהִיר בָּזֶה עַל לְהַבָּא. בְּכָל זֹאת הַאִם יִתָּכֵן כִּי חֲרָטָה גְּמוּרָה עַל הֶעָבַר. אַחֲרֵי אֲשֶׁר בֶּאֱמֶת הוּא הֶתֵּר גָּמוּר. רַק שֶׁעַתָּה רוֹצֶה לִהְיוֹת נִזְהָר בָּזֶה. הִנֵּה כְּמוֹ כֵן הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר נַעֲשָׂה בְּעֵינֵי הָאָדָם כְּהֶתֵּר. בִּגְלַל אֲשֶׁר עָבַר וְשָׁנָה עֲלֵיהֶם פְּעָמִים רַבּוֹת. הִנֵּה הֵם אָצְלוֹ רַק עַל מִשְׁקַל מִדַּת חֲסִידוּת. וְעַל כֵּן כָּל עוֹד אֲשֶׁר שׁוֹלֵט עֲלֵיהֶם רוּחַ הַהֶתֵּר. לֹא יִתָּכֵן לוֹ הַחֲרָטָה וְהַדְּאָגָה עַל הֶעָבַר. וְאִם כִּי הוּא מְקַבֵּל עָלָיו עַל לְהַבָּא לִפְרֹשׁ מֵהֶם. הוּא כְּמִי שֶׁמְּקַבֵּל עָלָיו לְהִנָּזֵר מִדָּבָר הַמֻּתָּר:

אָכֵן הַחֲרָטָה הַגְּמוּרָה לֹא תָּבֹא לְהָאָדָם בְּנָקֵל. כִּי אִם אַחֲרֵי יַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. בִּרְבוֹת הַיָּמִים וַיַּחֲלֹפוּ עִתִּים. שֶׁיִּהְיֶה בְּזֹהַר נוֹרָאָה מְאֹד. שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי הַחַטָּאִים שֶׁכְּבָר נִלְכָּד בָּהֶם. וְיַעֲמֹל הַרְבֵּה בְּיִרְאָה חֲכָמָה וּמוּסָר. יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וְכֵן שְׁאָרֵי חֶשְׁבּוֹנוֹת

מֵחֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ. לְהָשִׁיב אֵלָיו שְׁבוּת חֹמֶר הֶעָוֹן. הִנֵּה לְאַט לְאַט תִּפְשֹׁט אֶת צוּרַת הַהֶתֵּר מֵעָלֶיהָ. וְכַאֲשֶׁר חֹמֶר הֶעָוֹן תָּשִׁיב אֶל קִדְמַת נְעוּרֶיהָ. שֶׁתִּהְיֶה אֵלָיו עַל מִשְׁקָל פַּעַם רִאשׁוֹנָה כְּמִי שֶׁלֹּא חָטָא מֵעוֹלָם. אָז תָּחֵל לְפַעֵם בְּקִרְבּוֹ רוּחַ הַחֲרָטָה בְּכָל תֹּקֶף וָעֹז. עַל אֲשֶׁר נוֹאַל וַאֲשֶׁר חָטָא. וּכְכָל אֲשֶׁר יוֹסִיף דַּעַת. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל גֹּדֶל הָאַשְׁמָה שֶׁל חֵטְא וְעָוֹן. וְכַמָּה רַבָּה הָרָעָה לְהַמְרוֹת רְצוֹן מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. כֵּן יוֹסִיף מַכְאוֹב שֶׁל הַחֲרָטָה וְהַדְּאָגָה:

וּמַעֲתָּה יִתְבָּאֵר דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם הַנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי הִנֵּה מַה שֶּׁכָּתַב וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד. כִּי הִנֵּה מַשְׁמָעוּת דְּבָרָיו הוּא. כִּי אִם יָשׁוּב בְּשׁוּם פַּעַם לְזֶה הַחֵטְא אֵין זֶה תְּשׁוּבָה. וְזֶה תֵּימָה כִּי לְפִי הַמְקֻבָּל הִנֵּה מִי שֶׁעוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה. כָּל עֲוֹנוֹתָיו נִמְחָלִין לוֹ. וְאִם אַחַר־כָּךְ יָשׁוּב לַחֵטְא הוּא כְּמִי שֶׁחוֹטֵא מֵחָדָשׁ. וְהָרִאשׁוֹנוֹת שֶׁכְּבָר נִמְחֲלוּ לוֹ לֹא תִּזָּכְרְנָה עוֹד. וְאִם־כֵּן מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹדֵעַ עֲתִידוֹת שֶׁיָּשׁוּב בְּשׁוּם פַּעַם לְזֶה הַחֵטְא לֹא יָרַע וְלֹא יַשְׁחִית בַּקֶּדֶשׁ אֶת הַתְּשׁוּבָה הַגְּמוּרָה:

אָכֵן נִרְאֶה עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּסֵפֶר תְּבוּנָה. כִּי הַיְדִיעוֹת שֶׁל הֶעָתִיד שְׁנֵי מִינִים הֵמָּה. הָאַחַת יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת שֶׁאֵינֶנָּה נוֹפֶלֶת תַּחַת הַשִּׁנּוּי וְהַתְּמוּרָה. וְזֶה אֵינֶנָּה בְּגֶדֶר אֱנוֹשִׁי. הַשֵּׁנִית יְדִיעָה שִׂכְלִית לְפִי קְשׁוּר הַדְּבָרִים מִסִּבָּה לְסִבָּה וּמִמְּסוֹבֵב לְמְסוֹבֵב. וְכֹה יִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר עַד בֹּא אֶל הַמְסוֹבֵב הָאַחֲרוֹן. גַּם בַּיְדִיעָה הַזֹּאת קְצָרָה יַד אֱנוֹשׁ לְבֹא אֶל תַּכְלִיתָהּ. מִפְּאַת חֶסְרוֹן יְדִיעָתוֹ מִכָּל עִנְיְנֵי הַסִּבּוֹת הַנּוֹגְעִים אֶל הַדָּבָר הַמְעֻתָּד לְצֵאת לַפֹּעַל. כֵּן בְּחִירַת אֱנוֹשׁ. הַיְדִיעָה בִּבְחִירַת הָאָדָם נֶחְלֶקֶת לִשְׁנֵי מִינִים. הָאַחַת יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת אֲשֶׁר אֵין לְהַעֲלוֹתָהּ עַל הַדַּעַת אֵיךְ לֹא תִּהְיֶה סְתִירָה אֶל הַבְּחִירָה כוּ'. הַשֵּׁנִית יְדִיעָה שִׂכְלִית. לְפִי הַנְהָגַת הָאָדָם טִבְעוֹ וְעִנְיָנוֹ. לְפִי קְשׁוּר הַדְּבָרִים בְּסִבָּתָם אֶל נָכוֹן. אֲשֶׁר בְּהַיְדִיעָה הַלָּזוֹ מַנְהִיג הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת עוֹלָמוֹ לְטוֹב כוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ הַטָּהוֹר עַיֵּן שָׁם:

וְעַל פִּי דִּבְרֵי אַדְמוֹ"ר זצוק"ל הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל. נוּכַל לוֹמַר כִּי גַּם בִּבְחִינַת עוֹשֶׂה תְּשׁוּבָה. בְּהַיְדִיעָה אִם יָשׁוּב הָאָדָם לְזֶה הַחֵטְא. אוֹ כִּי לֹא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. גַּם הַיְדִיעָה הַזֹּאת נֶחְלֶקֶת לִשְׁנֵי מִינִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הָאַחַת הוּא יְדִיעָה שִׂכְלִית. כִּי הִנֵּה יְסוֹד הַתְּשׁוּבָה הוּא. לַעֲזֹב אֶת דַּרְכּוֹ. וְשֶׁלֹּא יוֹסִיף עוֹד לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל זֶה צָרִיךְ קַבָּלָה שֶׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יָשׁוּב לַחֵטְא עוֹד. וְהִנֵּה עַל פִּי עֶרֶךְ תֹּקֶף הַתְּשׁוּבָה בְּכָל פְּרָטֶיהָ. יֵשׁ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל. אִם מַה שֶּׁגּוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא עוֹד הוּא דָּבָר חָזָק וְקַיָּם. אוֹ כִּי הַתְּשׁוּבָה אֵינֶנָּה גְּמוּרָה כָּל כָּךְ וְהוּא עָלוּל לָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא. וְהִנֵּה גַּם בְּהַיְדִיעָה הַזֹּאת

קְצָרָה יַד אֱנוֹשׁ לָבֹא עַד תַּכְלִיתָהּ. כִּי עֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה תָּלוּי לְפִי רוּחַ הָאָדָם. תְּכוּנָתוֹ וּמִדּוֹתָיו טִבְעוֹ וּמִזְגּוֹ. וּלְפִי כֹּחוֹתָיו יוֹדֵעַ אֶת עֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה אִם תַּסְפִּיק עַל פִּי דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל שֶׁלֹּא יִהְיֶה עָלוּל לָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא. וְהִנֵּה הָאָדָם אֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶת עַצְמוֹ. כְּמוֹ הַצּוּר שֶׁבָּרָא אוֹתוֹ מֵאַיִן. וְהוּא בּוֹחֵן לְבָבוֹת. הוּא יוֹדֵעַ יְדִיעָה שִׂכְלִית. לְפִי עֶרֶךְ תְּשׁוּבָתוֹ וְעַל פִּי כֹּחוֹתָיו. אִם עַל פִּי תְּשׁוּבָתוֹ הוּא עָלוּל לָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא. אוֹ שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם:

הַשֵּׁנִית הִיא יְדִיעָה מֻחְלֶטֶת. בְּלִי קֹשִׁי סְבָּה בְּמְסוֹבֵב. כִּי גַּם אִם עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית. מֵעֶרֶךְ תִּקֻּף הַתְּשׁוּבָה. אֵינוֹ עָלוּל לַחֲטֹא עוֹד. בְּכָל זֹאת הֲלֹא הַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם. וְיוּכַל הֱיוֹת שֶׁיִּהְיֶה שָׁב עַל קִיאוֹ. וְגַם זֶה יוֹדֵעַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אִם כִּי זֶה תָּלוּי בִּבְחִירַת הָאָדָם:

וְעִם זֶה יוּבַן דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם ז"ל. כִּי מַה שֶּׁכָּתַב וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. הַכַּוָּנָה הוּא רַק עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית. וְהַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה תִּקֻּף הַתְּשׁוּבָה כָּל כָּךְ מַה שֶּׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא. עַד כִּי יָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת הַבּוֹחֵן לְבָבוֹת. כִּי לְפִי עֶרֶךְ הַתְּשׁוּבָה עַל פִּי דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל לֹא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם. וְאִם הַתְּשׁוּבָה גְּמוּרָה כָּל כָּךְ עַד שֶׁיָּעִיד עָלָיו הַיּוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אַף אִם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא יוֹדֵעַ בִּיְדִיעָה הֶחְלֵטִית מַה שֶּׁעָתִיד לִהְיוֹת. כִּי סוֹף סוֹף יָשׁוּב לִהְיוֹת חוֹטֵא. בְּכָל זֹאת לֹא יָרַע בַּקֹּדֶשׁ. וְלֹא יַשְׁחִית אֶת תְּשׁוּבָתוֹ הַקְּדוּמָה:

וּמַעֲתָּה גַּם סֵדֶר דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ם מְדֻקְדָּקִין. כִּי הִנֵּה הַיְדִיעָה בְּמַהוּת תִּקֻּף הַתְּשׁוּבָה. לָדוּן עַל פִּי דַּרְכֵי הַשֵּׂכֶל. אִם מַה שֶּׁגּוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא עוֹד יִהְיֶה דָּבָר הַמִּתְקַיֵּם אוֹ לֹא. הִנֵּה מֻהַקַּבָּלָה לְבַד אֵין לִשְׁפֹּט מְאוּמָה. כִּי בְּקַל יִתְעוֹרֵר הָאָדָם לְהַטִּיב אֶת דַּרְכּוֹ. וְלִזְאֹת אַף אִם יְקַבֵּל עָלָיו בְּלֵב תָּמִים וְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה לְהִנָּזֵר מִכָּל חֵטְא וְעָוֹן. בְּכָל זֹאת כָּל זְמַן שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בְּלִבּוֹ חֶרְטָה גְּמוּרָה עַל הֶעָבַר. לְאוֹת הוּא כִּי עוֹד אֵינוֹ מַכִּיר עֶרֶךְ אַשְׁמַת הַחֵטְא כַּמָּה הִיא רַבָּה. וְעוֹד הִיא דּוֹמָה בְּעֵינָיו כְּהֶתֵּר. וּבְכֵן יוּכַל לִהְיוֹת כִּי הַקַּבָּלָה לֹא יִהְיֶה דָּבָר הַמִּתְקַיֵּם. כִּי מַהֵר יִהְיֶה נִפְתֶּה לְיִצְרוֹ. וְיָשׁוּב עַל קִיאוֹ. יַעַן כִּי עֶצֶם הֶעָוֹן הוּא קַל בְּעֵינָיו. וְאֵינוֹ נִרְתָּע וְנִפְחָד מֵעֲבֵרָה:

אָמְנָם תִּקֻּף הַתְּשׁוּבָה לְהַכִּיר אֶת דַּרְכּוֹ עַל הֶעָתִיד. לֹא יַשַּׂג כִּי אִם מִמַּהוּת עֶרֶךְ הַחֶרְטָה. כִּי כַּאֲשֶׁר יַגִּיעַ לְמַדְרֵגָה לְהַכִּיר אֶת עֶרֶךְ אַשְׁמַת הַחֵטְא כִּי רַע וָמַר עָזְבוֹ אֶת ה'. וְאֶת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַל לְנַפְשׁוֹ. וְיִתְחָרֵט חֶרְטָה גְּמוּרָה עַל מַעֲשָׂיו הָרָעִים וְיִשְׁתּוֹנֵן כִּלְיוֹתָיו. וְיֵאָנַח בְּמְרִירוּת לֵב. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה בְּעִקַּר הַחֲרָטָה. הִנֵּה לְפִי עֶרֶךְ גֹּדֶל הַמְּרִירוּת וְעֹצֶם הַדְּאָגָה וְהַיָּגוֹן. וְכַמָּה הוּא נִרְתָּע וְנִפְחָד עַתָּה מֵחֵטְא וְעָוֹן. יֵשׁ לִשְׁפֹּט עַל תִּקֻּף הַתְּשׁוּבָה וְהַקַּבָּלָה מַה שֶּׁגּוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא עוֹד. אִם יִהְיֶה דָּבָר הַמִּתְקַיֵּם:

הוּא מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל. וּמַה הִיא הַתְּשׁוּבָה. הוּא שֶׁיַּעֲזֹב הַחוֹטֵא חֶטְאוֹ וְיסִירוֹ מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ. וְיֹגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד כּוֹ'. וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר כּוֹ'. וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם כּוֹ'. אַף כִּי מַה שֶּׁכָּתַב וְיָעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת כּוֹ'. זֶהוּ עִנְיָן לְחֵלֶק הַקַּבָּלָה. לְמַה שֶּׁכָּתַב וְיִגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂהוּ עוֹד. בְּכָל זֹאת כָּתַב מִתְּחִלָּה וְכֵן יִתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר. אָכֵן הוּא הַדָּבָר. כִּי עִם הַקַּבָּלָה בַּלְּבַד שֶׁיִּגְמֹר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא יֶחֱטָא עוֹד. אַף כִּי יְקַבֵּל עָלָיו בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם. כָּל עוֹד יַרְגִּישׁ בִּלְבָבוֹ חֲרָטָה גְּמוּרָה עַל הֶעָבַר. הוּא נִמְנָע שֶׁיָּעִיד עָלָיו יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת. שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. אָכֵן רַק אַחַר שֶׁיִּתְנַחֵם עַל שֶׁעָבַר חֲרָטָה גְּמוּרָה. אָז יוּכַל לְהַגִּיעַ לְמַדְרֵגָה. אֲשֶׁר הַיּוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת וּבוֹחֵן לְבָבוֹת. וְיוֹדֵעַ וּמַכִּיר אֶת מְרִירוּת לִבּוֹ וְיִגּוֹנוֹ וְעֶצְבּוֹן רוּחוֹ. וְאֶת עֶרֶךְ הָעֲבֵרָה בְּעֵינָיו כַּמָּה הוּא נִרְתָּע וְנִפְחָד מִמֶּנָּה. יָעִיד עָלָיו עַל פִּי יְדִיעָה שִׂכְלִית שֶׁלֹּא יָשׁוּב לְזֶה הַחֵטְא לְעוֹלָם׃

פרק ח

בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשַׁת פְּקוּדֵי. מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא. שֶׁבָּא עֶרֶב שַׁבָּת. וְלֹא הָיָה לוֹ מֵאַן לְהִתְפָּרְנֵס. יָצָא לוֹ חוּץ מִן הָעִיר וְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הָאֱלֹקִים. וְנִתַּן לוֹ אֶבֶן טוֹבָה מִן הַשָּׁמַיִם. נְתָנָהּ לַשַּׁלְחָנִי וּפְרְנֵס אוֹתָהּ שַׁבָּת. אָמְרָה אִשְׁתּוֹ מֵהֵיכָן אֵלּוּ. אָמַר לָהּ מִמַּה שֶּׁפְּרְנֵס הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. אָמְרָה אִם אֵין אַתָּה אוֹמֵר לִי מֵהֵיכָן הֵן. אֵינִי טוֹעֶמֶת כְּלוּם. הִתְחִיל מְסַפֵּר לָהּ. אָמַר לָהּ כָּךְ נִתְפַּלַּלְתִּי לִפְנֵי הָאֱלֹקִים וְנִתַּן לִי מִן הַשָּׁמַיִם. אָמְרָה לוֹ אֵינִי טוֹעֶמֶת כְּלוּם. עַד שֶׁתֹּאמַר לִי שֶׁתַּחֲזִירָהּ מוֹצָאֵי שַׁבָּת. אָמַר לָהּ לָמָּה. אָמְרָה לוֹ אַתָּה רוֹצֶה שֶׁיְּהֵא שֻׁלְחָנְךָ חָסֵר וְשֻׁלְחָן חֲבֵרְךָ מָלֵא. וְהָלַךְ רַבִּי שִׁמְעוֹן וְהוֹדִיעַ מַעֲשֶׂה לְרַבִּי. אָמַר לוֹ לֵךְ אֱמֹר לָהּ. אִם שֻׁלְחָנְךָ חָסֵר אֲנִי אֲמַלְּאֶנּוּ מִשֶּׁלִּי. הָלַךְ וְאָמַר לָהּ. אָמְרָה לוֹ לֵךְ עִמִּי לְמִי שֶׁלִּמְּדָךְ תּוֹרָה. אָמְרָה לוֹ רַבִּי. וְכִי רוֹאֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. לֹא כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק הֲוֵה לוֹ עוֹלָם בְּעַצְמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי הוֹלֵךְ הָאָדָם אֶל בֵּית עוֹלָמוֹ כּוֹ'. עוֹלָמִים אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא עוֹלָמוֹ. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע כֵּן הָלַךְ וְהֶחֱזִיר עַד כָּאן לְשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ רַבָּה׃

הִנֵּה הַתְּשׁוּבָה שֶׁהֵשִׁיבָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא לְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. הִיא חִידָה סְתוּמָה וּפְלִיאָה נֶעְלָמָה. בַּמֶּה נִצְחָה אוֹתוֹ. וּמַה זּוֹ תְּשׁוּבָה שֶׁהֵשִׁיבָה לוֹ לְרַבִּי. וְכִי רוֹאֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. הֲכִי תִּהְיֶה צְרִיכָה שָׁם בָּעוֹלָם הָאֱמֶת. לַחֲזֹר עַל פִּתְחֵי הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים. לְחַפֵּשׂ אֶת רַבִּי לְדָרֹשׁ מִמֶּנּוּ לְקַיֵּם אֶת הַבְטָחָתוֹ וְלֹא תִּמְצָאֵהוּ. אוֹ כִּי לֹא תּוּכַל לִרְאוֹת אֶת פָּנָיו. וְאִם רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ אָמַר. אִם שֻׁלְחָנְךָ חָסֵר אֲנִי אֲמַלְּאֶנּוּ מִשֶּׁלִּי. הַאִם אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה. דִּבֵּר וְלֹא יְקַיֵּם חָלִילָה?

שָׁנִינוּ בְּאָבוֹת פֶּרֶק ה'. בֶּן הֵא הֵא אוֹמֵר לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. הִנֵּה בְּתַהְלוּכוֹת דְּרָכֵי הַתֵּבֵל בְּעִנְיַן שְׂכַר פְּעֻלַּת שָׂכִיר. הִנֵּה בְּעֵד עֻצֶם הֶעָמָל וְהַיְגִיעָה שֶׁל הָעֲבוֹדָה לֹא יִתְחַשֵּׁב שָׂכָר הַרְבֵּה. גַּם כָּל הָעוֹבְדִים עֲבוֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וְחוֹצְבֵי אֲבָנִים. אֲשֶׁר יַעֲמְלוּ בְּזֵעַת אַפַּיִם בְּכָל זֹאת שְׂכָרָם מִצְעָר מְאֹד לְיוֹם תְּמִים. וּמַה גַּם סְבִילַת צַעַר שֶׁל הָעֲבוֹדָה. לֹא נֶחֱשָׁב כְּלָל בְּיִחוּס הַשָּׂכָר. אֵין הֶבְדֵּל בֵּין אִם הָעוֹשֶׂה בַּמְּלָאכָה. הוּא אִישׁ כַּבִּיר כֹּחַ אֲשֶׁר הָעֲבוֹדָה נָקֵל לְפָנָיו. אוֹ אִם הוּא אִישׁ חַלָּשׁ בְּאֵין אוֹנִים. אֲשֶׁר תִּכְבַּד עָלָיו הָעֲבוֹדָה. אִם הוּא בָּרִיא אוּלָם אוֹ בַּעַל יִסּוּרִים. בְּכָל זֹאת אֵין יִתְרוֹן לָזֶה עַל זֶה וְהִנֵּה שְׂכָרָם כְּאֶחָד:

אֲבָל לֹא כֵן דַּרְכֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וּמִשְׁפָּטָיו עִם בְּרִיּוֹתָיו. אֲשֶׁר מְשֻׁלָּם שָׂכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ חֶלֶף עֲבוֹדָתָם. הִנֵּה מִלְּבַד הַשָּׂכָר בְּעֵד עַצְמִית הַמִּצְוָה. אֲשֶׁר שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל ה'. עוֹד יֵשׁ לָזֶה יְסוֹד חֶשְׁבּוֹן שָׂכָר. בְּעֵד צַעַר הָעֲבוֹדָה שֶׁל קִיּוּם הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּלְפוּם צַעֲרָה אַגְרָא. אִם צַעַר שֶׁל כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה מֵעֲמַל הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכֵן אֵינוֹ דּוֹמֶה מִי שֶׁמְּקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה מִתּוֹךְ הָרָוַח. אוֹ מִתּוֹךְ הַדְּחָק. אִם הוּא בָּרִיא אוּלָם אוֹ בַּעַל יִסּוּרִים. אוֹ צַעַר הָעֲבוֹדָה שֶׁל כְּפִיַּת הַיֵּצֶר. אֵינוֹ דּוֹמֶה מִי שֶׁעוֹשֶׂה מִצְוָה שֶׁאֵין בָּהּ כְּפִיַּת הַיֵּצֶר. אוֹ אִם צָרִיךְ לְהִתְגַּבֵּר עַל תַּאֲוָתוֹ וְלִכְוֹף אֶת יִצְרוֹ. וּלְפִי עֶרֶךְ הֶעָמָל וְהַצַּעַר שֶׁסּוֹבֵל בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִגְדַּל הַשָּׂכָר לְמַעְלָה בְּאֵין קֵץ. כִּי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. וּכְבָר הִפְלִיגוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן בְּיִתְרוֹן הָעֲבוֹדָה כְּשֶׁהִיא בְּצַעַר עַל הָעֲבוֹדָה בָּרָוַח. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שָׁם אִם לְמַדְתָּ תּוֹרָה בְּשָׁעַת הָרָוַח. אַל תְּשׁוּב לְךָ בְּשָׁעַת הַדְּחָק. לְפִי שֶׁטּוֹב לוֹ לָאָדָם דָּבָר אֶחָד בְּצַעַר. מִמֵּאָה דְּבָרִים בָּרָוַח עַיֵּן שָׁם. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר חֲסִידִים מִצְוָה שֶׁצָּרִיךְ לִכְפּוֹת אֶת הַיֵּצֶר. גָּדוֹל מִמֵּאָה מִצְוֹת שֶׁאֵין צָרִיךְ לִכְפּוֹת אֶת הַיֵּצֶר:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בָּבָא בַּתְרָא דַּף ע"ח. מֵאי דִּכְתִיב עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים אֵלּוּ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מַה הִשְׁמִיעָנוּ הַמּוֹשְׁלִים בָּזֶה. מִי לֹא יֵדַע שְׂכַר מִצְוָה וְהֶפְסֵד עֲבֵרָה. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשֻׁלָּם שָׂכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּשְׁפָטִים נָכוֹנוּ לְפוֹעֲלֵי עָוֶן. אוּלָם הוּא הַדָּבָר. כִּי הִנֵּה נָקֵל לִפְנֵי אִישׁ לַיְלֵךְ בְּאֹרַח יְשָׁרִים סְלוּלָה. אִם לֹא תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עָלָיו. אוּלָם כַּאֲשֶׁר יִפְגַּע עַל דַּרְכּוֹ אֵיזֶה כֹּבֶד בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אוֹ אֵיזֶה נִסָּיוֹן שֶׁצָּרִיךְ לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. אָז תִּרְפֶּינָה יָדָיו. עַל כֵּן כַּאֲשֶׁר יִקָּרֶה לִפְנֵי הָאָדָם נִסָּיוֹן בְּאֵיזֶה מִצְוָה. אִם בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ. זֹאת יָשִׁיב אֶל לִבּוֹ. כִּי הֲלֹא מַרְבִּית הַשָּׂכָר הוּא רַק בְּגָלַל כֹּבֶד הָעֲבוֹדָה וְהַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם מִצְוָה. וְהוּא עַל אַחַת מֵאָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְאִם יַעֲמֹד בַּנִּסָּיוֹן וְיִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. הֲלֹא בְּעֵד הַצַּעַר הַזֶּה יִהְיֶה שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד מִקִּיּוּם מִצְוָה אַחַת. יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיְּקַיֵּם מֵאָה מִצְוֹת אֲחֵרוֹת שֶׁלֹּא בְּצַעַר וּכְפִיַּת הַיֵּצֶר:

זֶהוּ אֲשֶׁר יֹאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. בּוֹאוּ וְנַחֲשֹׁב חֶשְׁבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. יוֹדִיעֵנוּ כִּי מִלְּבַד הַשָּׂכָר שִׁקֵּל עַצְמִית הַמִּצְוָה. עוֹד חֶשְׁבּוֹן שָׂכָר בְּעַד צַעַר שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוָה. כִּי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. וְזֶהוּ הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. הַיְנוּ חֶשְׁבּוֹן הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד הַשָּׂכָר שֶׁל הַהֶפְסֵד. כִּי רַק עַל יְדֵי הַהֶפְסֵד וְהַצַּעַר שֶׁסּוֹבֵל בְּקִיּוּם מִצְוָה יִגְדַּל שְׂכָרוֹ לְמַעְלָה רֹאשׁ:

וְכֵן מַה שֶּׁאָמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. שְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. אֲשֶׁר לְפִי מַשְׂכֹּל רִאשׁוֹן יִפָּלֵא. כִּי אֵין בָּזֶה חֲדָשׁוֹת. מִי לֹא יֵדַע כִּי שְׂפָטִים נָכוֹנוּ לְפוֹעֲלֵי עָוֶל. יִתְבָּאֵר גַּם כֵּן עַל דֶּרֶךְ זֶה. כִּי הִנֵּה אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל. כָּתַב בְּאֶחָד מִמִּכְתָּבָיו. כִּי כְּמוֹ אֲשֶׁר הַמִּצְוֹת נֶעֱרָכוֹת נֶגֶד צַעַר קִיּוּמָם כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כֵּן בְּעִנְיַן הָעֲבֵרוֹת הִתְחַלֵּף עִנְשָׁם לְפִי גֶּדֶר עֶרֶךְ צַעַר שֶׁל מְנִיעַת הָעֲבֵרָה. וְכָל אֲשֶׁר תִּפְחַת בְּצַעֲרָהּ כֵּן גַּם עִנְשָׁהּ גָּדוֹל. כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל מָנָחוֹת דַּף מ"ג. תַּנְיָא הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר גָּדוֹל עִנְשׁוֹ שֶׁל לָבָן יוֹתֵר מֵעִנְשׁוֹ שֶׁל תִּכְלֶת מָשָׁל כּוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹן אַדְמוֹ"ר. וְכֵן כָּתַב בִּקְצָרָה גַּם בִּתְבוּנָה עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה לְפִי הֲנָחָה זוֹ אֲשֶׁר הָעֹנֶשׁ שֶׁל עֲבֵרָה נֶעֱרָךְ לְפִי גֶּדֶר הַצַּעַר שֶׁל מְנִיעַת הָעֲבֵרָה. אִם כֵּן יִפָּלֵא מְאֹד הֲרֵי גָּזֵל וַעֲרָיוֹת שֶׁנִּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוָּה לָהֶן וּמְחַמְּדָתָן. כַּמְבֹאָר בְּמַכּוֹת דַּף כ"ג. וְהַצַּעַר שֶׁל מְנִיעַת הָעֲבֵרוֹת הַלָּלוּ גָּדוֹל מְאֹד. כִּי הַתַּאֲוָה רַבָּה וְיִצְרָם תּוֹקְפָם. וְאִם כֵּן תִּתְהַפֵּךְ כַּחֹמֶר חוֹתָם כִּי עֲבֵרוֹת הַחֲמוּרוֹת כְּגֵזֶל וַעֲרָיוֹת יִקָּטֵן עִנְשָׁם:

אָמְנָם נִרְאֶה כִּי לְעֻמַּת זֶה יֵשׁ עַל זֶה חֶשְׁבּוֹן אַחֵר. כִּי הִנֵּה כְּמוֹ אֲשֶׁר בְּמִצְוָה לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כִּי מִלְּבַד הַשָּׂכָר שֶׁל עַצְמִית הַמִּצְוָה. עוֹד יֵשׁ חֶשְׁבּוֹן שָׂכָר בְּעַד הַצַּעַר שֶׁסּוֹבֵל מִמַּה שֶּׁמְּקַיֵּם רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּמוֹ כֵן בְּעִנְיַן עֲבֵרָה מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ בְּעַד עַצְמִית הָעֲבֵרָה. אֲשֶׁר אֵינוֹ שׁוֹמֵעַ בְּקוֹל ה'. עוֹד יֵשׁ חֶשְׁבּוֹן עֹנֶשׁ בְּעַד הַהֲנָאָה שֶׁמִּתְעַנֵּג נַפְשׁוֹ מִמַּה שֶּׁמַּמְרֶה רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּכְמוֹ בְּמִצְוָה לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כֵּן בַּעֲבֵרָה לְפוּם הַהֲנָאָה עֹנֶשׁ. כִּי הִנֵּה בְּבֵאוּר הַגְּרָ"א זצוק"ל לְסֵפֶר מִשְׁלֵי. כָּתַב כִּי כָּל הַהֲנָאוֹת שֶׁאָדָם נֶהֱנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה. יִתְהַפְּכוּ לוֹ בַּקֶּבֶר לְמָרָה. וְהַקְּרוּמִין הַמִּתְאַוִּים נֶעֱנָשִׁים בְּחִבּוּט הַקֶּבֶר. וְשָׁם נִדּוֹן כָּל אֵבֶר וְאֵבֶר שֶׁנֶּהֱנָה בָּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁלֹּא בְּמִצְוָה. וְשׁוֹרְפִין אוֹתוֹ כְּאֶרֶס שֶׁל נָחָשׁ. אֲבָל הַצַּדִּיק הַמִּתְכַּוֵּן בַּהֲנָאתוֹ רַק לְשֵׁם שָׁמַיִם אַדְרַבָּה נֶחֱשָׁב לוֹ הַהֲנָאָה לְמִצְוָה וַאֲכִילָתוֹ כְּקָרְבָּן עַיֵּן שָׁם:

וְעַל כָּל פָּנִים הֲרֵי מִבֹּאָר כִּי גַּם בְּעַד כָּל הַהֲנָאוֹת שֶׁאָדָם נֶהֱנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה. אַף מִדְּבַר הָרְשׁוּת רַק שֶׁלֹּא בְּמִצְוָה הָעֹנֶשׁ גָּדוֹל מְאֹד. וְכָל אֵבֶר וְאֵבֶר שֶׁנֶּהֱנָה שׁוֹרְפִין אוֹתוֹ כְּאֶרֶס שֶׁל נָחָשׁ. וּמִזֶּה נוּכַל לַעֲשׂוֹת חֶשְׁבּוֹן לָדוּן וְלִשְׁפֹּט. אֶת גֹּדֶל הָעֹנֶשׁ בְּעַד הַהֲנָאָה שֶׁנֶּהֱנָה בָּעוֹלָם הַזֶּה מִן דְּבַר עֲבֵרָה. שֶׁהוּא נֶהֱנֶה וּמִתְעַנֵּג מִמַּה שֶּׁמַּמְרֶה אֶת רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי אֵין עֶרֶךְ לְהָעֹנֶשׁ בְּעַד הַהֲנָאָה שֶׁל עֲבֵרָה. מַה נּוֹרָא הָרַעְיוֹן הַזֶּה לַמִּתְבּוֹנֵן בָּהּ. כִּי עֵת יִתְקַפֵּהוּ

יִצְרוֹ לְדַבֵּר עֲבֵרָה. אַף לְדַבֵּר אֵיזֶה מִדְּבָרִים הָאֲסוּרִים. לִיתֵּן אֶל לִבּוֹ כִּי מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ שֶׁל עַצְמִית הֶעָוֹן. הִנֵּה גַּם בְּעַד הַהֶנְאָה יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתַיִם:

וּמַעֲתָּה שׁוּב לֹא יִפָּלֵא. כִּי הִנֵּה גָּזֵל וַעֲרָיוֹת שֶׁנַּפְשׁוֹ שֶׁל אָדָם מִתְאַוָּה לָהֶן וּמְחַמַּדְתָּן. אִם כִּי בְּעַד עַצְמִית הָעֲבֵרָה מַה שֶּׁעוֹבֵר רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הָיָה הָעֹנֶשׁ נִגְרָע מֵעָרְכּוֹ. בְּשִׁבְיל הַצַּעַר שֶׁל מְנִיעַת הָעֲבֵרָה. אוּלָם לְעֻמַּת זֶה מֵאַחַר אֲשֶׁר הַהֶנְאָה רַבָּה בָּהֶם. הִנֵּה הַהֶנְאָה וְהַתַּעֲנוּג שֶׁל הָעֲבֵרָה שֶׁהוּא נֶהֱנֶה מִזֶּה שֶׁמַּמְרֶה רְצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה חֶשְׁבּוֹן הַהֶנְאָה מַגְדִּיל הָעֹנֶשׁ לְמַעְלָה רֹאשׁ:

הוּא מַה שֶּׁאוֹמְרִים הַמּוֹשְׁלִים בְּיִצְרָם. בּוֹאוּ חֶשְׁבּוֹן כּוּ' שְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. הִנֵּה יַשְׁמִיעֵנוּ בָּזֶה כִּי מִלְּבַד הָעֹנֶשׁ בְּעַד עַצְמִית הָעֲבֵרָה. עוֹד יֵשׁ חֶשְׁבּוֹן עֹנֶשׁ בְּעַד הַשָּׂכָר שֶׁל עֶשְׂיַת הָעֲבֵרָה הַיְנוּ הַהֶנְאָה שֶׁנֶּהֱנָה מִן הָעֲבֵרָה. וְזֶהוּ שְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ. הַיְנוּ חֶשְׁבּוֹן שְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הַהֶפְסֵד בְּעַד הַשָּׂכָר. כִּי בְּעַד הַשָּׂכָר וְהַהֶנְאָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֵהָעֲבֵרָה. יְגַדֵּל עָנְשׁוֹ לְמַעְלָה רֹאשׁ:

וְהִנֵּה אִם כִּי הַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם מִצְוָה. מַגְדִּיל הַשָּׂכָר לְמַעְלָה רֹאשׁ. כִּי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. וּמִי שֶׁלִּפְעָמִים מַצָּבוֹ יֵשׁ לוֹ נִסְיוֹנוֹת בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְזוֹכֶה לַעֲמֹד בַּנִּסָּיוֹן. וּלְהִתְגַּבֵּר עַל כָּל הַתְּלָאוֹת וְהַמַּפְרִיעִים מַה טּוֹב חֶלְקוֹ. כִּי שְׂכָרוֹ יִהְיֶה הַרְבֵּה מְאֹד. אוּלָם בְּעֵקֶב הַנִּסְיוֹנוֹת כְּרוּכָה גַּם סַכָּנָה רַבָּה. פֶּן יִבָּלַע לוֹ בִּגְלָלָם. כִּי יִהְיֶה רְפֵּה כֹּחַ לַעֲמֹד כְּנֶגְדָּם. וְיִטֶּה מִנִּי דֶּרֶךְ הַטּוֹב וְהַיָּשָׁר. כִּי עַל כֵּן אֲנַחְנוּ מִתְפַּלְּלִים בְּכָל יוֹם אַל תְּבִיאֵנוּ לִידֵי נִסָּיוֹן:

אָמְנָם אַחַת הִיא מָצָאנוּ. בְּחִינַת צַעַר בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר יַגְדִּיל וְיַאְדִּיר שְׂכַר הַמִּצְוֹת לְמַעְלָה. וּבְכָל זֹאת יִהְיֶה הָאָדָם בָּטוּחַ עִמּוֹ. כִּי הַצַּעַר הַזֶּה לֹא יָרַע וְלֹא יַשְׁחִית בַּקֹּדֶשׁ. לֹא תִהְיֶה לוֹ לְנִסָּיוֹן. וְלֹא תַּעֲמֹד לוֹ לְשָׂטָן לְהַטּוֹתוֹ עֲקַלְקַלּוֹת:

הִנֵּה בְּקִדּוּשִׁין דַּף ל"א הֵבִיא הַגְּמָרָא מַעֲשֶׂה מַה שֶּׁעָשָׂה עוֹבֵד כּוֹכָבִים אֶחָד לְאָבִיו בְּאַשְׁקְלוֹן. פַּעַם אַחַת בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ אֲבָנִים לְאֵפוּד. וְהָיָה מַפְתֵּחַ מָנַח תַּחַת מְרַאשׁוֹתָיו שֶׁל אָבִיו וְלֹא צָעֲרוֹ. לַשָּׁנָה הָאַחֶרֶת נָתַן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שְׂכָרוֹ כּוּ'. וְאָמַר רַבִּי חֲנִינָא מַה מִּי שֶׁאֵינוֹ מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה כָּךְ מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה. דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא גָּדוֹל מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה. אָמַר רַב יוֹסֵף מֵרֵישׁ הֲוָה אָמִינָא מַאן דַּהֲוָה אָמַר לִי הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה דְּאָמַר סוּמָא פָּטוּר מִן הַמִּצְוֹת עֲבִידְנָא יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן. דְּהָא לֹא מִיפְקִידְנָא וְקָא עָבִידְנָא. הַשְׁתָּא דִּשְׁמָעִיתָא לְהָא דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא כּוּ':

וּבְטַעַם הַדָּבָר דְּגָדוֹל מְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה. כְּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּקִדּוּשִׁין שָׁם דִּבּוּר הַמַּתְחִיל גָּדוֹל הַמְצַוֶּה וְעוֹשֶׂה וְזֶה לְשׁוֹנָם. נִרְאֶה דְּהַיְנוּ טַעֲמָא דְּמִי שֶׁמְּצַוֶּה וְעוֹשֶׂה עָדִיף. לְפִי שֶׁדּוֹאֵג

וּמִצְטַעֵר יוֹתֵר פֶּן יַעֲבֹר. מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ שֶׁאִם יִרְצֶה יָנוּחַ עַד כָּאן לְשׁוֹן הַתּוֹסָפוֹת:

עַל כָּל פָּנִים הֲרֵי נִגְלֶה וּמְבֹאָר כִּי הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוֹת. מַה שֶּׁהָאָדָם יָרֵא דּוֹאֵג וּמִצְטַעֵר פֶּן יַעֲבֹר. זֶה הַצַּעַר גּוּפָה מַגְדִּיל שְׂכַר הַמִּצְוֹת. כְּשֶׁאָר מִינֵי צַעַר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לָאָדָם בַּעֲבוּדָתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. כִּי לְכָךְ אָמְרוּ גָּדוֹל מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. וְהִנֵּה גַּם זֶה נִכְלָל בַּכְּלָל מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כִּי הִנֵּה זֶה מוּבָן מֵאֵלָיו. כִּי גַּם בְּמִצְוֶה וְעוֹשֶׂה לֹא הַכֹּל שָׁוִים בְּהַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוֹת. כִּי זֶה תִּגְבַּל עִם יִרְאַת הָאָדָם אֶת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וּלְפִי אֵיכוּת יִרְאָתוֹ כֵּן תִּהְיֶה הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם הַמִּצוֹת. וְכָל מַה שֶּׁיִּהְיֶה יוֹתֵר יִרֵא אֱלֹקִים. כֵּן תֵּרֵב בְּיוֹתֵר דַּאֲגָתוֹ וְצַעֲרוֹ פֶּן יַעֲבֹר וְלֹא יְקַיֵּם אַחַת מֵהֶנָּה מִמִּצְוֹת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. אוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה כְּתִקּוּנָהּ. וּלְפִי עֶרְךְ יִרְאָתוֹ דַּאֲגָתוֹ וְצַעֲרוֹ. לְקַיֵּם רְצוֹן ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. כֵּן יָרוּם וְנָשָׂא שְׂכַר מִצְוֹתָיו לְמַעְלָה רֹאשׁ. כִּי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא:

וְכֵן אִם נָשׁוּב עַל כַּמָּה מַדְרֵגוֹת לְאָחוֹר. אִם הָאָדָם יִהְיֶה מֻשְׁלָל חֲלִילָה מִיִּרְאַת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. הִנֵּה גַּם הַמִּצוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה אוֹתָם. יוּכַל לִהְיוֹת קִבּוּל שְׂכָרָם רַק בְּגֶדֶר אֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. אַחֲרֵי כִּי כָּל הַיִּתְרוֹן שֶׁיֵּשׁ לַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה עַל שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. הוּא רַק מִפְּנֵי הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁדּוֹאֵג וּמִצְטַעֵר יוֹתֵר פֶּן יַעֲבֹר. אוּלָם מִי שֶׁאֵין יִרְאַת ה' בְּקֶרֶב לִבּוֹ. וְאֵינוֹ דּוֹאֵג וּמִצְטַעֵר עַל קִיּוּם הַמִּצוֹת פֶּן יַעֲבֹר. נִמְצָא כִּי גַּם הַמִּצוֹת שֶׁיְּקַיֵּם אוֹתָם. יִהְיֶה מַהוּת שְׂכָרָם רַק בְּגֶדֶר אֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. כִּי מַה בְּכָךְ שֶׁהוּא מְצֻוֶּה. אִם אֵינוֹ דּוֹאֵג וּמִצְטַעֵר עַל צִוּוּי שֶׁל מָקוֹם:

וּבָזֶה יוּבַן מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּרֵישׁ פֶּרֶק קַמָּא דַּעֲבוֹדָה זָרָה. דְּתָנֵי רַב יוֹסֵף עָמַד וַיְמוֹדֵד אֶרֶץ רָאָה וַיִּתֵּר גּוֹיִם. מָה רָאָה רָאָה שֶׁבַע מִצוֹת שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶן בְּנֵי נֹחַ וְלֹא קִיְּמוּם כֵּיוָן שֶׁלֹּא קִיְּמוּם עָמַד וְהִתִּירָן לָהֶן. וּפָרִיךְ אִתְּגְּוּרֵי אִתְּגְּוּר, וּמְשָׁנֵי לוֹמַר לְךָ שֶׁאֵין מְקַבְּלִין עֲלֵיהֶם שָׂכָר כִּמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. אֶלָּא כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא גָּדוֹל הַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה מִמִּי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא אַחֲרֵי כִּי מַה שֶּׁלֹּא קִיְּמוּ שֶׁבַע מִצוֹת בְּוַדַּאי יֵעָנְשׁוּ עַל זֶה. מַדּוּעַ יֵעָנְשׁוּ עוֹד בְּכִפְלַיִם כִּי יְקֻפַּח גַּם שְׂכָרָם. שֶׁלֹּא יְקַבְּלוּ שָׂכָר עַל הַמִּצוֹת שֶׁיְּקַיְּמוּ. רַק כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה:

אוּלָם לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יוּבַן הֵיטֵב. אַחֲרֵי כִּי כָּל הַיִּתְרוֹן הַשָּׂכָר שֶׁל מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. הוּא רַק מִפְּנֵי הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר. שֶׁדּוֹאֵג וּמִצְטַעֵר יוֹתֵר פֶּן יַעֲבֹר כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר רָאָה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כִּי נָתַן לִבְנֵי נֹחַ רַק שֶׁבַע מִצוֹת וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶן וְלֹא קִיְּמוּם. הֲרֵי כִּי אֵין

חֲפֵצִים כְּלָל לִישָׁא עֹל שֶׁל מַלְכוּת שָׁמַיִם. וְאֵין לָהֶם דְּאָגָה וְצַעַר כְּלָל לְקַיֵּם צִוּוּי שֶׁל מָקוֹם. וְלָזֹאת גַּם אִם יְקַיְּמוּ אֵיזֶה מִצְוָה. לֹא יְקַבְּלוּ שָׂכָר רַק כְּמִי שֶׁאֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְעַם זֶה נַשְׂכִּיל בִּינָה לְהָבִין מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. בְּבָבָא מְצִיעָא דַּף פ"ו אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב. כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה אַבְרָהָם לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת בְּעַצְמוֹ, עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְבָנָיו בְּעַצְמוֹ. וְכָל מַה שֶּׁעָשָׂה כוּ'. וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם. וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת ה'. וַיַּקְח חֶמְאָה וְחָלָב. הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם כוּ', וְאַבְרָהָם הוֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם. וְה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם. יֶקַח נָא מְעַט מַיִם. וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם:

מַה מְּאֹד יֵשׁ לְהִתְפַּלֵּא וּלְהִשְׁתּוֹמֵם. עַל הַפְלָגַת הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא הַלָּזֶה. בְּגָלַל מִצְוָה אַחַת פְּשׁוּטָה שֶׁל הַכְנָסַת אוֹרְחִים. וְכָל הַנִּפְּלָאוֹת שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לַאֲבוֹתֵינוּ בַּמִּדְבָּר. הוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן. הִגִּיז לָהֶם אֶת הַשְּׂלָו. הִכָּה לָהֶם אֶת הַצּוּר. הָלַךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן. הַכֹּל הוּא בְּכֹחַ שָׂכַר מִצְוָה הַזֹּאת שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. מַה נּוֹרָא הַשָּׂכָר הַזֶּה. הַאִם כָּל אִישׁ שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן פַּעַם אַחַת יִהְיֶה שְׂכָרוֹ גָּדוֹל כָּל כָּךְ:

אָכֵן לְפִי הַנִּזְכָּר לְעֵיל כִּי הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁל קִיּוּם הַמִּצְוֹת. מַגְדִּיל שְׂכַר הַמִּצְוֹת. כִּי לְכָךְ גָּדוֹל הַמְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר הַזֹּאת נִמְשָׁךְ רַק מִכֹּחַ יִרְאַת ה'. וּלְפִי אֵיכוּת יִרְאָתוֹ כֵּן יִהְיֶה דַּאֲגָתוֹ וְצַעֲרוֹ פֶּן יַעֲבֹר. וְיָדוּעַ כִּי לְיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֵין לָהּ לֹא מִדָּה וְלֹא גְּבוּל לֹא קֵץ וְלֹא תַּכְלִית. וְהִנֵּה גַּם בְּדוֹר הָאָמוֹרָאִים. מָצִינוּ לַחֲכָמֵינוּ ז"ל בְּנִדָּה דַּף י"ג שֶׁאָמְרוּ שָׁם עַל רַב יְהוּדָה אֵימָתָא דְּמָרֵיהּ עֲלֵיהּ. דְּקָרֵי שְׁמוּאֵל עֲלֵיהּ אֵין זֶה יִלּוֹד אִשָּׁה. וְהֵינוּ כִּי מִפְּנֵי הַיִּרְאָה וְהָאֵימָה הַגְּדוֹלָה שֶׁהָיָה לוֹ לְרַב יְהוּדָה מֵרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הִמְלִיץ שְׁמוּאֵל עָלָיו שֶׁאֵין זֶה יִלּוֹד אִשָּׁה. כִּי אִם אֶחָד מִמַּלְאֲכֵי מָרוֹם. אֲשֶׁר בְּהֵיוֹתָם רַק צוּרוֹת נִפְרָדוֹת בִּלְתִּי גֹּלֶם וּגְוִיָּה. נָקַל לָהֶם לְהַשִּׂיג וּלְהַשְׂכִּיל מֵרוֹמְמוּת קְדֻשָּׁתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל כֵּן הֵם יְרֵאִים וַחֲרֵדִים תַּכְלִית הַיִּרְאָה:

וּמִזֶּה נוּכַל לְשַׂעֵר אֶת מַהוּת הַיִּרְאָה שֶׁהָיָה לָאָבוֹת הַקְּדוֹשִׁים. כַּאֲשֶׁר נַעֲלֶה מִדּוֹר הָאָמוֹרָאִים עַל כַּמָּה מַדְרֵגוֹת לְפָנִים. מַה בֵּינָם לְבֵין דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים וּמֵהֶם מַדְרֵגָה אַחַר מַדְרֵגָה עַד הַנְּבִיאִים. וְעַד אֻמּוֹת הָעוֹלָם עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. עַתָּה מַה נּוֹרָא הָיְתָה יִרְאָתָם כְּשָׂרְפִים וְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְאָמְרוּ ז"ל בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ. אַל תִּירָא אַבְרָם. אֵין אוֹמְרִים אַל תִּירָא. אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא יָרֵא שָׁמַיִם לַאֲמִתּוֹ:

וּמַעַתָּה לֹא יִפָּלֵא אֲפוֹא. אִם כָּל כָּךְ גְּדֹלָה שְׂכַר מִצְוָתָם שֶׁל הָאָבוֹת הַקְּדוֹשִׁים. אֲשֶׁר מִשְׂכַּר מִצְוָה אַחַת שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם. הִשְׁפִּיעַ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁפַע טוֹבָה יְשׁוּעָה וּבְרָכָה לְבָנָיו אַחֲרָיו בְּמִדָּה גְּדוֹשָׁה. כִּי לְפִי עֹצֶם יִרְאָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו

הַשָּׁלוֹם. אֲשֶׁר אֵין בְּכֹחַ שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי לְהָבִיוֹת לָהּ צִיּוּר מִמַּהוּתָהּ. כַּאֲשֶׁר לֹא יְצַיֵּר בַּשֵּׂכֶל מִמַּהוּת הָאֵימָה וְהַיִּרְאָה. שֶׁיֵּשׁ לְאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וּלְפִי יִרְאָתוֹ כֵּן תִּרֵב דַּאֲגָתוֹ וְצַעֲרוֹ בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת. וְעַל כֵּן גְּדֻלָּה גַּם שְׂכַר מִצְוֹתָיו לְמַעְלָה בְּאֵין קֵץ. כִּי לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא:

וּמִמּוֹצָא דָּבָר נַשְׂכִּיל. כַּמָּה רַב טוּב צָפוּן בָּאוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם. אִם הָאָדָם יִהְיֶה עָמוּס בְּיִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי מִלְּבַד אֲשֶׁר הַיִּרְאָה הִיא סִבָּה לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. עוֹד הִנֵּה הַמִּצְוָה שֶׁיַּעֲשֶׂה בְּכֹחַ יִרְאַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר הוּא יָרֵא וְחָרֵד לְקַיֵּם אוֹתָהּ יִגְדַּל שְׂכָרָהּ לְמַעְלָה. כִּי הַדְּאָגָה וְהַצַּעַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ פֶּן יַעֲבֹר. הוּא כִּשְׁאָר מִינֵי צַעַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ לָאָדָם בַּעֲבוּדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְהִנֵּה כָּל אִישׁ לְפִי עֶרְכּוֹ. לֹא כָּל הַמִּצְוֹת יִהְיֶה אָצְלוֹ בְּמִשְׁקָל אֶחָד. יֵשׁ מִצְוֹת אֲשֶׁר הֵם חֲמוּרוֹת בְּעֵינָיו. וְלֹא יַעֲבֹר עֲלֵיהֶם בְּשׁוּם עִנְיָן בָּעוֹלָם. וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה קַלּוֹת אֶצְלוֹ. מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי כָּל מִצְוָה אֲשֶׁר הוּא יָרֵא וְחָרֵד עָלֶיהָ בְּיוֹתֵר פֶּן יַעֲבֹר וְלֹא יְקַיֵּם אוֹתָהּ יִגְדַּל שְׂכָרוֹ לְמַעְלָה כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

אַחַת הִיא אֲשֶׁר רָאוּי לָשׂוּם עָלֶיהָ לֵב. וְהוּא מִצְוַת לִמּוּד הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שְׂכָרָהּ גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת. אוּלָם דָּבָר אֶחָד יוּכַל לִהְיוֹת לָהּ לְשָׂטָן לְהַקְטִין שְׂכַר הַמִּצְוָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת. כִּי אִם שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּסִפְרֵי. כְּשֵׁם שֶׁשְּׂכַר תַּלְמוּד תּוֹרָה גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת כֵּן עָוֹן בִּטּוּלָהּ גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֵרוֹת. בְּכָל זֹאת יוֹרֵנוּ הַנִּסָּיוֹן. כִּי בִּטּוּל מִצְוָה זוֹ שֶׁל תַּלְמוּד תּוֹרָה. נָקֵל בְּעֵינֵי הָאָדָם יוֹתֵר מִבִּטּוּל שְׁאָר מִצְוֹת. כִּי אִם בְּמִקְרֶה יִתְבַּטֵּל הָאָדָם מֵאֵיזֶה מִצְוָה. כְּמוֹ מִתְפַּלָּה וּתְפִלִּין וְכַדּוֹמֶה יִדְאַג וְיִצְטַעֵר עַל זֶה בְּיוֹתֵר. וְאִם יִתְבַּטֵּל אֵיזֶה זְמַן מִמִּצְוֹת לִמּוּד הַתּוֹרָה. אַף בְּלִי שׂוּם סִבָּה. לֹא יָחוּשׁ וְלֹא יִדְאַג כְּלָל. כִּי אִם שְׁרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרֵא. לָהֶם יִהְיֶה הַמִּצְוָה הַזֹּאת כְּכָל הַמִּצְוֹת. הַסִּבָּה לָזֶה הוּא יַעַן כִּי מִצְוַת תַּלְמוּד תּוֹרָה נִתַּן רְשׁוּת לְבַטָּלָהּ לְהֶכְרֵחַ פְּרָנָסָה. אוֹ לְמִצְוָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי אֲחֵרִים. וְעַל כָּל פָּנִים הַמִּצְוָה הַזֹּאת הִיא אֵצֶל כַּמָּה בְּנֵי אָדָם כִּמְעַט בְּגֶדֶר אֵינוֹ מְצֻוֶּה וְעוֹשֶׂה. כִּי יֵשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ שֶׁאִם יִרְצֶה יִלְמֹד וְאִם יִרְצֶה יָנוּחַ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּקִדּוּשִׁין הַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְעַל כֵּן יִהְיֶה נִגְרָע גַּם מִשְׂכָּרָהּ הַגָּדוֹל וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. עַל כֵּן מַה נּוֹרָא הַדָּבָר לִהְיוֹת עָמֵל. לְהַעֲלוֹת מִצְוָה הַזֹּאת שֶׁל תַּלְמוּד תּוֹרָה לְכָל הַפָּחוֹת בְּמַדְרֵגָה אַחַת עִם כָּל הַמִּצְוֹת וַעֲוֹן בִּטּוּלָהּ יִהְיֶה חָמוּר כְּבִטּוּל שְׁאָר מִצְוֹת. וְהֶעֱצָה הַיְעוּצָה לָזֶה הוּא. לִלְמֹד סִפְרֵי מוּסָר הַמַּרְחִיבִים דִּבְרֵיהֶם בְּחֹמֶר הֶעָוֹן שֶׁל בִּטּוּל תּוֹרָה. וְכֵן לִלְמֹד הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה בְּעִיּוּן לְמַעֲשֶׂה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב אַדְמוּ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּאִגֶּרֶת הַמּוּסָר עַיֵּן שָׁם:

עַתָּה נָשׁוּב לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ רַבָּה הַנִּצָּב בְּפֶתַח דְּבָרֵינוּ. וּמִתְּחִלָּה נֹאמַר כִּי מַה שֶּׁמֵּאֲנָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא לְקַבֵּל אֶת הָאֲבֶן טוֹבָה שֶׁנִּתַּן לְבַעְלָהּ מִן הַשָּׁמַיִם. וְהֵאִיצָה בְּבַעְלָהּ

לְהָשִׁיב אֶת הָאֶבֶן טוֹבָה בַּחֲזָרָה לַשָּׁמַיִם. לְמַעַן שֶׁלֹּא יִהְיֶה שֵׁלְחָנוֹ חָסֵר. אֵין הַטַּעַם רַק מִשּׁוּם שֶׁמָּא יְנַכּוּ לוֹ מִזְכֵּיוֹתָיו בָּעֲבוּר הַנֵּס שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ. אוֹלָם כַּנִּרְאֶה הָיָה רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא עָנִי בְּיוֹתֵר. וְהָיָה לוֹמֵד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וְיָדוּעַ גֹּדֶל הַשָּׂכָר שֶׁל תַּלְמוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ ז"ל בְּאָבוֹת דְּרַבִּי נָתָן אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה בִּשְׁעַת הָרֶוַח. אַל תְּשׁוּב לְךָ בִּשְׁעַת הַדְּחָק. לְפִי שֶׁטּוֹב לוֹ לָאָדָם. דָּבָר אֶחָד בְּצַעַר מִמֵּאָה דְּבָרִים בְּרֶוַח. וְהִנֵּה כַּאֲשֶׁר נָתַן לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם אֶבֶן טוֹבָה אֲשֶׁר יוּכַל לְהִתְפָּרְנֵס מִזֶּה. הֲלֹא מֵעַתָּה שׁוּב יִלְמֹד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הָרֶוַח. עַל זֶה חָסָה עֵינוֹ שֶׁל הַחֶסִידָה עַל אָבְדַן הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל שֶׁל לִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וְעַל כֵּן חָרְדָה אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת. וּמְהֲרָה לְבַעְלָהּ לְהָשִׁיב אֶת הָאֶבֶן טוֹבָה בַּחֲזָרָה לַשָּׁמַיִם. וַתִּבְחַר לְנַפְשָׁהּ לְהִתְגַּלְגֵּל תַּחַת עֹנִי וָדַחַק. לְמַעַן אֲשֶׁר בַּעְלָהּ יִלְמֹד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק:

וְהִנֵּה מַה שֶּׁאָמְרָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא לְרַבִּי. וְכִי רוֹאֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. לֹא כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק הֱוֵה לֵיהּ עוֹלָם בְּעַצְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כוּ'. אֲשֶׁר לְכֻאוֹרָה הוּא מֻשְׁלָל הֶבֶל. אֲכָל נִרְאֶה כִּי הַתַּעֲנוּג וְהָעִדּוּן הָרוּחָנִי שֶׁל עוֹלָם הַבָּא. אֵין זֶה מִין תַּעֲנוּג אֶחָד רוּחָנִי בְּעַד כָּל הַמִּצְוֹת. אָמְנָם כְּמוֹ בְּתַעֲנוּגֵי הַגַּשְׁמִים בָּעוֹלָם הַזֶּה. יֵשׁ הַרְבֵּה מִינִים מִמִּינִים שׁוֹנִים. כְּמוֹ כֵן בָּעוֹלָם הַבָּא בְּתַעֲנוּגֵי הָרוּחָנִים. וּבְעַד כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה נָכוֹנָה לוֹ מִין תַּעֲנוּג עֵדֶן רוּחָנִי נִבְדָּל מִזּוּלָתָהּ. וְכֵן גַּם מִצְוָה אֲשֶׁר תִּתְחַלֵּף שְׂכָרָהּ לְפִי צַעַר קִיּוּמָהּ. וּכְמַאֲמָרָם ז"ל לְפוּם צַעֲרָא אַגְרָא. כֵּן לְפִיהָ תִּהְיֶה שׁוֹנָה מִין הַתַּעֲנוּג וְהָעֵדֶן הָרוּחָנִי. וּבְעוֹלְמוֹ שֶׁל כָּל צַדִּיק תְּקוּעַ כַּמָּה מִינֵי תַּעֲנוּגִים וְעִדּוּנִים רוּחָנִים שׁוֹנִים. לְפִי מִסְפָּר וּמִפְקָד הַמִּצְוֹת שֶׁעָשָׂה בְּחַיָּיו. וּלְפִי מַהוּתָם וְעָרְכָּם וְהִתְחַלְּפוּת צַעַר קִיּוּמָם. וְהַצַּדִּיק מִתְעַנֵּג בְּעוֹלְמוֹ בְּעִדּוּנִים רוּחָנִים שׁוֹנִים לְפִי מִסְפַּר מִצְוֹתָיו. וּמִכָּל אַחַת יָפָה שָׁעָה אַחַת קוֹרַת רוּחַ מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַזֶּה:

זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא. כִּי לְכָל צַדִּיק וְצַדִּיק הֱוֵה לֵיהּ עוֹלָם בְּעַצְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כוּ'. הַיְנוּ כַּאֲשֶׁר לְכָל מִצְוָה נוֹעַד לֵהּ תַּעֲנוּג וְעֵדֶן רוּחָנִי נִבְדָּל מִזּוּלָתָהּ. וְהַצַּדִּיק מִתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים וְעִדּוּנִים רוּחָנִים שׁוֹנִים מִכָּל מִצְוָה וּמִצְוָה. וְהִנֵּה יָדוּעַ וּמוּבָן אֲשֶׁר לֹא יִמָּלֵט. כִּי לֹא יִהְיֶה לְכָל צַדִּיק אֵיזֶה מַעֲלָה אֲשֶׁר אֵין לְזוּלָתוֹ. אַף לְצַדִּיק שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ. אִם מִצְוָה אַחַת גְּדוֹלָה בְּעֶרְכָּהּ מִצַּד עַצְמוּתָהּ. אוֹ מִסִּבַּת צַעַר קִיּוּמָהּ. אֲשֶׁר אֵין זֶה גַּם לַגְּדוֹלִים וְטוֹבִים מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן בְּהֶכְרֵחַ מֻיְחָד לְכָל צַדִּיק עוֹלָם בִּפְנֵי עַצְמוֹ. כִּי לֹא יוּכַל לִכְנֹס לְתוֹךְ עוֹלָמוֹ שֶׁל צַדִּיק אַחֵר אַף שֶׁקָּטָן מִמֶּנּוּ. לְמַעַן לֹא יִטְעַם טַעַם עֹנֶג וְעֵדֶן רוּחָנִי מִן אֵיזֶה מִצְוָה שֶׁיֵּשׁ לַחֲבֵרוֹ. וְאֵין כַּיּוֹצֵא בָּזֶה בְּיָדוֹ. וְזֶהוּ גַּם כֵּן הַמְלִיצָה שֶׁאָמְרָה וְכִי רוֹאֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. הַיְנוּ כִּי לְכָל צַדִּיק וְצַדִּיק יֵשׁ לוֹ עוֹלָם בְּעַצְמוֹ. וְאֵין רְשׁוּת לְכָל צַדִּיק לִכְנֹס לְתוֹךְ עוֹלָמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְהִנֵּה בְּדֶרֶךְ כְּלָל הָיָה בְּלִי סָפֵק מַעֲלָתוֹ שֶׁל רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. גְּדוֹלָה מִמַּעֲלַת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא. אַךְ מִצָּוָה אַחַת גְּדוֹלָה בְּעֶרְכָּהּ הָיָה לוֹ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא מַה שֶּׁלֹּא הָיָה לוֹ לְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. וְהוּא לִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. כִּי רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא הָיָה עָנִי גָּדוֹל. עַד שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ מֵאַיִן לְהִתְפָּרְנֵס בְּשַׁבָּת קֹדֶשׁ. וְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ הָיָה עָשִׁיר גָּדוֹל וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּבָבָא מְצִיעָא דַּף פ"ה. אַהוֹרַיְיהּ דְּבֵי רַבִּי הֲוָה עַתִּיר מִשְּׁבוֹר מַלְכָּא. וְלֹא הָיָה לוֹ לְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ דַּאֲגַת הַפַּרְנָסָה. וְלֹא לִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאֵר כִּי מַה שֶּׁמֵּאֲנָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא. לְקַבֵּל אֶת הָאֶבֶן טוֹבָה שֶׁנִּתַּן לְבַעְלָהּ מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁיּוּכַל לְהִתְפָּרְנֵס מִזֶּה. יַעַן כִּי חָסָה עֵינָהּ שֶׁל הַחֲסִידָה. עַל הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל שֶׁל לִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. וְרָצְתָה לְהִתְגַּלְגֵּל תַּחַת עֹנִי וְדַחַק. וְלָזֹאת כַּאֲשֶׁר אָמַר רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא. לֵךְ אֱמֹר לָהּ אִם שֶׁלְּחָנְךָ חָסֵר אֲנִי אֲמַלְּאֶנּוּ מִשֶּׁלִּי. יֵשׁ מָקוֹם לִשְׁאֹל. אַחֲרֵי כִּי לְכָל מִצָּוָה יֵשׁ שָׂכָר עֹנֶג וְעֵדֶן מְיֻחָד נִבְדָּל מִזּוּלָתָהּ. וְכֵן לְפִי הִתְחַלְּפוּת צַעַר קִיּוּמָם. מֵעַתָּה אֵיךְ יוּכַל רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ לְמַלְּאוֹת מִשֶּׁלּוֹ. שָׂכָר שֶׁל תַּלְמוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק. אַחֲרֵי כִּי זֶה הַמִּין שֶׁל מִצָּוָה זוֹ הַיְנוּ לִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק אֵין לוֹ בְּעַצְמוֹ. כִּי הוּא עָשִׁיר גָּדוֹל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

זֶהוּ מַה שֶּׁהִשִּׁיבָה אֵשֶׁת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא לְרַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ. פִּיהָ פָּתְחָה בְּחָכְמָה. וְאָמְרָה לוֹ רַבִּי וְכִי רוֹאֶה אָדָם לַחֲבֵרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. לֹא כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק הָוֶה לֵיהּ עוֹלָם בְּעַצְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כוּ'. הַיְנוּ מַדּוּעַ יֵשׁ לְכָל צַדִּיק עוֹלָם בְּעַצְמוֹ. יַעַן כִּי שְׂכַר הַמִּצְוֹת הוּא בְּעַד כָּל מִצָּוָה תַּעֲנוּג וְעֵדֶן מְיֻחָד. וְכֵן לְכָל מִצָּוָה לְפִי עֶרְךְ צַעַר קִיּוּמָהּ. וְלָכֵן לֹא יוּכַל כָּל צַדִּיק לְכָנֵס לְתוֹךְ עוֹלָמוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ לִרְאוֹת אֶת פָּנָיו. וּמֵעַתָּה אֲחֵרֵי אֲשֶׁר רַבֵּנוּ הַקָּדוֹשׁ הוּא עָשִׁיר גָּדוֹל. וְלוֹמֵד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הָרֶוַח. אֵיךְ יוּכַל לְמַלְּאוֹת מִשֶּׁלּוֹ. הַשָּׂכָר הַמְיֻחָד לְלִמּוּד תּוֹרָה מִתּוֹךְ הַדְּחָק כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

פרק ט

בְּגֶמָרָא סַכָּה דַּף נ"א אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן לָקִישׁ יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ. וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁעוֹזֵר לוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר ה' לֹא יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ. וְלִכְאוֹרָה יִפָּלֵא מְאֹד כִּי לְאֵיזֶה תַּכְלִית בָּרָא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הָאָדָם עַל זֶה הָאֹפֶן. אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה הַכֹּחַ בְּיָדוֹ לְנַצֵּחַ אֶת יִצְרוֹ הָרָע. בְּלִתְּי עֶזֶר מֵעִם ה'. וּמַדּוּעַ נָתַן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא כֹּחַ וָעֹז כָּזֶה לְהַיֵּצֶר הָרָע. עַד כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לְבַדּוֹ לְנַצְּחוֹ כִּי אִם בְּעֶזְרַת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. מַה הוּא פְּרִי הַתּוֹעֶלֶת מִזֶּה. וּכְבָר תָּמַהּ עַל זֶה אַרְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּמַאֲמַר עֵץ פְּרִי:

כְּתִיב וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ כוּ' וְדָרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּרֵישׁ פֶּרֶק הָרוֹאֶה. בְּכָל לְבָבְךָ בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְיֵשׁ לְבָאֵר הַנֵּה יָדוּעַ כִּי עַמּוּדֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה נִשְׁעָן עֲלֵיהֶם שְׁתַּיִם הֵנָּה הַיִּרְאָה וְהָאַהֲבָה. וּשְׁנֵיהֶם הֵם מִצְוַת עֲשֵׂה וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם זַ"ל בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ הָאֵל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה. מִצְוָה לְאַהֲבוֹ וּלְיִרְאָה אוֹתוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹקֶיךָ וְנֶאֱמַר אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ תִּירָא:

וְהִנֵּה כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ בְּיִרְאַת ה' שְׁתֵּי בְּחִינוֹת. אֲשֶׁר חַכְמֵי הַיִּרְאָה יְכַנּוּ אוֹתָם בְּשֵׁם. יִרְאַת הָעֹנֶשׁ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר חוֹבַת הַלְּבָבוֹת פֶּרֶק ו' מִשַּׁעַר אַהֲבַת ה' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שָׁם. וְהַיִּרְאָה עַל שְׁנֵי פָּנִים. אֶחָד מֵהֶם יִרְאַת עָנְשׁוֹ כוּ'. וְהַשֵּׁנִי יִרְאָה לִכְבוֹדוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ וְעִצָּם גְּבוּרָתוֹ כוּ'. וְכֵן כָּתַב בְּסֵפֶר מִסִּלַּת יְשָׁרִים פֶּרֶק כ"ד וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. יֵשׁ יִרְאַת הָעֹנֶשׁ כוּ' וְיֵשׁ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת כוּ'. יִרְאַת הָעֹנֶשׁ כִּפְשׁוּטָהּ. שֶׁאָדָם יָרֵא מֵעֲבֹר אֶת פִּי ה' אֱלֹהָיו. מִפְּנֵי הָעֳנָשִׁים אֲשֶׁר לַעֲבֵרוֹת אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ. וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת הוּא שֶׁהָאָדָם יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים וְלֹא יַעֲשֶׂה מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וּכְמוֹ כֵּן יֵשׁ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת בְּאַהֲבַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲשֶׁר נוּכַל לְכַנּוֹתָם גַּם כֵּן בְּשֵׁם. אַהֲבַת הַטּוֹב וְאַהֲבַת הָרוֹמְמוּת. אַהֲבַת הַטּוֹב הוּא. לֶאֱהֹב אֶת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בִּשְׁבִיל הַטּוֹבוֹת וְהַחֲסָדִים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה תָּמִיד עִם הָאָדָם. וְאַהֲבַת הָרוֹמְמוּת הִיא. לֶאֱהֹב אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מִפְּנֵי גֹּדֶל כְּבוֹדוֹ וְרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת בְּפֶרֶק ב' מִשַּׁעַר אַהֲבַת ה' וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. אֲבָל עַל כַּמָּה פָּנִים תִּהְיֶה הָאַהֲבָה בָּאֱלֹקִים יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אוֹמֵר כוּ'. כִּי אַהֲבַת הָעֶבֶד בַּאֲדוֹנָיו תִּהְיֶה לְאֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה פָּנִים כוּ' וְעַל הַהַקְּשָׁה הַזֹּאת תִּהְיֶה הָאַהֲבָה מִמֶּנּוּ בֵּאלֹהִים. לְרֹב חַסְדּוֹ עָלֵינוּ וְהַתְמָדַת טוּבָתוֹ לָנוּ. וְתִדְבַּק נַפְשֵׁנוּ בְּאַהֲבָתוֹ לְתִקְוַת גְּמוּלוֹ כוּ'. וְיֵשׁ שֶׁתִּהְיֶה אַהֲבָתֵנוּ בּוֹ לְעַצְמוֹ וְלִכְבוֹדוֹ לְגַדְּלוֹ וּלְרוֹמְמוֹ. וְזֹאת הִיא הָאַהֲבָה הַזָּכָּה בֵּאלֹהִים יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

וְהִנֵּה כְּמוֹ שֶׁיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ הוּא מִפְּנֵי הָעֳנָשִׁים אֲשֶׁר לַעֲבֵרוֹת אִם לַגּוּף וְאִם לַנֶּפֶשׁ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. כְּמוֹ כֵן הָאַהֲבָה לְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּגֹדֶל טוּבָתוֹ וַחֲסָדָיו כּוֹלֶל הַטּוֹבוֹת הַנִּשְׁמָעִים אֲשֶׁר עִם הַגּוּף בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְהַטּוֹב וְהַחֶסֶד עִם הַנֶּפֶשׁ בְּעוֹלָם הַנִּמּוּל. וְהוּא הַשָּׂכָר הַגָּדוֹל הַצָּפוּן לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. וְזֶהוּ מַה שֶּׁכָּתַב בְּסֵפֶר חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת. הָאַהֲבָה מִמֶּנּוּ בֶּאֱלֹקִים לְרֹב חַסְדּוֹ עָלֵינוּ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. הֵמָּה הַטּוֹבוֹת הַנִּשְׁמָעִים עִם הַגּוּף. וּמַה שֶּׁכָּתַב וְתִדְבַּק נַפְשֵׁנוּ בְּאַהֲבָתוֹ לְתִקְוַת גְּמוּלוֹ כוּ'. הוּא הַטּוֹב עִם הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב לִירֵאָיו:

אוּלָם הֶבְדֵּל יֵשׁ כִּי יִרְאַת הָעֹנֶשׁ הָאָדָם יִתְפַּעֵל יוֹתֵר מֵהָעֹנֶשׁ הָרוּחָנִי אֲשֶׁר לַנֶּפֶשׁ. בַּאֲשֶׁר הוּא מַאֲמִין כִּי שְׁפָטִים נָכוֹנוּ שָׁם לְפוֹעֲלֵי עָוֶל בְּאֵין מָנוֹס וּמִפְלָט. אוּלָם מֵעָנְשֵׁי הָעֲבֵרוֹת אֲשֶׁר לַגּוּף לֹא יִתְפַּעֵל כָּל כָּךְ. יַעַן כִּי הַנֶּהֱגַת הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עִם בְּרִיוֹתָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה. נִסְתָּרָה דַּרְכּוֹ מֵעַיִן כָּל אִישׁ כִּי לִפְעָמִים נִרְאֶה כִּי רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם יִשְׂגּוּ חַיִל. וְנֶפֶשׁ צַדִּיקִים תִּתְמוֹגֵג בָּרָעָה. רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ וְצַדִּיק אוֹבֵד בְּצִדְקוֹ. וּכְבָר הִתְאוֹנֵן עַל זֶה יִרְמְיָה הַנָּבִיא וְאָמַר מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צְלֵחָה. אוּלָם בְּדִרְכֵי אַהֲבָה לְהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּגָלַל רֹב טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ. הָאָדָם יַרְגִּישׁ בְּיוֹתֵר בְּטוּבוֹת הַגְּשָׁמִים שֶׁהִיא קְרוֹבָה לָחוּשׁ. כִּי בְּמַעַט הִתְבּוֹנְנוּת הִנֵּה כָּל אָדָם לְפִי מַצָּבוֹ יַכִּיר וְיֵדַע כִּי הוּא עָמוּס בְּטוּבוֹת הַבּוֹרֵא וַחֲסָדָיו בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה מֵעֵת גִּיחוֹ מֵרֶחֶם:

בַּל יֹאמַר הָאָדָם הֵן כָּל טוּבוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה הֵמָּה הֶבֶל הֲבָלִים. וְכָל הַחֲמוּדוֹת וְהַשַּׁעֲשׁוּעִים הֵמָּה נְקִלִּים וּשְׁפָלִים. גַּם מִי אֲשֶׁר יִתֵּן לוֹ הָאֱלֹקִים עֹשֶׁר וּנְכָסִים וְכָבוֹד גַּם זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ. עַתָּה הַאִם יֵאוֹת אַהֲבָה כָּזוֹ לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד. בְּעַד טוּבוֹתָיו וַחֲסָדָיו בְּעִנְיְנֵי הַגְּשָׁמִים אֲשֶׁר אֵין מַמָּשׁ בְּעַצְמוּתָם יְסוֹדָם כּוֹזֵב תֹּהוּ וָבֹהוּ. הֲלֹא הוּא כְּמוֹ נַעַר קָטָן אֲשֶׁר מַכִּיר טוֹבָה לְמִי שֶׁנּוֹתֵן לוֹ דָּבָר קַל לִשְׂחֹק בּוֹ. וְיֹאהֲבֵהוּ בְּגָלַל זֶה. הַאִם יִתְפַּעֵל הָאָדָם מֵאַהֲבָה כָּזוֹ. כֵּן מַה בֶּצַע לְמֶלֶךְ הַכָּבוֹד בְּאַהֲבָה כָּזֶה:

אָכֵן לֹא כֵן הַדָּבָר. כִּי זֶהוּ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֲשֶׁר הָאָדָם יַרְבֶּה לְהַכִּיר וּלְהִתְבּוֹנֵן תָּמִיד עַל רֹב טוּבוֹ וַחֲסָדָיו. לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ. וְעַיִן בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה שַׁעַר הַשְּׁלִישִׁי סִימָן י"ז וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וּמַעֲלוֹת זִכְרוֹן חֲסָדָיו וְהִתְבּוֹנֵן בָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ כּוּ', וְדָוִד אָמַר וְיִתְבּוֹנְנוּ חַסְדֵי ה' וְנֶאֱמַר כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי כּוּ' עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ:

הוּא מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע, הַכַּוָּנָה הוּא לִשְׁנֵי מִינֵי אַהֲבָה הַנִּזְכָּרִים לְעֵיל, הַיְנוּ אַהֲבַת הַטּוֹב, וְזֶה הָאַהֲבָה לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בְּגָלַל רֹב טוּבוֹ וַחֲסָדָיו עִם הָאָדָם, וְאַהֲבַת הָרוֹמְמוּת, וְהוּא הָאַהֲבָה אֲלֵיהֶן יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל וְרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי אַהֲבַת הָרוֹמְמוּת הוּא בְּכֹחַ הַיֵּצֶר טוֹב, כִּי לֹא תִוָּלֵד אֶלָּא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׂכָּלָה, לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּגֹדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ, וְהֵיאַךְ הִיא הַדֶּרֶךְ לְאַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ, בְּשָׁעָה שֶׁיִּתְבּוֹנֵן הָאָדָם בְּמַעֲשָׂיו וּבְרוּאָיו הַנִּפְלָאִים הַגְּדוֹלִים וְיִרְאֶה מֵהֶן חָכְמָתוֹ כּוּ' מִיָּד הוּא אוֹהֵב וּמְשַׁבֵּחַ כּוּ' עַיֵּן שָׁם, וְכָל זֶה הוּא בְּכֹחַ הַיֵּצֶר טוֹב וְדַרְכֵי הַשֵּׂכֶל. וְזֶהוּ אַהֲבָה בְּיֵצֶר טוֹב, אוּלָם הָאַהֲבָה בְּעַד גֹּדֶל חֲסָדָיו וְהַתְמָדַת טוּבוֹתָיו בְּעִנְיְנֵי הַגְּשָׁמִים, הִנֵּה גַּם בְּכֹחַ הַיֵּצֶר הָרָע וְהַתַּאֲוָה, צָרִיךְ לֶאֱהֹב לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שֶׁמַּשְׁפִּיעַ לוֹ מְטוּבוֹתָיו וַחֲסָדָיו וּמַשְׂבִּיעַ לוֹ רְצוֹנוֹ. וּבְיוֹתֵר כִּי כָּל מַה

שֶׁיֵּצֵר לֵב הָאָדָם פּוֹנֶה יוֹתֵר לֶאֱהֹב וְלַחֲמֹד מִטּוֹבוֹת וַחֲמוּדוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה, הֲלֹא כֵּן יוֹסִיף אַהֲבָה לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא, בְּעַד שֶׁמַּשְׁפִּיעַ לוֹ מִטּוּב הָעוֹלָם הַזֶּה, וּמַשְׁבִּיעַ לוֹ רְצוֹנוֹ. וְעַל כֵּן הָאַהֲבָה הַזֹּאת בְּעַד הַשְׁפָּעַת הַטּוֹבָה מֵעִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים. תְּכֻנָּה בְּשֵׁם אַהֲבָה בַּיֵּצֶר הָרָע. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְאָהַבְתָּ אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ כוּ' בִּשְׁנֵי יְצָרֶיךָ בְּיֵצֶר טוֹב וּבְיֵצֶר הָרָע. הַיְנוּ שֶׁצָּרִיךְ לֶאֱהֹב לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא בִּשְׁתֵּי בְּחִינוֹת אַהֲבָה. כִּי מִלְּבַד אַהֲבַת הָרוֹמְמוּת שֶׁהוּא בְּיֵצֶר טוֹב כַּנִּזְכָּר לְעֵיל עוֹד יִהְיֶה הָאַהֲבָה אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בַּיֵּצֶר הָרָע. הַיְנוּ בְּגָלַל רֹב טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ בְּעִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים שֶׁהוּא בַּיֵּצֶר הָרָע כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וְכֵן הוּא בְּעִנְיַן הַשֶּׁבַח וְהַבְּרָכָה וְהַתְּפִלָּה. בְּעַד כָּל עִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים מִצְרֵכִי הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא אֲשֶׁר הָאָדָם יַרְבֶּה לְהַכִּיר וּלְהִתְבּוֹנֵן רֹב טוּבוֹ וְחַסְדּוֹ. וְיוֹדֶה לוֹ תָּמִיד עַל חֶסְדָיו. וְכֵן בִּפְרָט מַה שֶּׁיֵּהָנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה יְבָרֵךְ אוֹתוֹ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל רֵישׁ פֶּרֶק כֵּיצַד מְבָרְכִין אָסוּר לוֹ לָאָדָם שֶׁיֵּהָנֶה מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה וְאַסְמַכְתָּהּ אַקְרָא עַיִן שָׁם. וְאַף כִּי כָּל הֲנָאַת עוֹלָם הַזֶּה בְּעַצְמוּתָם הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ. אָכֵן זֶהוּ רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְכֵן הוּא מַרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. שֶׁהָאָדָם יִתְפַּלֵּל אֵלָיו תָּמִיד וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו עַל צָרְכָיו. לְהַשְׂלִים לוֹ כָּל חֶפְצוֹ. וּלְמַלְאוֹת מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ. יִקְרָא וְה' יַעֲנֶה:

זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה. טוֹב ה' לְקַוִּיו. יָכוֹל לַכֹּל תַּלְמוּד לוֹמַר לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ. הִנֵּה יָדוּעַ כִּי מִיסוֹדֵי דַּרְכֵי עֲבוֹדַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הוּא הַבִּטָּחוֹן בֶּאֱלֹקִים יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְכַמָּה כְּתוּבִים רַבּוּ עַל זֶה. לְבַל יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם. כִּי אִם יִהְיֶה ה' מִבְטַחוֹ. וּבָרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּה'. וְהִנֵּה בְּנֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם. אִם נָדִיב אֶחָד מַבְטִיחַ לְעָנִי לָתֵת לוֹ דֵּי סְפוּקוֹ. וְהוּא מְמַלֵּא הַבְטָחָתוֹ וְנוֹתֵן לוֹ תָּמִיד דֵּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יֶחְסַר לוֹ. הֲיִתָּכֵן כִּי בְּכָל יוֹם וְיוֹם יְחַלֶּה הֶעָנִי פְּנֵי הַנָּדִיב. כִּי לֹא יַעֲזֹב אֶת חַסְדּוֹ מִמֶּנּוּ. וְלֹא יִגְרַע לֶחֶם חֻקּוֹ. כִּי אֵין זֶה מֵהַנִּימוּס וְדֶרֶךְ אֶרֶץ כַּמּוּבָן. וְלָזֶה הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי כְּמוֹ כֵן כַּאֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מְצַוֶּה לְהָאָדָם לָשׂוּם מִבְטָחוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמַשְׁבִּיעַ תָּמִיד לְכָל חַי רָצוֹן. מַה צָּרִיךְ עוֹד בַּקָּשַׁת רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ תָּמִיד:

אָכֵן לֹא כֵן הַדָּבָר כִּי הַבִּטָּחוֹן לְבַד אֵינוֹ מַסְפִּיק וּרְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא. אֲשֶׁר עִם הַבִּטָּחוֹן יִתְפַּלֵּל הָאָדָם וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ תָּמִיד עַל צָרְכָיו. וְאָז יִהְיוּ עֵינָיו נְשׂוּאוֹת אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי יָפִיק רָצוֹן מֵאִתּוֹ. לְמַלְאוֹת מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ לְטוֹבָה. וְכָשֵׁר כֵּן קִבְּעוּ לָנוּ הָאָבוֹת הַקְּדוֹשִׁים לְהִתְפַּלֵּל שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּכָל יוֹם. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּמִדְרַשׁ. טוֹב ה' לְקַוִּיו. יָכוֹל לַכֹּל הַיְנוּ גַּם לְמִי שֶׁאֵינוֹ מִתְפַּלֵּל אֵלָיו כְּלָל. כִּי אֵין צָרִיךְ רַק לְקַוּוֹת אֶל ה' וְלִבְטֹחַ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. תַּלְמוּד לוֹמַר לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ. הַיְנוּ כִּי עִם הַבִּטָּחוֹן צָרִיךְ גַּם כֵּן לִדְרֹשׁ וּלְהִתְפַּלֵּל לְפָנָיו תָּמִיד. וְכַאֲשֶׁר יִדְרְשֶׁנּוּ יִמָּצֵא לוֹ:

תַּכְלִית רָצוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּכָל הַנִּזְכָּר לְעֵיל נִרְאֶה כִּי הַכֹּל הוּא לְטוֹבַת הָאָדָם. כִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוּא מְרוֹמָם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה. וְאֵין צָרִיךְ לְקִלּוּסוֹ שֶׁל הָאָדָם וְלֹא לַתְּפִלָּה. כִּי הַכֹּל לְפָנָיו גָּלוּי, אֲכָל יָדוּעַ כִּי תַּכְלִית בְּרִיאַת הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה. הוּא רַק לְמַעַן לְהֵטִיב לוֹ בְּאַחֲרִיתוֹ. לְהַנְחִילֵהוּ חַיֵּי עַד וְעֵדֶן נָצַח. כִּי יָבֹא עַל שְׂכָרוֹ בְּעוֹלַם הַגְּמוּל. בְּעַד פְּרִי יְגִיעַ כַּפָּיו וַעֲמָלוֹ בְּתוֹרָה וּמִצְוֹת וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בְּסֵפֶר מִסְלַת יְשָׁרִים פֶּרֶק א' עַיֵּן שָׁם. וְנִרְאֶה כִּי לָכֵךְ בָּא הַמִּצְוָה הִשָּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹקֶיךָ. וְכָתַב בְּסֵפֶר שַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה לְרַבֵּנוּ יוֹנָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. הַזְהָרְנוּ בָּזֶה לִזְכֹּר אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּכָל עֵת עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהֵינוּ כִּי כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה זִכָּרוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּקֶרֶב לְבָבוֹ תָּמִיד. יֵלֵךְ בְּדַרְכֵי ה' הַיְשָׁרִים לִשְׁמֹר אֶת כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב בַּשֻּׁלְחָן עָרוּךְ אוֹרַח חַיִּים סִימָן א' שִׁוִּיתִי ה' לְנֶגְדִּי תָּמִיד הוּא כְּלָל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבְמַעֲלוֹת הַצַּדִּיקִים כוּ' עַיֵּן שָׁם:

אָמְנָם כַּאֲשֶׁר הַנֶּפֶשׁ כְּלוּאָה בְּמַאֲסַר הַחֹמֶר. וְיֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעוּרָיו. וּלְבָבוֹ פּוֹנֶה לְתַאֲוֹת הַחָמְרִית. וְלָכֵן הָאָדָם עָלוּל לִשְׁכֹּחַ בַּה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְלָסוּר מִדֶּרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. עַל כֵּן הָיְתָה מַחְכְּמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְסַנּוֹת דֶּרֶךְ לְהָאָדָם לִזְכֹּר בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ תָּמִיד עַל יְדֵי עִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים מִצָּרְכֵי הָאָדָם. וְצִוָּה כִּי הָאָדָם יִתְפַּלֵּל אֵלָיו תָּמִיד וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל צָרְכָיו. וְכֵן לִזְכֹּר תָּמִיד אֶת חֲסָדָיו וְהַתְמָדַת טוֹבוֹתָיו. וּלְהוֹדוֹת לוֹ עַל חֲסָדוֹ. וְעַל כָּל מַה שֶּׁיֵּהָנֶה בָּעוֹלָם הַזֶּה יְבָרֵךְ אוֹתוֹ:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּיוֹמָא דַּף פ"ו. שְׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי. מִפְּנֵי מָה לֹא יָרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מָן פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. אָמַר לָהֶם אֲמְשֹׁל לָכֶם מָשָׁל לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וְדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן אֶחָד. וּפָסַק לוֹ מְזוֹנוֹתָיו פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. וְלֹא הָיָה מַקְבִּיל פְּנֵי אָבִיו אֶלָּא פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. עָמַד וּפָסַק מְזוֹנוֹתָיו בְּכָל יוֹם. וְהָיָה מַקְבִּיל פְּנֵי אָבִיו כָּל יוֹם. אַף יִשְׂרָאֵל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה בָּנִים. הָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר. וְנִמְצְאוּ כֻּלָּן מֵתִים בָּרָעָב. נִמְצְאוּ כֻּלָּן מְכַוְּנִים אֶת לִבָּן לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וּלְכֹאוֹרָה יִפָּלֵא כִּי הִנֵּה דּוֹר הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַיִן בְּעַיִן רָאוּ אֶת כְּבוֹד ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְאֵין סָפֵק כִּי עֲבוֹדָתָם הָיְתָה בַּמַּדְרֵגָה הָרָמָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. מָה הָיָה צָרִיךְ עוֹד לְיִרְאָם וּלְבַהֲלָם עִם יִרְאָה הַנִּמוּכָה שֶׁל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. מֵחֲרִפַּת רָעָב וְכָפָן:

אָכֵן זֶה הַדָּבָר. כִּי אֵין הַכַּוָּנָה לְיָרְאָם בְּיִרְאַת הָעֹנֶשׁ שֶׁל חֹסֶר מָזוֹן. לְהַכְרִיחַ אוֹתָם עַל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. אֲכֵן הִנֵּה כָּל אָדָם לְפִי מַדְרֵגָתוֹ בְּיִרְאָה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה יִרְאַת ה' עַל פָּנָיו תָּמִיד. שֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ בַּה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אַף כְּרֶגַע. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב הִשָּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח כוּ'. אֲכֵן כַּאֲשֶׁר הָאָדָם הוּא עָלוּל לְשִׁכְחָה. וְלָזֹאת הִנֵּה עִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים אֲשֶׁר הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם. וְהוּא צָרִיךְ תָּמִיד לְחַסְדֵי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְצִוָּנוּ לְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו. זֶהוּ

סִבָּה שֶׁלֹּא יִשְׂכַּח בַּה'. וְאָז תִּהְיֶה עֲבוֹדָתוֹ אֵלָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כְּפִי מַצַּב מַדְרֵגָתוֹ בְּיִרְאָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל אַף יִשְׂרָאֵל כּוּ' וְהָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר כּוּ' נִמְצְאוּ כֻּלָּן מְכַוְּנִים אֶת לִבָּן לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. הַיְנוּ כִּי הַיִּרְאָה הַזֹּאת שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר. הֵבִיא אוֹתָם רַק לִזְכֹּר אֶת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי הָיוּ מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם אֵלָיו יוֹם יוֹם. לְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו. וּלְהוֹדוֹת לוֹ תָּמִיד עַל חֶסְדָיו. וּמִמֵּילָא הָיְתָה עֲבוֹדָתָם לְפִי מַדְרֵגָתָם הַגְּבוֹהָה שֶׁל יִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְאַהֲבַת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

וּמֵעַתָּה נַשְׂכִּיל בִּינָה לְהָבִין מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל. יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם. וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יָכוֹל לוֹ. אֲשֶׁר לְכְאוֹרָה יִפָּלֵא לְהָבִין הַטַּעַם מַדּוּעַ עָשָׂה ה' כָּכָה. לָתֵת כֹּחַ וְעֹז לְהַיֵּצֶר הָרָע יוֹתֵר מִכְּפִי כֹּחַ הָאָדָם. עַד אֲשֶׁר לֹא יוּכַל לְנַצְּחוֹ בְּלִתִּי הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ. אָכֵן זֶה הַדָּבָר. כִּי הִנֵּה עִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים מִצָּרְכֵי הָאָדָם אֲשֶׁר הַכֹּל הוּא בִּידֵי שָׁמַיִם. וְהָאָדָם צָרִיךְ תָּמִיד לְחַסְדֵי ה' וְטוּבָתוֹ. וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו תָּמִיד. זֶהוּ סִבָּה אֲשֶׁר יִהְיֶה זְכִרוֹן ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּקֶרֶב לְבָבוֹ תָּמִיד. לֵילֵךְ בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר אֶת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. אָכֵן מֵעִנְיְנֵי הָרוּחָנִים שֶׁל עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֹא הָיָה לְפָנָיו סִבָּה כָּזוֹ. יַעַן כִּי בָּזֶה אֵין שׁוּם יְחוּס לְהָאָדָם עִם גָּבְהֵי מְרוֹמִים. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הַבְּחִירָה הוּא בְּיַד הָאָדָם:

וְעַל כֵּן רָאֻתָה חָכְמָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לֶאֱסֹר יְדֵי הָאָדָם. אֲשֶׁר גַּם בְּהַנּוֹגֵעַ לַעֲבוֹדָתוֹ לֹא יוּכַל לָזוּז בְּלִתִּי עֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל כֵּן נָתַן כֹּחַ וְעֹז בְּיַד הַיֵּצֶר הָרָע אֲשֶׁר יִתְגַּבֵּר עַל הָאָדָם וְשֶׁלֹּא יוּכַל הָאָדָם לְנַצְּחוֹ בְּלִתִּי ה' עוֹזֵר לוֹ. וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר הוּא צָרִיךְ לְעֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, הוּא מֻכְרָח לְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו תָּמִיד. שֶׁלֹּא יַעַזְבֵנוּ בְּיַד יִצְרוֹ. וְכַמָּה תְּפִלּוֹת הִתְפַּלֵּל דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם עַל עִנְיְנֵי הַנֶּפֶשׁ. וְכֵן אָנוּ מִתְפַּלְּלִים בְּכָל יוֹם. וְאַל תַּשְׁלֵט בָּנוּ יֵצֶר הָרָע. וְאַף כִּי הַבְּחִירָה הוּא בְּיַד הָאָדָם. אָכֵן הַכֹּל הוּא מִיסוֹד הַזֶּה. מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יָכוֹל לוֹ. וּבְכָל זֹאת אֵין זֶה סוֹתֵר לְהַבְּחִירָה. כִּי כַּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם אֶת שֶׁלּוֹ כָּל מַה שֶּׁבְּכֹחוֹ לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ. אַף כִּי יִצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו. הִנֵּה ה' עוֹזְרוֹ וְלֹא יַעַזְבֵנוּ בְּיַד יִצְרוֹ:

וְעַל כָּל פָּנִים אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הָאָדָם הִנֵּהוּ מֻכְרָח לְעֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּכָל פִּנּוֹת שֶׁהוּא פּוֹנֶה. וְצָרִיךְ לְהִתְפַּלֵּל תָּמִיד לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא וּלְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו. עַל צָרְכֵיו הַגַּשְׁמִים וְהָרוּחָנִים שֶׁלֹּא יַעַזְבֵנוּ בְּיַד יִצְרוֹ. מֵעַתָּה הִנֵּה שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד יִהְיֶה סִבָּה. אֲשֶׁר עֵינֵי הָאָדָם יִהְיוּ נְשׂוּאוֹת תָּמִיד לְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא. וְשֶׁלֹּא לִשְׁכֹּחַ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אַף כְּרֶגַע:

פרק י

גְּמָרָא קִדּוּשִׁין דַּף פ"א. פְּלִימוּ הֲוָה רָגִיל לְמֵימַר כָּל יוֹמָא גֵּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן. יוֹמָא חַד מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי הֲוָה. אִדְּמֵי לֵיהּ כְּעַנְיָא. אָתָא קָרָא אַבְבָא. אַפִּיקוּ לֵיהּ רִפְתָּא. אָמַר לֵיהּ יוֹמָא כִּי הָאֵידָנָא. כֻּלֵּי עָלְמָא גְּוָאֵי וַאֲנָא אִבָּרָאֵי. עַיְּלֵיהּ וּקְרִיבוּ לֵיהּ רִפְתָּא. אָמַר לֵיהּ יוֹמָא כִּי הָאֵידָנָא כֻּלֵּי עָלְמָא אִתָּכָא וַאֲנָא לְחוּדָאי. אַתְּיוּהוּ אִיתְבוּהוּ אַתָּכָא. הֲוֵי יָתִיב מִלֵּא נַפְשֵׁיהּ שִׂיחָנָא וְכִיבֵי עֲלֵיהּ. וַהֲוָה קָעֲבִיד מִלֵּי דְּמַאיס. אָמַר לֵיהּ תִּיב שַׁפִּיר. אָמַר לֵיהּ הָבוּ לִי כָּסָא. יְהָבוּ לֵיהּ כָּסָא. אַכְמַר שָׂדֶה בֵּיהּ כִּיחוֹ. נָחֲרוּ בֵּיהּ שָׁקָא וּמִית. שָׁמְעֵי דַּהֲוֵי קָאָמְרֵי פְּלִימוּ קָטִיל גַּבְרָא פְּלִימוּ קָטַל גַּבְרָא. עָרַךְ וְטָשָׁא נַפְשֵׁיהּ בְּבֵית הַכִּסֵּא. אָזִיל בַּתְרֵיהּ נָפַל קַמֵּיהּ. כִּי חֲזֵיהּ דַּהֲוֵי מִצְטַעֵר גַּלֵּי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ. אָמַר לֵיהּ מַאי טַעֲמָא אָמַרְתָּ הָכִי. וְאֶלָּא הֵיכִי אֵימָא. אָמַר לֵיהּ לֵימָא מַר רַחֲמָנָא נִגְעַר בֵּיהּ בַּשָּׂטָן עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא:

וּפֵרַשׁ רַשִׁ"י תִּיב שַׁפִּיר. שֵׁב כַּהֹגֶן שֶׁלֹּא תַּמְאִיסֶנּוּ. שָׂדֶה בֵּיהּ כִּיחוֹ. הִשְׁלִיךְ בְּתוֹכוֹ אֶת כִּיחוֹ לֵיחָה הַיּוֹצֵאת מִן הָרֵאָה. נָחֲרוּ בֵּיהּ גָּעֲרוּ בֵּיהּ שָׁקָא הוּא הֶחֱזִיק אֶת עַצְמוֹ כְּמֵת. שָׁמְעוּ דְּקָאָמְרֵי כוּ' הִשְׁמִיעַ לְאָזְנֵי בֵּיתוֹ קוֹל יוֹצֵא מִבַּחוּץ אוֹמְרִים פְּלִימוּ קָטַל גַּבְרָא. עָרַק פְּלִימוּ כְּסָבוּר שֶׁבָּאִים עָלָיו נוֹגְשֵׁי הַמֶּלֶךְ לְהָרְגוֹ. טָשָׁא נָחְבָּא בְּבֵית הַכִּסֵּא חוּץ לָעִיר. חֲזֵיהּ שָׂטָן לְפְלִימוּ דְּמִצְטַעֵר. מַאי טַעֲמָא אָמַרְתָּ הָכִי. לָמָּה הֲרַגְתָּ לְקַלְלֵנִי. אֶלָּא הֵיכִי נֵימָא. לִדְחוֹתְךָ מֵעָלַי שֶׁלֹּא תַּחְטִיאֵנִי עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְנִרְאֶה מִפֵּרוּשׁ רַשִׁ"י שֶׁמַּה שֶּׁהָיָה פְּלִימוּ רָגִיל לְמֵימַר כָּל יוֹמָא גֵּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן הוּא קְלָלָה שֶׁקִּלֵּל פְּלִימוּ אֶת הַשָּׂטָן לְמַעַן לִדְחוֹתוֹ מֵעָלָיו שֶׁלֹּא יַחְטִיאוֹ:

הִנֵּה כָּל הַסִּפּוּר הַזֶּה הוּא חָזוֹן נִפְלָא. פְּלִיאָה נֶעֱלָמָה וְחִידָה סְתוּמָה. אֶחָד. מַאי עִנְיָן לְפְלִימוּ לָתֵת אֵלוּת עַל רֹאשׁ הַשָּׂטָן יוֹם יוֹם. הַאִם זֶהוּ דֶּרֶךְ לִכְבּשׁ אֶת הַמִּלְחָמָה. שֶׁל מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. שִׂתַּיִם. הַשָּׂטָן אֲשֶׁר הוּא מְמַלְאֲכֵי רוּחַ. חָגַר חֵמָה וְכַעַס. יָרַד מַטָּה וְהִתְעַטֵּף בְּלִבּוּשׁ גֹּלֶם וּגְוִיָּה. לְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ כְּאַחַד הָאָדָם. לְהַפְלִיא פְּלִיאוֹת וְלַעֲשׂוֹת נוֹרָאוֹת לְקַחַת נָקָם מִפְּלִימוּ. לְהַפְחִידוֹ בַּעֲלִילוֹת רָצַח וְסַכָּנַת מָוֶת. הַאִם הַשָּׂטָן הוּא נוֹקֵם וּבַעַל חֵמָה. הֲלֹא הַמִּדָּה הַזֹּאת הוּא רַק בְּכֹחַ הַחֹמֶר אֲשֶׁר בְּעָפָר יְסוֹדוֹ. שָׁלֹשׁ. גַּם יֶתֶר הַדְּבָרִים שֶׁעָשָׂה. כִּי הֲוָה קָעֲבִיד מִלֵּי דְּמַאיס וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר אָמְרוּ לֵיהּ תִּיב שַׁפִּיר. הוֹסִיף לְבַקֵּשׁ כּוֹס יַיִן וְשָׁדָא בֵּיהּ כִּיחוֹ. הֲלֹא אֵין בָּזֶה נְקָמָה כְּלָל. וּמַה שֶּׁשָּׁקָא וּמִית וְהִשְׁמִיעַ קוֹל פְּלִימוּ קָטִיל גַּבְרָא הָיָה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת בִּלְא זֶה. וּכְפִי הַנִּרְאֶה הֵם רַק דִּבְרֵי שְׂחוֹק וּמַהֲתַלּוֹת. הַאִם הַשָּׂטָן הוּא לֵץ אֲשֶׁר לָצוֹן חָמַד לוֹ לְשַׂחֵק וּלְהַתֵּל בִּפְלִימוּ. אַרְבַּע. מַדּוּעַ כִּוֵּן אֶת הַשָּׂעָה לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂהוּ בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. וְלֹא בְּאֵיזֶה חַג וּמוֹעֵד. חֲמֵשׁ. מַה זֶּה שֶׁאָמַר פְּלִימוּ אַחַר כָּךְ

לַשָּׂטָן וְאֶלָּא הֵיכִי אֵימָא. הַאִם אֵין דֶּרֶךְ אַחֵר כִּי אִם לְקַלֵּל חֶלְקוֹ בָּאָרֶץ. גַּם שְׁאָר דִּקְדּוּקִים שֶׁאֵין לְהַאֲרִיךְ׃

וְנִרְאָה לְיַשֵּׁר הַמְּסִלָּה בָּזֶה הַסִּפּוּר. וּמִתְּחִלָּה נְבָאֵר כִּי מַה שֶּׁהָיָה רָגִיל פְּלִימוּ לְמֵימַר כָּל יוֹמָא גִּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן. אֵין זֶה דֶּרֶךְ קְלָלָה. אָכֵן הִנֵּה יָדוּעַ. כִּי הֶחָכָם מִכָּל הָאָדָם יְתָאֵר בְּחָכְמָתוֹ. אֶת הַיֵּצֶר הָרָע בְּיִחוּסוֹ עִם כֹּחוֹת הַגְּוִיָּה. בְּתוֹר מִלְחֶמֶת אוֹיְבִים. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּקֹהֶלֶת ט' עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט. וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אוֹתָהּ כוּ' וְדָרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּנְדָרִים דַּף ל"ב. עִיר קְטַנָּה זֶה הַגּוּף. וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט אֵלּוּ אֵבָרִים. וּבָא אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אוֹתָהּ זֶה יֵצֶר הָרָע כוּ' עַיֵּן שָׁם. וְכֵן אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בִּבְרָכוֹת דַּף ו' לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יִצְרוֹ טוֹב עַל יֵצֶר הָרָע. וּפָרֵשׁ רַשִׁ"י יַעֲשֶׂה מִלְחָמָה עִם הַיֵּצֶר הָרָע. וְהֶחָסִיד בַּעַל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת כָּתַב בְּפֶרֶק ה' מִשַּׁעַר יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה. אָמְרוּ עַל חָסִיד שֶׁפִּגַּע אֲנָשִׁים שָׁבִים מִמִּלְחֶמֶת אוֹיְבִים כוּ'. אָמַר לָהֶם שַׁבְתֶּם מִן הַמִּלְחָמָה הַקְּטַנָּה הִתְעַתְּדוּ לַמִּלְחָמָה הַגְּדוֹלָה הִיא מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר וְחַיָּלָיו עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה הַיֵּצֶר הָרָע הוּא שׂוֹנֵא לְהָאָדָם תַּכְלִית שִׂנְאָה. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּסוֹטָה דַּף נ"ג שִׁבְעָה שֵׁמוֹת יֵשׁ לוֹ לַיֵּצֶר הָרָע כוּ'. שְׁלֹמֹה קָרָאוֹ שׂוֹנֵא שֶׁנֶּאֱמַר אִם רָעֵב שׂוֹנַאֲךָ כוּ'. וּבַסֵּפֶר חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת שָׁם כָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. בֶּן אָדָם רְאוּי לְךָ לָדַעַת כִּי הַשּׂוֹנֵא הַגָּדוֹל שֶׁיֵּשׁ לְךָ בָּעוֹלָם הוּא יִצְרְךָ כוּ' וְהוּא מוֹרֶה אוֹתְךָ בְּחִצָּיו הַמְּמִיתִים לְשָׁרְשְׁךָ מֵאֶרֶץ חַיִּים כוּ' עַיֵּן שָׁם׃

וְהִנֵּה יָדוּעַ מִכֹּחוֹת הַגְּוִיָּה. כַּמָּה גָּדוֹל כֹּחַ הַנְּקָמָה וְהַנִּצָּחוֹן בְּקֶרֶב הָאָדָם. לִנְקֹם נָקָם מֵאֵת שׂוֹנְאוֹ הַמְבַקֵּשׁ נַפְשׁוֹ וּלְנַצֵּחַ אוֹתוֹ. וּמַה גַּם עֵת יִתְרָאֶה פָּנִים עִם אוֹיְבוֹ בְּשָׂדֶה הַמַּעֲרָכָה בְּמַעֲרֻכוֹת קָרֵב. כִּי אָז יִתְעוֹרֵר בְּקִרְבּוֹ כֹּחַ הַנְּקָמָה וְהַנִּצָּחוֹן. וְיִלְבְּשֵׁהוּ רוּחַ גְּבוּרָה. וְיִתְאַזֵּר בְּעֹז וְתַעֲצוּמוֹת לְמָסֹר גַּם לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ. וּבָזֶה יִתְגַּבֵּר לִפְעָמִים גַּם עַל אוֹיְבוֹ הֶחָזָק מִמֶּנּוּ׃

וְלָזֹאת יִפָּלֵא מְאֹד. אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הַיֵּצֶר הָרָע הוּא שׂוֹנֵא לְהָאָדָם תַּכְלִית שִׂנְאָה. וְיֶחֱרַשׁ עָלָיו רַק רַע כָּל הַיּוֹם. לְלַכֵּד אוֹתוֹ בַּמְצוּדָה. וּלְשָׁרְשׁוֹ מֵאֶרֶץ חַיִּים. וְאִם כִּי עֵינֵי בָּשָׂר לֹא יִשּׁוּרֻנּוּ עֵינֵי הַשֵּׂכֶל רוֹאוֹת. וְאִם כֵּן יִפָּלֵא מַה זֶּה יִתְהַלֵּךְ עִם הַיֵּצֶר הָרָע בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר. מַדּוּעַ לֹא יִמְצָא בְּקֶרֶב הָאָדָם רוּחַ הֶחָפֵץ לְנַצָּחוֹן וּנְקָמָה. לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ וּלְנַצֵּחַ אֶת הַמִּלְחָמָה כַּמִּשְׁפָּט לְכָל אוֹיֵב וְשׂוֹנֵא. אָמְנָם אֵין לְהִתְפַּלֵּא עַל רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. כִּי רְחוֹקִים אֲנַחְנוּ מֵהֶרְגֵּשֵׁי עִנְיְנֵי הָרוּחָנִים וְהַמִּלְחָמָה הַזֹּאת לֹא יְצַטַּיֵּר בִּלְבָבֵנוּ צִיּוּר אֲמִתִּי. כִּי גַּם חָסֵר לָנוּ הַהֶרְגֵּשׁ מִשָּׂכָר וְעֹנֶשׁ הָרוּחָנִי׃

אָכֵן פְּלִימוּ הָיָה לְנֶגֶד עֵינָיו. צִיּוּר הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת עִם הַיֵּצֶר הָרָע. כְּמִלְחֶמֶת אוֹיְבִים מַמָּשׁ. וְהָיָה מִתְחַזֵּק בְּמִלְחַמְתּוֹ נֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע בְּכֹחַ הַנְּקָמָה וְהַנִּצָּחוֹן. הוּא מַה שֶּׁהָיָה רָגִיל לוֹמַר

בְּכָל יוֹם. גִּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן. הַיְינוּ כִּי הָיָה מִתְפָּאֵר לְנֶגְדּוֹ כִּי יִתְגַּבֵּר עָלָיו וְיוֹרֶה אֲלָיו חִצִּים. וּבָזֶה הָיָה נֶאֱזָר בִּגְבוּרָה לִכְבֹּשׁ אֶת יִצְרוֹ וּלְנַצֵּחַ אֶת הַמִּלְחָמָה:

אָמְנָם אִם כִּי הָרַעְיוֹן הַזֶּה בְּעַצְמוֹ הוּא טוֹב. לְהְיוֹת לוֹ לְהָאָדָם רוּחַ הֶחָפֵץ לְנַצָּחוֹן וּנְקָמָה נֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע. אוּלָם מַה שֶּׁהָיָה פְּלִימוּ מִתְפָּאֵר לְנֶגֶד הַיֵּצֶר. כִּי יִתְגַּבֵּר עָלָיו וְיוֹרֶה אֲלָיו חִצִּים. וּבְפִיו מִלֵּא לֵאמֹר כָּל יוֹם גִּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן. זֶה אֵינוֹ לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּסֻכָּה (דף נ"ב). יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ כוּ' וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יְכוֹל לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כוּ'. הֲרֵי כִּי בֶּאֱמֶת רַב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ שֶׁל הַיֵּצֶר הָרָע מִכֹּחַ הָאָדָם. וְלֹא יוּכַל לְהִתְפָּאֵר נֶגֶד הַיֵּצֶר כִּי חָזָק הוּא מִמֶּנּוּ. כִּי יְמִינוֹ לֹא תוֹשִׁיעַ לוֹ. וְאַךְ בְּכֹחַ יְמִין ה' וְעֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יַעֲשֶׂה חַיִל לִכְבֹּשׁ אֶת הַמִּלְחָמָה. וּכְבָר כָּתַבְנוּ כִּי כָּל זֶה הוּא בְּכַוָּנָה מֻחְכֶּמְתּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לָתֵת כֹּחַ וְעֹז כָּזֶה לְהַיֵּצֶר הָרָע. אֲשֶׁר הָאָדָם לֹא יוּכַל לְנַצֵּחַ אוֹתוֹ בִּלְתִּי עֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי זֶה הוּא סִבָּה אֲשֶׁר הָאָדָם יְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְיִהְיֶה עֵינָיו נְשׂוּאוֹת אֵלָיו תָּמִיד. כִּי לֹא יַעַזְבֵנוּ בְּיַד יִצְרוֹ. אָכֵן פְּלִימוּ הָיָה סָבוּר בֶּאֱמֶת. כִּי כַּאֲשֶׁר מָסַר הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הַבְּחִירָה בְּיַד הָאָדָם. הִנֵּה בְּכֹחוֹ וְעִמּוֹ יָדוֹ לְבַד יוּכַל לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ וְלִכְבֹּשׁ אוֹתוֹ:

וְהִנֵּה חֲכָמֵינוּ זַ"ל אָמְרוּ בְּמִדְרַשׁ רַבָּה פָּרָשָׁה נ"ד. בְּרֵצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִים אִתּוֹ זֶה יֵצֶר הָרָע עַיִן שָׁם. וְנִרְאֶה כִּי אֵין הַכַּוָּנָה כִּי הַיֵּצֶר הָרָע יַשְׁלִים עִם הָאָדָם. וְיֵרֵף יָדוֹ מִמֶּנּוּ מִלְּהִתְגָּרוֹת בּוֹ. אָכֵן הַכַּוָּנָה הוּא כִּי הִנֵּה הַיֵּצֶר הָרָע הוּא שׂוֹנֵא לְהָאָדָם תַּכְלִית שִׂנְאָה. וְיִרְצֶה לְהַפִּילוֹ לְמַשּׁוֹאוֹת וּלְשַׁרְשׁוֹ מֵאֶרֶץ חַיִּים. אָכֵן בִּרְצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ. גַּם הַיֵּצֶר הָרָע יַשְׁלִים עִמּוֹ. וְיִהְיֶה לוֹ לְאוֹהֵב. וְיִשְׁמַח לְהְיוֹת מְנֻצָּח מִן הָאָדָם. וְהִנֵּה גַּם פְּלִימוּ הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ. כִּי רָצָה ה' אֶת דְּרָכָיו. וְהַיֵּצֶר הָרָע הִשְׁלִים עִמּוֹ וְנַעֲשָׂה אוֹהֲבוֹ:

וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר רָאָה הַשָּׂטָן כִּי פְּלִימוּ נִתְעָה בָּזֶה. לַחֲשֹׁב כִּי יְמִינוֹ לְבַד נֶאְדָּר בַּכֹּחַ לַעֲשׂוֹת חַיִל. לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ וּלְדַכֵּא אוֹתוֹ תַּחְתָּיו מִבִּלְי עֶזְרָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. עַל כֵּן עָרַךְ לְפָנָיו אֶת כָּל הַמַּעֲרָכָה הַזֹּאת. תַּכְלִית הַדָּבָר לְדַעְתֵּנוּ הוּא. לְהָבִיא אֶת פְּלִימוּ לִידֵי נִסָּיוֹן גָּדוֹל בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. וְלִלְכֹּד אוֹתוֹ בְּפַח מִדַּת הַקִּפְדָנוּת. כַּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר לְפָנֵינוּ בְּסִיַּעְתָּא דִּשְׁמַיָּא. וּלְהַרְאוֹת לוֹ בְּחוּשׁ כִּי לֹא בְּכֹחוֹ יִגְבַּר אִישׁ נֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע. כִּי רַב כֹּחוֹ מִכֹּחַ הָאָדָם. וּבְיָדוֹ לִפְרֹשׂ רֶשֶׁת לְרַגְלֵי יִרְאֵי ה' וְכָל חֲסִידָיו. עַל יְדֵי נִסְיוֹנוֹת גְּדוֹלוֹת וְלִלְכֹּד אוֹתָם בַּמְצוּדָה. וְאִם ה' לֹא יִשְׁמֹר עִיר הַקְּטַנָּה מִיָּד מָלֵךְ גָּדוֹל הַסּוֹבֵב אוֹתָהּ זֶה יֵצֶר הָרָע לַשָּׁוְא שָׁקַד שׁוֹמֵר לִשְׁמֹר אֶת עַצְמוֹ מִיָּדוֹ. וְרַק ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ הוּא יִשְׁמֹר אֶת רַגְלֵי חֲסִידָיו מִלָּכֶד. וְלֹא יַעַזְבֵם בְּיַד יִצְרָם. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם כוּ' וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יְכוֹל לוֹ:

אָמְנָם אֲרִיכוּת הַמַּחֲזֶה הַזֹּאת. הִנֵּה כַּאֲשֶׁר הַשָּׂטָן הוּא הַיֵּצֶר הָרָע הִשְׂלִים עִם פְּלִימוּ וְנַעֲשָׂה אוֹהֲבוֹ. עַל כֵּן עִם זֶה רָצָה לְהַרְאוֹת לוֹ מִדַּרְכֵי תַּהֲלוּכָתוֹ עִם הָאָדָם. וְכָל מַה שֶּׁעָשָׂה בָּזֶה לֹא הָיָה שׁוּם דָּבָר לְבַטָּלָה. כִּי בְּכָל הַמַּחֲזֶה הַזֹּאת צְפוּנָה בְּתוֹכָהּ חִידוֹת וּמְשָׁלִים. מִדַּרְכֵי תַּהֲלוּכוֹת הַיֵּצֶר הָרָע עִם הָאָדָם. וְכַאֲשֶׁר יִתְוַדַּע לְפְלִימוּ מִי הוּא הָאִישׁ הַלָּזֶה. אֲשֶׁר הִתְחַפֵּשׂ וּבָא בְּתוֹר עָנִי. יַשְׂכִּיל וְיָבִין אֶת כָּל הַמַּחֲזֶה עַל מַה יְרֻמְּזוּן מִלֵּיהֶם. עַתָּה הִנְנִי לְהָסִיר אֶת הַמָּסָךְ הַנָּסוּכָה עַל פְּנֵי הַמַּחֲזֶה הַזֹּאת. וּלְגַלּוֹת פְּנֵי הַלּוּט. אֶת תַּכְלִית הַכַּוָּנָה. וְאֶת תֹּרֶף הַחִידוֹת וְהַמְּשָׁלִים וּפִתְרוֹנָם. וְהִנְנִי לָבֹא עַל סֵדֶר הַסִּפּוּר. וּלְבָאֵר בְּעֶזְרַת ה' אַחַת לְאַחַת:

א **יוֹמָא** חַד מַעֲלֵי יוֹמָא דְּכִפּוּרֵי הֲוָה אַדְמֵי לֵיהּ כְּעַנְיָא כוּ' — הִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁיִּתְבָּאֵר לְפָנֵינוּ. כִּי הַשָּׂטָן הֵבִיא לְפְלִימוּ לִידֵי נִסָּיוֹן בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת. וְהִכְשִׁילוֹ בְּמִדַּת הַקַּפְדָנוּת. וְלָזֹאת כְּוֵן הַשָּׂטָן אֶת הַשָּׁעָה בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים. כִּי הִנֵּה יָדוּעַ כִּי בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה. צָרִיךְ הָאָדָם לְהֵישִׁיר דְּרָכָיו וּלְשַׁפֵּר מַעֲשָׂיו בְּיוֹתֵר. וְאַף מִדַּת חֲסִידוּת שֶׁאֵינוֹ רָגִיל לִהְיוֹת נִזְהָר בָּכָל הַשָּׁנָה. בְּכָל זֹאת צָרִיךְ לִהְיוֹת זָהִיר בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה. וְכַמְבֹאָר בִּירוּשַׁלְמִי פֶּרֶק קַמָּא דְּשַׁבָּת. רַבִּי חִיָּא רַבָּה מַפְקִיד לְרַב אִי אַתְּ יָכוֹל לְמֵיכַל כָּלָּה שָׁתָא בְּטָהֳרָה אֱכֹל. וְאִי לֹא אֱכֹל ז' יָמִים בְּשָׁתָא. הֵבִיאוּ הָרֹא"שׁ סוֹף רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְכָתַב בְּשֵׁם ראבי"ה שֶׁאָלוּ ז' יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְכָתַב הָרֹא"שׁ דְּעַל כֵּן נָהֲגוּ בְּאַשְׁכְּנַז שֶׁאַף אוֹתָן שֶׁאֵין נִזְהָרִין מִפַּּת עוֹבֵד כּוֹכָבִים כָּל הַשָּׁנָה בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה נִזְהָרִין עַיִן שָׁם. וְעַל כָּל פָּנִים כְּמוֹ כֵן בְּדַרְכֵי הַמִּדּוֹת בְּוַדַּאי צָרִיךְ לִהְיוֹת בַּיָּמִים הָאֵלּוּ עַל מִשְׁקַל הַחֲסִידוּת בְּיוֹתֵר. וּמַה גַּם בְּעֶרֶב יוֹם הַקְּדוֹשׁ הַזֶּה. וְלָזֹאת הֶרְאָה לוֹ הַשָּׂטָן. כִּי גַּם בַּיּוֹם הַזֶּה. רַב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ לְהָבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי נִסָּיוֹן. וּלְלַכֵּד אוֹתוֹ בַּמְצוּדָה:

ב **אַדְמֵי** לֵיהּ כְּעַנְיָא אְתָא קְרָא אַבְבָא כוּ' — הִנֵּה חֲכְמֵי הַיְרָאָה כָּתְבוּ לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית. וְאִם לֹא תֵּטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ. כִּי הוֹדִיעַ ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ לְקַיִן כֹּחַ הַיֵּצֶר הָרָע. כִּי גָּדֵר גָּדֵר בַּעֲדוֹ שֶׁלֹּא יָבֹא אֶל הַבַּיִת לְפַתּוֹת אֶת הָאָדָם לַעֲבֵרָה. רַק עַל פֶּתַח הַבַּיִת יַעֲמֹד כְּעָנִי עַל הַפֶּתַח. וּכְמַאֲמָרָם ז"ל בְּסֶכָּה דַף נ"ב. מִתְּחִלָּה קְרָאוֹ הֶלֶךְ וּלְבַסּוֹף קְרָאוֹ אוֹרֵחַ. וּלְבַסּוֹף קְרָאוֹ אִישׁ וְעַיִן שָׁם בְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. וְזֶהוּ לַפֶּתַח חַטָּאת רוֹבֵץ. וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם יִשְׁמַע בְּקוֹלוֹ מְעַט לְפִתּוֹחַ לוֹ הַפֶּתַח אָז יִתְחַזֵּק הַיֵּצֶר הָרָע עָלָיו לִהְיוֹת לוֹ אַכְסַנַאי בְּבֵיתוֹ. וְזֶה שֶׁהֶרְאָה לוֹ הַשָּׂטָן לִפְלִימוּ בְּמָשָׁל וְחִידָה. כִּי אַדְמֵי לֵיהּ כְּעַנְיָא. וּמִתְּחִלָּה עָמַד אָחוֹרֵי הַפֶּתַח וְאָתָא קְרָא אַבְבָא לְפִתּוֹחַ לוֹ הַפֶּתַח כַּמּוּבָן:

ג **אַפִּיקוּ** לֵיהּ רֵיפְתָא. אָמַר לֵיהּ יוֹמָא כִּי הָאֵידְנָא כֻּלֵּי עַלְמָא גְּוָאֵי וַאֲנָא אַבָּרַאי. עֵילָה וּקְרִיבוּ לֵיהּ רֵיפְתָא. אָמַר לֵיהּ יוֹמָא כִּי הָאֵידְנָא כֻּלֵּי עַלְמָא אַתְּכָא וַאֲנָא לְחוּדָאי. אַתְיוּהוּ אוֹתְבוּהוּ אַתְּכָא — הִנֵּה הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל בְּפֵרוּשׁ מִשְׁלֵי כָּתַב. כִּי אֵין דֶּרֶךְ הַיֵּצֶר הָרָע

מִתְּחִלָּה לְהַפְצִיר לַעֲבֵרָה אֶלָּא מַתְחִיל לְהַרְאוֹת לָאָדָם אַהֲבָה. וּכְשֶׁרוֹאֶה שֶׁאֵינוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו. אָז מַתְחִיל לְמָשְׁכוֹ בְּרִשְׁתּוֹ. וּמְסִיתוֹ לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן הֲנָאַת הַגּוּף. כְּגוֹן אֲכִילָה וְשִׁמְחָה שֶׁל מִצְוָה. וְכַאֲשֶׁר הוּא רָגִיל בְּתַעֲנוּגֵי מִצְוָה אָז מַתְחִיל לְהַמְשִׁיכוֹ אַחַר תַּאֲוֹת עוֹלָם הַזֶּה כוּ'. וְהִנֵּה יֵצֶר הָרָע הוּא הַתַּאֲוָה. וְזֶהוּ שֶׁרָמַז לוֹ מִדַּרְכֵי תַּהֲלוּכָתוֹ עִם הָאָדָם. כִּי הַיֵּצֶר הָרָע הוּא הַתַּאֲוָה בִּתְחִלָּה קָרֵא אַבְבָא וּבְקֵשׁ רַק רִיפְתָא. הַיְנוּ כִּי הַתַּאֲוָה מְבַקֶּשֶׁת מִתְּחִלָּה מֵאֵת הָאָדָם רַחֲמִים. שֶׁלֹּא לְהַזְנִיחַ אֶת עוֹלָם הַזֶּה מִכֹּל וָכֹל. וְכַאֲשֶׁר פָּתַח לְפָנָיו הַפֶּתַח וּקְרִיבוּ לֵיהּ רִיפְתָא. אָמַר לוֹ יוֹמָא כִּי הָאִידָנָא כֻּלֵּי עָלְמָא אַתְּכָא וַאֲנָא לְחוּדָאי. הַיְנוּ כִּי בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים מְצָוָה לֶאֱכֹל וּלְהַרְבּוֹת בְּסְעוּדָה וְכַמְבֹאָר בַּגְּמָרָא וּפוֹסְקִים. וְעַיֵּן תּוֹסְפוֹת כְּתֻבּוֹת דַּף ה' דִּבּוּר הַמַּתְחִיל אֶלָּא שֶׁהָיוּ רְגִילִים לְהַרְבּוֹת בְּעוֹפוֹת וּבְדָגִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ הַשָּׂטָן יוֹמָא כִּי הָאִידָנָא כוּ'. הַיְנוּ כִּי בְּיוֹם זֶה הֲלֹא מִצְוָה לְהַרְבּוֹת בְּסְעוּדָה. וְרוֹצֶה לֶאֱכֹל עִם הַמְסֻבִּין סְעוּדָה קְבוּעָה לִכְבוֹד הַיּוֹם. וְזֶה שֶׁרָמַז לוֹ בְּמָשָׁל וְחִידָה. כִּי הַיֵּצֶר הָרָע הִיא הַתַּאֲוָה בִּתְחִלָּה בְּקֵשָׁה רַק רִיפְתָא. וְאַחַר כָּךְ הִתְחִילָה לִמְשֹׁךְ בִּרְשָׁתָהּ לְמִצְוָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ הֲנָאַת הַגּוּף:

ד **הָוָה** יָתִיב מִלֵּא נַפְשֵׁיהּ שִׂיחָנָא וְכִיבֵי עֲלֵיהּ — הִנֵּה בְּבֵאוּרֵי הַגְּר"א לְאַגָּדַת בְּרָכוֹת (דַּף ס"א). כָּתַב לְמַה שֶׁאָמְרוּ שָׁם יֵצֶר הָרָע דּוֹמֶה לִזְבוּב כוּ' שֶׁנֶּאֱמַר זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ. כִּי הִנֵּה הַזְּבוּב אֵינוֹ עוֹמֵד אֶלָּא עַל גַּבֵּי מָקוֹם רַע. וְכֵן יֵצֶר הָרָע אֵינוֹ שׁוֹרֶה אֶלָּא בְּמָקוֹם פָּגוּם. וְזֶה שֶׁרָמַז לוֹ בַּמָּשָׁל כִּי כַּאֲשֶׁר הִתְעַטֵּף בִּלְבוּשׁ גֹּלֶם וּגְוִיָּה. מִלֵּא נַפְשֵׁיהּ שִׂיחָנֵי וְכִיבֵי כִּי אֵינוֹ שׁוֹרֶה אֶלָּא בְּמָקוֹם פָּגוּם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

ה **הָוָה** קָעֲבִיד מִלֵּי דְּמָאִיס. אָמַר לֵיהּ תִּיב שַׁפִּיר. אָמַר לֵיהּ הָבוּ לִי כָּסָא יְהָבוּ לֵיהּ כָּסָא. אַכְמַר שָׁדָא בֵּיהּ כֵּיחוֹ — הִנֵּה מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל יֵצֶר הָרָע דּוֹמֶה לִזְבוּב שֶׁנֶּאֱמַר זְבוּבֵי מָוֶת כוּ'. נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַמְלִיצָה בָּזֶה. כִּי הִנֵּה כָּל הַחַיּוֹת וְהָעוֹפוֹת הֵמָּה יְרֵאִים מֵהָאָדָם וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם כוּ'. וְלָזֹאת אֶפְשָׁר לְגָרֵשׁ אוֹתָם וּלְהַבְרִיחָם וְלֹא בְּמְהֵרָה יָשׁוּבוּ עַל עֲקֵבָם. מִלְּבַד זְבוּבִים אֵינָם יְרֵאִים מֵהָאָדָם. וְכַאֲשֶׁר יָעוּפוּ עַל פָּנָיו וְיִגָּרֵשׁ אוֹתָם. הִנֵּה כָּרֵגַע יָשׁוּבוּ עַל עָקֵב בָּשְׁתָּם לִשְׁכֹּן עַל פָּנָיו. וְאֵין חָכְמָה וְעֵצָה לְנָגְדָּם כִּי אִם לְהָנִיף עֲלֵיהֶם מְנִיפָה תָּמִיד. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל יֵצֶר הָרָע דּוֹמֶה לִזְבוּב שֶׁנֶּאֱמַר זְבוּבֵי מָוֶת כוּ'. כִּי הַיֵּצֶר הָרָע הוּא כְּמוֹ הַזְּבוּב שֶׁאֵינוֹ יָרֵא מֵהָאָדָם. וְאַף אִם הָאָדָם יִגְעַר בּוֹ וְיַבְרִיחוֹ. כְּמְעַט רֶגַע יָשׁוּב אֵלָיו. וְאֵין חָכְמָה וְעֵצָה כִּי אִם שֶׁלֹּא לְהַסִּיחַ דַּעַת מִמֶּנּוּ וּלְהַבְרִיחַ אוֹתוֹ תָּמִיד. וְאֶפְשָׁר שֶׁזֶּהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּרָכוֹת דַּף י'. הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹקִים קָדוֹשׁ הוּא מְנָא יָדְעָה רַב וּשְׁמוּאֵל חַד אָמַר שֶׁלֹּא רָאֲתָה זְבוּב עוֹבֵר עַל שֻׁלְחָנוֹ וְחַד אָמַר כוּ'. וְהַיְנוּ כִּי יֵצֶר הָרָע דּוֹמֶה לִזְבוּב. וְהַנָּבִיא הַקָּדוֹשׁ שֶׁלֹּא הָיָה לְהַיֵּצֶר הָרָע עָלָיו שִׁלִּיטָה.

עַל כֵּן לֹא נִרְאָה זְבוּב עוֹבֵר עַל שֻׁלְחָנוֹ. וְעַיֵּן בִּבְרָכוֹת דַּף ס"א אָמַר רַב יֵצֶר הָרָע דּוֹמֶה לְזְבוּב כוּ'. וּשְׁמוּאֵל אָמַר כְּמִין חִטָּה הוּא דּוֹמֶה וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם חַד אָמַר כּוּ' וְהָבֵן:

וְזֶה הוּא שֶׁהֶרְאָה הַשָּׂטָן לְפָלִימוּ בְּמָשָׁל וְחִידָה. כִּי הוּא דּוֹמֶה לִזְבוּב. וְקָשֶׁה לְגָרֵשׁ אוֹתוֹ. כִּי כַּאֲשֶׁר הֶוָה קָעֲבִיד מִלֵּי דְּמָאיס וְאָמַר לוֹ תִּיב שַׁפִּיר. וְהוּא לֹא חַת וְלֹא זָע. וּכְרָגַע בִּקֵּשׁ כּוֹס וְאַכְמַר שָׂדֶא בֵּיהּ כִּיחוֹ:

נ **נְחָרוּ** בֵּיהּ — הִנֵּה כְּפִי שִׁטְחִיּוּת הַלָּשׁוֹן מְבֹאָר. כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר לוֹ בְּנַחַת וּבְלָשׁוֹן רַכָּה תִּיב שַׁפִּיר. וּכְפֵרוּשׁ רַשׁ"י שֵׁב כַּהֹגֶן שֶׁלֹּא תַּמְאִיסֵנוּ וְאַחַר כָּךְ כַּאֲשֶׁר יְהָבוּ לֵיהּ כַּסָּא וְאַכְמַר שָׂדֶא בֵּיהּ כִּיחוֹ. נִחֲרוּ בּוֹ וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י גָּעֲרוּ בּוֹ וְנִרְאֶה כִּי זֶהוּ גְּעָרָה בְּקוֹל. וְהַיְנוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ שְׁקָא וּמִית וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י. שְׁקָא הוּא הֶחֱזִיק אֶת עַצְמוֹ כְּמֵת. וְהַיְנוּ כִּי עָשָׂה אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ נֶחֱרַד וְנִתְבַּהֵל מִקּוֹל הַגְּעָרָה. וְעַל יְדֵי כֵּן יָצָא רוּחוֹ פִּתְאוֹם. וְנִרְאֶה כִּי זֶה הָיְתָה יְסוֹד מַטְרַת הַשָּׂטָן. לְהָרְגִיז אֶת פְּלִימוּ וּלְהַכְעִיסוֹ. וּלְהָבִיא אוֹתוֹ לִידֵי קְפִידָא עַד שֶׁגָּעֲרוּ בֵּיהּ בְּקוֹל. וְהִנֵּה אֱמֶת כִּי הֵבִיא אֶת פְּלִימוּ לִידֵי נְסָיוֹן גָּדוֹל. אִישׁ עָנִי מֵסֵב עַל הַשֻּׁלְחָן מְמַאֵס אֶת הַמַּאֲכָלִים בִּפְנֵי הַמְסֻבִּין. וְכַאֲשֶׁר הִפְצִירוּ בּוֹ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה כֵּן. בִּקֵּשׁ כּוֹס וְאַכְמַר שָׂדֶא בֵּיהּ כִּיחוֹ לְתוֹךְ הַכּוֹס. וְשָׁב שֵׁנִית אֶל קִיאוֹ. עַד אֲשֶׁר קָצָה נֶפֶשׁ הַמְסֻבִּין:

אָכֵן הִנֵּה יָדוּעַ כִּי מִדֶּרֶךְ הָעֲנָוָה הָאֲמִתִּית שֶׁלֹּא לְהַקְפִּיד כְּלָל וּכְלָל עַל שׁוּם דָּבָר בָּעוֹלָם. וּכְמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשַׁבָּת (דַּף ל') מַעֲנָוָתָנוּתֵיהּ שֶׁל הִלֵּל כִּי אִישׁ אֶחָד רָצָה לְהַקְנִיטוֹ. וְעָשָׂה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשֶׂה. וְלֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ בְּשׁוּם אֹפֶן לְהַקְנִיט אֶת הִלֵּל וּלְהָבִיא אוֹתוֹ לִידֵי קְפִידָא. וְעַל כָּל פָּנִים לְפִי דֶּרֶךְ הָעֲנָוָה הָאֲמִתִּית. לֹא הָיָה עִנְיָן לְחוּל שׁוּם קְפִידָא. וְלִגְעֹר עַל הֶעָנִי וּמַה גַּם בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפּוּרִים אֲשֶׁר אָז צָרִיךְ לִהְיוֹת דַּרְכֵי הַמִּדּוֹת עַל מִשְׁקָל הַחֲסִידוּת בְּיוֹתֵר כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְזֶה הָיָה תַּכְלִית מַטְרַת הַשָּׂטָן בַּמַּחֲזֶה הַזֹּאת. לְהַרְאוֹת לוֹ אֶת עֹצֶם כֹּחוֹ וְחֵילוֹ. לְהָבִיא אוֹתוֹ לִידֵי נְסָיוֹן גָּדוֹל. וּלְהַכְשִׁילוֹ בְּמִדַּת הַקַּפְדָנוּת. לְמַעַן לֹא יִתְפָּאֵר עָלָיו לוֹמַר גִּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. כִּי לְהַחֲסִידִים הַקְּדוֹשִׁים הָהֵם הַדּוֹמִים לְמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. הִנֵּה רִפְיוֹן מְעַט בְּאֵיזֶה מִדָּה הוּא מִכְשׁוֹל גָּדוֹל מְאֹד:

ז **שָׁקָא** וּמִית — וּפֵרֵשׁ רַשׁ"י הוּא הֶחֱזִיק עַצְמוֹ כְּמֵת. הִנֵּה בָּזֶה הֶרְאָה לוֹ גַּם אֶת כֹּחַ הָאָדָם. אֲשֶׁר לִפְעָמִים רַב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ מוּל הַיֵּצֶר הָרָע. כִּי הִנֵּה בַּקַּלָּה שֶׁקִּלֵּל הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא אֶת הַנָּחָשׁ. אָמַר לוֹ וְאֵיבָה אָשִׁית כוּ' הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. וְיֵשׁ לְבָאֵר כִּי הִנֵּה עִם כָּל תְּקִפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ שֶׁל הַיֵּצֶר הָרָע. וְעִם חֶלְשַׁת כֹּחַ הָאָדָם. בְּכָל זֹאת יֵשׁ פְּרָט אֶחָד. אֲשֶׁר רַב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ שֶׁל הָאָדָם מִכֹּחַ הַיֵּצֶר. כִּי הִנֵּה הַיֵּצֶר הָרָע לֹא יוּכַל לְפַסֵּעַ פְּסִיעָה גַּסָּה לַעֲלוֹת עַל רֹאשׁ הָאָדָם. הַיְנוּ כִּי אֵין בְּכֹחוֹ לָבֹא אֶל אִישׁ מִשְׁלוֹמֵי אֱמוּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוֹמֵר תּוֹרָה וּמִצְוָה. לְהָסִית אוֹתוֹ לַעֲזֹב אָרְחוֹת יֹשֶׁר בְּפַעַם אַחַת. וְלַעֲשׂוֹת כָּל תּוֹעֵבָה וּמַה גַּם

לַעֲבֹד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים. כִּי אִם יַעֲשֶׂה זָר מַעֲשֵׂהוּ בְּהַדְרָנָה. לְאַט לְאַט יַתְעֶה אוֹתוֹ מִדֶּרֶךְ הַטּוֹב. עַד כִּי יַטֵּהוּ עֲקַלְקַלּוֹת בְּתֹהוּ לֹא דֶרֶךְ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּשַׁבָּת דַּף ק"ה שֶׁכָּךְ אֻמְנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע. הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ. וּלְמָחָר אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ עַד שֶׁאוֹמֵר לוֹ עֲבֹד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים וְהוֹלֵךְ וְעוֹבֵד עַיִן שָׁם. וְכֵן אָמְרוּ זַ"ל בְּסֻכָּה דַּף נ"א בִּתְחִלָּה הִתְעָם וּלְבַסּוֹף בְּקִרְבָּם עַיִן שָׁם:

אָכֵן לֹא כֵן הָאָדָם. גַּם אִם כְּבָר נִלְכַּד בַּפַּח וְנֶאֱחַז בִּמְצוּדַת הַיֵּצֶר הָרָע. וְיָרַד לַמַּדְרֵגָה הַתַּחְתּוֹנָה לְסוֹף מֵאַחֲרֵי כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. בְּכָל זֹאת הִנֵּה בְּכֹחוֹ לְהִתְאַזֵּר עֹז וְתַעֲצוּמוֹת. לְכַבֵּשׁ אֶת יִצְרוֹ וּלְהִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּפַעַם אֶחָד. לָשׁוּב אֶת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה. וּכְמוֹ שֶׁסִּפְּרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בַּעֲבוֹדָה זָרָה דַּף י"ז עַל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן דּוֹרְדַיָּא. שֶׁלֹּא הִנִּיחַ זוֹנָה אַחַת בָּעוֹלָם שֶׁלֹּא בָּא עָלֶיהָ. פַּעַם אַחַת שָׁמַע שֶׁיֵּשׁ זוֹנָה בְּכַרְכֵי הַיָּם כּוּ' נָטַל כִּיס דִּינָרִין כּוּ'. אָמְרָה לוֹ כְּשֵׁם שֶׁהַפִּיחָה זוֹ אֵינָהּ חוֹזֶרֶת לְמְקוֹמָהּ. כָּךְ אֶלְעָזָר בֶּן דּוֹרְדַיָּא אֵין מְקַבְּלִין אוֹתוֹ בִּתְשׁוּבָה. הִנִּיחַ רֹאשׁוֹ בֵּין בִּרְכָּיו וְגָעָה בִּבְכִיָּה עַד שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתוֹ. יָצָאתָה בַּת קוֹל וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן דּוֹרְדַיָּא מְזֻמָּן לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. בָּכָה רַבִּי וְאָמַר יֵשׁ קוֹנֶה עוֹלָמוֹ בְּכַמָּה שָׁנִים. וְיֵשׁ קוֹנֶה עוֹלָמוֹ בְּשָׁעָה אַחַת עַיִן שָׁם. וְעוֹד יֵשׁ כַּמָּה סִפּוּרֵי מַעֲשִׂיּוֹת כָּאֵלֶּה:

הוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. כִּי הִנֵּה יָדוּעַ כִּי נָחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי הוּא הַשָּׂטָן הוּא הַיֵּצֶר הָרָע. וְזֶה שֶׁאָמַר הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ. הַיְנוּ כִּי הָאָדָם בְּפַעַם אַחַת יַעֲלֶה עָלָיךְ לְנַשֵּׁךְ אוֹתְךָ בָּרֹאשׁ. וְלָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. הַיְנוּ אַתָּה תִּהְיֶה מֻכְרָח בִּתְחִלָּה רַק לְנַשֵּׁךְ אוֹתוֹ עָקֵב. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ זַ"ל מָה אֻמְנוּתוֹ שֶׁל יֵצֶר הָרָע הַיּוֹם אוֹמֵר לוֹ עֲשֵׂה כָּךְ. עַד שֶׁאוֹמֵר לוֹ עֲבֹד עֲבוֹדַת כּוֹכָבִים כַּנִּזְכָּר לְעֵיל:

זֶהוּ שֶׁהֶרְאָה לוֹ הַשָּׂטָן לְפִלְימוּ בַּמַּחֲזֶה. כִּי כַּאֲשֶׁר גָּעֲרוּ בּוֹ הֶחֱזִיק עַצְמוֹ כְּמֵת. הַיְנוּ כִּי יֵשׁ בְּכֹחַ הָאָדָם לְהִתְאַזֵּר עֹז בְּרֶגַע אֶחָד לִגְעֹר בַּיֵּצֶר הָרָע וּלְדַכְּאוֹ תַּחַת רַגְלָיו. עַד אֲשֶׁר יִפֹּל לְפָנָיו שָׁדוּד כְּמֵת. וּכְבָר בֵּאַרְנוּ לְמַעְלָה. כִּי מַה שֶּׁהַשָּׂטָן אִידְמִי לֵיהּ כְּעַנְיָא וְקָרָא אַבְבָא. וְאַחַר כָּךְ אָמַר יוֹמָא כִּי הָאִידְנָא כֻּלֵּי עַלְמָא גְּוָאֵי וַאֲנָא אַבְּרָאֵי. וְאַחַר כָּךְ אָמַר כֻּלֵּי עַלְמָא אַתְּכָא כּוּ'. כִּי רָמַז לוֹ בָּזֶה מַדְרֵכוֹ עִם הָאָדָם לְאַט לְאַט וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּסֻכָּה דַּף נ"ב מִתְּחִלָּה קָרְאוֹ הֶלֶךְ. וּלְבַסּוֹף קָרְאוֹ אוֹרֵחַ כּוּ'. עַל כֵּן הֶרְאָה לוֹ אַחֲרֵי זֶה בְּמָשָׁל וְחִידָה אֶת כֹּחַ הָאָדָם לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרוֹ בְּפַעַם אַחַת. וּלְהַפִּיל אוֹתוֹ שָׁדוּד לְרַגְלָיו:

ח **עֵרֶךְ** טָשָׁא נַפְשִׁיהּ בְּבֵית הַכִּסֵּא אָזִיל בַּתְרֵיהּ נָפַל קָמֵיהּ — הוֹרָה לוֹ בָּזֶה דֵּעַת בְּעִנְיַן מִלְחֶמֶת הַיֵּצֶר. וּלְהַשְׂכִּילֵהוּ בֵּינָה כִּי אַף אִם הָאָדָם יַעֲלֶה בְּמַעֲלוֹת לִהְיוֹת גִּבּוֹר כּוֹבֵשׁ אֶת יִצְרוֹ וּלְהַכְנִיעַ אוֹתוֹ תַּחְתָּיו. עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה נִדְמֶה לוֹ כִּי כְּבָר הֵרְגוֹ. בְּכָל זֹאת בַּל יִשְׂמַח צַדִּיק

כִּי חָזָה נָקָם. וּבַל יֹאמַר בְּלִבּוֹ הֵן נִצַּחְתִּיו. כִּי הַשָּׂטָן לֹא יֵרֵף מֵהָאָדָם. כִּי כָּרֵגַע יִחְיֶה אַחֲרֵי נָפְלוֹ. וְינַסֶּה לְחַדֵּשׁ עָלָיו אֶת פְּנֵי הַמִּלְחָמָה. וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הֶחָסִיד בַּעַל חוֹבוֹת הַלְּבָבוֹת בְּפֶרֶק ה' מִשַּׁעַר יִחוּד הַמַּעֲשֶׂה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וּמִן הַתַּמָּה אָחִי כִּי כָּל אוֹיֵב שֶׁיֵּשׁ לְךָ שֶׁכְּשֶׁתְּנַצַּח אוֹתוֹ פַּעַם וּשְׁתַּיִם יֵרֵף מִמְּךָ. וְלֹא יַעֲלֶה עַל לִבּוֹ לְהִלָּחֵם בְּךָ כוּ'. אֲבָל הַיֵּצֶר אֵין מַסְפִּיק לוֹ מִמְּךָ נִצּוּחַ פַּעַם וּמֵאָה פְּעָמִים כוּ' וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל אַל תַּאֲמִין בְּעַצְמְךָ. וְזֶה שֶׁהֶרְאָה לוֹ הַשָּׂטָן לְפָלְימוּ בְּמָשָׁל וְחִידָה כִּי גַּם כִּי שָׁקָא וּמִית כָּרֵגַע עָמַד עַל רַגְלָיו וְאָזִיל בַּתְרֵיהּ דְּפָלְימוּ:

ט **טָשָׂא** נַפְשֵׁיהּ בְּבֵית הַכִּסֵּא — הֶרְאָה לוֹ בָּזֶה אֶת רֹב כֹּחוֹ וְחֵילוֹ. כִּי מִלְּבַד אֲשֶׁר בְּקֶרֶב הָאָדָם יְשֵׁים אַרְבּוֹ. לַהֲסִיתוֹ וּלְהַתְעוֹתוֹ מִדַּרְכּוֹ הַטּוֹב. עוֹד יֵשׁ בְּיָדוֹ לְהָצֵר וּלְהָצִיק לָאָדָם בְּמַצָּבוֹ הַגַּשְׁמִי. וּלְהַפְרִיעַ אוֹתוֹ מֵעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְהַדְרִיכֵהוּ מְנוּחָה וּלְבַלְבֵּל דַּעְתּוֹ וּמַחֲשַׁבְתּוֹ. כִּי הִנֵּה זֶה הַיּוֹם עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר אֲשֶׁר הָאָדָם צָרִיךְ לִהְיוֹת בִּמְנוּחָה וּלְהָכִין עַצְמוֹ לִקְרַאת יוֹם הַקָּדוֹשׁ לָשׁוּב אֶל ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. הֵבִיא עָלָיו פַּחַד עֲלִילוֹת רֶצַח וְסַכָּנַת מָוֶת עַד כִּי הֻכְרַח לִבְרֹחַ מִחוּץ לָעִיר. וְלָשׁוּם עֶמְדָּתוֹ בְּבֵית הַכִּסֵּא. מָקוֹם אֲשֶׁר אַף הַהִרְהוּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה אָסוּר שָׁם:

י **כִּי** חָזֵיהּ דַּהֲוֵי מְצַטַּעַר גַּלֵּי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ אֲמַר לֵיהּ מַאי טַעֲמָא אָמְרַתְּ הָכֵי — הַיְנוּ כִּי הַשָּׂטָן אָמַר לוֹ מַאי טַעֲמָא אָמַרְתָּ גֵּירָא בְּעֵינֵיהּ דְּשָׂטָן. וְתַחֲשֹׁב כִּי בְּכֹחֲךָ וְעֹצֶם יָדְךָ תּוּכַל לְהִתְגַּבֵּר עַל יִצְרְךָ וְתִתְפָּאֵר עָלַי כִּי אַתָּה מוֹרֶה קֶשֶׁת וְחִצִּים:

יא **וְאֶלָּא** הֵיכִי אֵימָא — הַיְנוּ כִּי פְּלִימוּ אָמַר לְהַשָּׂטָן. אַחֲרֵי כִּי רַב כֹּחֲךָ וְחֵילְךָ מִכֹּחַ הָאָדָם. וְתוּכַל לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו עַד כִּי לֹא יוּכַל לְנַצְּחֲךָ. אִם־כֵּן הֵיכִי אֵימָא. הַיְנוּ אֵיזֶה עֵצָה וְתַחְבּוּלָה יֵשׁ לְנֶגְדְּךָ לְכִבּשׁ אוֹתְךָ:

יב **אָמַר** לֵיהּ לֵימָא מַר רַחֲמָנָא נִגְעַר בֵּיהּ בַּשָּׂטָן — בְּכָאן גִּלָּה לוֹ הַסּוֹד. כִּי בֶּאֱמֶת יְמִין הָאָדָם לֹא תּוֹשִׁיעַ לוֹ נֶגֶד הַיֵּצֶר. וְרַק לְדַ' הַיְשׁוּעָה וּבְכֹחַ יְמִין ה' וְעֶזְרָתוֹ יַעֲשֶׂה חַיִל לְכִבּשׁ אֶת יִצְרוֹ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל יִצְרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם כוּ' וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יָכוֹל לוֹ. עַל כֵּן לֹא יִתְפָּאֵר לְנֶגֶד הַיֵּצֶר. כִּי אִם יִתְפַּלֵּל תָּמִיד וִיבַקֵּשׁ רַחֲמִים מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. לְשַׁלֵּחַ לוֹ עֶזְרוֹ מִקָּדֵשׁ. וְלֹא יַעַזְבֶנּוּ בְּיַד יִצְרוֹ. וְה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יִשְׁמֹר אֶת רַגְלֵי חֲסִידָיו מִלָּכֶד. כִּי עֵינוֹ אֶל יִרְאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

פרק יא

אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה', אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵן עֲרוּמִין בְּדַעַת וּמְשִׁימִין עַצְמָן כִּבְהֵמָה. (חֻלִּין דַּף ה') :

שָׁנִינוּ בְּאָבוֹת פֶּרֶק ו'. כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל וּמַיִם בַּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה. וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן. וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה. וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לְךָ לָעוֹלָם הַבָּא. וְהִנֵּה הַכַּוָּנָה מַה שֶּׁאָמְרוּ ז"ל וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה. לְכְאוֹרָה הוּא מֻשְׂלָל הֲבָנָה. מַה הוּא חַיֵּי צַעַר. כִּי מִי שֶׁאוֹכֵל פַּת בַּמֶּלַח וְשׁוֹתֶה מַיִם בְּמִשׂוּרָה. וְיָשֵׁן עַל הָאָרֶץ. הַאִם אֵין זֶה חַיֵּי צַעַר:

בַּגְּמָרָא יוֹמָא (דף ע"ו) שְׁאֲלוּ תַּלְמִידָיו אֶת רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי. מִפְּנֵי מָה לֹא יָרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מָן פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. אָמַר לָהֶם אֲמְשֹׁל לָכֶם מָשָׁל. לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ בֵּן אֶחָד. וּפִסַּק לוֹ מְזוֹנוֹתָיו פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. וְלֹא הָיָה מַקְבִּיל פְּנֵי אָבִיו אֶלָּא פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה. עָמַד וּפִסַּק מְזוֹנוֹתָיו בְּכָל יוֹם. וְהָיָה מַקְבִּיל פְּנֵי אָבִיו כָּל יוֹם. אַף יִשְׂרָאֵל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה בָּנִים. וְהָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר. וְנִמְצְאוּ כֻּלָּן מֵתִים בָּרָעָב. נִמְצְאוּ כֻּלָּם מְכַוְּנִים אֶת לִבָּן לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

וּלְפִי מֶשְׁכָּל רֹאשׁוֹן יִפָּלֵא מְאֹד. כִּי הִנֵּה בִּמְנָחוֹת (דף ק"ב) דָּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל אֶת הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת תּוֹכֵחָה. וְהָיָה חַיֶּיךָ תְּלוּאִים לְךָ מִנֶּגֶד. זֶה הַלּוֹקֵחַ תְּבוּאָה מִשָּׁנָה לְשָׁנָה. וּפַחֲדָתָ לַיְלָה וְיוֹמָם. זֶה הַלּוֹקֵחַ תְּבוּאָה מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ זֶה הַסּוֹמֵךְ עַל הַפַּלְטֵר. וּפָרַשׁ רַשִׁ"י הַלּוֹקֵחַ תְּבוּאָה מִשָּׁנָה לְשָׁנָה שֶׁאֵין לוֹ קַרְקַע לִזְרֹעַ וְהֵינוּ חַיָּיו תְּלוּאִים שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מָעוֹת לַשָּׁנָה הַבָּאָה עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְעַיֵּן פָּרוּשׁ רַשִׁ"י שָׁם. וְנִרְאֶה כִּי כָּל הַמְאֻחָר בַּפְּסוּק הוּא קְלָלָה יוֹתֵר. כִּי וְהָיָה חַיֶּיךָ תְּלוּאִים לְךָ מִנֶּגֶד. זֶה הַלּוֹקֵחַ תְּבוּאָה מִשָּׁנָה לְשָׁנָה שֶׁדּוֹאֵג לְשָׁנָה הַבָּאָה. וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם זֶה הַלּוֹקֵחַ תְּבוּאָה מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מָעוֹת גַּם לְעֶרֶב שַׁבָּת הַבָּא. וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ זֶה הַסּוֹמֵךְ עַל הַפַּלְטֵר. שֶׁאֵינוֹ לוֹקֵחַ תְּבוּאָה כְּלָל וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מָעוֹת גַּם עַל יוֹם מָחָר לְקָנוֹת פַּת. אוֹ שֶׁמָּא לֹא יֹאפֶה הַפַּלְטֵר. וְעַל כָּל פָּנִים נִשְׁמַע מִכָּל זֶה שֶׁמִּי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מָעוֹת גַּם עַל יוֹם מָחָר לְקָנוֹת פַּת. הֲיא קְלָלָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵין כְּמוֹתָהּ. כִּי לֹא יַאֲמִין בְּחַיָּיו. וּלְפִי זֶה יִפָּלֵא מְאֹד. כִּי בְּדוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁיָּרַד לָהֶם מָן בְּכָל יוֹם. וּמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה בָּנִים הָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר וְנִמְצְאוּ כֻּלָּן מֵתִים בָּרָעָב. נִמְצָא כִּי מַה שֶּׁיָּרַד לָהֶם מָן בְּכָל יוֹם. הֲרֵי זֶה קְלָלַת אֱלֹקִים מִתּוֹכָחָה הַאִם חָלִילָה נָתַן הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא לְדוֹר הַמִּדְבָּר אֶת הַקְּלָלָה מִתּוֹכָחָה:

אָכֵן נִרְאֶה בְּאוּר הָעִנְיָן. כִּי הִנֵּה בְּסוֹטָה (דף מ"ח) מַיְתִי בָּרַיְתָא. תְּנָיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר. כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ וְאוֹמֵר מָה אֹכַל לְמָחָר. אֵינוֹ אֶלָּא מִקַּטַנֵּי אֲמָנָה. הֲרֵי כִּי מִי שֶׁהוּא בֶּאֱמֶת מִגְּדוֹלֵי אֲמָנָה. אֵינוֹ דּוֹאֵג כְּלָל מַה יֹּאכַל לְמָחָר. כִּי הוּא מַאֲמִין בַּה' וְיִשְׂים מִבְטַחוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. כִּי הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר. וּמִי שֶׁהוּא דּוֹאֵג וְאוֹמֵר מָה אֹכַל

לְמָחָר עָוֹן הוּא בְיָדוֹ. כִּי הוּא מִקְטַנֵּי אֱמָנָה. וְלָזֹאת מִי שֶׁהוּא שָׁלֵם בֶּאֱמוּנָה בְּתַכְלִית. גַּם אִם יַעֲמֹס לוֹ ה' פַּרְנָסָתוֹ רַק יוֹם יוֹם. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לְמָחָר מַה לֶּאֱכֹל. בְּכָל זֹאת אֵין זֶה אֶצְלוֹ בְּגֶדֶר קְלָלָה כְּלָל. אַחֲרֵי אֲשֶׁר אֵינוֹ דּוֹאֵג מְאוּמָה וּבוֹטֵחַ בַּה' כִּי לֹא יֶחְסַר לוֹ מָזוֹן. וְאֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו. וְנַהֲפֹךְ הוּא כִּי הַקְּלָלָה הַזֹּאת תֵּהָפֵךְ לוֹ לִבְרָכָה. לִהְיוֹת לוֹ מָזֶה פְּרִי תּוֹעֶלֶת לְנַפְשׁוֹ. כִּי זֶה שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מַה לֶּאֱכֹל לְמָחָר. זֶהוּ סִבָּה שֶׁצָּרִיךְ עַל כָּל פָּנִים לְשַׁעְבֵּד אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

אוּלָם מִי שֶׁהוּא מִקְטַנֵּי אֱמָנָה. וְדוֹאֵג בֶּאֱמֶת גַּם עַל יוֹם מָחָר מַה יֹּאכַל. אִם יִהְיֶה אֹפֶן פַּרְנָסָתוֹ לְבַקֵּשׁ יוֹם יוֹם לְהִשְׁתַּבֵּר לֶחֶם חֻקּוֹ. וּבְכָל יוֹם אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מַה לֶּאֱכֹל לְמָחָר. וּמַה גַּם אִם יֵשׁ לוֹ בָּנִים. וּלְמָחָר עוֹלְלִיו יִשְׁאֲלוּ לֶחֶם. וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ לֶחֶם לְפִי הַטַּף. וְלֹא יוּכַל לְהָסִיר דְּאָגָה מִלִּבּוֹ. אֶצְלוֹ הוּא בֶּאֱמֶת קְלֻלַת אֱלֹקִים מִתּוֹכָחָה. כִּי חַיָּיו תְּלוּאִים לוֹ מְנֻגָּד וְלֹא יַאֲמִין בְּחַיָּיו. גַּם לֹא יִשָּׂא מִזֶּה פְּרִי תּוֹעֶלֶת לְנַפְשׁוֹ לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם אֲחֲרֵי כִּי הוּא מִקְטַנֵּי אֱמָנָה. וּבְיוֹתֵר כִּי הַדְּאָגָה מְעַכֵּר אֶת רוּחוֹ וּמְבַלְבֵּל אֶת דַּעְתּוֹ. וְהוּא מֻכֶּה בְּתִמָּהוֹן לֵבָב:

וּבְזֹאת נַשְׂכִּיל וְנִמְצָא פֻּשֶׁר דָּבָר. כִּי הִנֵּה הַקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת תּוֹכָחָה. הוּא אִם לֹא יִשְׁמְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל ה'. לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְיָסוּרוּ מֵאַחֲרָיו. הִנֵּה לָהֶם גַּם בְּלוֹקֵחַ תְּבוּאָה מִן הַשּׁוּק שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לוֹ מָעוֹת לִקְנוֹת. וּמַה גַּם הַסּוֹמֵךְ עַל הַפַּלְטֵר. הִנֵּה תֵּחָשֵׁב זֹאת לָהֶם לִקְלָלָה. כִּי חַיֵּיהֶם יִהְיֶה תְּלוּאִים לָהֶם מְנֻגָּד וְלֹא יַאֲמִינוּ בְּחַיֵּיהֶם. אוּלָם דּוֹר הַמִּדְבָּר הָיוּ בְּמַדְרֵגָה גְּדוֹלָה מְאֹד כְּיָדוּעַ. וְעַל הַיָּם סוּף נִקְבַּע בִּלְבָבָם הָאֱמוּנָה בְּתַכְלִית. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה' וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ. וְלָזֹאת גַּם כִּי לֹא הוֹרִיד לָהֶם הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא מָן פַּעַם אַחַת בְּשָׁנָה. כִּי אִם יָרַד לָהֶם מָן בְּכָל יוֹם. וְהָיוּ דּוֹאֲגִים שֶׁמָּא לֹא יֵרֵד מָן לְמָחָר. בְּכָל זֹאת לֹא הָיְתָה זֹאת לָהֶם בְּגֶדֶר קְלָלָה חַס וְשָׁלוֹם. כִּי אִם לִבְרָכָה. כִּי הַדְּאָגָה הַזֹּאת הָיָה לָהֶם רַק פְּרִי תּוֹעֶלֶת לְנַפְשָׁם. כִּי כֻּלָּם הָיוּ מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְשׁוּב לֹא הָיוּ דּוֹאֲגִים כְּלָל לְיוֹם מָחָר. כִּי הֶאֱמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

עַל פִּי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יֵשׁ לְפָרֵשׁ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל, לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה אֶלָּא לְאוֹכְלֵי מָן. הַיְנוּ כִּי שֶׁתְּהֶיה הַתּוֹרָה בִּבְחִינָה עֶלְיוֹנָה. נָחוּץ שֶׁתִּתְלֶוֶה אֱלֶיהָ גַּם יִרְאַת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. וּכְמַאֲמָרָם זַ"ל בְּפֶרֶק ג' דְּאָבוֹת. אִם אֵין חָכְמָה אֵין יִרְאָה. אִם אֵין יִרְאָה אֵין חָכְמָה. וְהִנֵּה בְּדוֹר הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל נִתְפָּרְנְסוּ מִמָּן. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא הוֹרִיד לָהֶם אֶת הַמָּן רַק יוֹם יוֹם לֶחֶם חֻקָּם. וְזֹאת הָיְתָה סִבָּה אֲשֶׁר כָּל יִשְׂרָאֵל הָיוּ מְכַוְּנִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וּמִמֵּילָא הָיָה גַּם יִרְאָתָם בִּבְחִינָה נַעֲלָה מְאֹד וְהָיָה אֶצְלָם הַתּוֹרָה וְהַיִּרְאָה מְשֻׁלָּבוֹת יַחַד כְּתָאֳמֵי צִבְיָה. אוּלָם כַּיָּמִים הָהֵם עוֹד לֹא הָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל. כִּי כַּאֲשֶׁר

נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ וְעָסְקוּ בִּישׁוּב דֶּרֶךְ אֶרֶץ. וּבִימֵי הָאסִיף אָסְפוּ אֶת תְּבוּאָתָם. וּמִלְּאוּ אֲסָמֵיהֶם בַּר. וְהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא שָׁלַח לָהֶם אֶת בִּרְכָתוֹ. עַד אֲשֶׁר יָשָׁן מִפְּנֵי חָדָשׁ הוֹצִיאוּ. עַל כֵּן מֵעֲנְיֵנֵי פַּרְנָסָתָם שׁוּב לֹא הָיָה לָהֶם עוֹד סִבָּה לְכַוֵּן אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם. כִּי עוֹד לֹא הָיָה לָהֶם דַּאֲגַת מָחָר גַּם לֹא לְיָמִים רַבִּים. וּבְסוּר הַסִּבָּה בָּטֵל הַמְסוֹבֵב. וְזֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה אֶלָּא לְאוֹכְלֵי מָן כַּמּוּבָן:

וְהִנֵּה סֵדֶר הִתְיַחֲסוּת הַתּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. אִם אָמְנָם כִּי נְתוּנָה רְשׁוּת לָאָדָם. לַעֲסֹק בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ בְּמִלְאכָה אוֹ בְּמִסְחָר לְצֹרֶךְ פַּרְנָסָתוֹ. אוּלָם כְּבָר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּאָבוֹת פֶּרֶק ד'. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק וְעָסֹק בַּתּוֹרָה. וְכֵן אָמְרוּ שָׁם פֶּרֶק א' שַׁמַּאי אוֹמֵר עֲשֵׂה תּוֹרָתְךָ קֶבַע. וְהָעִקָּר הוּא כִּי אִם יִרְצֶה הָאָדָם לִיכָּנֵס וְלֶאֱסֹף עָנְיָן. לְהָכִין לְפָנָיו לְיָמִים רַבִּים. וּמַה גַּם לְהַנִּיחַ יִתְרוֹ לְעוֹלָלָיו. עַל יְדֵי זֶה יִצְטָרֵךְ לְהַרְבּוֹת בְּעֵסֶק אוֹ בְּמִלְאכָה. וּלְמַעֵט בְּלִמּוּד הַתּוֹרָה. אוּלָם דֶּרֶךְ בְּחִינָה הָעֶלְיוֹנָה הוּא. לַעֲסֹק בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ בְּמִלְאכָה וְכַדּוֹמֶה בְּכָל יוֹם. לְהִשְׁתַּכֵּר רַק כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם בִּלְבַד. וְכַמְבֹאָר בְּשֻׁלְחָן עָרוּךְ יוֹרֶה דֵּעָה הִלְכוֹת תַּלְמוּד תּוֹרָה סִימָן רמ"ו בְּהַגָּה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ. וְיַעֲשֶׂה מְלָאכָה כָּל יוֹם כְּדֵי חַיָּיו אִם אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל. וּשְׂאָר הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה עַיֵּן שָׁם. וְנִרְאֶה שֶׁזֶּהוּ מִמַּה שֶּׁסִּפְּרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּיוֹמָא (דף ל"ה) עַל הִלֵּל הַזָּקֵן. שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם הָיָה עוֹשֶׂה וּמִשְׁתַּכֵּר בְּטָרְפִיק. חֶצְיוֹ הָיָה נוֹתֵן לְשׁוֹמֵר בֵּית הַמִּדְרָשׁ. וְחֶצְיוֹ לְפַרְנָסָתוֹ וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ. וְאַף כִּי אִם יִתְנַהֵג הָאָדָם בְּאֹפֶן כָּזֶה. יִהְיֶה לוֹ דַּאֲגַת יוֹם מָחָר אִם יִהְיֶה לוֹ מַה לֶּאֱכֹל. אָכֵן אִם הוּא מִגְּדוֹלֵי אֻמָּנָה. עוֹד יִהְיֶה לוֹ פְּרִי תּוֹעֶלֶת לְנַפְשׁוֹ. לְכַוֵּן אֶת לִבּוֹ לְאָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם וְשׁוּב לֹא יְדָאֵג כְּלָל. וּכְמוֹ שֶׁהָיָה הָעִנְיָן בְּאוֹכְלֵי מָן וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. אַךְ אִם עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ. לִהְיוֹת שָׁלֵם בֶּאֱמוּנָה וּבִטָּחוֹן בְּתַכְלִית. כִּי הוּא דָּבָר קָשֶׁה מְאֹד. וְכַמְבֹאָר בַּמִּשְׁנָה סוֹטָה (דף מ"ח). מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ פָּסְקוּ אַנְשֵׁי אֱמָנָה מִיִּשְׂרָאֵל. וְאָמַר רַבִּי יִצְחָק אַלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם מַאֲמִינִין בְּהַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא דְּתַנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ כּוּ' עַיֵּן שָׁם. וְעַל כָּל פָּנִים אַף אִם לֹא הִגִּיעַ לְמַדְרֵגָה זוֹ. וְלֹא יוּכַל לְהַסִּיחַ דַּאֲגַת יוֹם מָחָר מִכֹּל וָכֹל. בְּכָל זֹאת יִתְנַהֵג כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְיִתְחַזֵּק אֱמוּנָתוֹ בְּכָל הָאֶפְשָׁרִיּוּת וְיִסְבֹּל מְעַט צַעַר:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּאָבוֹת. כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל וּמַיִם בַּמְשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה. וְעַל הָאָרֶץ תִּישַׁן וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה. וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְהִנֵּה חַיֵּי צַעַר הוּא מִי שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם יִהְיֶה לְמָחָר מַה לֶּאֱכֹל. כִּי הִיא קְלָלַת אֱלֹקִים בְּפָרָשַׁת תּוֹכָחָה. וְהַכָּתוּב הִפְלִיג זֶה בְּלָשׁוֹן נוֹרָא. וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלוּאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בִּמְנָחוֹת כַּנִּזְכָּר לְעֵיל. וְזֶה שֶׁהוֹרוּ לָנוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל. כִּי דַּרְכָּהּ שֶׁל

תּוֹרָה לְהֵיוֹת לוֹ לְאָדָם מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת כִּי יַסְפִּיק אֶת עַצְמוֹ עִם פַּת חֲרֵבָה בַּמֶּלַח וּמְשׁוֹרָה מַיִם. אָכֵן גַּם זֶה הַמְּעַט שֶׁל פַּת בַּמֶּלַח וּמַיִם בַּמְּשׁוֹרָה. חַיֵּי צַעַר יִחְיֶה. וְהַיְנוּ שֶׁלֹּא יִרְצֶה לְהָכִין לְפָנָיו פַּת בַּמֶּלַח וּמַיִם בַּמְּשׁוֹרָה לְיָמִים הָרַבֵּה. אַף לֹא עַל יוֹם מָחָר. רַק חַיֵּי צַעַר יִחְיֶה. כִּי יוֹם יוֹם יַעֲשֶׂה מְלַאכְתָּה רַק כְּדֵי חַיָּיו. לְהִשְׁתַּכֵּר עַל פַּת בַּמֶּלַח וּמְשׁוֹרָה מַיִם שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם בִּלְבַד. וּשְׁאָר הַיּוֹם וְהַלַּיְלָה יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה:

וּכְמוֹ שֶׁנָּהֵג הִלֵּל הַזָּקֵן שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם הָיָה עוֹשֶׂה וּמִשְׁתַּכֵּר בְּטַרְפָּעִיק. חֶצְיוֹ הָיָה נוֹתֵן לְשׁוֹמֵר בֵּית הַמִּדְרָשׁ. וְחֶצְיוֹ לְפַרְנָסָתוֹ וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ. וְהָרַמְבַּ"ם ז"ל בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה פֶּרֶק ד' דְּאָבוֹת כָּתַב כִּי הִלֵּל הַזָּקֵן הָיָה חוֹטֵב עֵצִים. וְהִנֵּה אַדְמוֹ"ר הַגָּאוֹן הֶחָסִיד זצוק"ל הָיָה אוֹמֵר. כִּי יֵשׁ לְהָבִין כִּי חֲצִי טַרְפָּעִיק הוּא דָּבָר מוּעָט מְאֹד. כִּי הֲלֹא הָיָה נוֹתֵן חֲצִי טַרְפָּעִיק לְשׁוֹמֵר בֵּית הַמִּדְרָשׁ. וּבְוַדַּאי גַּם אֲחֵרִים הָיוּ נוֹתְנִים כָּזֶה לְשׁוֹמֵר בֵּית הַמִּדְרָשׁ. וְאִם חֲצִי טַרְפָּעִיק הָיָה אֵיזֶה דָּבָר חָשׁוּב. הָיָה הַשּׁוֹמֵר בֵּית הַמִּדְרָשׁ מִתְעַשֵּׁר. וְעַל כָּל פָּנִים עִם דָּבָר מוּעָט כָּזֶה שֶׁל חֲצִי טַרְפָּעִיק. הָיָה מַסְפִּיק אֶת עַצְמוֹ לְפַרְנָסָתוֹ וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ. וְגַם זֶה הַמְּעַט לֹא הֵכִין לְפָנָיו עַל יוֹם מָחָר. כִּי יוֹם יוֹם הָיָה חוֹטֵב עֵצִים וּמִשְׁתַּכֵּר כְּדֵי טַרְפָּעִיק. שֶׁיִּהְיֶה חֶצְיוֹ לְפַרְנָסָתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם. וְכָךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה:

וְהִנֵּה בִּבְרָכוֹת (דַּף ל"ה) אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חַנָּה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יְהוּדָה בֶּן רַבִּי אִלְעַאי. בֹּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כַּדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים. דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי. זוֹ וְזוֹ נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן. דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁעָשׂוּ מְלַאכְתָּן קֶבַע וְתוֹרָתָן עֲרַאי. זוֹ וְזוֹ לֹא נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן עַד כָּאן לְשׁוֹן הַגְּמָרָא עַיֵּן שָׁם. וְיִתְבָּאֵר לְנָכוֹן דְּהִנֵּה יָדוּעַ כִּי כָּל עִנְיְנֵי הָאָדָם. בֵּין צָרְכֵי הַגּוּף כְּמוֹ פַּרְנָסָה וְכַדּוֹמֶה וּבֵין צָרְכֵי הַנֶּפֶשׁ תּוֹרָה וְיִרְאָה. אַף אִם הָאָדָם יַעֲסֹק בְּהֶנָּה בְּיָדַיִם חָרוּצוֹת וְנֶפֶשׁ עֲמֵלָה לָהּ. בְּכָל זֹאת לֹא תָּקוּם וְלֹא תִּהְיֶה בִּלְתִּי עֶזְרַת ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ. עִנְיְנֵי הַגְּשָׁמִים יָדוּעַ כִּי הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם. וְאַף כִּי הַתּוֹרָה הִתִּירָה לַעֲסֹק בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ. וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ ז"ל שָׁם בִּבְרָכוֹת וְאָסַפְתָּ דְּגָנֶךָ כוּ' הַנְהֵג בָּהֶן מִנְהַג דֶּרֶךְ אֶרֶץ דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עַיֵּן שָׁם. אָכֵן עִם זֶה צָרִיךְ עֶזְרָתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ שֶׁתִּהְיֶה בִּרְכַּת ה' בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי. וְכֵן בְּעִנְיְנֵי הַנֶּפֶשׁ אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל בְּסֻכָּה (דַּף נ"ב) יְצֹרוֹ שֶׁל אָדָם מִתְגַּבֵּר עָלָיו בְּכָל יוֹם וּמְבַקֵּשׁ לַהֲמִיתוֹ כוּ' וְאִלְמָלֵא הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא עוֹזְרוֹ אֵין יָכוֹל לוֹ כוּ':

אָכֵן הַהֶבְדֵּל הוּא. כִּי בְּעִנְיְנֵי הַגְּשָׁמִים הָעִקָּר הוּא יְדֵי שָׁמַיִם. וְאַךְ יְמִין ה' עוֹשָׂה חַיִל. וְהָאָדָם צָרִיךְ רַק לַעֲסֹק בְּאֵיזֶה סִבָּה שֶׁיִּהְיֶה מָקוֹם לְחוּל בִּרְכַּת ה'. וְכַאֲשֶׁר אֵין מַעֲצוֹר לַה' לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בִּמְעַט. עַל כֵּן כָּל מַה שֶּׁהָאָדָם יַקְטִין אֶת הַסִּבָּה. וַיַּשְׁלִיךְ יְהֻבּוֹ עַל ה'. וִימַעֵט בְּעֵסֶק כְּדֵי לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה. כֵּן יִהְיֶה הַשְׂגָּחָתוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ עָלָיו בְּיוֹתֵר לְבָרֵךְ אֶת

מַעֲשֶׂה יָדָיו. אוּלָם בְּעִנְיְנֵי הָרוּחָנִים בְּתוֹרָה וְיִרְאָה. הוּא לְהֵפֶךְ כִּי הָעִקָּר הוּא עֲמַל הָאָדָם וְכַאֲשֶׁר הָאָדָם יַעֲשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ כָּל מַה שֶּׁהוּא אֶפְשָׁרִי בְּכֹחַ אֱנוֹשִׁי לְמִסֹּר נַפְשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה וְהַיִרְאָה. אָז גַּם ה' יִתֵּן אֶת רוּחוֹ עָלָיו. וְיִשְׁלַח לוֹ עֶזְרוֹ מִקֹּדֶשׁ:

זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי. זוֹ וְזוֹ נִתְקַיְּמָה בְּיָדָם. וְהַיְנוּ כִּי הַתּוֹרָה נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן בִּשְׁבִיל שֶׁעָשׂוּ אוֹתָהּ קֶבַע. וּמְלַאכְתּוֹ נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן בִּשְׁבִיל שֶׁעָשׂוּ אוֹתָהּ רַק עֲרַאי. וְעַל כֵּן הָיָה בִּרְכַּת ה' חוֹפֵף עַל מַעֲשֶׂה יְדֵיהֶם. וְדוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁעָשׂוּ מְלַאכְתָּן קֶבַע וְתוֹרָתָן עֲרַאי זוֹ וְוֹ לֹא נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן. הַיְנוּ כִּי הַתּוֹרָה לֹא נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן בִּשְׁבִיל שֶׁעָשׂוּ אוֹתָהּ רַק עֲרַאי. וּמְלַאכְתָּן לֹא נִתְקַיְּמָה בְּיָדָן בִּשְׁבִיל שֶׁעָשׂוּ אוֹתָהּ קֶבַע. וְסָמְכוּ עַל כֹּחָם וְעֹצֶם יָדָם. וְלֹא בָּטְחוּ בַּה' הַנּוֹתֵן כֹּחַ לַעֲשׂוֹת חַיִל:

הוּא גַּם כֵּן מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל בְּאָבוֹת. כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל וּמַיִם כּוּ' וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. וְאִם אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא. וְהַיְנוּ אִם יִתְנַהֵג בְּדַרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה. לַעֲשׂוֹת תּוֹרָתוֹ קֶבַע. כִּי יַסְפִּיק אֶת עַצְמוֹ עִם פַּת בַּמֶּלַח וּמַיִם בַּמִּשׁוּרָה. לְהֵיוֹת עָמֵל בַּתּוֹרָה. וּמְלַאכְתּוֹ יַעֲשֶׂה עֲרַאי. כִּי חַיֵּי צַעַר יִחְיֶה. שֶׁגַּם זֶה הַמְעַט לֹא יִרְצֶה לְהָכִין לְפָנָיו מַה לֶּאֱכֹל לְמָחָר. כִּי אִם פַּרְנָסָתוֹ שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם לְבַד. וּכְמוֹ שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה הִלֵּל הַזָּקֵן וְכַנִּזְכָּר לְעֵיל. וְאָז זֶה וְזֶה יִתְקַיְּם בְּיָדוֹ. וְעַל כֵּן יִהְיֶה אַשְׁרָיו בָּעוֹלָם הַזֶּה. כִּי יְבָרֵךְ ה' אֶת לַחְמוֹ וְאֶת מֵימָיו. שֶׁלֹּא יֶחְסַר לוֹ מָזוֹן לָעוֹלָם. וְטוֹב לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. כִּי גַּם הַתּוֹרָה יִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ:

עַל פִּי הַנִּזְכָּר לְעֵיל יִתְבָּאֵר הַמַּאֲמָר הַנִּצָּב בְּרֹאשׁ דִּבָּרֵינוּ. מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה'. אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁעֲרוּמִים בְּדַעַת וּמְשִׂימִים עַצְמָם כִּבְהֵמָה. כִּי הִנֵּה בְּפֶרֶק ד' דְּתָמִיד אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל אֵיזֶה חָכָם הָרוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד עַיֵּן שָׁם. וְהִנֵּה מוּבָן מֵאֵלָיו כִּי יְסוֹד הַחָכְמָה לִרְאוֹת הַנּוֹלָד הוּא בְּעִנְיְנֵי הַנֶּפֶשׁ. לְהִתְבּוֹנֵן מַה שֶּׁיִּהְיֶה עִמּוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וּלְדוֹר דּוֹרִים. לִהְיוֹת יָרֵא וְסָר מֵרָע. לְמַעַן לְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד שְׁאוֹל. וּלְנָחֵל חַיֵּי עַד וְעֶדֶן נָצַח. אוּלָם בְּעִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים. הִנֵּה זֹאת תּוֹרַת הָאָדָם. שֶׁלֹּא לִדְאֹג כְּלָל אַף עַל יוֹם מָחָר כַּיָּדוּעַ. וְהִנֵּה גַּם הַבְּהֵמָה לֹא תֵּדַע רַק מֵרֶגַע הַהוֹוֶה. עֵת תִּרְעַב לֶאֱכֹל תִּשָּׂא אֶת קוֹלָהּ. אָכֵן לֹא תֵּדַע מְאוּמָה מִדַּאֲגַת מָחָר. וְלִפְעָמִים גַּם הַנּוֹתֵר מִשָּׂבְעָהּ תַּהֲפֹךְ הַקְּעָרָה עַל פִּיהָ וְעַל כֵּן הָאָדָם אֲשֶׁר יִתְנַהֵג כָּכָה. לִדְאֹג רַק בְּעַד רֶגַע הַהוֹוֶה לִשְׂבֹּעַ לֶחֶם. וְלֹא יָחוּשׁ כְּלָל עַל הֶעָתִיד מַה יֹּאכַל לְמָחָר. הִנֵּה לְפִי רְאוּת עֵינֵי בָּשָׂר הוּא נִמְשָׁל כַּבְּהֵמָה. לֹא לְפִי עֵינֵי הַשֵּׂכֶל כִּי בֶּאֱמֶת אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ פַּת בְּסַלּוֹ וְאוֹמֵר מָה אֹכַל לְמָחָר הֲרֵי זֶה מִקְטַנֵּי אֱמָנָה:

הוּא מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה'. אֵלּוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁעֲרוּמִים בְּדַעַת וּמְשׂוּמִים עַצְמָם כִּבְהֵמָה. הַיְנוּ כִּי בְּדַעַת הָאֱמֶת הֵם עֲרוּמִים חֲכָמִים לְרָאוֹת אֶת הַנּוֹלָד. וְלִדְאֹג בְּעַד נַפְשָׁם גַּם לְדוֹר דּוֹרִים. לְחַיּוֹת חַיֵּי עוֹלָם. וּמְשׂוּמִים עַצְמָם כִּבְהֵמָה. הַיְנוּ בְּעַד עִנְיְנֵי עַצְמָם מִצָּרְכֵי הַגּוּף. מְשׂוּמִים עַצְמָם כִּבְהֵמָה. שֶׁלֹּא לִדְאֹג כְּלָל עַל הֶעָתִיד אַף לֹא עַל יוֹם מָחָר. תּוֹשִׁיעַ ה'. הַיְנוּ כִּי עַל כֵּן יְשׁוּעַת ה' תִּהְיֶה לָהֶם עַל שְׁנֵיהֶם. עַל עִנְיְנֵי הַנֶּפֶשׁ תּוֹשַׁע לָהֶם יְמִין ד'. בִּשְׁבִיל שֶׁהֵם דּוֹאֲגִים לְנַפְשָׁם. וְעַל עִנְיְנֵי הַגַּשְׁמִים מִצָּרְכֵי הַגּוּף. יַשְׁגִּיחוּ יְשׁוּעָה וּבְרָכָה ה'. בִּשְׁבִיל שֶׁהֵם מְשׂוּמִים עַצְמָם כִּבְהֵמָה. שֶׁאֵינָם דּוֹאֲגִים עַל הֶעָתִיד. כִּי יְשׂוּמוּ מִבְטָחָם בַּה' וּמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ:

עִם דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה פַּת בַּמֶּלַח כּוּ'. הָעִקָּר הוּא הַהִסְתַּפְּקוּת שֶׁיִּשְׂמַח בְּחֶלְקוֹ. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זַ"ל בְּתַעֲנִית (דף כ"ד) בְּכָל יוֹם וְיוֹם בַּת קוֹל יוֹצֵאת וְאוֹמֶרֶת כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ נִזּוֹן בִּשְׁבִיל חֲנִינָא בְּנִי. וַחֲנִינָא בְּנִי דַּי לוֹ בְּקַב חָרוּבִין מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. לֹא אָמַר וַחֲנִינָא בְּנִי יֵשׁ לוֹ קַב חָרוּבִין כּוּ'. כִּי אִם דַּי לוֹ בְּקַב חָרוּבִין. כִּי הָעִקָּר הוּא מַה שֶּׁדַּי לוֹ. כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירֵאָיו וְהָבֵן:

וְהִנֵּה בִּבְרָכוֹת (דף ל"ד). מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא שֶׁהָלַךְ לִלְמֹד תּוֹרָה אֵצֶל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. וְחָלָה בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי. אָמַר לוֹ חֲנִינָא בְּנִי בַּקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים וְיִחְיֶה כּוּ' וּבִקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים וְחָיָה. אָמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי אִלְמָלֵי הֵטִיחַ בֶּן זַכַּאי אֶת רֹאשׁוֹ כּוּ' לֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִים עָלָיו. אָמְרָה לוֹ אִשְׁתּוֹ וְכִי חֲנִינָא גָּדוֹל מִמְּךָ. אָמַר לָהּ לָאו. אֶלָּא הוּא דּוֹמֶה כְּעֶבֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. וַאֲנִי דּוֹמֶה כְּשַׂר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ עַיֵּן שָׁם. וְהוּא מֻשְׁלָל הֲבָנָה מַה בֵּין עֶבֶד לְשַׂר:

אָכֵן נִרְאֶה כִּי יֵשׁ עֶבֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְשַׂר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. אֲשֶׁר שְׁנֵיהֶם עוֹבְדִים בֶּאֱמוּנָה. וּמוֹסְרִים אֶת נַפְשָׁם עַל אַהֲבַת הַמֶּלֶךְ. וּבְכָל זֹאת אִם יִהְיֶה לָהֶם אֵיזֶה בַּקָּשָׁה אֵצֶל הַמֶּלֶךְ. לִפְעָמִים הָעֶבֶד יָפִיק יוֹתֵר בַּקָּשָׁתוֹ מֵהַשַּׂר. כִּי הַהֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם הוּא. כִּי הַשַּׂר עִם כָּל תֹּקֶף אַהֲבָתוֹ אֶת הַמֶּלֶךְ וּמוֹסֵר נַפְשׁוֹ עֲבוּרוֹ. אָמְנָם הוּא נֶהֱנֶה גַּם כֵּן מִן הַמֶּלֶךְ. כִּי הַשַּׂר הוּא מְקֻבָּל פְּרָס גָּדוֹל מֵאֵת הַמֶּלֶךְ כַּיָּדוּעַ. וְחַי כְּאַחַד הַפְּרָתְמִים. אוּלָם הָעֶבֶד אִישׁ חַיִל פָּשׁוּט אֵינוֹ מְקֻבָּל שׁוּם פְּרָס. וְרַק עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה. וְאִם בְּכָל זֹאת הוּא מוֹסֵר נַפְשׁוֹ עַל אַהֲבַת הַמֶּלֶךְ. עַל כֵּן אִם יִהְיֶה לוֹ אֵיזֶה בַּקָּשָׁה. יְמַהֵר הַמֶּלֶךְ לָתֵת לוֹ אֶת שְׁאֵלָתוֹ וּבַקָּשָׁתוֹ. כִּי מַה יֵּשׁ לוֹ מִן הַמֶּלֶךְ בְּעַד אֱמוּנָתוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ אֲלֵיהֶם בְּמִסְירוּת נָפֶשׁ. לֹא כֵן הַשַּׂר אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ פְּרָס גָּדוֹל כַּנִּזְכָּר לְעֵיל הִנֵּה גַּם אִם לֹא יְמַלֵּא הַמֶּלֶךְ בַּקָּשָׁתוֹ. אֵין לוֹ לְהִתְאוֹנֵן כְּלָל כַּמּוּבָן. זֶהוּ מַה שֶּׁאָמַר רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הוּא דּוֹמֶה כְּעֶבֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כּוּ'. כִּי הַהֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם הוּא. כִּי רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי הִשְׁפִּיעוֹ הַקָּדוֹשׁ־בָּרוּךְ־הוּא גַּם מִטּוּב עוֹלָם הַזֶּה. וְכֵן נִרְאֶה כִּי הָיָה

נָשִׂיא בְּיִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ זַ"ל גַּדְּלֵהוּ מִשֶּׁל אֶחָיו. אָכֵן רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא הֶחְסִיר ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אוֹתוֹ מִכָּל טוּב. כִּי לֹא הָיָה לוֹ גַּם לֶחֶם לֶאֱכֹל רַק קַב חָרוּבִין מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת. וְעַל כֵּן כַּאֲשֶׁר יְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. יְמַלֵּא אֶת בַּקָּשָׁתוֹ. כִּי מַה יֵּשׁ לוֹ זוּלַת זֶה מִלְּפָנָיו. לֹא כֵן רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי כִּי הוּא כְּשֵׂר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כַּנִּזְכָּר לְעֵיל וְהָבֵן: